

Ahi Evran Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Dergisi

Cilt 8, Sayı 2, 2022

**AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

Sahibi

Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına

Prof. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK (Enstitü Müdürü)

Editör

Prof. Dr. Ayfer ŞAHİN

Alan Editörleri

Prof. Dr. Ayfer ŞAHİN (Sınıf Öğretmenliği Eğitimi/Türkçe ve İlk Okuma Yazma Eğitimi)

Prof. Dr. Fazıl YOZGAT (Kamu Yönetimi)

Prof. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK (Eğitim Tarihi)

Prof. Dr. Musa ÖZATA (İşletme)

Prof. Dr. Veli ÜNSAL (Tarih)

Doç. Dr. Abdulkerim KARADENİZ (Türkçe Eğitimi)

Doç. Dr. Ahmet Cem ERKMEN (Antropoloji)

Doç. Dr. Davut AYDIN (Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık)

Doç. Dr. Hande KILIÇARSLAN (Geleneksel Türk El Sanatları)

Doç. Dr. Maksut YİĞİTBAŞ (Türk Dili ve Edebiyatı)

Doç. Dr. Menderes ÜNAL (İngilizce)

Doç. Dr. Remzi CAN (Türkçe Eğitimi)

Doç. Dr. Yurdal DİKMENLİ (Coğrafya Eğitimi)

Doç. Dr. Yusuf Ziya OLPAK (Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi)

Dr. Öğr. Üyesi Gül ÖZÜDOĞRU (Hayat Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi)

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ERTUĞRUL (Hukuk)

Dr. Öğr. Üyesi Işık Adak ADIBELLİ (Arkeoloji)

Akademik Danışma Kurulu

Prof. Dr. Ahmet AY (Selçuk Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Akmatali ALİMBEKOV (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi/Kırgızistan)

Prof. Dr. Ayfer ŞAHİN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Camgırbek BÖKÖŞOV (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi/ Kırgızistan)

Prof. Dr. Douglas K. HARTMAN (Michigan State Üniversitesi, ABD)

Prof. Dr. Fırat PURTAŞ (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Filiz Nurhan ÖLMEZ (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE (Bakü Müzik Akademisi, Azerbaycan)

Prof. Dr. Halil İbrahim YALIN (Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi)

Prof. Dr. Hayati AKYOL (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Kadyrali KONKOBÆV (Türk Akademisi Başkan Yardımcısı)

Prof. Dr. Nadir İLHAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Niginahon Arslonovna ŞERMUHAMEDOVA (Özbekistan Milli Üniversitesi, Özbekistan)

Prof. Dr. Refik BALAY (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Sema ETİKAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Tahira ALLAHYAROVA (Sosyal Araştırma Merkezi Azerbaycan/Bakü)

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Vefa TAŞDELEN (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Yakup ÇELİK (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Yaşar ÖZÜÇETİN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Prof. Dr. Yonca ANZERLİOĞLU (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Yücel KABAPINAR (Marmara Üniversitesi)

Bu Sayının Hakemleri

Cilt 8, Sayı 2, 2022

Dr. Ahmet Buğra HAMŞIOĞLU
Dr. Ahmet Tuncay ERDEM
Dr. Ali KAYA
Dr. Aslı GÜNDOĞAN
Dr. Ayfer ŞAHİN
Dr. Ayşegül TURAN
Dr. Baran ARSLAN
Dr. Çavuş ŞAHİN
Dr. Davut AYDIN
Dr. Deniz AKDAL
Dr. Engin KARADAĞ
Dr. Ercan KARAÇAR
Dr. Ersoy KARABAY
Dr. Ertuğrul USTA
Dr. Esra ULUKÖK
Dr. Fatih SAKALLI
Dr. Fazıl YOZGAT
Dr. Gamze KAPLAN
Dr. Gül ÖZÜDOĞRU
Dr. Hacı Ahmet DEVECİ

Dr. İsa DEVECİ
Dr. Kürşat ÖĞÜLMÜŞ
Dr. Maksut YİĞİTBAŞ
Dr. Mehmet ARSLAN
Dr. Mehmet KATRANCI
Dr. Menderes ÜNAL
Dr. Murat ÖDEMİŞ
Dr. Esennur SİRER
Dr. Ayça ÇEKİÇ AKYOL
Dr. Ahmet KARA
Dr. Mustafa EŞKİSU
Dr. Osman ÇALIŞKAN
Dr. Özgür BABAYİĞİT
Dr. Sabri SİDEKLİ
Dr. Sadık Yüksel SIVACI
Dr. Serdar SÖNMEZ
Dr. Simge ÜNLÜ
Dr. Şaziye DİNÇER BAHADIR
Dr. Yüksel İLTAŞ
Dr. Zeynep KILIÇ

Prof. Dr. Ayfer ŞAHİN (Editör) 0 (386) 280 43 01

Arş. Gör. Fatma Cahide ÖZÇELİK (Sekretarya)
Arş. Gör. Dildar ÖZASLAN (Sekretarya)
Arş. Gör. Semra OMAK (Sekretarya)

Dr. Öğr. Üyesi Gül ÖZÜDOĞRU (Dizgi)

e-posta: sbed@ahievran.edu.tr

Dergi, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün resmi yayın organıdır ve uluslararası, akademik, hakemli bir dergidir.

Dergi yılda üç kez (Mart, Temmuz ve Kasım aylarında) yayımlanır.

Dergide, Türkçe ve İngilizce makaleler yayımlanmaktadır.

Dergimiz ULAKBİM TR Dizin, Türk Eğitim İndeksi (TEİ), İslami Araştırmalar Merkezi Dizini (İSAM), Directory of Research Journals Indexing (DRJI), Sosyal Bilimler Atıf Dizini (SOBİAD), ASOS ve Google Akademik'te taranmaktadır.

Dergimizde yayımlanan tüm eserler Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmaktadır.

**AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

Cilt 8, Sayı 2, 2022

Araştırma Makalesi

Mehmet Sena ATAŞ & Özlem BAŞ

Özel Yetenekli ve Tanılanmamış 4. Sınıf Öğrencilerinin Okuduğunu Anlama Stratejilerinin İncelenmesi.....352-364

Araştırma Makalesi

Gülen DAĞISTAN YALÇINKAYA & Nihat ÇALIŞKAN

Ortaokul Düzeyinde Yabancı Dil Ağırlıklı Programların Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi.....365-378

Araştırma Makalesi

Zekiye GÖKTEKİN, Ramazan ASLAN & Eyyüp YILDIZ

Sağlık Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Girişimcilik Düzeylerinin ve Bu Düzeyleri Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi.....379-392

Araştırma Makalesi

Yahya FİDAN & Osman BAYRAKTAR

A ve B Tipi Kişilik Yapısına Sahip Yöneticilerin Yaşam Tarzları ve Stres İlişkisi.....393-408

Araştırma Makalesi

Betül YANIK ÖZGER

Erken Çocukluk Döneminde Etnografik Yöntem Kullanımı: Bibliyometrik Analiz.....409-425

Araştırma Makalesi

Nur Leman BALBAĞ, Adem KARATAŞ & Cüneyit AKAR

İlkokul Öğrencilerinin Adalet Eğilimlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi.....426-441

Araştırma Makalesi

Metin DEMİR & Hazal POYRAZ RÜSTEMOĞLU

Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Bilim İnsanı İmajlarının İncelenmesi.....442-460

Araştırma Makalesi

Eda ELYILDIRIM & Tarık BAŞAR

Okul Öncesi Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitim Algıları Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması.....461-479

Araştırma Makalesi

Hatice Kübra ERKARAMAN, Ahmet YIKMIŞ & Nesime Kübra TERZİOĞLU

Otizmlili Öğrencilere Basamak Değerinin Öğretiminde Somut-Yarı Somut-Soyut Öğretim Stratejisinin Etkililiği..... 480-499

Araştırma Makalesi

Tuğba BAYTİMUR & Abdülhakim Bahadır DARI

Roman Jakobson'un İletişim İşlevleri Bağlamında Obezite Karşıtı Reklam Kampanyaları.....500-519

Araştırma Makalesi

Gültaze GÜL, Nezihe TÜFEKÇİ & Ömer Kürşad TÜFEKÇİ

Sağlıklı Yaşam Biçimi Olarak Beslenme: Reklamlara Tepkinin EEG ile Belirlenmesi.....520-539

Araştırma Makalesi

Ethem MERDAN & Himmet KARADAL

Teknostres ve İş Geriliminin Hizmet İnovasyon Davranışına Etkisi: Esnek Çalışma Düzenlemelerinin Aracılık Rolü.....540-557

Araştırma Makalesi

Adnan Güzel

Ticari Bankaların Kârlılığını Etkileyen Yapısal ve Bankaya Özgü Faktörlerin Nisbi Önem Derecesinin Belirlenmesi558-577

Derleme Makale

Gizem Şebnem BEYDOĞAN & Cihat KARTAL

Tüketicilerin Dijital Ürünleri Benimseme Sürecinde Değişim Temsilcileri.....578-595

Araştırma Makalesi

Ertuğrul DÜZGÜN & Aliye AKIN

Yeni Bir Turist Tipolojisi Önerisi: Dijital Göçebelik596-612

Araştırma Makalesi

Ayşegül SEKMAN, Yakup ÇELİK & Ramazan KORKMAZ

Müfide Ferit Tek'in "Aydemir" ve Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın "Hakk'a Sığındık" Romanlarında Yabancılaşma Olgusu.....613-630

Araştırma Makalesi

Salih RAKAP, Sinan KALKAN & Şerife BALIKCI

Özel Eğitimde Nitelikli Öğretimsel Amaç Yazmaya İlişkin İlkelerin Doküman Analizi Yoluyla Belirlenmesi.....631-650

Araştırma Makalesi

Nursel BOLAT

Reklam Film (Advermovie): Uzun Metraj Film Olarak Reklam.....651-670

Araştırma Makalesi

Evren ERZEN & Özkan ÇIKRIKÇI

Mediator Role of Academic Motivation in the Relationship between Attachment Styles and Life Satisfaction.....671-690

Özel Yetenekli ve Tanılanmamış 4. Sınıf Öğrencilerinin Okuduğunu Anlama Stratejilerinin İncelenmesi

Mehmet Sena ATAŞ
Milli Eğitim Bakanlığı
dr.atasmehmet@gmail.com
ORCID ID:0000-0002-2041-1523

Özlem BAŞ
Hacettepe Üniversitesi
ozlembas@hacettepe.edu.tr
ORCID ID:0000-0002-0716-103X

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1102524
Geliş Tarihi: 12.04.2022	Revize Tarihi: 19.07.2022
	Kabul Tarihi: 22.07.2022

Atıf Bilgisi

Ataş, M. S. ve Baş, Ö. (2022). Özel yetenekli ve tanılanmamış 4. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama stratejilerinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 352-364.

ÖZ

Bu çalışmada, özel yetenekli ve tanılanmamış 4. sınıf öğrencilerinin hikâye edici ve bilgilendirici metinleri okurken kullandıkları okuduğunu anlama stratejileri nitel araştırma desenlerinden bütüncül çoklu durum çalışmasıyla incelenmiştir. Amaçlı örnekleme yoluyla tanılanmamış 3 zayıf okuyucu, tanılanmamış 3 iyi okuyucu ve tanılanmış 3 özel yetenekli okuyucu olmak üzere çalışma grubu oluşturulmuştur. Veriler sesli düşünme stratejisi ve görüşme yoluyla toplanmış, betimsel analiz ile analiz edilmiştir. Sonuçlara göre her gruptaki öğrenciler anlama sürecinde çeşitli stratejiler kullanmışlardır. Özel yetenekli okuyucuların daha az sayıda derin anlamaya yönelik strateji ile karmaşık yapıları çözebilirken, iyi okuyucuların okuduğu metinleri anlamlandırmak için zayıf okuyuculara göre daha fazla zihinsel süreç izledikleri, zayıf okuyucuların yüzeysel anlamlandırmada yeterlilik gösterirken, derinlemesine anlamlandırma konusunda istenen düzeyde başarı gösteremedikleri, karmaşık düşünme ve analiz etme eğilimi sergilemede iyi okuyucuların gerisinde kaldıkları tespit edilmiştir. Metin türleri açısından stratejilerin kullanımı karşılaştırıldığında, özel yetenekli öğrencilerin üst düzey düşünmeyi diğer gruplara göre daha fazla kullandıkları belirlenmiştir. Üç grupta yer alan okuyucular, okuyucu özelliklerine göre strateji kullanmayı tercih etmektedir, bu nedenle strateji kullanma nedenlerinin okuyucuların bireysel farklılıklarıyla ilişkili olabileceği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: İlkokul öğrencileri, özel yetenekliler, zayıf okuyucular, sesli düşünme stratejisi, okuduğunu anlama stratejileri.

Investigation of Reading Comprehension Strategies of Gifted and Unidentified 4th Grade Students

ABSTRACT

In this study, the reading comprehension strategies used by gifted and unidentified 4th-grade students while reading narrative and informative texts were examined with a holistic multi-case design from qualitative research designs. Through purposeful sampling, a study group was formed by determining including 3 unidentified poor, 3 unidentified good, and 3 identified gifted readers. The data were collected through a think-aloud strategy and interview. Data were analysed with descriptive analysis. According to results, the students in every group used the varied strategies in comprehension process. It was determined that while gifted readers could solve complex structures with fewer strategies aimed at deep understanding, good readers followed more mental process for making sense of the texts they read than poor readers did, and that while poor readers were competent for superficial understanding, they were not as successful in deep understanding as desired and were behind good readers in showing tendency to complex thinking and analyzing. When the use of strategies was compared in terms of text types, it was determined that the strategies which gifted students used higher order thinking more than the strategies then other groups used. Readers in three groups prefer using strategies according to their characteristics, so the reasons for using strategies can be said to be related to individual differences of the readers.

Keywords: Primary school student, gifted, struggling readers, think-aloud strategy, reading comprehension strategies.

Giriş

İlkokulda geliştirilmesi gereken en önemli becerilerinden biri okuduğunu anlamadır. Bir öğrencinin tüm akademik geleceğinin yordayıcısı olan okuduğunu anlama becerisi ilkokul

programlarının omurgasını oluşturmaktadır. Okuduğunu anlama; okuyucuyu, metni ve metnin içeriğini kapsayan etkileşimli bir süreçtir. Bu süreç yazılı dille etkileşim, anlam çıkarma ve inşa etme ile gerçekleşir (Akyol, 2018). Ulusal Eğitimsel Gelişimi Değerlendirme Programı (NAEP)' na göre; 2008) Okuduğunu anlama süreci üç faktörden oluşmaktadır. Bunlar; okuyucu, metin ve okumak için etkinlik veya amaç olarak sıralanabilir. Tüm dünyada ehemmiyetle üzerinde durulan okuduğunu anlama becerisi ancak belli temel stratejilerle geliştirilebilir (NAEP, 2008).

Okuduğunu anlama stratejileri içinde yer alan sesli düşünme stratejisi, öğrencilerin okuma esnasındaki düşüncelerini ve anlama sürecini betimlemesi açısından ayrı bir önem arz etmektedir. Çünkü sesli düşünme stratejisi, öğretmenin metni sesli bir şekilde okurken okuduğunu anlama süreçlerinin nasıl gerçekleştiği noktasında öğrencilere model olarak, anlama süreçlerini sesli bir şekilde ifade ettiği biliş üstü bir stratejidir. Tankersley (2005), bu stratejinin öğrencilerin okuduğunu anlamasına katkı sağlayan, okuduğundan anlam çıkarmada ve ne düşündüklerini ortaya koymada önemli bir strateji olduğunu vurgulamaktadır. Davey (1983) sesli düşünme stratejisini, bireylerin metni okurken metin hakkında düşünmeyi öğrenmelerine yardımcı olan ve bireylerin kendi anlamalarının nasıl olduğunu görüp düzeltmelerine imkân sağlayan bir strateji şeklinde değerlendirmektedir. Bu strateji hem öğretmenlerin düşünce süreçlerinin nasıl olduğunu öğrencilerine aktarabilmeleri için model olması açısından hem de öğrencilerin düşünce ve zihinsel süreçlerini görülebilir kılması bakımından son derece etkilidir (Block ve Israel, 2004; Harris ve Hodges, 1995). Öğrencilerin okuduğunu anlama sürecinde sesli düşünme stratejisini kullanması, onların metinle ilgili tepkilerini ortaya koymalarını sağlamaktadır. Okuma sürecinde öğrencilerin metinlerle olan bu etkileşimi Okur Tepki Teorisinin ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Rosenblatt'ın (1978) Okur Tepki Teorisine göre; okuma deneyimi bir süreçtir ve her okur için eşsiz ve bireyseldir. Bu teoriye göre okuma ve okuduğunu anlama sadece okur ile meydana gelmemekte, metinler ve diğer okurlar ile oluşan etkileşimler sonucu gerçekleşmektedir. Anlama, okuyucunun ön bilgileri ile metinde karşılaştığı yeni bilgilerin birleşimi sonucu meydana gelmektedir (Anderson ve Pearson, 1984). Rosenblatt (1978) okuduğunu anlamının her birey için eşsiz olarak ele alınması gereken bir durum olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla farklı zihinsel özellikleri olan bireylerin okuduğunu anlama süreçlerinin ve bu süreçte kullandıkları stratejilerin de bireysel olarak ele alınması ve incelenmesi gerekmektedir. Zihinsel özelliği yaşlılarından farklı olan bir öğrenci grubu da “özel yetenekli öğrencilerdir”. Özel yetenekli öğrencilerin geniş ilgi alanına, yüksek düzeyde enerji ve merak duygusuna, güçlü hafızaya ve geniş hayal dünyasına sahip oldukları söylenebilir (Neihart, Reis, Robinson ve Moon, 2002; Saranlı ve Metin, 2012). Özel yetenekli öğrenciler normal bireylere göre farklı zihinsel yapıya sahip olmaları nedeniyle kullandıkları okuma stratejileri de diğer bireylerden farklılık gösterebilir. Bu nedenle özel yetenekli öğrencilerin kullandıkları okuma stratejilerinin neler olduğunu ve bunları nasıl kullandıklarını ortaya çıkarmak oldukça önemlidir.

Alan yazın incelendiğinde özel yetenekli öğrencilerin okuma ve okuduğunu anlama becerilerini ve kullandıkları anlama stratejilerini inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir (Abilock, 1999; Fehrenbach, 1991; Kılıç, 2020; Ökcü, 2019; Reis, McCoach, Coyne, Schreiber, Eckert ve Gubbins, 2007; Ünal, 2019). Özel yetenekli öğrencilerin okuma ve okuduğunu anlama becerileri üzerine ilk çalışma yapan araştırmacılar arasında Kennedy ve Halinski (1975) ile Ley ve Trentham (1987) gösterilebilir. Kennedy ve Halinski (1975) ile Ley ve Trentham'ın (1987) yaptığı araştırmada, özel yetenekli ortaokul öğrencilerinin, özel yetenekli olmayan öğrencilere göre okumaya karşı daha ilgili olduklarını tespit etmişlerdir. McKenna Kear ve Ellsworth'un (1995) araştırmasından çıkan sonuca göre özel yetenekli öğrencilerin, özel yetenekli olmayan öğrencilere göre daha yüksek düzeyde okuma tutumuna sahip oldukları tespit edilmiştir. Öte yandan Worrell, Roth ve Gabelko (2007) özel yetenekli öğrencilerin okuma tutumları üzerinde çalışmışlardır ve özel yetenekli öğrencilerin özel yetenekli olmayan öğrencilere göre daha yüksek okuma tutumlarına sahip olduğunu ortaya koymuşlardır.

Türkiye'de yapılan çeşitli araştırmalar 1990-2000'li yıllarda strateji öğretiminin okuma becerisini nasıl etkilediği üzerine yoğunlaşmaktadır. Strateji kullanımının hem okuduğunu anlama becerisini desteklediği hem de okuma tutumu ve motivasyonunu etkilediği ortaya çıkmıştır (Ay, 2003;

Aydoğan, 2008; Batmaz, 2017; Belet, 2005; Çakıcı, 2005; Çakır, 1995; Gelen, 2003; Güngör, 2005; Güzel, 1998; İnce, 2012; Kaman, 2012; Kılıç, 2004; Özyılmaz, 2010; Şen, 2003; Yazıcı, 2006). Öte yandan özel yetenekli çocukların okuma becerisine yönelik yapılan araştırmaların azlığı da dikkat çekmektedir (Köksal ve Akkaya, 2017; Kılıç, 2020; Ökcü, 2019; Ünal, 2019). Ökcü (2019) araştırmasında özel yetenekli çocuklar ile normal gelişim gösteren çocukların okuduğunu anlama düzeyleri arasında, özel yetenekli çocukların lehine anlamlı bir farkın olduğu sonucuna varmıştır. Özel yetenekli öğrencilerin okuma alışkanlıkları, eleştirel okuma becerilerini inceleyen araştırmalar da diğer dikkat çeken konulardır (Kılıç, 2020; Ünal, 2019).

Yurtdışında yapılan araştırmalara bakıldığında, özel yetenekli öğrencilerin okuma gelişiminin boyamsal olarak izlendiği araştırmalar (Crain-Thorenson ve Dale, 1992; Clark, 1992) özel yetenekli öğrenciler için hazırlanmış zenginleştirilmiş okuma programlarının etkisi (Reis, Gubbins, Briggs, Schreiber, Richards, Jacobs ve Renzulli, 2004; Reis, McCoach, Coyne, Schreiber, Eckert ve Gubbins, 2007), strateji kullanımı gibi konular dikkat çekmektedir (Abilock, 1999; Fehrenbach, 1991). Özel yeteneklilerin okuma stratejileri ile ilgili Fehrenbach (1991) tarafından yapılan çalışmada, özel yetenekli bireylerin okuma esnasında kullandıkları stratejileri belirlemek ve bu stratejileri ortalama okuyucuların kullandıkları stratejiler ile karşılaştırmak için “sesli düşünme stratejisi” kullanılmıştır. Fehrenbach hem özel yetenekli hem de ortalama okuyucular tarafından kullanılan 14 strateji belirlemiştir. Bu stratejiler: Yeniden okuma, doğru şekilde özetleme, görsel canlandırma, kelime telaffuzu, kişisel olarak tanımlayarak yapıyı analiz etme, izleme veya tahmin etme, yanlış şekilde özetleme, değerlendirme, içerikle ilişkilendirme, hikâyeyi anlamada başarısız olma, başka bir kaynağa yönelme, bir kelimeyi anlamada başarısız olma. Çalışmada, özel yetenekli öğrencilerin etkili stratejiler olarak tanımlanabilecek altı stratejiyi ortalama okuyuculardan daha sık kullandığı tespit edilmiştir. Bu stratejiler; yeniden okuma, sonuç çıkarma, doğru şekilde özetleme, görsel canlandırma, yapıyı analiz etme ve kelime telaffuzudur.

Özel yetenekli ve tanılanmamış öğrencilerin okuduğunu anlama sürecinin detaylı bir biçimde betimlenmesini amaçlayan bu araştırma; okuduğunu anlama sürecinin daha zengin etkinliklerle işlenmesi ve ilkökul çağı çocuklarının okuma gelişiminin ele alınması açısından önemlidir. Bu çalışmanın özel yetenekli öğrencilerin okuduğunu anlama stratejilerini kullanma düzeylerini derinlemesine inceleme olanağı vermesi bakımından özel yetenekli öğrencilerle ilgili geliştirilecek programlara da katkı sağlaması beklenmektedir. Ayrıca özel yetenekli öğrencilerle, tanılanmamış öğrencilere sınıf içerisinde uygulanacak okuma stratejilerinin bilinmesinin eğitimcilere de kolaylık sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmanın problem cümlesi “Özel yetenekli ve tanılanmamış ilkökul 4. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama sürecinde kullandıkları stratejiler ve bu stratejileri kullanma nedenleri nelerdir?” şeklinde belirlenmiştir. Bu alt problemler şunlardır:

1. Özel yetenekli ve tanılanmamış ilkökul 4. sınıf öğrencilerinin hikâye edici metinlerde ve bilgilendirici metinlerde okuma öncesi, esnası ve sonrasında kullandıkları stratejiler nelerdir?
2. Özel yetenekli ve tanılanmamış ilkökul 4. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama sürecinde kullandıkları stratejileri kullanma nedenleri nelerdir?

Yöntem

Bu bölümde araştırma modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve analizi, araştırma etiği alt başlıklarında detaylı bilgilere yer verilmiştir.

Araştırma Modeli

Bu çalışma nitel araştırma desenlerinden bütüncül çoklu durum çalışması ile yürütülmüştür. Genel olarak durum çalışmaları; bir olayın, bir programın, bir sürecin veya bireylerin detaylı ve derinlemesine ele alınarak incelendiği bir araştırma desendir (Creswell, 2013). Çoklu durum araştırması birden fazla durumun olduğu ve her durumun kendi içinde bütüncül bir şekilde ele alınarak

karşılaştırıldığı bir araştırma desendir (Yin, 2017). Bu araştırma durumlar arası karşılaştırmaya izin vermesi ve detaylı betimlemeler yapmaya odaklı olması açısından tercih edilmiştir. Bu çalışmada üç farklı grupta yer alan öğrencilerin okuduğunu anlama stratejilerini nasıl kullandığı karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunun oluşturulmasında, amaçlı örnekleme yöntemine uygun olarak, maksimum çeşitlilik örnekleme esas alınmıştır. Çalışmada, belirlenen modele uygun olarak, özel yetenekli öğrenciler (üç kişi), iyi okuyucu olan öğrenciler (üç kişi) ve zayıf okuyucu olan öğrenciler (üç kişi) belirlenerek okuduğunu anlama stratejilerini kullanma durumları incelenmiştir.

Çalışma grubunun belirlenmesinde; öğrencilerin sınıf ve rehber öğretmenlerinden alınan bilgiler, (herhangi bir öğrenme gücü ve zihinsel engeli olmama), Sirem (2020) tarafından geliştirilen “Okuma Güçlüğü Belirleme Öğretmen Tespit Formu” sonuçları ile Akyol’un (2003) Ekwall ve Shanker’ den (1988) uyarladığı *Yanlış Analizi Envanterinden* yararlanılmıştır. Bu envanterden elde edilen bulgulara dayalı olarak, okuma çalışması sonucunda serbest düzeyde üç iyi okuyucu ve öğretim düzeyinde üç zayıf okuyucu araştırmaya dahil edilmiştir. Ayrıca aynı envantere serbest düzey olan üç özel yetenekli öğrenci de çalışma grubuna dahil edilmiştir. Bilim ve Sanat Merkezine kabul edilmiş olan öğrenciler arasından seçilenler özel yetenekli öğrenciler grubuna alınmışlardır. Türkiye’de Bilim ve Sanat Merkezlerine öğrenci alınımında izlenen yönergeler, uygulanan test ve sınavlar, Bilim Sanat Merkezlerine seçilen öğrencilerin özel yetenekli olarak tanılanmasını sağlamaktadır. Araştırmada etik ilkeler gereği öğrenciler hakkında açıklamalar yapılırken gerçek adları yerine kodlar belirlenip kullanılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Çalışmada araştırmacı tarafından öncelikle pilot uygulama yapılmıştır. İki aşamada veri toplanmıştır. Birinci aşamada toplanan veriler, sesli düşünme stratejisi yardımıyla yürütülen okuduğunu anlama etkinliklerinden elde edilen kayıtlara ilişkin alınan dökümlerden elde edilirken ikinci aşamada toplanan veri çalışmaya katılan öğrenciler ile yapılan görüşmelerden elde edilen verilerdir.

Araştırmada üç hikâye edici ve üç bilgilendirici olmak üzere altı okuma metni kullanılmıştır. Bu metinler için hazırlanan "Uzman Görüşü Formu" biri okuma yazma alanında doktora ve yüksek lisans derslerine giren Doç. Dr. diğeri ise metin ve metin yapıları ile ilgili çeşitli çalışmalarını okuma alanında lisansüstü derslere giren Dr. Öğrt. Üyesi olmak üzere iki akademisyen ve biri Bilim Sanat Merkezinde görev yapan diğeri ikisi bir devlet ilkokulunda dördüncü sınıf okutan sınıf öğretmeni olmak üzere toplamda beş uzmandan görüş alındıktan sonra kullanılmıştır. Metinlerin kolaydan zora doğru kademelendirilmesine dikkat edilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Uygulama öncesinde ilgili resmî kurumlardan ve çalışmaya katılacak öğrencilerin velilerinden yasal izinler alınmıştır. Someren, Barnard ve Sandberg’in (1994) ısıdırma turu dediği ilk uygulamanın amacı öğrencilerin rahatlaması, hazırlık yapılması ve sesli düşünme stratejisinin kullanımı ile ilgili ön bilgiler oluşturmaktır. Bu aşamada öğrencilere sesli düşünme stratejisi ile ilgili bir örnek çalışma uygulanmış ve sesli düşünme stratejisinin her aşaması modellenerek gösterilmiştir. Oturumlarda daha önce belirlenen hikâye edici metin ve bilgilendirici metinler kullanılmıştır. Uygulamayı öğrenen ve hazır olduğu görülen öğrenciler özel yetenekliler, tanılanmamış iyi okuyucular ve tanılanmamış zayıf okuyucular şeklinde gruplar halinde görüşmelere alınmıştır.

Çalışmada, iki kaynaktan toplanan verilerin çözümlenmesinde betimsel analiz yapılmıştır. Öncelikle görüşmelerden ve etkinlik kayıtlarından elde edilen veriler elektronik ortamda kayıt altına alınarak düzenlenmiş ve çözümlenmeye hazır hale getirilmiştir. Daha sonra sesli düşünme

etkinliklerinden elde edilen veriler ve görüşme sorularının cevapları herhangi bir program kullanılmaksızın betimsel analize tabi tutulmuştur. Bu çalışmada kategorik düzeyde betimsel analiz gerçekleştirilmiş olup tanılanmış özel yetenekli, tanılanmamış iyi okuyucu ve tanılanmamış zayıf okuyucu grupları arasındaki farklar betimlenmeye çalışılmıştır.

Öğrencilerin okuma sürecinde kullandıkları karalama kâğıtları, yaptıkları çizimler, tutukları notlar ile araştırmacının araştırma esnasında tutmuş olduğu notlar, çalışma kâğıtları inandırıcılığı artırmak için derinlik odaklı toplanmıştır. Aktarılabirliği sağlamak amacıyla araştırmada maksimum çeşitleme örnekleme kullanılarak farklı okuyucu düzeylerinden öğrencilerle katılımcı grubu oluşturulmuştur. Bu doğrultuda veriler çoklu durum çalışmasının doğası ve örneklem alma usulünün bir sonucu olarak karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Araştırma verilerinin araştırma sorularına cevap olup olmadığı ve elde edilen sonuçların bulgularla tutarlılığı kontrol edilmiştir. Ayrıca farklı uzmanların kodlamaları ile araştırmacının kodlamaları üzerinde karşılaştırmalı olarak tutarlılık incelemesi yapılmıştır. Araştırmada video kaydı ve ses kaydı yoluyla elde edilen dokümanlar, bu dokümanların yazıya geçirilmiş hali, katılımcıların ve araştırmacının veri toplama süreci boyunca kullandığı tüm notlar, resimleri, karalama kâğıtları ve fotoğraflar arşivlenmiştir. Bu arşivler gerektiğinde başka araştırmacıların teyit incelemesine tabii tutulabilir; ancak nitel araştırmanın bir özelliği olarak araştırmanın tekrar edilebileceği anlamına gelmez.

Araştırma Etiği

Bu çalışmanın uygulama evresi için öncelikle Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonundan etik komisyon izni alınmıştır. Uygulamanın yapılması için Millî Eğitim Bakanlığından uygulama izni alınmıştır. Öğrenciler ve ebeveynlerden izin belgeleri, gönüllü katılım formları imzalı bir şekilde alınmıştır. Analiz aşamasında öğrencilerin gerçek isimleri yerine kod isimler kullanılmıştır. Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine uyulmuştur. Çalışmada kullanılan envanterler için sahiplerinden izin alınmıştır.

Bulgular

Bu bölümde araştırmanın alt problemlerine dayalı olarak bulgular sunulmuş ve yorumlanmıştır.

Araştırmanın birinci alt problemi “Özel yetenekli ve tanılanmamış ilkököl 4. sınıf öğrencilerinin hikâye edici metinlerde ve bilgilendirici metinlerde okuma öncesi, esnası ve sonrasında kullandıkları stratejiler nelerdir?” sorusuna ilişkin verilerin analizi sonucu elde edilen bulgular Tablo 1’de karşılaştırmalı olarak yer almaktadır.

Tablo 1

Hikâye Edici ve Bilgilendirici Metinlerde Kullanılan Stratejiler

HİKÂYE EDİCİ METİNLER [İpek Ormanda, Eve Yolculuk, Kalemler]					BİLGİLENDİRİCİ METİNLER [Çevremizdeki Varlıklar, Koalalar, Kolay Kullanılabilir Enerji]				
SÜREÇ	Strateji Türleri	Okuyucu Kategorileri			SÜREÇ	Strateji Türleri	Okuyucu Kategorileri		
		Tanılanmış 3 Özel Yetenekli	Tanılanmamış 3 İyi Okuyucu	Tanılanmamış 3 Zayıf Okuyucu			Tanılanmış 3 Özel Yetenekli	Tanılanmamış 3 İyi Okuyucu	Tanılanmamış 3 Zayıf Okuyucu
Kullanılan Stratejilere İlişkin Kodlar					Kullanılan Stratejilere İlişkin Kodlar				
Okuma Öncesi	Yüzeysel anlama	Tahminde bulunma Ön bilgilerle ilişkilendirme	Tahminde bulunma Ön bilgilerle ilişkilendirme	Tahminde bulunma Ön bilgilerle ilişkilendirme	Yüzeysel anlama	Tahminde bulunma Ön bilgilerle ilişkilendirme	Tahminde bulunma Ön bilgilerle ilişkilendirme	Tahminde bulunma Ön bilgilerle ilişkilendirme	
	Derin anlama	Beyin fırtınası Karşılaştırma	-	-	Derin anlama	Beyin fırtınası Karşılaştırma Analoji	-	-	
Okuma Esnası	Yüzeysel anlama	Deneyimlerle ilişkilendirme Not alma	Deneyimlerle ilişkilendirme Not alma	Deneyimlerle ilişkilendirme Not alma	Yüzeysel anlama	Zihinde görselleştirme Deneyimleriyle ilişkilendirme Hayal kurma	Zihinde görselleştirme Deneyimleriyle ilişkilendirme Hayal kurma	Zihinde görselleştirme Deneyimleriyle ilişkilendirme Hayal kurma	

				Not alma	Not alma	Not alma	
	Derin anlama	Çıkarım yapma Neden sonuç ilişkileri	Çıkarım yapma Neden sonuç ilişkileri	Özetleme	Anlamayı kontrol etme Kronolojik sıralama Çıkarımda bulunma Neden sonuç	Anlamayı kontrol etme Kronolojik sıralama Çıkarımda bulunma Neden sonuç	Çıkarımda bulunma Farklı sözcüklerle ifade etme Anlamayı kontrol etme
	Yüzeysel anlama	Öneriler yapma	Öneriler yapma	Öneriler yapma	Yüzeysel anlama Soru sorma	Ön bilgilerle ilişkilendirme	Ön bilgilerle ilişkilendirme
Okuma Sonrası	Derin anlama	Analiz Sentez Neden Sonuç Özetleme	Analiz Sentez Neden Sonuç Özetleme	Farklı kelimelerle yeniden ifade etme Özetleme	Okuma Sonrası Derin anlama	Analiz Sentez Deneyimlerle ilişkilendirme Çıkarım yapma	Özetleme Farklı sözcüklerle ifade etme

Tablo 1’deki bulgular incelendiğinde hikâye edici ve bilgilendirici metinlerde tanılanmış 3 özel yetenekli okuyucu okuma öncesinde derin anlamaya yönelik stratejiler kullanırken diğer gruplar derin anlamaya yönelik stratejiler kullanmamışlardır. Her iki metin türünde okuma esnasında kullanılan stratejiler incelendiğinde tanılanmış 3 özel yetenekli ve tanılanmamış 3 iyi okuyucunun metni analiz etmeye yönelik ve metnin devamına yönelik çıkarım yaptıkları tespit edilmiştir. Tanılanmamış 3 zayıf okuyucunun okuma esnasında kullandıkları stratejilerin çeşidi diğer gruptaki katılımcılardan farklılık göstermekte ve anlamayı kontrol etmeyi hedeflemektedir. Ayrıca dikkat çeken bir bulgu da tanılanmış 3 özel yeteneklinin, tanılanmamış 3 iyi okuyucudan daha az strateji kullanarak metni çözümlenmeye çalışmasıdır. Okuma sonrası her üç grubun kullandığı stratejilere bakıldığında hikâye edici metinlerde yüzeysel anlamaya yönelik “öneriler geliştirme stratejisi” aynı kullanımı temsil etmektedir. Ancak bilgilendirici metinlerde tanılanmış 3 özel yetenekli okuyucu okuma sonrası yüzeysel anlamaya dönük stratejilerden soru sormayı kullanmıştır. Bu bulgu katılımcıların farklı düşünme becerilerini kullandıkları ve bilgilendirici metinlerde konuyu detaylandırma isteklerinin olduğu yönünde yorumlanabilir. Ayrıca bilgilendirici metinlerde de tanılanmış 3 özel yetenekli okuyucu daha az strateji kullanarak metni sentezlerken tanılanmamış 3 iyi okuyucu metni daha fazla strateji kullanarak sentezlemişlerdir. Bu strateji kullanımı tanılanmamış zayıf okuyucularda okuma sonrasında bilgilendirici metinlerde farklı sözcüklerle ifade etme olarak tespit edilmiştir. Bu bağlamda bilgilendirici metinlerde okuma öncesi ve okuma sonrası tanılanmış 3 özel yetenekli okuyucunun kullandıkları derin anlamaya yönelik stratejilerin onların okuma becerisi açısından tanılanmamış 3 iyi okuyucudan ayrıldığı ve bu stratejiler yoluyla metnin ötesine gitmeye çalıştıklarını düşündürmektedir. Ham verilerden örnek verilecek olursa “Eve Yolculuk” hikâye edici metninden tanılanmış 3 özel yetenekli okuyucunun metnin ötesine taşıdıkları şu cevaplar incelenebilir:

-Metinde tam olarak ifade edilmeyen detay var mı?

“Mesela neden başka hayvan değil de bunlar. Yani kuş değil, köpek, kedi değil. Mesela ağaca tırmanan maymun da var neden o değil?” (Ayça)

“Filin dişini neden çalmak istiyorlar?” (Mete)

“Bende onu diyecektim...” (Özer)

Tanılanmış özel yetenekli okuyuculardan bilgilendirici metinlerde aynı düşünme mantığıyla metni irdelemek ve metnin ötesinde düşünmeyi sağlayan detaylarla ilgili cevaplar alınmıştır. “Kolay Kullanılabilir Enerji” metnindeki aynı soruya gelen cevap dikkat çekicidir.

-Metinde tam olarak ifade edilmeyen detay var mı?

“En büyük enerji kaynağı elektrik ama burada kömürden falan bahsediliyor neden elektrikten bahsedilmemiş?” (Ayça)

Araştırmanın ikinci alt problemi “Özel yetenekli ve tanılanmamış ilkökul 4. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama sürecinde stratejileri kullanma nedenleri nelerdir?” sorusuna ilişkin verilerin analizi sonucu elde edilen bulgular:

Araştırmanın ikinci alt probleminde katılımcıların anlama stratejilerini kullanma nedenleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Bunun için bu alt problemde farklı bir veri toplama yöntemi uygulanmış olup görüşme yoluyla katılımcılara bazı sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların bu sorulara verdikleri yanıtların analizi sonucunda Tablo 2’deki bulgulara ulaşılmıştır.

Tablo 2

Katılımcıların Okuduğunu Anlama Stratejilerini Kullanma Nedenleri

Okuyucu Kategorileri		
Tanılanmış 3 Özel Yetenekli	Tanılanmamış 3 İyi Okuyucu	Tanılanmamış 3 Zayıf Okuyucu
Nedenlere İlişkin Kodlar		
1-Daha fazla bilgi edinmek için		
2-Metni daha iyi anlamak için	1-Bilgiyi artırmak için	1-Daha iyi anlamak için
3-Okumayı anlamlı hale getirmek için	2-Daha iyi anlamak için	2-Öğrenmeyi desteklemek için
4-Yaşama hazırlık olması için	3-Konuyla ilgili sorulara yanıt verebilmek için	3-Okuma becerisini geliştirmek için

Tablo 2’ de karşılaştırmalı olarak her üç grupta yer alan okuyucuların anlama stratejilerini kullanma nedenleri okumanın doğasıyla bağlantılı olarak anlamı inşa etmeyi ve bu amaç doğrultusunda daha iyi anlama düzeyine ulaşmayı hedeflemekte olduklarını göstermektedir. Ancak tanılanmamış 3 zayıf okuyucunun diğer katılımcılardan farklı olarak okuma becerisini geliştirmek için strateji kullandıklarını belirtmeleri onların kendi okuma gelişimleri ile ilgili farkındalıklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca dikkati çeken diğer bir bulgu ise tanılanmış 3 özel yetenekli okuyucunun okuma stratejilerini kullanma nedeni olarak yaşama hazırlık düşüncesi olması ise bu katılımcıların genel zihinsel yetenekleriyle bağlantılı olarak sahip oldukları bu beceriyi hayata transfer etme konusundaki farkındalıklarını ortaya koymaktadır. Öte yandan tanılanmamış 3 iyi okuyucunun strateji kullanma nedenleri arasında sorulara cevap verme amacının olması ise bu okuyucuların okuma amacıyla ilişkili olduğunu düşündürmektedir. Kısacası, her üç grupta bulunan okuyucu özelliği aslında katılımcıların stratejileri kullanma nedenlerini de ortaya koymaktadır. Zayıf okuyucular okumayı geliştirme, iyi okuyucular soruları cevaplama ve özel yetenekli okuyucular yaşama hazırlanmak için okuma stratejileri kullanmaları kodlarıyla birbirinden ayrılmaktadır. Bu durum aslında özel yetenekli okuyucuların okuduğunu anlama başarısından ziyade genel entelektüel nedenlerle okuma stratejileri kullandığı yönünde yorumlanabilir. Katılımcıların stratejileri neden kullandıklarına ilişkin görüşme sorularından elde edilen ham veri her okuyucu kategorisinde örnekle aşağıda yer almaktadır:

“Öğretmenim ilk soruya cevap verdiğim gibi bazıları öyle okuyayım diye okur, bazıları da bilgi edinmek için okurlar. İyi anlamak bilgi edinmek için okurlar. Mesela iyi anlamak bilgi edinmek için hayatımızda ilerde kullanmak için okuma stratejilerini kullanırız.” [Tanılanmış özel yetenekli kod: Ayça]

“O metni anlatmak için, daha iyi anlama daha iyi sorulara cevap vermek için, başka daha iyi okumak için başka şeyleri de...” [Tanılanmamış iyi okuyucu kod: Kaan]

“Bizim öğrenmemiz için. (Düşünüyor.....) Çünkü anlamamız için.”[Tanılanmamış zayıf okuyucu kod: Gökçe]

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırmanın birinci alt problemine cevap aramak amacıyla tanılanmış 3 özel yetenekli okuyucu, tanılanmamış 3 iyi okuyucu ve tanılanmamış 3 zayıf okuyucunun hikâye edici ve bilgilendirici metinleri anlamak için sesli düşün etkinliklerinde kullandıkları okuduğunu anlama stratejileri karşılaştırılmıştır. Tanılanmış özel yetenekli üç okuyucunun her iki metin türünde okuma öncesi ve okuma sonrasında kullandıkları stratejilerin diğer grupların kullandığı stratejilerden üst düzey düşünmeye daha fazla hizmet ettiği tespit edilmiştir. Ökcü’nün (2019) araştırmasında da özel yetenekli çocuklar ile olağan gelişim gösteren çocukların okuduğunu anlama becerisi incelenmiş,

okuduğunu anlama düzeyi bakımından özel yetenekliler lehine anlamlı farklılık bulunmuştur. Ayrıca alan yazında önemli bir yeri olan Fehrenbach'ın (1991) sesli düşün stratejisini kullandığı araştırması ve Abilock'un (1999) araştırması da farklı metin türlerinde özel yetenekli öğrencilerin mantık ve akıl yürütme becerilerini kullanmaları ve metaforik dili anlamalarının farklılığını ortaya koyar biçimde bu araştırmanın sonuçlarını desteklemektedir.

Araştırmanın ikinci alt problemine ilişkin sonuçlar göstermektedir ki üç farklı grupta yer alan okuyucular okuyucu niteliklerine göre strateji kullanmayı tercih etmektedir. Şöyle ki tanılanmamış üç zayıf okuyucu okuma becerisini geliştirmek, tanılanmamış üç iyi okuyucu metinle ilgili sorulara cevap vermek ve tanılanmış üç özel yetenekli okuyucu yaşama hazırlanmak gibi farklılaşan nedenler ortaya koymuşlardır. Bu sonuçtan hareketle strateji kullanma nedenlerinin okuyucuların bireysel farklılıklarıyla ilişkili olabileceği söylenebilir. Bu sonuçla ilişkili olarak ele alınabilecek bir araştırma ise Ay'ın (2003) farklı zekâ alanları baskın olan okuyucuların kullandıkları stratejilerin okuyucular arasında farklılık yarattığını ancak düzey olarak başarılı okuyucuların kullandıkları stratejilerin birbirleriyle benzerlik gösterdiğine ilişkin tespitidir. Ancak Reis ve diğerleri (2004) tarafından 283 öğrenci ile yapılan geniş ölçekli çalışma ise bu araştırmanın verilerini desteklememektedir. Araştırmaya göre özel yetenekli çocuklar okuma becerisinde tanılanmamış iyi okuyuculara göre boylamsal çalışma sürecinin sonunda beklenen başarı düzeyinde bir sıçrama kaydedememiştir. Bu nedenle bu çalışmada katılımcılar tanılanmış ve tanılanmamış olarak nitelendirilerek sunulmuştur. Ayrıca tanılanmamış katılımcı grubu içinde okuma düzeyi fark etmeksizin özel yetenekli olma ihtimali göz önüne alınmıştır.

Bu araştırmanın sonuçlarından yola çıkılarak daha büyük ölçekli çalışmalarla sesli düşün stratejisi ve özel yetenekli öğrencilerin okuma gelişimi izlenebilir. Özel yetenekli ve tanılanmamış öğrencilerin okuduğunu anlama süreçlerini betimlemek için farklı okuma stratejileri ile nitel ve nicel çalışmalar yapılabilir. Bu çalışma bireysel farklılıklar açısından özel yetenekli olarak tanılanmış, normal gelişim gösteren tanılanmamış ve okuma düzeyi olarak zayıf okuyucu olduğu tespit edilmiş öğrencilerin karşılaştırmalı incelenmesi sonucu okuduğunu anlama sürecinde kullandıkları stratejileri betimlemektedir. Nitel çalışmanın doğası gereği genellenemez.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Bu çalışmada birinci yazar %70, ikinci yazar ise %30 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Teşekkür ve/veya Açıklama: Bu çalışma Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde Doç. Dr. Özlem BAŞ danışmanlığında yapılmış olan doktora tezinden üretilmiştir.

Kaynaklar

- Abilock, D. (1999). Librarians and gifted readers: Myths and facts. *Knowledge Quest*, 30-35.
- Akyol, H. (2003). *Türkçe ilkökuma ve yazma öğretimi*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Akyol, H. (2018). *Türkçe ilk okuma yazma öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Anderson, R. and Pearson, D. (1984). A schema-theoretic view of basic processes in reading. P.D. Pearson, R. Barr, M.L. Kamil, ve P. Mosenthal (Eds.), *Handbook of reading research* (255-291), England: Longman.
- Ay, S. (2003). *Okuma stratejileri ile çoklu zekâ kuramının ilişkilendirilmesi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Aydoğan, R. (2008). *Okumaya karşı olumlu ve olumsuz tutuma sahip 6. sınıf öğrencilerinin türkçe dersinde kullandığı okuduğunu anlama stratejileri ile yaratıcılık düzeyleri*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Batmaz, O. (2017). *İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin Türkçe dersinde okuduğunu anlama stratejilerini kullanma düzeyleri ile okuduğunu anlama başarı düzeyleri arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi, Bayburt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bayburt.
- Belet, Ş. D. (2005). *Öğrenme stratejilerinin okuduğunu anlama ve yazma becerileri ile türkçe dersine ilişkin tutumlara etkisi*. Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Block, C. C. and Israel, S. E. (2004). The ABCs of performing highly effective think-alouds. *The Reading Teacher*, 58(2), 154-167.
- Clark, B. (1992). *Growing up gifted: Developing the potential of children at school and at home* (4th ed). NY: Macmillan.
- Crain-Thorenson, C., and Dale, P. S. (1992). Do early talkers become early readers? Linguistic precocity, preschool language and emergent literacy. *Developmental Psychology*, 28 (3), 421-429
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative, quantitative and mixed methods approaches*. Sage Publications.
- Çakıcı, D. (2005). *Ön örgütleyicilerin okumaya yönelik tutum ve okuduğunu anlama üzerindeki etkileri*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Çakır, Ö. (1995), *Büyük ölçekli kuralların öğretiminin okuduğunu anlamaya etkisi*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Davey, B. (1983). Think aloud-modeling the cognitive processes of reading comprehension. *Journal of Reading*, 27(1), 44-47.
- Ekwall, E. E. and Shanker, J. L. (1988). *Diagnosis and remediation of the disabled reader* (3. bs.). Boston: Allyn and Bacon Inc.
- Fehrenbach, C. (1991). Gifted/average readers: Do they use the same reading strategies? *Gifted Child Quarterly*, 35 (3), 125-127.
- Gelen, İ. (2003), *Bilişsel farkındalık stratejilerinin Türkçe dersine ilişkin tutum, okuduğunu anlama ve kalıcılığa etkisi*. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Güngör, A. (2005). Altıncı, yedinci ve sekizinci sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama stratejilerini kullanma düzeyleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(28), 101-108.
- Güzel, R. (1998). *Alt özel sınıflardaki öğrencilerin sesli okudukları öyküyü anlama becerisini kazanmalarında doğrudan öğretim yöntemiyle sunulan bireyselleştirilmiş okuduğunu anlama materyalinin etkililiği*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Harris, A. J. and Sipay, E. R. (1990). *How to increase reading ability: a guide to developmental and remedial methods* (9th ed.). Longman.
- Harris, T. L. and Hodges, R. E. (1995). *How to increase reading ability: A guide to developmental & remedial methods*. International Reading Association.

- İnce Y. (2012). *Sınıf öğretmenlerinin Türkçe derslerinde kullandıkları okuduğunu anlama stratejileri*. Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Kaman, Ş. (2012). *Akıcı okuma stratejilerini kullanmanın ilköğretim üçüncü sınıf öğrencilerinde okuma becerisini geliştirmeye etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.
- Kennedy, L. D. and Halinski, R. S. (1975). Measuring attitudes: An extra dimension. *Journal of Reading*, 18, 518-522.
- Kılıç, A. G. (2004). *İşbirlikli öğrenme, okuduğunu anlama, strateji kullanımı ve tutum*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Kılıç, M. (2020). *Özgün içerikli etkinliklerin özel yetenekli ve zekâlı öğrencilerin eleştirel okuma becerisine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Köksal, M.S. ve Akkaya, G. (2017). Üstün yetenekli öğrencilerin sözel kısa süreli hafızalarının incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2) 104-116
- Ley, T. C. and Trentham, L. L. (1987). The reading attitudes of gifted learners in grades seven and eight. *Journal for the Education of Gifted*, 10, 87-98.
- McKenna, M., Kear, D. and Ellsworth, R. (1995). Children's attitudes toward reading: A national survey. *Reading Research Quarterly*, 30, 934-956.
- Naep. (2008). *Reading framework for the 2009*. National Assessment of Educational Progress.
- Neihart, M., Reis, S.M., Robinson, N. and Moon. S. (2002). *The social and emotional development of gifted children: What do we know?* Prufrock Press. <https://www.amazon.com/Social-Emotional-Development-GiftedChildren/dp/1882664779>.
- Ökcü, M. (2019). *Beşinci sınıf olağan gelişim gösteren ve özel yetenekli öğrencilerin okuma tutumları ve okuduğunu anlama becerilerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Biruni Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özyılmaz, G. (2010). *İlköğretim 7. sınıf öğrencilerine okuduğunu anlama stratejilerinin öğretiminin okuduğunu anlama başarısı üzerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Reis, S. M., Gubbins, E. J., Briggs, C. J., Schreiber, F. J., Richards, S., Jacobs, J. K., and Renzulli, J. S. (2004). Reading instruction for talented readers: Case studies documenting few opportunities for continuous progress. *Gifted Child Quarterly*, 48(4), 315-338.
- Reis, S. M., McCoach, D., Coyne, M., Schreiber, F. J., Eckert, R. and Gubbins, E. (2007). Using planned enrichment strategies with direct instruction to improve reading fluency, comprehension, and attitude toward reading: An evidence-based study. *The Elementary School Journal*, 108, 3-24.
- Rosenblatt, L. M. (1978). *The reader, the text, the poem: The transactional theory of literacy work*. Southern Illinois University Press.
- Saranlı, A. G. ve Metin, N. (2012). Özel yetenekli çocuklarda gözlenen sosyal duygusal sorunlar. *Journal of Faculty of Educational Sciences*, 45(1), 139- 63.

- Sirem, Ö. (2020). *Okuma destek programının ilkokul öğrencilerinin okuma güçlüğü sağaltımına etkisi*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Someren, M. W., Barnard, Y. F. and Sandberg, J. A. C. (1994). *The think aloud method: a practical guide to modelling cognitive processes*. Academic Press.
- Şen, H. Ş. (2003), *Biliş ötesi stratejilerin ilköğretim okulu beşinci sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama düzeylerine etkisi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tankersley, K. (2005). *Literacy strategies for grades 4-12: reinforcing the threads of reading*. Association for Supervision and Curriculum Development.
- Ünal, D. (2019). *Özel yetenekli öğrencilerin okuma alışkanlığına yönelik tutumları ile yazma eğilimleri*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Worrell, F. C., Roth, D. A. and Gabelko, N. H. (2007). Elementary reading attitude survey (ERAS) scores in academically talented students. *Roeper Review*, 29, 119-124.
- Yazıcı, K. (2006). *Sosyal bilgiler derslerinde okuduğunu anlama becerilerinin geliştirilmesinde B-B-Ö (Bildiklerim-Bilmek İstediklerim-Öğrendiklerim) stratejisinin kullanımının öğrencilerin akademik başarılarına ve derse karşı olan tutumlarına etkisi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yin, R. K. (2017). *Durum çalışması araştırması uygulamaları*. (İ. Günbayı, Çev.) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Extended Abstract

Introduction

The think aloud strategy, which is included in the reading comprehension strategies, is of particular importance for students to describe their thoughts and understanding process during reading. Because the think aloud strategy is an over-cognition strategy in which the teacher expresses the comprehension processes aloud as a model to the students at the point of how the comprehension processes of reading occur while reading the text aloud. Tankersley (2005) emphasizes that this strategy is an important strategy that contributes to students' understanding of what they are reading, to extract meaning from what they are reading, and to reveal what they are thinking. Davey (1983) considers the strategy of thinking aloud as a strategy that helps individuals learn to think about the text while reading the text and allows individuals to see and correct how their understanding is.

Method

This study was carried out with a *holistic multi-case study of qualitative research patterns*. In the creation of the working group of this study, *maximum diversity sampling* was taken as a basis by the purposeful sampling method. In the study, the model identified gifted students (three people), good reader students (three people), and poor reader students (three people), reading comprehension strategies, and use cases were investigated. The pilot application was made by the researcher in the study. In the study, data were collected by think aloud sessions and interviews. Six reading texts were used in the study, including three informative and three informative. Before the application, legal permissions were obtained from the relevant official institutions and the parents of the students who will participate in the study. The purpose of the first application, which Someren, Barnard, and Sandberg (1994) call a warm-up tour, is to create preliminary information about student relaxation, preparation, and the use of a think aloud strategy. At this stage, a case study related to the think aloud strategy was applied to the students by the practitioner and each stage of the think aloud strategy was modeled and demonstrated. Students who learned the application and were seen to be ready were interviewed in groups in the form of gifted, good readers who were not recognized, and poor readers who were not recognized. In the study, descriptive analysis was performed to analyze the data collected from two sources.

Result

When the findings were examined, 3 gifted readers who were diagnosed with persuasive and informative texts used strategies for deep understanding before reading, while other groups did not use strategies for deep understanding. When the strategies used during reading in both types of texts were examined, it was found that 3 gifted and 3 good readers who were not diagnosed made inferences to analyze the text and to continue the text. The types of strategies used by 3 undiagnosed poor readers during reading differ from the participants in the other group and are aimed at controlling understanding. In addition, a remarkable finding is that 3 gifted who have been diagnosed are trying to analyze the text using fewer strategies than 3 good readers who have not been diagnosed.

The second subproblem of the research findings shows that the reasons why readers in all three groups use comprehension strategies comparatively are aimed at building meaning in connection with the nature of reading and achieving a better level of understanding in line with this purpose. However, the fact that 3 undiagnosed poor readers stated that they used strategies to improve their reading skills differently from the other participants reveals their awareness about their own reading development. 3 gifted readers reading another remarkable findings also screened the thought of preparing for life as the reason for the fact that they possess the mental ability of the part aboutlation to general life skills that don't transfer to their awareness about the reveals. On the other hand, the fact that 3 good readers who have not been identified have purpose of answering questions among the reasons for using strategies suggests that these readers are related to the purpose of reading. Poor

readers are distinguished by their ability to improve reading, good readers are distinguished by their ability to answer questions and use reading strategies to prepare for the life of special talented readers. In short, the reader feature found in all three groups reveals the reasons why the participants used strategies.

Discussion and Conclusion

Research of the first sub-problem it was found that the strategies used by the three specially gifted readers who were diagnosed before and after reading in both types of texts served to think at a higher level than the strategies used by other groups. In Ökcü's (2019) study, the reading comprehension skills of children with special abilities and children with normal development were examined, and a significant difference was found in favor of those with special abilities in terms of reading comprehension level. Fehrenbach which also has an important place in the field type's (1991) research and think-aloud strategy that uses Abilock's (1999) research also found that gifted students use their skills in different text types and metaphorical language comprehension logic and reasoning in ways that reveals the diversity of the results of this research support.

The results of the second sub-problem of the research show that readers in three different groups prefer to use strategies according to their reader qualities. Three undiagnosed poor readers have revealed different reasons such as improving reading skills, three undiagnosed good readers have revealed answers to questions about the text, and three gifted readers have revealed different reasons such as preparing for life. Based on this result, it can be said that the reasons for using strategies may be related to the individual differences of readers. A study that can be considered as a relationship with this result is Ay's (2003) determination that the strategies used by readers with different intelligence areas predominate differ between readers, but the strategies used by successful readers at the show similarities with each other. However, a large-scale study conducted by Reis et al. (2004) with 283 students does not support the data of this study. According to the research, children with special abilities did not record a jump in reading skills at the expected level of success at the end of the longitudinal study process compared to good readers who were not recognized. For this reason, in this study, the participants were identified and presented as undiagnosed. In addition, the possibility of having special abilities within the group of undiagnosed participants, regardless of their reading level, was taken into account.

Based on the results of this research, the think aloud strategy and reading development of students with special abilities can be monitored with larger-scale studies. Qualitative and quantitative studies can be carried out with different reading strategies to describe the reading comprehension processes of specially gifted and undiagnosed students.

Ortaokul Düzeyinde Yabancı Dil Ağırlıklı Programların Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi

Gülen DAĞISTAN YALÇINKAYA
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
gulendagistan2008@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6989-3981

Nihat ÇALIŞKAN
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
ncaliskan@ahievran.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-6503-7432

Araştırma Makalesi

DOI: 10.31592/aeusbed.912412

Geliş Tarihi: 09.04.2021

Revize Tarihi: 07.04.2022

Kabul Tarihi: 07.06.2022

Atıf Bilgisi

Dağistan Yalçinkaya, G. ve Çalışkan, N. (2022). Ortaokul düzeyinde yabancı dil ağırlıklı programların öğrenci görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 365-378.

ÖZ

Türkiye’de yabancı dil öğretimi uzun yıllar devam etmesine rağmen, yabancı dil öğretiminde hedeflenen düzeye ulaşamamaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ortaya çıkan sorunlara çözüm olarak, ortaokul düzeyinde belirlenen pilot okullarda yabancı dil ağırlıklı program uygulanmasına karar vermiştir. Bu araştırmada; ortaokul düzeyinde yabancı dil ağırlıklı programların, öğrenci görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla durum çalışması modeli kullanılmış ve Kırşehir ilinde, yabancı dil ağırlıklı programların uygulandığı ortaokullarda 6. sınıfta öğrenim gören 4 öğrencinin görüşlerinden yararlanılmıştır. Araştırmada veriler, yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış maddeler içeren görüşme formu ile elde edilmiştir. Elde edilen bulgular incelendiğinde; yabancı dil ağırlıklı sınıflarda öğrenim gören katılımcı öğrenciler, konuların ve etkinliklerin, arkadaşları ile İngilizce olarak iletişim kurmalarını sağladığı ve onlar için eğlenceli bir eğitim ortamı oluşturduğu görüşündedir. Katılımcı öğrenciler, konuların öğrenilmesi ve etkinliklerin yapılabilmesi için önerilen sürenin yeterli olduğunu dile getirmektedir. Programların değerlendirme boyutuna ilişkin katılımcı öğrenciler, ünite bittikten sonra değerlendirildiklerini ifade etmektedir. Katılımcı öğrenciler, yabancı dil ağırlıklı sınıflarda yaşadıkları en büyük sorunun İngilizce kelimelerin telaffuzu olduğu konusunda hemfikirlerdir. Programda öğrenilmesi gereken kelimelerin oldukça yoğun olması nedeniyle öğrenciler kelime öğrenmede zorluklar yaşamaktadır. Ayrıca dinleme metinlerinde kelimelerin farklı telaffuz edilmesi ve hızlı konuşulması nedeniyle metinleri anlamakta zorluk yaşadıklarını dile getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ortaokul düzeyi, yabancı dil ağırlıklı program, öğrenci görüşü.

Evaluation of Foreign Language Intensive Curriculums at the Secondary School Level According to Student Opinions

ABSTRACT

Despite continuing many years of foreign language teaching in Turkey, the targeted level may not be reached. As a solution to the emerging problems, Ministry of National Education (MoNE) has decided to implement foreign language intensive curriculums at pilot schools at the secondary school level. In this study, it is aimed to evaluate these curriculums in accordance with views of students studying in 6th grade in secondary schools where these curriculums are implemented in Kirsehir province. For this purpose, case study model is used, and the data is obtained through an interview form with structured and semi-structured items. According to the findings, participant students studying in foreign language intensive classes state that themes and activities enable them to communicate in English with their friends and create an entertaining educational environment. They express that prescribed time in the curriculums is sufficient to learn the themes and do the activities. Besides, they remark that evaluation is done with result oriented approach. They agree that the biggest problem they face is the pronunciation of English words. The students have difficulties in vocabulary learning because the words to be learned are too intense and also they have difficulties in understanding the listening texts because of different pronunciation.

Keywords: Secondary school level, foreign language intensive curriculum, student view.

Giriş

İçinde bulunduğumuz bilgi ve teknoloji çağı ile birlikte iletişim teknolojileri hızla gelişmiş, bireylerin ve ülkelerin bilgiyi üretme, edinme ve paylaşma olanağı artmıştır. Mesafelerin kısaldığı ve

ülkelerin birbirine daha çok yaklaştığı bu çağda; ulusların birbiriyle olan ekonomik, ticari ve politik ilişkileri de artmış, ulusların ürettikleri bilgi ve teknolojiyi diğer uluslarla paylaşma fırsatı doğmuş ve iletişim kurmak kaçınılmaz olmuştur. Küresel iletişimi, paylaşımı ve anlaşmayı sağlayacak olan ise 'dil'dir. Dil; düşünce, duygu ve isteklerin bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanarak başkalarına aktarılmasını sağlayan çok yönlü ve çok gelişmiş bir dizgedir (Aksan, 1977). Ulusların sadece anadillerini kullanarak küresel iletişim kurmaları ve anlaşmaları mümkün değildir ve bu durum bireylerin en az bir yabancı dil öğrenmesini gerekli kılmaktadır.

Yabancı dil; bir insanın ana dilinin dışında, genellikle ondan daha sonra öğrendiği, bir başka ulusun veya topluluğun dili olarak tanımlanabilir (Kuzu, 2013). Yabancı dil küresel iletişimin tek aracıdır. Bu araç, farklı dil ve kültürlerin ürettiği evrensel nitelikteki bilgi ve değerlerden bilişim teknolojilerini de kullanarak en kısa sürede yararlanmaya; bu bilgi, teknoloji ve değerleri anlayıp geliştirerek çağı yakalamaya imkân tanımaktadır (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2007). İngiltere Başbakanı Gordon Brown (2008), "2020 yılında, tüm dünyada toplamda 2 milyar kişi İngilizce öğreniyor ya da öğretiyor olacak. İngilizce bizim mirasımız, ama aynı zamanda tüm insanlık için iletişim ve ticaretin ortak geleceği haline geliyor." (Phillipson, 2009), şeklinde görüş belirtmiştir. Türkiye'de de bütün dünya ülkeleri, özellikle Avrupa ile ilişkileri yanında, bilim dünyasında hak ettiği yeri alması ve çağdaş uygarlığa ulaşması için, bir yabancı dil bilmenin gerekli olduğu düşünülmektedir (MEB,2000).

Doğan (1996), 21. yüzyıl bilgi insanının özelliklerini; çağa uygun eğitim görmüş olmak, geçerli bir mesleğe sahip olmak, sorunların çözümünü araştırmada arayan bir karakter geliştirmek, toplumsal ilişkilerde gerekli entelektüel ve duygusal derinliğe ulaşmış olmak ve anadili dışında geçerli bir yabancı dili iyi bilmek biçiminde sıralamaktadır (Çelebi, 2006). Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren, eğitim sisteminde ilköğretimden başlayarak yükseköğretime kadar her düzeyde yabancı dil eğitime yer verilmiş ve çeşitli programlar uygulanmıştır. Yabancı dil öğretimi, uzun yıllar boyunca bir dilin sözcük dağarcığı, belli başlı dilbilgisi yapıları, seslerin telaffuzu gibi bilgilerin öğrencilere aktarılması süreci olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla öğretmenlerin yabancı dil öğretim sürecindeki temel hedefleri sadece bu bilgileri öğrencilere aktarabilmek olmuştur. Oysa yabancı dil öğretimi, dilbilgisel yetinin yanında bir dili kullanmak için gerekli olan okuma, yazma, konuşma, dinleme becerilerini de kazandırma sürecidir (Ergüder, 2005).

Geçmişten günümüze dek Türkiye'de yabancı dil öğretimine bireysel ve kamusal alanda büyük oranda kaynak ve zaman harcanmaktadır. Yabancı dil öğretim programları arasında İngilizce ön plandadır. Devlet okullarında ilkokul 2. sınıftan başlamakta ve Yükseköğretimin sonuna kadar İngilizce öğretime devam edilmektedir. Hatta özel okullarda yabancı dil öğretimi okul öncesinde başlamakta ve bazı üniversiteler öğretim dili olarak İngilizceyi tercih etmektedir. Tüm bu uğraşlara rağmen, yabancı dil öğretiminde hedeflenen düzeye ulaşılamamaktadır.

Yabancı dil öğrenme bağlamında; öğrenciler günlük yaşamda hedef dile yeterince maruz kalmamaktadır. Ayrıca, yabancı dil öğretimi için ayrılan süre haftalık birkaç ders saati ile sınırlıdır. Bu tür bir öğrenme ortamı, öğrenciye yeterince girdi ve etkileşim olanağı sağlamaktan uzaktır. Oysaki kaliteli bir yaşama ve kariyere sahip olmak isteyen öğrenciler için eğitim-öğretimin her kademesinde etkili bir öğrenme ortamının oluşması gerekmektedir (Kuzu, Kuzu ve Gelbal, 2019). Ayrıca, öğrencilerin öğrenme ortamında üst düzey dil yeterliliğine sahip olmaları yalnızca kendi öğrenmelerinin sorumluluğunu almaları ile mümkün olabilir (Kormos ve Csizer, 2014).

Anadil öğreniminde birey sürekli o dile maruz bırakıldığı, her yerde o dili duyup o dili gördüğü ve o dili konuştuğu için, yeterli duruma gelmesi daha kolay bir süreç olmaktadır. Yabancı bir dili o dilin kullanılmadığı bir yerde öğrenmeye çalışmak tamamlaması zor bir süreçtir (Lado, 1964). Yabancı dil öğretiminde hedeflenen başarıya ulaşılamamasının nedeni; uzun yıllar devam eden geleneksel dil öğretme alışkanlıkları, yabancı dil öğretilmede uygulanan yöntemlerin yetersizliği ya da uygun öğretme tekniği kullanılmaması, materyallerde etkinliklerde ya da ölçme değerlendirilmede yetersizliklerin veya eksiklerin olması ve bunların doğurduğu yönetsel hatalar olarak gösterilebilir (Işık, 2008). Oysaki geleneksel yöntemler yerine öğretim programının amaç ve hedefleri dikkate

alınarak öğrenciyi sürece dâhil eden ve aktif katılımını sağlayan süreç temelli öğretim yaklaşımlarının kullanılması daha anlamlı öğrenmenin oluşmasına ve öğrenci performanslarının değerlendirilmesi açısından daha olumlu sonuçların ortaya çıkmasına zemin hazırlayacaktır (Kuzu, Çil ve Şimşek, 2019).

Yabancı dil öğretiminde çeşitli sorunlar ve farklı fikirler öne sürülürken, en çok tartışılan konulardan biri yabancı dil öğretimine başlama yaşıdır. Lambert (1972), ana dil edinimini kazanmaya başlayan çocuğun, kritik yaş dönemini geçirmeden yabancı dil eğitimine başlanırsa ilerdeki eğitim hayatında da akranlarına göre daha başarılı olacağını ve erken çocukluk döneminde kazanılan yabancı dile yönelik bu yatkınlığın çocukların bilişsel gelişimine de büyük katkı sağlayacağını dile getirmektedir. Ayrıca erken yaşta verilen yabancı dil eğitiminin çocukta kıvrak zekâyı geliştirdiği ve anadilde anlama kabiliyetini artırdığı belirtilmektedir (Anşın, 2006).

Yabancı dil öğretiminde yaşanan sorunları çözmek adına MEB; 1990'lı yıllarda Anadolu, Fen Liselerinde ve Süper Liselerde 9. sınıf düzeyinde yürürlükte olan fakat daha sonraki yıllarda yürürlükten kaldırılan yabancı dil hazırlık sınıfı uygulamasının, daha erken yaşta Ortaokul 5. sınıf düzeyinde belirlenen pilot okullarda uygulanmasına karar vermiştir. Nitekim Anadolu liselerinde hazırlık sınıfı uygulamasının kaldırılmasının yabancı dil öğretimine büyük bir ket vurduğu savunulmuştur. 2004-2005 eğitim öğretim yılında Anadolu Liselerinin hazırlık sınıfları kaldırılınca, yıllık İngilizce ders saati de yüzde yetmiş oranında azaltılarak bu okulların kuruluş amacının dışına itilmiş olduğu dile getirilmiştir. Önemli olanın yabancı dil ders programlarının değiştirilmesi değil, yabancı dil ders saatinin haftalık gerektiği kadar artırılması olduğundan ve günümüz teknolojisinin hakkıyla derslerde kullanıldığında okullarımızda yabancı dilin çok daha güzel öğretileceğinden ve konuşturulabileceğinden bahsedilmiştir (Özçakır, 2015).

Türkiye'de yabancı dil öğretiminin uzun yıllar ve tüm eğitim kademelerinde devam etmesine rağmen, yabancı dil öğretiminde hedeflenen düzeye ulaşılamamaktadır. MEB ortaya çıkan sorunlara çözüm olarak, ortaokul düzeyinde belirlenen pilot okullarda yabancı dil ağırlıklı program uygulanmasına karar vermiştir. Bu çalışmada; ortaokul düzeyinde yabancı dil ağırlıklı programların, uygulandığı öğrencilerin görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Bu amaçla şu sorulara cevap aranmıştır:

1. Yabancı dil ağırlıklı sınıflarda öğrencilerin İngilizce olarak iletişim kurup kurmadıklarına ilişkin katılımcı öğrenci görüşleri nelerdir?
2. Konuların ve etkinliklerin öğrenciler için eğlenceli bir eğitim ortamı oluşturup oluşturmadığına ilişkin katılımcı öğrenci görüşleri nelerdir?
3. Etkinliklerin yapılabilmesi için önerilen sürenin yeterli olup olmadığına ilişkin katılımcı öğrenci görüşleri nelerdir?
4. Öğretmenlerin, öğrencileri ünite devam ederken mi ya da ünite bittikten sonra mı değerlendirdiğine ilişkin katılımcı öğrenci görüşleri nelerdir?
5. Öğrencilerin kendi portfolyolarını düzenleyip düzenlemediklerine ilişkin katılımcı öğrenci görüşleri nelerdir?
6. Yabancı dil ağırlıklı sınıfların ortaokul düzeyinde uygulanmasına ilişkin katılımcı öğrenci görüşleri nelerdir?
7. Yabancı dil ağırlıklı sınıflarda yaşanan sorunlara ilişkin katılımcı öğrenci görüşleri nelerdir?

Yöntem

Bu bölümde, araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama aracı, verilerin analizi ve araştırma etiğine ilişkin detaylı bilgi yer almaktadır.

Araştırma Modeli

Bu çalışmada, ortaokul düzeyinde yabancı dil ağırlıklı programların öğrenci görüşlerine göre değerlendirilmesi amacıyla durum çalışması modelinden yararlanılmıştır. Durum çalışmasında amaç,

belirli bir durumun derinlemesine incelenerek, detaylı sonuçların ortaya çıkarılmasıdır. Nitel araştırmadaki durum çalışmasında, duruma yönelik etkenler, durumun başka duruma etkisi, durumu ortaya çıkaran etkenler vb. bir bütün olarak incelenir (Köse, 2013).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu; Kırşehir ilinde, yabancı dil ağırlıklı programların uygulandığı ortaokullarda 6. sınıfta öğrenim gören 4 öğrenci oluşturmaktadır. Öğrencilerden 2'si kız, 2'si erkek olarak belirlenmiştir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veriler; öğrenciler için hazırlanan, yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış maddeler içeren görüşme formu ile elde edilmiştir. Görüşme formunda, kişisel bilgiler içeren(cinsiyet) yapılandırılmış 1 madde ve yarı yapılandırılmış 7 madde yer almaktadır.

Görüşme formlarında yer alan yarı yapılandırılmış maddeler literatür taramasına dayalı olarak hazırlanmış olup, kapsam geçerliliği ile ilgili olarak altı yabancı dil öğretmeni ile ön görüşme sağlanmıştır. Yapılan ön görüşmenin ardından gerekli düzenlemeler yapılmış ve formlar dört program geliştirme uzmanı tarafından incelenmiştir. Gelen dönütler çerçevesinde formlara son hali verilmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizi için betimsel analiz yönteminden yararlanılmıştır. Öncelikle öğrencilerin görüşlerini içeren formlar, öğrenci formu no (Ö1, Ö2, Ö3, Ö4) ve cinsiyet (kız=K veya erkek=E) şeklinde kodlanmıştır. Yarı yapılandırılmış maddelerden elde edilen veriler özelliklerine göre tema ve kategorilere ayrılarak birbirleri arasındaki ilişkiler ortaya konmuştur. Tema ve kategorilerin oluşturulması aşamasında, 3 farklı alan uzmanı birbirinden bağımsız olarak çalışmıştır. Daha sonra bir araya gelmiş ve bağımsız olarak oluşturulan tema ve kategorilerden üzerinde ortak karara varılanlar belirlenmiştir. Bu süreçte Miles ve Huberman (1994) tarafından önerilen uyum yüzdesi dikkate alınmıştır. “Görüş birliği”, “Görüş ayrılığı” yüzdeleri hesaplanarak 0,66 oranında görüş birliği değeri sağlanan tema ve kategoriler tespit edilmiştir. Elde edilen verilerden temaların ve kategorilerin tekrarlanma sıklıkları araştırmacı tarafından belirlenmiş ve her birinin frekans değerleri tablolarla gösterilmiştir. Tablolar açıklanmış ve ilgili yorumlara yer verilmiştir. Araştırmanın güvenilirliğinin sağlanması için ise, katılımcıların görüşlerine ilişkin orijinal ifadeler sunulmuştur.

Araştırma Etiği

“Ortaokul Düzeyinde Yabancı Dil Ağırlıklı Programların Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi” adlı bu çalışmaya dair etik kurul raporu alma süreci 04/03/2021 tarih ve 2021/1/12 karar no ile tamamlanmış olup, bu araştırmanın bilimsel araştırmalar etiği açısından yapılan değerlendirmesinde, kurul tarafından oy birliğiyle kabulüne karar verilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde, araştırmadan elde edilen bulgulara alt problemlere göre sırasıyla yer verilmiştir.

Yabancı Dil Ağırlıklı Sınıflarda Öğrencilerin İngilizce Olarak İletişim Kurup Kurmadıklarına İlişkin Katılımcı Öğrenci Görüşleri

Yabancı dil ağırlıklı sınıflarda öğrencilerin öğrendiği konuların ve yaptığı etkinliklerin, arkadaşları ile İngilizce olarak iletişim kurmalarını sağlayıp sağlamadığına ilişkin katılımcı öğrenci görüşleri analiz edilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1

Yabancı Dil Ağırlıklı Sınıflarda Öğrencilerin İngilizce Olarak İletişim Kurup Kurmadıklarına İlişkin Katılımcı Öğrenci Görüşleri

Tema	f	
	Sağlıyor	Sağlamıyor
İletişim Kurma	4	-

Tablo 1'e göre, yabancı dil ağırlıklı sınıflarda öğrenim gören katılımcı öğrencilerin tamamı, öğrendikleri konuların ve yaptıkları etkinliklerin, arkadaşları ile İngilizce olarak iletişim kurmalarını sağladığı görüşündedirler.

Katılımcı öğrenciler, iletişim kurmaya yönelik, İngilizce konuşarak kendini tanıtmaya, arkadaşının hayatını anlatmaya, İngilizce kelime oyunları oynama, mektup arkadaşı ile yazışma, ders kitabında yer alan konuşma etkinlikleri, sınıf içerisinde gruplarla öğrenilen konuya yönelik konuşma etkinlikleri gibi etkinlikler yaptıklarını dile getirmektedir. Yabancı dil ağırlıklı sınıflarda İngilizce olarak iletişim kurmaya ilişkin katılımcı öğrenci orijinal görüş örnekleri aşağıda verilmiştir:

“Öğrendiğim konular ve etkinlikler İngilizce olarak iletişim kurmamı sağlıyor. Penfriendimiz (mektup arkadaşı) var. Onunla iletişim kuruyoruz. Mektuplaşıyoruz. O İtalya'da. Sınıf içerisinde arkadaşlarımızla İngilizce konuşuyoruz. İngilizce dersinde sürekli İngilizce konuşuyoruz. Türkçe konuşmak yasak zaten. Kitabımızda speaking etkinliklerindeki soruları cevaplıyoruz. Dil sınıfı bizim iletişim becerilerimizi kuvvetlendirdi.” (Ö1E)

“Evet iletişim kurmamızı sağlıyor. İkişerli grup olup İngilizce iletişim kuruyoruz. İngilizce olarak kendimizi tanıtarak arkadaşlarımızla konuşuyoruz. İngilizce oyunlar oynuyoruz. Beden dilimizi kullanarak İngilizce kelimeleri anlatıyoruz.” (Ö2K)

Konuların ve Etkinliklerin Öğrenciler İçin Eğlenceli Bir Eğitim Ortamı Oluşturup Oluşturmadığına İlişkin Katılımcı Öğrenci Görüşleri

Yabancı dil ağırlıklı sınıflarda öğrencilerin öğrendiği konuların ve yaptığı etkinliklerin, öğrenciler için eğlenceli bir eğitim ortamı oluşturup oluşturmadığına ilişkin katılımcı öğrenci görüşleri analiz edilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2

Konuların ve Etkinliklerin Öğrenciler İçin Eğlenceli Bir Eğitim Ortamı Oluşturup Oluşturmadığına İlişkin Katılımcı Öğrenci Görüşleri

Tema	f	
	Sağlıyor	Sağlamıyor
Eğlenceli Eğitim Ortamı	3	1

Tablo 2 incelendiğinde, yabancı dil ağırlıklı sınıflarda öğrenim gören katılımcı öğrencilerin 3'ü, öğrendikleri konuların ve yaptıkları etkinliklerin, onlar için eğlenceli bir eğitim ortamı sağladığını; 1'i ise eğlenceli bir eğitim ortamı sağlamadığını ifade etmektedir.

Katılımcı öğrenciler, eğlenceli bir eğitim ortamı sağlamaya yönelik, müzik dinleme, eğlenceli video izleme, görsellerle konuları işleme, oyunlar oynama, gruplarla yarışmalar yapma, boyama etkinlikleri gibi etkinlikler yaptıklarını söylemektedirler. Yabancı dil ağırlıklı sınıflarda konuların ve etkinliklerin öğrenciler için eğlenceli bir eğitim ortamı oluşturup oluşturmadığına ilişkin katılımcı öğrenci orijinal görüş örnekleri aşağıda verilmiştir:

“Evet oluşturuyor. Yeni dil öğrenmek eğlenceli oldu. Şarkı dinliyoruz ve şarkı sözlerindeki boşlukları dolduruyoruz. Eğlenceli videolar izliyoruz. Öğretmenlerimiz İngilizce oyunlar oynatıyor.” (Ö3E)

“Tam olarak eğlence sağladığını düşünmüyorum. Bazen sıkılıyorum çünkü. Derste zorlandığım zaman daha çok sıkılıyorum. Çünkü bazen anlayamıyorum. Video izliyoruz şarkı dinleyip oyun oynuyoruz ama keşke daha çok olsa.” (Ö4K)

Etkinliklerin Yapılabilmesi İçin Önerilen Sürenin Yeterli Olup Olmadığına İlişkin Katılımcı Öğrenci Görüşleri

Yabancı dil ağırlıklı sınıflarda etkinliklerin yapılabilmesi için önerilen sürenin yeterli olup olmadığına ilişkin katılımcı öğrenci görüşleri incelenmiş ve elde edilen bulgular Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3

Etkinliklerin Yapılabilmesi İçin Önerilen Sürenin Yeterli Olup Olmadığına İlişkin Katılımcı Öğrenci Görüşleri

Tema	f	
	Yeterli	Yetersiz
Süre	4	-

Tablo 3’e göre, yabancı dil ağırlıklı sınıflarda öğrenim gören katılımcı öğrencilerin tamamı, konuların öğrenilmesi ve etkinliklerin yapılabilmesi için önerilen sürenin yeterli olduğu görüşündedirler.

Katılımcı öğrenciler, konuları öğrenmeye ve pekiştirmeye yönelik poster hazırlama, metni okuyup özetini çıkarma, doğru/yanlış etkinliği, boşluk doldurma, gramer soruları, eşleştirme etkinliği, İngilizce konuşma etkinliği, müzik dinleme, eğlenceli videolar izleme, görsellerle konuları işleme, oyunlar oynama, gruplarla yarışmalar yapma, boyama etkinlikleri, öğrenilen konular ile ilgili cümleler kurma ve paragraf yazma gibi etkinlikler yaptıklarını dile getirmektedirler. Yabancı dil ağırlıklı sınıflarda konuların öğrenilmesi ve pekiştirilmesi için ne tür etkinlikler yapıldığına ve önerilen sürenin yeterli olup olmadığına ilişkin katılımcı öğrenci orijinal görüş örnekleri aşağıda verilmiştir:

“Verilen süre yeterli. Konuları öğrenmek ve pekiştirmek için müzik dinliyoruz, poster hazırlıyoruz. Metni okuyup özetini çıkarıyoruz. T/F(Doğru/Yanlış) etkinliği yapıyoruz. Boşluk doldurma ve gramer soruları çözüyoruz. Eşleştirme etkinliği de var. Eğlenceli videolar izliyoruz, oyunlar oynuyoruz. Konuşma etkinlikleri de yapıyoruz. Mesela turistlerle konuşabilmek için Nevşehir’e gezi turu düzenledik.” (Ö1E)

“Süre yeterli geliyor. Akıllı tahtadan oyunlar oynuyoruz. Müzik dinliyoruz. Paragraflar yazıyoruz. Mini testler çözüyoruz. Görsellerle konuları işliyoruz. Grup olup yarışma yapıyoruz. Öğrendiğimiz konularla ilgili cümleler kuruyoruz.” (Ö4K)

Öğretmenlerin, Öğrencileri Ünite Devam Ederken mi ya da Ünite Bittikten Sonra mı Değerlendirdiğine İlişkin Katılımcı Öğrenci Görüşleri

Yabancı dil ağırlıklı sınıflarda öğretmenlerin, öğrencileri ünite devam ederken mi ya da ünite bittikten sonra mı değerlendirdiğine ilişkin katılımcı öğrenci görüşleri analiz edilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4

Öğretmenlerin, Öğrencileri Ünite Devam Ederken mi ya da Ünite Bittikten Sonra mı Değerlendirdiğine İlişkin Katılımcı Öğrenci Görüşleri

Tema	<i>f</i>	
	Ünite Devam Ederken	Ünite Bittikten Sonra
Değerlendirme	-	4

Tablo 4'e bakıldığında, yabancı dil ağırlıklı sınıflarda öğrenim gören katılımcı öğrencilerin tamamı, öğretmenlerin kendilerini ünite bittikten sonra değerlendirdiğini ifade etmektedir. Yabancı dil ağırlıklı sınıflarda öğretmenlerin, öğrencileri ünite devam ederken mi ya da ünite bittikten sonra mı değerlendirdiğine ilişkin katılımcı öğrenci orijinal görüş örnekleri aşağıda verilmiştir:

“Öğretmen ünite bittikten sonra sınav yaparak değerlendiriyor.” (Ö2K)

“Genelde üniteyi bitirdikten sonra değerlendirir.” (Ö3E)

Öğrencilerin Kendi Portfolyolarını Düzenleyip Düzenlemediklerine İlişkin Katılımcı Öğrenci Görüşleri

Yabancı dil ağırlıklı sınıflarda öğrencilerin kendi portfolyolarını düzenleyip düzenlemediklerine ilişkin katılımcı öğrenci görüşleri analiz edilmiş ve elde edilen bulgular tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5

Öğrencilerin Kendi Portfolyolarını Düzenleyip Düzenlemediklerine İlişkin Katılımcı Öğrenci Görüşleri

Tema	<i>f</i>	
	Düzenliyor	Düzenlemiyor
Portfolyo	-	4

Tablo 5 incelendiğinde, yabancı dil ağırlıklı sınıflarda öğrenim gören katılımcı öğrencilerin tamamı, derste kendi portfolyolarını düzenlemediklerini dile getirmişlerdir. Yabancı dil ağırlıklı sınıflarda öğrencilerin kendi portfolyolarını düzenleyip düzenlemediklerine ilişkin katılımcı öğrenci orijinal görüş örnekleri aşağıda verilmiştir.

“Hiç böyle birşey duymadım hayatımda. Düzenlemiyoruz böyle birşey.” (Ö2K)

“Hayır düzenlemiyoruz. Ünite sonlarında quiz yapıyoruz. Portfolyo daha önce hiç duymadım.” (Ö4K)

Yabancı Dil Ağırlıklı Sınıfların Ortaokul Düzeyinde Uygulanmasına İlişkin Katılımcı Öğrenci Görüşleri

Yabancı dil ağırlıklı sınıfların ortaokul düzeyinde uygulanmasına ilişkin katılımcı öğrenci görüşleri incelenmiş ve elde edilen bulgular tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6

Yabancı Dil Ağırlıklı Programların Ortaokul Düzeyinde Uygulanmasına İlişkin Katılımcı Öğrenci Görüşleri

Tema	<i>f</i>	
	Uygun	Uygun Değil
Yabancı Dil Ağırlıklı Sınıfların Ortaokul Düzeyinde Uygulanması	2	2

Tablo 6'ya göre, yabancı dil ağırlıklı sınıflarda öğrenim gören katılımcı öğrencilerin 2'si, yabancı dil ağırlıklı programların ortaokul düzeyinde uygulanmasını uygun bulmuş; 2'si ise uygun bulmadığını ifade etmiştir. Yabancı dil ağırlıklı programların ortaokul düzeyinde uygulanmasına ilişkin katılımcı öğrenci orijinal görüş örnekleri aşağıda verilmiştir:

“Ortaokulda uygulanması çok iyi bence. İlkokulda küçüktük. Fazla iyi öğrenemedik. Ağır gelirdi. Lisede de olmamalı. Ortaokulda tam en iyisi. Lisede başka dersler için içine giriyö. İngilizceye zaman kalmaz.” (Ö1E)

“Ortaokulda değil de ilkokulda olsa daha iyi olurdu. Bence 4. Sınıfta uygulanmalıydı. Çünkü 4. Sınıfta öğrendiğimiz konular 5. Sınıftaki konularla benziyor. Hem ortaokula daha hazır bir şekilde başladık.” (Ö3E)

Yabancı Dil Ağırlıklı Sınıflarda Yaşanan Sorunlara İlişkin Katılımcı Öğrenci Görüşleri

Yabancı dil ağırlıklı sınıflarda yaşanan sorunlara ilişkin katılımcı öğrenci görüşleri analiz edilmiş ve elde edilen bulgular tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7

Yabancı Dil Ağırlıklı Sınıflarda Yaşanan Sorunlara İlişkin Katılımcı Öğrenci Görüşleri

Tema	Kategori	f
Yabancı Dil Ağırlıklı Sınıflarda Yaşanan Sorunlar	İngilizce Kelimelerin Telaffuzu	4
	İngilizce Konuşmada İsteksizlik	3
	İngilizce Kelimelerin Yoğunluğu	3
	Kelime Öğrenmede Yaşanan Zorluklar	3
	Dinleme Etkinliklerinde Yaşanan Zorluklar	2

Tablo 7'ye bakıldığında, yabancı dil ağırlıklı sınıflarda yaşanan sorunlar konusunda; katılımcı öğrencilerin 4'ü 'İngilizce kelimelerin telaffuzu' kategorisinde, 3'ü 'İngilizce konuşmada isteksizlik', 'İngilizce kelimelerin yoğunluğu' ve 'kelime öğrenmede yaşanan zorluklar' kategorisinde, 2'si ise 'dinleme etkinliklerinde yaşanan zorluklar' kategorisinde görüş bildirmişlerdir.

Katılımcı öğrenciler, yabancı dil ağırlıklı sınıflara ilişkin yaşadıkları en büyük sorunun İngilizce kelimelerin telaffuzu olduğu konusunda hemfikirdir. Türkçeden farklı olarak İngilizce kelimelerin yazıldığı gibi telaffuz edilmemesi nedeniyle problem yaşadıkları ve bu sebeple 'yanlış telaffuz ederim' endişesiyle İngilizce konuşmak konusunda isteksiz oldukları görüşü yaygındır. Programda öğrenilmesi gereken kelimelerin oldukça yoğun olması nedeniyle öğrenciler kelime öğrenmede zorluklar yaşamakta ve bu konuda isteksiz davranmaktadır. Ayrıca dinleme metinlerinde kelimelerin farklı telaffuz edilmesi ve hızlı konuşulması nedeniyle metinleri anlamakta zorluklar yaşadıkları ve motivasyonlarının olumsuz etkilendiği dile getirilmektedir. Yabancı dil ağırlıklı sınıflarda yaşanan sorunlara ilişkin katılımcı öğrenci orijinal görüş örnekleri aşağıda verilmiştir:

“İngilizce kelimeler çok farklı telaffuz ediliyor. Dilim dönmüyor bazı kelimelere. Bu yüzden konuşma etkinliklerinde biraz çekiniyorum ya yanlış söylersem diye pek katılmak istemiyorum. Zaten çok fazla kelime var. Hepsini aklımda tutamıyorum. Anlamalarını unutuyorum ve karıştırıyorum.” (Ö3E)

“Tabi ki sorunlar yaşıyorum. Aslında sorunum İngilizce kelimelerin bazılarını söyleyememem. Çok zor çok farklı İngilizce konuşmamı etkiliyor. Böyle olmasa belki daha çok konuşmak isterim. Öğrenmemiz gereken çok kelime var. Hangi birini aklımda tutacağım. İngilizce kelimeler farklı söylendiği için dinleme etkinliklerinde de sorun yaşıyorum. Anlamıyorum ne dediğini. Hızlı söylediği için konuşmaları kaçırıyorum hep.” (Ö4K)

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Ortaokul düzeyinde yabancı dil ağırlıklı programların değerlendirilmesi maksadıyla yapılan bu araştırmada “durum çalışması” modeli kullanılmış ve Kırşehir ilinde, yabancı dil ağırlıklı programların uygulandığı ortaokullarda 6. sınıfta öğrenim gören 4 öğrencinin görüşlerinden yararlanılmıştır.

Elde edilen bulgular incelendiğinde; yabancı dil ağırlıklı sınıflarda öğrenim gören katılımcı öğrencilerin tamamı, öğrendikleri konuların ve yaptıkları etkinliklerin, arkadaşları ile İngilizce olarak iletişim kurmalarını sağladığı görüşündedirler. Katılımcı öğrenciler, iletişim kurmaya yönelik, İngilizce konuşarak kendini tanıtmaya, arkadaşının hayatını anlatmaya, İngilizce kelime oyunları oynama, mektup arkadaşı ile yazışma, ders kitabında yer alan konuşma etkinlikleri, sınıf içerisinde gruplarla öğrenilen konuya yönelik konuşma etkinlikleri gibi etkinlikler yaptıklarını dile getirmektedir. Merter, Kartal ve Çağlar (2012) tarafından ortaya konulan ve ortaöğretim İngilizce programının öğretmen görüşlerine göre değerlendirildiği çalışmada da, programda önerilen etkinliklerin kazanımlarla tutarlı olduğu, okullardaki alt yapının bu etkinlikler için yeterli olduğu ve bu durumun en önemli sebebinin de etkileşimli tahtalar olduğu ifade edilmektedir. Zhu ve Shu (2017) tarafından, Çin’de bir proje kapsamında yapılan program değişikliği ile iletişimsel yöntemin uygulanmaya başlandığı bir ortaokulda dört yıl süren etnografik bir çalışma yürütülmüştür. Çalışma esnasında öğretmenlerin program değişikliğine ilişkin algılarını ve sınıf içi davranışlarını anlamak amacıyla on öğretmenin sınıfında gözlem yapılmıştır. Gözlem sonuçları, dışsal baskılar ve sınav kaygısı ile öğretme uygulamalarında öğretmenlerin iletişimsel yöntemden uzaklaştığı sonucunu ortaya koymaktadır. Program değişikliği yapılırken bu unsurların göz önünde bulundurulması önerilebilir.

Ek olarak, yabancı dil ağırlıklı sınıflarda öğrenim gören katılımcı öğrencilerin 3’ü, öğrendikleri konuların ve yaptıkları etkinliklerin, onlar için eğlenceli bir eğitim ortamı sağladığını; 1’i ise eğlenceli bir eğitim ortamı sağlamadığını ifade etmektedir. Katılımcı öğrenciler, eğlenceli bir eğitim ortamı sağlamaya yönelik, müzik dinleme, eğlenceli videolar izleme, görsellerle konuları işleme, oyunlar oynama, gruplarla yarışmalar yapma, boyama etkinlikleri gibi etkinlikler yaptıklarını söylemektedir.

Konular ve etkinlikler için programda önerilen süre ele alındığında; yabancı dil ağırlıklı sınıflarda öğrenim gören katılımcı öğrencilerin tamamı, konuların öğrenilmesi ve etkinliklerin yapılabilmesi için önerilen sürenin yeterli olduğu görüşündedirler. Katılımcı öğrenciler, konuları öğrenmeye ve pekiştirmeye yönelik; poster hazırlama, metni okuyup özetini çıkarma, doğru/yanlış etkinliği, boşluk doldurma, gramer soruları, eşleştirme etkinliği, İngilizce konuşma etkinliği, müzik dinleme, eğlenceli videolar izleme, görsellerle konuları işleme, oyunlar oynama, gruplarla yarışmalar yapma, boyama etkinlikleri, öğrenilen konular ile ilgili cümleler kurma ve paragraf yazma gibi etkinlikler yaptıklarını dile getirmektedir.

Programların değerlendirme boyutuna ilişkin yabancı dil ağırlıklı sınıflarda öğrenim gören katılımcı öğrencilerin tamamı, öğretmenlerin kendilerini ünite bittikten sonra değerlendirdiğini ifade etmektedir. Ayrıca değerlendirme amaçlı olarak, yabancı dil ağırlıklı sınıflarda öğrenim gören katılımcı öğrencilerin tamamı, derste kendi portfolyolarını düzenlemediklerini dile getirmişlerdir. Dilekli (2018) yaptığı çalışmada, ortaokul İngilizce hazırlık sınıfı programı pilot uygulamasını öğretmen görüşlerine göre değerlendirmekte ve öğretmenler programda klasik ölçme değerlendirme yaklaşımlarının temele alındığını ve klasik ölçme değerlendirme yaklaşımları temele alındığı için beceri temelli ölçme değerlendirme yaklaşımlarının ihmal edildiğini düşünmektedir. Burden (2018) tarafından yapılan çalışma, Japon üniversitelerinde görev yapan 16 İngilizce öğretmeni ile yürütülmüş olup, öğretme uygulamalarının öğrenci tarafından değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Öğretmenler 50 farklı dönem sonu öğretmen değerlendirmesinden elde edilen ortak soruların özeti ile ilgili yorumda bulunmuştur. Bu sorular değerlendirmede iletişimsel dil öğretim yönteminin kullanılıp kullanılmadığını ortaya koymuştur. Çalışma bulguları, değerlendirme biçimlendirici gelişme için yapılacaksa birçok öğretmenin bu duruma ilişkin bilgi sahibi olmadığını göstermektedir. Çalışmada, değerlendirme yapılırken tanımlayıcı, bağlamsal olmayan, özetleyici değerlendirme ve işbirlikli yaklaşımların arasındaki farklılıkların ortaya çıkarılması gerektiği önerilmektedir.

Yabancı dil ağırlıklı programların ortaokul düzeyinde uygulanmasına ilişkin görüşlerine başvurulduğunda, yabancı dil ağırlıklı sınıflarda öğrenim gören katılımcı öğrencilerin 2'si, bu programların ortaokul düzeyinde uygulanmasını uygun bulmuş; 2'si ise uygun bulmadığını ifade etmiştir. Dağıstan Yalçinkaya ve Taşdemir (2019) tarafından ortaya konulan çalışmada, ortaokul düzeyinde yabancı dil ağırlıklı programlar öğretmen ve veli görüşlerine göre değerlendirilmiş ve katılımcı öğretmenler ve veliler bu uygulamayı olumlu olarak değerlendirdikleri ve erken yaşta öğrenilen bilgilerin daha kalıcı olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Doye ve Lüttge (1977; Akt, Sauer, 1993) ortaya koydukları çalışmada, yabancı dil eğitime erken yaşta başlayan öğrencilerin başarı durumlarının, daha sonra başlayan öğrencilerden daha ileri düzeyde olduğunu belirtmişlerdir. Grobner (1995) ise yapmış olduğu çalışmada, erken yaşta yabancı dil eğitimi ile çocukların taklit yeteneğinden faydalanılabileceğini ve bu durumun yabancı dilde telaffuz ve vurgu açısından önemli bir katkı olduğunu dile getirmektedir.

Yabancı dil ağırlıklı sınıflarda yaşanan sorunlar konusu ele alındığında; katılımcı öğrencilerin 4'ü "İngilizce kelimelerin telaffuzu" kategorisinde; 3'ü "İngilizce konuşmada isteksizlik", "İngilizce kelimelerin yoğunluğu" ve "kelime öğrenmede yaşanan zorluklar" kategorisinde; 2'si ise "dinleme etkinliklerinde yaşanan zorluklar" kategorisinde görüş bildirmişlerdir. Katılımcı öğrenciler, yabancı dil ağırlıklı sınıflara ilişkin yaşadıkları en büyük sorunun İngilizce kelimelerin telaffuzu olduğu konusunda hemfikirdir. Türkçeden farklı olarak İngilizce kelimelerin yazıldığı gibi telaffuz edilmemesi nedeniyle problem yaşadıkları ve bu sebeple 'yanlış telaffuz ederim' endişesiyle İngilizce konuşmak konusunda isteksiz oldukları görüşü yaygındır. Programda öğrenilmesi gereken kelimelerin oldukça yoğun olması nedeniyle öğrenciler kelime öğrenmede zorluklar yaşamakta ve bu konuda isteksiz davranmaktadır. Ayrıca dinleme metinlerinde kelimelerin farklı telaffuz edilmesi ve hızlı konuşulması nedeniyle metinleri anlamakta zorluklar yaşadıkları ve motivasyonlarının olumsuz etkilendiği dile getirilmektedir. Sınıf mevcutlarının fazla olmasının da öğrencinin motivasyonunu ve başarısını olumsuz etkilediği söylenebilir. Nitekim sınıflarda öğrenci sayısının fazlalığı kaos ortamı yaratmakta ve dinleme etkinlikleri için gerekli olan sessiz ortamı sağlamakta güçlük yaşanmaktadır. Ayrıca kalabalık sınıflarda öğrenci-öğretmen etkileşimi sınırlı olmaktadır. Yılmaz (2008), ilk ve ortaöğretim okullarında kalabalık sınıflarda İngilizce öğretimi sorunlarını değerlendirmek amacıyla ortaya koyduğu çalışmada, öğrencilerin kalabalık sınıflarda İngilizce öğretimi genel olarak benimsemedikleri; öğretmenlerin büyük çoğunluğunun sınıflardaki sorunların sınıftaki öğrenci sayısı artışına paralel olarak ortaya çıktığına inandıkları sonucuna ulaşmıştır. Liton (2013) tarafından, üniversitelerde görev yapan yirmi beş İngilizce öğretmenin görüşleri alınarak yapılan çalışmada İngilizceyi yabancı dil olarak öğreten öğretmenlerin İngilizce derslerine ilişkin algıları, değerlendirmeleri ve beklentileri ortaya konulmuştur. Araştırma sonuçlarına göre, temel İngilizce dersi öğrenci ihtiyaçlarını karşılayamamakta ve İngilizce derslerini arka arkaya iki ya da üç sömestr alan öğrenciler okuma materyallerini kapsamlı bir şekilde anlayamamaktadır. Kalabalık sınıf mevcutları (100-140 öğrenci) sebebi ile İngilizce dersleri görev-temelli dil öğretim yöntemi ile yapılamamaktadır. Bu nedenle Temel İngilizce dersi yeniden tasarlanmalı, öğrenci standartlarına, öğrencilerin önceki öğrenmelerine uygun hale getirilmelidir.

Zehir Topkaya ve Küçük (2010) tarafından yapılan çalışmada, yabancı dil ağırlıklı 4. ve 5. sınıf programları öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmiş ve kitapta yer alan kelimelerin günlük hayattan uzak olduğu ifade edilmiştir. Parmaksız ve İncirci (2016) tarafından ortaya konulan ve 10. sınıf İngilizce öğretim programının değerlendirilmesini amaçlayan çalışmada, programda yer alan kazanımların ve içeriğin yoğun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İçerikte yer alan bilgilerin öğrencilerin bilişsel düzeyinin üzerinde olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Dilekli (2018) tarafından yapılan çalışmada ortaokul İngilizce hazırlık sınıfı programı pilot uygulaması öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmiş ve öğretmenler programların kazanımlarına dair ortak görüş olarak kazanım sayısının fazla olduğunu dile getirmişlerdir. Kazanım sayısının fazla olması öğretmenleri, performans yönelik bir dil öğretimi yerine kuralları öğrenmeye yönelik bir dil öğretimine zorlamaktadır.

Bu çalışmadan ortaya çıkan sonuçlara göre şu önerilere yer verilebilir:

- Öğretim ortamının daha eğlenceli hale getirilebilmesi amacıyla farklı yöntem teknikler, etkinlikler, oyunlar ve yarışmalar öğretim ortamına dahil edilebilir.
- Sonuç odaklı değerlendirme yaklaşımlarının yanında, portfolyo değerlendirme, proje ve performans değerlendirme gibi sürece dönük teknikler de değerlendirme aracı olarak kullanılabilir.
- Yabancı dil öğreniminde kelime öğreniminin önemi göz önünde bulundurularak, kelime öğreniminin kolaylaştırılması ve öğrenilen kelimelerin kalıcılığının sağlanması için farklı yöntem teknikler ve etkinliklerden yararlanılabilir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Bu makaleye her iki yazar ortak katkıda bulunmuşlardır.

Çıkar Çatışması

Bu çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Aksan, D. (1977). *Her yönüyle dil-ana çizgileriyle dilbilim*. Ankara: I. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Anşın, S. (2006). Çocuklarda yabancı dil öğretimi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 6*, 9-20.
- Burden, P. (2008). ELT teacher views on the appropriateness for teacher development of end of semester student evaluation of teaching in a Japanese context. *System, 36*, 478-491.
- Çelebi, M. D. (2006). Türkiye’de anadili eğitimi ve yabancı dil öğretimi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(21)*, 285- 307.
- Dağıstan Yalçınkaya, G. ve Taşdemir, M. (2019). Ortaokul düzeyinde yabancı dil ağırlıklı programların değerlendirilmesi. *Turkish Studies Educational Sciences, 14(6)*, 2977-2994.
- Dilekli, Y. (2018). Ortaokul İngilizce hazırlık sınıfı programı pilot uygulamasının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi- International Journal of SocietyResearches, 8(15)*, 1399 – 1425.
- H, Sauer. (1993). Fremdsprachlicher fruhbeginn in der diskussion. kizze einer historischsystematischen Standortbestimmung. *Neusprachliche Mitteilungen, 2*, 85-94.
- Ergüder, I. (2005). *Anadolu Lisesi ve süper lise hazırlık sınıfı öğrencilerinin İngilizce öğreniminde karşılaştıkları sorunlar*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Grobner, W. (1995). Schulversuch “Lebende fremdsprachen in der grundschule.” Erziehung und unterricht. *Osterreichische Padagogische Zeitschrift, 2(3)*, 203-209.
- Işık, A. (2008). Yabancı dil eğitimimizdeki yanlışlar nereden kaynaklanıyor?. *Journal of Language and Linguistic Studies, 4(2)*, 15- 26.
- Kormos, J., and Csizer, K. (2014). The interaction of motivation, self-regulatory strategies and autonomous learning behavior in different learner groups. *TESOL Quarterly, 48(2)*, 275-299.
- Kıncal, R. Y. (Ed.). (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (2. Baskı). Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.

- Kuzu, H. (2013). *Ortaöğretimde yabancı dil (Almanca) öğretiminin öğrenci memnuniyeti açısından değerlendirilmesi: Anadolu Lisesi örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Kuzu, Y., Kuzu, O. ve Gelbal, S. (2019) TEOG ve LGS sistemlerinin öğrenci, öğretmen, veli ve öğretmen velilerin görüşleri açısından incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 112–130.
- Kuzu, O., Çil, O. ve Şimşek, A. S. (2019). 2018 Matematik dersi öğretim programı kazanımlarının revize edilmiş Bloom taksonomisine göre incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(3), 129–147.
- Lado, R. (1964). *Language teaching: A scientific approach*. New York: McGraw-Hill, Inc.
- Lambert, W. E. (1972). *Language, psychology and culture*. Stanford CA: Stanford University Press.
- Liton, H. A. (2013). EFL teachers' perceptions, evaluations and expectations about English language courses as EFL in Saudi Universities. *International Journal of Instruction*, 6(2), 19-34.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2000). *İlköğretim okulu ders programları 4. sınıf*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2007). *Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ortaöğretim kurumları genel liseler 9. sınıf İngilizce dersi öğretim programı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Merter, F., Kartal, Ş. ve Çağlar, İ. (2012). Ortaöğretim İngilizce dersi yeni öğretim programının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(23), 43 – 58.
- Özçakır, A. İ. (2015). *Ah, bu "İngilizce dersleri"!* 23 Aralık 2019 tarihinde <http://blog.milliyet.com.tr/ah--bu--ingilizce-ders-leri--/Blog/?BlogNo=489745> adresinden erişilmiştir.
- Parmaksız, Ş. R. ve İncirci, A. (2016). 10. sınıf ortaöğretim İngilizce öğretim programının Stufflebeam (CIPP) bağlam, girdi, süreç ve ürün modeline göre değerlendirilmesi. *International Journal of Language Academy*, 4(2), 153-173.
- Phillipson, R. (2012). Some partner languages are more equal than others. In Forum International de Bamako sur le multilinguisme: "Une première étape vers un Sommet Mondial sur le Multilinguisme", Bamako, Mali, 19-21 January 2009, Actes du Forum (pp. 139-151). Académie Africaine des Langues.
- Yılmaz, C. (2008). İlk ve ortaöğretim okullarında kalabalık sınıflarda İngilizce öğretimi: Sorunlar ve öneriler. *Milli Eğitim Dergisi*, 178, 204-213.
- Zehir Topkaya, E. ve Küçük, Ö. (2010). An evaluation of 4th and 5th grade English language teaching program. *İlköğretim Online*, 9(1), 52-65.
- Zhu, Y., and Shu, D. (2017). Implementing foreign language curriculum innovation in a Chinese secondary school: An ethnographic study on teacher cognition and classroom practices. *System*, 66, 100-112.

Extended Abstract

Introduction

With the information and technology age we live in, communication technologies have developed rapidly, and these developments have enabled individuals and countries to produce, acquire and share information. In this age that distances are getting shorter, and countries are getting closer to each other; economic, commercial and political relations of nations with each other have been promoted. Also, opportunities have been provided to share the knowledge and technology produced by nations with other nations and it has become inevitable to communicate.

It is the 'language' that ensures global communication, sharing and agreement. Language: It is a versatile and highly developed system that enables the transfer of thoughts, feelings and wishes to others by making use of the elements and rules that are common in terms of sound and meaning in a society (Aksan, 1977). It is not possible for nations to communicate and agree globally using only their mother tongue, and this requires individuals to learn at least one foreign language.

Foreign language teaching is regarded as one of the most important education policy of era and Turkey has studied on teaching foreign language from past to present. Despite continuing many years of foreign language teaching in Turkey, the targeted level may not be reached. As a solution to the emerging problems, The Ministry of National Education (MoNE) has decided to implement foreign language intensive curriculums at the secondary school level at pilot schools.

In this study, it is aimed to evaluate the foreign language intensive curriculums in accordance with views of students studying in 6th grade in the secondary schools where these curriculums are implemented in Kirsehir province in Turkey.

Method

For the purpose, case study model is used, and the data is obtained through an interview form with structured and semi-structured items. The study group of the research is students studying in the 6th grade in the secondary schools where the curriculums are implemented. The data in the research is obtained through interview form, prepared for students, containing structured and semi-structured items. Descriptive analysis method is used for data analysis. The data obtained from semi structured items are divided into themes and categories according to their characteristics, also relationships between each other are revealed. In the process of creating themes and categories three domain experts work independently. In this process, percentage of compliance proposed by Miles and Huberman (1994) is taken into consideration. Percentages of 'Consensus' and 'Dissensus' are calculated and the themes and categories with a consensus value of 0.66 are determined. The frequency of repetition of themes and categories is determined by the researcher and the frequency values of each of them are shown in tables. The tables are explained, and related comments are given. In order to ensure the reliability of the research, original statements of the participants are presented.

Findings and Discussion

According to the findings, all of the participant students studying in foreign language intensive classes are of the opinion that the themes they learn and the activities they do enable them to communicate with their friends in English. The participant students state that they are engaged in activities such as introducing yourself by speaking English, explaining life of a friend in English, playing word games, correspondence with a pen pal, speaking activities in the textbook and speaking activities on the themes learned in the class.

In addition, 3 of the participant students studying in foreign language intensive classes state that the themes and activities provide an entertaining educational environment but 1 of them regard

negatively. The participant students remark that they do activities such as listening to music, watching entertaining videos, discussing subjects with visuals, playing games, competing with groups and painting activities to provide an entertaining educational environment.

Considering the prescribed time for themes and activities in the curriculums; all of the participant students studying in foreign language intensive classes are of the opinion that it is sufficient to learn the themes and to do the activities. The participant students express that they do activities such as preparing a poster, reading and summarizing a text, true / false activity, filling in the blanks, questions for grammar, matching activity, activities related to speaking English, listening to music, watching entertaining videos, discussing subjects with visuals, playing games, competing with groups, painting activities, making sentences on the themes learned and writing paragraphs to learn and reinforce the themes.

It is a common view among the students studying in foreign language intensive classes that they are evaluated with a result oriented approach. In addition, when it comes to portfolio assessment all of them state that they are unable to prepare their own portfolio files. Concerning the implementation of the foreign language intensive curriculums at the secondary school level, while 2 of the participant students studying in these classes regard it positively, 2 of them regard it negatively.

The participant students agree that regarding foreign language intensive classes, the biggest problem they face is the pronunciation of English words. It is a common view that English words are not pronounced as they are written and for this reason, they are reluctant to speak English with the worry of mispronouncing. Since the words to be learned in the curriculums are too intense, students have difficulties in learning words and are reluctant about this. Besides it is stated that due to different pronunciation and talking a mile a minute in the listening texts, they have difficulties in understanding the texts and lose their motivations.

According to the results of this study, the following recommendations can be made:

- Different methods, techniques, activities, games and competitions can be included in learning environment in order to make it more enjoyable.
- In addition to result-oriented assessment approaches, process-oriented techniques such as portfolio assessment, project and performance assessment can also be used as assessment tools.
- Considering the importance of vocabulary learning in foreign language learning, different methods, techniques and activities can be used to facilitate vocabulary learning and to ensure the permanence of the learned words.

Sağlık Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Girişimcilik Düzeylerinin ve Bu Düzeyleri Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi

Zekiye GÖKTEKİN
Gümüşhane Üniversitesi
zekiye.goktekin@gumushane.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-1666-6109

Ramazan ASLAN
Ardahan Üniversitesi
ramazan.att.aslan@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5602-6379

Eyyüp YILDIZ
Gümüşhane Üniversitesi
yildizeyyup40@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-1160-9693

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.907637
Geliş Tarihi: 01.04.2021	Revize Tarihi: 23.02.2022
	Kabul Tarihi: 20.07.2022

Atf Bilgisi

Göktekin, Z., Aslan, R. ve Yıldız, E. (2022). Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin girişimcilik düzeylerinin ve bu düzeyleri etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (2), 379-392.

ÖZ

Girişimcilik, istihdam yaratmanın merkezinde olması sebebiyle ekonomik büyüme sürecinin hayati bir unsurudur. Bu araştırmanın amacı, Sağlık Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin girişimcilik düzeylerinin ve bu düzeyleri etkileyen faktörlerin tespit edilmesidir. Araştırma, kesitsel tarama modelinde yürütülmüştür. Araştırmanın evrenini Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Acil Yardım ve Afet Yönetimi (AYAY), Sağlık Yönetimi (SY) ve Hemşirelik (HEM) bölümlerinde öğrenim gören tüm öğrenciler oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında anket yöntemi kullanılmış, kolayda örnekleme yöntemi seçilmiştir. Araştırmaya 290 (%70,4)'ü kadın, 122 (%29,6)'si erkek olmak üzere toplam 412 kişi katılmıştır. Verilerin analizinde non-parametrik testler kullanılmıştır. Çalışma kapsamındaki kamu istihdamı kısıtlı olan bölümlerdeki öğrencilerin girişimcilik düzeylerinin daha yüksek olduğu, cinsiyetler arasında fark olmadığı, çocukluk dönemini il ve ilçe merkezinde geçiren bireylerin girişimcilik düzeylerinin çocukluk dönemini kırsalda geçirenlere göre daha yüksek olduğu, çalışma deneyimi olan bireylerin girişimcilik düzeylerinin daha yüksek olduğu, öğrenim gördüğü bölümü seven katılımcıların girişimcilik düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu bulgular doğrultusunda girişimcilik düzeyi düşük olan öğrencilerin bu düzeylerini arttırmaya yönelik eğitimsel ve teşvik edici faaliyetler yapılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, kamu istihdamı, sağlık bilimleri öğrencileri.

Determination of the Entrepreneurship Levels of the Faculty of Health Sciences Students and the Factors Affecting These Levels

ABSTRACT

Entrepreneurship is a vital element of the economic growth process because it is at the center of creating jobs. The aim of this research is to determine the entrepreneurship levels of the students studying at the Faculty of Health Sciences and the factors affecting these levels. The research was conducted in a cross-sectional survey model. The universe of the study consists of all students studying in the Emergency Aid and Disaster Management (EADM), Health Management (HM) and Nursing (Nurs) departments of Gümüşhane University Health Sciences Faculty. Questionnaire method was used for data collection and convenience sampling method was chosen. A total of 412 people, 290 (70.4%) females and 122 (29.6%) males, participated in the study. Non-parametric tests were used to analyse the data. It was found that the entrepreneurship levels of the students who liked the department they were studying were higher, the entrepreneurship levels of individuals who had working experience were higher, the entrepreneurship levels of individuals who grow up in provincial and district centres were higher than those who grow up in rural areas, no difference between genders, the entrepreneurship levels of students in departments with low public employment were higher. In line with these results, it is recommended to carry out educational and encouraging activities to increase these levels of students with low entrepreneurship levels.

Keywords: Entrepreneurship, public employment, health sciences students.

Giriş

Girişimciliğin birçok disiplinde birbirinden farklı tanımları bulunmaktadır. Ancak bu tanımların işaret ettiği ortak noktalar göz önüne alındığında, girişimcilik, “risk alma, büyüme odaklı ve kâr amaçlı bir işletme kurma ve sürdürme motivasyonu” olarak tanımlanmıştır (Sikalieh, Mokaya ve Namusonge, 2012).

Girişimciliğin, istihdam yaratmanın merkezinde olması sebebiyle ekonomik büyüme sürecinin hayati bir unsuru olduğu uzun zamandır bilinmektedir (International Labour Organization [ILO], 2002; Shapiro, 2014). Öyle ki Schumpeter (1982), girişimciyi “sanayinin kaptanı (Captain of industry)” olarak ifade etmiştir. Ayrıca, son 10-15 yılda güçlü bir ekonomik büyüme gösteren Gana'nın, 1991-2005 yılları arasında yoksulluk oranını yarıya düşürmesi, kamu istihdamının azalmasıyla küçük firmalarda istihdamın artmasına (girişimciliğe) bağlanmıştır (Nsawah-Nuamah, Teal ve Awoonor-Williams, 2012). Buna karşın iş gücünü oluşturan grup çoğunlukla, yetersiz başlangıç fonu, olası başarısız girişimcilik, düşük kazanç ve sosyal statü, çok fazla çalışmayı gerektirmesi gibi nedenlerden ötürü girişimciliğe yönelmek yerine kamuda istihdam edilmek istemektedir (Henderson ve Robertson, 2000; Karabulut, 2009).

Gelişmiş ülkelerde yüksek maaşlı istihdam oranı yüksek, serbest meslekle geçinenlerin oranı düşük iken, gelişmekte olan ülkeler tam tersi bir tablo sergilemektedir (Gollin, 2008). Ancak gelişmekte olan ülkelerde, iş gücünün sadece küçük bir kısmı maaşlı işlerde istihdam edilmektedir, iş gücünün büyük bir kısmı serbest meslek sahibidir (şahsi istihdam/girişimci) ve bu oran son yıllarda artmıştır (Gindling ve Newhouse, 2014). Bu artış girişimciliğin, bireylere problem çözme becerisi, özgüven, yaratıcılık gibi bireysel kazanımlar sağlaması vasıtası ile bireysel ekonomik özgürlük ve iş alanı yaratarak ekonomiye katkıda bulunma imkânı sağlaması ile ilişkilendirilmektedir (Nchu, Tengeh, Hassan ve Iwu, 2017). Yine bu artışın sebebinin başarılı girişimciliği destekleme imkânlarının artması (çekici faktör) veya sınırlı kamu istihdamına karşı gelişen bir refleks (itici faktör) olabileceği düşünülmektedir (Falco ve Haywood, 2016). Çekici ve itici faktörler olarak ifade edilen faktörler girişimcilik motivasyonları ifadesiyle karşımıza çıkmaktadır. Girişimcilik her zaman fırsat olarak değerlendirilmemekte, bazen son tercih, yaşamını sürdürebilmenin tek yolu, zorunluluk nedeniyle de tercih edilebilmektedir ki bu oran Küresel Girişimcilik Raporu'nda %97 olarak ifade edilmiştir (Deli, 2011; Global Entrepreneurship Monitor, 2004; Serviere, 2010). Bu bilgiler ışığında, kamu istihdamı ile girişimcilik arasındaki ilişkinin ortaya konulması önem arz etmektedir.

Bir üniversitenin sunduğu eğitim, çoğunlukla öğrencilerin kariyer seçimini etkilediğinden, üniversiteler gelecekteki girişimcilerin potansiyel kaynakları olarak görülmektedir (Turker ve Sönmez, 2009). Bununla birlikte bölümlerin oluşturduğu iş imkanları ile girişimcilik düzeyleri arasında bir ilişki olduğu da bilinmektedir (Aydın, Erdoğan, Yurdakul ve Eker, 2013). Bu sebeplerle sağlık bilimleri alanında kamuda istihdamı olan bölümler ile istihdamı olmayan bölümlerde okuyan öğrencilerin girişimcilik düzeylerinin ve bu düzeyleri etkileyen faktörlerin belirlenmesinin önemli olduğu düşünülmüştür. Sağlık bilimleri alanında eğitim veren ve kamu istihdamı açısından gösterdikleri farklılıklar bakımından Acil Yardım ve Afet Yönetimi (AYAY), Sağlık Yönetimi (SY) ve Hemşirelik (HEM) bölümlerinin incelenmesinin uygun olacağı düşünülmüştür. 2019 ve/ya 2020 yılları arasındaki KPSS atama durumları ve çeşitli araştırmacıların aşağıda yer alan tespitlerine göre, göreceli olarak SY Bölümünün düşük, AYAY Bölümünün orta, HEM Bölümünün yüksek kamu istihdamına sahip bir profil çizdiği görülmektedir.

SY Bölümü 1963'te kurulmuş, 2014'te meslek tanımı yapılmış, 2017 yılı itibariyle 12.800 mezunu olan ve alan ile ilgili gelişmeler istihdam politikalarına yansımadığından mezunları alan dışı mesleklerde veya akademide çalışan bir bölümdür (Biçer, İlman ve Ekiz, 2018; Köse Ünal ve Aydoğan, 2018). 2020 yılı KPSS atamalarında “Sağlık Yönetimi Bölümü mezunu olmak” şartıyla herhangi bir kadro açılmamıştır (Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi [ÖSYM], 2020).

AYAY Bölümü, 2004 yılında kurulmuş, resmi bir meslek tanımı olmamakla birlikte unvanı belirlenmiş, mezunları kısmen, alan içi mesleklerde ve akademide görev alan ve son yıllarda kamu

sektöründe istihdam edilme oranının arttığı gözlemlenen bir bölümdür (Acil Yardım ve Afet Yöneticileri Derneği [AYAYDER], t.y.). 2019-2020 yılında “Acil Yardım ve Afet Yönetimi lisans programından mezun olmak” şartıyla 113 ARFF memurluğu, 5 enformasyon memurluğu ve 17 İtfaiyecilik ve Yangın Güvenliği Alanı öğretmenlik kadrosu açılmış ve bu kadrolara 67-87 KPSS puanı aralığındaki AYAY mezunlarının ataması yapılmıştır (AYAYDER, 2021; Koçak, Çalışkan, Aslan, Yazgan ve Kozyel, 2020).

Hemşirelik mesleğinin tarihi ülkemizde çok eskilere dayanmakta olup, hemşirelik eğitimi 1925 yılında açılan Kızılay Hemşire Okulu ile formal hale gelmiştir (Sağlık Bilimleri Üniversitesi, 2019). Daha sonraları Askeri Hemşire Okulu, Sağlık Koleji ve Sağlık Meslek Liseleriyle hemşire yetiştirilmeye devam edilmiştir. İlk mezunlarından itibaren istihdam oranları istikrarını korumaktadır. 2020 yılında lisans mezunu hemşireler için 26 bin 634 kadro açılmış ve atamalar 64-90 KPSS puanı aralığında yapılmıştır (ÖSYM, 2020).

Bu amaca yönelik aşağıda sıralanan hipotezler kurulmuştur:

H1- HEM Bölümü öğrencilerinin girişimcilik düzeyi SY ve AYAY Bölümü öğrencilerinden daha düşüktür.

H2- Kadınların girişimcilik düzeyi erkeklerden daha düşüktür.

H3- Bireyin doğduğu ve büyüdüğü yerleşim düzeyine göre girişimcilik düzeyi farklılık göstermektedir.

H4- Çalışma deneyimi olan bireylerin girişimcilik düzeyleri daha yüksektir.

H5- Akademik kariyer yapma düşüncesi olan katılımcıların girişimcilik düzeyleri daha düşüktür.

H6- Orta veya iyi düzeyde yabancı dil bilen katılımcıların girişimcilik düzeyleri daha yüksektir.

H7- Öğrenim gördüğü bölümü seven katılımcıların girişimcilik düzeyleri daha yüksektir.

H8- Gelir düzeyi düşük olan katılımcıların girişimcilik düzeyleri daha yüksektir.

Yöntem

Bu bölümde, araştırma modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, araştırmanın etik yönü, veri toplama yöntemi ve veri analizi açıklanmıştır.

Araştırma Modeli

Araştırma, öğrencilerin girişimcilik düzeylerini ve bu düzeyi etkileyen faktörleri belirleme boyutu ile tarama deseninde kesitsel türde yürütülmüştür.

Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi AYAY, SY ve HEM bölümlerinde öğrenim gören tüm öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın amacı doğrultusunda kamu istihdamı olmayan sağlık bölümü olarak SY Bölümü, kısmi kamu istihdamı olan bölüm olarak AYAY Bölümü ve düzenli kamu istihdamı olan bölüm olarak HEM Bölümü araştırmaya dâhil edilmiştir.

Araştırmada örnekleme yöntemi olarak olasılıksız örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın ana evreni alt evrenlerden oluştuğundan her bir alt evrenin örnekleme büyüklüğü en az 30 olacak şekilde belirlenmiş ve ana evren için örnekleme büyüklüğü bu alt evren örneklemelerinin toplamından fazla olacak kadar katılımcıya ulaşılmaya çalışılmıştır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel 2016, s.97; Karagöz, 2016, s.284). Sonuç olarak toplamda 418 öğrenciye yüz yüze anket uygulanmış ve görüşülen öğrencilerden araştırmaya katılmayı reddeden olmamıştır. Kayıp verisi olan anketler elimine edilmiş ve tüm analizler 412 anket üzerinden yapılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Verilerin elde edilmesinde anket yöntemi kullanılmıştır. Anket formu iki kısım halinde tasarlanmıştır. İlk kısımda literatür doğrultusunda hazırlanan “Bireysel Özellikler Formu” yer alırken ikinci kısımda Yılmaz ve Sünbül tarafından geliştirilen “Girişimcilik Ölçeği” yer almıştır (Yılmaz ve Sünbül, 2009). Araştırmada kullanılan ve 36 maddeden oluşan Girişimcilik Düzeyi Ölçeği'nin Cronbach's Alpha değeri 0,951 olarak tespit edilmiştir. Yılmaz ve Sünbül gerçekleştirdikleri faktör analizi doğrultusunda ölçeğin tek boyutlu olarak kullanılabileceğini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda bu çalışmada da ölçek tek boyutlu olarak kullanılmıştır. Geliştiricilerin önerdiği şekilde katılımcıların ölçeğin her bir maddesine verdikleri cevapların sayısal değerleri toplanarak ölçek puanı hesaplanmıştır. Bu puan doğrultusunda elde edilen puanların girişimcilik düzeyi göstergeleri şu şekildedir:

- 36-64 puan çok düşük girişimcilik
- 65-92 puan düşük girişimcilik
- 93-123 puan orta düzeyde girişimcilik
- 124-151 puan yüksek girişimcilik
- 152-180 puan çok yüksek girişimcilik

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmadan elde edilen veriler IBM SPSS Statistics 22.0 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Örneklemin kolayda örnekleme yöntemi ile belirlenmesi sebebiyle parametrik varsayımlardan olasılıklı örnekleme varsayımını ve normal dağılım varsayımını ihlal ettiği için çalışmada non-parametrik testler kullanılmıştır. Demografik verilerin gösteriminde yüzde ve frekans dağılımları verilmiştir. İkili karşılaştırmalar için Mann-Whitney U testi, çoklu karşılaştırmalar için Kruskal-Wallis H testi kullanılmıştır. Çoklu karşılaştırmalarda tespit edilen farklılığın hangi grup ya da gruplardan kaynaklandığını tespit etmek amacıyla Bonferroni düzeltmeli Mann Whitney U testi uygulanmıştır.

Araştırma Etiği

Kullanılan form ve ölçek için Gümüşhane Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan etik kurul onayı alınmıştır (Tarih:13/03/2019, Sayı: 95674917-108,99-E.9740). Kullanılan ölçek için ölçek geliştiricilerinden onay alınmıştır. Ayrıca verilerin toplandığı kurumdan yazılı onay alınmış, araştırmanın tüm aşamalarında etik kurallara uyulmuştur.

Bulgular

Tablo 1'e göre AYAY Bölümünden 136 (%33) kişiye, SY Bölümünden 137 (%33,3) kişiye, HEM Bölümünden 139 (%33,7) kişiye ulaşılmıştır. Araştırma katılımcılarının 290 (%70,4)'ü kadın, 122 (%29,6)'ü erkektir. Öğrencilerin 334 (%81,1)'ünün ailesi il veya ilçe merkezinde yaşarken 78 (%18,9)'inin ailesi köy veya kasabada yaşamaktadır. Öğrencilerin 209 (%50,7)'ünün çalışma deneyimi var iken 203 (%49,3)'ünün çalışma deneyimi yoktur. Katılımcıların 281 (%68,2)'ü akademik kariyer yapmayı düşündüğünü belirtirken 131 (%31,8)'ü akademik kariyer yapmayı düşünmediğini belirtmiştir. Katılımcıların %56,8 (234)'i bir girişimcilik fikri olduğunu ve %46,8 (193)'i orta veya iyi düzeyde yabancı dil bildiğini belirtmiştir. Öğrencilerin 355 (%84,2)'si okuduğu bölümü sevdiğini belirtmiştir. Ağırlıklı Genel Not Ortalaması (AGNO)'nu belirten 412 öğrencinin AGNO medyan değeri 2,86 (Q1=2,55, Q3=3,14) olarak saptanmıştır. Bireysel gelir düzeyi sorulduğunda katılımcıların %54,6 (225)'si orta, %23,8 (98)'i kötü, %11,4 (47)'ü çok kötü ve %10,2 (42)'si ekonomik durumunun iyi olduğunu belirtmiştir.

Tablo 1
Katılımcıların Girişimcilik ile İlgili Bireysel Özellikleri (f=412)

Değişken	f	%	Değişken	f	%
Cinsiyet			Yerleşim düzeyi		
Kadın	290	70,4	İl-İlçe Merkezi (Kentsel)	334	81,1
Erkek	122	29,6	Kasaba- Köy (Kırsal)	78	18,9
Çalışma deneyimi			Orta veya iyi düzeyde yabancı dil bilme düzeyi		
Var	209	50,7	Biliyor	193	46,8
Yok	203	49,3	Bilmiyor	219	53,2
Akademik kariyer düşüncesi			KPSS'ye girme düşüncesi		
Evet	281	68,2	Evet	351	85,2
Hayır	131	31,8	Hayır	61	14,8
Bölümünü sevme durumu			Girişimcilik fikri		
Evet	348	84,5	Var	234	56,8
Hayır	64	15,5	Yok	178	43,2
AGNO			Bireysel gelir düzeyi		
2,50 altı	101	24,5	Çok Kötü	47	11,4
2,50-3,00 arası	168	40,8	Kötü	98	23,8
3,00-3,50 arası	105	25,5	Orta	225	54,6
3,50 ve üstü	38	9,2	İyi	42	10,2
Toplam	412	100	Toplam	412	100

f: Frekans, %: Yüzde

Bölgelere göre girişimcilik puanları (medyan değerleri) sırasıyla AYAY için 142, SY için 142 HEM için 130 ve fakülte geneli için 138 olarak saptanmıştır. Bu veriler ışığında tüm fakülte geneli ve bölümler için katılımcıların girişimciliklerinin ölçek puanlamasına göre yüksek düzeyde olduğunu söylenebilir. Ayrıca ölçek maddeleri içerisinde ortalaması en yüksek madde (Ort: 4,13, SS:0,924) “Görevimin son derece zor olduğu zamanlarda elimden gelenin en iyisini yaparım.”, en düşük madde (Ort:3,27, SS:1,031) ise “Kendi işimi kurabilirim.” maddesi olmuştur.

Katılımcıların girişimcilik düzeylerinin öğrenim gördükleri bölüme göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal-Wallis testine göre bölümler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır ($X^2_{(2)}=40,920$, $p<0,05$). Farkın hangi grup ya da gruplardan kaynaklandığını bulmak için Bonferroni düzeltilmeli Mann-Whitney U testleri yapılmış ve sonuç olarak AYAY ve HEM Bölümü öğrencilerinin ($U=5495,5$, $p<0,016$) ve SY ve HEM Bölümü öğrencilerinin ($U=6185$, $p<0,016$) girişimcilik düzeyleri ile arasında istatistiksel açıdan bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Yani AYAY ve SY Bölümü öğrencilerinin girişimcilik düzeyleri HEM Bölümü öğrencilerine göre anlamlı düzeyde daha yüksektir (Tablo 2).

Tablo 2’de yer alan katılımcıların girişimcilik düzeylerinin AGNO’ya göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal-Wallis testine göre AGNO grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır ($X^2_{(3)}=15,254$, $p<0,05$). Farkın hangi grup ya da gruplardan kaynaklandığını bulmak için Bonferroni düzeltilmeli Mann-Whitney U testleri yapılmış ve sonuç olarak AGNO’su 2,50 altı ile 3,00 ve 3,50 arasında olan öğrenciler ($U=4438$, $p<0,012$), 2,50-3,00 ile 3,00-3,50 arasında olan öğrenciler ($U=6514,5$, $p<0,012$) ve 2,50-3,00 ile 3,50 ve üstü olan öğrencilerin ($U=2378$, $p<0,012$) girişimcilik düzeyleri arasında anlamlı bir fark gözlenmiştir. Sıra ortalamalarına bakıldığında AGNO’lara göre girişimcilik düzeyi en yüksek olan grubun 3,50 ve üstü AGNO’ya sahip olan öğrenci grubu olduğu anlaşılmaktadır.

Katılımcıların girişimcilik düzeylerinin bireysel gelir düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal-Wallis testine göre gelir grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır ($X^2_{(3)}=20,316$, $p<0,05$). Farkın hangi grup ya da gruplardan kaynaklandığını bulmak için Bonferroni düzeltilmeli Mann-Whitney U testleri

yapılmış ve farklılığın gelir düzeyini çok kötü olarak ifade eden öğrenciler ile kötü olarak ifade eden öğrenciler ($U=1690$, $p<0,012$), gelir düzeyini çok kötü olarak ifade eden öğrenciler ile orta olarak ifade eden öğrenciler ($U=3946$, $p<0,012$), gelir düzeyini kötü olarak ifade eden öğrenciler ile iyi olarak ifade eden öğrenciler ($U=1305,5$, $p<0,012$) ve gelir düzeyini orta olarak ifade eden öğrenciler ile iyi olarak ifade eden öğrencilerden ($U=3017$, $p<0,012$) kaynaklandığı tespit edilmiştir (Tablo 2). Gelir durumuna göre girişimcilik düzeyi karşılaştırıldığında gelir durumu iyi ve çok kötü durumda olan katılımcıların girişimcilik düzeylerinin kötü ve orta gelir düzeyine sahip katılımcılardan daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Tablo 2

Katılımcıların Demografik Değişkenlerinin "Girişimcilik Düzeyi" Değişkenine Göre Farklılığını Test Etmek İçin Kruskal-Wallis Test Sonuçları (f= 412)

Değişkenler	Girişimcilik Düzeyi					
	f	S.Ort.	sd	X ²	p	Anlamlı Fark*
Bölüm						
(1) AYAY	136	236,26				
(2) SY	137	230,19	2	40,920	0,00	3 ile 1,2
(3) HEM	139	154,03				
AGNO						
(1) 2,50 altı	101	201,23				
(2) 2,50-3,00 arası	168	184,11	3	15,254	0,00	1-3
(3) 3,00-3,50 arası	105	235,76				2-3
(4) 3,50 ve üstü	38	238,66				2-4
Bireysel Gelir Düzeyi						
(1) Çok Kötü	47	247,27				1-2
(2) Kötü	98	190,43	3	20,316	0,00	1-3
(3) Orta	225	193,88				2-4
(4) İyi	42	266,00				3-4

f: Frekans, **S.Ort.:** Sıra Ortalaması, **X²:** Kruskal-Wallis H Testi, **p:** Anlamlılık Düzeyi

*4'lü gruplar için anlamlılık düzeyi $0,05/4=0,012$, 3'lü gruplar için anlamlılık düzeyi $0,05/3=0,016$.

Tablo 3'te yer alan katılımcıların girişimcilik düzeylerinin; yerleşim düzeyine ($U=10840,5$, $p<0,05$), çalışma deneyiminin varlığına ($U=17291,5$, $p<0,05$), akademik kariyer düşüncesinin olma durumuna ($U=13768$, $p<0,05$), orta veya iyi düzeyde yabancı dil bilme durumuna ($U=18024$, $p<0,05$), öğrenim gördüğü bölümü sevdiğini belirtme durumuna ($U=9132$, $p<0,05$) ve girişimcilik fikrinin var olma durumuna ($U=15082$, $p<0,05$) göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U testlerine göre gruplar arasında istatistiksel olarak bir fark olduğu tespit edilmiştir. Daha açık bir ifadeyle; çocukluk dönemini il veya ilçe merkezinde geçiren katılımcılar çocukluk dönemini kırsalda geçiren katılımcılara göre, çalışma deneyimi bulunan katılımcılar çalışma deneyimi bulunmayan katılımcılara göre, öğrenim gördüğü bölümü sevdiğini belirten öğrenciler öğrenim gördüğü bölümü sevmediğini belirten öğrencilere göre ve girişimcilik fikri olan katılımcılar girişimcilik fikri olmayan katılımcılara göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde daha yüksek girişimcilik düzeyine sahiptir.

Katılımcıların girişimcilik düzeylerinin cinsiyete ($U=17565$, $p>0,05$) ve KPSS'ye girme düşüncesine göre ($U=9891$, $p>0,05$) farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U testine göre istatistiksel olarak bir fark yoktur (Tablo 3).

Tablo 3

Katılımcıların Demografik Değişkenlerinin “Girişimcilik Düzeyi” Değişkenine Göre Farklılığını Test Etmek İçin Mann-Whitney U Testi Sonuçları (f= 412)

Değişkenler	Girişimcilik Düzeyi				
	f	S.Ort.	S.Top.	U	p
Cinsiyet					
Kadın	290	206,93	60010,0	17565,0	0,910
Erkek	122	205,48	25068,0		
Yerleşim Düzeyi					
İl-İlçe Merkezi (Kentsel)	334	213,04	71156,5	10840,5	0,021
Köy-Kasaba (Kırsal)	78	178,48	13921,5		
Çalışma Deneyimi					
Var	209	225,27	47080,5	17291,5	0,001
Yok	203	187,18	37997,5		
Akademik Kariyer Düşüncesi					
Evet	281	223,00	62664,0	13768,0	0,000
Hayır	131	171,10	22414,0		
KPSS’ye Girme Düşüncesi					
Evet	351	208,82	73296,0	9891,0	0,343
Hayır	61	193,15	11782,0		
Orta veya İyi Düzeyde Yabancı Dil					
Biliyor	193	222,61	42964,0	18024,0	0,010
Bilmiyor	219	192,30	42114,0		
Öğrenim Gördüğü Bölüme Sevgi					
Seviyor	348	212,26	73866,0	9132,0	0,022
Sevmiyor	64	175,19	11212,0		
Girişimcilik Fikri					
Var	234	231,05	54065,0	15082,0	0,000
Yok	178	174,23	31013,0		

f: Frekans, **S.Ort.:** Sıra Ortalaması, **S.Top.:** Sıra Toplamı **U:** Mann-Whitney U Testi, **p:** Anlamlılık Düzeyi

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Girişimcilik düzeyi en yüksek bölümlerin AYAY ve SY Bölümü, en düşük bölümün ise HEM Bölümü olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular ışığında ilk hipotezin doğru olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma kapsamında ele alınan bölümlerin son yıllardaki KPSS atama durumları ve alan araştırmacılarının tespitlerine göre kamu istihdamı kısıtlı olan AYAY Bölümü ve kamu istihdamı olmayan SY Bölümünün girişimcilik düzeyi HEM Bölümüne göre anlamlı şekilde daha yüksektir. Bu durumun sebebi girişimciliğin her zaman ‘fırsat’ olarak görülmediği, ‘son tercih’ olarak da görülebildiği gerçeğiyle örtüşmektedir. Nitekim girişimciliğin bu yönü birçok araştırmaya konu olmuş, Serviere tarafından “Zorunlu Girişim için Girişim Başlatma Kararı Modeli” geliştirilmiştir (Deli, 2011; Fayolle, 2011; Kansikas, 2007; Serviere, 2010). Modelde bireysel özellikler ve sosyo-ekonomik çevre durumunun memnuniyetsizliğe yol açmak suretiyle kişiyi bireysel girişimcilikğe ittiği açıklanmaktadır. Yani bazı durumlarda birey girişimci olmayı istememiş, hayatını devam ettirebilmek için girişimci olmak zorunda kalmıştır denilebilir.

Cinsiyetler arasında girişimcilik bakımından bir fark saptanmamıştır. Günümüz dünyasında her geçen dakika cinsiyet eşitsizliğini önlemeye yönelik çalışmalar yürütülmektedir. Bu durum özellikle gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde daha önce cinsiyetler arasında var olan birçok farkı ortadan kaldırmaktadır. Fark saptanmamasının sebebi olarak toplumsal cinsiyet rollerindeki sınırların her geçen gün biraz daha yumuşaması ve içinde bulunduğumuz yüzyılda kadınların çalışma hayatında daha fazla bulunma olanaklarının artmış olmasıyla açıklanabilir (Özyılmaz, 2016; Yetim, 2002).

Çocukluk dönemini il veya ilçe merkezinde geçiren katılımcıların çocukluk dönemini kırsalda geçiren katılımcılara göre daha yüksek girişimcilik düzeyine sahip olduğuna yönelik benzer sonuca ulaşan çalışmalar mevcuttur. Bu durumun kent düzeyindeki yerleşim yerlerinde küçük girişimler dahi

olsa girişimcilik faaliyetinde bulunmanın daha olası ve imkânların daha fazla olmasıyla açıklanabileceği düşünülmektedir (Akçakanat, Mücevher ve Çarıkçı, 2014; Korkmaz, 2012).

Çalışma deneyimi bulunan katılımcıların girişimcilik puanı deneyimi bulunmayan katılımcılara göre anlamlı şekilde daha yüksektir. Önceki çalışmalarda çalışma deneyiminin girişimcilik eğilimini ve düzeyini artırdığı ifade edilmiştir (Akçakanat, Mücevher ve Çarıkçı, 2014; Şeşen ve Basım, 2012). Bu durumun çalışma deneyiminin girişimciliğe atfedilen risk ve belirsizlik ile ilgili kaygı ve stresi azaltmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Akademik kariyer düşüncesi olan katılımcı oranının tüm bölümler bazında yüksek olması, yetersiz istihdamdan dolayı, öğrenciler için bir çıkar yol olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Bölümler arasında akademik kariyer yapmayı düşünen öğrenci oranı en fazla AYAY Bölümündedir. Bu durum Gümüşhane Üniversitesi bünyesinde AYAY Bölümü için hem yüksek lisans hem doktora programı imkânının bulunmasının öğrencilerin lisansüstü eğitim ve akademik kariyer konusundaki farkındalık düzeylerini arttırması ile ilişkilendirilebilir (Gümüşhane Üniversitesi, 2019). Akademik kariyer birçok engel barındıran ve oldukça uzun bir süreçtir. Bu sürece girmeyi göze alabilmek için bazı girişimcilik özelliklerine de ihtiyaç vardır. Aynı zamanda inisiyatif alabilen girişimci katılımcılar kendilerine mesleki olarak birçok alternatif üretmektedirler. Akademik kariyer de bu alternatiflerin başlıcalarındandır. Orta veya iyi derecede bir yabancı dil bildiğini belirten katılımcıların girişimcilik düzeylerinin daha yüksek olması da aynı sebeplerle açıklanabilir. Günümüzde yabancı dil, kamu sektöründe olmasa da özel sektördeki birçok iş kolunda zorunlu denebilecek düzeydedir. Bu sebeple girişimcilik özellikleri taşıyan öğrenciler yabancı dil bilgilerini arttırarak kendilerine daha geniş iş alanları oluşturmayı amaçlamaktadırlar.

Bölüm sevgisi ile ilgili oranlara bakıldığında bölümünü sevdiğini belirten öğrenci sayısı en çok AYAY Bölümündedir. Bu durum AYAY Bölümü müfredatında acil yardım ve afet yönetimi kavramları çerçevesinde tatbikat, eğitim, ralli, ekip oyunları vb. gibi birçok saha uygulamasının olması ile ilişkilendirilebilir. Zira AYAY Bölümü öğrencilerinin hayat kurtarma, eğitim verme gibi uygulamalar yoluyla toplumsal fayda sağlama hazzından ötürü örgütsel bağlılık geliştirme düzeyinin ve dolayısıyla öğrenimini gördükleri alanla ilişkili tatmin düzeylerinin yüksek olduğu düşünülmüştür (Demir, Birol ve Aydın, 2018). Okuduğu bölümü sevdiğini belirten öğrencilerin girişimcilik düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Sevgi, örgütsel motivasyon ve bağlılık ile ilişkilendirilen değer kavramlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Örgütsel bağlılığın iş tatmini ve performansı üzerine olumlu etkileri olduğu ve örgüt hedeflerini gerçekleştirme yolunda kritik öneme sahip olması nedeniyle örgütlerin örgütsel bağlılık düzeyini artırma çabası içerisinde oldukları ifade edilmektedir (Bayram, 2005; Vurgun ve Öztop, 2011). Bu bağlamda, paydaşı olduğu örgüte sevgi duyma, bağlı hissetme duygusunun bireylerin motivasyonunu artırdığı ve girişimcilik düzeyini, risk alma, karar alma davranışlarını olumlu yönde etkilediği düşünülmektedir.

Girişimcilik fikri olan katılımcıların girişimcilik düzeylerinin yüksek olduğu saptanmıştır ve bu sonuç, girişimcilik niyetinin girişimcilik düzeyini artırmasıyla açıklanabilir niteliktedir (Şeşen ve Basım, 2012; Turker ve Sönmez, 2009). Katılımcıların büyük çoğunluğu KPSS'ye girmeyi düşündüğünü belirtmiştir. Bu oranın yüksek olması şaşırtıcı değildir, nitekim sabit bir gelir sunması, geleceğe yönelik belirsizliği iyi düzeyde azaltması ve devlet güvencesi altında olması nedeniyle iş kaygısını oldukça düşüren kamu istihdamında şansını deneme oranı ülkemizde oldukça yüksektir (Çiçek ve Durna, 2012). Öyle ki ÖSYM verilerine göre 2020 yılında Lisans KPSS'ye başvuran aday sayısı 1.398.728'dir (ÖSYM, 2020). KPSS sınavına girme durumuna göre girişimcilik düzeyleri arasında bir fark saptanmamıştır. Ülkemizde kamu sektörü çalışmanı olmak neredeyse herkes için ilk alternatif olmaktadır. Bu sebeple her bir öğrenci KPSS sınavına girerek bu alandaki şansını denemek istemektedir. Bu sebeple sınava girme durumu girişimcilik düzeyine göre farklılık göstermemektedir.

Gelir durumu iyi ve çok kötü durumda olan katılımcıların girişimcilik düzeylerinin kötü ve orta gelir düzeyine sahip katılımcılardan daha yüksek olduğu saptanmıştır. Ekonomik durumu çok kötü olan katılımcıların girişimcilik düzeylerinin yüksek olma sebebi şartlardan duyulan memnuniyetsizlik ve diğer bir deyişle girişimciliğin 'son tercih' olarak görülmesi olabilir (Serviere,

2010). Gelir durumu iyi olan katılımcıların ise ellerindeki imkânların fazla olması sebebiyle girişimcilik düzeylerinin yüksek olması muhtemeldir (Arslan, 2002; Çelik, İnce ve Bozyiğit, 2014).

AGNO'su yüksek olan öğrencilerin girişimcilik düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Akademik başarı düzeyi yüksek olan öğrencilerin hayata olumlu baktıkları ve başarılı olacaklarına inandıkları literatürde yer etmiştir (Üngüren ve Ehtiyar, 2009). Buna ek olarak, kişilik özelliklerinin girişimcilik niyeti ile doğrudan ilişkili olduğu ve başarı ihtiyacının, girişimcilik için gerekli kişilik özelliklerinden biri olduğu ifade edilmiştir (Doğaner ve Altunoğlu, 2010; Şeşen ve Basım, 2012). Bu nedenlerle söz konusu sonuç şaşırtıcı değildir.

Araştırmada elde edilen sonuçlar şu şekilde sıralanabilir;

- HEM Bölümü öğrencilerinin girişimcilik düzeyi SY ve AYAY Bölümü öğrencilerinden daha düşüktür. H1 hipotezi kabul edilmiştir.
- Toplumsal cinsiyet rollerinden ötürü kadınların girişimcilik düzeylerinin daha düşük çıkacağı düşünülmüştür ancak araştırma sonucunda cinsiyetler arasında fark olmadığı tespit edilmiştir. H2 hipotezi reddedilmiştir.
- Bireyin doğduğu ve büyüdüğü yerleşim düzeyine göre girişimcilik düzeyi farklılık göstermektedir. Çocukluk dönemini il ve ilçe merkezinde geçiren bireylerin girişimcilik düzeyleri çocukluk dönemini kırsalda geçirenlere göre daha yüksektir. H3 hipotezi kabul edilmiştir.
- Çalışma deneyimi olan bireylerin girişimcilik düzeyleri daha yüksektir. H4 hipotezi kabul edilmiştir.
- Akademik kariyer yapma düşüncesi olan katılımcıların girişimcilik düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. H5 hipotezi reddedilmiştir.
- Orta veya iyi düzeyde yabancı dil bildiğini belirten katılımcıların girişimcilik düzeyleri daha yüksektir. H6 hipotezi kabul edilmiştir.
- Öğrenim gördüğü bölümü seven katılımcıların girişimcilik düzeyleri daha yüksektir. H7 hipotezi kabul edilmiştir.
- Gelir düzeyi düşük olan katılımcıların girişimcilik düzeyleri daha yüksektir. H8 hipotezi kabul edilmiştir.

Bu sonuçlar doğrultusunda, girişimcilik düzeyi görece daha düşük olan öğrencilerin girişimcilik düzeyinin yükseltilmesi amacıyla kamu istihdamı yüksek olan bölümlerde de bu amaca yönelik eğitici faaliyetler gerçekleştirilmesi, kırsal alanda yetişmiş bireylere yönelik özel programlar geliştirilmesi, çalışma deneyiminin teşvik edilmesi, yabancı dil öğreniminin teşvik edilmesi ve kurumsal/bölümsel bağlılığı arttıran faaliyetler yapılması önerilmektedir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Bu makaleye üç yazarın da eşit oranda katkısı vardır.

Çıkar Çatışması

Bu çalışmada çıkar çatışması oluşturacak bir husus yoktur.

Kaynaklar

Acil Yardım ve Afet Yöneticileri Derneği (2021). 2019-2020 yılı faaliyet raporu. <http://dosya.ayayder.org/2019-2020-AYAYDER-Faaliyet-Raporu.pdf> adresinden 13.03.2021 tarihinde erişilmiştir.

Acil Yardım ve Afet Yöneticileri Derneği. (t.y.). Acil yardım ve afet yöneticisi kimdir? <http://ayayder.org/> adresinden 13.04.2019 tarihinde erişilmiştir.

- Akçakanat, T., Mücevher, M. H. ve Çarıkçı, İ. H. (2014). Sözel, sayısal ve eşit ağırlık bölümlerinde okuyan üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerinin bazı demografik değişkenler açısından incelenmesi: SDÜ örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 137–153.
- Arslan, K. (2002). Üniversiteli gençlerde mesleki tercihler ve girişimcilik eğilimleri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6, 1–11.
- Aydın, M., Erdoğan, S., Yurdakul, M. and Eker, A. (2013). The hopelessness level of the students of school of health and medical vocational high school. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(1), 1-6.
- Bayram, L. (2005). Yönetimde yeni bir paradigma: Örgütsel bağlılık. *Sayıştay Dergisi*, 59, 125–139.
- Biçer, E. B., Ilıman, E. ve Ekiz, T. (2018). Sağlık Yönetimi mezunlarının özyeterliliklerinin istihdam durumuna etkisi. *Electronic Journal of Social Sciences*, 17(68), 1619–1635.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Pegem Akademi.
- Çelik, A., İnce, M. ve Bozyiğit, S. (2014). Üniversite öğrencilerinin girişimcilik niyetlerini etkileyen ailesel faktörleri belirlemeye yönelik bir çalışma. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(4), 113–123.
- Çiçek, R. ve Durna, U. (2012). Meslek idealleri ve girişimcilik niyetleri/professional ideals and entrepreneurial intentions. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(17), 17–31.
- Deli, F. (2011). Opportunity and necessity entrepreneurship: Local unemployment and the small firm effect. *Journal of Management Policy and Practice*, 12(4), 38–57.
- Demir, M., Birol, S. Ş. ve Aydın, E. (2018). Arama Kurtarma Teşkilatı (AKUT) gönüllülerinin serbest zaman tatmin düzeyleri. *Journal of International Social Research*, 11(61), 1274–1282.
- Doğaner, M. ve Altunoğlu, A. E. (2010). Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü öğrencilerinin girişimcilik eğilimleri. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 103–110.
- Falco, P. and Haywood, L. (2016). Entrepreneurship versus joblessness: Explaining the rise in self-employment. *Journal of Development Economics*, 118, 245–265.
- Fayolle, A. (2011). Necessity entrepreneurship and job insecurity: The hidden face of entrepreneurship. *International Journal of e-Entrepreneurship and Innovation (IJEEI)*, 2(3), 1–10.
- Gindling, T. H. and Newhouse, D. (2014). Self-employment in the developing world. *World Development*, 56, 313–331.
- Global Entrepreneurship Monitor (GEM). (2004). GEM 2004 Global report. Retrieved from <https://www.gemconsortium.org/report/gem-2004-global-report> in 13.04.2019.
- Gollin, D. (2008). Nobody's business but my own: Self-employment and small enterprise in economic development. *Journal of Monetary Economics*, 55(2), 219–233.
- Gümüşhane Üniversitesi. (2019). Sosyal bilimler enstitüsü yüksek lisans ve doktora programları. <https://sbe.gumushane.edu.tr/tr/> adresinden 13.04.2019 tarihinde erişilmiştir.

- Henderson, R. and Robertson, M. (2000). Who wants to be an entrepreneur? Young adult attitudes to entrepreneurship as a career. *Career Development International*, 5(6), 279–287.
- International Labour Organization (ILO). (2002). Decent work and the informal economy. <http://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc90/pdf/rep-vi.pdf>. Retrieved from in 13.04.2019.
- Kansikas, J. (2007). Disguised employment-the nature of forced entrepreneurship. *EJBO-Electronic Journal of Business Ethics and Organization Studies*, 12(2), 49–56.
- Karabulut, T. (2009). Üniversite öğrencilerinin girişimcilik özelliklerini ve eğilimlerini belirlemeye yönelik bir araştırma. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(1), 331–359.
- Karagöz, Y. (2016). *SPSS ve AMOS 23 Uygulamalı İstatistiksel Analizler*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Koçak, H., Çalışkan, C., Aslan, R., Yazgan, J. ve Kozyel, M. (2020). Acil yardım ve afet yönetimi bölümü tercih rehberi- 2020. <http://dosya.ayayder.org/AYAY-Tercih-Klavuzu.pdf> 13.03.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Korkmaz, O. (2012). Üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerini belirlemeye yönelik bir araştırma: Bülent Ecevit Üniversitesi örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2), 209–226.
- Köse Ünal, A. ve Aydoğan, E. (2018). Kamu hastanelerindeki sağlık yöneticilerinin yetkinlikleri. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(3), 520–545.
- Nchu, R. M., Tengeh, R., Hassan, S. L. and Iwu, C. G. (2017). High school learner's interest and readiness to start a business: Evidence from South African schools. *WSEAS Transactions on Business and Economics*, 14, 1–12.
- Nsowah-Nuamah, N., Teal, F. and Awoonor-Williams, M. (2012). Jobs, skills, and incomes in Ghana: How was poverty halved? *Comparative Education*, 48(2), 231–248.
- Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM). (2020). Kamu personeli seçme sınavı 2020. <https://www.osym.gov.tr/TR,19205/2020.html> adresinden 13.03.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Özyılmaz, A. M. (2016). *Türkiye’de kadın girişimciliği ve girişimci kadınların karşılaştıkları sorunlar üzerine bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Sağlık Bilimleri Üniversitesi. (2019). Hamidiye hemşirelik fakültesi tarihçe. <https://hemsirelik.sbu.edu.tr/GenelBilgiler/Tarihce> adresinden 13.04.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Schumpeter, J. A. (1982). The theory of economic development: An inquiry into profits, capital, credit, interest, and the business cycle (1912/1934). *Transaction Publishers*, 1, 244.
- Serviere, L. (2010). Forced to entrepreneurship: Modeling the factors behind necessity entrepreneurship. *Journal of Business and Entrepreneurship*, 22(1), 37–53.
- Şeşen, H. ve Basım, N. (2012). Demografik faktörler ve kişiliğin girişimcilik niyetine etkisi: Spor bilimleri alanında öğrenim gören üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *Ege Akademik Bakış*, 12, 21–28.

- Shapiro, A. F. (2014). Self-employment and business cycle persistence: Does the composition of employment matter for economic recoveries? *Journal of Economic Dynamics and Control*, 46, 200–218.
- Sikalieh, D., Mokaya, S. O. and Namusonge, M. (2012). The concept of entrepreneurship; in pursuit of a universally acceptable definition. *International Journal of Arts and Commerce*, 1(6), 128–135.
- Turker, D. and Sönmez, S. (2009). Which factors affect entrepreneurial intention of university students? *Journal of European Industrial Training*, 33(2), 142–159.
- Üngüren, E. ve Ehtiyar, R. (2009). Türk ve Alman öğrencilerin umutsuzluk düzeylerinin karşılaştırılması ve umutsuzluk düzeylerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi: Turizm eğitimi alan öğrenciler üzerinde bir araştırma. *Journal of Yasar University*, 4(14), 2093-2127.
- Vurgun, L. ve Öztop, S. (2011). Yönetim ve örgüt kültüründe değerlerin önemi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(3), 217–230.
- Yetim, N. (2002). Sosyal sermaye olarak kadın girişimciler: Mersin örneği. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 2(2), 79–92.
- Yılmaz, E. ve Sünbül, A. M. (2009). Üniversite öğrencilerine yönelik girişimcilik ölçeğinin geliştirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 195–203.

Extended Abstract

Introduction

Entrepreneurship is a vital element of the economic growth process because it is at the center of creating jobs. Since the education offered by a university mostly affects the career choice of students, universities are seen as potential resources for future entrepreneurs (Turker ve Sönmez, 2009). However, it is known that there is a relationship between the business opportunities created by the departments and the entrepreneurship levels (Aydın, Erdoğan, Yurdakul ve Eker, 2013). For these reasons, it is thought that it is important to determine the entrepreneurship levels of students studying in departments with employment and in departments without public employment in the field of health sciences and the factors affecting these levels. It was thought that it would be appropriate to examine the Emergency Aid and Disaster Management (EADM), Health Management (HM) and Nursing (Nurs) departments, which provide education in the field of health sciences and show differences in terms of public employment. The aim of this research is to determine the entrepreneurship levels of the students studying at the Faculty of Health Sciences and the factors affecting these levels. For this purpose, the hypotheses listed below have been formed:

- H1- The entrepreneurship level of Nurs students is lower than the students of HM and EADM.
- H2- The level of entrepreneurship of women is lower than that of men.
- H3- The level of entrepreneurship varies according to the city level in which the individual was born and grew up.
- H4- Individuals with working experience have higher levels of entrepreneurship.
- H5- Participants who plan to pursue an academic career have lower entrepreneurship levels.
- H6- Participants who speak a foreign language have a higher level of entrepreneurship.
- H7- Participants who love the department they study have higher entrepreneurship levels.
- H8- Participants with low income level have higher entrepreneurship levels.

Method

The research was conducted in a cross-sectional style in the survey design, with the dimension of determining the entrepreneurship levels of the students and the factors affecting this level. The universe of the study consists of all students studying in the EADM, HM and Nurs departments of Gümüşhane University Health Sciences Faculty. In line with the purpose of the study, the HM department of the non-public employment department, the department of EADM as the department with partial public employment and the Nurs department as the department with regular public employment were included in the study. Questionnaire method was used for data collection and convenience sampling method was chosen. A total of 412 people, 290 (70.4%) female and 122 (29.6%) male, participated in the study. Since the convenience sampling method violates the probabilistic sampling assumption and the normal distribution assumption, non-parametric tests were used in the study. Percentage and frequency distributions are given in the display of demographic data. Mann Whitney U test for paired comparisons, Kruskal Wallis H test for multiple comparisons and Spearman's correlation analysis for correlation analysis were used.

Findings

It was found that the entrepreneurship levels of the students who liked the department they were studying were higher, the entrepreneurship levels of individuals who had working experience were higher, the entrepreneurship levels of individuals who grow up in provincial and district centres were higher than those who grow up in rural areas, no difference between genders, the entrepreneurship levels of students in departments with low public employment were higher.

It has been determined that the department with the highest level of entrepreneurship is the HM department and the lowest is the Nurs department. When the entrepreneurship level is compared according to the income level, it has been determined that the entrepreneurship levels of the

participants with upper income and below or near poverty level income are higher than the participants with low and middle income levels. A positive significant relationship was found between Weighted GPA, which is an indicator of students' academic achievement, and entrepreneurship levels.

Conclusion, Discussion and Recommendations

There was no difference between the genders in terms of entrepreneurship. In today's world, studies are carried out to prevent gender inequality every minute. This situation eliminates many gender differences that existed before, especially in developing and developed countries. The reason for the lack of difference can be explained by the softening of the boundaries in gender roles day by day and the increasing opportunities of women in working life in the current century.

The entrepreneurship score of the participants with working experience is significantly higher than the participants without experience. This is thought to be due to the work experience reducing the anxiety and stress associated with the risk and uncertainty attributed to entrepreneurship.

The results obtained in the research can be listed as follows;

- The entrepreneurship level of Nurs students is lower than the students of HM and EADM. H1 hypothesis was accepted.

- It was thought that the entrepreneurship levels of women would be lower, but as a result of the research it was found that there was no difference between the genders. H2 hypothesis is rejected.

- The level of entrepreneurship varies according to the city level where the individual was born and grew up. The entrepreneurship levels of individuals who grow up in provincial and district centers are higher than those who grow up in rural areas. H3 hypothesis was accepted.

- Individuals with working experience have higher levels of entrepreneurship. H4 hypothesis was accepted.

- Participants who plan to pursue an academic career have higher entrepreneurship levels. H5 hypothesis was rejected.

- Participants who speak a foreign language have higher levels of entrepreneurship. H6 hypothesis was accepted.

- Participants who love the department they study have higher entrepreneurship levels. H7 hypothesis was accepted.

- Participants with low income levels have higher entrepreneurship levels. H8 hypothesis was accepted.

In line with these results, in order to increase the entrepreneurship level of students with relatively lower entrepreneurship levels, conducting educational activities for this purpose in departments with high public employment, developing special programs for individuals trained in rural areas, encouraging work experience, encouraging foreign language learning and activities that increase departmental commitment are recommended.

A ve B Tipi Kişilik Yapısına Sahip Yöneticilerin Yaşam Tarzları ve Stres İlişkisi

Yahya FİDAN
İstanbul Ticaret Üniversitesi
yfidan@ticaret.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-5012-3629

Osman BAYRAKTAR
İstanbul Ticaret Üniversitesi
obayraktar@ticaret.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-2502-3578

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1034910
Geliş Tarihi: 09.06.2021	Revize Tarihi: 16.05.2022
	Kabul Tarihi: 24.07.2022

Atf Bilgisi

Fidan, Y. ve Bayraktar, O. (2022). A ve B tipi kişilik yapısına sahip yöneticilerin yaşam tarzları ve stres ilişkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 393-408.

ÖZ

Bu çalışmada, temel olarak, yöneticilerin yaşam tarzı davranışları ile stres ilişkisinin A ve B Tipi kişilik yapısında sahip olmalarına göre farklılaşp farklılaşmadığı sorusuna cevap aranmıştır. İkinci olarak yöneticilerin yaşam tarzları ve karar verme davranışlarının yaş, cinsiyet, çalışma süresi gibi demografik değişkenlere göre farklılaşp farklılaşmadığı sorgulanmıştır. Araştırma verileri İstanbul'da farklı işletmelerde görev yapan yönetici grubundan elde edilmiştir. Katılımcıların kişilik yapılarını belirlemek için Bortner (1969) tarafından geliştirilen envanterin kısa formu kullanılmış, yaşam tarzlarını belirlemek için Tanenbaum ve Schmidt'in (1973) ölçeğinden yararlanılmıştır. Uygun nitelikteki 312 veri SPSS 24 yazılımı ile analiz edilmiş; iki grup arasındaki farkı anlamak için t testi; ikiden fazla grup farklarını anlamak için Tek Yönlü ANOVA istatistikleri kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, katılımcıların kişilik puanları ile düzenli spor yapma alışkanlıkları, kişilik puanları ile stresli olma durumları kişilik puanları ile karar verme tarzları arasında istatistik olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Katılımcıların kişilik puanları ile düzenlilik davranışları, sigara kullanma alışkanlıkları ve iş değiştirme niyetleri arasında istatistik olarak anlamlı farklılıklar saptanamamıştır.

Anahtar Kelimeler: A Tipi kişilik, yaşam tarzı, stres, yaşam tarzı ve stres ilişkisi.

The Relationship Between Life Styles and Stress of Managers with Type A and Type B

ABSTRACT

In this research, basically, an answer was sought to the question of whether the lifestyle behaviors and stress of managers differs according to their A and B Type personality structure. Secondly, it was questioned whether the lifestyles and decision-making behaviors of the managers differed according to demographic variables such as age, gender and working time. The research data were obtained from the group of managers working in different businesses in Istanbul. The short form of the inventory developed by Bortner (1969) was used to determine the personality structures of the participants, and the scale of Tanenbaum and Schmidt (1973) was used to determine their lifestyles. 312 suitable data were analyzed with SPSS 24 software; t test to understand the difference between the two groups; One-Way ANOVA statistics were used to understand the differences between more than two groups. According to the results of the analysis, statistically significant differences were found between the personality scores of the participants, their regular exercise habits, their stressful situations and their decision-making styles. No statistically significant differences were found between the personality scores of the participants and their regularity behaviors, smoking habits and intention to change jobs.

Keywords: Type A personality, life style, stress, relationship of life style and stress.

Giriş

Kişilikle ilgili, farklı bakış açılarına göre çok sayıda tanım ve yaklaşım bulunmaktadır. John B. Watson'ın önderlik ettiği davranışçı psikologlar insanları içsel fonksiyonları yerine davranışlarına bakarak incelemektedirler (Atkinson, Atkinson ve Hilgard, 2012, s. 6). Kişilik kavramını sosyal bir uyarıcı olarak ele alan Mark E. May gibi psikologlara göre kişilik, insanın toplum içinde sergilediği roller ve bu rollerin başkaları üzerinde bıraktığı etkilerdir. Freud'un öncülük ettiği derinlik psikologlarına göre ise kişilik, bireyin çevresine kendine özgü bir biçimde uymasını sağlayan

psikofizik iç güçlerin dinamik bir örüntüsüdür (Baymur, 2004, s. 271). Bu makalenin kapsamı bağlamında kişiliği; bireyin başkalarına tepki vermek veya onlarla etkileşime girmek için kullandığı yollar ve bireyin kendisine ilişkin değerlendirmesi olarak tanımlayabiliriz (Luthans, 2010, s. 114; Robbins ve Judge, 2019, s. 135).

Farklı amaçlarla ilgili olarak kişiler hakkında karar verebilmek için kişiliğin ölçülmesi gerekmektedir. Kişiliği ölçmek için kullanılan yöntemler üç başlık altında toplanabilir: Gözlem yöntemleri; kişilik envanterleri ve projektif teknikler (Atkinson, Atkinson ve Hilgard, 2012, s. 548). Gözlem yöntemi; bireyin davranışının eğitilmiş bir gözlemci tarafından izlenmesidir. Gözlem, amaca bağlı olarak doğal ortamda, deneysel ortamda ya da mülakat esnasında gerçekleştirilebilir. Mülakatlar yapılandırılmış ve yapılandırılmamış olarak ikiye ayrılır. Gözlemciler doğal ya da deneysel ortamdaki izlenimlerini bu amaç için geliştirilmiş dereceleme ölçekleri ile kayda geçirirler (Atkinson vd., 2012, s. 548). Köken olarak Hawthorne çalışmalarında Elton Mayo ve ekibiyle başladığı söylenebilecek bu tarz günümüzde de yaygın olarak kullanılmaktadır (Jacob, Faatz, Knüppe ve Teuteberg, 2022).

Kişilik envanteri, bireyin kendisini değerlendirmesi ilkesine dayanır. Kişilik envanteri, kalıp olarak herkese aynı soruların sorulduğu ve cevapların genelde kolayca puanlanabilecek bir şekilde verilmesi açısından yapılandırılmış ya da standartlaştırılmış bir mülakata benzer (Atkinson vd., 2012, s. 548). Myers-Briggs Tipi Gösterge ve Büyük Beşli Model kişilik özelliklerini tanımlama ve sınıflamada yaygın olarak kullanılan modellerdir (Robbins ve Judge, 2019, s. 137). Kişiliğin değerlendirilmesinde kullanılan projektif teknikler genel olarak, açık, belirgin olmayan uyarıcılara karşı kişilerin gösterdikleri bireysel ve subjektif tepkilere dayanan yöntemler olup kelime anlamı olarak yansıtma anlamında kullanılmaktadır. Yaygın kullanımına rağmen bu modeller bireyin kişilik özelliklerini bütün yönleri ile karşılayamaz. Örgütlerde insan davranışlarını ölçmek için, belirgin öznel özellikler üzerinde yoğunlaşan başka tahmin araçları da geliştirilmiştir. Bunlar çekirdek öz değerlendirme, makyevcilik, narsizm, öz gözlem, risk alma eğilimi ile A Tipi ve proaktif kişilik yapılarıdır.

B Tipi kişiler ise A Tipi kişilerin tam zıddı özelliklere sahiptirler. Eleştiriye açıktırlar; başkalarının üstünlüğünü kolaylıkla kabul ederler ve böylece işlerinden daha fazla tatmin olurlar. Öfkeli olduklarında, anlatmak için mizahı ustaca kullanırlar, gerektiğinde kişiye değil, işleri halletmek için asla acele etmezler (Darshani, 2014).

A ve B Tipi Kişilik Yapıları

A ve B kişilik tiplerinin özellikleri ilk defa kardiyolog olan Meyer Friedman ve Ray Rosenman tarafından gündeme getirilmiştir. A Tipi bireyler son derece rekabetçi, işine adanmış ve her zaman bir şeyi acilen yetiştirme telaşı hissine sahiptirler. Bu kişilik kategorisindeki birey daha saldırgan, sabırsız ve yüksek düzeyde iş odaklıdır. Mümkün olan en kısa sürede mümkün olan en fazla işi başarmak ister. Hatta bu kişiler için “tek taşla çok fazla kuş avlamayı düşününler” şeklinde bir tanımlama da yapabiliriz. Buna karşılık B Tipi bireyler daha az rekabetçi, işine daha az adanmış ve daha zayıf aciliyet duygusuna sahiptirler. Bu kategorideki kişiler başkalarıyla daha az çatışma halinde olurlar, iş-hayat ilişkisinde daha dengeli ve rahattırlar. Bir işte kalma inanç ve kabiliyetleri daha yüksektir. Friedman ve Rosenman insanların saf Tip A ya da Tip B olmayıp, sadece şu ya da bu tipe yakın olduklarına işaret etmektedir (Moorhead ve Griffin, 1992, s. 463). A ve B Tipi kişilik yapılarının davranış özellikleri Tablo 1’de verilmiştir.

Rosenman ve Friedman’ın araştırmaları dolayısıyla başlangıçta A Tipi kişilerin stresin en kötü sonucu olan kalp krizine daha yatkın oldukları varsayımı yaygın olarak kabul görmüştü. Ancak daha sonra yapılan araştırmalar önceki bulguları doğrulamadı (Luthans, 2010, s. 304). A Tipi kişilerle ilgili sağlık alanında yapılan tartışmalar, A Tipi kişilerin B Tipi kişilere göre daha başarılı oldukları varsayımının sorgulanmasını da gündeme getirdi. A Tipi kişilerin tepeye çok hızlı tırmandıkları oldukça açıktır. Ancak birçok üst kademedeki A Tipler, daha sabırlı olan ve olaylara daha geniş açıdan bakabilen B Tipler kadar başarılı olamamaktadır. Bu aşamada başarı için kilit unsur, A Tipin B Tip davranışına geçiş yapmasıdır, fakat A’ların çoğu yön değiştirmek veya A Tipi özelliklerle başlamak

konusunda yetenekli ve istekli değildir (Luthans, 2010, s. 304). Sınırlı da olsa kendilerini işlerine adayın ve bu uğurda özel hayatlarından ve sağlıklarından ciddi tavizler veren A Tipi kişiler, üst mevkilere yükseldikçe ve kavramsal yetenekleri geliştikçe, kullandıkları tarzın kendilerine hem sağlık hem de iş hayatı açısından zarar verdiğini görerek yavaş yavaş B Tipi kişili özelliklerine geçiş yapmaya yöneldiklerini söyleyebiliriz.

Tablo 1

A ve B Tipi Kişilik Yapıları

A Tipi Kişilik Profili	B Tipi Kişilik Profili
Daima hareket halindedir	Zamanla ilgilenmez
Hızlı yürür	Sabırlıdır
Hızlı yer	Övünmez
Hızlı konuşur	Kazanmak için değil, eğlenmek için oynar
Sabırsızdır	Suçluluk duymadan dinlenir
Bir anda çok fazla iş yapar	İşi belli bir sürede bitirme baskısını yaşamaz
Hiç boş zamanı yoktur	Yumuşak başlıdır
Sayılarla takıntılıdır	Asla acele etmez
Başarıyı sayılarla ölçer	Astlarına güvenir ve yetkilerini devredebilir
Saldırganıdır	Ekiplerle çok kolay bir şekilde çalışır, işleri önceliklerine göre yapabilir
Rekabetçidir	Evine döndüğünde işiyle ilgili günlük kaygılardan tamamıyla sıyrılabilir
Sürekli zaman baskısı altındadır	Kendisine ve çevresindekilere zaman ayırabilir, özel hayat ile iş hayatı arasında rahatlıkla sınır koyabilir, ikisini birbirine karıştırmaz.
Bir işi başarma konusunda yüksek motivasyona sahiptir	
Yetkilerini devretme konusunda isteksizdir	
Karar verme konusunda acelecidir	
Randevularına tam zamanında gider ve diğerlerinden de aynı duyarlılığı bekler	
Eve iş getirme, işyerinde karşılaştığı olayların etkisini evinde dahi hissetme, çevresindekilere bunu yansıtmaya halindedir	
Az dinlenme, az spor yapma, kendisine ve ailesine sınırlı zaman ayırma genel özellikleridir.	

Kaynak: Luthans, F. (1995). *Organizational behavior*. New York: McGraw-Hill, s. 304.; Fidan, Y. (2002). Girişimcilik ve girişimci özellikleri. İstanbul: Beta, s.87-88.

Yaşam Tarzı

Yaşam tarzı kavramına sosyoloji ve felsefe disiplinleri farklı anlamlar vermişlerdir. Sosyolojik açıdan yaşam tarzları, toplulukların kalıplaşmış biçimleridir ve stratejilerini ifade eder (Chaney, 2002, s. 62). Bu makalenin içeriği bağlamında psikolojik yaklaşımın yaşam tarzı tanımını vermek uygun düşmektedir. Psikolog Alfred Adler, her bireyin dört veya beş yaşına kadar kendine özgü bir dünya görüşü oluşturduğunu belirtmektedir. Adler, bireyi kendi içinde uyumlu “bütün kişilik” olarak kabul eder. Değerler sistemi ve bu bütünlüğün oluşmasına rehberlik eden ilkeler bireyin yaşam tarzı olarak isimlendirilir (Veal, 1993). Yaşam tarzı kavramının belirgin özelliği, bireyi başkalarından ayıran tekrar eden davranış ve alışkanlıklardır (Jensen, 2007, s. 65). Yaşam tarzı ile sağlık arasında yakın bir ilişki vardır. Ancak yaşam tarzı sadece bireyin kararlarına da bağlı değildir. Kültür, gelenek ve alışkanlıklar yaşam tarzımızı belirleyen unsurlardır (Kubiena, 2017).

Danimarka’da yaşam tarzı, yaşam kalitesi ve sağlık ilişkisini irdelemeye yönelik bir araştırmada katılımcılara yeme içme tarzları, egzersiz yapma durumları, alkol tüketimi ve sigara kullanma davranışları sorulmuştur (Ventegodt ve Merrick, 2003). Hindistan’da yetişkinliklerin hayat tarzı alışkanlıkları konusunda yapılan bir araştırmadaki ölçekte yeme içme tarzları, spor veya başka aktivitelere ayrılan zaman, sigara kullanımı, uyku süresi, ailenin ekonomik durumu ve akademik konuların doğurduğu stres düzeyi sorulmuştur (Mary, D’souza ve Roach, 2014; Wallner, 2017). Bir araştırmada düzenli uyku düzeni bozuk olan sürücülerin tükenmişlik, gerginlik ve depresyon puanlarının uyku düzeni iyi olan sürücülerden daha yüksek olduğu bulunmuştur (Shimpo, Akamatsub ve Sakurazawac, 2019).

Stres

Stres, bireyin maruz kaldığı psikolojik veya fiziksel aşırı taleplere karşı sergilediği uyum sağlama davranışdır (Moorhead ve Griffin, 1992, s. 454). Stres her zaman olumsuz bir durum değildir. Sınır sisteminin gerektiği gibi işlev görmesi için belli bir uyarım miktarına gereksinim vardır. Ancak çok yoğun ve uzayan stresin yıkıcı fizyolojik ve psikolojik etkileri olabilir (Atkinson vd., 2012, s. 591).

Potansiyel stres kaynakları; çevresel faktörler (ekonomik belirsizlik, politik belirsizlik ve teknolojik değişimi) örgütsel faktörler (görev talepleri, rol talepleri ve kişilerarası talepler) ve kişisel faktörler (ailevi problemler, ekonomik problemler ve kişilik) olmak üzere üç grupta toplanmaktadır. Stresin kişiler üzerindeki etkisi bireysel farklılıklara (algı, iş deneyimi, sosyal destek, denetim odağı, öz yeterlilik) göre değişir (Robbins ve Judge, 2019, s. 608). Stres bireyleri fiziksel (baş ağrısı, yüksek tansiyon, kalp rahatsızlıklar, uyku bozuklukları), psikolojik (endişe, depresyon, iş tatmininde düşüş, tükenmişlik) ve davranışsal (verimsizlik, işe gelmeme ve iş değiştirme, iletişimde saldırganlık, zorbalık) olarak etkiler (Bolliger vd., 2022). Genel stres belirtilerinin A Tipi kişilik yapısıyla uyumlu olduğu görülmektedir.

Yaygın stres modellerinde, A Tipi kişilerin daha fazla stresli oldukları belirtilmektedir. Katılımcıların tamamını erkeklerin oluşturduğu bir araştırmada A Tipi kişilik yapısı ile stres arasında kuvvetli bir ilişki saptanmıştır (Şahin, Basım ve Akkoyun, 2011, s. 40). Ancak araştırma sonuçları her zaman bu varsayımı doğrulamamaktadır. Japonya’da banka çalışanları arasında yapılan araştırmada A ve B Tipi kişilik yapısı ile stres düzeyi arasında çok düşük bir ilişki saptanmıştır (Iwata, Suzuki, Saito ve Abe, 1992).

Tip A ve Cinsiyet İlişkisi: 136 kadın çalışanın değerlendirildiği bir araştırmada A Tipi kadınların B Tiplerine göre mevcut işlerindeki kıdemlerinin daha düşük olduğu, daha uzun saatler çalıştıkları ve iş tatmin düzeylerinin daha düşük olduğu saptanmıştır. A Tipi kişilikle sağlıklı davranış alışkanlıkları arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır. A Tipi kişiliklerde tatminsizlik ve stres ilişkisi semptomlarına daha sık rastlanmıştır (Dearborn ve Hastings, 1987).

Hipotezlerin Oluşturulması

Alanyazın ve önceki araştırmalardan hareketle katılımcıların kişilik puanları ile davranış farklılıklarına ilişkin aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur:

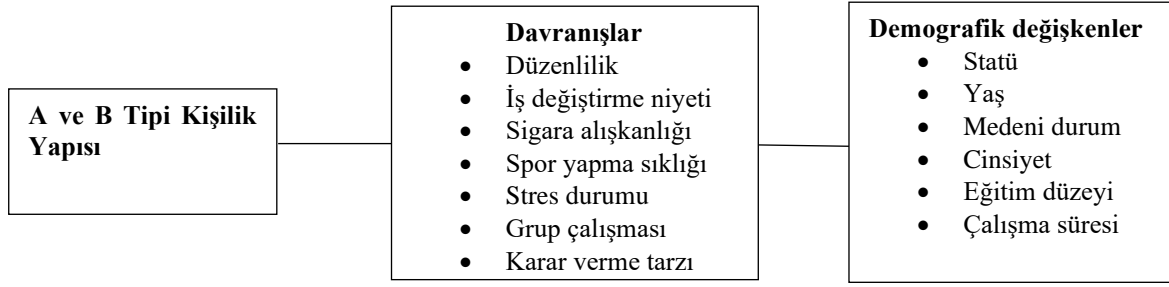
- H1. Katılımcıların kişilik puanları düzenlilik davranışlarına göre farklılık gösterir.
- H2. Katılımcıların kişilik puanları sigara içme alışkanlıklarına göre farklılık gösterir.
- H3. Katılımcıların kişilik puanları spor yapma alışkanlıklarına göre farklılık gösterir.
- H4. Katılımcıların kişilik puanları iş değiştirme niyetlerine göre farklılık gösterir.
- H5. Katılımcıların kişilik puanları stresli olma durumlarına göre farklılık gösterir.
- H6. Katılımcıların kişilik puanları grup çalışması tutumlarına göre farklılık gösterir.
- H7. Katılımcıların kişilik puanları karar verme tarzına göre farklılık gösterir.

Yöntem

Bu bölümde araştırma modeli, araştırmanın evren ve örnekleme, veri toplama araçlarına ilişkin ve kullanılan istatistik analiz yöntemlerine ilişkin bilgiler verilmiştir.

Araştırma Modeli

Araştırma modelinde A ve B Tipi kişilik yapısı tahmin değişkeni, yönetici davranışları sonuç değişkeni, katılımcılara ilişkin özellikler demografik kontrol değişkeni olarak yer almıştır.

Şekil 1. Araştırmanın modeli

Evren ve Örneklem

Araştırma evrenini İstanbul'da hayatboyu eğitim hizmeti sunan ve 370 ayrı merkezde hizmet veren bir kurum oluşturmaktadır. Kurum isminin saklı kalmasını talep ettiğinden belirtilmemiştir. Bu merkezlerde toplam 780 yönetici personelin çalıştığı ifade edilmiştir. Örneklemi yöneticilik görevleri bulunan bu kişiler oluşturmuştur. Formlar gönüllülük esasına göre dağıtılmış ve toplanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Anket formunda iki ölçek ve demografik sorular bulunmaktadır. Kişilik tipini belirlemek için Bortner (1974) tarafından geliştirilen ölçeğinin kısa formu kullanılmıştır (Bortner, 1969, s. 89). Bortner kişilik ölçeği Arıkan ve Aktaş (1988) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır (Aktr. Aktaş, 2001). Bortner Kişilik Ölçeğinin Cronbach alpha değeri Özsoy'un (2013) .63, Gürsoy ve Aksoy'un (2021) çalışmasında .69 olarak rapor edilmiştir (Özsoy, 2013). A ve B Tipi kişilik tipolojilerinin belirlendiği bu envanter zıt kutuplu yedi ifadeden oluşmaktadır. Bu durum Likert Ölçeği ile benzerlik gösterse de zıt kutuplu ifadelerden oluşması yönünden Semantik Farklar Ölçeği ile benzerlik göstermektedir. Ölçekteki maddelere verilen cevaplara ilişkin puanların toplamının 3 ile çarpılması sonucu toplam puanı 100'ün altında kalan kişiler B tipi, 100 puanın üstüne olan kişiler ise A Tipi kişiliğe sahip olarak değerlendirilmektedir. Böylece her katılımcının kişilik ölçeğinden aldığı toplam skor 21 ile 168 arasında değişmektedir (Luthans, 2010, s. 303; Semiz, 2017). Araştırmada kullanılan kişilik ölçeği Tablo 2'deki gibidir.

Tablo 2

Kişilik Ölçeği

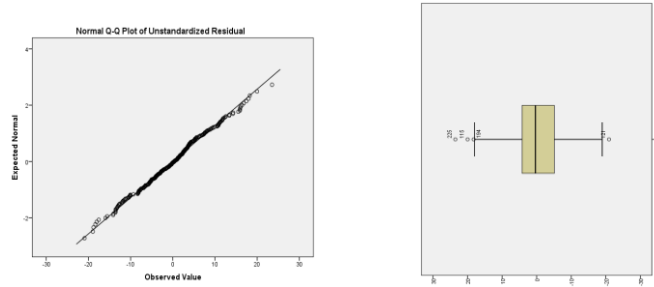
Randevularıma yetişmek isterim.	1 2 3 4 5 6 7 8	Randevularıma asla gecikmem.
Rekabet etmekten hiç hoşlanmam.	1 2 3 4 5 6 7 8	Çok rekabetçi, hırslı bir insanım.
Baskı, stres altında olsam dahi asla telaşlanmam.	1 2 3 4 5 6 7 8	Her zaman kendimi telaşlı hissederim.
İşlerimi tek tek yaparım.	1 2 3 4 5 6 7 8	Birçok şeyi aynı zamanda yapmaya çalışırım ve her an o işten sonra yapacağım işi düşünürüm
Her şeyi rahat ve sakin bir biçimde yaparım	1 2 3 4 5 6 7 8	Her şeyi hızlı yaparım (yemek, yürümek v.b.)
Duygularımı rahatlıkla açıklarım	1 2 3 4 5 6 7 8	Duygularımı bastırırım.
İş dışında birçok ilgi alanım (hobim) vardır	1 2 3 4 5 6 7 8	İşim dışında çok az hobim vardır.

Yöneticilerin yaşam tarzı, stres durumu, grup çalışması ve karar verme davranışını ölçmek için yedi soruluk bir ölçek kullanılmıştır (Bkz: Ek 1). Sorularda katılımcılardan kendilerine uygun gelen davranışı seçmeleri istenmektedir. Bu yöntemle, yöneticilerin karar verirken demokratik ve katılımcı bir tarzı mı yoksa otokratik bir tarzı mı önceliklediklerini; aldıkları kararların katılımcı ve otokratik olarak iki ucu temsil eden skala üzerinde hangi noktada oluştuğunun belirlenmesi için kullanılmıştır. Katılımcı tarzı benimseyen bir yönetici, herhangi bir kararı almadan önce partnerleriyle bunu görüşür, tartışır ve alınabilecek en iyi kararı, uygun bir zaman diliminde almaya çalışır. Buna karşın otokratik tarzı benimseyen bir yönetici, genellikle kararları kendi başına ve hızlıca almaya çalışır (Doğan ve

Julian, 2021). A Tipi yöneticilerin, hızlı hareket yapılarından dolayı daha çok otokratik karar alacakları varsayımı nedeniyle bu skala oluşturulmuştur. Skalanın oluşturulmasına R. Tanenbaum ve W. Schmidt'in çalışmaları esin kaynağı olmuştur (Tannenbaum ve Schmidt, 1973). Bu skala Akdoğan (1997, s. 112) ve Fidan'ın (2002, s. 159) çalışmalarında da kullanılmıştır. Ölçeklerin dışında, anket formunda katılımcıların demografik durumlarını anlamaya yönelik yedi adet soru yer almaktadır.

Ölçüm Araçlarının Güvenilirlik ve Geçerliliğine İlişkin Bulgular

Kişilik ölçeğinin Cronbach Alfa Katsayısı 0,655 olarak çıkmıştır. Örneklem büyüklüğünün yeterliliği için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Barlett testleri uygulanmıştır. Barlett Testi sonucunda ($p = 0,00 < 0,05$) faktör analizine alınan değişkenler arasında ilişkinin olduğu, örneklem büyüklüğünün faktör analizi yapılması için uygun olduğu tespit edilmiştir ($KMO=0,665 > 0,060$). 7 maddeli kişilik ölçeği, toplam varyansın %35,28'ini açıklamaktadır.

Şekil 2. Kişilik Ölçeği Q-Q Plot ve Kutu Grafikleri

Verilerin çarpıklık ve basıklık durumlarını görmek için yapılan analizlerde Skewness değeri 0,035, Kurtosis değeri 0,70 olarak bulunmuştur. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1 ile +1 arasındaki olması gerekmektedir. Normallik dağılımı görmek için yapılan Kolmogorow-Smirow testinin değeri 0,995 ($p > 0,05$) çıkmış, verilerin normal dağılım gösterdiği görülmüştür. Q-Q Plot ve Kutu grafiklerinde de verilerin normal dağıldıkları görülmektedir. Analizler sonucunda verilerin parametrik test için uygun olduğu görülmektedir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma verilerini toplamak için ilgili kurumun yöneticileri ile görüşülmüş, araştırmanın amacı ve yöntemi açıklanarak kendilerine anket formları teslim edilmiştir. Yönetici ve yardımcılardan gönüllü olarak formu doldurmaları istenmiştir. Yönetim merkezi tarafından 343 anket formu doldurulmuş olarak geri dönmüş, bunlardan 312 adedi eksiksiz olup analize uygun bulunmuştur. Araştırma verileri, araştırma verilerin analizi SPSS 24.0 yazılımı ile gerçekleştirilmiştir. İki grup arasındaki farkı anlamak için t testi; ikiden fazla grup farklarını anlamak için Tek Yönlü ANOVA istatistikleri kullanılmıştır.

Araştırma Etiği

Anket formu İstanbul Ticaret Üniversitesi Etik Kurul Başkanlığına sunulmuş ve 06.05.2020/5-4 sayılı onayıyla uygulama onayı alınmıştır.

Bulgular

Araştırma bulguları; katılımcılara ilişkin demografik bulgular, ölçüm araçlarının geçerlilik ve güvenilirliğine ilişkin bulgular, hipotezlere ilişkin bulgular, demografik kontrol değişkenleri ile kişilik yapısı ilişkisine ilişkin bulgular başlıkları altında sunulmuştur.

Katılımcıların Demografik Durumlarına İlişkin Bulgular

Araştırmada eksiksiz 312 anket değerlendirilmiştir. Katılımcıların %63,1'i (n=197) 31-40 yaş, %17'si (n=53) 41-50 yaş, %15'i (n=48) 23-30 yaş, %4,5'i (n=14) 51-60 yaş aralığındadır. Medeni durum itibarıyla %63,8'i (n=199) evli, %36,2'si (n=113) bekârdır. Cinsiyet itibarıyla %87,5'i (n=273) erkek, %12,5'i (n=39) kadındır. Kıdem itibarıyla katılımcıların %15,4'ü (n=48) 3 yıldan az, %61,2'si (n=191) 4-7 yıl, %23,4'ü (n=73) 8 yıldan fazla kıdeme sahiptir.

Kişilik puanlarını belirlemek için, katılımcıların 7 maddeli kişilik envanterinin her bir ifadesine verdikleri puanlar toplanarak 3 ile çarpılmıştır. 90 ve altında yer puanı olan katılımcılar B1, 91-99 arası B, 100-110 arası A1, 111 ve üzeri puanı olanlar A kişilik tipi olarak değerlendirilmiştir (Luthans, 20105, s. 303). Dağılım Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3

Katılımcıların Kişilik Puanlarına Göre Dağılımı

Kişi Sayısı	Grup	Yüzde
171	B1 (90 puan ve altı)	54,81
55	.B (91-99 puan arası)	17,63
29	A1 (100-110 puan arası)	9,30
57	A (111 puan ve üzeri)	18,27

Katılımcıların %54,81'i (n= 171) B1, %17,63'ü (n=55) B, %9,30'u (n=29) A1, %18,27'si (n=57) A kişilik grubunda yer almaktadır. B1 grubunun B ile A1 grubunun A ile toplanması halinde dağılım katılımcıların %72,44'ü (n=226) B, %27'57'si (n=86) A kişilik grubunda yer almaktadır. Birinci grup, ikinci grup içinde; beş, altı ve yedinci gruplar dördüncü grup içinde değerlendirilmiştir. Böyle değerlendirildiğinde katılımcıların %23,7'si (n=74) birinci grupta, "Yönetici karar aldıktan sonra onu astlara benimsetmelidir (astları kararın uygunluğuna ikna etmelidir"; %32,2'si(n=116) ikinci grupta "Yöneticiler 2, %39,4'ü (n=122) üçüncü grupta yer almıştır.

Hipotezlere İlişkin Bulgular

Araştırma hipotezlerine ilişkin sonuçlar Tablo 4'te gösterilmiştir, hipotezlere ilişkin istatistik veriler açıklanmıştır.

H1. Katılımcıların kişilik puanları düzenlilik davranışlarına göre farklılık gösterir. Düzenli yaşam maddesi için ölçekte (1) Düzenli bir yaşantım var, (2) Zaman zaman programlı davranırım, (3) Günübirlik davranırım, (4) Plan ve programlara hiçbir zaman uymam şeklinde dört seçenek verilmiştir. 1, ve 4. seçenekler için yapılan değerlendirilmelerin yetersiz olması nedeniyle, düzenli davranırım, düzenli davranmam şeklinde iki şık altında toplanmış ve hipotez t testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre her zaman düzenli davranan katılımcılarla (Ort=28,93, SS=8,2) kimi zaman düzenli davranan katılımcıların (Ort=28,8, SS=7,5) kişik puanları arasında bir farklılık yoktur; $t(307) = -0,3, p = 0,38$.

H2. Katılımcıların kişilik puanları sigara içme alışkanlıklarına göre farklılık gösterir. Bu hipotez t testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre sigara içen katılımcılarla (Ort=29,40, SS=9,05) sigara kullanmayan katılımcıların (Ort=29,2, SS=7,7) kişilik puanları arasında istatistik olarak anlamlı bir fark yoktur; $t(310) = -,18, p = 0,86$. Literatürde konuyla ilgili yapılan araştırmaların büyük çoğunluğunda, A Tipi kişilik yapısına sahip olanların büyük çoğunluğunun bütün kullandıkları görülmüştür (Fidan, 2002, s. 81-91).

Tablo 4

Hipotezlere İlişkin Bulgular

Hipotez	Sonuç	
H1	Katılımcıların kişilik puanları düzenlilik davranışlarına göre farklılık gösterir.	Ret
H2	Katılımcıların kişilik puanları sigara içme alışkanlıklarına göre farklılık gösterir.	Ret
H3	Katılımcıların kişilik puanları spor yapma alışkanlıklarına göre farklılık gösterir.	Kabul
H4	Katılımcıların kişilik puanları iş değiştirme niyetlerine göre farklılık gösterir.	Ret
H5	Katılımcıların kişilik puanları stresli olma durumlarına göre farklılık gösterir.	Kabul
H6	Katılımcıların kişilik puanları grup çalışması tutumlarına göre farklılık gösterir.	Ret
H7.	Katılımcıların kişilik puanları karar verme tarzına göre farklılık gösterir.	Kabul

H3. Katılımcıların kişilik puanları spor yapma alışkanlıklarına göre farklılık gösterir. Ölçekte spor yapma davranışı için; (1) Düzenli spor yaparım, (2) Arasına yaparım, (3) Yapamıyorum şeklinde üç seçenek verilmiştir. Cevaplayan sayısı yetersiz olduğu için 1. ve 2. seçenekler birleştirilerek değerlendirilmiş, bu nedenle hipotez t testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre spor yapan katılımcılarla (Ort=28,64, SS=8,01) ile spor yapmayan katılımcıların (Ort=30,78, SS=7,74) puan ortalamaları arasında istatistik olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır $t(310) = -2,13, p = 0.03$. Spor yapan katılımcıların puan ortalamaları, spor yapmayan katılımcılardan 2,14 puan daha yüksektir.

H4. Katılımcıların kişilik puanları iş değiştirme niyetlerine göre farklılık gösterir. Bu hipotez t testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre işini değiştirmeyi düşünen katılımcılarla (Ort=39,89, SS=8,2), işini değiştirmeyi düşünmeyen katılımcıların (Ort=29,05, SS=8,09) kişilik puanları arasında istatistik olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır $t(284) = -1,14, p = 0.26$.

H5. Katılımcıların kişilik puanları stresli olma durumlarına göre farklılık gösterir. Bu hipotez t testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre kendilerini stresli olarak tanımlayan katılımcılarla (Ort=28,7, SS=7,9), kendilerini stressiz olarak tanımlayan katılımcıların (Ort=31,6, SS=8,1) kişilik puanları arasında istatistik olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır $t(310) = -2,50, p = 0.01$. Kendini stressiz hisseden katılımcıların puan ortalamaları, kendilerini stresli hisseden katılımcılardan 2,85 puan düşüktür. Alanda yapılmış çalışmalarda, A Tipi kişiliğin stresli olduğuna yönelik sonuçlar bulunmaktadır. Hatta bu çalışmalardan biri Türkiye’de bir klinikteki gözlemi de içermektedir (Kardiolog F. Korkut’un muayenehanesindeki gözlem, Fidan, s.87).

H6. Katılımcıların kişilik puanları grup çalışması tutumlarına göre farklılık gösterir. Bu hipotez tek yönlü ANOVA ile test edilmiştir. Bulgulara göre katılımcıların kişilik puanları ile grup çalışması tutumları arasından istatistiki olarak anlamlı bir fark saptanamamıştır ($F(2, 308) = [1,770], p = 0,172$).

H7. Katılımcıların kişilik puanları karar verme tarzlarına göre farklılık gösterir. Ölçekte karar verme tarzı için yedi seçenek verilmiş, cevaplama sayısı yetersiz olan dört ifade birleştirilerek madde üç seçeneğe olarak değerlendirilmiştir. Bu hipotez tek yönlü ANOVA ile test edilmiştir. Bulgulara göre katılımcıların kişilik puanları ile karar verme tarzları arasından istatistiki olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($F(3, 308) = [3,019], p = 0,03$). Tukey testine göre karar verme tarzlarına göre puan ortalamaları şöyledir: (1) Yönetici astlarını ikna etmeli (Ort: 27,45, n= 77), (2) Yönetici kararı astlarına iletmeli ve soru sorulmasını istemelidir (Ort: 29,61, n= 116), (3) Yönetici kararı astlarının fikirlerine göre düzenlemelidir (Ort: 30,22, n= 119). Bu sonuçlar kişilik puanları A Tipi yönünde değişikçe, yöneticilerin daha katılımcı bir karar verme tarzını bemsediklerini göstermektedir.

Demografik Kontrol Değişkenleri ile Kişilik Yapılarının İlişkisine İlişkin Bulgular

Araştırmada kullanılan demografik kontrol değişkenleri ile A ve B Tipi kişilik yapısı arasındaki ilişkiye dair analiz sonuçları Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5

Katılımcıların Demografik Durumları ile A ve B Tipi Kişilik Yapısı İlişkisi

Demografik Kontrol Değişkeni	Farklılık
Görev	Yoktur
Yaş	Yoktur
Medeni Durum	Vardır
Cinsiyet	Yoktur
Eğitim Düzeyi	Yoktur
Mesleki Deneyim	Yoktur

A ve B Tipi kişilik yapısı ile katılımcıların statü, yaş, cinsiyet ve eğitim düzeyleri arasındaki fark istatistiksel olarak anlamsızdır. Demografik değişkenlerden sadece katılımcıların medeni durum düzeyleri ile kişilik puanları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır. Evli katılımcıların kişilik puan ortalamaları (Ort=30,21, SS=7,6), evli olmayan katılımcıların kişilik puan ortalamaları arasındaki istatistik olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır $t(310) = 2,83, p = 0.04$. Evli katılımcıların kişilik puan ortalamaları evli olmayanlar katılımcılardan 2,65 puan daha yüksektir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırmaya katılan yöneticilerin puan dağılımına göre %72,44'ü (n=226) B, %27'56'sı (n=86) A kişilik grubunda yer almaktadır. Yöneticilerin çoğunluğunun A Tipi kişilerden olduğu saptamasının, ülke nüfusunun genel yapısı ile ilgili olduğu da düşünülebilir. Bir araştırmaya göre Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan insanların çoğunluğu A Tipi kişilik özelliklerine sahiptir. Bununla paralel olarak Amerikan toplumundaki yöneticilerin %60'ı A Tipidir (Luthans, 2010, s. 303). Ülkelere göre insanların A ve B Tipi kişilik yapılarının dağılımına ilişkin veriye ulaşılamamıştır. Dolayısıyla Amerikan toplumu ile ilgilim verinin bütün toplumlar için genellenebilmesi mümkün görülmemektedir. Bu araştırmadaki A ve B Tipi kişilik yapısı oranlarını, araştırmanın yapıldığı örneklem grubunun durumunu yansıttığını söylemek yeterli olabilir.

“Katılımcıların kişilik puanları düzenlilik davranışlarına göre farklılık gösterir” hipotezi kabul edilmemiştir. Söz konusu bu sonucun anketlerin doldurulmasındaki anlayış farkından kaynaklandığı düşünülmektedir. “Katılımcıların kişilik puanları sigara içme alışkanlıklarına göre farklılık gösterir” hipotezi kabul edilmemiştir. Genel olarak A tipi kişilik yapısına sahip olanların yoğun olarak bütün kullanan kişilerden oluştuğuna yönelik araştırma bulgularına dayalı olarak yöneltilen bu yargıya göre gruplar arasında ayırt edici bir farklılık görülmemiştir. “Katılımcıların kişilik puanları spor yapma alışkanlıklarına göre farklılık gösterir” hipotezi desteklenmiş, düzenli spor yapanların kişilik puanı, hiç spor yapmayanlardan farklılık göstermiştir. A Tipi kişilik yapısına sahip olan bireylerin, işlerine aşırı önem atfetmelerinden kaynaklanan sağlıklı sorunlarını spor yaparak nispeten düşürebilecekleri gözden ırak tutulmamalıdır. Sağlıklı ve mutlu bir yaşam sürmenin gereklerinden olan düzenli spor alışkanlığının her insan için yadsınmaz önemi yanında özellikle de ciddi sağlık riskleriyle karşılaşmaları muhtemel olan A Tipi kişilik yapısına sahip olanların bu konuda çok daha fazla dikkatli olmaları gerektiği açıktır. “Katılımcıların kişilik puanları iş değiştirme niyetlerine göre farklılık gösterir” hipotezi desteklenmemiştir. “Katılımcıların kişilik puanları stresli olma durumlarına göre farklılık gösterir” hipotezi desteklenmiştir. İş hayatının gündemine aşırı önem atfeden ve bunun için sağlıklarını dahi risk altına sokmaktan imtina etmeyen A Tipi kişilik yapısına sahip bireylerin bu tarzlarının strese yol açtığı bilincinde olarak gerilimli durumlardan kaçınma terapilerine devam etmesi mutlu bir yaşam sürmeleri için gereklidir. “Katılımcıların kişilik puanları grup çalışması tutumlarına göre farklılık gösterir” hipotezi desteklenmemiştir. A Tipi kişilikler, normalde uzun zaman içinde ve birlikte karar verilerek yapılması gereken işleri, işlerin gecikmemesi düşüncesiyle bir çırpıda vermeye çalışmalarının bir sonucu olarak gruplar arasında bir farklılık beklenirdi. Söz konusu bu sonucun soru formunun gereği gibi anlaşılardan kaynaklandığı söylenebilir.

Bir işletmenin etkinlik ve verimliliği kuşkusuz yöneticilerin etkinlikleriyle doğru orantılıdır. Başlarında proaktif yöneticilerin bulunduğu örgütler, kısıtlı imkânları olsa dahi, bir vizyona bağlanmanın verdiği coşkuyla tehditleri fırsatlara çevirip olumlu sonuçlar elde edebilmektedirler.

Neden bazı çalışanlar canla başla gayret gösterirken diğer bazı çalışanlar bu performansı göstermezler? Sorunun muhtemel cevaplarından birisi kişilik yapılarımızda gizlidir. Kişilik yapısı, çocukluk dönemimizden beri geçirdiğimiz yaşantımızın etkileriyle oluşmakta olup kolayca değiştiremediğimiz özelliklerimizdir. İşin ilginç yanı kimi zaman farkında dahi olmadığımız yönlerimizdir. Ancak bir başkasının bize iyilik yaparak ayna tuttuğunda görebildiğimiz davranış tarzlarımızdır. Kimi zaman kabullenmekte dahi zorlandığımız durumlardır. İki birey arasındaki davranış farklılıklarını, zıt kutuplar olarak incelemek amacıyla değişik sınıflandırmalar yapılmıştır. Hangi kişilerin ne tür davranışlar gösterdiğini çözümlenip, bunları sınıflandırarak, her bir tarzın olumlu ve olumsuz yönlerini belirleyebilmek, çözüm önerileri geliştirebilmek, daha iyiye nasıl ulaşabileceklerini bulmak için soru setleri, gözlemler kullanılmaktadır. Kişilik tarzları bir bireyi diğerinden ayırıp iş yürütüş yaklaşımlarını ortaya koyduğu gibi, söz konusu bu tarzlar insanların sağlık ve mutluluklarıyla ilgili olarak da ipuçları verebilmektedir. Bazı kişiler, işlerine ve hayatın gereklerine göstermiş oldukları aşırı ilgi nedeniyle sağlıklarını olumsuz olarak etkilemekte iken örgütsel amaçların gerçekleştirilmesi için ciddi katkı yapmaktadırlar. Buna karşın bazı çalışanlar işlerine karşı daha yüzeysel bir ilgi göstermekte, sağlık ve mutluluklarına uygun davranmaktadırlar. Bu durumda temel sorun; insanların hem işlerine ve hayatlarının yönetimine gereken ilgiyi göstermelerini sağlayıp aynı zamanda sağlık ve mutluluklarını tehdit eden durumlardan uzak durmalarını sağlayabilmektir.

Araştırmamızın konusu olan A ve B Tipi kişilik yapıları sınıflandırması kişisel farklılıkların iş hayatı, karar verme tarzı ve stres ilişkisi üzerinden incelenmesine yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Hayata bakış ve özelde iş tutuş yöntemi olarak A Tipi kişilik yapısına sahip olanların örgütler için daha yararlı oldukları ifade edilmektedir. B Tipi kişilik yapısının kendine ve iş hayatına bakış açısının daha rahat olması nedeniyle eleştiri konusu olduğu bilinmektedir.

Örgütlerin en değerli varlıkları tabii ki insan kaynaklarıdır. İnsan kaynaklarına dayalı rekabet üstünlüğü daha kalıcı olmakta ve örgütleri uzunca bir süre başarılı kılabilir. Örgütlerin insan kaynakları istihdamında dikkate aldığı kriterlerden birisi de kişilik tipidir. İhtiyaç analizleriyle belirlenen alanları karşılayacak adayların istihdam edilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu anlamda yoğun tempo gerektirecek işler için yapılacak kadrolamalarda A tipi kişiliklerin tercih edilmesi uygun olacaktır. Bununla birlikte her örgütün bünyesinde bulunan bu kişilik yapısına sahip bireylerin sağlıklı ve mutlu bir şekilde hayatlarını devam ettirebilmeleri için alınması gereken tedbirler ve eğitim çalışmalarından kaçınılmamalıdır. Hangi tür bir örgüt olursa olsun, işletme vizyonunun gerçekleştirilmesi için büyük bir coşkuyla çalışacak insan kaynağı stratejik önem taşımaktadır.

Alanda yapılacak çalışmalarda, araştırmacının deneklerle bizzat görüşerek anket formlarını doldurtması veri kalitesini artıracaktır. Özellikle A ve B kişilik tipinin belirlenmesinde kullanılan skalanın, denekler tarafından daha iyi anlaşılabilmesi uygun olacaktır diye düşünmekteyiz. Genel olarak insanımızın düşünce yapısı, olanı değil de olması gerekeni tahmin edip buna göre cevap verme şeklinde olduğu için gerçek sonuçlara ulaşmakta zorluk yaşandığı kanaatimiz bulunmaktadır. Mümkün mertebe mevcut olanı tespit edebilmek için deneklerle birebir görüşmenin ciddi katkı yapacağı düşünülmektedir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Yazarlar makalenin oluşmasına %50 oranında katkıda bulunmuşlardır.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Kaynaklar

Aydın, C. ve Özel, Ç. H. (2017). A ve B kişilik tiplerinin boş zaman davranışlarının kıyaslanması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 21-41.

- Baymur, F. (2004). *Genel psikoloji*. İstanbul: İnkılap.
- Bolliger, L., Lukan, J., Colman, E., Boersma, L., Luštrek, M., Bacquer, D. D., and Clays, E. (2022). Sources of occupational stress among officeworkers-a focus group study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(1075), 1-18. doi:<https://doi.org/10.3390/ijerph19031075>
- Bortner, R. W. (1969). A short rating scale as a potential measure of pattern a behavior. *Journal Chronic Diseases*, 22, 87-91.
- Carlson, N. R. (1993). *Psychology: The science of behavior*. Boston: Allyn and Bacon.
- Chaney, D. (2002). *Lifestyles*. London: Taylor & Francis.
- Darshani, R.K.N.D. (2014). A review of personality types and locus of control as moderators of stress and conflict management. *International Journal of Scientific and Research Publications*, 4(2), 1-8.
- Daviz, S. F., and Palladino, J. J. (1997). *Pszchology* (2nd Ed.). New Jersey: Prentice Hall.
- Dearborn, M., and Hastings, J. (1987). Type A personality as a mediator of stress and strain in employed women. *Journal of Human Stress*, 13(2), 53-60. doi:10.1080/0097840X.1987.9936795
- Doğan, S., and Julian, D. (2021). Collaborative community problem solving: A model and recommendations to support community practice. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 1-14.
- Durna, U. (2005). A Tipi ve B Tipi kişilik yapıları ve bu kişilik yapılarını etkileyen faktörlerle ilgili bir araştırma. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(1), 275-290.
- Erdem, A. T. (2021). A Tipi kişilik özelliğinin kariyerizm eğilimi üzerine etkisinde ahlaki çözülme eğiliminin aracı rolü. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (45), 47-62.
- Fidan, Y. (2002). *Girişimcilik ve girişimci özellikleri*. İstanbul: Beta.
- Güler, M. ve Basım, H. N. (2016). Genel bilişsel yetenek ölçümlerinde süre ve performans ilişkisinde A Tipi Kişiliğin rolü. *Yönetim ve Ekonomi*, 23, 188-202.
- Gürbüz, M., Geniş, B., Karaytuğ, M. O. ve Coşar, B. (2021). Bir psikiyatri kliniğinde psikosomatik araştırmalar için tanı ölçütleri (DCPR) ve D tipi kişiliğın değerlendirilmesi. *Cukurova Medical Journal*, 46(2), 443-451.
- Gürsoy, E. ve Aksoy, M. U. (2021). Hemşirelik ve ebelik öğrencilerinin kişilik özellikleri ve liderlik yönelimlerinin belirlenmesi. *Journal of Education and Research in Nursing*, 18(1), 37-43. Doi: 10.5152/jern.2021.32744
- Iwata, N., Suzuki, K., Saito, K., and Abe, K. (1992). Type A personality, work stress and psychological distress in Japanese adult employees. *Stress Medicine*, 8(1), 11-21.
- Jacob, A., Faatz, A., Knüppe, L., and Teuteberg, F. (2022). Understanding the effectiveness of gamification in an industrial work process: An experimental approach. *Business Process Management Journal*, 28(3), 784-806. doi: <https://doi.org/10.1108/BPMJ-08-2021-0564>
- Jensen, M. (2007). Defining lifestyle. *Environmental Sciences*, 4(2), 63-73.

- Kubiena, G. (2017). Facts and fictions about healthy lifestyle in China. In F. Lan, F. G. Wallner, and G. Klünger (Eds.), *Lifestyle and health* (pp. 137-167). Nordhausen: Verlag Traugott Bautz GmbH.
- Luthans, F. (2010). *Organizational behavior*. New York: McGraw-Hill.
- Mary, S. E., D'souza, A., and Roach, E. J. (2014). Effectiveness of a lifestyle management program on knowledge and lifestyle practices among adolescents. *Nitte University Journal of Health Science*, 4(2), 128-18.
- Miličić, D., Brajković, L., Maček, J. L., Andrić, A., Ž. A., Buratović, T., and Marčinko, D. (2019). Type a personality, stress, anxiety and health locus of control in patients with acute myocardial infarction. *Psychiatria Danubina*, 28(4), 409-414.
- Moorhead, G., and Griffin, R. W. (1992). *Organizational behavior*. Boston: Houghton Mifflin.
- Myrers, D. G. (1995). *Psychology*. New York: Worth Pub.
- Özsoy, E. (2013). *A Tipi ve B Tipi kişilik ile iş tatmini arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Robbins, S. P. ve Judge, T. A. (2019). *Örgütsel davranış*. (İ. Erdem, Çev.) İstanbul: Nobel.
- Sakitri, G. (2020). The relationship among student stress, Type A personality, and academic performance in a business school in Indonesia. *Journal of Education for Business*, 95(3), 169-179.
- Semiz, B. B. (2017). A ve B Tipi kişilik özelliklerine göre tüketicilerin plansız, kompulsif ve hedonik satın alma davranışlarının araştırılması. *Pazarlama İçgörüsü Üzerine Çalışmalar*, 1(1-2), 13-22.
- Shimpo, M., Akamatsub, R., and Sakurazawac, H. (2019). Lifestyles and stress according to self-kindness and goal directedness among drivers. *Psychology, Community & Health*, 8(1), 60-71. doi:<https://doi.org/10.5964/pch.v8i1.284>
- Şahin, M. D. ve Yangil, F. M. (2019). Zaman perspektifi ile A Tipi ve B Tipi kişilik yapıları arasındaki ilişki: Kütahya'da faaliyet gösteren bir hizmet işletmesinde araştırma. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 47-56.
- Şahin, N. H., Basım, H. N. ve Akkoyun, N. (2011). A-Tipi kişilik ve stres ilişkisinde üç önemli bileşen: Öfke, etkisiz başa çıkma ve iş saplantısı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 26(68), 31-44.
- Tannenbaum, R. and Schmidt, W. H. (1973, May). *How to choose a leadership pattern*. Retrieved from <https://hbr.org/1973/05/how-to-choose-a-leadership-pattern> in 30.11. 2021.
- Veal, A. J. (1993). The concept of lifestyle: A review. *Leisure Studies*, 12(4), 233-252.
- Ventegodt, S., and Merrick, J. (2003). Lifestyle, quality of life, and health. *The Scientific World Journal*, (3), 811-825.
- Wallner, F. (2017). Lifestyle related diseases. In F. L. Wallner, and G. Klünger (Eds.), *Lifestyle and health* (pp. 12-25). Nordhausen: Verlag Traugott Bautz GmbH.

West, R., Elander, J., and French, D. (1993). Mild social deviance, Type-A behaviour pattern and decision-making style as predictors of self-reported driving style and traffic accident risk. *British Journal of Psychology*, (84), 207-219.

Extended Abstract

Introduction

We can define personality in the context of the scope of this article as the ways an individual uses to react or interact with others and the individual's evaluation of himself (Luthans, 1995, p. 114; Robbins and Judge, 2019, p. 135;). The characteristics of personality types A and B were first brought to the agenda by cardiologist Meyer Friedman and Ray Rosenman. Type A individuals are highly competitive, dedicated, and always have a sense of urgency to get something done. In contrast, Type B individuals are less competitive, less dedicated to their work, and have a weaker sense of urgency. People in this category are less in conflict with others, and they are more balanced and comfortable in their work-life relationship. They have higher belief and ability to stay in a job. Friedman and Rosenman point out that people are not pure Type A or Type B, but only predisposed to this or that type (Moorhead and Griffin, 1992, p. 463). Because of Rosenman and Friedman's research, it was initially widely accepted that Type A people were more prone to heart attack, the worst consequence of stress. However, later research did not confirm previous findings (Luthans, 1995, p. 304). The debates in the field of health regarding Type A people also brought up the questioning of the assumption that Type A people are more successful than Type B people. The aim of this study is to investigate the relationship between life styles and stressful situations of managers with Type A and Type B personality. In the scale used in the research; regularity, intention to change job, smoking habit, frequency of doing sports and group work were evaluated as lifestyle-related behaviors. Stress is the behavior of adapting to the psychological or physical extreme demands that an individual is exposed to (Moorhead and Griffin, 1992, p. 454). Secondly, it is aimed to question whether there is a significant relationship between the behaviors and stressful situation and the demographic factors of the participants' age, status, marital status, gender, education level and working time. In this context, six hypotheses were tested in the study.

Method

The universe of the research consists of an institution providing lifelong education services in Istanbul and serving in 370 separate centers. It was not specified as the institution requested that its name be kept confidential. It has been stated that a total of 780 managerial personnel work in these centers. The sample consisted of these people with managerial duties. The forms were distributed and collected on a voluntary basis. There are two scales and demographic questions in the questionnaire form. The short form of the scale developed by Bortner (1974) was used to determine the personality type (Bortner, 1969, p. 89). A seven-question scale was used to measure the managers' lifestyle, stress status, group work and decision-making behavior. Research was designed to investigate whether there is a statistically significant relationship between Type A and Type B personality structures and behaviors that can be evaluated in life style such as regularity, habit of doing sports, intention to leave work and being stressed. Research data, Analysis of research data was carried out with SPSS 24.0 software. To understand the difference between the two groups t test; to understand the differences of more than two groups One-Way ANOVA statistics were employed. The approval of the Istanbul Commerce University Ethics Committee was obtained for the scales used in the study.

Findings

A complete 312 questionnaires were evaluated in the study. 72.4% (n=226) of the participants are Type B group, and 27.56% (n=86) are Type A. The Cronbach Alpha Coefficient of the scale related to personality structures was 0.555. This value shows that the scale has low reliability. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Barlett tests were applied for the adequacy of the sample size. As a result of the Barlett Test ($p = 0.00 < 0.05$), it was determined that there was a relationship between the variables included in the factor analysis and the sample size was suitable for factor analysis ($KMO=0.665 > 0.060$). The 7-item personality inventory explains 35.28% of the total variance. In the analyzes made to see the skewness and kurtosis of the data, the Skewness value was found to be 0.035

and the Kurtosis value to be 0.70. The value of the Kolmogorow-Smirow test performed to see the normality distribution was 0.995 ($p > 0.05$), and it was seen that the data showed a normal distribution.

According to the results of the analysis, statistically small significant differences were found between the personality scores of the participants, their sports habits and stressful situations. People who exercise regularly have higher scores; Stressed people have lower median scores. On the other hand, no statistically significant difference was found between the participants' personality scores, regularity behaviors, job change intentions, smoking habits and group working styles. There was no statistically significant difference between A and B Type personality structures and the status, age, gender and education levels of the participants. Among the demographic variables, a statistically significant difference was found only between the marital status levels and personality scores of the participants ($F=0.115$; $t=2.100$; $p=.037 < .05$). The personality type scores of the married participants were 2.19 points higher than the single participants.

Conclusion, Discussion and Recommendations

The effectiveness and efficiency of an enterprise is undoubtedly directly proportional to the activities of the managers. Organizations with proactive managers at their head can turn threats into opportunities and achieve positive results with the enthusiasm of being committed to a vision, even if they have limited opportunities. Why do some employees work hard, while others do not? One of the possible answers to the question is hidden in our personality structures. Personality structure is formed by the effects of the life we have lived since our childhood, and it is our characteristics that we cannot easily change. The interesting thing is that sometimes we are not even aware of our aspects. It is our behavior styles that we can only see when someone else holds up a mirror by doing us a favor. Sometimes it is the situations that we have a hard time accepting. Different classifications have been made in order to examine the behavioral differences between two individuals as opposite poles. Question sets and observations are used to analyze which people show what kind of behavior and to classify them, to determine the positive and negative aspects of each style, to develop solution suggestions, and to find out how they can achieve better. Personality styles distinguish one individual from another and reveal their approach to business conduct, and these styles can also give clues about people's health and happiness. While some people negatively affect their health due to their excessive interest in their work and the necessities of life, they make a serious contribution to the realization of organizational goals. On the other hand, some employees show a more superficial interest in their work and behave in accordance with their health and happiness. In this case, the main problem is; is to ensure that people show the necessary interest in both their work and the management of their lives, while at the same time keeping them away from situations that threaten their health and happiness.

For researches to be conducted in the field on the subject, it can be recommended that they should do so if they can be personally present in filling out the questionnaires. We think that it would be appropriate for the subjects to better understand the scale used to determine the type A and B personality type.

Ek 1. Yönetici Yaşam Tarzı ve Karar Verme Davranışı Ölçeği

1. İşinizi değiştirmeyi düşünüyor musunuz? () Hayır () Evet () Kararsızım
2. Sigara içiyor musunuz? () Hayır () Evet
3. Spor yapıyor musunuz? () Düzenli olarak yaparım () Ara sıra yaparım () Yapamıyorum
4. Genel olarak aşağıdakilerden hangi seçeneğe uygun yaşıyorsunuz?
() Düzenli bir yaşantım var () Zaman zaman programlı davranırım () Günübirlik davranırım
() Plan ve programlara hiçbir zaman uymam
5. Sık sık; baş ağrısı çekme ve endişeli (stresli) olmak gibi şikâyetleriniz var mı? () Hayır () Evet
6. Yönetici olarak grup çalışmalarına; () Çok değer veririm, katılırım () Değer veririm
() Değer vermekle birlikte mecbursam katılırım () Uzak kalmayı tercih ederim
7. Yöneticinin bir işle ilgili karar alması gerektiğinde aşağıdaki seçeneklerden hangisi sizce en fazla anlamlıdır?
(Lütfen bir tanesini işaretleyiniz.)
() Yönetici kararları tek başına alır ve astlarına iletir.
() Yönetici karar aldıktan sonra onu astlara benimsetmelidir (astları kararın uygunluğuna ikna etmelidir).
() Yönetici karar konusunu astlara iletmeli ve soru sorulmasını istemelidir.
() Yönetici değişebilir nitelikte kararı oluşturduktan sonra, kararı astlarının fikirlerine göre düzeltmelidir.
() Yönetici karar konusunu tartışmaya açmalı ve astlarının isteklerine göre karar vermelidir.
() Yönetici tek başına karar veremez, grup olarak alınmasını sağlamalıdır.
() Yönetici astların serbestçe karar vermelerine izin vermeli, kendisi karışmamalıdır.

Erken Çocukluk Döneminde Etnografik Yöntem Kullanımı: Bibliyometrik Analiz

Betül YANIK ÖZGER
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
yanikbetul@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7524-9159

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1111169
Geliş Tarihi: 29.04.2022	Revize Tarihi: 01.07.2022 Kabul Tarihi: 21.07.2022

Atf Bilgisi

Yanık Özger, B. (2022). Erken çocukluk döneminde etnografik yöntem kullanımı: Bibliyometrik analiz. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 409-425.

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, Web of Science (WoS) veri tabanında erken çocukluk döneminde etnografik yöntemle ilişkili dokümanların tanımlayıcı ve değerlendirici bulgularını incelemektir. Araştırmada bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmıştır. Sistemantik alanyazın taramasına uygun yapılan araştırmada, WoS veritabanında yıl, doküman tipi ve dil sınırlaması olmaksızın yayımlanan 221 doküman incelenmiştir. Analiz sonuçlarını görselleştirmek için VOSviewer yazılımı kullanılmıştır. Tanımlayıcı sonuçlar, yıllara göre en fazla dokümanın 2017 yılında yayımlandığını; H. Ferguson'ın en üretken yazar ve Nottingham Üniversitesi'nin en üretken kurum; Ethnography and Education'ın en verimli dergi; en fazla yayının İngilizce dilinde ve en üretken ülkenin Amerika Birleşik Devletleri olduğunu göstermiştir. Değerlendirme sonuçları, A. Chambon, P. McKeever, P. Elizabeth, K. Spalding ve H. Zitzelsberger yazarların en yüksek ortak yazarlık ağına ve İngiltere'nin en yüksek ortak yazarlık ağına sahip ülke olduğunu göstermiştir. Diğer yandan ortak atıf alan yazarlar arasında toplam bağlantı gücü en yüksek olan yazar A. James olmuştur. Son olarak, anahtar kelime oluşum ağlarında toplam bağlantı gücü en yüksek olan anahtar kelime "ethnography" olmuştur. Bu sonuçlara dayanarak, erken çocukluk döneminde etnografik yöntemle ilişkili dokümanların farklı veri tabanları üzerinden sistemantik alanyazın taraması yapılabilir.

Anahtar Kelimeler: Erken çocukluk dönemi, etnografik yöntem, bibliyometrik analiz, web of science.

The Use of Ethnographic Methods in Early Childhood: Bibliometric Analysis

ABSTRACT

The purpose of this research is to examine the descriptive and evaluative findings of documents related to ethnographic method in early childhood in the Web of Science (WoS) database. The bibliometric analysis method was used in the research. In the research conducted in accordance with the systematic literature review, 221 documents published in the WoS database without year, document type and language limitations were examined. VOSviewer software was used to visualize the analysis results. Descriptive results show that the most documents were published in 2017 by years; H. Ferguson's most prolific author and the University of Nottingham's most prolific institution; Ethnography and Education's most productive journal; showed that the most publications were in English and the most productive country was the United States. Evaluation results showed that A. Chambon, P. McKeever, P. Elizabeth, K. Spalding, and H. Zitzelsberger authors had the highest co-authoring network and the UK the country with the highest co-authoring network. On the other hand, among the co-cited authors, the author with the highest total link strength was A. James. Finally, the keyword with the highest total link strength in keyword formation networks was "ethnography". Based on these results, a systematic literature search can be made on different databases of documents related to the ethnographic method in early childhood.

Keywords: Early childhood, ethnographic method, bibliometric analysis, web of science.

Giriş

Erken çocukluk dönemi, doğum öncesinden başlayarak sekiz yaşına kadar devam eden bir süreci kapsamaktadır (Gül Güven, 2021). Çocukların gelişiminde bu sürecin kritik bir önemi vardır. Bu dönem içerisinde çocuklar bedensel, zihinsel, sosyal-duygusal ve dil gelişimlerini önemli ölçüde tamamlamaktadırlar (Aral, Kandı ve Yaşar, 2011; Aslan ve Tuncer, 2020). Çocuklar için kritik olan bu dönemde zengin uyarıcıların sunulması ve çocukların çevre koşullarının iyileştirilmesi gelişimlerini olumlu şekilde etkilemektedir (Doğan ve Acar Şengül, 2017). Bu yüzden erken çocukluk dönemindeki çocukların sağlıklı ve güvenli ortamlarda, nitelikli eğitimden geçmeleri, çok çeşitli uyarıcılara maruz kalmaları onların gelişimi için önem arz etmektedir.

Dünyadaki bütün çocukların, erken çocukluk dönemindeki yaşam koşulları istenilen refah düzeyinde değildir (Kale, 2020). Çocukların bir kısmı, bu dönemde yoksulluk, şiddet, göç, ayrımcılık ve çocuk işçiliği gibi sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır (United Nations International Children's Emergency Fund [UNICEF], 2013). Bu sorunların çocuklar üzerindeki etkisinin bilinmesi çocuğun refahı için önemli kabul edilmektedir (Kale, 2020). Bilimsel çalışmaların sunduğu verilerin bilinmesi çocukların yaşam kalitesinin artırılması için yapılacak çalışmalara rehberlik edebilir.

Erken çocukluk dönemini kapsayan bilimsel çalışmalar, çocukların yaşamlarında rol oynayan unsur veya unsurlar üzerinde durmaktadır (Trawick Smith, 2018). Bunu yaparken her araştırma kendi içerisinde farklı yöntem ve teknikler kullanmaktadır. Bazı araştırmalarda nitel/tümevarımsal gözlemlere yer verilirken, bazı araştırmalarda ise nicel/kontrol edilmiş gözlemler gerçekleştirilmektedir. Bu durumun erken çocukluk dönemi araştırmalarında zaman içerisinde ölçülebilir gözlemden ziyade doğal gözleme doğru seyir izlediği anlaşılmaktadır (Aubrey, David, Godfrey ve Thompson, 2000). Bunda insan gelişiminin bağlamsal ve zamansal boyutların dışında değerlendirilemeyeceği düşüncesi yatmaktadır. Bu görüşe göre insan içerisinde bulunduğu ortamla birlikte ele alınmalı ve diğer ortamlardaki olgularla karşılaştırılmamalıdır (Kağıtçıbaşı, 2012).

Bireylerin davranışlarını etkileşime girdikleri sosyal çevre içerisinde gözlemleyen yaklaşımlardan birisi etnografik yöntemdir. Bu yöntemde insanların örtük olan davranışları içeriden bir bakışla ortaya konmaktadır. Diğer yandan etnografik araştırmaların uzun bir zaman dilimine yayılması ve doğrudan gözlemler yapılması zengin ve ayrıntılı verinin kapısını aralamaktadır (Aubrey vd., 2000; Wolcott, 2008). Kullanım alanı oldukça geniş olan bu yöntem genellikle sosyoloji ve antropoloji çalışmalarında gerçekleştirilirken, eğitim alanında da yer verilmektedir (Türk ve Eksiş, 2017).

Etnografik yöntemin erken çocuklukta kullanımı farklı toplumlardaki çocuk bakım pratiklerinin, bu çocukların diğer toplumlara göre eğitim ve büyüme sistemindeki farklılıklarının incelenmesiyle başlamıştır (LeVine, 2007; Ritchie, 2019). Toplumdaki sosyal olayların eleştirel şekilde ele alınması ve sosyokültürel içeriğin öne çıkmasıyla da etnografinin erken çocukluk döneminde kullanımı artmıştır (Ritchie, 2019). Corsaro (2015), geleneksel yöntemlerin çocuklarla ilgili zengin veriler sunduğunu ancak çocukların deneyimlerini gösterebilmede çocuk merkezli yöntemlere ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Etnografiyi küçük çocuklarla çalışmada en etkili yöntemlerden birisi olarak değerlendirmiştir (Corsaro, 2015).

Çocukların etkileşimlerini, ürettikleri ve paylaştıkları kültürün özelliklerini anlamak kolay bir süreç değildir. Uzun soluklu yapılan çalışmalar çocukların doğal ortamlarındaki davranışlarının görülmesinde etkilidir. Bu tür çalışmaların sayısının artırılması çocukların dünyasının anlaşılmasında önemli bir ihtiyaçtır. Etnografik yöntem, çocukların nasıl ürettiğini, oyunu nasıl yorumladıklarını ve akranlarıyla neler tartıştıklarını uzun bir zaman dilimi içerisinde ayrıntılı olarak göstermektedir. Yetişkinler bu yöntemle çocukların ilgi ve ihtiyaçları hakkında bilgi sahibi olabilmektedirler (Kantor ve Fernie, 2003). Etnografik yaklaşım çocukları merkeze almakta, onların söylemlerine odaklanmakta ve çocukları kendi dünyalarının uzmanı olarak görmektedir (Tickle, 2017). Çocuk hakları sözleşmesinde de belirtildiği gibi çocukların yalnızca düşüncelerini ifade etmeleri değil aynı zamanda düşüncelerini duyurmalarında da temel haklara sahiptirler (Morrow ve Richards, 1996). Bu anlamda etnografik yöntem çocukları araştırmanın öznesi haline getirerek seslerini duyurmaktadır (Corsaro, 2015).

Günümüzde etnografik yöntemin erken çocukluk döneminde kullanımıyla ilgili yayınların sayısında artış görülmektedir (Corsaro ve Molinari, 2005; Dennis ve Huf, 2020; LeVine, 2007; Tickle, 2017; Yanık, 2020). Ancak çocuklar açısından önemi bulunan etnografik yöntemle ilgili genel bir bakış açısı sunan sistematik bir alanyazın taraması bulunmamaktadır. Bu nedenle bu çalışma Web of Science (WoS) veri tabanında erken çocukluk döneminde etnografik yöntemi dikkate alan yayınları tanımlayıcı ve değerlendirici bulgular açısından incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın alan yazına iki önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir. İlki, bu araştırma WoS veri tabanı üzerinden erken çocukluk döneminde etnografik yöntem kullanımının uluslararası gelişimine genel bir bakış açısı sunacaktır. İkinci olarak, WoS veri tabanında etnografik araştırma yapan kişilerin erken çocukluk dönemi bağlamındaki iş birlikleri ortaya konulacaktır. Bu sayede erken çocukluk döneminde etnografik yöntemle

odaklanan araştırmacılar, öne çıkan yazarlar, doküman türleri, ülkeler, diller, kurumlar ve dergiler görülebilecektir. Bu araştırmanın alt problemi aşağıdaki şekildedir:

- WoS veritabanında erken çocukluk döneminde etnografik yöntemin kullanıldığı dokümanların tanımlayıcı bulgularının (yıllar, yazarlar, kurumlar, ülkeler, dil, doküman türü ve dergiler) dağılımı nasıldır?
- WoS veri tabanında erken çocukluk döneminde etnografik yöntemle ilişkili yayınlanan dokümanların değerlendirme bulgularının (ortak yazarlık ağı, ortak alıntılar, ortak oluşum anahtar sözcükleri) dağılımı nasıldır?

Yöntem

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın deseni, verilerin analizi, geçerlilik ve güvenilirliğe ilişkin bilgiler sunulmuştur.

Araştırma Deseni

Bu araştırmada bibliyometrik yöntem kullanılmıştır. Bibliyometrik yöntem, belirli bir alandaki bilimsel yayınların birbirleriyle olan bağlantılarını analiz etmek ve alandaki yeni eğilimleri belirlemek amacıyla kullanılmaktadır (Zupic ve Čater, 2015). Bibliyometrik yöntem, performans analizi ve bilimsel haritalama şeklinde iki temel kullanım sunmaktadır. Performans analizi, kişi veya kurumların araştırma ve yayın performanslarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bilimsel haritalama ise bilimsel alanların yapısını ve dinamiklerini ortaya çıkarmaktadır (Zupic ve Čater, 2015). Bu araştırmada da erken çocukluk dönemindeki çalışmaların etnografik yöntemle olan ilişkisine bakmak için bibliyometrik yöntem tercih edilmiştir. Erken çocukluk döneminde etnografik yöntemle bağı olan kişi ve kurumların performansları ortaya konmuştur. Erken çocukluk döneminde etnografik yöntemin kullanımıyla ilgili var olan yapı açığa çıkartılmıştır. Bunun için Web of Science (WoS) veri tabanı ve VOSviewer yazılımı kullanılmıştır. VOSviewer, veri tabanlarından elde edilen yazarlar, dergiler, ülkeler, anahtar kelimeler gibi farklı nesnelere benzerliklerini görselleştirmek için kullanılan bir yazılımdır (Deveci, 2022; Van-Eck ve Waltman, 2010). Bu çalışmada da WoS veri tabanından elde edilen bibliyometrik bilgiler VOSviewer yazılımı kullanılarak görselleştirilmiştir. Tablo 1’de sistematik alanyazın taramasındaki adımlar ve (dahil etme / hariç tutma) kriterleri sunulmuştur.

Tablo 1

Dâhil etme ve Hariç Tutma Kriterleri

Kriterler	Bilgiler
Veri Tabanı	Web of Science (WoS)
İndeks	Sınırlama Yapılmadı
Tarih	16.09.2021- 22.09.2021
Yıl	Sınırlama Yapılmadı
Doküman Tipi	Sınırlama Yapılmadı
Dil	Sınırlama Yapılmadı
Sistematik Tarama Süreci	
1. Adım	Bilgiler “Başlık” içinde; (“ethnography and education”, “educational ethnography”, “ethnography and classroom”, “ethnography and school”, “ethnography and children”, “ethnography and early child education”, “ethnography and early childhood education”, “ethnography and preschool children”, “ethnography and preschool”, “ethnography and early child”, “ethnography and childhood”, “ethnography and primary school”, “ethnography and toddler”, “ethnography and street children”, “ethnography and migrant children”, “ethnography and refugee children”) “Anahtar Kelimeler” içinde; (“ethnography and children”, “ethnography and childhood”, “children and ethnographic research”, “ethnography and preschool”, “syrian children and ethnographic research”)

2. Adım	Sonuç: 1200 Doküman Din, medikal, dil, öğretmen eğitimi gibi yetişkinleri içeren çalışmalar çıkartılmıştır. Örneğin; etnografi ve çocuklar kelimesinin birlikte geçtiği “We Are Children of God: An Ethnography of a Catholic Community in Rural China in the COVID-19 Pandemic” araştırması ve buna benzer çalışmalar elenmiştir.
3. Adım	Sonuç: 251 Doküman Ebeveyn, öğretmen, bakıcı görüşlerini yansıtan çalışmalar çıkartılmıştır. Örneğin; bu “Parents of Children with Autism: An Ethnography” araştırma ve benzerleri çıkartılmıştır.
	Sonuç: 221 Doküman

Tablo 1, sistematik alanyazın taramasındaki dâhil etme ve hariç tutma kriterlerini göstermektedir. Bu alanyazın taraması, WoS veri tabanındaki bütün indeksleri kapsamış ve yıl, doküman türü, dil şeklinde herhangi bir kısıtlamaya gidilmemiştir. Tarama yapılırken dokümanlara doğrudan ulaşmak için anahtar kelimeler çalışmaların “Başlık” ve “Anahtar Kelimeler” kısmında aranmıştır. Yapılan bütün aramaların sonucunda toplamda 1200 çalışmaya ulaşılmıştır. İkinci adım olarak bu çalışmalar içerisinde din, medikal, dil, öğretmen eğitimi gibi yetişkinleri içeren çalışmalar elenmiş ve sayı 251’e düşürülmüştür. Üçüncü adımda ise elde edilen çalışmalar tekrar incelenmiş ve ebeveyn, öğretmen, bakıcı görüşlerini yansıtan çalışmalar çıkartılarak bu sayı 221’e indirgenmiştir.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada elde edilen sonuçlar betimleme ve değerlendirme olma üzere iki şekilde ele alınmıştır. Betimleyici sonuçlar, araştırmacı dokümanların yıllara, yazarlara, kurum/kuruluşlara, dergilere, ülkelere ve dile göre sayılarını ortaya koymaktadır. Bu sonuca WoS veri tabanı ve VOSviewer yazılımı kullanılarak erişilmiştir. Bu araştırmadaki değerlendirme sonuçları ise VOSviewer yazılımı kullanılarak analiz edilmiş ve görselleştirilmiştir. Bu analizde VOSviewer yazılımı kullanırken analiz türünde ortak yazarlık (co-authorship), ortak atıf (co-citations) ve birlikte oluşum (co-occurrence) kullanılmıştır. Eş yazarlıkta analiz birimi olarak yazarlar, ülkeler ve kurumlar yer almıştır. Ortak atıfta analiz birimi olarak yazar kullanırken, birlikte oluşumda analiz birimi olarak yazar anahtar kelimeler kullanılmıştır. Sayma yöntemi olarak ise tam sayım şeklinde analiz gerçekleştirilmiştir. (Bkz Tablo 2)

Tablo 2

Değerlendirme Sonuçlarının Analiz Türü

Analiz Türü	Analiz Birimi	Sayma Yöntemi
Ortak yazarlık	Yazarlar	Tam Sayım
	Ülkeler	Tam Sayım
Ortak Atıf	Yazarlar	Tam Sayım
	Yazar Anahtar Kelimeler	Tam Sayım

Geçerlilik ve Güvenirlik

Bu çalışmada geçerliliği sağlayabilmek için saygın veri tabanlarından biri olan WoS veri tabanı dikkate alınmıştır. Tüm okuyucuların erişebileceği açık ve objektif bir veri grubu elde edilmiştir. Güvenirliliği sağlamak için sistematik alanyazın tarama süreci ve kriterleri ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Diğer yandan doküman inceleme süreci farklı bir araştırmacı tarafından kontrol edilmiştir.

Araştırma Etiği

Bu çalışma, etik kurul onayı gerektirmemektedir.

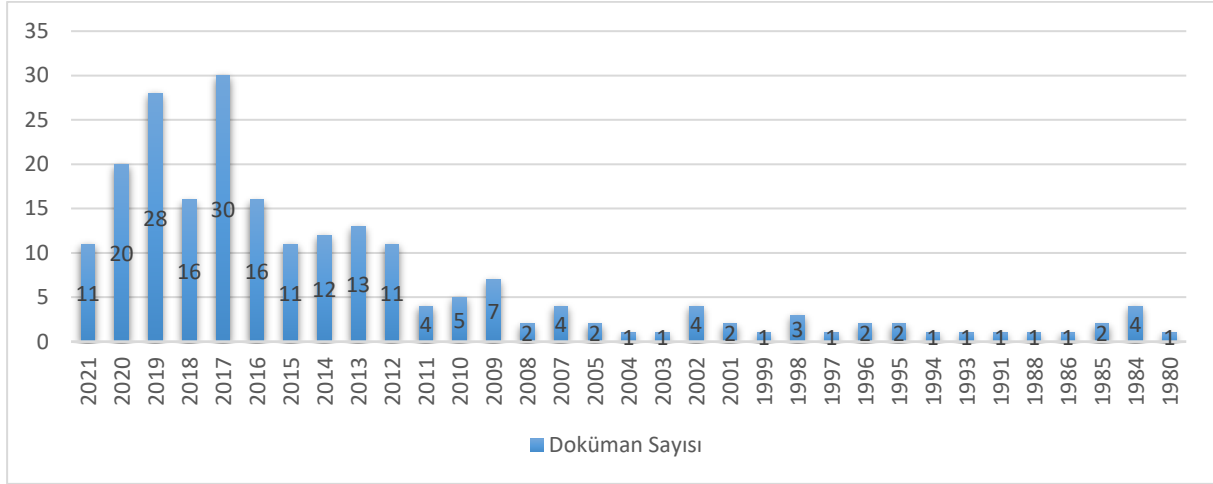
Bulgular

Bu bölümde, WoS veri tabanında erken çocukluk döneminde etnografik yöntem kullanımıyla ilgili yayınlara dayalı olarak tanımlayıcı ve değerlendirci bulgular sunulmuştur. Sistematik alanyazın

taraması sonucunda elde edilen 221 doküman betimleyici ve değerlendirici olmak üzere iki başlık altında ele alınmıştır.

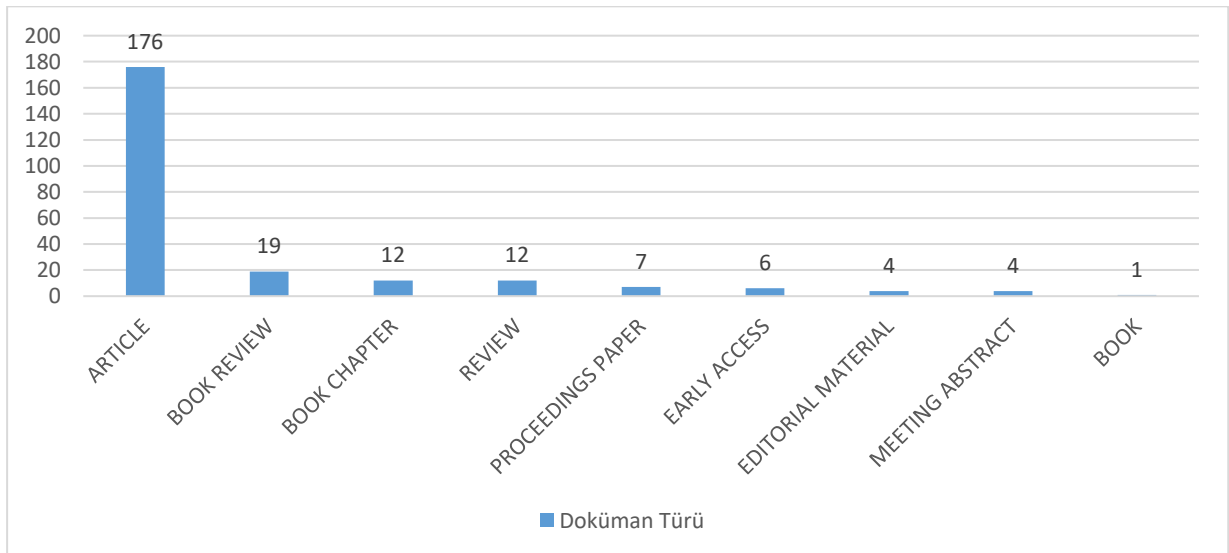
Betimleyici Bulgular

Bu kısımda, çalışmanın betimleyici bulgularına yer verilmiştir. Elde edilen dokümanlar türüne, yıllara, yazarlara, dergilere, ülkelere ve dillere göre sayılarla ortaya konmuştur. Şekil 1. yıllara göre doküman sayısını göstermektedir.

Şekil 1. Yıllara Göre Doküman Sayısı

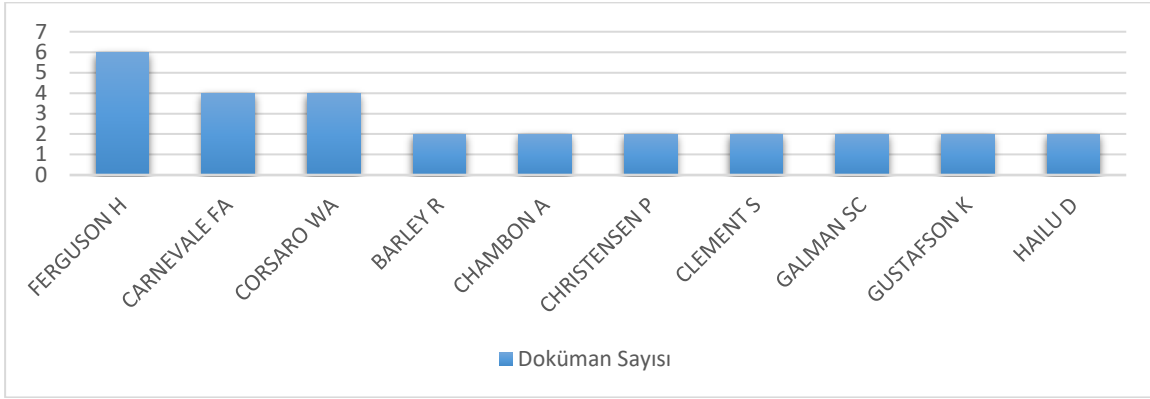
Şekil 1. erken çocukluk döneminde etnografik yöntemle ilişkili olan doküman sayısını yıllara göre göstermektedir. Bu sonuca WoS veri tabanından yıllara göre filtreleme yapılmadan ve belirlenen tarama kriterleri ölçüsünde ulaşılmıştır. Buna göre ilk dokümanın 1980 yılında yayımlandığı ve bu sayının 2011 yılına kadar 7 dokümanı geçemediği tespit edilmiştir. 2011 yılından sonra doküman sayısında bir artış yaşandığı görülmektedir. Doküman sayısının en fazla olduğu yıl 2017 iken, bu sayı 2021 yılında düşüş göstermiştir. Şekil 2, erken çocukluk döneminde etnografik yöntemle ilişkili doküman türüne göre yayın sayısını göstermektedir.

Şekil 2. Doküman Türüne Göre Dağılım

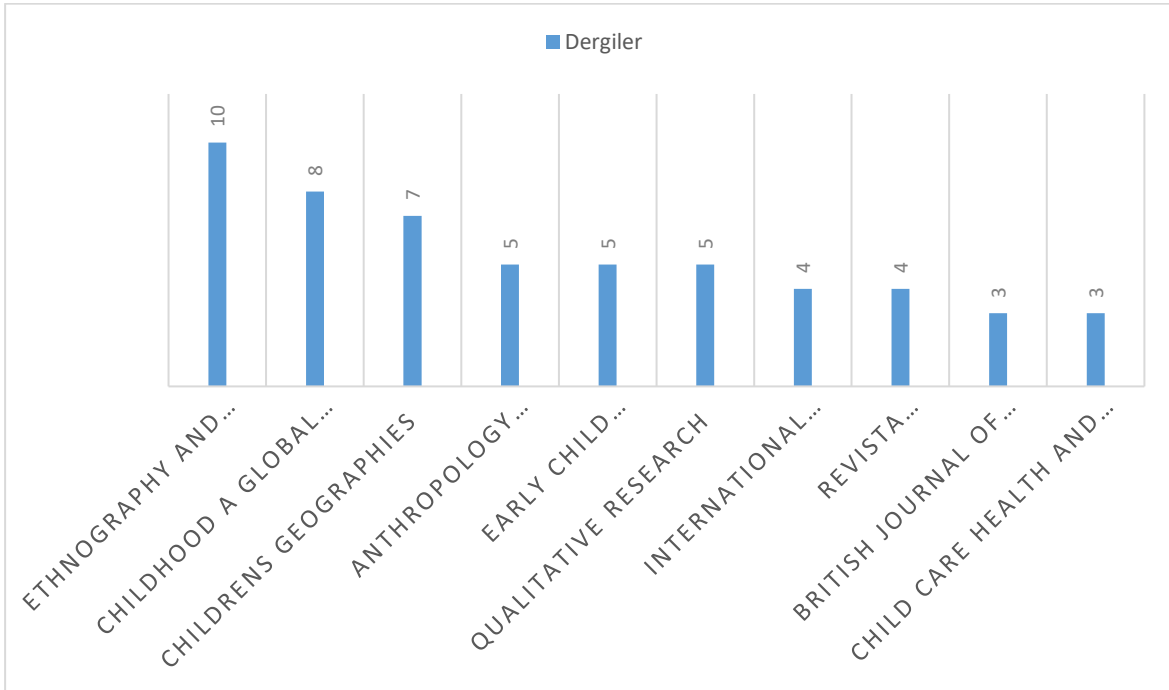
Şekil 2, 10 doküman türünü göstermektedir. Bu doküman türleri arasında en fazla 176 dokümanla makale türü gelmektedir. Diğer türler arasında kitap incelemesi 19 ve kitap bölümü 12 yayın

şeklinde gerçekleşmiştir. Dokümanlar arasında en az kitap türüne rastlanmıştır. Şekil 3. erken çocukluk döneminde etnografik yöntemle ilişkili en fazla dokümana sahip olan yazarları göstermektedir.

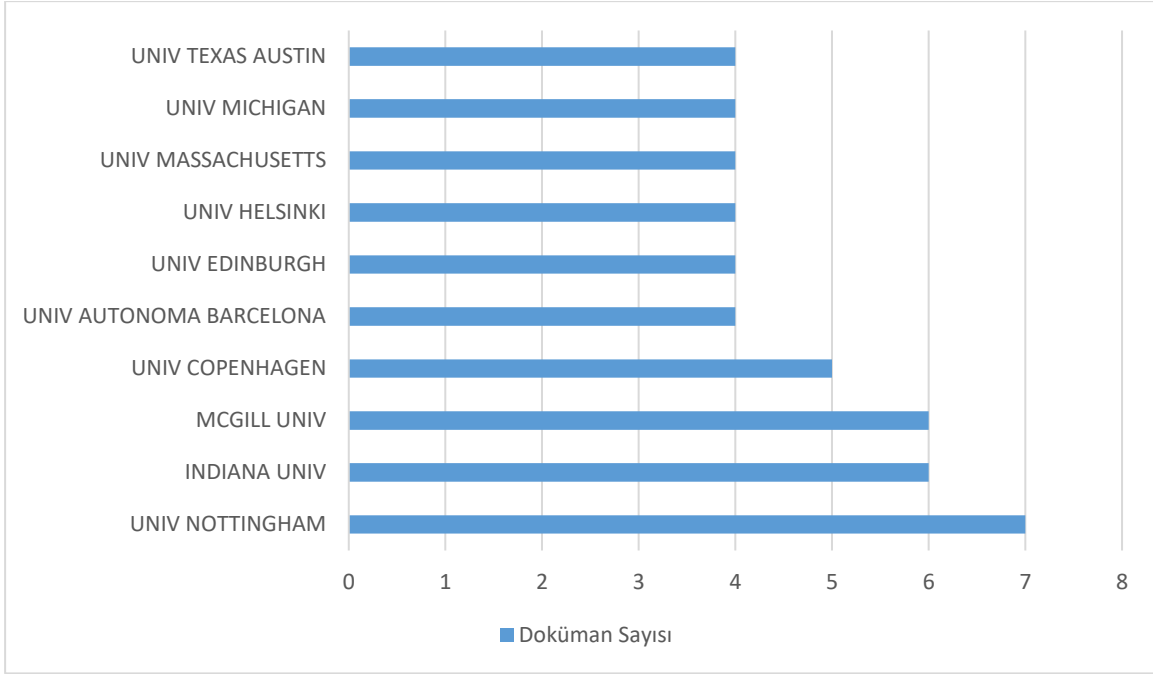
Şekil 3. Yazar Başına Düşen Doküman Sayısı

Şekil 3, 440 yazarın yalnızca 10'nu göstermektedir. Yazarlar arasında ilk sırayı 6 dokümanla Harry Ferguson, 4 dokümanla Franco Carnevale ve William A. Corsaro takip etmiştir. Şekil 4, erken çocukluk döneminde etnografik yöntemle ilişkili en fazla yayın yapan ilk 10 kaynağı göstermektedir.

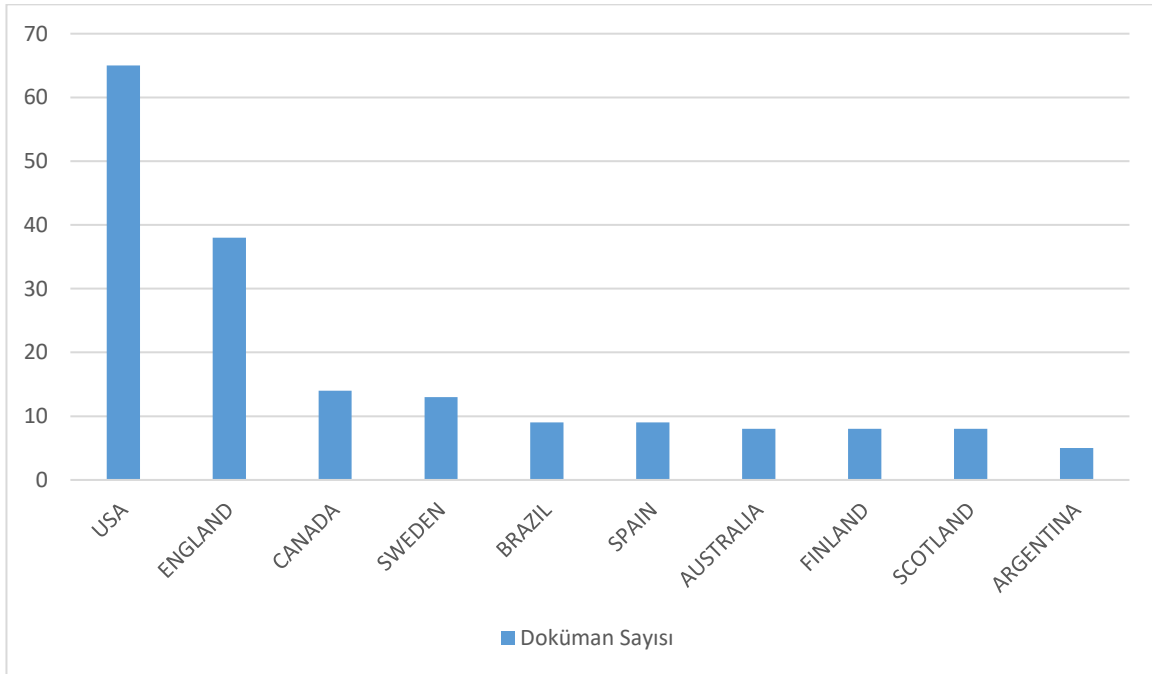
Şekil 4. Kaynak Başına Düşen Doküman Sayısı

Şekil 4, 163 kaynak yalnızca 10'unu göstermektedir. Bunlar arasında ilk sırada 10 yayınlı "Ethnography and education" adlı dergi yer almaktadır. İkinci sıradaki "Childhood a global journal of child research" derginin 8 dokümanı bulunmaktadır. Bunu 7 yayınlı "Childrens geographies" adlı dergi takip etmiştir. "Early child development and care", "Qualitative research" ve "Anthropology education quarterly" adlı dergilerin 5 dokümanı bulunmaktadır. Şekil 5, erken çocukluk döneminde etnografik yöntemle ilişkili en fazla yayın yapan 20 kurumu göstermektedir.

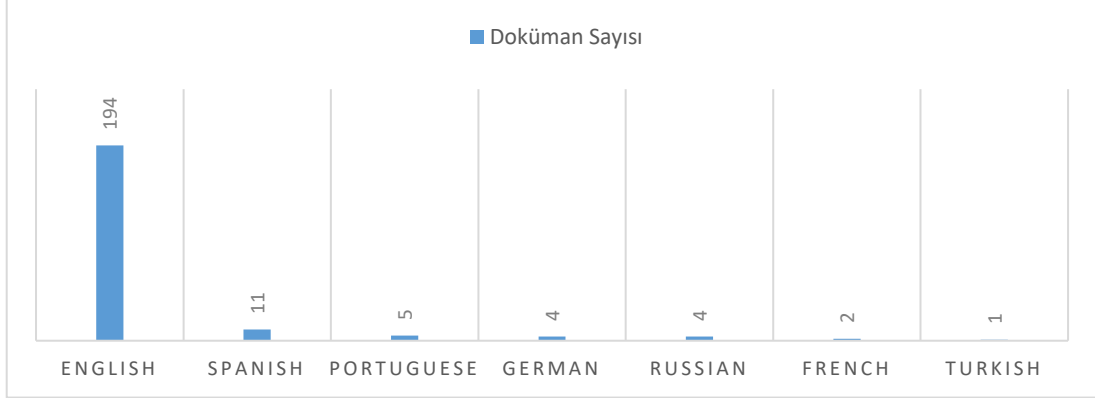
Şekil 5. Kurum Başına Düşen Doküman Sayısı

Şekil 5, 281 kurum arasında yalnızca 10'unu göstermektedir. Erken çocukluk döneminde etnografik yöntemle ilişkili en fazla yayına sahip kurum Nottingham Üniversitesi'dir. Bunu 6 dokümanla Indiana University Bloomington, Indiana University System ve McGill University takip etmektedir. Şekil 6, erken çocukluk döneminde etnografik yöntemle ilişkili en fazla dokümana sahip ilk 10 ülkeyi göstermektedir.

Şekil 6. Ülke Başına Düşen Doküman Sayısı

Şekil 6, 46 ülke arasından yalnızca 10'unu göstermektedir. Bu ülkeler içinde 65 yayımla Amerika Birleşik Devletleri ilk sırada yer alırken, İngiltere 38 dokümanla ikinci sıraya yerleşmiştir. Bunu 14 yayımla Kanada, 13 yayımla İsveç, dokuz yayımla Brezilya ve İspanya, sekiz yayımla ise Avustalya, Finlandiya ve İskoçya izlemiştir. Şekil 7, erken çocukluk döneminde etnografik yöntemle ilişkili yayımların dil türündeki sayısını göstermektedir.

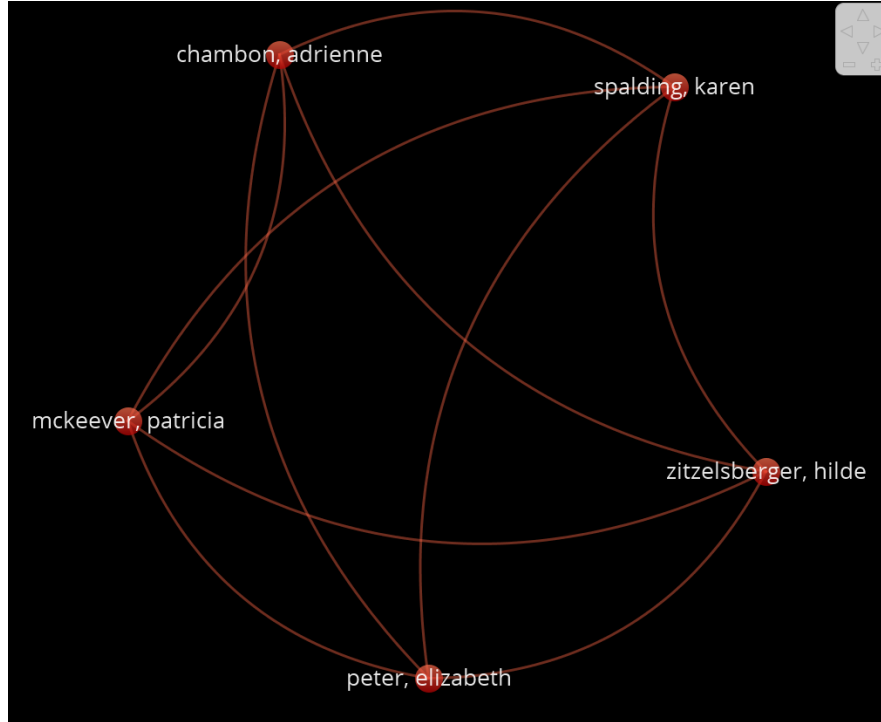

Şekil 7. Dil Türüne Göre Doküman Sayısı

Şekil 7, yayınların en fazla İngilizce dilinde olduğunu göstermektedir. İkinci olarak ise yayınların en fazla İspanyolca dilinde olduğu görülmektedir. Bunu 5 yayımla Portekizce, dört yayımla Almanca ve Rusça, iki yayımla Fransızca ve bir yayımla Türkçe izlemektedir.

Değerlendirici Bulgular

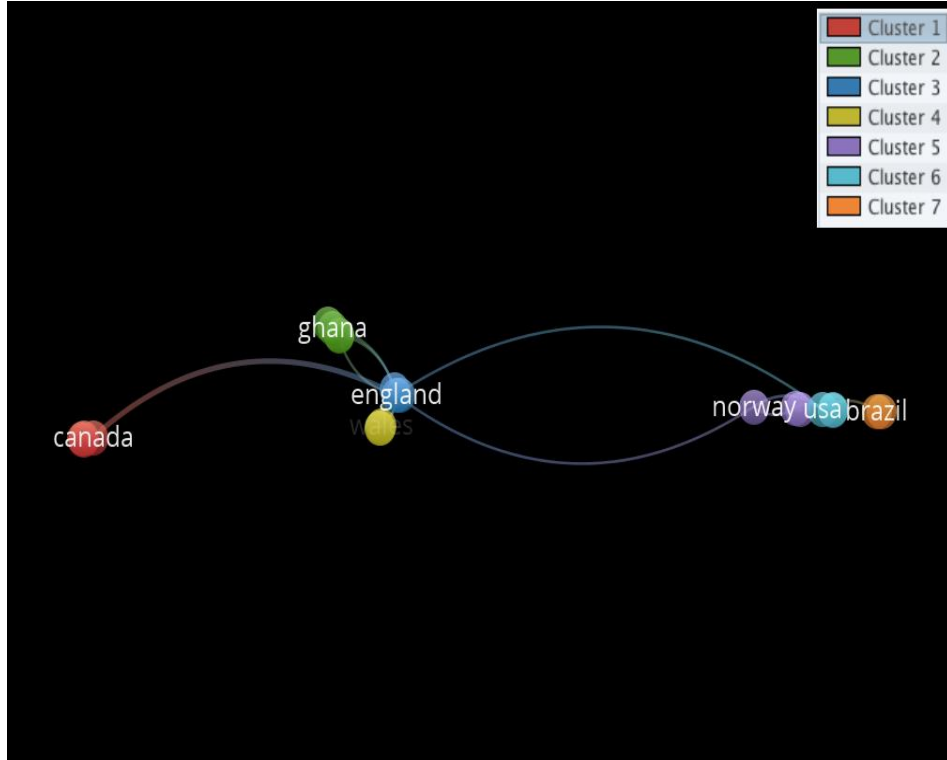
Bu kısımda, çalışmanın değerlendirme bulgularına yer verilmiştir. Değerlendirme kısmı, ortak yazarlık, ortak alıntı ve birlikte oluşum anahtar kelimelerle ilgili sonuçları göstermiştir. Şekil 7 erken çocukluk döneminde etnografik yöntemle ilişkili yazarların ortak yazarlık ağı görselleştirme haritasını göstermektedir.

Şekil 8. Yazarlar İçin Ortak Yazarlık Ağ Görselleştirme Haritası

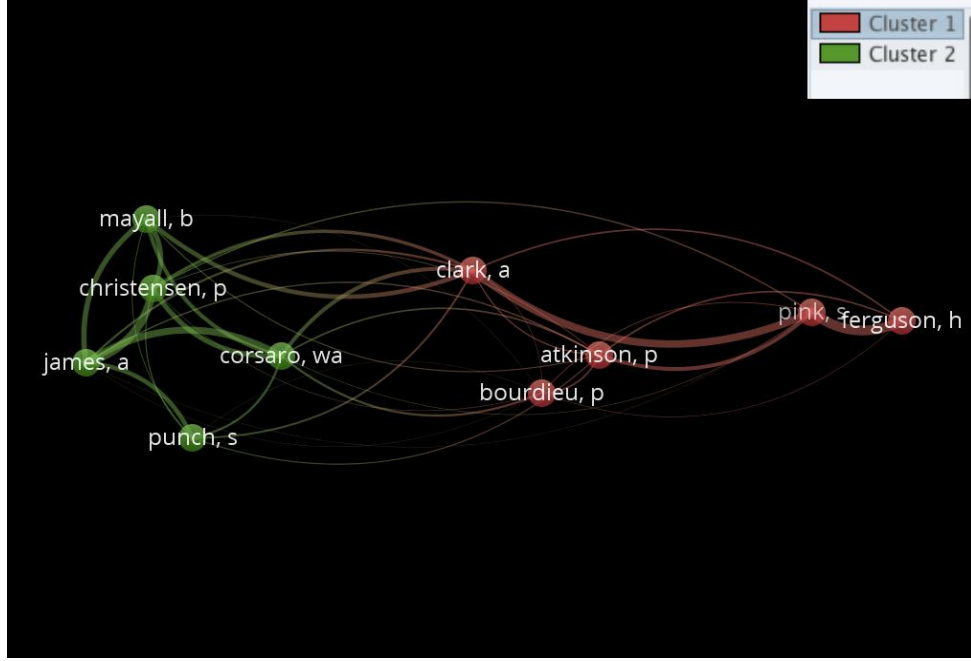
Şekil 8, ağ görselleştirme haritasında yazarların iş birliğinin gücünü göstermektedir. Haritada görülen çizgilerin kalınlığı iş birliğinin gücünü gösterirken, dairenin boyutu çok sayıdaki dokümanı ve renkler ise iş birlikleri kümesini sunmaktadır. Yazar başına en az doküman sayısı iki makale olarak belirlenmiştir; 440 yazardan 26 yazar bunu karşılamıştır. Elde edilen sonuçlarda toplam bağlantı gücü en yüksek olan yazarlar Adrienne Chambon, Patricia Mckeever, Peter Elizabeth, Karen Spalding ve

Hilde Zitzelsberger olarak ortaya çıkmıştır. Sonuçlar iş birliği kümesini oluşturan yazarların 6 kümeye ayrıldığını göstermektedir. Küme 1, 5 öge içermektedir (Chambon, McKeever, Peter, Spalding, Zitzelsberger); Küme 2, 2 öge içermektedir (Carnevale, Montreuil); Küme 3, 2 öge içermektedir (Chistensen, Mikkelsen); Küme 4, 2 öge içermektedir (Clement, Waitt); Küme 5, 2 öge içermektedir (Moreno-Morilla, Romero-Rodriguez); Küme 6, 2 öge içermektedir (Nolas, Varvantakis). Küme 7 ve sonrası ise tek bir ögeyi içermektedir.

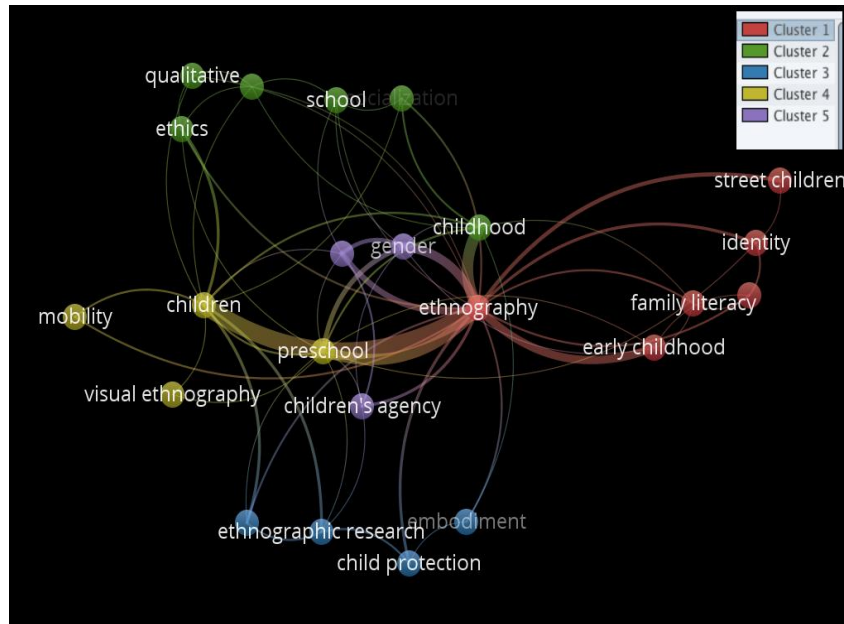
Şekil 9. Ülkeler İçin Ortak Yazarlık Ağ Görselleştirme Haritası

Şekil 9, erken çocukluk döneminde etnografik yöntemle ilişki dokümanlara sahip ülkelerin ortak yazarlık iş birliği sonuçlarını göstermektedir. Bir ülkenin en az makale sayısı bir doküman olarak belirlenmiştir. 44 ülkeden, 44 ülke bu eşiği karşılamıştır. Elde edilen sonuçlarda ortak yazarlık ağında toplam bağlantı gücü en yüksek olan ülke İngiltere olurken, ikinci olarak Amerika Birleşik Devletleri ve arkasından Kanada gelmiştir. Sonuçlar, iş birliği yapan ülkelerin 7 kümeye ayrıldığını göstermektedir. Küme 1, 4 ögeyi içermektedir (Kanada, Hindistan, Kenya, Tanzanya); Küme 2, 4 ögeyi içermektedir (Gana, Malawi, Güney Afrika, İsviçre); Küme 3, 3 ögeyi içermektedir (Danimarka, İngiltere, Yeni Zellenda); Küme 4, 3 ögeyi içermektedir (Kuzey İrlanda, Galler, İskoçya); Küme 5, 3 ögeyi içermektedir (Finlandiya, Norveç, İsveç); Küme 6, 3 ögeyi içermektedir (Almanya, İtalya, Amerika); Küme 7, 2 ögeyi içermektedir (Brezilya, İspanya).

Şekil 10. Ortak Atıf Alan Yazarlık Ağ Görselleştirme Haritası

Şekil 10, erken çocukluk döneminde etnografik yöntemle ilişkili ortak atıf alan yazar ağı görselleştirme haritasını göstermektedir. Ortak atıf alan yazarlar açısından en az yazar atıf sayısı 20 olarak belirlenmiştir. 6034 yazardan 10 yazar bunu karşılamıştır. Elde edilen sonuçlarda ortak atıf alan yazarlar arasında toplam bağlantı gücü en yüksek olan yazar A. James olmuştur. İkinci olarak A. Clark ve bunu takiben W. A. Corsaro yer almıştır. Sonuçlar, ortak atıf alan yazarların 2 kümeye ayrıldığını göstermektedir. Küme 1, 5 üyeden oluşmaktadır (Atkinson, Bourdieu, Clark, Pink, Ferguson). Küme 2, 5 üyeden oluşmaktadır (Christensen, James, Mayall, Corsaro, Punch).

Şekil 11. Anahtar Kelimelerin Birlikte Oluşumunun Ağ Görselleştirme Haritası

Şekil 11, ağ görselleştirme haritasındaki anahtar kelimelerin birlikte oluşumunu göstermektedir. En az anahtar kelime sayısı 4 anahtar kelime olarak belirlenmiştir. 683 anahtar kelimedenden 23'ü anahtar kelime eşliğini karşılamıştır. Elde edilen bulgularda anahtar kelimelerin birlikte oluşumunda toplam bağlantı gücü en yüksek olan anahtar kelime "ethnography" olmuştur. Bunu ikinci sırada "children" ve üçüncü olarak "preschool" takip etmiştir. Bulgular, birlikte ortaya çıkan anahtar kelimelerin 5 kümeye

ayrıldığını göstermektedir. Küme 1, 6 ögeyi içermektedir (early childhood, ethnography, family literacy, identity, street children, young children). Küme 2, 6 ögeyi içermektedir (childhood, ethics, methodology, qualitative, school, socialization). Küme 3, 4 ögeyi içermektedir (child protection, embodiment, ethnographic research, play). Küme 4, 4 ögeyi içermektedir (children, mobility, preschool, visual ethnography). Küme 5, 3 ögeyi içermektedir (children's agency, early childhood education, gender).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma, WoS veri tabanındaki dokümanlara dayanarak erken çocukluk dönemindeki etnografik yöntemle ilişkili olan çalışmalarını incelemiştir. Elde edilen bulgular tanımlayıcı ve değerlendirme şeklinde iki başlık altında ele alınmıştır. Tanımlayıcı sonuçlarda erken çocukluk döneminde etnografik yöntemle ilişkili yayınlanan dokümanların yıllar, yazarlar, kurumlar, ülkeler, dil, doküman türü ve dergiler üzerinden dağılımına bakılmıştır. Değerlendirme sonuçlarında ise dokümanlar ortak yazarlık ağı, ortak alıntılar ve ortak oluşum anahtar sözcükleri üzerinden dağılımına bakılmıştır.

Tanımlayıcı sonuçlardan yola çıkıldığında etnografiyle ilişkili olan dokümanların yıl olarak dağılımında ilk dokümanın 1980 yılında yayımlandığı görülmektedir. Etnografik araştırmanın tarihsel geçmişinde coğrafi keşiflerin başlangıç olduğu fakat sistematik gözlemlerin on sekizinci yüzyılın ortalarında gerçekleştirildiği kabul edilmektedir (Altunek, 2009). Erken çocuklukla ilişkili yayınların 1980'lerde başlamasında ise çocukluğa yönelik yeni bir paradigmanın etkili olduğu söylenebilir (Prout ve James, 1999). Bu paradigmaya göre çocuklar yaşadıkları toplumun pasif birer alıcısı değil tam tersine yaşadıkları dünyayı anlamlandıran ve şekillendiren bireylerdir (Corsaro, 2015). Çocukların, toplumdaki bu aktif ve üretken yanlarının ortaya çıkarılmasında etnografik yöntem öne çıkmaktadır. Etnografik yöntem, çocukların yaşantılarını ve aktif deneyimlerini ortaya koyarak onların seslerinin duyurulmasını sağlamaktadır (Kantor ve Fernie, 2003). Bu çalışmadaki bulgularda etnografik dokümanların 1980 yılından itibaren yayımlanması çocukluğa bakıştaki değişimin de yılını göstermektedir. Doküman sayılarının 2017 yılında artış göstermesi ve bu artışın 2019 yılından sonra düşüşe geçmesi COVID-19 salgınının etkisini akla getirmektedir. Etnografi, katılımcı gözleme dayanan ve insanlarla yüz yüze etkileşimi olan bir araştırma yöntemidir (LeCompte ve Schensul, 2010). Bu sebepten insanları izole eden Covid-19 salgın döneminin etnografik yöntemin kullanımını azaltmış olabileceği düşünülmektedir.

Erken çocukluk döneminde etnografiyle ilişkili yazar başına düşen doküman açısından bakıldığında en verimli yazarın 6 dokümanla ile Harry Ferguson olduğu; onları 4 dokümanla Franco Carnevale ve William A. Corsaro'nun takip ettiği görülmektedir. Bu yazarların ortak özellikleri incelendiğinde Harry Ferguson ve Franco Carnevale'nin çocukları koruma, çocukları görünür duruma getirme ve çocuk etiği konusunda yoğunlaştıkları anlaşılmaktadır (Carnevale, Collin-Vézina, Macdonald, Ménard, Talwar ve Van Praagh, 2021; Ferguson, 2005; 2010; 2017; Montreuil ve Carnevale, 2018). Yazarların bu çalışmaları etnografik yöntemle örtüşmektedir. Etnografik yöntem, çocuk hakları bağlamında incelendiğinde çocukların yetişkinden bağımsız olarak düşüncelerini ifade etmesinde ve çocuğun görünürlüğünün artmasında temel belirleyicidir. Diğer yandan çocukları kendi dünyalarının uzmanı olarak araştırmanın merkezine yerleştirmesi de etik açıdan oldukça önemlidir (Tickle, 2017). Yazar William A. Corsaro da diğer yazarlar gibi çocuklarla olan çalışmalarında etnografik yöntemi sık kullanmıştır. Çocukların akran kültürüne yönelerek onların yaşantı ve deneyimlerini anlamaya çalışmıştır. Özellikle İtalya ve Amerika gibi farklı kültürlerdeki çocukların deneyimlerini etnografik yöntem kullanarak karşılaştırmıştır (Corsaro, 1988; Corsaro, Molinary ve Rosier, 2002; Corsaro ve Molinari, 2008; Rosier, 2020).

Bu çalışmadaki bulgular yayın sayısı açısından en verimli yazarların iş birliği güçlerinin zayıf kaldığını ortaya koymaktadır. Buna göre erken çocukluk döneminde etnografiyle ilişkili toplam bağlantı gücü en yüksek olan yazarlar Adrienne Chambon, Patricia McKeever, Peter Elizabeth, Karen Spalding ve Hilde Zitzelsberger olarak belirlenmiştir. Bunda etnografik yöntemde araştırmacının farklı kültürel gruplara kabul edilmesinin zor olması ve uzun bir zaman dilimini kapsaması gibi özelliklerin iş birliğini zayıflatmış olabileceği düşünülmektedir. Ortak atıf alan yazarlar açısından bakıldığında toplam bağlantı gücü en yüksek olan yazarın A. James olduğu görülmektedir. Bunu takiben yayın bazında en

verimli yazarlar arasında yer alan W. A. Corsaro'nun ortak atıfta toplam bağlantı gücünün yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Bu çalışmadaki bulgular erken çocuklukta etnografik yöntemle ilişkili dergi başına doküman sayısı açısından en verimli dergilerin “*Ethnography and education*” ve *ardından Childhood a global journal of child research* ve “*Childrens geographies*” (WoS) olduğunu göstermektedir. Bu dergilerin kapsam ve amaçlarına bakıldığında etnografik yöntem kullanımına uygun olduğu anlaşılmaktadır. Etnografik yöntem, kişilerin davranışlarını ve deneyimlerini içerisinde bulunduğu sosyal çevre içerisinde araştırmaktadır (LeCompte ve Schensul, 2010). Bu dergilerin de kişilerin deneyimlerine ve bakış açılarına öncelik verdiği anlaşılmaktadır. Uzun vadeli etkileşimi içeren çalışmaların yayımlandığı bu dergilerde çocukların sosyal ilişkileri ve kültürlerine odaklanıldığı görülmektedir. Özellikle “*Childhood a global journal of child research*” ve “*Childrens geographies*” dergiler çocuklar ve ailelerle ilgili olan çalışmalara öncelik vermektedir.

Kurum başına düşen yayın sayısına bakıldığında erken çocukluk döneminde etnografik yöntemle ilişkili en fazla dokümanın Nottingham Üniversitesi'nde olduğu görülmektedir. Bunda Nottingham Üniversitesi'nin sosyal alandaki çalışmalara öncelik vermesi ve buna yönelik birden çok araştırma merkezi kurmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Kurulan uluslararası eğitim araştırmaları merkezinde görünürlüğü düşük olan ya da farklı kültürlerdeki çocukların eğitim yaşantılarına tanıklık etmek ve bu konuda kamuoyunu bilgilendirmek hedeflenmiştir (Nottingham University, 2022).

Ülkeler bazında yayın sayısına bakıldığında erken çocukluk döneminde etnografik yöntemle ilişkili en fazla dokümanın Amerika Birleşik Devletleri, ikinci olarak ise İngiltere olduğu anlaşılmaktadır. Etnografinin tarihsel geçmişi bu yöntemin yirminci yüzyılda İngiltere ve Kuzey Amerika'da birbirinden bağımsız şekilde başladığını göstermektedir. Bu başlangıcın nedeni İngiltere'nin yayılcı politikasını sürdürebilmek için farklı kültürleri ve grupları anlamaya odaklanmasıdır. Amerika'da ise kentsel sanayi toplumunun ayrık gruplarını araştırmak için kullanılmıştır (Türk ve Ekşi, 2017). Bu çalışmadaki bulgular bu iki ülkenin etnografik yöntemle olan kültürel geçişinin günümüzde erken çocukluk dönemi gibi farklı alanlarda devam ettiğini ve diğer ülkelere göre bu ilişkinin daha fazla olduğunu göstermektedir. Elde edilen sonuçlar ortak yazarlık ağında toplam bağlantı gücü en yüksek olan ülkelerin de İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri olduğunu ortaya koymaktadır.

Dil açısından ele alındığında yayınların en fazla İngilizce dilinde olduğu anlaşılmaktadır. Bunu İspanyolca, Portekizce, Almanca ve Rusça gibi dillerin takip ettiği görülmektedir. Dokümanlardaki dil çeşitliliği etnografik yöntemin kullanım yönüyle ilişkisi olduğunu düşündürmektedir. Etnografi, farklı kültürlerdeki bağlamı, insan görüş ve davranışlarını, farklı yaşantıların doğasını detaylı şekilde ele almaktadır (Türk ve Ekşi, 2017). Etnografik yöntemin bu amacı aynı zamanda farklı dillerde konuşan insanlara erişimi sağlamakta ve dokümanlardaki dil çeşitliliğini artırabilmektedir.

Anahtar kelimeler bir arada bulunma ağları açısından incelendiğinde en büyük oluşumun “ethnography” olduğu tespit edilmiştir. Bunun anlamı tekrarlanan anahtar kelimelerin çoğunlukla “ethnography” olduğunu göstermektedir. Bunu takiben “children” ve “preschool” anahtar kelimeleri de toplam bağlantı gücü en yüksek olan anahtar kelimeler arasında yer almıştır. Erken çocukluk eğitimi araştırmalarında en çok atıf alan makalelerle ilgili yapılan bibliyometrik bir çalışmada en sık tekrarlanan anahtar kelimeler arasında “okul öncesi”, “obezite”, “epidemioloji”, “erken müdahale”, “öğretmen eğitimi”, “çocuk gelişimi”, “cinsiyet”, “özel eğitim”, “aile”, “oyun” ve “otizm” gelmiştir (Khodabandelou, Mehran ve Nimehchisalem, 2018).

Sonuç olarak bu çalışma erken çocukluk döneminde etnografik yöntem kullanımının uluslararası gelişimini göstermektedir. Etnografi ile ilişkili elde edilen doküman sayısı, yazar ve türlerine bakıldığında bu yöntemin erken çocukluk döneminde kullanımının artırılması gerektiği anlaşılmaktadır. Özellikle Türkiye'de diğer ülkelere kıyasla erken çocukluk döneminde etnografik yöntemin kullanımının yok denecek kadar az olması, öne çıkan yazar ya da bir kurumun olmaması bu ihtiyacı ortaya koymaktadır. Bu çalışma WoS veri tabanında bulunan ve 16.09.2021- 22.09.2021 tarihleri

arasında erişilebilen 221 dokümanla sınırlandırılmıştır. Gelecekteki araştırmalarda, farklı tarihsel aralıklar ve farklı veri tabanlarının kullanılmasıyla bu çalışmanın tekrarlanması önerilmektedir. Diğer yandan Türkiye’de erken çocukluk döneminde etnografik çalışmaların artırılması ve farklı ülkelerdeki yazarlar olan iş birliği sağlanmalıdır.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Bu çalışma, tek yazarlı olması sebebiyle yazarın katkı oranı %100’dür.

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması teşkil edebilecek bir durum yoktur.

Kaynaklar

- Altunek, S. (2009). *Yerli 'nin bakışı. Etnografya: Kuram ve yöntem*. Ankara: ÜtopyaYayınevi.
- Aral, N., Kandı, A. ve Can Yaşar, M. (2011). *Okul öncesi eğitim & okul öncesi eğitim programı*. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.
- Aslan, D. ve Tuncer, M. (2020). Erken çocukluk kavramı. Aslan, D. (Ed). *Erken çocukluk eğitime giriş* içinde (ss.13-30). Ankara: İzge Yayıncılık.
- Aubrey, C., David, T., Godfrey, R., and Thompson, L. (2005). *Early childhood educational research: Issues in methodology and ethics*. New York: Routledge.
- Dennis, B., and Huf, C. (2020) Ethnographic research in childhood institutions: Participations and entanglements. *Ethnography and Education*, 15(4), 445-461. <https://doi.org/10.1080/17457823.2020.1722951>
- Carnevale, F. A., Collin-Vézina, D., Macdonald, M. E., Ménard, J. F., Talwar, V., and Van Praagh, S. (2021). Childhood ethics: An ontological advancement for childhood studies. *Children & Society*, 35(1), 110-124. <https://doi.org/10.1111/chso.12406>
- Corsaro, W. A., and Molinari, L. (2005). *I compagni: Understanding children's transition from preschool to elementary school*. New York: Teachers College Press.
- Corsaro, W. A. (1988). Routines in the peer culture of American and Italian nursery school children. *Sociology of Education*, 61, 1-14.
- Corsaro, W. A., and Molinari, L. (2008). Policy and practice in Italian children's transition from preschool to elementary school. *Research in Comparative and International Education*, 3(3), 250-265. <https://doi.org/10.2304/rcie.2008.3.3.250>
- Corsaro, W. A., Molinary, L., and Rosier, K. B. (2002). Zena and Carlotta: Transition narratives and early education in the United States and Italy. *Human Development*, 45(5), 323-348. <https://doi.org/10.1159/000064646>
- Deveci, İ. (2022). Review of entrepreneurship education literature in educational contexts: Bibliometric analysis. *Participatory Educational Research*, 9(1), 214-232. <https://doi.org/10.17275/per.22.12.9.1>
- Doğan, Ö. ve Acar Şengül, E. (2017). Büyüme ve gelişme. Baysal Metin, N. (Ed.) *Doğum öncesinden ergenliğe çocuk gelişimi*. (ss.3-21). Ankara: Pegem Akademi.

- Ferguson, H. (2005). Working with violence, the emotions and the psycho-social dynamics of child protection: Reflections on the Victoria Climbié case. *Social work education*, 24(7), 781-795. <https://doi.org/10.1080/02615470500238702>
- Ferguson, H. (2010). Walks, home visits and atmospheres: Risk and the everyday practices and mobilities of social work and child protection. *British Journal of Social Work*, 40(4), 1100-1117. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcq015>
- Ferguson, H. (2017). How children become invisible in child protection work: Findings from research into day-to-day social work practice. *The British Journal of Social Work*, 47(4), 1007-1023.
- Gül Güven, M. (2021). Türkiye’de ve dünyada erken çocukluk eğitimi. Aktan Acar, E. (Ed). *Erken çocukluk eğitimine giriş*. (ss.37-55). Ankara: Nobel Yayınevi.
- James, A. and Prout, A (1997). A new paradigm for the sociology of childhood? Provenance, promise and problems. A. James and A. Prout (Eds). *Constructing and reconstructing childhood*. (pp 7-33). London: Falmer Press.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2012). *Benlik, aile ve insan gelişimi*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kale, M. (2020). Erken çocukluk döneminde çocuk refahı. Aslan, D. (Ed). *Erken çocukluk eğitimine giriş*. (ss. 275-296). Ankara: İzge Yayıncılık.
- Khodabandelou, R., Mehran, G., and Nimehchisalem, V. (2018). A bibliometric analysis of 21st century research trends in early childhood education. *Revista Publicando*, 5, 137-163.
- LeCompte, M. D., and Schensul, J.J (2010). *Designing & conducting ethnographic research an introduction*. USA: AltaMira Press.
- LeCompte, M. D., and Schensul, J. J. (2010). What is ethnography? LeCompte, M. D., and Schensul, J. J (Eds). *Designing and conducting ethnographic research: An introduction* (pp.1-32). United Kingdom: Rowman Altamira.
- LeVine, R. A. (2007). Ethnographic studies of childhood: A historical overview. *American anthropologist*, 109(2), 247-260. <https://doi.org/10.1525/aa.2007.109.2.247>
- Montreuil, M., and Carnevale, F. A. (2018). Participatory hermeneutic ethnography: A methodological framework for health ethics research with children. *Qualitative health research*, 28(7), 1135-1144. <https://doi.org/10.1177/1049732318757489>
- Morrow, V and Richards, M. (1996). The ethics of social research with children: An overview. *Children and Society*, 10, 28-40. <https://doi.org/10.1111/j.1099-0860.1996.tb00461.x>
- Nottingham University (2022). Centre for International Education Research (CIER). <https://www.nottingham.ac.uk/research/groups/cier/index.aspx> adresinden 20.04.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Ritchie, J. (2019). Ethnography in early childhood education. file:///C:/Users/Windows%2010/Downloads/Ethnography%20in%20Early%20Childhood%20Education%202019%20(2).pdf adresinden 10.05.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Rosier, K. B. (2020). Introduction of William A. Corsaro, 2019 Recipient of the Cooley-Mead Award. *Social Psychology Quarterly*, 83(1), 1-4. <https://doi.org/10.1177/0190272520905570>

- Tickle, S. (2017). Ethnographic research with young people: Methods and rapport. *Qualitative Research Journal*, 17(2), 66–76. <https://doi.org/10.1108/QRJ-10-2016-0059>
- Trawick-Smith, J. (2018). Erken çocukluk dönemi gelişimi: Tarihsel yaklaşımlar ve araştırmalar. M. Buldu (Çev). *Erken çocukluk döneminde gelişim: Çok kültürlü bir bakış açısı*. (ss.14-33). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Türk, T. ve Ekşi, H. (2017). *Nitel Desenler: Etnografya*. İstanbul: Edam Yayın.
- United Nations International Children's Emergency Fund (UNICEF) (2013). Çocuk Refahı Belgesi. <https://www.unicef.org/turkey/media/4131/file> adresinden 29.04.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Van-Eck, N. J., and Waltman, L. (2010). Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping. *Scientometrics*, 84, 523–538. <https://doi.org/10.1007/s11192-009-0146-3>
- Wolcott, H. F. (2008). *Ethnography: A way of seeing* (2nd ed.). Lanham, MD: AltaMira
- Yanık, B. (2020). Children's relationships with the opposite sex inside peer culture: The case of rural children in Turkey. *Early Child Development and Care*, 190 (7), 1080-1092. <https://doi.org/10.1080/03004430.2018.1514393>
- Zupic, I., and Čater, T. (2015). Bibliometric methods in management and organization. *Organizational Research Methods*, 18(3), 429–472. <https://doi.org/10.1177/1094428114562629>

Extended Abstract

Introduction

The living conditions of all children in the world in early childhood are not at the desired level of welfare. Some of the children faced problems such as poverty, violence, migration, discrimination and child labor during this period (UNICEF, 2013). Knowing the impact of these problems on children is considered important for the welfare of the child (Kale, 2020). Knowing the data presented by scientific studies can guide studies to increase the quality of life of children.

Scientific studies covering the early childhood period focus on the element or elements that play a role in the lives of children (Trawick Smith, 2018). While doing this, each research uses different methods and techniques within itself. In some studies, qualitative/inductive observations are included, while in some studies, quantitative/controlled observations are carried out. It is understood that this situation follows a course towards natural observation rather than measurable observation over time in early childhood studies. In this lies the idea that human development cannot be evaluated outside of contextual and temporal dimensions. According to this view, people should be considered together with the environment they are in and should not be compared with the phenomena in other environments.

One of the approaches that observes the behaviors of individuals in the social environment they interact with is the ethnographic method. Corsaro (2015), considered ethnography to be one of the most effective methods of working with young children. Understanding the interactions of children and the characteristics of the culture they produce and share is not an easy process. The ethnographic method shows in detail how children produce, how they interpret the game, and what they discuss with their peers.

Today, there is an increase in the number of publications on the use of the ethnographic method in early childhood (Corsaro and Molinari, 2005; Dennis and Huf, 2020; LeVine, 2007; Tickle, 2017; Yanık, 2020). However, there is no systematic literature review that provides a general perspective on the ethnographic method, which is important for children. Therefore, this study aims to examine the descriptive and evaluative findings based on publications on the use of ethnographic methods in early childhood in the Web of Science (WoS) database. The problem of this research is as follows:

- What is the distribution of the descriptive results (years, authors, institutions, countries, language, document type and journals) of the documents published related to the ethnographic method in early childhood in the WoS database?
- What is the distribution of the evaluation results (co-authorship network, co-citations, co-creation keywords) of the documents published related to the ethnographic method in the early childhood period in the WoS database?

Method

The bibliometric method was used in this study. The bibliometric method is used to analyze the connections between scientific publications in a particular field and to identify new trends in the field. In this study, the bibliometric method was preferred to look at the relationship between the studies in early childhood and the ethnographic method. Web of Science (WoS) database and VOSviewer software were used for this. As a first step, a systematic literature search was carried out in the WoS database. This literature review covered all the indexes in the WoS database and no restrictions were made in the form of year, document type, language. Keywords were searched in the "Title" and "Keywords" sections of the studies in order to access the documents directly while scanning. As a result of all the searches, a total of 1200 studies were found. As a second step, studies involving adults such as religion, medical, language, teacher training were eliminated and the number was reduced to 251. In the third step, the obtained studies were re-examined and this number was reduced to 221 by removing the studies reflecting the views of parents, teachers and caregivers.

The results obtained in this study were handled in two ways as description and evaluation. Descriptive results reveal the number of documents in the research by years, authors, institutions/organizations, journals, countries and languages. This result was reached using the WoS database and VOSviewer software. The evaluation results in this study were analyzed and visualized using the VOSviewer software.

Findings

Descriptive results show that the most documents were published in 2017 by years; H. Ferguson's most prolific author and the University of Nottingham's most prolific institution; *Ethnography and Education's* most productive journal; showed that the most publications were in English and the most productive country was the United States. Evaluation results showed that A. Chambon, P. McKeever, P. Elizabeth, K. Spalding, and H. Zitzelsberger authors had the highest co-authoring network and the UK the country with the highest co-authoring network. On the other hand, among the co-cited authors, the author with the highest total link strength was A. James. Finally, the keyword with the highest total link strength in keyword formation networks was “ethnography”.

Discussion, Conclusion and Recommendations

Based on the descriptive results, it is seen that the first document was published in 1980 in the distribution of documents related to ethnography by year. It can be said that a new paradigm for childhood was effective in the beginning of publications related to early childhood in the 1980s (Prout and James, 1999). According to this paradigm, children are not passive recipients of the society they live in, on the contrary, they are individuals who make sense and shape the world they live in (Corsaro, 2015). In the findings of this research, the publication of ethnographic documents since 1980 also shows the year of the change in the view of childhood. The increase in the number of documents in 2017 and the decrease in this increase after 2019 brings to mind the effect of the COVID-19 epidemic.

The findings of this study reveal that the cooperative power of the most productive authors in terms of number of publications is weak. It is thought that the features such as the difficulty of accepting the researcher into different cultural groups in the ethnographic method and the fact that it covers a long period of time may have weakened the cooperation. The findings of this study show that the most productive journals in terms of the number of documents per journal related to the ethnographic method in early childhood are "Ethnography and education", followed by *Childhood* a global journal of child research and "Childrens geographies" (WoS). Considering the scope and purposes of these journals, it is understood that they are suitable for the use of ethnographic methods. It is seen that these journals, in which studies involving long-term interaction are published, focus on children's social relations and cultures. Considering the number of publications per institution, it is seen that the highest number of publications related to the ethnographic method in early childhood is in Nottingham University. It is thought that Nottingham University's giving priority to social studies and establishing more than one research center for this are effective in this. In terms of language, it is seen that the publications are mostly in English, followed by languages such as Spanish, Portuguese. It is thought that this diversity in terms of language in publications is related to the orientation of the ethnographic method to different cultural groups.

In conclusion, this research presented a systematic literature review related to the ethnographic method in early childhood. However, this research was limited to 221 documents in the WoS database that could be accessed between 16.09.2021 and 22.09.2021. It is recommended that this study be repeated in future research, using different historical intervals and different databases.

İlkokul Öğrencilerinin Adalet Eğilimlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi

Nur Leman BALBAĞ
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
nur.balbag@dpu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-5166-9076

Adem KARATAŞ
karatasusak@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5581-3082

Cüneyit AKAR
Uşak Üniversitesi
cuneyit.akar@usak.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-6028-2036

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1096415
Geliş Tarihi: 31.03.2022	Revize Tarihi: 29.05.2022
	Kabul Tarihi: 28.06.2022

Atf Bilgisi

Balbağ, N. L., Karataş, A. ve Akar, C. (2022). İlkokul öğrencilerinin adalet eğilimlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 426-441.

ÖZ

İlkokul üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerinin adalet eğilimi düzeylerini ortaya çıkarmak ve adalet eğilimi düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelemek amacıyla gerçekleştirilen bu araştırma ilişkisel desen türünde betimsel bir alan araştırmasıdır. Araştırmanın çalışma grubunu devlet okulunda öğrenim gören 366 üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencileri oluşturmuştur. Çalışma grubu okulun bulunduğu sosyoekonomik düzey kriterine göre belirlenmiş tabakalama yöntemiyle seçilmiştir. Araştırmanın verileri kişisel bilgi formu ve Adalet Eğilimleri Ölçeği ile toplanmıştır. Adalet Eğilimleri Ölçeği 2011 yılında Sarmusak tarafından geliştirilmiş, 9 madde ve tek boyuttan oluşmaktadır. Toplanan veriler üzerinden betimsel istatistikler yapılmıştır. Yapılan analizler doğrultusunda öğrencilerin adalet eğilimlerinin yüksek olduğu ve kızların puanları erkeklere göre anlamlı derecede yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca öğrencilerin adalet eğilimi ölçeğinden aldıkları puanlarla en yüksek ilişkisinin öğrencilerin telefon-tabletle oyun oynama süreleri olduğu görülmektedir. Öğrencilerin günlük telefon ve tabletle oyun oynama süreleri arttıkça adalet eğilimi puanları düşmektedir. Adalet eğilimleri ile anne ($r=.15$) ve baba eğitim durumu ($r=.14$) ile öğrencilerin kitap okuma sayıları arasında düşük düzeyli de olsa pozitif bir ilişki olduğu göze çarpmaktadır. Aylık gelir durumu ile telefon tabletle oyun oynama süresi arasında da pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=.17$). Bir diğer anlamlı bulgu ise telefon ve tabletle oyun oynama süresi ile televizyon izleme süresi olmuştur. İki değişken arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=.34$). Telefon tabletle oyun oynayanlar aynı zamanda daha çok televizyon izlemektedirler. Bu sonuçlar doğrultusunda ailelere teknolojik araçlarla uzun süre vakit geçirmeleri durumunda öğrencilerin olumsuz etkilendiğine yönelik bilgilendirmeler yapılabilir. Öğrencilerin teknolojik aletlere daha az zaman geçirmesi için farklı ders dışı evde ve okulda yapılabilecek etkinlikler sunulabilir. Ayrıca bu konuyla ilgili daha derinlemesine nitel yöntemlerle araştırmalar gerçekleştirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Değer Eğitimi, adalet, ilkokul.

Investigation of Primary School Students' Justice Tendency in Terms of Various Variables

ABSTRACT

This research, which was carried out to reveal the justice disposition levels of primary school third and fourth grade students and to examine the justice disposition levels in terms of some variables, is a descriptive field study in the relational design type. The study group of the research consisted of 366 third and fourth grade students studying in public schools. The data of the study were collected with the personal information form and the Justice Tendency Scale. The justice tendencies scale was developed by Sarmusak in 2011 and consists of 9 items and one dimension. Descriptive statistics were made on the collected data. According to the analyzes made, it was found that the students' justice tendencies were high and the scores of the girls were significantly higher than the boys. In addition, it is seen that the highest correlation with the scores of the students from the justice tendency scale is the time the students play with the phone-tablet. It is striking that there is a positive relationship, albeit at a low level, between the justice tendencies, the education level of the mother ($r=.15$) and the father ($r=.14$) and the number of students reading books. It is seen that there is a positive relationship between monthly income status and playing time with phone tablet ($r=.17$). Another significant finding was the duration of playing games with phones and tablets and the duration of watching television. It is seen that there is a positive relationship between the two variables. In line with these results,

families can be informed that students are negatively affected if they spend a long time with technological tools. Different extracurricular activities that can be done at home and at school can be offered so that students spend less time on technological devices. In addition, more in-depth qualitative research can be conducted on this subject.

Keywords: Value Education, justice, primary school.

Giriş

Adalet kavramı İlkçağ Yunan Felsefesinden günümüze kadar değişik tanımlamalarda ele alınmaktadır. Sokrat'a göre adalet, iyi olanı kötüden ayırma bilgisidir. Sokrates iyilik, ahlak ve adaletin yasalara uymakla sağlanabileceğini savunur. Bilgi ve düşünce; ahlakın ve adaletin temelidir (Çeçen, 2020; Karagöz, 2002). Platon'a göre adalet, en üst düzeydeki uyumlu bir düzen anlamında, en yüce ve kapsamlı bir erdem, insanın ve devletin temel davranış kuralıdır. Aristoteles'e göre ise yasalara uymamak, onu kendi çıkarlarına göre kullanmak ve dolayısıyla bu şekilde bir eşitsizlik yaratmak adaletsizlik, yasalara uygun davranmak ve eşitliği bozmamak ise adalettir. Adalet, en genel anlamıyla haksız ile haklının veya yanlış ile doğrunun anlaşılması demektir (Titrek, 2009). Adalet, bireyi toplum tarafından yanlış kabul edilen davranışları sergilediğinde cezalandıran, doğru kabul edilmiş davranışlarda ise ceza vermeyen belki de ödüllendiren veya hak ettikleri şekilde davranılmasını zorunlu kılan bir olgudur (Cropanzano, Goldman ve Folger, 2003). Adalet; hakkı gözetmek, hak ve hukuka uygunluk, doğruluk, dürüstlük (Şenturan, 2014), eşitlik, hak yememe, insaniyet, meşruluk, tarafsızlık gibi tanımlar bu işleviyle de hukukun çekirdeğini oluşturmaktadır (Serinkan ve Erdiş, 2014). Geçmişten günümüze adalet kavramına yüklenen anlamlar incelendiğinde eşitlik düşüncesi temeline dayandığı görülmektedir. Modern toplumlarda, kendi isteğine bağlı olmaksızın dünyaya gelen ve yaşayan bireyler, içinde yaşadığı toplumun bir ferdi olarak nasıl yaşayacağını belirten ve ona kılavuz olan adalet, en önemli değer olarak kabul edilmektedir (Ertürk, 2014). Çünkü adalet değerine sahip olan bireylerin hayatlarında adil olmanın önemini hissetmeleri, bu yönde davranışlar sergilemeleri beklenir (Çengelci Köse, Gürdoğan Bayır, Köse ve Yıldırım Polat, 2019). Bu bakımdan bireylere okullarda, aile desteği sağlanarak, adalet değerinin erken yaşlardan itibaren kazandırılması önemlidir. Bireylere hukuk ve adalet bilinci kazanmalarının sağlanmasında eğitimin önemi yadsınamaz. Bu bakımdan temel eğitim düzeyinin kritik öneme sahip olduğu söylenebilir. Zira kişilik gelişiminin başladığı ve önemli ölçüde şekillendiği ilk çocukluk dönemi değerlerin kazandırılması açısından önemli görülmektedir (Yeşil ve Aydın, 2007).

Günümüzde öğrencileri “iyi insan-iyi vatandaş” olarak yetiştirmenin en az akademik ve mesleki olarak yetiştirmek kadar önemli olduğu görüşü tüm eğitim çevrelerinde kabul görmektedir (Başaran ve Akar, 2016). Bu çerçevede okulların en önemli amaçlarından birinin öğrencilere milli ve evrensel değerleri kazandırmak olduğu görülmektedir. Bu amaçla Milli Eğitim Bakanlığı ilkökuller ders programlarında öğrencilere kazandırılması gereken 10 adet kök değer belirlemiştir. Söz konusu kök değerleri “adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik” olarak belirlemiştir (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018). Görülmektedir ki sözü geçen kök değerlerden biri de “adalet” tir. Ayrıca kök değerlerin dışında Sosyal Bilgiler dersi (MEB, 2018a) ve İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersi programlarında da (MEB, 2018b) adalete ve adil olma değerine vurgu yapıldığı görülmektedir. Hem ulusal hem de evrensel açıdan önem taşıyan adalet, toplumun oluşumunda çocuklara kazandırılması gereken önemli bir değerdir. Bir toplumda barış, huzur ve mutluluğun en önemli ön koşulu adalettir. Çünkü adalet olmadan bunların sağlanması mümkün değildir. Bireylere bu değerın çocukluk yıllarından itibaren kazandırılması büyük önem arz etmektedir.

Adalet değeriyle ilgili alanda yapılan çalışmalar incelendiğinde Sarmusak (2011) tarafından ilkökuller 4. sınıf düzeyinde, Çalışkan, Güney ve Doğan (2019) tarafından ise 4 ve 5. sınıflar üzerinde yapılan araştırmalarda öğrencilerin adalet eğilimleri yüksek bulunmuştur. Kılıç ve Kösterelioğlu (2019) tarafından yapılan çalışmada ise 4. sınıf öğrencilerinin bilişsel düzeyleri birbirinden farklı olsa da etik ve ahlak kavramlarının farkındalıklarının oldukça iyi olduğu görülmüştür. Ortaokul düzeyinde genellikle öğrencilerin adalet değerine yönelik algılarını ortaya çıkarmak amacıyla çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Dinç ve Üztemur, 2016; İnel, Urhan ve Ünal, 2018). Öğretmen adayları ve öğretmenlerle yapılan çalışmalarda da genellikle metafor yoluyla algılar ortaya koyulmaya

çalışılmıştır (Çengelci Köse vd. 2019, Ünlütepe, 2016). Ayrıca farklı olarak Alkayış (2019)'ın yaptığı çalışmada öğretmen ve öğrenci görüşlerine göre seçmeli olarak okutulan hukuk ve adalet dersi değerlendirilmiştir. İlgili alanyazın değerlendirildiğinde Türkiye’de ilkökul düzeyinde adalet değeriyle ilgili çalışmaların sayıca az olduğu görülmektedir. Hâlbuki ilkökulda bütün programlarda yer verilen kök değerlerde yer alan adalet değerinin çalışılması çıkan sonuçlar ve öneriler doğrultusunda düzenlemelerin yapılması büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada ilkökul öğrencileriyle farklı boyut, örneklem ve değişkenlerle çalışılmıştır. Bu çalışmanın da alana bu bakımdan katkı sağlaması beklenmektedir.

Bu araştırmanın amacı, ilkökul üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerinin adalet eğilimi düzeylerini ortaya çıkarılması ve adalet eğilimi düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda, araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. İlkokul 3 ve 4. sınıf öğrencilerinin adalet eğilimleri ne düzeydedir?
2. Öğrencilerin adalet eğilimleri cinsiyet ve sınıf düzeyi değişkenlerine göre farklılaşmakta mıdır?
3. Öğrencilerin adalet eğilimleri ile anne ve baba eğitim durumu, ailenin aylık gelir durumu, evde yaşayan kişi sayısı, kardeş sayısı, aylık okunan kitap sayısı, televizyon izleme süresi ve telefon/tabletle oyun oynama süresi değişkenleri ile nasıl bir ilişki vardır?

Yöntem

Araştırmanın yöntem bölümünde sırasıyla araştırma modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması, çözümlenmesi ve yorumlanması, son olarak araştırma etiği bölümüne yer verilmiştir.

Araştırma Modeli

İlkokul 3 ve 4. sınıf öğrencilerinin adalet eğilim düzeylerinin farklı değişkenler açısından incelenmesinin amaçlandığı araştırma ilişkisel desen türünde betimsel bir alan araştırmasıdır.

Çalışma Grubu

Araştırma Ege Bölgesinde bir ilkökulda 3. ve 4. sınıflarda öğrenim gören 366 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubu okulun bulunduğu sosyoekonomik düzey kriterine göre belirlenmiş tabakalama yöntemiyle seçilmiştir. Çalışma grubu belirlenmeden önce okullar alt, orta ve üst sosyoekonomik olacak şekilde il milli eğitim müdürlüğünden destek alınarak tabakalandırılmıştır. Bu aşamadan sonra araştırmacıların kolay ulaşabileceği 3 okul çalışma grubu olarak seçilmiştir. Dağılımın sağlanabilmesi için seçilen 3 okulun 1’i alt, 1’i orta ve 1’i de üst sosyo-ekonomik grup olarak belirlenmiştir. Sonuç olarak araştırmanın çalışma grubu 3 okulda öğrenim gören 366 öğrenci oluşmuştur. Okullar belirlendikten sonra okul içerisinde herhangi bir öğrenci seçkisine gidilmemiş, belirlenen okul içerisindeki bütün 3 ve 4. sınıf öğrencileri çalışma grubuna dâhil edilmiştir. Katılımcı bilgileri Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1.

Katılımcılara İlişkin Betimsel Bilgiler

	N	%		N	%
Cinsiyet			Sınıf		
Kız	169	49,7	3	164	48,8
Erkek	167	50,3	4	172	51,2
Anne Eğitim Durumu			Baba Eğitim Durumu		
Okur-Yazar Değil	11	3,3	Okur-Yazar Değil	13	3,9
İlkokul	64	19	İlkokul	36	10,7
Ortaokul	97	28,9	Ortaokul	43	12,8
Lise	93	27,1	Lise	133	39,6

Ön Lisans-Lisans	71	21.1	Ön Lisans-Lisans	111	33
Ailenin Aylık Geliri			Kardeş Sayısı		
Asgari Ücret	57	17	1 Kardeş	50	14.9
1601-2000 TL	127	37.8	2 Kardeş	187	55.7
2001-3000 TL	115	34.2	3 Kardeş	76	22.6
3000 TL ve Üzeri	37	11	4 Kardeş	14	4.2
Evde Yaşayan Kişi Sayısı			5 Kardeş	6	1.8
2 Kişi	6	1,8	6 Kardeş	3	0.9
3 Kişi	38	11.3	Aylık Okunan Kitap Sayısı		
4 Kişi	166	49.4	0-5 Tane	8	2.4
5 Kişi	89	26.5	6-10 Tane	58	17.3
6 Kişi	23	6.8	11-15 Tane	65	19.3
7 Kişi	6	1.8	16-20 Tane	63	18.8
8 Kişi	8	2.4	21 ve Üzeri	142	42.3
Günlük TV İzleme Süresi			Tel. Tab. Oynama Süresi		
Hiç izlemem	133	39.6	Hiç oynamam	214	63.7
1-2 Saat	114	33.9	1-2 saat	86	25.6
3-4 Saat	46	13.7	3-4 Saat	13	3.9
4 Saatten fazla	43	12.8	4 Saatten fazla	23	6.8
Toplam	366	100			

Tablo 1 de araştırmanın katılımcılarına ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Buna göre katılımcılardan 169'u kız, 167'si ise erkek iken 164'ü üçüncü sınıf 172'si de dördüncü sınıf öğrencisidir. Anne- baba eğitim durumları incelendiğinde çoğunluğunun anne eğitim durumu ortaokul (97) ve lise (93) mezunu iken baba eğitim durumunun lise (133) olduğu görülmektedir. katılımcıların ailelerinin gelir durumu incelendiğinde ise büyük bir çoğunluğunun (242), 1601- 3000 arasında olduğu ortaya çıkmıştır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun iki (187)kardeş olduğu ve evde dört kişi yaşadıkları görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri kişisel bilgi formu ve Adalet Eğilimleri Ölçeği ile toplanmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmaya katılan öğrencilerden kişisel bilgilerini toplamak amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilen bir adet Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Kişisel bilgi formunda öğrencilerin anne ve baba eğitim durumu, ailenin aylık gelir durumu, evde yaşayan kişi sayısı, kardeş sayısı, aylık okunan kitap sayısı, günlük televizyon izleme süresi ve günlük telefon tabletle oyun oynama süresi ile ilgili bilgiler yer almıştır.

Adalet Eğilimi Ölçeği

Çalışmada öğrencilerin adalet eğilimlerini ölçmek amacıyla ilkokul 4 ve 5. sınıflar için Sarmusak (2011) tarafından geliştirilen Adalet Eğilim Ölçeği kullanılmıştır. Yapılan faktör analizi sonucuna göre ölçeğin 9 madde ve tek boyuttan oluştuğu tespit edilmiştir. Tek faktörlü yapının açıkladığı toplam varyans 34.01'dir. Ölçekte yer alan maddelerin yük değerleri .336 ile .758 arasında değişmektedir. Ölçeğin güvenilirlik düzeyi .73 hesaplanmıştır (Sarmusak, 2011). Bu çalışmada ise ölçeğin güvenilirlik değeri .69 bulunmuştur. Ölçekte yer alan 1., 2., 3., 6., 7. ve 8. sorular olumsuz anlam içerdiğinden ters çevrilerek toplanmaktadır. Ölçeğin orijinali 4'lü likert tipinde hazırlanmıştır. Ancak bu çalışmada 3. sınıf öğrencilerinin de örnekleme dahil olmasından dolayı ölçek 3'lü likert tipinde düzenlenmiştir. Bu haliyle ölçekten alınacak en düşük puan 9, en yüksek puan ise 27'dir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verileri belirlenen okullara gidilerek bizzat araştırmacılar tarafından toplanmıştır. Uygulama öncesinde Milli Eğitim Müdürlüğünden gerekli izinler alınmıştır. Ayrıca uygulama esnasında okul yönetimlerinin ve sınıf öğretmenlerinin desteği sağlanmış ve öğrencilerden gönüllü olanlar ölçekleri doldurmuşlardır.

Veriler bir istatistik programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Veri analizinden önce elde edilen veriler eksik ya da hatalı değer, aykırı değer, normallik ve çoklu değişme açısından incelenmiş, düzeltilmesi gereken veriler düzeltilmiş ve uygun olmayan veriler elenmiştir. Bu işlemlerden sonra kalan 366 öğrencinin verisi analizlere tabi tutulmuştur. Analizlerden önce ölçeklerde var olan olumsuz maddelerin ters çevrilme işlemi gerçekleştirilmiştir. Analiz aşamasında ilk olarak öğrencilerin Adalet eğilimi ölçeğinin toplam puan ve standart sapma değerleri ve yüzdelik değerleri hesaplanmıştır. Tüm analizler toplam puanlar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Cinsiyet ve sınıf düzeyi iki değişkenli bağımsız değişkenler olduklarından bu değişkenler ile öğrencilerin adalet eğilimi puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının tespit edilebilmesi için bağımsız örneklem için t testi uygulanmıştır. Öğrencilerin anne-baba eğitim durumu, aylık gelir, evde yaşayan kişi sayısı, kardeş sayısı, okunan kitap sayısı, televizyon izleme süresi ve telefon tabletle oyun oynama süresi değişkenleri ile adalet eğilimi ölçeği puanları arasındaki ilişki için pearson korelasyon katsayısı hesaplanmıştır. Elde edilen bulgular tablolar halinde verilmiştir.

Araştırma Etiği

Araştırma verilerinin toplanma sürecinden önce Uşak Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu' nun 12/07/2021 tarihli E.89784354 sayılı kararı ile etik kurul izni alınmıştır. Araştırmanın etik açıdan uygun olduğu kararından sonra araştırma sürecine başlanmıştır.

Bulgular

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular, araştırmanın alt problemlerine göre sırasıyla tablolar halinde verilmiştir.

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

İlkokul 3 ve 4. sınıf öğrencilerinin adalet eğilimi ölçeği toplam puan ortalamaları, standart sapma ve yüzdelik değerlerine ilişkin bulgular Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2.

İlkokul 3 ve 4. Sınıf Öğrencilerinin Adalet Eğilimi Ölçeğine İlişkin Toplam Puan Ortalamaları ve Standart Sapma Değerleri

	N	En Düşük	En Yüksek	Ortalama	Std. Sapma	%
Adalet Eğilimi Ölçeği	336	9,00	27,00	23,30	3,23	86,3

Tablo 2'de görüldüğü gibi ölçekten alınabilecek en düşük puan 9 iken en yüksek puan 27'dir. Bu çalışmada öğrencilerden alınan puan ortalaması 23,30, standart sapma değeri ise 3,23 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen bu puanın yüzdelik karşılığı ise % 86,3 hesaplanmıştır. Bu bulgular öğrencilerin adalet eğilimlerinin yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir.

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

İlkokul 3 ve 4. sınıf öğrencilerinin adalet eğilimi puanlarının cinsiyet değişkenine göre t testi ile karşılaştırılması ilişkin bulgular Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3.

İlkokul 3 ve 4. Sınıf Öğrencilerinin Adalet Eğilimi Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre T Testi İle Karşılaştırılması

Cinsiyet	N	Ortalama	Std. Sapma	t	p
Kız	169	23,72	3,18		
Erkek	167	22,87	3,24	5,88	0,01
Toplam	336	23,30	3,23		

Tablo 3'te görüldüğü gibi yapılan t testi sonucuna göre kızların puanları erkeklere göre anlamlı derecede yüksek bulunmuştur (t=5,88; p<0,005). Bu bulgulara göre ilkokul 3 ve 4. sınıf düzeyindeki kız öğrencilerinin adalet eğilimlerinin erkek öğrencilerden yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 4.

İlkokul 3 ve 4. Sınıf Öğrencilerinin Adalet Eğilimi Düzeylerinin Sınıf Düzeyi Değişkenine Göre T Testi İle Karşılaştırılması

Sınıf Düzeyi	N	Ortalama	Std. Sapma	t	p
3. Sınıf	164	23,63	3,06		
4. Sınıf	172	22,99	3,38	3,34	0,07
Toplam	336	23,30	3,23		

Tablo 4'te görüldüğü gibi araştırma kapsamında yer alan öğrencilerin 164'ü 3. sınıf öğrencisiyken, 172'si 4. sınıf öğrencisidir. İki grup arasında adalet eğilimi ölçeğinden elde edilen ortalama puanlar arasından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığının belirlenmesi için t testi uygulanmıştır. Uygulanan t testi sonucuna göre iki grup arasında 3. sınıfların lehine bir fark görünse de, bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür (t=3,34; p>0,05).

Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

İlkokul 3. ve 4. Öğrencilerin adalet eğilim düzeyleri ile anne ve baba eğitim durumu, ailenin aylık gelir durumu, evde yaşayan kişi sayısı, kardeş sayısı, aylık okunan kitap sayısı, televizyon izleme süresi ve telefon/tabletle oyun oynama süresi değişkenleri arasındaki ilişkiye yönelik bulgular Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5.

İlkokul 3. ve 4. Sınıf Öğrencilerinin Adalet Eğilim Düzeyleri İle Değişkenler Arasındaki İlişki

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1- Adalet Eğilimi	1,00								
2- Anne Eğitim Durumu	,07	1,00							
3- Baba Eğitim Durumu	,02	,64**	1,00						
4- Aylık Gelir Durumu	-,12*	-,03	-,17**	1,00					
5- Kardeş Sayısı	,04	-,08	-,06	,08	1,00				
6- Evde Yaşayan Kişi Sayısı	,02	-,07	-,03	,02	,64**	1,00			
7- Kitap Okuma Durumu	,24**	,15**	,14**	,05	,06	,04	1,00		
8- TV İzleme Süresi	-,19**	,02	,03	,07	-,03	,02	-,17**	1,00	
9-Tel. Tabl. Oynama Süresi	-,30**	,06	,10	,17**	-,05	,02	-,09	,34**	1,00

Tablo 5' te görüldüğü gibi İlkokul 3 ve 4. sınıf öğrencilerinin adalet eğilimi ölçeğinden aldıkları puanlarla en yüksek ilişkininin öğrencilerin telefon-tabletle oyun oynama süreleri olduğu görülmektedir. Öğrencilerin günlük telefon ve tabletle oyun oynama süreleri arttıkça adalet eğilimi puanları düşmektedir (r= -.30). Yine öğrencilerin günlük televizyon izleme süreleri arttıkça adalet eğilimi puanları düşmektedir (r=-.19). Buna karşılık öğrencilerin okudukları kitap sayısı ile adalet eğilimi puanları arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Kitap okuma sayısı arttıkça adalet

eğilimi puanları da artmaktadır ($r=.24$). Öğrencilerin adalet eğilimi puanlarıyla bir diğer anlamlı ilişki ise aylık gelir durumu değişkeni olmuştur. Aylık gelir durumu ile adalet eğilimi puanları arasında negatif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($r=-.12$). Öğrencilerin adalet eğilimi puanları ile anne ve baba eğitim durumu, kardeş sayısı ve evde yaşayan kişi sayısı değişkenleri ile bir ilişki olmadığı görülmektedir.

Değişkenler arasındaki ilişkiler incelendiğinde anne ($r=.15$) ve baba eğitim durumu ($r=.14$) ile öğrencilerin kitap okuma sayıları arasında düşük düzeyli de olsa pozitif bir ilişki olduğu göze çarpmaktadır. Aylık gelir durumu ile telefon tabletle oyun oynama süresi arasında da pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=.17$). Bir diğer anlamlı bulgu ise telefon ve tabletle oyun oynama süresi ile televizyon izleme süresi olmuştur. İki değişken arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=.34$). Telefon tabletle oyun oynayanlar aynı zamanda daha çok televizyon izlemektedirler. Bu bulgulara göre öğrencilerin televizyon izleme süreleri ile telefon ve tabletle oyun oynama sürelerinin onların adalet eğilimlerini olumsuz etkilediği söylenebilir. Buna karşılık kitap okumanın öğrencilerin adalet eğilimlerini olumlu yönde etkilemektedir. İlişkilerin gücünün düşük düzeyde olduğu görülmektedir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

İlkokul üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerinin adalet eğilimlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amacıyla yapılan araştırmaya göre öğrencilerin adalet eğilimlerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgular Sarmusak (2011) tarafından ilkokul 4. Sınıflar üzerinde yapılan çalışmayla benzerlik göstermektedir. Aynı ölçme aracıyla 4 ve 5. sınıflar üzerinde yapılan bir araştırmada da benzer şekilde öğrencilerin adalet eğilimleri yüksek bulunmuştur (Çalışkan, Güney ve Doğan 2019).

Cinsiyete göre kızların adalet eğilimlerinin erkeklere göre yüksek olduğu tespit edilmiştir. Sarmusak (2011) tarafından ilköğretim 4 ve 5. sınıf öğrencileri üzerinde yapılan araştırmada cinsiyete göre farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna karşılık aynı çalışmada kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha çok saygılı olma, dürüst olma, misafirperver olma ve dayanışma eğilimine sahip oldukları belirlenmiştir (Sarmusak, 2011). Yaşartürk (2019) ilkokul 1. ve 3. sınıf öğrencileri ile yaptığı bir çalışmada, adil olma değerinin kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır (Yaşartürk, 2019). Ancak nitel olarak gerçekleştirilen bu araştırma sonucunda farkın anlamlı olduğu ifade edilmemiştir. Adalet veya adil olma ile ilgili yapılan çalışma sayısı azdır. Kohlberg'e göre ahlaki gelişim kuramının temelleri adalet anlayışı üzerine atılmıştır. Kohlberg adalet anlayışının evrenselliğine vurgu yapar (Bozdoğan, 2019). Bu nedenle öğrencilerin adalet eğilimleri ile en yakın ilişkisi olabilecek kavram olan ahlak kavramı ile ilgili yapılan çalışmalar incelenmiş ve tartışılmıştır. Bu çalışmaların birinde Koca (1987) 1. sınıfa giden 120 çocuğun ahlaki yargılarının cinsiyet, anne eğitim durumu, anaokuluna gidip gitmeme ve kardeş sayısına göre değişip değişmediğini tespit etmek için bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmada kız öğrencilerin ahlak gelişim düzeyi erkeklere göre yüksek bulunmuştur (Koca, 1987; Akt., Yaşartürk, (2019); Çekin (2013); Çiftçi (2001), Şengün (2008) lise düzeyinde, Hatunoğlu, (2003); Çırak (2006), Coşkun ve Yıldırım (2009), Kaya ve Aydın (2011), Şahin ve Bakioğlu (2014), Alkal ve Kök (2018) ise üniversite öğrencileri üzerine yaptıkları çalışmalarda kız öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeylerinin erkeklere göre daha yüksek olduğu sonuçlarına ulaşmışlardır. Bu bulgulara karşılık Çakmak (2016), adalet değerine ilişkin algılamada cinsiyet faktörünün etkisi olmadığını belirtmektedir. Benzer biçimde Gündoğan (2021), demokratik değer algılarının cinsiyete göre farklılaşmadığını belirlemiştir. Adalet eğilimleriyle içerik olarak benzer nitelikte olan çocukluk döneminde ahlak gelişimi üzerinde yapılan bazı çalışmalarda ise cinsiyetin ahlak gelişimi üzerinde bir etkisi olmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır (Acuner, 2004; Çapan, 2005; Çileli, 1981; Çitemel, 2010; Gültekin, 2008; Gümüş, 2015; Kabaday ve Aladağ, 2010; Özgüleç 2001; Özkaynak, 1982; Seydooğulları, Çiftçi ve Koç, 2014; Söylemez ve Oruç, 2018; Şafak, 2008). Erkeklerin lehine olan bir çalışmaya ise rastlanmamıştır. Tüm bu bulgular değerlendirildiğinde kızların adalet eğilimlerinin erkeklere göre yüksek olma eğiliminde olduğu ifade edilebilir.

Bu araştırmada öğrencilerin adalet eğilimlerinin sınıfa göre farklılaşmadığı görülmüştür. Yaşartürk (2019) araştırmasında adil olma değeri için ise 1. sınıfa giden öğrencilerin puanlarını 3. sınıfa giden öğrencilerin puanlarından daha yüksek bulsa da bu farklılık anlamlılık ifade etmemektedir (Yaşartürk, 2019). Çalışkan, Güney ve Doğan (2019) yaptıkları çalışmada ilkökul ve ortaokul öğrencilerinin adalet değeri puan ortalamalarının birbirlerine oldukça yakın olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Çalışkan, Güney ve Doğan 2019). Gümüş (2015) ortaokul öğrencileri ile yaptığı çalışmada sınıf düzeyinin ahlak gelişim düzeyleri açısından değişmediğini bulmuştur. Çileli (1981) ve Acuner (2004) yaptıkları çalışmalarda yaş değişkeninin ahlak gelişimi açısından anlamlı farklılık ifade etmediğini tespit etmişlerdir. Yüksek yaş gruplarında yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlar elde edildiği görülmektedir. Şengün (2008), lise öğrencilerinin ahlaki olgunlukları ile sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığını tespit etmiştir. Alkal ve Kök (2018) ise üniversite öğrencilerinin sınıf düzeylerine göre ahlaki olgunluk düzeyi açısından aralarında fark tespit edememiştir. Yine üniversite düzeyinde Hatunoğlu (2003), Çırak (2006), Gültekin (2008), Coşkun ve Yıldırım, (2009) ve Söylemez ve Oruç, (2018) yaptıkları araştırmalarda ahlaki gelişim ile sınıf düzeyi arasında anlamlı bir farkın olmadığı tespit edilmiştir. Bu bulgulara karşılık Teloğlu (2016) “Erken Çocuklukta Üstün Yetenekli ve Normal Gelişim Gösteren Çocukların Ahlaki Akıl Yürütmelerinin İncelenmesi” amacıyla yaptığı çalışmada, üstün yetenekli çocuklarda ve yaşa göre ahlaki akıl yürütmede anlamlı farklılık tespit etmiştir. Kohlberg (1969), ahlaki olgunluk ile yaşın olumlu yönde bir ilişkisi olduğunu ve yaş aldıkça ahlakş olgunluğunda arttığı ortaya çıkmıştır (Akt: Şengün, 2008). Alkal ve Kök (2018) üniversite öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmada yaşın ahlaki olgunluğu etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Bu araştırmada düşük düzeyli bir ilişki olsa da ailenin gelir durumu arttıkça adalet eğiliminde düşme meydana geldiği tespit edilmiştir. Alkal ve Kök (2018) üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı bir çalışmada aile aylık gelir durumu düşük öğrencilerin ahlaki olgunluk düzeyi daha yüksek bulunmuştur. Şafak (2008) tarafından yapılan bir çalışmada da düşük ekonomik gelire sahip olanların ahlaki olgunluk puan ortalamaları, ekonomik durumunu iyi öğrencilerin ahlaki olgunluk puan ortalamalarına kıyasla daha yüksek bulunmuştur. Buna karşılık Seydooğulları, Çiftçi ve Koç, 2014 yaptıkları çalışmada öğrencilerin algıladıkları sosyoekonomik düzeylerine göre ahlaki yargı puanlarında anlamlı bir farklılık saptamamışlardır (Seydooğulları, Çiftçi ve Koç, 2014).

Bu araştırmada anne eğitim durumu, baba eğitim durumu, kardeş sayısı, evde yaşayan kişi sayısı ile öğrencilerin adalet eğilimleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. İlkokuldan üniversite düzeyine kadar yapılan bazı çalışmalarda anne ve baba eğitim durumunun öğrencilerin ahlaki olgunluk veya gelişimlerini etkilemediğini bulan çalışmalar bulunmaktadır (Acuner, 2004; Coşkun ve Yıldırım, 2009; Çapan, 2005; Çiftçi, 2001; Çitemel 2010; Koca, 1987; Özkaynak, 1982; Söylemez ve Oruç 2018; Şengün, 2008). Bu bulgular araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir. Buna karşılık bazı araştırmalarda anne eğitim durumunun etkili olduğunu sonucuna ulaştıkları görülmektedir (Çırak, 2006; Çiftçi ve Koç, 2014; İkizoğlu, 1993; Mangır ve Haktanır, 1990; Seydooğulları,). Gültekin (2008) tarafından yapılan bir çalışmada ise üniversite öğrencilerinin ahlaki yargıları üzerinde baba eğitimi durumunun etkili olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Araştırmada babası üniversite mezunu olanların ahlaki yargı puanları yüksek bulunmuştur.

Bu araştırmada öğrencilerin kardeş sayıları ve evde yaşayan kişi sayısı ile adalet eğilimleri arasında bir ilişki bulunmamıştır. Aydoğan (2020) tarafından yapılan bir çalışmada da okul öncesi ve ilkökul öğrencilerinin ahlaki yargılamalarında, öğrencilerin kardeş sayıları arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşmıştır (Aydoğan, 2020). Söylemez ve Oruç (2018) tarafından öğretmen adayları üzerine yapılan bir araştırmada da kardeş sayısının ahlaki yargıyı etkilemediği sonucuna ulaşmıştır (Söylemez ve Oruç, 2018). Benzer şekilde üniversite düzeyinde yapılan başka çalışmada da kardeş sayısının etkili olmadığı görülmüştür (Çırak, 2006).

Televizyon izleme süresi ve telefon tabletle oyun oynama süresinin artması öğrencilerin adalet eğilimlerini olumsuz etkilemektedir. Akar ve Kara (2020) tarafından yapılan bir araştırmada öğrencilerin demokratik tutumlarını tek başına en fazla yordayan değişken öğrencilerin günlük TV izleme süreleri bulunmuştur. Öğrencilerin TV izleme süreleri arttıkça demokratik tutum puanları

düşmektedir. Alan yazına bakıldığında televizyon izleme süresi ile adalet eğilimi vb. konularla ilişkiyi araştıran bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bununla birlikte TV izleme, cep telefonu tablet gibi araçlarla fazlaca zaman geçirilmesinin öğrenci başarısına olumsuz etkilerinin olduğu çalışmalar bulunmaktadır (Akar ve Kara, 2016).

Kitap okuma alışkanlığı yüksek olan öğrencilerin adalet eğilimleri de artmaktadır. Kitap okuma alışkanlığı değişkeni ile adalet, adil olma veya ahlaki olgunluk ve benzeri bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bununla birlikte adalet ile ilgili olabilecek demokratik tutum ile ilgili yapılan bir çalışmada kitap okumanın öğrencilerin demokratik tutumları ile pozitif bir ilişki gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır (Akar ve Kara, 2020). Benzer şekilde yapılan bazı araştırma sonuçları duyuşsal özellikler ile kitap okuma alışkanlığı arasında bir ilişki olduğunu, kitap okumanın bu konularda olumlu etki yapabildiğini göstermektedir. Saldırganlık davranışları üzerine yapılan bir çalışmada saldırganlık puanları en yüksek olan öğrencilerin, en az kitap okuyanlar olduğu tespit edilmiştir (Sili, 2012). Çalışmada öğrenciler arasında kitap okuyan öğrencilerin zorbalık davranışını en az düzeyde gösterdikleri, buna karşılık bu davranışı gösterenlerin ise az kitap okudukları tespit edilmiştir. Sili (2012) çalışmada kitap okumanın bireyde düşünme ve empati yeteneğini geliştirdiğini böylece kitap okumayan öğrencilerin ise kontrolsüz davranışlar içerisinde olduklarını sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgular mevcut araştırma sonuçları ile örtüşmektedir.

Araştırmanın sonuçları kapsamında uygulamaya ve araştırmacılara yönelik aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

- Okul aile işbirliği artırılarak ailelere öğrencilerin televizyon, telefon, tablet, bilgisayar vb. teknolojik araçlarla uzun süre vakit geçirmeleri durumunda öğrencilerin olumsuz etkilendiğine yönelik bilgilendirmeler yapılabilir.
- Öğrencilerin kitap okuma sürelerinin arttırmasına yönelik projeler, yarışmalar ve etkinlikler düzenlenebilir.
- Öğrencilerin teknolojik aletlere daha az zaman geçirmesi için farklı ders dışı evde ve okulda yapılabilecek etkinlikler sunulabilir.
- Öğretme öğrenme sürecinde adalet değerine kazandırılmasına yönelik etkinlikler gerçekleştirilebilir.
- Öğretmenlerin adalet algısı ve eğilimlerine yönelik nitel ve nicel çalışmalar gerçekleştirilebilir.
- Öğrencilerin adalet algısına ve eğilimlerine yönelik derinlemesine incelenecek nitel çalışmalar gerçekleştirilebilir.
- Öğrenme- öğretme sürecinde adalet değerinin kazandırılmasıyla ilgili yönelik görüşme ve gözlemler yapılabilir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmacıların hepsi araştırmaya eşit katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması

Araştırmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum söz konusu değildir.

Kaynaklar

Acuner, H. Y. (2004). *14-18 yaş arası gençlerde ahlaki yargı gelişimi ve ahlak eğitimi*. Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

Akar, C. ve Kara, M. (2016). İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerinin bazı değişkenlere göre değerlendirilmesi. *International Turkish Literature Culture Education Journal*, 5(3), 1339-1355.

- Akar, C. and Kara, M. (2020). Critical thinking attitude and some other variables in predicting students' democratic attitudes. *International Journal of Contemporary Educational Research*, 7(2), 226-245.
- Alkal, A. ve Kök, M. (2018). Ahlaki olgunluğun yordanmasında kişilik özelliklerin ve bazı değişkenlerin etkisinin incelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 22 (2), 509-529.
- Aydoğan, B. (2020). *Anasınıfı ve ilkokul öğrencilerinin kararlarının Piaget'in Ahlak Gelişim Kuramına göre incelenmesi (Sakarya ili örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Bakioğlu, F. (2013). *Kültürlerarası tolerans ile ahlaki olgunluk arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Osman Paşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.
- Başaran, M. ve Akar, C. (2016). Değerler eğitiminde millet mistikleri - Mehmet Akif Ersoy ve Nurettin Topçu'da ideal insan: Bir içerik analizi. *Diyalektolog*, 12, 25-45.
- Bozdoğan Ç. B. Y. (2019). *Erken dönem uyumsuz şemalar ile Kohlberg ahlaki gelişim kuramı arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Coşkun, Y. ve Yıldırım, A. (2009). Üniversite öğrencilerinin değer düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 311-328.
- Çakmak, M. M. (2016). *Ortaokul öğrencilerinin adalet, dürüstlük, saygı, sorumluluk ve barış değerleri hakkındaki algıları (Diyarbakır ili örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Çalışkan, H., Güney, S. ve Doğan, S. (2019). *İlkokul ve ortaokul öğrencilerinin adalet ve saygı değerlerinin incelenmesi*. ERPA International Congresses on Education 2019. In Book of Proceedings (p. 416-423).
- Çapan, A. S. (2005). *3-11 yaş çocuklarının ahlak gelişimlerinin Piaget'nin ahlaki gelişim kuramına göre incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çeçen, A. (2020). *Adalet kavramı*. (5. Baskı). Astana Yayınları. Ankara.
- Çekin, A. (2013). Öğretmen adaylarının ahlaki olgunluk düzeyleri. *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(3), 1035-1048.
- Çengelci Köse, T., Gürdoğan Bayır, Ö., Köse, M. ve Yıldırım Polat, A. (2019). Öğretmen adaylarının bakış açısıyla adalet değeri. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(1), 67-93.
- Çırak, G. K. (2006). *Üniversite öğrencilerinin ahlaki yargı yetenekleri ve ahlaki yargı yetenekleri ile kendini gerçekleştirme düzeylerinin karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Çiftçi, N. (2001). *Almanya ve Türkiye'deki öğrencilerin ahlaki yargı yeteneklerinin karşılaştırılması*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çileli, M. (1981). *14-18 yaşları arasındaki öğrencilerde ahlakî yargının zihinsel gelişim psikolojisi yaklaşımı ile değerlendirilmesi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Çitemel, N. (2010). *Lisansüstü öğrencilerinin ahlaki yargı yetenekleri ile psikolojik belirtileri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Cropanzano, R., Goldman, B. and Folger, R. (2003). Deontic justice: The role of moral principles in workplace fairness. *Journal of organizational behavior*, 24(8), 1019-1024.
- Dinç, E. ve Üztemur, S. S. (2016). Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin demokratik değer algılarının karikatürler aracılığıyla incelenmesi. *Elementary Education Online*, 15(3), 974-988.
- Ertürk, R. (2014). *Öğretmenlerin iş motivasyonları ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki (Bolu ili örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Gültekin, F. (2008). *Psikoloji, rehberlik ve psikolojik danışma, sosyal hizmet öğrencilerinde üniversite eğitiminin ahlaki yargı yeteneğine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Gümüş, E. (2015). *Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramına göre ortaokul öğrencilerinin ahlaki gelişim düzeyi ile cinsiyet rollerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Gündoğan, A. (2021). Okulöncesi ve sınıf öğretmeni adaylarının demokratik değer algıları ile toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları arasındaki ilişki. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36(4), 774-787. doi: 10.16986/HUJE.2020059308
- Hatunoğlu, A. G. (2003). *Farklı ahlaki gelişim düzeylerinde bulunan üniversite öğrencilerinin kendilerinin ve toplumun ahlak düzeylerini değerlendirmeleri ve psikolojik belirti düzeylerinin karşılaştırılması*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- İkizoğlu, M. (1993). *Demokratik ve otoriter ana baba tutumlarının lise son sınıf öğrencilerinin benlik saygısı üzerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İnel, Y., Urhan, E. ve Ünal, A.İ. (2018). Ortaokul öğrencilerinin adalet kavramına ilişkin metaforik algıları. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 8(2), 379-402.
- Kabaday, A. ve Aladağ, K. S. (2010). Farklı ilköğretim kurumlarına devam eden öğrencilerin ahlaki gelişimlerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 878-898.
- Karagöz, Y. (2002). Liberal Öğretide Adalet, Hak ve Özgürlük. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 267-295.
- Kaya, M. ve Aydın, C.(2011). Üniversite öğrencilerinin dini inanç ile ahlaki olgunluk düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30, 15-42.
- Kılıç, M. ve Kösterelioğlu İ. (2019,19-22 Haziran). Mevlana'nın Sözleri ve Sözleriyle Desteklenen Hikayelerin Değerler Eğitimine Katkısı. Sakarya. E. Masalç *Erpa international congresses on education 2019. In book of proceedings 177-183*. EDUGARDEN.
- Koca, G. (1987). *İlkokul birinci sınıfa devam eden yedi yaşındaki çocukların ahlaki yargılarını etkileyen bazı faktörler*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

- Mangır, M. ve Haktanır, G. (1990). *A.Ü. Ziraat Fakültesi'nde çalışan annelerin çocuk yetiştirme tutumları üzerinde bir araştırma, bilimsel araştırmalar ve incelemeler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2021). *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2019-2020 Yılı*. http://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=396 adresinden 25.11.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018a). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar)*. Ankara.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018b). *İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programı (İlkokul 4. Sınıf)*. Ankara.
- Özgüleç, F. (2001). *7-11 yaşlarındaki çocukların ahlaki yargılarının gelişimi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özkaynak, B. (1982). *Teğmen Kalmaz İlköğretim Okuluna devam eden 6-11 yaş grubu çocukların ahlaki yargılarının gelişimi*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sarmusak, D. (2011). *İlköğretim öğrencilerinin empatik eğilimleri ve algıladıkları öğretmen tutumlarının öğrencilerin ahlaki değer yargılarına etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Serinkan, C. ve Erdiş, Y. Ü. (2014). *Dönüşümcü liderlik bağlamında örgütsel vatandaşlık ve örgütsel adalet*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Seydoğulları Ü. S., Çiftçi Arıdağ, N. ve Koç, M. (2014). Lise öğrencilerinde ahlaki yargı yeteneğinin anne baba tutumları açısından incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 47(2), 21-40.
- Sili, A. (2012). Lise öğrencilerinin saldırganlık eğilimleri üzerine sosyolojik bir değerlendirme: Erzurum Örneği. *EKEV Akademi Dergisi*, 16(51), 261-271.
- Söylemez, B. ve Oruç, C. (2018). Üniversite öğrencilerinin ahlaki yargı düzeylerinin demografik değişkenlere göre incelenmesi. *Electronic Turkish Studies*, 13(19), 1595-1614.
- Şafak, Z. (2008). *İlköğretim okullarında çalışan öğretmenler ve yöneticilerin bilişsel ahlaki yeteneklerinin çok boyutlu olarak incelenmesi (İstanbul Anadolu Yakası Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Şahin, R. ve Bakioğlu, F. (2014). Kültürlerarası tolerans ile ahlaki olgunluk arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of International Social Research*, 7(29), 108-116.
- Şengün, M. (2008). *Lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeylerinin bazı kişisel değişkenler açısından incelenmesi*. Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Şenturan, Ş. (2014). *Örnek olaylarla örgütsel davranış*. İstanbul: Beta.
- Türk Dil Kurumu. (2021). *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden 25.11.2021 tarihinde erişilmiştir.

- Teloğlu, Ő. K. Ç. (2016). *Erken çocuklukta üstün yetenekli ve normal gelişim gösteren çocukların ahlaki akıl yürütmelerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Titrek, O. (2009). Okul türüne göre okullardaki örgütsel adalet düzeyi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 551-573.
- Ünlütepe, M. (2016). Temel ve ortaöğretim kurumlarında hukuk eğitimi üzerine. *Legal Hukuk Dergisi*, 14(161), 2393-2407.
- Yaşartürk, İ. (2019). *İlkokul öğrencilerinin adalet, dürüst olma, sorumluluk ve yardımseverlik değerlerine yönelik yargılarının Kohlberg'in ahlak gelişim kuramına göre incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Yeşil, R. ve Aydın, D. (2007). Demokratik değerlerin eğitiminde yöntem ve zamanlama. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 65-84.

Extended Abstract

Introduction

Today, the view that raising students as "good people-good citizens" is as important as raising them academically and professionally is accepted in all educational circles (Başaran & Akar, 2016). In this context, it is seen that one of the most important goals of schools is to provide students with national and universal values. Justice, which is important both nationally and universally, is an important value that should be brought to children in the formation of society. The most important prerequisite for peace, tranquility and happiness in a society is justice. It is not possible to achieve these without justice. Because individuals who have the value of justice are expected to act in this direction by feeling the importance of being fair in their lives. It is of great importance that individuals gain this value from childhood. Therefore, the aim of this study is to reveal the justice disposition levels of primary school third and fourth grade students and to examine the justice disposition levels in terms of some variables. For this purpose, answers to the following questions were sought in the study.

- What is the level of justice tendencies of primary school 3rd and 4th grade students?
- Do students' justice tendencies differ according to gender and grade level variables?
- What is the relationship between the justice tendencies of the students and the education level of the parents, the monthly income of the family, the number of people living at home, the number of siblings, the number of books read monthly, the time spent watching television and the time playing games with a phone/tablet?

Method

This research, which aims to examine primary school 3rd and 4th grade students' justice disposition levels and their justice disposition levels in terms of some variables, is a descriptive field study in relational design type.

The study group of the research was carried out with 366 students studying in the 3rd and 4th grades of public primary schools. The study group was selected by the stratification method determined according to the socioeconomic level criteria of the school. Before determining the working group, the schools were stratified as low, middle and high socioeconomic groups with the support of the provincial national education directorate. After this stage, 3 schools that researchers can easily reach were selected as the study group. In order to ensure the distribution, 1 of the 3 schools selected was determined as a lower socio-economic group, 1 as a middle socio-economic group and 1 as an upper socio-economic group. After the schools were determined, no student selection was made within the school, and all 3rd and 4th grade students in the selected school were included in the study group.

The data of the study were collected through the personal information form and the Justice Tendency Scale. In the personal information form, information about the education level of the parents, the monthly income of the family, the number of people living at home, the number of siblings, the number of books read monthly, the daily television watching time and the daily playing time with the phone and tablet were included in the personal information form. The Justice Tendency Scale was developed by Sarmusak (2011), for primary school 4th and 5th grades. According to the result of the factor analysis, it was determined that the scale consisted of 9 items and one dimension. The total variance explained by the single factor structure is 34.01. The original scale was prepared in 4-point Likert type. However, since 3rd grade students were included in the sample in this study, the scale was arranged in a 3-point Likert type. As such, the lowest score to be obtained from the scale is 9, and the highest score is 27. The scales were applied by the researchers themselves by going to the designated schools.

Findings

The findings regarding the total score averages, standard deviation and percentage values of the 3rd and 4th grade primary school students on the justice tendency scale are given in Table 1.

Table 1.

Total score averages and standard deviation values of primary school 3rd and 4th grade students on the justice tendency scale

	N	Lowest	Highest	Mean	Std. Deviation	%
Justice Tendencies Scale	336	9,00	27,00	23,30	3,23	86.3

The lowest score that can be obtained from the scale is 9, while the highest score is 27. In this study, the average score obtained from the students was calculated as 23.30, and the standard deviation value was calculated as 3.23. The percentage equivalent of this score was calculated as 86.3%. These findings can be interpreted as students' tendency to justice is high. In addition, according to the t test results, the scores of the girls were found to be significantly higher than the boys ($t=5.88$; $p<0.005$). According to these findings, it can be said that the justice tendencies of the 3rd and 4th grade primary school female students are higher than the male students. When the justice tendencies according to class levels are examined, it was seen that although there was a difference in favor of the 3rd graders between the two groups according to the t-test results applied, this difference was not statistically significant ($t=3.34$; $p>0.05$).

Table 2.

The Relationship Between the Levels of Justice Tendency of Primary School 3rd and 4th Grade Students and the Variable

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1- Justice tendency	1,00								
2- Mother's education	,07	1,00							
3- Father's education	,02	,64**	1,00						
4-Monthly income	-,12*	-,03	-,17**	1,00					
5- Number of siblings	,04	-,08	-,06	,08	1,00				
6- Number of people living in the house	,02	-,07	-,03	,02	,64**	1,00			
7- Reading book	,24**	,15**	,14**	,05	,06	,04	1,00		
8- tv watching time	-,19**	,02	,03	,07	-,03	,02	-,17**	1,00	
9- Time of social media	-,30**	,06	,10	,17**	-,05	,02	-,09	,34**	1,00

When the correlation table between students' justice dispositions and some variables is examined, it is seen that the highest correlation with the scores of primary school 3rd and 4th grade students from the justice disposition scale is the time students play with their phones-tablets. As students' daily playing time with phones and tablets increases, their justice tendency scores decrease ($r= -.30$). Again, as students' daily television watching time increases, their justice tendency scores decrease ($r=-.19$). On the other hand, it has been determined that there is a positive relationship between the number of books students read and their justice tendency scores. As the number of reading books increases, the justice tendency scores also increase ($r=.24$). Another significant relationship with the students' justice tendency scores was the monthly income status variable. It has been determined that there is a negative relationship between monthly income status and justice tendency scores ($r=-.12$). It is seen that there is no relationship between the students' justice tendency scores and the mother and father education level, the number of siblings and the number of people living at home. According to these findings, it can be said that the duration of watching television and playing games with phones and tablets negatively affect their justice tendencies. On the other hand, reading books has a positive effect on students' justice tendencies. It is seen that the strength of the relations is at a low level.

Conclusion, Discussion and Recommendations

According to the research conducted to examine the justice dispositions of the third and fourth grade primary school students in terms of various variables, it was concluded that the justice dispositions of the students were high. These findings are similar to the study conducted by Sarmusak (2011) on primary school 4th graders. Similarly, in a study conducted on 4th and 5th grades with the same measurement tool, students' justice tendencies were found to be high (Çalışkan, Güney & Doğan 2019). According to gender, it has been determined that girls' justice tendencies are higher than boys. In the study conducted by Sarmusak (2011) on primary school 4th and 5th grade students, it was concluded that there was no difference according to gender. In this study, it was seen that the students' justice tendencies did not differ according to the class. For the value of fairness in Yaşartürk (2019) research, although the scores of the 1st grade students are higher than the 3rd grade students' scores, this difference is not meaningful (Yaşartürk, 2019). In their study, Çalışkan, Güney & Doğan (2019) concluded that the mean justice values of primary and secondary school students are quite close to each other (Çalışkan, Güney & Doğan 2019).

Within the scope of the research results, the following suggestions can be offered to practitioners and researchers: By increasing school-family cooperation, families can provide students with television, phone, tablet, computer, etc. Information can be given that students are negatively affected if they spend a long time with technological tools. Seminars on how to organize values education activities for families with their children can be organized through the school's guidance service and classroom teachers. Projects, competitions and activities can be organized to increase students' reading time. Qualitative and quantitative studies can be conducted on teachers' perceptions and tendencies of justice. Qualitative studies can be carried out to examine students' perceptions and tendencies of justice in depth.

Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Bilim İnsanı İmajlarının İncelenmesi

Metin DEMİR
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
metin.demir@dpu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-9223-7811

Hazal POYRAZ RÜSTEMOĞLU
Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi
hazal.poyrazrustemoglu@ksbu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-4948-1576

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1096143
Geliş Tarihi: 30.03.2022	Revize Tarihi: 06.07.2022
	Kabul Tarihi: 21.07.2022

Atf Bilgisi

Demir, M. ve Poyraz Rüstemoğlu, H. (2022). Okul öncesi dönem çocuklarının bilim insanı imajlarının incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 442-460.

ÖZ

Bu çalışmanın amacı okul öncesi dönem çocuklarının bilim insanı imajlarını ortaya koymaktır. Araştırmada nitel araştırma yaklaşımlarından biri olan temel nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Çalışmanın katılımcılarını Kütahya İlinde Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı 2018-2019 eğitim öğretim yılında eğitim gören 5 bağımsız anaokulunda 60-66 ay grubundaki 259 okul öncesi dönem çocuğu oluşturmaktadır. Çalışmanın veri toplama süreci 2 aşamada gerçekleştirilmiştir. Birinci aşamada kolay ulaşılabilir durum örneklemesine göre seçilen 259 okul öncesi dönem çocuğuna bilim insanı resmi çizdirilmiştir. İkinci aşamada ise resim çizen çocuklar arasından maksimum çeşitliliğe göre seçilen 33 çocuk ile yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. Analizlerin sonucunda kız ve erkek çocuklarının bilim insanı imajlarının birbirine yakın olduğu görülmüştür. Aynı sınıfta öğrenim gören çocukların da bilim insanı imajlarının birbirine benzer olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın diğer dikkat çekici sonucunda ise geçmiş yıllarda yapılan çalışmalara benzer olarak, çocukların kalıplaşmış bilim insanı imajına sahip oldukları ancak, özellikle teknoloji ve izledikleri çizgi filmlerin etkisiyle çocukların kalıplaşmış bilim insanı imajından farklı imajlara da sahip oldukları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Bilim insanı, imaj, okul öncesi eğitim.

Examining The Images of Scientists in Pre-School Children

ABSTRACT

The aim of this study is to reveal the scientist images of preschool children. In the research, the basic qualitative research design, which is one of the qualitative research approaches, was used. The participants of the study consist of 259 preschool children in the 60-66 month group in 5 independent kindergartens in the 2018-2019 academic year affiliated to the Directorate of National Education in Kütahya. The data collection process of the study was carried out in 2 stages. In the first stage, 259 preschool children, who were selected according to the easily accessible situation sampling, had the picture of a scientist drawn. In the second stage, semi-structured interviews were conducted with 33 children who were selected according to the maximum variety among the children who drew pictures. Content analysis was used in the analysis of the data. As a result of the analysis, it was seen that the scientist images of girls and boys were close to each other. It has been determined that the images of scientists of children studying in the same class are similar to each other. Another remarkable result of the research is that, similar to the studies carried out in previous years, children have a stereotypical scientist image, but they also have different images from the stereotypical scientist image, especially with the effect of technology and the cartoons they watch.

Keywords: Preschool education, scientist, image.

Giriş

Okul öncesi dönem bireyin eğitim yaşantısının temellerinin atıldığı, kritik öneme sahip bir dönemdir. Bireyin yaşantısının önemli yıllarının temel basamağı olan bu dönemde çocukların kazandığı deneyimler, gelecekteki yaşama bakış açılarını önemli ölçüde etkilemektedir (Taş, 2010). Okul öncesi dönemde bilime ve bilim insanına yönelik kazanılan imajlar bireylerin daha sonraki yaşam dönemlerinde bilime yönelik tutumlarını da olumlu anlamda etkilemektedir. Bireyin dünyaya geldiği andan ilkokul dönemine kadar olan dönemi kapsayan ve bireylerin gelişimlerinde önemli role sahip olan

okul öncesi dönem, bireyin, bireysel farklılıklar göz önünde bulunarak ve zengin uyarıları içeren çevre imkanları sağlanarak ve toplumun manevi ve kültürel değerleri benimsenerek yönlendirilebilen eğitim süreci olarak tanımlanabilmektedir (Aral, Kandır ve Yaşar, 2002; Poyraz ve Dere, 2003).

Yaşadığımız yüzyılda bilim ve teknolojinin öneminin her geçen gün arttığı ve günlük yaşamımızda daha fazla yer aldığı açık bir şekilde görülmektedir. Toplumsal gelişmelerin sağlanması için çağdaş gelişmelere ayak uydurabilen, çevresine karşı duyarlı, üretken, yaratıcı ve mutlu bireyler yetiştirmek oldukça önem taşımaktadır (Gültekin Akduman, 2015). Bireylerin doğdukları andan itibaren bu değişim ve gelişimlere ayak uydurabilmesi için araştırma, keşfetme ve merak duygularının desteklenmesi gerekmektedir.

Okul öncesi dönem çocuğun fen eğitimi ile, sistematik olarak bilim ve bilime yönelik etkinliklere karşılaştığı dönemdir ve bu dönemde bilime yönelik etkinliklere aktif olarak katılan çocuklar bu deneyimlerini yaşam boyu sürdürmekte ve geliştirmektedir. Okul öncesi dönem fen eğitimi ile çocuklar bilimsel süreç becerilerini yaşamlarında aktif olarak kullanabilmekte ve yaşama dair sorular sormasını, uygulamalar yapmasını ve gözlemler yapmasını sağlamaktadır (Arı ve Çelebi Öncü, 2007; Türkmen, 2008).

Bilim temelinde sorgulama ve düşünmeyi gerektirmektedir. Dünyaya yeni gelen birey ise doğduğu andan itibaren yaşadığı dünyayı sorgulamaktadır ve bu nedenle aslında her küçük birey birer bilim insanı olma adayıdır (Uyanık Balat, 2010). Okul öncesi dönem çocuğunun ve bilimin ortak noktası ise ikisinin de araştırma, inceleme ve sorgulama becerilerini barındırması ve durağan olmamasıdır.

Çocukların bilime yönelik faaliyetlerde aktif olması, bilime değer vermesi ve bilime yönelik olumlu imajlar kazanması isteniyorsa öncelikli olarak bilimi yapan bilim insanlarına yönelik olumlu imajlar kazanması gerekmektedir. Bilim insanının genel olarak mutlak bir tanımının yapılamamasına rağmen, bilim insanı bilgiye ulaşma sürecinde bilimsel yöntemleri kullanan, belirli sistematik hareketlerle bilgiye ulaşmaya çalışarak, düşünsel ve eylemsel işlemleri sürdüren kişi olarak tanımlanabilmektedir (Kemaneci, 2012). Bilim insanı hayal gücü ve yaratıcılığı geniş, önyargılardan uzak eleştirel ve objektif bir kişiliğe sahiptir. Çalışmalarında bilimsel süreç becerilerini kullanmakta ve araştırmalarını bilimsel temellere dayandırarak bilimsel kurallar çerçevesinde oluşturmaktadır. Bilim insanları kalıplaşmış bilgi ve becerilerden uzak, yeni bilgi ve becerileri arama çabasıdadır.

Çocukların zihinlerinde bilim insanına yönelik oluşturdukları tutumlar ise bilim insanına yönelik nasıl bir imaj oluşturdukları ile doğrudan ilişkilidir. İmaj kavramını zihinde tasarlanan genel görüş, izlenim olarak tanımlarsak bilim insanının zihnimizdeki görüntüsüne bilim insanı imajı da diyebiliriz (Kibar Kavak, 2008). Bilim insanı imajının nasıl algılandığı ile ilgili birçok çalışma yapılmış ve genel anlamda kalıplaşmış (laboratuvar ortamında çalışan, beyaz önlük giyen, dağınık saçlı ve erkek bireyler vb.) bilgilere ulaşılmıştır (Ağgül Yalçın, 2012; Ayvacı, Atik ve Ürey, 2016; Barman, 1997; Chambers, 1983; Güler ve Akman, 2006; Kemaneci, 2012; Kibar Kavak, 2008; Nuhoğlu ve Afacan, 2011; Öcal, 2007; Özel, 2012; Song ve Kim, 1999; Yvonne, 2002).

Öğrencilerin bilim insanı imajı üzerine ülkemizde (Ağgül Yalçın, 2012; Akgün, 2016; Altun ve Yıldız Demirtaş, 2013; Ayvacı, Atik ve Ürey, 2016; Bayri, Köksal ve Ertekin, 2016; Çermik, 2013; Kaya, Afacan, Polat ve Urtekin, 2013; Kemaneci, 2012; Korkmaz ve Kavak, 2010; Nuhoğlu ve Afacan, 2011; Oğuz Ünver, 2010; Özel, 2012; Özsoy ve Ahi, 2013; Turgut, Öztürk ve Eş, 2017) ve çeşitli ülkelerde yapılan çalışmalarda; (Barman, 1997; Beardslee ve O'Dowd, 1961; Burton ve Huber, 1995; Chambers, 1983; Finson, Beaver ve Cramond 1995; Finson, 2002; Koren ve Bar, 2009; Mead ve Metraux, 1957; Newton D. ve Newton L., 1992; Ruiz Mallen, 2012) öğrencilerin bilim insanına yönelik algılarının ve zihinsel imajlarının, onların bilime olan tutumlarını ve bilimsel faaliyetlere karşı olan tutumlarını önemli ölçüde etkilediği sonuçlarına ulaşmıştır.

Çocuklar günlük yaşamlarında ve okulda bilim insanına ilişkin tutumlar geliştirmektedir ve bu tutumlar zihinlerinde kendi bilim insanı imajlarını oluşturmaktadır. Daha sonradan bu imajların değişmesi oldukça zor olmaktadır. Bilim ve bilim insanı imajları, okul ve eğitim materyallerinden,

öğretmenlerin tutum ve davranışlarından, öğretmenlerin sahip olduğu kişilik özelliklerinden, öğretmenin derse yönelik tutumundan, okul dışındaki aktivitelerden ve bilimi konu edinen film vb materyallerden etkilenen bir yapıya sahiptir (Buldu, 2006; Türkmen, 2008). Bilim insanı imajları, yaşamın ilk yıllarından itibaren öğrencilerin zihninde oluşmaya başlamaktadır ve özellikle okul öncesi dönemde bilim insanına yönelik olumlu ya da olumsuz yargıların şekillenmeye başladığı belirtilmektedir (Güler ve Akman, 2006). Bu nedenle yaşamın ilk yıllarından itibaren çocuklara bilim insanı modelleri gösterilmeli ve olumlu bilim insanı imajlarının oluşturulması adına çalışmalar yapılmalıdır. Bu kapsamda bu çalışmanın amacı okul öncesi dönem çocuklarının bilim insanı imajlarının incelenmesidir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki alt amaçlara yanıt aranmıştır.

1. Okul öncesi dönem çocuklarının dış görünüşüne ilişkin imajları nelerdir?
2. Okul öncesi dönem çocuklarının yüz ifadesine ilişkin imajları nelerdir?
3. Okul öncesi dönem çocuklarının cinsiyetine ilişkin imajları nelerdir?
4. Okul öncesi dönem çocuklarının çalışma ortamına ilişkin imajları nelerdir?
5. Okul öncesi dönem çocuklarının çalışma ortamında bulunanlara ilişkin imajları nelerdir?
6. Okul öncesi dönem çocuklarının bilgiye ulaşma sembollerine ilişkin imajları nelerdir?
7. Okul öncesi dönem çocuklarının hangi teknolojik ürünlerden yararlandığına ilişkin imajları nelerdir?

Yöntem

Araştırmanın yöntem bölümünde araştırma sürecine ilişkin bilgiler ayrıntılı şekilde verilmiştir. Yöntem bölümü, araştırma modeli, çalışma grubu, veri toplama aracı, verilerin toplanması ve analizi başlıklarından oluşmaktadır. Ayrıca araştırma etiği kapsamında alınan etik izin bu başlık altında sunulmuştur.

Araştırma Modeli

Okul öncesi dönem çocuklarının bilim insanı imajlarını belirlemeyi amaçlayan bu çalışma bir nitel araştırmadır (Creswell (2002), nitel araştırmanın, bir durumu tanımlama, inceleme ve kişilerin inanç, algı ve tavırlarını betimleme hakkında etraflıca bilgi sağladığını ifade etmektedir.

Nitel araştırma modellerinden *Temel Nitel Araştırma* deseninde yürütülen çalışmada, temel nitel araştırma deseni okul öncesi dönem çocuklarının bilim insanı imajlarını temel düzeyde anlamak için kullanılmıştır. Temel nitel araştırmanın odağında, araştırmacının olguları veya durumları nasıl anlamlandırdığı üzerinde durulmaktadır (Merriam, 2002). Bu desende, araştırmacının tümevarımsal bir strateji belirlediği ve sonuçları betimsel olarak ortaya koyduğu ifade edilmektedir.

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubu 2 farklı aşamada belirlenmiştir. Çalışmanın birinci aşamasında katılımcılar, 2018-2019 eğitim öğretim yılında Kütahya ilinde okul öncesi eğitim kurumlarında, 7 bağımsız anaokulunda eğitim gören (60-66) ay grubu 1146 çocuk arasından, amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örneklemesine göre seçilmiştir. Amaçlı örnekleme yöntemi ile zengin ve geniş bir bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların, derinlemesine araştırılması amaçlanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu örnekleme türü, ulaşılması kolay olan bir durumu seçerek araştırma yapılacak birey ya da grupların araştırma sürecine dahil edilmesinin daha kolay ulaşılabilir olmasıyla ilişkilidir (Ekiz, 2013). Bu durum araştırmaya kazandırdığı hız ve pratiklik açısından önemlidir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Buna göre, evrende bulunun öğrencilerden 5 bağımsız anaokulundan kolay ulaşılabilir durum örneklemesine göre seçilen (60-66) ay grubu 259 okul öncesi dönem çocuğu, araştırmanın katılımcılarını oluşturmuştur.

Çalışmanın ikinci aşamasını oluşturan çalışma grubu ise, birinci aşamada kolay ulaşılabilir durum örneklemesine göre seçilen 259 okul öncesi dönem çocuğu arasından amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örneklemesi yoluyla belirlenen 33 okul öncesi dönem çocuğu

oluşturmaktadır. Araştırmada küçük bir örneklem oluşturularak ve bu örnekleme çalışılan probleme taraf olabilecek bireylerin çeşitliliğini maksimum derecede yansıtmak amaçlanmıştır. Maksimum çeşitliliğe dayalı örnek oluşturmada amaç genelleme yapmak değil, çeşitlilik gösteren durumlar arasında herhangi bir ortak durumun var olup olmadığını belirlemek ve bu çeşitliliğe göre problemin farklı boyutlarını ortaya koymaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Literatür incelendikten sonra araştırma için okul öncesi dönem çocuklarına yönelik cinsiyet, sosyoekonomik düzey ve ebeveynlerin eğitim durumlarını içeren üç adet çeşitlilik alanı belirlenmiştir. Araştırmanın birinci kısmının örneklemini oluşturan 259 kişi içerisinde bahsedilen üç çeşitlilik alanını temsil edecek şekilde cinsiyet için 15 kız, 18 erkek; sosyoekonomik düzey için 12 yüksek, 10 orta, 11 düşük; ebeveyn eğitimi için 10 ilkököl, 11 lise, 12 üniversite mezunu ebeveyni olan çocuklar seçilmiştir. Böylece belirlenen bu üç alanı temsil edecek şekilde katılımcılar maksimum çeşitliliğe göre oluşturulmuştur.

Tablo 1

Çalışmaya Katılan Çocukların Dağılımları

Cinsiyet		Erkek	Kız	Toplam
Çalışmaya Katılan Çocukların Ebeveynlerinin Eğitim Düzeyleri	İlkokul	5	5	10
	Lise	6	5	11
	Üniversite	7	5	12
Çalışmaya Katılan Çocukların Sosyo Ekonomik Düzeyleri	Düşük	6	5	11
	Orta	5	5	10
	Yüksek	7	5	12
Çalışmaya Katılan Çocukların Dağılımları	Çalışma yapılan çocuk sayısı	132	127	259
	Çizim yapan çocuk sayısı	113	119	232

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplamak için iki farklı veri toplama aracı kullanılmıştır. Bunlardan ilki, bilim insanı ile ilgili düşüncelerin resim çizilerek anlatılmasına olanak sağlayan *Bir Bilim İnsanı Çiz Testi (Draw a Scientist Test)* (Chambers, 1983), diğeri ise araştırmacı tarafından hazırlanan bilim insanı imajlarını belirlemek amacıyla, bilim insanının özelliklerini, çalışma ortamını, cinsiyetini, dış görünüşünü, yüz ifadesini ve çocuğun bilim insanını daha önce nerede gördüğünü kapsayacak şekilde 6 sorudan oluşan *yarı yapılandırılmış görüşme formudur*.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Verilerin analiz aşamasında araştırmacı tarafından Bir Bilim İnsanı Çiz testinin (Draw A Scientist Test) değerlendirilmesinde kullanılan literatürdeki kodlama cetvellerini incelenmiş Ruiz Mallen (2012) ve Özden (2017) tarafından geliştirilen kodlama cetvelleri referans alınarak bir kodlama cetveli oluşturulmuştur. Oluşturulan kodlama cetveli başlıkları 2 uzmana çocukların çizimlerinin bazı örnekleri ile birlikte verilmiştir. Kodlama cetvelinde yer alan başlıkların resimlerdeki objeleri sınıflandırmada yeterli olup olmadığına ilişkin görüşleri alınarak kodlama cetveli oluşturulmuştur.

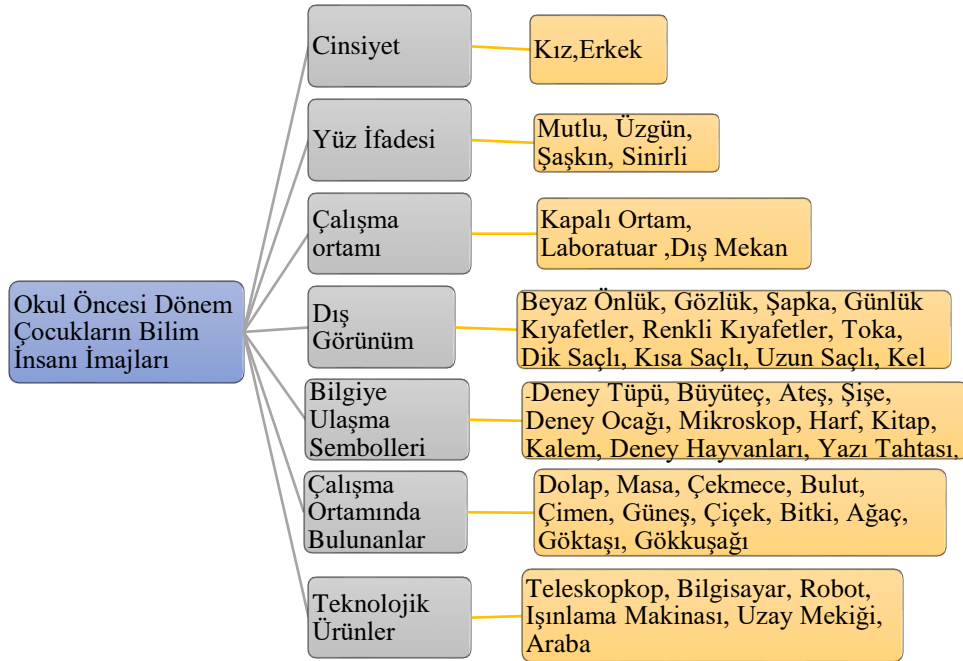
Oluşturulan kodlama cetveli ile çocukların bilim insanı çizimlerine içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizinde, toplanmış olan verileri açıklayabilecek kavramları ve ilişkiyi bulmak hedeflenmektedir. Toplanan verilerin öncelikle kavramsallaştırılması, daha sonraki aşamada ortaya çıkan bu kavramlar doğrultusunda düzenlenmesi ve tüm bunlara göre verileri açıklayan temaların belirlenmesi gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Araştırma Etiği

Bilimsel araştırmaların geçerli ve güvenilir sonuçlar ortaya koymak için, etik ilkeler çerçevesinde yapılması önemli bir ölçüttür (Merriam, 2009; Yıldırım ve Şimşek, 2018). Nitel araştırmalarda veriler birebir ve görüşmelere, gözlemlere, dökümanlara dayalı şekilde toplanmaktadır. Bu kapsamda araştırmanın inanırılığı sağlanırken veri toplamaya başlamadan önce Kütahya İl Milli eğitim Müdürlüğü'nden ve Dumlupınar Üniversitesi etik kurulundan gerekli izinler alınmıştır. Çalışmada çocukların kimliklerini belli edecek herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. Veri toplamanın birinci aşamasında, çocuklardan bilim insanı resmi çizimleri istenirken, bilim insanı ile ilgili herhangi bir bilgi verilmemiş, hiçbir müdahalede bulunulmamıştır. Araştırmanın ikinci kısmında veri toplama aracı olarak kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulurken uzman görüşüne başvurulmuştur. Görüşmeler sırasında araştırmacı çocukları yönlendirecek ifadelerden uzak durmuştur. Ses kayıtları araştırmacı tarafından çocukların duraksamaları ve ünlemleri de dahil hiçbir ifadeleri atlanmadan ve değiştirilmeden yazıya dökülmüştür. Kodlama cetveli oluşturulurken araştırmacı dışında 2 uzmanın daha çocukların çizimlerinden kategori ve kodlar oluşturmaları istenmiştir. Böylece kodlayıcı güvenirliliği sağlanmıştır. Araştırmada kullanılan veri toplama araçları, ses kayıtları, ham veriler, analiz aşamasında yapılan kodlamalar, veri toplama aracı için alınan uzman görüşleri, kodlama güvenirliliği için diğer uzmanların yapmış olduğu kategori ve kod listeleri, rapora temel oluşturan algılar, notlar, yazılar ve çıkarımlar gerektiğinde uzman denetimine sunulmak üzere saklanmıştır.

Bulgular

Okul öncesi dönem çocuklarının bilim insanına ilişkin imajlarına yönelik oluşturulan yüz ifadesine, cinsiyetine, çalışma ortamına, dış görünümüne, bilgiye ulaşma sembollerine çalışma ortamında bulunanlara ve teknolojik ürünlere ilişkin bulguları içeren tablo, Şekil 1'de sunulmaktadır.

Şekil 1. Bulgulara İlişkin Genel Görünüm

Bilim İnsanı İmajlarında Bilim İnsanının Dış Görünümlerine İlişkin Bulgular

Okul öncesi dönem çocuklarının bilim insanı dış görünüşüne ilişkin imajlarının analizleri Tablo 2’de sunulmaktadır.

Tablo 2

Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Bilim İnsanı Dış Görünüşüne İlişkin İmajlarının Analizleri

Dış görünüm	Kız		Erkek		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Toka	2	1.6	0	0	2	0.8
Şapka	12	10.0	17	15.0	29	12.5
Gözlük	21	17.6	12	10.6	33	14.2
Dik Saçlı	14	11.7	19	16.8	35	15.0
Beyaz önlük	24	20.1	29	25.6	53	22.8
Kel	22	18.4	43	38.0	65	28.0
Kısa saçlı	34	28.5	32	28.3	66	28.4
Uzun saçlı	62	52.1	12	10.6	74	31.8
Günlük kıyafetler	72	60.5	48	42.4	120	51.7
Renkli kıyafetler	72	60.5	51	45.1	123	53.0

Tablo 2 incelendiğinde, bilim insanı tanımlarında en fazla sayı hem kız (72) hem erkek (51) çocuklarda renkli kıyafetler kodunda görülmüştür. Bilim insanını renkli kıyafetlerle çizen çocuklar çizimlerinde genel olarak bilim insanını günlük kıyafetli olarak da resmetmişlerdir (120). Bilim insanı imajı için çocuklar resimlerde bilim insanını renkli veya günlük kıyafetlerle çizmiş olsalar da görüşme sorularını yanıtlarken beyaz önlüklü (30) olduklarını söylemişlerdir. Bu duruma örnek olarak; bilim insanının dış görünüşünü renkli kıyafetlerle çizen üç çocuk, bilim insanının dış görünüşü, (sondaj soru olarak kıyafeti) nasıldır sorusuna “T8...Önlüklüdür...”, “H2...Beyazdır...”, “T16...Beyaz Önlüklü...” cevabını vermiştir.

H2

Şekil 2. T8 Kodlu Çocuğun Bilim İnsanı Çizimi (5 Yaş, Kız)

Bu durum çocukların hayal güçleri ile zihinlerinde oluşturdukları bilim insanı imajının birbirinden farklı olduğunu göstermektedir.

Bilim insanını gözlüklü çizen çocukların sayısı (33) gözlüklü çizmeyenlerden (197) daha azdır. Ayrıca görüşme yapılan çocukların resimlerinde gözlük objesine yer vermedikleri ve görüşme esnasında da bilim insanını gözlüklü olarak ifade etmedikleri belirlenmiştir. Bu bulgu da gözlük objesi bağlamında çocukların hayal güçleri ile zihinlerinde oluşturdukları bilim insanı imajının birbirine benzer olduğunu göstermektedir.

Bilim İnsanı İmajlarında Bilim İnsanın Yüz İfadesine İlişkin Bulgular

Okul öncesi dönem çocuklarının bilim insanının yüz ifadesine ilişkin imajlarının analizleri Tablo 3'te sunulmaktadır.

Tablo 3

Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Bilim İnsanın Yüz İfadesine İlişkin İmajlarının Analizleri

Yüz ifadesi	Kız		Erkek		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Sinirli	2	1.6	3	2.6	5	2.1
Üzgün	2	1.6	3	2.6	5	2.1
Şaşkın	7	5.8	6	5.3	13	5.6
Mutlu	105	88.2	89	78.7	194	83.6

Tablo 3 incelendiğinde en fazla sayı kız (105) ve erkekler (89) için mutlu kodunda görülmüştür. En az sayı ise kızlarda ve erkeklerde üzgün (5) ve sinirli (5) kodunda görülmüştür. Bilim insanının yüz ifadesini şaşkın olarak çizen çocukların sayısı kız (7) ve erkek (6) çocukları için birbirine benzerdir.

Yarı yapılandırılmış görüşmelerde de görüşme yapılan çocuklardan 29'u bilim insanının mutlu, 1 i şaşkın olduğunu söylemiş, 1 i cevap vermemiştir. Örneğin, bilim insanı neden mutludur sorusuna "T5 İcatlar yaptıkları için....", "T7İksirler yaptıkları için....", "T8 Çünkü deneyler yaptıkları için...." cevaplarını vermişlerdir.

Şekil 3. T5 kodlu çocuğun bilim insanı çizimi (5yaş, erkek)

Bilim İnsanı İmajlarında Bilim İnsanın Cinsiyetine İlişkin Bulgular

Okul öncesi dönem çocuklarının bilim insanının cinsiyetine ilişkin imajlarının analizleri Tablo 4'te sunulmaktadır.

Tablo 4

Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Bilim İnsanın Cinsiyetine İlişkin İmajlarının Analizleri

Cinsiyet	Kız		Erkek		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Kız ve erkek	10	8.4	11	9.7	21	9.0
Kız	64	53.7	11	9.7	75	32.3
Erkek	47	39.4	66	58.4	113	48.7

Tablo 4 incelendiğinde cinsiyet kategorisinde erkek çocuklarının bilim insanı en fazla erkek (66) kodunda, kız çocuklarının ise en fazla kız (64) kodunda çizdikleri görülmüştür. Toplamda yine en fazla sayının erkek kodunda olduğu görülmüştür. En az sayının ise kız çocuklarında 10 ve erkek çocuklarında 11 olarak, kız ve erkek kodunda olduğu görülmektedir.

Yarı yapılandırılmış görüşmelerde, görüşme yapılan 33 çocuğun 23 ü bilim insanının erkek olduğunu, 5 i kız olduğunu ve 5'i de hem kız hem erkek olduğunu söylemişlerdir. "Sence bilim insanının cinsiyeti neden erkektir" sorusuna "... H4 Erkek gördüm..", T3 "... Öyledir....", "T4 Erkektir hep ondan..." "T15... Erkek olur..." "T16... Pantolonlu çünkü..." cevaplarını vermişlerdir.

Şekil 4. T4 Kodlu Çocuğun Bilim İnsanı Çizimi (5yaş, Erkek)

Şekil 5. T15 Kodlu Çocuğun Bilim İnsanı Çizimi (5yaş, Kız)

Bilim İnsanı İmajlarında Bilim İnsanın Çalışma Ortamına İlişkin Bulgular

Okul öncesi dönem çocuklarının bilim insanının çalışma ortamına ilişkin imajlarının analizleri Tablo 5'te sunulmaktadır.

Tablo 5

Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Bilim İnsanın Çalışma Ortamına İlişkin İmajlarının Analizleri

Çalışma ortamı	Kız		Erkek		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Laboratuvar	29	24.3	38	33.	67	28.
Kapalı ortam	39	32.7	38	33.	97	41.
Dış mekan	43	36.1	47	41.	100	43.
			5	1		

Tablo 5 incelendiğinde de çalışma ortamı kategorisinde en fazla sayının kızlarda 43 ve erkeklerde 47 olmak üzere dış mekan kodunda olduğu, en az sayının ise kızlarda 29 ve erkeklerde 38 olarak laboratuvar kodunda olduğu görülmektedir. Bu bulgu literatürde yer alan bilim insanı laboratuvarında çalışır imajını desteklememesi yönünden önemli bir farklılık taşımaktadır. Çalışmaya katılan çocukların çizimlerini mekansal olarak, kapalı ortam, dış mekan ve laboratuvar olarak kodlarken beşinci alt problemin bulgularından yararlanılmıştır. Çocuklar kapalı ortam çizimlerinde masa sandalye, duvarlar tercih ederken, açık ortam çizimlerinde daha çok bitkileri, güneşi ve çiçekleri kullanmışlardır. Laboratuvar çizimlerinde ise deney ocakları ve deney malzemelerini kullanmışlardır.

Yarı yapılandırılmış görüşmelerde bilim insanı nerede çalışır sorusuna “T7... İş yerinde...”, “T9 ...Bilim yerlerinde. Biz daha önce bilim yerlerine gitmiştik...”, “T10... Kapalı bir yerde çalışır...”, “T13...Garaj gibi bir yerde...” cevaplarını vermişlerdir. Çocukların açıklamalarına yönelik çizdiği resimler aşağıda gösterilmiştir.

Şekil 6. T9 Kodlu Çocuğun Bilim İnsanı Çizimi (5yaş, kız)

Bilim İnsanı İmajlarında Bilim İnsanın Çalışma Ortamında Bulunanlara İlişkin Bulgular

Okul öncesi dönem çocuklarının bilim insanının çalışma ortamında bulunanlara ilişkin imajlarının analizleri Tablo 6'da sunulmaktadır.

Tablo 6

Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Bilim İnsanın Çalışma Ortamında Bulunanlara İlişkin İmajlarının Analizleri

Çalışma ortamında bulunanlar	Kız		Erkek		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Gökkuşuğu	4	3.3	1	0.8	5	2.1
Ağaç	5	4.2	3	2.6	8	3.4
Çekmece	3	2.5	6	5.3	9	3.8
Gök taşı	4	3.3	5	4.4	9	3.8
Çiçek	10	8.4	9	7.9	19	8.1
Bitki	10	8.4	13	11.5	23	9.9
Bulut	22	18.4	23	20.3	45	19.3
Dolap	19	15.9	27	23.8	46	19.8
Çimen	24	20.1	22	19.4	46	19.8
Güneş	27	22.6	20	17.6	47	20.2
Masa	45	37.8	31	27.4	76	32.7

Tablo 6 incelendiğinde çalışma ortamında bulunanlar kategorisinde, en fazla sayı masa (76) kodunda görülmüştür. En az sayı ise kızlarda çekmece (3), erkeklerde (6) gökkuşuğu kodunda görülmüştür. Çizimlerinde bulut, çimen, güneş, bitki, ağaç figürlerini kullanan çocukların sayısı kız ve erkek çocuklar için benzerlikler göstermektedir. 1i erkek diğer 4 ü kız olmak üzere 5 çocuk çizimlerinde gök kuşağını kullanmışlardır. Literatürdeki diğer çalışmalardan farklı olarak 4 ü kız ve 5 i erkek toplam 9 çocuk çizimlerinde gök taşını kullanmışlardır. Bu bulgu çocukların bilim insanı imajını içeren çizimlerinde bilim ve teknolojiye ilişkin yeniliklerden etkilendiklerini göstermektedir.

Yarı yapılandırılmış görüşmelerde çocukların çizdikleri resimleri detaylandırarak anlatmalarını istendiğinde, "T3...çiçek yaptım. Burada oyuncak bir ağaç yaptım. Burada eski kamera, burada kalem...", "T6...Böyle ışık, mutlu olan bir güneş, çiçek...", "T19... Bu kitaplık, camlar, masalar,

bilgisayar...” cevaplarını vermişlerdir. Çocukların açıklamalarına yönelik çizimleri aşağıda gösterilmiştir.

Şekil 7. T6 Kodlu Çocuğun Bilim İnsanı Çizimi (5yaş, Erkek)

Bilim İnsanı İmajlarında Bilim İnsanın Hangi Teknolojik Ürünlerden Yararlandığına İlişkin Bulgular

Okul öncesi dönem çocuklarının bilim insanının hangi teknolojik ürünlerden yararlandığına ilişkin imajlarının analizleri Tablo 7’de sunulmaktadır.

Tablo 7

Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Bilim İnsanın Hangi Teknolojik Ürünlerden Yararlandığına İlişkin İmajlarının Analizleri

Teknolojik ürünler	Kız		Erkek		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Araba	4	3.3	1	0.8	5	2.1
Teleskop	3	2.5	3	2.6	6	2.5
Bilgisayar	8	6.7	9	7.9	17	7.3
Uzay mekiği	9	7.5	9	7.9	18	7.7
Işınlanma makinesi	12	10.	16	14.1	28	12.0
Robot	25	21.	19	16.8	44	18.9
		0		0		

Tablo 7 incelendiğinde bilim insanlarının kullandıkları teknolojik ürünler kategorisinde erkeklerde (19) ve kızlarda (25) en fazla sayı robot kodunda görülmüştür. En az sayı ise erkeklerde (1) araba kodunda ve kızlarda (3) ise teleskop kodunda görülmüştür. Toplamda ise en az sayı araba (5) kodunda görülmüştür. Çocukların çizimlerde en fazla robotu kullanması araştırmanın önemli bulgularındandır. Çünkü daha önceki yıllarda okul öncesi dönem çocuklarıyla yapılan araştırmalarda robot çizimlerine pek fazla rastlanılmamıştır. Kız çocuklarının 12 si ve erkek çocuklarının 16 sı çizimlerinde ışınlanma makinesini kullanmışlardır. Daha önce yapılan çalışmalarda rastlanmayan bu bulgu çocukların bilim insanı imajında önemli bir yer edinmiştir.

Yarı yapılandırılmış görüşmelerde bilim insanı ne yapar sorusuna “T1...Uzayaracıyapıyor...”, “T10...İksirler...”, “T12...Sihirbazlık...”, “T15...Bilim insanı bir robot yapıyor...”, “H2...Robot...” cevaplarını vermişlerdir. Çocukların açıklamalarına göre çizimleri aşağıda verilmiştir.

Şekil 8. T10 kodlu çocuğun bilim insanı çizimi (5yaş, erkek)

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bilim insanına ilişkin imajlar incelendiğinde dış görünüş imajının kız ve erkek çocukları için benzer olduğu söylenebilmektedir. Ayrıca yarı yapılandırılmış görüşmelerde ebeveynlerin eğitim düzeylerine ve sosyo ekonomik düzeylerine göre bir farklılaşmaya rastlanılmamış çocuklar genel olarak benzer cevaplar vermişlerdir. Kız ve erkek çocukların, çizimlerine bakıldığında bilim insanı dış görünüşleri geleneksel kalıplaşmış imajlardan farklılaşarak renkli kıyafetler, günlük kıyafetler ve uzun saçlı olma özelliklerini içermektedir. Bu bulgu (Erkorkmaz, 2009; Türkmen, 2008) çalışmaları ile benzerlikler göstermektedir. Ayrıca yarı yapılandırılmış görüşmelerde çocuklar renkli ve günlük kıyafetler çizmiş olsalar dahi çoğunluğu bilim insanını beyaz önlüklü olarak ifade etmişlerdir. Bu yönden literatürdeki diğer çalışmalarla benzerlikler ortaya çıkmıştır (Aslan ve Şenel, 2014; Buldu, 2006; Chambers, 1983; Çermik, 2013; Güler ve Akman 2006; Kara, 2013; Kemaneci, 2012; Kibar Kavak, 2008; Mead ve Metreux, 1957; Öcal, 2007; Yetim, 1996). Bu bulgu çocukların bilim insanı dış görünüşlerini “beyaz önlüklü” olarak ifade etmeleri ile kalıp yargılara sahip olduklarını göstermektedir. Chambers’ın (1983) ifade ettiği “dağınık saç” ve “sakallı” bilim insanı dış görünüş çizimlerinden farklı olarak kızlarda daha çok uzun saçlı erkeklerde ise kısa saçlı bilim insanı çizimlerine rastlanmıştır. Bilim insanının yüz ifadesine yönelik imajlar incelendiğinde çocukların zihinlerinde bilim insanına yönelik yüz ifadesi imajlarının olduğu, verdikleri cevaplarda ebeveynlerinin eğitim düzeylerine ve sosyo ekonomik düzeylerine göre bir farklılaşma olmadığı görülmektedir. Çalışmaya katılan çocukların büyük çoğunluğu bilim insanını mutlu bir yüz ifadesi ile resmetmiştir. Bu çalışmanın yüz ifadesi imajları bölümündeki sonuç, Chambers’ın (1983) çalışmasındaki mutsuz, yorgun bilim insanı görüşünü desteklememektedir. Erdinç (2007) ve Kemaneci (2012) ile benzer sonuçlara ulaşılmış ve çocukların bilim insanını mutlu olarak resmettiği görülmüştür. Erdinç (2007) çocukların bilim insanını bu şekilde mutlu yüz ifadesiyle tasvir etmelerinin sebebinin bilim ve bilim insanı hakkında geniş bilgiye sahip olmamaları olduğunu belirtmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde çocuklara bilim insanı ifadesini neden mutlu çizdikleri sorulduğunda “araştırma yaptıkları için”, “deneyler yaptıkları için” gibi cevaplar alınmıştır. Çocukların bilim insanlarının araştırma yapmalarına yönelik olumlu imajlara sahip oldukları, yaş grubunun küçük olmasına bağlı olarak araştırma, keşfetme ve merak duygularının daha yoğun olduğu söylenebilir. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde çocukların çoğunluğu bilim insanını televizyondan gördüğünü söylemiştir. Akman’ında (2006) bahsettiği gibi televizyondaki bu yaş aralığındaki çocukların izlediği bilim insanı imajı içeren çizgi filmlerdeki bilim insanlarının genel olarak mutlu bir yüz ifadesine sahip olmasının bu yaş grubu çocukların zihninde oluşan bilim insanı yüz ifadesi imajında etkili olduğu söylenebilir.

Bilim insanına ilişkin bilim insanı cinsiyet imajları incelendiğinde, yarı yapılandırılmış görüşmelerde ebeveynlerin eğitim düzeylerine ve sosyo ekonomik düzeylerine göre bir farklılaşmaya

rastlanılmamış ancak erkek çocukların çoğunluğunun bilim insanını erkek, kız çizenlerin ise çoğunluğunun kız çocuklar olduğu görülmüştür. Hem kız hem erkek çizenlerin ise erkek ve kız çocuklar için benzer olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum daha önceki (Ağgöl Yalçın, 2012; Chambers,1983; Çermik, 2013; Doğan ve Öcal, 2008; Kara, 2013; Kaya, Yontar Toğrol, 2000; Kemaneci, 2012; Kibar Kavak, 2008; Küçük ve Bağ, 2012; Nuhoğlu ve Afacan, 2007; Özsoy ve Ahi, 2014; Ruiz Mallen ve Escalas, 2012; Türkmen, 2008) çalışmalarına benzer olarak literatürü desteklemektedir. Ancak daha önceki çalışmalardan farklı olarak erkek bilim insanı imajının çoğunlukta olduğu fakat kadın bilim insanı imajının da oluşmaya başladığı görülmektedir. Erkek çocukların kız çocuklara göre daha geleneksel bilim insanı imajına sahip olduğu söylenebilir. Bu değişimin da önceki çalışmalarla benzer olarak (Ağgöl Yalçın, 2012; Ayvaci, Atik ve Ürey 2016; Buldu, 2006; Chambers, 1983; Erkorkmaz, 2009; Kibar Kavak 2008; Korkmaz ve Kavak, 2010; Özsoy ve Ahi, 2014) teknolojik gelişmeler, filmler, çizgi filmler, çocuk kitapları gibi etkenler sayesinde olduğu düşünülmektedir.

Bilim insanı çalışma ortamına ilişkin imajlar incelendiğinde kız ve erkek çocuklar için benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde de ebeveynlerin eğitim düzeylerine ve sosyo ekonomik düzeylerine göre bir farklılaşma olmadığı çocukların genel anlamda benzer cevaplar verdikleri görülmüştür. Çocukların çizimlerinde kapalı ortam ve laboratuvar çizimlerine göre dış mekân çizimlerine rastlanmıştır. Çocukların çok azı bilim insanını uzayda ya da doğa da çalışırken çizmişler genellikle dış mekan çizimleri kullansalar da, bilim insanlarını deney yaparken çizmişlerdir. Bu durum Muşlu ve Akgül (2006) ve Erkorkmaz 'ın (2009) çalışmalarına benzer olarak bilim insanı laboratuvarında deney yapar imajının değişmeye başladığını göstermektedir ancak yarı yapılandırılmış görüşmelerde dış mekan çizimlerine rastlanan çocuklar "Bilim insanı nerede çalışır?" sorusuna "laboratuvarda", "kapalı bir yerde" vb cevaplar vermişlerdir. Bu sonuç Mead ve Metreaux (1957), Chambers (1983), Song ve Kim'in (1999) çalışmaları ile benzerlik göstererek deney yapma etkinliğini desteklemektedir Bilim insanı çalışma ortamında bulunanlara ilişkin imajlar incelendiğinde kız ve erkek çocuklar için benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde ebeveynlerinin eğitim durumları ve sosyo ekonomik düzeydeki farklılıkların çocukların verdikleri cevaplarda farklılaşmaya neden olmadığı görülmüştür. Çocuklar çalışma ortamında en fazla dolap, masa, bulut, çimen ve güneş figürlerinden yararlanmışlardır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde çocuklara bilim insanı ne yapar sorusunu sorduğumuzda çocukların büyük çoğunluğu bilim insanını laboratuvarında deney yapan, görünmezlik iksiri yapan, uzay aracı yapan olarak ifade etmişlerdir. Bu sebeple çalışma ortamında dış mekân çizimleri olsa da daha çok Nuhoğlu ve Afacan'ın (2007) çalışmasına benzer olarak geleneksel imajda yer alan masada çalışan bilim insanı çizimi yapmışlardır. Barman (1999) ve Newton, D. ve Newton, L. (1992) çalışmalarında deney tüpleri ve teknolojik ürünlerle dolu kapalı ortam çizimlerinden farklı olarak, çocukların çizimlerinde bulut, güneş, bitki vb çizimlerin kullanılması çocukların zihinlerindeki bilim insanı çalışma ortamına yönelik imajların değişmeye başladığını göstermektedir. Bu sonuçlar Chambers'ın (1983) yaptığı çalışmanın sonucunda ortaya çıkan "bilim insanı tek başına deney yapar." görüşünü desteklemektedir. Çocukların çalışma ortamı çizimleri literatürdeki diğer çalışmaları desteklese de (Chambers, 1983; Doğan ve Öcal, 2008; Güler ve Akman, 2006; Kemaneci, 2012; Kibar Kavak, 2008; Mead ve Metreaux, 1957; Özsoy ve Ahi, 2014; Türkmen, 2008) yarı yapılandırılmış görüşmelerde daha önceki çalışmalardan farklı olarak deney yapan bilim insanı imajından çok görünmezlik iksiri yapan, robot yapan, uzay aracı yapan bilim insanı imajına rastlanılmıştır. Bu durumun bilim ve teknolojideki hızlı gelişmelerin bu yaş dönemindeki çocukların bilim insanı imajları üzerinde etkili olduğunu gösteren önemli bir bulgudur. Bilim insanının bilgiye ulaşma sembollerine ilişkin imajlar incelendiğinde kız ve erkek çocuklar için benzer sonuçlara ulaşılmış, Yarı yapılandırılmış görüşmelerde ebeveynlerinin eğitim durumları ve sosyo ekonomik düzeydeki farklılıkların çocukların verdikleri cevaplarda farklılaşmaya neden olmadığı görülmüştür. Çizimlerde Özsoy ve Ahi 'nin (2014) çalışmasına benzer olarak uzay çiziminde kadın bilim insanı ile birlikte gezegenler, güneş ve yıldızlar resmedilirken, doğa çizimlerinde hayvanlar, büyüteçler resmedilmiş laboratuvar çizimlerinde ise daha çok deney tüpleri, mikroskop ve cam eşyalar çizimlerine rastlanılmıştır. Bilim insanının çalışma alanına göre değişiklik göstermekle beraber en sık kullanılan bilimsel araçlar arasında deney tüpü ve beher gibi cam eşyalar, mikroskop, büyüteç yer almaktadır. Türkmen (2007) bilim insanı çizimlerinde kimya sembollerinin kullanılmasının, kimya sembollerini çizmenin daha kolay olduğundan kaynaklandığını ifade etmektedir. Nuhoğlu Afacan'ın (2007) çalışmasında da benzer olarak, araştırma sembolü olarak çocuklar çoğunlukla deney tüpleri çizmişlerdir. Özsoy ve Ahi (2014) Bunun temel nedeninin ders

kitapları ve medyada bilim insanlarının laboratuvar ortamında gösterilmesinden kaynaklanabileceğini ifade etmektedir. Bilim insanının bilgiye ulaşma sembollerine ilişkin çizimlerinde harf kullanan 12 çocuktan 7 sinin çizimlerinde B harfini kullandıkları görülmüştür. Buradaki B harfinin bilim insanının ilk harfi olan B harfi olduğu düşünülmektedir. Bunun sebebinin çocukların içinde buldukları yaş grubundan dolayı ilkokula hazırlık aşamasında olmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bilim insanının yararlandığı teknolojik ürünlere ilişkin imajlar incelendiğinde kız ve erkek çocuklar için benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Çizimlerde en çok robo, ışınlanma sembolleri ve bilgisayarçizimlerine rastlanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde ise çocukların bilim insanının robot yaptığını ve ışınlanma makinelerini kullandıklarını ifade etmeleri bu bulguları destekler niteliktedir. Daha önceki çalışmalardan farklı olarak elde edilen bu sonuçlar çocukların bilim insanı imajlarında teknoloji ile ilişkilerinin etkili olduğunu göstermektedir. Hızlı teknolojik gelişmelerin yaşandığı günümüzde robotların ve bilgisayarların yeri küçümsenemeyecek kadar önemlidir öyledir ki hayatımızın her alanına girmiştir. Teknolojinin ve bilgisayarların kullanımı okul öncesi dönem çocuklar için hala bir tartışma konusu olsa da eğitim yaşantıları içinde önemli bir yeri vardır (Sayan, 2016). Aynı şekilde uzay çalışmaları da günümüzde oldukça hız kazanmış okuldaki etkinliklerde dahi önemli yer edinmiştir. Çünkü okul öncesi dönemde merak duygusu oldukça yüksek olan çocuk için uzay oldukça merak uyandırıcıdır (Küçük ve Şimşek, 2017). Çocukların bilim insanı çizimlerinde günlük yaşamdaki karşılaştığı bu teknolojik ürünlerden yararlanmaları teknoloji ile yakından ilgili olduklarını göstermektedir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmacılar makaleye eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Açıklama: Bu makale, ikinci yazarın 2019 yılında ilk yazarın danışmanlığında tamamladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Kaynaklar

- Ağgül Yalçın, F. (2012). Öğretmen adaylarının bilim insanı imajlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi. *İlköğretim Online*, 11(3), 611-628.
- Afacan, Ö. ve Nuhoglu, H. (2011). İlköğretim öğrencilerinin bilim insanına yönelik düşüncelerinin değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(3), 279-298.
- Akgün, A. (2016). Investigation of the secondary school students' images of scientists. *International Journal of Progressive Education*, 12(1), 64-72.
- Altun, E. ve Yıldız Demirtaş, V. (2013). 6 yaş çocukları için hazırlanan bilim ve bilim insanı öğretim programı'nın etkililiği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(27), 67-97.
- Aral, N., Kandır, A ve Yaşar, M. (2002). *Okul öncesi eğitim ve okul öncesi eğitim programı*. İstanbul: Ya-Pa Yayıncılık.
- Arı, M. ve Çelebi Öncü, E. (2007). *Okulöncesi dönemde fen-doğa ve matematik uygulamaları*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Aslan, O. ve Şenel, T. (2014). Okul öncesi öğretmen adaylarının bilim ve bilim insanı kavramlarına ilişkin metaforik algıları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(2), 76-95.

- Bağ, H. (2013). *4 ve 5. sınıf öğrencilerinin bilim insanı imajları*. Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize.
- Barman, C. (1997). Students' views of scientist and science: results from a national study. *Science and Children*, 35, 18-23.
- Bayrı, N., Köksal, M. S. ve Ertekin, P. (2016). Investigating gifted middle school students' images about scientists: a cultural similarity perspective. *Science Education International*, 27(1), 136-150.
- Beardslee, D. C. and O'Dowd D. D. (1961). The college-student image of the scientists. *Science*, 133, 997-10.
- Bilen, K. (2015). Bilim nedir, ne değildir. N. Yenice (Ed.), *Bilimin doğası gelişimi ve öğretimi içinde* (ss.1-42). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Buldu, M. (2006). Young children's perceptions of scientists: A preliminary study. *Educational Research*, 48(1), 121-132.
- Burton, G.M. and Huber, R.A. (1995). What do children think scientist look like? *School Science and Mathematics*, 95(7), 371-376.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (14. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (9. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E.K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (23.Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Camcı Erdoğan, S. (2013). Üstün zekâlı kızların bilime yönelik tutumları ve bilim insanı imajları. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 125-142.
- Chambers, D.W. (1983). Stereotypic images of the scientist: the draw- a scientist test. *Science Education*, 67(2), 255-265.
- Çakıcı, E. (2018). *Farklı öğretim kademelerindeki öğrencilerde bilim insanı algısının belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Çepni, S. (2012). Bilim, fen, teknoloji kavramlarının eğitim programlarına yansımaları. S. Çepni (Ed.), *Kuramdan Uygulamaya Fen ve Teknoloji Öğretimi içinde*. Ankara: Pegem Akademi.
- Çermik, H. (2013). Öğretmen adaylarının zihinlerinde canlanan resimdeki bilim insanı. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(1), 139-153.
- Demir, M. (2015). Third grade elementary students' perception of science. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 7(2), 157-168.
- Doğan Bora, N., Arslan, O. ve Çakıroğlu, J. (2006). Lise öğrencilerinin bilim ve bilim insanı hakkındaki görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31, 32-44.
- Erkorkmaz, Z. (2009). *İlköğretim I. kademe öğrencilerinin bilim insanına ilişkin görüşlerinin belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta.

- Finson, K., Beaver, J. and Cramond, B. (1995). Development and field test of a checklist for the draw-a-scientist test. *School Science and Mathematics*, 95 (4), 195–205.
- Finson, K., D. (2002). Drawing a scientists: What we do and do not know after fifty years of drawing. *Science and Mathematics*, 102(7), 335-345.
- Güler, T.ve Akman, B. (2006). 6 yaş çocuklarının bilim ve bilim insanı hakkındaki görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(1), 55-56.
- Gültekin Akduman (2015).Okul öncesi eğitime giriş. G. Uyanık Balat (Ed.), *Okul Öncesi Eğitimin Tanımı ve Önemi* içinde (ss.1-15). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kara, B. (2013). *Ortaokul öğrencilerinin bilim insanına yönelik tutum ve imajlarının belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Kaya, V. H., Afacan, Ö., Polat, D. ve Urtekin, A. (2013). İlköğretim öğrencilerinin bilim insanı ve bilimsel bilgi hakkındaki görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 305-325
- Kemaneci, G. (2012). *Üstün yetenekli öğrencilerin bilim insanı hakkındaki imajlarının araştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Kılıç, Ş. (2010). Çocukların bilime ve bilim insanına yönelik tutumları ve kalıplaşmış yargıları. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8(2), 439-455.
- Kibar-Kavak, G. (2008). *Öğrencilerin bilime ve bilim insanına yönelik tutumlarını ve imajlarını etkileyen faktörler*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Korkmaz, H. ve Kavak, G. (2010). İlköğretim öğrencilerinin bilime ve bilim insanına yönelik imajları. *İlköğretim Online*, 9(3), 1055-1079.
- Kuru, T. (2008). Okul öncesi eğitime giriş. G. Haktanır (Ed.), *Okul öncesi eğitimin tanımı, kapsamı ve önemi* içinde (ss. 1-24). Ankara: Anı Yayınevi.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2013). *Okul öncesi eğitimi programı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Muşlu, G. ve Akgül, M. E. (2006). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin bilim ve bilimsel süreç kavramlarına ilişkin algıları: Nitel bir araştırma. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 6(1), 203-229.
- Newton, D. P. and Newton, L. D. (1992). Young children's perceptions of science and the scientist. *International Journal of Science Education*, 14(3), 331-348.
- Oğuz, Ü. A. (2010). Bilim insanlarını algılama: İlköğretim 5. sınıf öğrencileri ile son sınıf öğretmen adaylarının karşılaştırılması. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 4(1), 11-28.
- Ortaş, İ. (2002). Bilim, bilim insanı ve bilimsel etik. *Üniversite ve Toplum Dergisi*, 2(2), 12-14.
- Öcal, E. (2007). *İlköğretim 6, 7, 8. sınıf öğrencilerinin bilim insanı hakkındaki imaj ve görüşlerinin belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Önder, M. (2011). Okul öncesi dönem çocuklarının aile eğitimi. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(1), 377-386.

- Özdaş A (Ed.) (2009). *Okul öncesinde fen ve matematik öğretimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Özsoy, S. ve Ahi, B. (2014). Çocukların gözüyle “bilim insanı”. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 8(1), 204-230.
- Poyraz H.ve Dere, H. (2003). *Okul öncesi eğitim ilke ve yöntemleri*. Ankara: Anı Yayınevi.
- Rampal, A. (1992). Images of science and scientists:a study of school teachers' views. I.characteristics of scientists. *Science Education*, 76(4), 415-436.
- Ruiz-Mallén, I and Escalas, M.T. (2012). Scientists seen by children: a case study in Catalonia, Spain. *Science Commutation*, 34(4), 520-545.
- Şahin, F. (2000). *Okul öncesinde fen bilgisi öğretimi ve aktivite örnekleri*. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.
- Taş, I. (2010). *Etnografik bakış açısıyla okul öncesi fen eğitimine yönelik bir durum çalışması*. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Toğrol, A. Y. (2000). Öğrencilerin bilim insanı ile ilgili imgeleri. *Eğitim ve Bilim*, 25(118), 49-56.
- Turgut, H., Öztürk, N. ve Eş, H. (2017). Üstün zekâlı öğrencilerin bilim ve bilim insanı algısı. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 423-440.
- Yaşar, M. C. (2011). Türkiye'de okul öncesinde drama alanında yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(22), 70-90.
- Yetim, N. (1996). *Farklı toplumsal kümelerde bilim ve bilim adamı imgesi*. Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (11. Baskı). Ankara : Seçkin yayıncılık.
- Yıldırım, C. (1991). *Bilimin öncüleri* (13.Basım). Ankara: TÜBİTAK Yayınları.
- Yurdugül, H. (2005). Ölçek geliştirme çalışmalarında kapsam geçerliği için kapsam geçerlik indekslerinin kullanılması, *XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi*, 6 28-30 Eylül, Denizli.
- Yvonne, Y. H. F. (2002). A comparative study of primary and secondary school students images of scientists. *Research In Science And Technological Education*, 20(2), 199–207.

Extended Abstract

Introduction

Preschool period is expressed as a critical period in which the foundations of an individual's life are laid. The experiences gained by the individual during this period also significantly affect their perspective on life in the future (Taş, 2010). In this period, the images gained towards science and scientists positively affect the attitudes of individuals towards science in their later life periods. In the century we live in, it is seen that the importance of science and technology is increasing day by day and it takes more place in our daily life. (Gultekin Akduman, 2015). In order for individuals to keep up with these changes and developments from the moment they are born, their feelings of research, discovery and curiosity should be supported.

The individual, on the other hand, questions the world he lives in from the moment he is born, and for this reason, every little individual is a candidate to become a scientist (Uyanık Balat, 2010). The common point of preschool children and science is that they both have research, examination and questioning skills and they are not stationary. In order for children to acquire positive attitudes towards sharpening, they must first acquire positive images of scientists who do science. In this study, it is aimed to examine the scientist images of preschool children. Scientist images begin to form in the minds of students from the first years of life, and it is stated that positive or negative judgments about scientists begin to take shape, especially in the preschool period (Güler and Akman, 2006). For this reason, scientists should be shown to children from the first years of life and studies should be carried out to create positive images of scientists.

Method

In the study conducted in the Basic Qualitative Research design, which is one of the qualitative research models, the basic qualitative research design was used to understand the scientist images of preschool children. The data in the study were collected in 2 stages. In the first stage, 259 children, who were selected according to convenience sampling approach, were drawn as scientists. In the second stage, semi-structured interviews were conducted with 33 children who were selected according to maximum variation sampling method the children who drew pictures. Content analysis was used in the analysis of the data.

Results

In the study, preschool children, scientists; According to his appearance, facial expression, gender, working environment, people in the working environment, symbols of accessing information and which technological products he used were investigated.

In the findings regarding the scientist's appearance, the number of children who draw with glasses is less than those who do not draw with glasses. In addition, it was determined that the children interviewed did not include the object of glasses in their pictures and did not express the scientist with glasses during the interview. The highest number of scientist definitions was seen in colored dress codes for both girls and boys.

In the findings regarding the facial expression of the scientist, the highest number was found in the happy code for both girls and boys. The lowest number was seen in girls and boys in the sad and angry code.

In the gender category, it was seen that boys drew the scientists most in the boy code, and the girls drew the most in the girl code. In total, it was seen that the highest number was in the male code. It is seen that the lowest number is in the codes for girls and boys. In the working environment category, it is seen that the highest number is in the outdoor code for girls and boys, and the least number is in the

laboratory code. In the category of those in the working environment, the highest number was seen in the desk code. The lowest number was seen in the drawer code for girls and the rainbow code for boys. Unlike other studies in the literature, children used meteorites in their drawings. This finding shows that children's drawings containing the image of a scientist are influenced by innovations in science and technology. In the category of technological products used by scientists, the highest number of boys and girls was seen in the robot code. The lowest number was seen in the car code for boys and the telescope code for girls. The least number in total was seen in the car code. At the same time, the children used the teleportation machine in their drawings. It is one of the important findings of the research that children use robots most in drawings. This finding, which has not been encountered in previous studies, has gained an important place in the image of children as scientists.

Conclusion, Discussion and Recommendations

Similar results were obtained for girls and boys in the study. In the semi-structured interviews, it is seen that there is no differentiation according to the education level and socio-economic level of the parents. When the images of the scientist are examined, it is seen that the children have stereotypes. These findings are in line with other studies in the literature (Aslan and Şenel, 2014; Buldu, 2006; Chambers, 1983; Çermik, 2013; Güler and Akman 2006; Kara, 2013; Kemaneci, 2012; Kibar Kavak, 2008; Mead and Metreux, 1957; Öcal, 2007; Yetim, 1996). Türkmen (2008) and Erkorkmaz (2009) studies show that there is a differentiation in children's images of the scientist's gender and appearance. In addition, unlike previous studies in the literature, children express scientists as happy, and it is seen that teleportation symbols and computers are used in the working environment, which makes scientists robots, produces potions, and in the working environment. In this case, the effect of technological products and digitalization can be shown (Sayan, 2016). The fact that children benefit from these technological products they encounter in daily life in their drawings of scientists shows that they are closely related to technology. In addition, it is seen that children frequently talk about space and planets in the working environment because space is very interesting for a child who has a high sense of curiosity in the preschool period (Küçük and Şimşek, 2017).

Okul Öncesi Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitim Algıları Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması

Eda ELYILDIRIM
Milli Eğitim Bakanlığı
edacoskun52@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2916-6189

Tarık BAŞAR
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
tarik.basar@ahievran.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-2653-0435

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1111264
Geliş Tarihi: 29.04.2022	Revize Tarihi: 01.07.2022
	Kabul Tarihi: 20.07.2022

Atıf Bilgisi

Elyıldırım, E. ve Başar, T. (2022). Okul öncesi öğretmenlerinin uzaktan eğitim algıları ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlilik çalışması. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 461-479.

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, okul öncesi öğretmenlerinin uzaktan eğitim algılarını belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçeğin geliştirilmesidir. Alanyazın taraması ve öğretmenlerle yapılan görüşmeler sonucunda 90 maddeden oluşan taslak ölçeğin madde havuzu oluşturulmuştur. Uzman görüşleri doğrultusunda, 5'li likert tipinde olan ve 59 maddeden oluşan taslak ölçeğin kapsam geçerliği sağlanmıştır. Çalışmada ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda, çalışmaya Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) kapsamında, Türkiye'nin yedi farklı coğrafi bölgesindeki farklı illerde ve farklı kurum türlerinde çalışan 300; Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) kapsamında ise 417 okul öncesi öğretmeni katılmıştır. Faktör analizi öncesinde hesaplanan KMO değeri .96; Barlett'in küresellik testi ise ($\chi^2=15767.80$, $p<.01$) istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Ölçeğin yapı geçerliğinin sağlanması için AFA ve birinci düzey DFA ile ikinci düzey DFA yapılmıştır. AFA sonucunda ölçek 43 madde ve 6 faktörlü bir yapı oluşturmaktadır. DFA sonuçları açıklanan faktörleri doğrulamaktadır. Ölçeğin "Sürdürülebilirlik" alt boyutunun Cronbach alpha güvenirlilik katsayısı .98; "Çocuğa uygunluk" alt boyutunun .95; Öğretim öz yeterliği alt boyutunun .93; "İletişimi güçlendirme" alt boyutunun .95; "Teknoloji kullanımı" alt boyutunun .95, "Eğitim programına uygunluk" alt boyutunun ise .94 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin geneline ilişkin hesaplanan Cronbach alpha güvenirlilik katsayısı ise .97'dir. Ölçekten alınacak en düşük puan 43, en yüksek puan ise 215'tir. Yapılan analizler sonucunda, "Okul Öncesi Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitim Algıları Ölçeği"nin geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uzaktan eğitim algısı, okul öncesi öğretmeni, ölçek geliştirme, COVID-19.

Development of PreSchool Teachers' Perceptions of Distance Education Scale: Validity and Reliability Study

ABSTRACT

The purpose of this study is to develop a valid and reliable scale to determine preschool teachers' perceptions of distance education. As a result of the literature review and interviews with teachers, the item pool of the draft scale consisting of 90 items was created. In line with expert views, the content validity of the draft scale, which is of 5 point Likert type and composed of 59 items, has been ensured. Criterion sampling method was used in the research. In this direction, within the scope of Exploratory Factor Analysis (EFA), 300 preschool teachers working in different provinces and different types of institutions in seven different geographical regions of Turkey and 417 preschool teachers working within the scope of Confirmatory Factor Analysis (CFA) participated in the study. The KMO value calculated before the factor analysis was .96; Barlett's Sphericity test ($\chi^2=15767.80$, $p<.01$) was found to be statistically significant. To ensure the construct validity of the scale, EFA and first-level CFA and second-level CFA were performed. As a consequence of EFA, the scale constitutes a structure with 43 items and 6 factors. DFA results confirm the factors described. The Cronbach's alpha reliability coefficient of the "Sustainability" sub-dimension of the scale was .98; .95 of the "Eligibility for the child" sub-dimension; .93 of the "Teaching self-efficacy" sub-dimension; .95 of the "Reinforcing communication" dimension; .95 of the "Use of technology" sub-dimension, and the sub-dimension of "Compliance with the curriculum" was calculated as .94. The Cronbach's alpha reliability coefficient calculated for the overall scale is .97. The lowest score to be taken from the scale is 43, and the highest score is 215. As a result of the analyzes made, it was concluded that the "Distance Education Perceptions Scale of Preschool Teachers" is a valid and reliable scale.

Keywords: Distance education perception, preschool teacher, scale development, COVID-19.

Giriş

Çin'in Wuhan kentinde, 2019 yılının aralık ayında ilk kez görülen ve daha sonra tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 (koronavirüs) salgını; ekonomi, sağlık, vb. birçok sektörü olumsuz yönde etkilemiş ve bu sektörlerde önemli zararlara yol açmıştır. COVID-19 salgınından olumsuz yönde etkilenen sektörlerden birisi de eğitim sektörüdür. Eğitim sektörü salgından özellikle okulların kapatılmasından dolayı oldukça fazla etkilenmiştir (Balcı, 2020). Çünkü COVID-19 salgını nedeniyle dünyada pek çok ülkede salgına önlem olarak okullar kapatılmış ve uzaktan eğitime geçilmiştir (Balaman ve Hanbay Tiryaki, 2021; Gülay Ogelman, Güngör ve Göktaş, 2021; Viner vd., 2020). Türkiye ve pek çok ülkede okul öncesi dönemdeki çocuklar da uzaktan eğitim sürecine dâhil olmuştur.

Türkiye'de, okul öncesi eğitime devam eden çocuklar, 2019-2020 eğitim ve öğretim yılının Mart-Haziran ayları arasındaki dönemi uzaktan eğitim ile tamamlamışlardır. Yüz yüze eğitime 2020-2021 eğitim ve öğretim yılının Eylül ayında yeniden başlamışlar fakat kısa bir süre sonra Kasım ayı ortasından itibaren tekrar bir kapanma yaşanarak uzaktan eğitime geçilmiştir; eğitim öğretim yılı ise belirli zamanlar yüz yüze, belirli zamanlar uzaktan eğitim şeklinde tamamlanmıştır (Gelir ve Düzen, 2021). 2019-2020 eğitim ve öğretim yılının mart ayında tüm kademelerde başlayan uzaktan eğitim sürecinde Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), TRT (Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu) ile işbirliği yaparak TRT EBA kanalını kurmuş ve her sınıf düzeyi için belirli derslere yönelik televizyondan ders yayını yapmıştır (Akça ve Akgün, 2020; Öçal, Halmatov ve Ata, 2021; Yıldız ve Bektaş, 2020) fakat okul öncesi çocuklar için TRT EBA kanalı bünyesinde içeriklere yer verilmemiştir (Göktaş, Gülay Ogelman ve Güngör, 2020; Gündoğdu, 2021). TRT EBA Anaokulu ise 12 Ekim 2020 tarihinde "dünyanın en büyük duvarsız anaokulu" sloganı ile okul öncesi dönem çocuklar için televizyondan ders yayınlarına başlamıştır (MEB, 2020). Türkiye'de okul öncesi eğitime devam eden çocukların ve öğretmenlerinin en az üç aylık bir uzaktan eğitim tecrübesine sahip oldukları söylenebilir. Okul öncesi eğitime devam eden çocuklar ilk kez uzaktan eğitim sürecine dâhil olmuşlardır; okul öncesi öğretmenleri ise ilk kez uzaktan eğitim verme deneyimini yaşamışlardır.

COVID-19 salgınında sürdürülen okul öncesi uzaktan eğitim uygulamaları, okul öncesi öğretmenlerinin, mesleki eğitimleri sürecinde uzaktan eğitime yönelik çeşitli bilgi ve becerileri kazanmalarının ne derecede önemli olduğu sonucunu ortaya koymaktadır (Kim, 2020; Yıldırım, 2021). Çocuğu merkeze alan uzaktan eğitim uygulamalarına yönelik öğrenme ortamları oluşturma konusunda öğretmenlere düşen rol daha da önem kazanmıştır (Balaman ve Hanbay Tiryaki, 2021). Öğretmenlerin hem uzaktan eğitime hem de uzaktan eğitimde kullanılan çeşitli ortamlara olan adaptasyonlarında; uzaktan eğitime dair bilgileri, becerileri, deneyimleri ve öz yeterlik algıları oldukça önem arz etmektedir (Ak, Göktaş, Öksüz ve Torun, 2021). Öğretmenlerin, uzaktan eğitime yönelik görüş ve algıları, uzaktan eğitim sürecinin verimliliğini çeşitli açılardan etkilemektedir (Başar, Arslan, Günsel ve Akpınar, 2019; Fidan, 2020; Kurnaz, Kaynar, Şentürk Barışık ve Doğrukök, 2020). Öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik görüşlerinin belirlenmesi sayesinde uzaktan eğitimin öğretmenler ve öğrenciler açısından ne gibi yararlarının bulunduğu, sınırlılıkları, uzaktan eğitim sürecinde yaşanan çeşitli güçlüklerin ortaya çıkarılması gibi durumlar sağlanabilir (Metin, Gürbey ve Çevik, 2021). Öğretmenlerin uzaktan eğitim uygulamalarını çocuk, veli ve teknolojik uygulamalar bakımından değerlendirebilmeleri ve süreçte yaşadıkları güçlükleri tanımlayabilmeleri gelecekte olası uzaktan eğitim uygulamalarına yönelik iyileştirmelerin yapılması bakımından da önemlidir (Erbil, Demir ve Armağan Erbil, 2021). Aktan Acar, Erbaş ve Eryaman (2021), salgın döneminde uzaktan eğitim veren okul öncesi öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik görüşlerinin ve uzaktan eğitim deneyimlerinin incelenmesinin gelecekte kalıcı hale gelmesi olası olan uzaktan eğitim ile ilgili tedbirlerin alınması bakımından önem taşıdığını söylemektedir. Tekin (2020) de uzaktan eğitim programları hakkında öğretmenlerin görüşlerine başvurulmasının uygulanan programın etkililiğinin ve niteliğinin değerlendirilmesinde oldukça önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Alanyazında uzaktan eğitime yönelik okul öncesi öğretmenleriyle gerçekleştirilen birçok çalışma bulunmaktadır (Akgül ve Özenç İra, 2021; Aktan Acar vd., 2021; Alan, 2021; Altın ve Gündoğdu, 2021; Andersson Søe, Schad ve Psouni, 2022; Aral ve Kadan, 2021; Câmpan ve Bocoş, 2021; Duran, 2021; Gündoğdu, 2021; Güneş ve Toran, 2022; Gülay Ogelman vd., 2021; Hu, Chiu,

Leung ve Yelland, 2021; Işıkoğlu, Adak Özdemir, Altun ve Ergenekon, 2021; Kruszewska, Nazaruk ve Szewczyk, 2022; Kuset, Özgem, Şaşmacıoğlu ve Güldal Kan, 2021; Lafave, Webster ve McConnell, 2021; Tozduman Yaralı ve Özkan Kunduracı, 2022; Yang ve Tsai, 2017; Yapar, Erzincan ve Tantekin Erden, 2021; Yıldırım, 2021; Yürek, 2021). Fakat yapılan bu çalışmaların büyük çoğunluğu nitel araştırma yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir ve bu çalışmalarda okul öncesi öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik görüşleri ve deneyimleri ele alınmıştır. Okul öncesi öğretmenleriyle uzaktan eğitime yönelik nicel araştırma yöntemleri kullanılarak yapılan çalışmalar ise az sayıdadır (Andersson Sõe vd., 2022; Câmpan ve Bocoş, 2021; Kruszewska vd., 2022; Veraksa, Singh, Gavrilova, Jain ve Veraksa, 2021; Yapar vd., 2021). Bu durumun olası nedenlerinden biri, geçerli ve güvenilir ölçme araçlarının eksikliğinden kaynaklanabilir. Dolayısıyla da bu çalışmanın okul öncesi öğretmenlerinin uzaktan eğitim algılarını belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirme amacı ile yapılmış olması nedeniyle alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Bu araştırma bir ölçek geliştirme çalışmasıdır. Araştırma kapsamında, okul öncesi öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik algılarını belirlemek amacıyla “Okul öncesi öğretmenlerinin uzaktan eğitim algıları ölçeği” geliştirilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Türkiye'nin farklı illerinde ve farklı kurum türlerinde (bağımsız anaokulu, özel anaokulu, resmi ana sınıfı, özel ana sınıfı) çalışmakta olan ve araştırmaya gönüllü olarak katılan 717 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmada amaçsal örnekleme yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme yöntemi belirlenen ölçütleri karşılayan birimlerin örnekleme dâhil edildiği bir örnekleme yöntemidir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2021). Bu araştırmada ölçüt olarak çalışma grubunda yer alan öğretmenlerin 2019-2020 ve 2020-2021 eğitim ve öğretim yıllarında toplamda en az üç ay süre ile uzaktan eğitim vermiş olmaları belirlenmiştir. Araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenlerine ait demografik bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1
Okul Öncesi Öğretmenlerine Ait Demografik Bilgiler

Değişkenler	Gruplar	AFA		DFA	
		n	%	n	%
Cinsiyet	Kadın	289	96.3	405	97.1
	Erkek	11	3.7	12	2.9
Öğrenim durumu	Lisans (Okul öncesi öğretmenliği)	238	79.3	355	85.1
	Lisans (Çocuk Gelişimi)	31	10.3	32	7.7
	Ön lisans	31	10.3	30	7.2
Yüksek Lisans (YL) Yapma durumu	YL Yapmadı	245	81.7	363	87.1
	YL Yapıyor	32	10.7	23	5.5
	YL Yaptı	23	7.7	31	7.4
Kurum türü	Resmi Ana sınıfı	153	51.0	205	49.2
	Bağımsız anaokulu	82	27.3	157	37.6
	Özel anaokulu	65	21.6	55	13.2
Mesleki deneyim	0-5 yıl	117	39.0	138	33.1
	6-10 yıl	96	32.0	102	24.5
	11-15 yıl	53	17.7	119	28.5
Uzaktan eğitim verdiği süre	16 yıl ve üzeri	34	11.3	58	13.9
	3-6 ay	143	47.7	248	59.5
	6 ay- 1yıl	-	-	111	26.6
	1 yıl ve üzeri	157	52.3	58	13.9
TOPLAM		300	100	417	100

Tablo 1 incelendiğinde, ölçeğin yapı geçerliği için Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) kapsamında 300 okul öncesi öğretmenin; Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) kapsamında ise 417 öğretmenin çalışmaya katıldığı görülmektedir. Kass ve Tinsley (1979) veri analizi sürecinin sağlıklı yürütülmesi bakımından ölçekte bulunan madde sayısının yaklaşık 5-10 katı arasında bireye ulaşılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Ölçek Geliştirme Süreci

Ölçek geliştirme sürecinde; ihtiyacın saptanarak gerekli alanyazın taramasının yapılması, madde havuzunun belirlenmesi, uzman görüşlerinin alınması, gerekli pilot uygulamaların ve istatistiksel analizlerin yapılarak ölçeğe son şeklinin verilmesi, ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışmalarının yapılması gibi aşamalar bulunmaktadır (Seçer, 2015a). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitim Algıları Ölçeği'nin geliştirilme süreci aşağıda açıklanmıştır.

İhtiyacın Saptanması

Araştırmada ilk olarak alanyazın taraması gerçekleştirilmiş ve bu kapsamda uzaktan eğitime yönelik geliştirilen anket ve ölçekler incelenmiştir (Ağır, 2007; Erfidan, 2019; Gök, 2011; Gündüz, 2013; Kışla, 2016; Sür vd., 2005). Alanyazın taraması sonucunda, okul öncesi öğretmenlerine özgü ve okul öncesi öğretmenlerinin uzaktan eğitim algılarını belirlemeye yönelik ölçek geliştirme çalışmalarının eksikliği tespit edilmiştir. Bu nedenle de bu araştırmada okul öncesi öğretmenlerinin uzaktan eğitim algılarını belirlemeye yönelik bir ölçek geliştirilmesine ihtiyaç duyulmuştur.

Taslak Ölçeğin Madde Havuzunun Belirlenmesi ve Kapsam Geçerliğinin Sağlanması

Bu ölçek geliştirme çalışmasında öncelikle taslak ölçekte yer alacak maddeler için bir madde havuzu oluşturulmuştur. Madde havuzunda yer alan maddelere ise belli ölçütler doğrultusunda karar verilmiştir. Bu ölçütler belirlenirken ise alanyazında uzaktan eğitime yönelik yapılan çalışmalardan yararlanılmıştır. Ayrıca ölçütlerin belirlenmesi aşamasında beş okul öncesi öğretmeni ile de uzaktan eğitime yönelik görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda hem alanyazın taraması hem de öğretmenlerle gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda aşağıda yer alan ölçütler belirlenmiştir:

- Okul öncesi eğitimde uygulanan uzaktan eğitim etkinlikleri
- Okul öncesi uzaktan eğitimde çocuk-çocuk, çocuk-öğretmen ve öğretmen-aile iletişimi
- Okul öncesi uzaktan eğitim etkinliklerinde teknoloji kullanımı
- Okul öncesi uzaktan eğitim etkinliklerinin çocuk açısından yararları
- Okul öncesi uzaktan eğitim etkinliklerinin çocuk açısından zararları
- Okul öncesi öğretmenlerinin uzaktan eğitim deneyimleri ve uzaktan eğitime dair mesleki bilgileri
- Okul öncesi eğitim programının uzaktan eğitime uyarlanabilirliği
- Okul öncesi uzaktan eğitim uygulamalarında öğretme-öğrenme süreci

Belirlenen bu ölçütler doğrultusunda ölçekte yer alması gereken boyutlar üzerinde durulmuş ve okul öncesi öğretmenlerinin uzaktan eğitim algılarını belirlemeye yönelik 90 farklı madde ifadesi yazılarak ölçek taslağında yer alacak madde havuzu formu oluşturulmuştur. Hazırlanan taslak form, dil ve anlam uygunluğunun belirlenmesi açısından bir dil uzmanının; kapsam geçerliğinin sağlanması için de beş okul öncesi eğitimi, bir eğitim programları ve öğretim, bir ölçme ve değerlendirme uzmanı ile bir bilgisayar teknolojileri ve öğretim tasarımı uzmanının görüşlerine başvurulmuştur. Uzmanların taslak forma yönelik görüşleri ve önerileri doğrultusunda benzer anlam taşıyan maddeler birleştirilmiş, ilgisiz bulunan maddeler ise çıkarılarak 59 maddeden oluşan taslak ölçeğin kapsam geçerliği sağlanmıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırma verileri, maliyet, süre ve kolay ulaşılabilirlik gibi sınırlılıklardan dolayı ayrıca COVID-19 salgını sebebiyle okul öncesi öğretmenlerine çevrimiçi ortamlarda daha kolay ulaşılacağından ötürü çevrimiçi olarak toplanmıştır. Verileri toplamak amacıyla hazırlanan “Okul Öncesi Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitim Algıları Ölçeği” taslak formu, Google Formlar uygulaması üzerinde elektronik formata dönüştürülerek forma ait bağlantı okul öncesi öğretmenlerinin çevrimiçi iletişim adreslerine ulaştırılmış ve formun öğretmenler tarafından doldurulması sağlanmıştır. Oluşturulan form iki ay boyunca öğretmenlerin erişimine açık tutularak öğretmenlerin yanıtları kabul edilmiştir, bu süreç sonunda form erişime kapatılmıştır. Formun doldurulması yaklaşık olarak 10 dakika sürmektedir.

Verilerin Analizi

Ölçek geliştirme çalışmalarında AFA ve DFA yapılan veri setlerinin birbirinden farklı olması gerekmektedir (Schumacker ve Lomax, 2010; Akt. Orçan, 2018). Bu doğrultuda, AFA ve DFA için farklı veri setleri kullanılmıştır. Ölçeğin geçerliği için ilk olarak pilot uygulamadan elde edilen verilerin faktör analizine uygunluğunu belirlemek amacı ile Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Bartlett’in küresellik testleri yapılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliğini sağlamak için faktör yapısının belirlenmesi amacı ile temel bileşenler analizlerinden varimax dik döndürme tekniği kullanılarak AFA yapılmıştır. Sonrasında açıklanan faktör yapısının doğruluğunu test edilebilmek amacı ile DFA yapılmıştır. Ölçeğin güvenilirlik analizleri kapsamında geneline ve alt boyutlarına ilişkin Cronbach alpha güvenilirlik katsayıları hesaplanmıştır.

Araştırma Etiği

Bu araştırma kapsamında gerçekleştirilen veri toplama süreçleri, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Yayın Etik Kurulunun, 29.07.2021 tarihli ve 2021/5/5 sayılı belgesi ile onaylanmıştır.

Bulgular

Bu bölümde, açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Geçerliğe İlişkin Bulgular

Okul Öncesi Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitim Algıları Ölçeği’nden elde edilen veriler, yapı geçerliğini sağlamaya yönelik yapılacak olan AFA öncesinde örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterliğini belirlemek amacı ile KMO katsayısı ve Bartlett’in küresellik testlerine tabii tutulmuştur. KMO ve Bartlett’in küresellik testlerinin sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2
Ölçeğe Ait KMO ve Bartlett’in Küresellik Testi Sonuçları

KMO		.96
Bartlett	Ki-kare değeri (x^2)	15767.80
	Serbestlik derecesi (df)	903
	Anlamlılık değeri (p)	.000

Tablo 2’de, KMO katsayısının ,96 olarak bulunduğu görülmektedir. KMO, 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır ve 1’e yaklaştıkça örneklem büyüklüğünün analiz için yeterli olduğunu göstermektedir (Seçer, 2015b). Büyüköztürk (2020), faktör analizinin yapılabilmesi için KMO katsayısı .60’tan büyük olması gerektiğini vurgulamaktadır. Dolayısı ile .96 olarak bulunan KMO katsayısı örneklem büyüklüğünün AFA için uygun olduğunu göstermektedir. Bartlett’in küresellik

testi ise ($\chi^2=15767.80$, $p<.01$) istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu sonuçlar doğrultusunda, taslak ölçek formundan elde edilen verilerin AFA için uygun olduğu görülmektedir.

Açımlayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

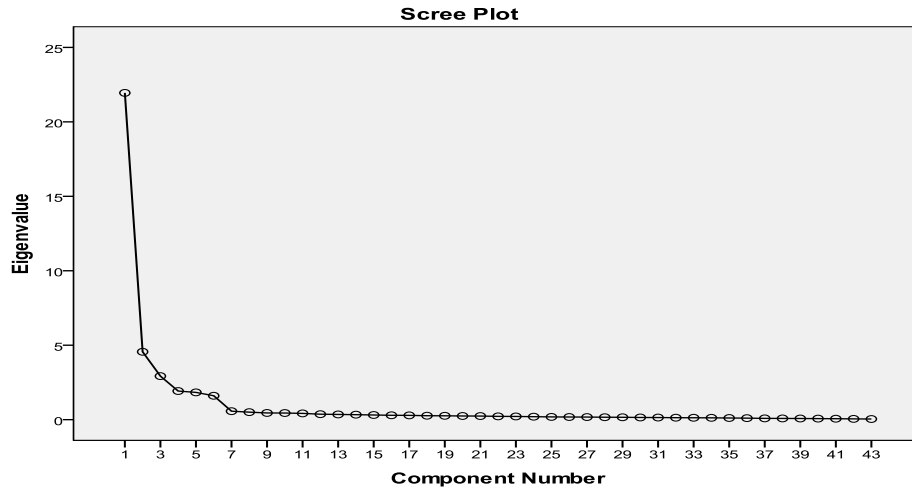
AFA kapsamında, öncelikle maddelerin faktör yükleri incelenmiştir. Faktör analizinde, madde faktör yük değerinin .30'un üzerinde olması beklenmektedir (Büyüköztürk, 2020; Seçer, 2015b). Bununla birlikte ölçekteki her bir maddenin açıkladığı ortak varyansın ise en az .10 olması gerekmektedir (Seçer, 2015b). Bu doğrultuda, ölçeğe ilişkin yapılan ilk faktör analizinde, analize dâhil edilen 59 madde içinden, madde faktör yükü .30'un altında olan 16 madde (3, 12, 29, 32, 33, 35, 37, 40, 41, 44, 46, 50, 51, 55, 56 ve 59) ölçekten çıkarılmıştır. İkinci faktör analizi sonrasında ise madde yükü .30'un altında olan maddenin olmadığı ve binişik madde bulunmadığı; kalan 43 maddenin öz değeri 1'in üzerinde 6 faktör oluşturduğu görülmüştür. Ölçeğin faktör yapısının belirlenmesi amacı ile temel bileşenler analizlerinden varimax dik döndürme tekniği kullanılmıştır. Faktörlerin varyansa olan katkıları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3

Ölçeğin Öz Değerleri ve Açıkladıkları Varyans Yüzdeleri

Faktörler	Başlangıç öz değerleri			Varimax (döndürme) sonrası toplam faktör yükleri		
	Toplam	Varyans %	Kümülatif %	Toplam	Varyans %	Kümülatif %
1	21.946	51.037	51.037	11.374	26.452	26.452
2	4.559	10.602	61.639	9.086	21.131	47.583
3	2.924	6.800	68.440	4.132	9.609	57.192
4	1.922	4.469	72.909	3.582	8.330	65.521
5	1.832	4.261	77.170	3.440	8.000	73.521
6	1.605	3.733	80.902	3.174	7.381	80.902

Tablo 3 incelendiğinde, ölçeğin öz değerlerinin 1'in üzerinde altı faktörlü bir yapıdan oluştuğu belirlenmiştir. Birinci faktör tek başına ölçeğin %26.452'sini, ikinci faktör tek başına ölçeğin % 21.131'ini, üçüncü faktör tek başına ölçeğin % 9.609'unu, dördüncü faktör tek başına ölçeğin % 8.330'unu, beşinci faktör ölçeğin tek başına % 8'ini, altıncı faktör de ölçeğin tek başına % 7.381'ini açıklamaktadır. Bu 6 faktörün tamamı ise ölçeğin %80.902'sini açıklamaktadır. Faktör analizinde, bir alt boyutun öz değerinin en az 1 olması ayrıca her bir alt faktörün toplam varyansın en az % 5'ini açıklaması gerekmektedir (Seçer, 2015b). Çok faktörlü ölçeklerde açıklanan varyansın % 30'un üzerinde olması gerekmektedir (Büyüköztürk, 2020). Faktör yapısına daha doğru karar verebilmek amacı ile yamaç-birikinti grafiği (Scree Plot) incelenmiştir.

Şekil 1. Ölçeğe Ait Yamaç-Birikinti Grafiği

Şekil 1'deki yamaç-birikinti grafiği incelendiğinde, kırılmanın altıncı boyuttan sonra gerçekleştiği ve dolayısıyla da altıncı boyuttan sonra eğimin diğer faktörler için durağan hale geldiği görülmektedir.

Tablo 4
Ölçeğe Ait Faktör Yapısı ve Faktör Yük Değerleri

Eski Madde No	Yeni Madde No	Faktörler					
		Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4	Faktör 5	Faktör 6
1	1	0.885					
10	9	0.885					
8	7	0.878					
7	6	0.846					
5	4	0.846					
14	12	0.843					
6	5	0.834					
11	10	0.824					
9	8	0.821					
16	14	0.814					
2	2	0.804					
4	3	0.801					
13	11	0.799					
15	13	0.763					
17	15		0.853				
22	20		0.830				
25	23		0.824				
23	21		0.805				
20	18		0.803				
18	16		0.798				
19	17		0.792				
24	22		0.776				
26	24		0.735				
27	25		0.725				
28	26		0.691				
21	19		0.661				
57	42			0.796			
53	40			0.789			
58	43			0.785			
54	41			0.782			
52	39			0.775			
47	36				0.849		
49	38				0.845		
48	37				0.844		
45	35				0.794		
43	34					0.829	
38	31					0.819	
42	33					0.816	
39	32					0.780	
30	27						0.852
31	28						0.833
34	29						0.786
36	30						0.664

Tablo 4 incelendiğinde ise ölçekte binişik maddelerin bulunmadığı ve maddelerin faktörlere uygun bir şekilde dağıldığı ve ölçeğin 6 faktörden oluşan bir yapıda olduğu görülmektedir. Sonuçların kolay yorumlanabilmesi için aynı faktör altındaki maddelerin ortak özelliği belirlenerek faktörlere uygun isim bulmak önemlidir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2021). Tablo 4'te görülmekte olan 6 faktörün her biri altındaki maddeler incelendiğinde; faktörler sırasıyla, "Sürdürülebilirlik",

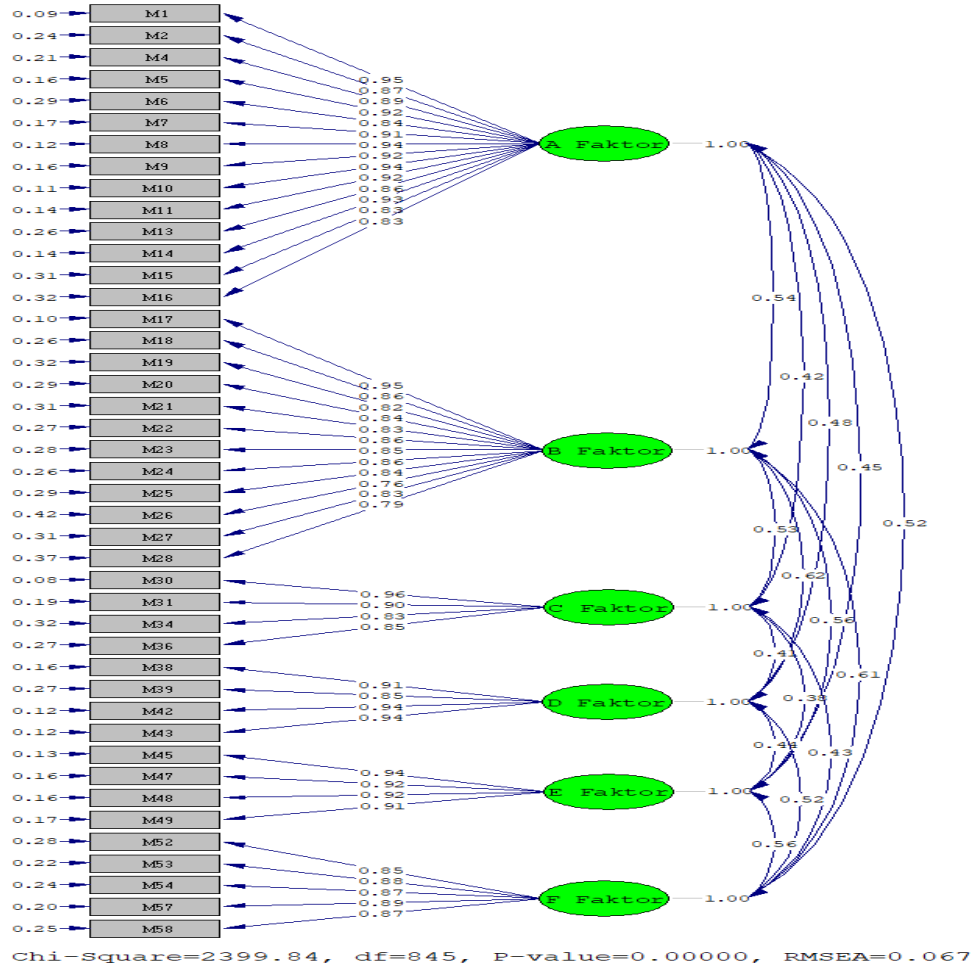
“Çocuğa Uygunluk”, “Eğitim Programına Uygunluk”, “Teknoloji Kullanımı”, “İletişimi Güçlendirme” ve “Öğretim Öz Yeterliği” olarak isimlendirilmiştir.

Doğrulatoryı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Ölçeğin faktör yapısının doğrulanması amacı ile yapılan birinci düzey doğrulatoryı faktör analizi sonuçları Tablo 5 ve Şekil 2’de verilmiştir.

Tablo 5
Birinci Düzey DFA sonuçları

Faktör	Eski Madde No	Yeni Madde No	Standardize Edilmiş Faktör Yüğü	t	
Sürdürülebilirlik	1	1	0.95	26.26	
	2	2	0.87	22.62	
	4	3	0.89	23.18	
	5	4	0.92	24.53	
	6	5	0.84	21.27	
	7	6	0.91	24.16	
	8	7	0.94	25.60	
	9	8	0.92	24.53	
	10	9	0.94	25.66	
	11	10	0.92	24.87	
	13	11	0.86	22.11	
	14	12	0.93	22.05	
	15	13	0.83	20.78	
	16	14	0.83	20.65	
	Çocuğa Uygunluk	17	15	0.95	26.06
		18	16	0.86	21.87
19		17	0.82	20.45	
20		18	0.84	21.07	
21		19	0.83	20.25	
22		20	0.86	21.71	
23		21	0.85	21.73	
24		22	0.86	22.24	
25		23	0.84	21.60	
26		24	0.76	18.00	
27		25	0.83	20.71	
28		26	0.79	18.93	
Öğretim Öz Yeterliği	30	27	0.96	26.30	
	31	28	0.90	23.41	
	34	29	0.83	20.49	
	36	30	0.85	21.56	
İletişimi Güçlendirme	38	31	0.91	24.19	
	39	32	0.85	21.50	
	42	33	0.94	25.45	
	43	34	0.94	25.42	
Teknoloji Kullanımı	45	35	0.94	25.17	
	47	36	0.92	24.31	
	48	37	0.92	24.32	
Eğitim Programına Uygunluk	49	38	0.91	24.05	
	52	39	0.85	21.31	
	53	40	0.88	22.68	
	54	41	0.87	22.15	
	57	42	0.89	23.10	
58	43	0.87	22.06		

Şekil 2. Birinci Düzey DFA Sonucuna Ait Yol Diyagramı

Tablo 5 ve Şekil 2’deki yol diyagramı incelendiğinde, ölçüğe ait maddelerin faktör yüklerinin .76-.96 arasında olduğu belirlenmiştir. Ayrıca her bir parametre değerinin standart hatasına bölünmesiyle bulunan t değerleri ($t > 1.96$) istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. $\chi^2/sd=2.840$ ve RMSEA değerinin .067 olarak kabul edilebilir uyum gösterdiği belirlenmiştir. Dolayısı ile DFA modelinin kabul edilebilir bir model olduğu görülmektedir. Ancak bu tek başına yeterli olmadığından DFA modelinin kabul edilme durumuna karar verebilmek için uyum indekslerinin normal değerleri yakalayıp yakalamadığına bakılmıştır. Bu çalışmadaki modelin uygunluğu Tablo 6’daki uyum indekslerine (Schumacher ve Lomax, 2004; Akt. Seçer, 2015b) göre değerlendirilmiştir.

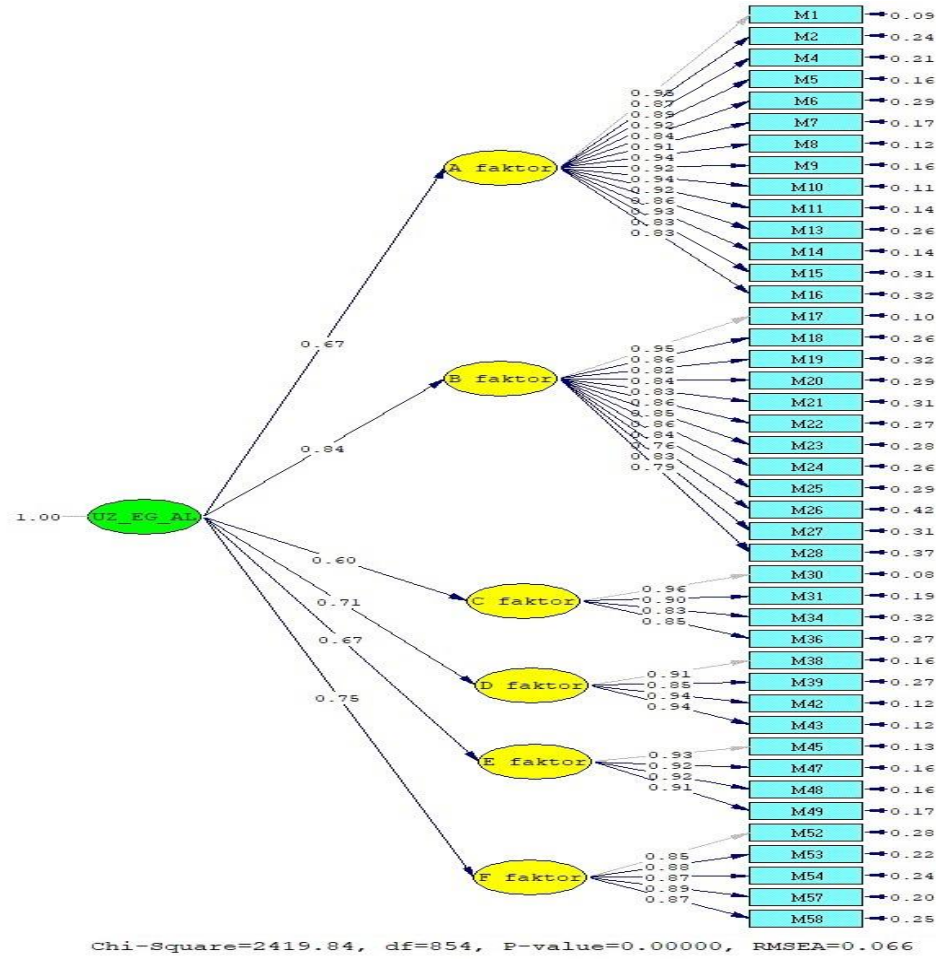
Tablo 6

Birinci Düzey DFA ve İkinci Düzey DFA Kapsamında İncelenen Uyum Kriterleri Sınırlılıkları

Uyum Kriterleri	Kabul Edilebilir Uyum	Mükemmel Uyum	Birinci Düzey DFA ile Bulunan Uyum Kriterleri Değerleri	İkinci Düzey DFA ile Bulunan Uyum Kriterleri Değerleri
NFI	.90 \geq	.95 \geq	.98	.98
NNFI	.90 \geq	.95 \geq	.98	.99
CFI	.95 \geq	.97 \geq	.98	.99
GFI	.85 \geq	.90 \geq	.92	.93
AGFI	.85 \geq	.90 \geq	.90	.91
RMR	=.050 ve =.080 arası	=.00 ve <.050 arası	.072	.047
RMSEA	=.050 ve =.080 arası	=.00 ve <.050 arası	.067	.066
χ^2/sd	“Bulunan değer istatistiksel olarak anlamsız olmalıdır ve $\chi^2/sd=3$ ’ten küçük olmalıdır.”		2.840	2.833

Tablo 6’da birinci düzey DFA sonucu elde edilen uyum kriterleri değerleri incelendiğinde, $\chi^2/sd=2,840$ ile kabul edilebilir uyum düzeyinde, NNFI değerinin .98 ile mükemmel uyum düzeyinde, CFI değerinin .98 ile mükemmel uyum düzeyinde, AGFI değerinin .90 ile mükemmel uyum düzeyinde, NFI değerinin .98 ile mükemmel uyum düzeyinde, GFI değerinin .92 ile mükemmel uyum düzeyinde; RMSEA değerinin ise .067 ile kabul edilebilir uyum düzeyinde ve RMR değerinin .072 ile kabul edilebilir uyum düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Ayrıca birinci düzey DFA sonucunda, SRMR değerinin .076 olduğu tespit edilmiştir. Schermelleh-Engel, Moosbrugger ve Müller’e (2003) göre bu değer, .05 ve .10 arasında bir değer olduğu için kabul edilebilir uyum düzeyindedir. Tüm bu bulgular ışığında ölçeğe ilişkin uyum indekslerinin mükemmel uyum gösteren ve kabul edilebilir değerler arasında olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla da ölçeğin 6 faktörlü yapısı, model olarak doğrulanmıştır.

Araştırma kapsamında, belirlenen 6 faktörün uzaktan eğitim algısının birer alt boyutu olduğunu göstermek ve ölçekten toplam puan elde edebilmek amacıyla ikinci düzey DFA yapılmıştır. İkinci düzey DFA’ya ait uyum indeksleri yine Tablo 6’da verilmiştir. Ayrıca ikinci düzey DFA sonucuna ait Yol diyagramı ise Şekil 3’te verilmiştir.

Şekil 3. İkinci Düzey DFA Sonucuna Ait Yol Diyagramı

Şekil 3’teki yol diyagramı incelendiğinde, $\chi^2/sd=2.833$ ile kabul edilebilir uyum düzeyinde ve RMSEA değerinin .066 ile kabul edilebilir uyum düzeyinde olduğu görülmektedir. Tablo 6’dan diğer uyum kriterlerine bakıldığında ise AGFI= .91; CFI= .99; GFI= .93; NFI= .98; NNFI= .99 ve RMR= 0.47 değerlerinin mükemmel uyum sınırları içerisinde olduğu görülmektedir. Ayrıca ikinci düzey DFA sonucunda, SRMR değerinin .041 olduğu tespit edilmiştir. Schermelleh-Engel ve diğ., (2003) göre bu değer, .00 ve .05 arasında bir değer olduğu için mükemmel uyum düzeyindedir. Bu bilgiler doğrultusunda, ikinci düzey DFA sonuçları ile yapı geçerliğinin sağlandığı söylenebilir.

Güvenirlğe İlişkin Bulgular

Okul Öncesi Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitim Algıları Ölçeği'nin geneline ve alt boyutlarına ilişkin Cronbach alpha güvenirlik katsayıları hesaplanarak Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7

Ölçeğin Geneli ve Alt Boyutlarına İlişkin Güvenirlik Katsayıları

Alt Boyutlar	Madde Sayısı	Cronbach's Aplha
Sürdürülebilirlik	14	.98
Çocuğa Uygunluk	12	.95
Öğretim Öz Yeterliği	4	.93
İletişimi Güçlendirme	4	.95
Teknoloji Kullanımı	4	.95
Eğitim Programına Uygunluk	5	.94
Ölçeğin Geneli	43	.97

Tablo 7 incelendiğinde, ölçeğin “Sürdürülebilirlik” alt boyutunun Cronbach alpha güvenirlik katsayısının .98; “Çocuğa Uygunluk” alt boyutunun .95; “Öğretim Öz Yeterliği” alt boyutunun .93; “İletişimi Güçlendirme” boyutunun .95; “Teknoloji Kullanımı” boyutunun .95 ve “Eğitim Programına Uygunluk” alt boyutunun .94 olduğu görülmektedir. Ölçeğin geneline ilişkin hesaplanan güvenirlik katsayısı ise ,97'dir.

Ölçek Puanlarının Değerlendirilmesi

Okul Öncesi Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitim Algıları Ölçeği, 5'li likert tipi ölçek olup olumlu maddeler için cevap seçenekleri, “5=Kesinlikle katılıyorum”, “4=Katılıyorum”, “3=Kararsızım”, “2=Katılmıyorum”, “1=Kesinlikle katılmıyorum” şeklinde belirlenmiştir. Olumsuz maddeler için yanıtlar tam tersi olacak şekilde puanlanmıştır. Ölçekten elde edilecek en düşük puan 43, en yüksek puan ise 215'tir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışmada, okul öncesi öğretmenlerinin uzaktan eğitim algılarını belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirilmiştir. Taslak ölçek formu 5'li likert tipinde 59 maddeden oluşmaktadır. Ardından ölçeğin yapı geçerliğinin sağlanması için AFA ve birinci düzey DFA ile ikinci düzey DFA yapılmıştır. Yapılan analizler sonrasında, ölçeğin 6 alt boyuttan ve 43 maddeden oluştuğu sonucuna ulaşılmıştır.

Alanyazında uzaktan eğitim algısını ve uzaktan eğitime yönelik görüşleri belirlemeye yönelik gerçekleştirilmiş çeşitli ölçek geliştirme çalışmaları yer almaktadır. Gök (2011), tarafından öğretim elemanlarının uzaktan eğitim algılarını belirlemeye yönelik geliştirilen ölçek, 57 maddeden ve 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin alt boyutları “temel bakışa ilişkin algı”, “kaynaklara erişim” ve “eğitim öğretim planlama” olarak isimlendirilmiştir. Çok ve Günbatır (2022), öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin öz yeterlik algılarını belirlemeye yönelik 36 madde ve 5 alt boyuttan oluşan bir ölçek geliştirmiştir. Ölçeğin alt boyutları “teknik öz yeterlik”, “öğretimsel içerik öz yeterliği”, “öğretimde teknoloji kullanımı öz yeterliği”, “uzaktan eğitim yazılımsal öz yeterlik” ve “duygusal iletişim öz yeterliği” olarak isimlendirilmiştir. Kurnaz vd. (2020), öğretmenlerin uzaktan eğitim algılarını belirlemeye yönelik 37 madde ve 5 alt boyuttan oluşan bir ölçek geliştirmişlerdir. Ölçeğin boyutları “öğretmenlerin uzaktan eğitimde kendilerine ilişkin algıları”, “öğretmenlerin uzaktan eğitimin uygulanışına yönelik algıları”, “uzaktan eğitimde öğretim uygulamalarına ilişkin algıları”, “öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik tutumları”, ve “öğretmenlerin uzaktan eğitimde verilen ödevlere ilişkin düşünceleri” olarak isimlendirilmiştir. Metin ve Korkman (2021), öğretmenlerin uzaktan eğitim sürecinde karşılaştıkları sorunları belirlemeye yönelik 34 madde ve 5 alt boyuttan

oluşan bir ölçek geliştirmiştir. Ölçeğin alt boyutlarını “uzaktan eğitimde öğrencilerle ilgili karşılaştığı sorunlar”, “içerik hazırlama/programa aktarma ile ilgili sorunlar”, “velilerle ilgili sorunlar”, “programın kullanımında karşılaşılan sıkıntılar” ve “uygulama programıyla ilgili karşılaşılan sorunlar” olarak isimlendirmişlerdir. Metin, Çevik ve Gürbey (2021), öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik görüşlerini belirlemeye yönelik 37 madde ve 6 boyuttan oluşan bir ölçek geliştirmişlerdir. Ölçeğe ait boyutları “uzaktan eğitime yaşanan genel sıkıntılar”, “uzaktan eğitimin öğretmen ve öğrencilere sağladığı olanaklar”, “uzaktan eğitimde ders esnasında yaşanan sıkıntılar”, “uzaktan eğitimin olumlu yanları”, “uzaktan eğitimde öğretmenlerin çalışma şartları” ve “uzaktan eğitimde teknolojinin kullanımı” olarak isimlendirilmiştir. Özkul, Kırnık, Dönük, Altunhan ve Altunkaynak (2020), öğretmenlerin uzaktan eğitim uygulamalarına ilişkin görüşlerini belirleme amacı ile 15 madde ve “teknik” ve “öğrenme süreci” olmak üzere iki boyuttan oluşan bir ölçek geliştirmişlerdir. Paliwal ve Singh (2021), Hindistan’daki öğretmenlerin çevrimiçi öğretime hazırlık yeterliliklerini ölçmek üzere 29 madde ve 5 alt boyuttan oluşan bir ölçek geliştirmiştir. Alt boyutları “ders tasarımı yeterliliği”, “iletişim yeterliliği”, “zaman yönetimi yeterliliği”, “teknik yeterlilik” ve “çevrimiçi öğretime hazır olma” olarak isimlendirmişlerdir. Sağın, Yücekaya ve Güllü (2021), beden eğitimi öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik yeterliklerini ölçmek üzere, 18 madde ve iki alt boyuttan oluşan bir ölçek geliştirmiştir. Ölçeğin boyutlarını “uygulama ve değerlendirme” ve “planlama ve teknoloji kullanımı” olarak isimlendirilmiştir. Tural, Kayalı, Yavuz, Hasançebi ve Yeşildağ Hasançebi (2021) tarafından pandemi sürecindeki öğretimi değerlendirme amacı ile geliştirilen ölçek 39 madde ve “memnuniyet”, “önlem”, “ulaşılabilirlik”, “beklenti”, “değerlendirme”, “destek”, “EBA tv ve destek noktaları” ve “zaman” olmak üzere 8 alt boyuttan oluşmaktadır. Yıldız (2015), çalışmasında “uzaktan eğitime ilişkin öz yeterlik algısı ölçeği” ve “uzaktan eğitime yönelik yarar algısı ölçeği” olmak üzere uzaktan eğitime yönelik iki adet ölçek geliştirmiştir. Birinci ölçek, “öğrenme yönetimi”, “teknoloji yönetimi” ve “sanal sınıf yönetimi” olmak üzere üç alt boyut ve 10 maddeden; ikinci ölçek, “öğrenme ürünlerinin etkililiği”, “öğrenme yaşantılarının zenginliği” ve “sistemin ekonomikliği” olmak üzere üç alt boyuttan ve toplamda 17 maddeden oluşmaktadır. Özellikle salgın sürecinde uzaktan eğitime yönelik algı ve görüşleri belirlemek üzere pek çok ölçek geliştirme çalışmasının yapıldığı görülmektedir. Bahsi geçen çalışmaların alt boyutları incelendiğinde söz konusu boyutların uzaktan eğitim ile ilgili teknoloji, öğretme ve öğrenme süreci, uzaktan eğitimin yararları ve sınırlılıkları, iletişim, uzaktan eğitimde yaşanan sorunlar gibi temalar etrafında yoğunlaştığı ve geliştirilen bu ölçeğin alt boyutları ile benzerlikler gösterdikleri söylenebilir.

Bu çalışmada geliştirilen ölçek, farklı örneklem gruplarında okul öncesi öğretmenlerinin uzaktan eğitim algılarını belirlemek amacıyla kullanılabilir. Geliştirilen bu ölçek aracılığıyla okul öncesi öğretmenlerinin uzaktan eğitim algıları sahip oldukları demografik özelliklere göre karşılaştırılabilir. Yine okul öncesi öğretmenlerinin bu ölçek aracılığıyla belirlenen uzaktan eğitim algılarının farklı değişkenlerle olan ilişkileri araştırılabilir. Ayrıca okul öncesi öğretmenlerinin uzaktan eğitim algılarının yanı sıra uzaktan eğitime yönelik tutumlarının belirlenmesi için de bu çalışmaya benzer ölçek geliştirme çalışmaları gerçekleştirilebilir.

Açıklama: Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazarın danışmanlığında yürütmekte olduğu yüksek lisans tezinin bir bölümünden üretilmiştir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmaya her iki yazar eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması

Bu çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum yoktur.

Kaynaklar

- Ağır, F. (2007). *Özel okullarda ve devlet okullarında çalışan ilköğretim öğretmenlerinin uzaktan eğitime karşı tutumlarının belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.
- Ak, Ş., Gökdaş, İ., Öksüz, C. ve Torun, F. (2021). Uzaktan eğitimde eğitimcilerin eğitimi: Uzaktan eğitime yönelik öz yeterlik ve yarar algısına etkisi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 24-44.
- Akça, G. ve Akgün, E. (2020, 10-13 Eylül). *İlkokul öğrencilerinin uzaktan eğitim sürecinde yaşadığı sıkıntılar*. 7th International Eurasian Educational Research Congress, Eskişehir, Türkiye. https://drive.google.com/file/d/1RvIEWFv2wiy4v1Wvx8uqIrved5_SWd3u/view adresinden 03.01.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Akgül, E. ve Özenç İra, G. (2021). Ebeveyn ve öğretmen algılarına göre COVID-19 pandemisinin erken çocukluk dönemine yansımaları: Bir meta-sentez çalışması. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(2), 536-557.
- Aktan Acar, E., Erbaş, Y., H. ve Eryaman, M., Y. (2021). Okul öncesi öğretmenlerinin COVID-19 pandemi sürecinde uzaktan eğitime ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi (AUAd)*, 7(4), 31-54. doi.org/10.51948/auad.979726
- Alan, Ü. (2021). Distance education during the COVID-19 pandemic in Turkey: Identifying the needs of early childhood educators. *Early Childhood Education Journal*, 49, 987-994. doi.org/10.1007/s10643-021-01197-y
- Altın, F. ve Gündoğdu, K. (2021). Okul öncesi eğitimde uzaktan eğitim uygulamalarının öğretmen görüşleri doğrultusunda incelenmesi: Sorunlar ve öneriler. *International Journal of Contemporary Educational Studies (IntJCES)*, 7(2), 577-592.
- Andersson Söe, M., Schad, M. E., and Psouni, E. (2022). 'Distance creates distance': Preschool staff experiences and reflections concerning preschool introduction during the COVID-19-pandemic. *International Journal of Early Years Education*, 1-17. doi.org/10.1080/09669760.2022.2025584
- Aral, N. ve Kadan, G. (2021). Pandemi sürecinde okul öncesi öğretmenlerinin yaşadıkları problemlerin incelenmesi. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 99-114.
- Balaman, F. ve Hanbay Tiryaki, S. (2021). Corona Virüs (COVID-19) nedeniyle mecburi yürütülen uzaktan eğitim hakkında öğretmen görüşleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 52-84.
- Balcı, A. (2020). COVID-19 özelinde salgınların eğitime etkileri. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 3(3), 75-85.
- Başar, M., Arslan, S., Günsel, E. ve Akpınar, M. (2019). Öğretmen adaylarının uzaktan eğitim algısı. *Journal of Multidisciplinary Studies in Education (JMSE)*, 3(2), 14-22.
- Büyüköztürk, Ş. (2020). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni spss uygulamaları ve yorum* (28.baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2021). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri* (31. baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

- Câmpan, A. S. and Bocoş, M. (2021). The impact of COVID 19 pandemic on the instructive-educational process in kindergarten. *Studia Ubb Psychol.-Paed*, 66(1), 111-134. doi.org/10.24193/subbbsyped.2021.1.06
- Çok, C. ve Günbatar, M. S. (2022). COVID-19 Pandemisi sürecinde öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin öz-yeterlik algıları. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 12(1), 57-81.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2021). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve LISREL Uygulamaları* (6.baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Duran, M. (2021). The effects of COVID-19 pandemic on preschool education. *International Journal of Educational Methodology*, 7(2), 249-260. doi.org/10.12973/ijem.7.2.249
- Erbil, D. G., Demir, E. ve Armağan Erbil, B. (2021). Pandemi sürecinde uzaktan eğitime yönelik sınıf öğretmenlerinin görüşlerinin incelenmesi. *Turkish Studies-Education*, 16(3), 1473-1493. doi.org/10.47423/TurkishStudies.49745
- Erfidan, A. (2019). *Derslerin uzaktan eğitim yoluyla verilmesiyle ilgili öğretim elemanı ve öğrenci görüşleri: Balıkesir Üniversitesi örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.
- Fidan, M. (2020). COVID-19 belirsizliğinde eğitim: İlkokulda zorunlu uzaktan eğitime ilişkin öğretmen görüşleri. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 24-43.
- Gelir, İ. and Düzen, N. (2021). Children's changing behaviours and routines, challenges and opportunities for parents during the COVID-19 pandemic. *Education 3-13*, 1-11. doi.org/10.1080/03004279.2021.1921822
- Gök, B. (2011). *Uzaktan eğitimde görev alan öğretim elemanlarının uzaktan eğitim algısı*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Bilişim Enstitüsü, Ankara.
- Göktaş, İ., Gülay Ogelman, H. ve Güngör, H. (2020, 1-2 Eylül). *COVID-19 sürecinde 5-6 yaş çocuklarının online eğitim imkânlarına yönelik anne-baba görüşleri*. 5. International Scientific Research Congress, İstanbul, Türkiye. https://www.researchgate.net/publication/349118609_IBAD_2020_KONGRE_BILDIRI_TAM_METINLERI#fullTextFileContent adresinden 07.01.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Gülay Ogelman, H., Güngör, H. ve Göktaş, İ. (2021). COVID-19 ve yeni dönemdeki okula uyum süreci: Okul öncesi eğitimi öğretmenlerinin görüşlerinin incelenmesi. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education*, 10(1), 11-24.
- Gündoğdu, S. (2021). Okul öncesi öğretmenlerinin uzaktan eğitim sürecinde uyguladıkları aile katılım çalışmalarının incelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(35), 1849-1874. doi.org/10.26466/opus.827530
- Gündüz, A. Y. (2013). *Öğretmen adaylarının uzaktan eğitim algısı*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Güneş, G. and Toran, M. (2022). Challenges of COVID-19: Preschool teachers' views and experiences during the quarantine. *Yaşadıkça Eğitim*, 36(1), 146-161. doi.org/10.33308/26674874.2022361367

- Hu, X., Chiu, M. M., Leung, W. M. V., and Yelland, N. (2021). Technology integration for young children during COVID-19: Towards future online teaching. *British Journal of Educational Technology*, 52(4), 1513-1537. doi.org/10.1111/bjet.13106
- Işıkoğlu, N., Adak Özdemir, A., Altun, M. ve Ergenekon, E. (2021). Erken çocukluk eğitimi öğretmen ve yöneticilerinin COVID-19 pandemi deneyimleri: Yorumlayıcı fenomenolojik analiz. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 567-590. doi.org/10.24130/eccdjecs.1967202152341
- Kass, R. A., and Tinsley, H. E. A. (1979). Factor analysis. *Journal of Leisure Research*, 11, 120-138. doi.org/10.1080/00222216.1979.11969385
- Kışla, T. (2016). Uzaktan eğitime yönelik tutum ölçeği geliştirme çalışması. *Ege Eğitim Dergisi*, 17(1), 258-271.
- Kim, J. (2020). Learning and teaching online during COVID-19: Experiences of student teachers in an early childhood education practicum. *International Journal of Early Childhood*, 52, 145-148. doi.org/10.1007/s13158-020-00272-6
- Kruszewska, A., Nazaruk, S., and Szewczyk, K. (2022). Polish teachers of early education in the face of distance learning during the COVID-19 pandemic-the difficulties experienced and suggestions for the future. *Education*, 50(3), 304-315. doi.org/10.1080/03004279.2020.1849346
- Kurnaz, A., Kaynar, H., Şentürk Barışık, C. ve Doğrukök, B. (2020). Öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin görüşleri. *Milli Eğitim*, 49(1), 293-322. doi.org/10.37669/milliegitim.787959
- Kuset, Ş., Özgem, K., Şaşmacıoğlu, E., and Güldal Kan, Ş. (2021). Evaluation of the impact of distance education on children in preschool period: teachers' opinions. *Near East University Journal of Education Faculty (NEUJE)*, 4(1), 78-87.
- Lafave, L., Webster, A. D., and McConnell, C. (2021). Impact of COVID-19 on early childhood educator's perspectives and practices in nutrition and physical activity: a qualitative study. *Early Childhood Education Journal*, 49, 935-945. doi.org/10.1007/s10643-021-01195-0
- Metin, M., Çevik, A. ve Gürbey, S. (2021). Öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin görüşlerini belirleme ölçeği: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Maarif Mektepleri Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 4(1), 15-35. doi.org/10.47155/mamusbbd.911344
- Metin, M., Gürbey, S. ve Çevik, A. (2021). COVID-19 Pandemi sürecinde uzaktan eğitime yönelik öğretmen görüşleri. *Maarif Mektepleri Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 66-89. doi.org/10.46762/mamulebd.881284
- Metin, M., and Korkman, N. (2021). A valid and reliable scale development study to determine the problems encountered by teachers in the distance education process. *Journal of Educational Technology & Online Learning*, 4(2), 215-235. doi.org/10.31681/jetol.911074
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2020). *Çocuğun olduğu her yerdeyiz*. <https://www.meb.gov.tr/cocugun-olduguheryerdeyiz/haber/21829/tr#:~:text=Mezra%2C%20k%C3%B6y%2C%20kasaba%2C%20C5%9Fehir,%C3%A7ocu%C4%9Fumuzun%20geli%C5%9Fimini%20nitelikli%20i%C3%A7eriklerle%20destekliyoruz> adresinden 20.05.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Orçan, F. (2018). Exploratory and confirmatory factor analysis: Which one to use first?. *Journal of Measurement and Evaluation in Education and Psychology*, 9(4), 413-421.

- Öçal, T., Halmatov, M., and Ata, S. (2021). Distance education in COVID-19 pandemic: An evaluation of parent's, child's and teacher's competences. *Education and Information Technologies*, 26(6), 6901-6921. doi.org/10.1007/s10639-021-10551-x
- Özkul, R., Kırmık D., Dönük, O., Altunhan, Y. ve Altunkaynak, Y. (2020). Uzaktan eğitim uygulamalarına ilişkin öğretmen görüşleri: Ölçek çalışması. *Turkish Studies*, 15(8), 3655-3667.
- Paliwal, M., and Singh, A. (2021). Teacher readiness for online teaching-learning during COVID-19 outbreak: A study of Indian institutions of higher education. *Interactive Technology and Smart Education*, 18(3), 403-421. doi.org/10.1108/ITSE-07-2020-0118
- Sağın, A. E., Yücekaya., M.A. ve Güllü, M. (2021). Beden eğitimi öğretmenlerinin uzaktan eğitim yeterlikleri ölçeği: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 200-211.
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., and Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74,
- Seçer, İ. (2015a). *Psikolojik test geliştirme ve uyarlama süreci: SPSS ve LISREL uygulamaları* (1.baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Seçer, İ. (2015b). *SPSS ve LISREL ile pratik veri analizi: Analiz ve raporlaştırma*. (Genişletilmiş 2.baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Süer, İ., Kaya, Z., Bülbül, H. İ., Karaçanta, H., Koç, Z. ve Çetin, Ş. (2005). Gazi Üniversitesinin uzaktan eğitim potansiyeli. *The Turkish Online Journal of Educational Technology (TOJET)*, 4(1), 107-113.
- Tekin, O. (2020). Uzaktan eğitim kullanılan hizmet içi eğitim programlarına yönelik öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 16(1), 20-35. doi.org/10.17244/eku.643224
- Tozduman Yaralı, K. ve Özkan Kunduracı, H. K. (2022). Türkiye’de COVID-19 pandemi döneminde gerçekleştirilen uzaktan eğitim süreci: Okul öncesi eğitimin değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 61, 425-452.
- Tutal, Ö., Kayalı, B., Yavuz, M., Hasançebi, M., and Yeşildağ Hasançebi, F. (2021). The scale of evaluating instruction in pandemic process: development, validation, and reliability. *Pedagogika / Pedagogy*, 141(1), 26-52. doi.org/10.15823/p.2021.141.2
- Veraksa, A., Singh, P., Gavrilova, M., Jain, N., and Veraksa, N. (2021). Russian and Indian preschool educators' beliefs about distance education for preschoolers. *Education Sciences*, 11, 814, 1-13. doi.org/10.3390/educsci11120814
- Viner, R. M., Russell, S.J., Croker, H., Packer, J., Ward, J., Stansfield, C., Mytton, O., Bonell, C., and Booy, R. (2020). School closure and management practices during coronavirus outbreaks including COVID-19: A rapid systematic review. *Lancet Child Adolesc Health*, 4(5), 397-404. doi.org/10.1016/S2352-4642(20)30095-X
- Yang, F. Y., and Tsai, C. C. (2017). Exploring in-service preschool teachers' conceptions of and approaches to online education. *Australasian Journal of Educational Technology (AJET)*, 33(1), 134-147. doi.org/10.14742/ajet.2635

- Yapar, N. B., Erzincan, N., and Tantekin Erden, F. (2021, 1-3 December). *Exploring preschool teachers' social and emotional development practices during distance education: A mixed-methods study*. 3th International Education Research and Teacher Education Congress, Uşak, Turkey. Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/1vfcLcWNOd2CeRCBceLZZutTwrMTH27cd/view> in 04.03.2022.
- Yıldırım, B. (2021). Preschool education in Turkey during the COVID-19 pandemic: A phenomenological study. *Early Childhood Education Journal*. 49(5), 947-963. doi.org/10.1007/s10643-021-01153-w
- Yıldız, M. (2015). *Uzaktan eğitim programlarında ders veren öğretim elemanlarının uzaktan eğitime yönelik bilgi, inanç ve uygulamaları arasındaki ilişkiler*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yıldız, S. ve Bektaş, F. (2020). EBA TV'de yayınlanan Beden Eğitimi etkinliklerinin veli ve Beden eğitimi öğretmenlerinin görüşleriyle değerlendirilmesi. *Milli Eğitim*, 49(1), 969-987. doi.org/10.37669/milliegitim.773737
- Yürek, E. (2021). *Okul öncesi eğitimde uzaktan eğitimin uygulanabilirliğine yönelik okul öncesi öğretmenlerinin ve alandaki akademisyenlerin görüşlerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Extended Abstract

Introduction

Examining the views and distance education experiences of preschool teachers who provide distance education during the epidemic period is important in terms of taking measures related to distance education, which is likely to become permanent in the future (Aktan Acar et al. 2021).

In the literature, various studies conducted with preschool teachers for distance education are included. The vast majority of these studies were carried out using qualitative research methods. There are few studies conducted with preschool teachers using quantitative research methods for distance education. (Andersson Sõe et al., 2022; Câmpan and Bocoş, 2021; Kruszewska et al., 2022; Veraksa et al., 2021; Yapar et al., 2021). For this reason, it is thought that the development of a scale to determine the distance education perceptions of preschool teachers will contribute to the literature.

Method

The study group of the study consists of 717 preschool teachers who different provinces and different types of institutions (independent kindergarten, private kindergarten, public nursery class, private nursery class) in seven different geographical regions of Turkey and voluntarily participate in the research. Criterion sampling method, which is one of the purposive sampling methods, was used in the research. As a criterion, it was determined that the teachers in the study group gave distance education for at least three month in total in the 2019-2020 and 2020-2021 academic years. The research data were collected online through the Google Forms application, as preschool teachers could be accessed more easily in online environments owing to the COVID-19 pandemic. The filling of the scale takes approximately 10 minutes.

As a result of the literature review and interviews with preschool teachers, criteria were determined for the items that need to be included in the item pool of the draft scale In accordance with the established criteria, the item pool form was created, which will be included in the draft of the “Distance Education Perceptions Scale of Preschool Teachers” consisting of 90 items. In order to ensure the linguistic compatibility and content validity of the draft form, the opinions of nine experts were consulted. In line with the views and suggestions of the experts, the content validity of the draft scale consisting of 59 items was ensured. A 5-point Likert-type scaling was used.

Findings

EFA, first-level CFA and second-level CFA were conducted in order to ensure the construct validity of the scale. Prior to EFA, KMO coefficient and Barlett Sphericity tests were performed to determine the suitability of the data for factor analysis. KMO coefficient .96; Barlett's result ($\chi^2=15767.80$, $p<.01$) was found to be statistically significant.

Within the scope of EFA, factor loadings of items were primarily examined. In factor analysis, the item factor load value is expected to be over .30 (Büyüköztürk, 2020; Seçer, 2015b). However, the common variance explained by each item in the scale ought be at least .10 (Seçer, 2015b). Accordingly, in the first factor analysis of the scale, out of the 59 items included in the analysis, 16 items (3, 12, 29, 32, 33, 35, 37, 40, 41, 44, 46, 50, 51, 55, 56 and 59) with the factor loading of less than .30 were excluded from the scale. After the second factor analysis, it was determined that there were no overlapping items and the items with factor loadings less than .30; remaining 43 items formed 6 factors with an eigenvalue of greater than 1. Six sub-factors together explain 80.902% of the total variance of the scale. In order to determine the factor structure of the scale, varimax rotation technique was utilized as one of the principal components analysis.

The first and second order confirmatory factor analyzes were performed to confirm the factor structure of the scale. According to the first-order CFA result, it was concluded that the item factor loadings were between .76-.96, and the t-values ($t > 1.96$) were statistically significant. It was found that $\chi^2/df=2.840$ and RMSEA value of .067 was an acceptable fit for the CFA model. However, since this is not sufficient on its own, it was also examined whether other fit indices caught the normal values for the acceptance status of the CFA model. Due to the fact that the fit indices showed acceptable (RMR, .072 and SRMR: .076) values and the perfect fit (NNFI:.98; GFI: .92; CFI:.98; AGFI:.90 and NFI:.98) values, the structure of the scale consisting of 6 factors and 43 items was confirmed, According to the second-order CFA result, it is seen that $\chi^2/df=2.833$ is at the acceptable fit level and the RMSEA value is .066 at the acceptable level. When examining the other goodness of fit criteria it is seen that AGFI = .91; CFI= .99; GFI = .93; NFI = .98; NNFI = .99; RMR = 0.47; SRMR = .041 values are within the levels of perfect fit. In accordance with this information, it can be asserted that construct validity was ensured by the results of the first and second order CFA.

Conclusion, Discussion and Recommendations

It was concluded that "Distance Education Perceptions Scale of Preschool Teachers" consisted of 6 sub-dimensions and 43 items. The Cronbach's alpha reliability coefficient of the "Sustainability" sub-dimension of the scale was .98; .95 of the "Eligibility for the Child" sub-dimension; .93 of the "Teaching Self-Efficacy" sub-dimension; .95 of the "Reinforcing Communication" dimension; .95 of the "Use of Technology" sub-dimension, and the sub-dimension of "Compliance with the Curriculum" was calculated as .94. The Cronbach's alpha reliability coefficient calculated for the overall scale is .97. The lowest score that can be obtained from the scale is 43; the highest score is 215. As a result of the analyzes made, it was concluded that the "Distance Education Perceptions Scale of Preschool Teachers" is a valid and reliable scale.

The scale developed in this study can be used to determine the distance education perceptions of preschool teachers in different sample groups. Through this scale developed, preschool teachers' perceptions of distance education can be compared according to their demographic characteristics. Likewise, the relationship between preschool teachers' perceptions of distance education, determined through this scale, with different variables can be investigated. In addition, scale development studies similar to this study can be conducted in order to determine the attitudes of preschool teachers towards distance education as well as their perceptions of distance education.

Otizimli Öğrencilere Basamak Değerinin Öğretiminde Somut-Yarı Somut-Soyut Öğretim Stratejisinin Etkililiği

Hatice Kübra ERKARAMAN
Çerkezköy Rehberlik ve Araştırma Merkezi
hke_@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6803-4552

Ahmet YIKMIŞ
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
ayikmis@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0002-1143-1207

Nesime Kübra TERZİOĞLU
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
kubrakeskin@ibu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-2041-5049

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1100487
Geliş Tarihi: 08.04.2022	Revize Tarihi: 07.07.2022
	Kabul Tarihi: 22.07.2022

Atf Bilgisi

Erkaraman, H. K., Yıkılmış, A. ve Terzioğlu, N. K. (2022). Otizimli öğrencilere basamak değerinin öğretiminde somut-yarı somut-soyut öğretim stratejisinin etkililiği. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 480-499.

ÖZ

Matematik kavram ve becerilerini öğrenmek her öğrenci için önemli olduğu kadar otizm spektrum bozukluğu olan öğrenciler için de kritik bir öneme sahiptir. Ancak bu öğrencilerin matematiği öğrenmede çeşitli güçlükler yaşadıkları bilinmektedir. Bu araştırmanın amacı otizm spektrum bozukluğu olan öğrencilere basamak değerinin öğretiminde somut-yarı somut-soyut öğretim stratejisinin etkililiğini belirlemektir. Bu amacın yanı sıra bu strateji ile yapılan öğretimlerin farklı kişi ve uyaranlara genelleme etkisi, öğretim sona erdikten onuncu ve yirminci günlerde izleme etkisi ve sosyal geçerliliği araştırılmıştır. Araştırmada yoklama denemeli denekler arası çoklu yoklama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın bağımlı değişkeni öğrencilerin basamak değerine ilişkin soruları gerçekleştirme düzeyleri, bağımsız değişkeni ise somut-yarı somut-soyut öğretim stratejisi ile yapılan öğretimdir. Araştırma otizm spektrum bozukluğu tanısı almış üç erkek öğrenciyle gerçekleştirilmiştir. Toplanan veriler görsel analiz yoluyla analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucunda katılımcı öğrencilere basamak değerinin öğretiminde somut-yarı somut-soyut öğretim stratejisinin etkili olduğu görülmüştür. Ayrıca öğrencilerin kazandıkları bu becerileri öğretim bittikten sonraki onuncu ve yirminci günlerde koruyabildikleri, bu beceriyi farklı kişi ve uyaranlara genelleyebildikleri ve öğretmenlerin araştırma hakkındaki görüşlerinin olumlu olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Otizm spektrum bozukluğu, somut-yarı somut-soyut öğretim stratejisi, basamak değeri, matematik öğretimi.

Effectiveness of Concrete-Representational-Abstract Teaching Strategy in Teaching Place Value to Students with Autism

ABSTRACT

Learning math concepts and skills is as critical for students with autism spectrum disorder as it is for every student. However, it is known that these students have various difficulties in learning mathematics. The purpose of this study was to determine effectiveness of teaching place value using the concrete-representational-abstract strategy on children with autism spectrum disorder. In addition to this purpose, the generalization effect of teaching with this strategy on different people and stimuli, the maintenance effect on the tenth and twentieth days after the end of the teaching, and the social validity were investigated. Using a multiple probe across participants design. The dependent variables of this study were students correct response with the skills of place value whereas the independent variable of this research was the concrete-representational-abstract strategy. Three male students with autism spectrum disorder participated in this study. To analyze the data, the researcher conducted visual analysis. At the end of the study, findings indicated that concrete-representational-abstract strategy was effective in teaching place value to participating students. Subjects were determined to retain their skills after tenth and twentieth days of the training sessions were terminated, and they were also noted to generalize the target skills across different people and stimuli. In addition, interviews with teachers reveal that their ideas are generally positive on the use of virtual-representational-abstract strategy for students calculation skills.

Keywords: Autism spectrum disorder, concrete-representational-abstract strategy, place value, mathematics teaching.

Giriş

Otizim spektrum bozukluğu (OSB); sosyal iletişim ve etkileşim becerilerinde yetersizlik, tekrar eden davranışlar ve sınırlı ilgi alanları gibi özelliklerle kendini gösteren yaşamın ilk üç yılında ortaya çıkan nörogelişimsel bir bozukluktur (Allen ve Cowdery, 2015; Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders-5, 2013). OSB’li bireyler sosyal iletişim ve etkileşimdeki yetersizliklerinin yanı sıra bilişsel beceri alanlarında da çeşitli sınırlılıklar yaşamaktadırlar (Minshe, Goldstein, Tylor ve Siegel, 1994). Bilişsel problemler yaşayan OSB’li bireyler akademik becerileri edinme, kullanma ve genellemede çeşitli güçlükler yaşamaktadır (Charman vd., 2011; Hartnedy, Mozzoni ve Fahoum, 2005). Bu bireyler çeşitli matematik becerilerini edinmede düşük performans göstermektedirler (Wei, Lenz ve Blackorby, 2012). Ayrıca OSB’li bireyler, OSB’nin onlara verdiği dil ve iletişim bozuklukları (Donlan, 2007), sosyal yetersizlikler (Fuchs vd., 2005; Hartnedy vd., 2005; Kurth ve Mastergeorge 2010; Mayes ve Calhoun 2003) ve sınırlı dikkatleri (Rockwell, Griffin ve Jones, 2011) nedeniyle de matematik becerilerini öğrenmede güçlükler yaşamaktadır.

Matematik becerilerini edinmek bireylerin günlük yaşamlarını sürdürebilmeleri ve bağımsız bir şekilde yaşayabilmeleri için önemlidir. Bu nedenle matematik öğrenmek her birey için gerekli olduğu gibi OSB’li bireyler için de gerekli ve kritiktir (Royer, Tronsky, Chan, Jackson ve Merchant, 1999). OSB’li bireyler için hazırlanan matematik dersi öğretim programları incelendiğinde “doğal sayılar” öğrenme alanına her kademedede rastlanılmaktadır. Birinci kademedede bu öğrenme alanında rakamları ve sayıları ayırt etme, sayıları sıralama ve bir çokluğa karşılık gelen sayıları ayırt etme becerileri yer almaktadır. İkinci kademedede rakamları ve sayıları ayırt etme, sayıları sıralama ve basamak değerlerine ayırma becerileri; üçüncü kademedede ise sayıları ayırt etme, sayıları sıralama ve basamak değerlerine ayırma becerileri vardır (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018a; MEB, 2018b; MEB, 2018c).

Matematik öğretim programları birbirleriyle bağlantılı ve sıralı bir şekilde ilerleyen becerilerden oluşmaktadır. Çünkü matematikte bir beceri başka bir becerinin önkoşulu olma özelliği göstermektedir. Basamak değeri konusu da bazı matematik becerileri için önkoşuldur. Örneğin onluk, birlik, onlar basamağı, birler basamağı gibi basamak değeriyle ilgili temel kavramları edinemeyen bir öğrencinin eldeli toplama, çarpma, onluk bozarak çıkarma gibi becerileri öğrenmekte sınırlılıklar yaşaması olağandır. Ayrıca başka bir çalışmada, öğrencilerin dört işlem becerilerinde yaptıkları hataların temel sebebi olarak basamak değeri ile ilgili eksik ve yanlış bilgilerin olabileceği gösterilmiştir (Akbayır ve Akça, 2017).

OSB’li öğrencilerin de içinde yer aldığı özel gereksinimli bireylere basamak değerinin öğretimi konusu ihmal edilmiş bir alan olarak görülmektedir (Cawley, Parmar, Lucas Fusco, Killian ve Foley, 2007). Oysaki somut kavramlardan soyut kavramlara geçişi sağlayan basamak değerinin edinimi, öğrencilerin matematik başarısındaki en önemli değişkenlerden biridir (Moeller, Pixner, Zuber, Kaufmann ve Nuerk, 2011). Araştırmacılar basamak değerini oldukça soyut ve zor bir konu olarak tanımlamışlardır ve bu konunun öğretiminde geleneksel yaklaşımlar yerine somut materyallerin kullanıldığı yaklaşımların tercih edilmesi gerekliliğini ortaya koymuşlardır (Akbayır ve Akça, 2017; Dinç Artut ve Tarım, 2006; Thompson, 2003).

Concrete Somut	Representational Yarı Somut	Abstract Soyut
		2

Şekil 1. CRA Stratejisinin Üç Aşaması

Alanyazında *concrete-representational-abstract strategy* (CRA) olarak bilinen, Türkçe'ye somut-yarı somut-soyut öğretim stratejisi olarak çevrilen bu yaklaşım (Özlü, 2016) içeriğinde somut materyalleri barındırmaktadır. CRA stratejisi, somuttan soyuta doğru giden bir sıra izlemektedir (Agrawal ve Morin 2016; Fyfe, McNeil, Son ve Goldstone, 2014). Bu yönü ile Bruner'in zihin gelişim kuramı ile paralellik gösteren (Bruner, 1966) CRA stratejisi, her aşamanın bir önceki üzerine kurulduğu üç öğrenme aşamasından (örneğin, Şekil 1) oluşmaktadır. Bu stratejinin ilk aşamasında somut nesnelere, ikinci aşamasında temsili nesnelere ve soyut aşamasında ise matematiksel sembol ve ifadelerle öğretimler yapılmaktadır. Yaklaşık 50 yıllık bir geçmişi olan bu strateji (Underhill, 1977), günümüzde OSB'li öğrencilere matematik öğretiminde kanıt temelli uygulamalar arasında gösterilmektedir (Yakubova, Hughes ve Shinaberry, 2016).

Alanyazın incelendiğinde OSB'li öğrencilere matematik kavram ve becerilerinin öğretiminde CRA stratejisinin kullanıldığı sınırlı sayıda çalışmaya rastlanılmaktadır (Burney, 2015; Flores, Hinton, Stroizer ve Terry, 2014; Morano, Flores, Hinton ve Meyer, 2020; Stroizer, Hinton, Flores ve Terry, 2015; Yakubova, Hughes ve Baer, 2020; Yakubova, Hughes ve Shinaberry, 2016). Bu çalışmalarda genel olarak toplama, çıkarma, çarpma gibi dört işlem ve problem çözme becerileri üzerinde durulduğu ancak basamak değerinin öğretimine ilişkin herhangi bir çalışmanın olmadığı görülmektedir. Örneğin, Burney (2015), yaşları 10-12 arasında değişen OSB'li üç erkek öğrenciye çarpma işlemi ve çarpma problemlerinin öğretiminde CRA stratejisinin etkililiğini incelemiştir. Ön test-son test modeline göre gerçekleştirdikleri çalışma sonucunda CRA stratejisi ile yapılan öğretimin etkili olduğu görülmüştür. Morano, Flores, Hinton ve Meyer (2020) ön test-son test modeli ile yaptıkları çalışmada bir grup özel gereksinimli öğrenciye (bu öğrencilerin üçü OSB tanılıdır) kesir kavramının öğretiminde CRA ve CRA-I stratejisinin etkililiğini karşılaştırmışlardır. Bu çalışmanın sonucunda her iki stratejinin de etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan bir başka çalışmada ise eldeli toplama, onluk bozarak çıkarma ve çarpma işlemi becerilerinin öğretimi gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın katılımcılarını yaşları 8-10 arasında değişen OSB'li üç erkek öğrenci oluşturmaktadır. Tek denekli araştırma yaklaşımları ile gerçekleştirilen bu çalışmanın sonucunda hedeflenen becerilerin öğretiminde kullanılan CRA stratejisinin etkili olduğu bulunmuştur (Stroizer vd., 2015).

OSB'li öğrencilere matematik öğretiminde CRA stratejisi ile ilgili sınırlı sayıda çalışma olması, var olan bu çalışmalar incelendiğinde basamak değeri öğretimi üzerine yapılmış bir çalışmaya ulaşılmamış olması, soyut ve zor bir konu olarak görülen basamak değeri konusunun bu strateji ile somutlaştırılarak etkili öğretime ulaşılabileceğinin düşünülmesi araştırmacıları bu konuya yönlendirmiştir. Bu doğrultuda araştırmanın amacı OSB'li öğrencilere basamak değerinin öğretiminde CRA stratejisinin etkililiğini belirlemektir. Ayrıca çalışmada uygulama süreci tamamlandıktan sonra CRA stratejisi ile yapılan öğretimlerin farklı kişi ve uyaranlarda genelleme etkisi, öğretim sona erdikten onuncu ve yirincinci günlerde izleme etkisi ve bu strateji hakkında öğretmenlerin görüşlerini belirlemeye yönelik sosyal geçerliliği araştırılmıştır.

Yöntem

Araştırmanın bu bölümünde öncelikle araştırma modeli, araştırmanın çalışma grubu/katılımcıları, bağımlı ve bağımsız değişkenler, ortam ve araç-gereçler açıklanacaktır. Daha sonra ise izleyen başlıklarda uygulama süreci, veri toplama süreci, güvenilirlik hesaplamaları, veri analiz süreci ve araştırma etiğine yer verilmiştir.

Araştırma Modeli

Bu araştırma tek denekli araştırma yaklaşımı ile desenlenmiştir. Davranış ve eğitim bilimleri alanlarında sıklıkla kullanılan bu araştırma yaklaşımı; belirli koşullar altında tekrarlanan ölçümlerle, her bir katılımcının kendi içindeki kontrolüyle uygulamaların etkililiğini ortaya koymaktadır (Kazdin, 2011; Mills ve Gay, 2016). Buradan yola çıkılarak hazırlanan uygulamanın etkililiğini belirlemek için bu çalışmada tek denekli araştırma yaklaşımlarından biri olan yoklama denemeli denekler arası çoklu yoklama modeli kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu/katılımcıları, Tekirdağ'a bağlı Çerkezköy ve Kapaklı ilçesindeki okullarda eğitim görmekte olan OSB'li üç erkek öğrencidir. Araştırmanın katılımcılarını belirleme süreci birinci yazar tarafından gerçekleştirilmiştir. Yazar Tekirdağ ilinde toplamda üç ilçeden sorumlu olan rehberlik ve araştırma merkezinde (RAM) görev yapmaktadır. Bu doğrultuda katılımcılar, araştırmacının görev yapmakta olduğu RAM'a eğitsel tanılama amacıyla başvuruda bulunan öğrenciler arasından seçilmiştir. Araştırmacı hafif düzeyde OSB tanısı almış, herhangi bir okula devam etmekte olan yedi öğrenci belirlemiştir. Bu öğrencilerin velilerine araştırma hakkında bilgi verilmiş, çocuklarının araştırmaya katılmalarına onay verdikleri takdirde bu öğrencilere ön koşul beceri testi ve basamak değeri ölçü aracı uygulanmıştır. Öğrencilerden göstermesi beklenen önkoşul beceriler şunlardır: a) 50'ye kadar birer ritmik sayma, b) gösterilen iki basamaklı sayıların kaç olduğunu söyleme, c) söylenen iki basamaklı sayıyı yazma, d) istenilen sayı miktarınca nesne verme, e) gösterilen cümleyi okuma, f) söylenen cümleyi yazma, g) yazılı yönergeleri yerine getirme, h) sözlü yönergeleri yerine getirme ve i) 30 dakika boyunca çalışmaya dikkatini verme. Önkoşul becerileri yerine getiren ancak basamak değeri konusunu bilmeyen üç öğrenci velilerinin de yazılı onayı alınarak araştırmaya dâhil edilmişlerdir. Bu öğrencilerin kimliklerini gizli tutmak amacıyla Mehmet, Enes ve Tarık kod isimleri verilmiştir. Öğrencilere ilişkin bilgiler Tablo 1 ve izleyen paragraflarda sunulmuştur.

Tablo 1

Katılımcıların Genel Özellikleri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Tanı	Sınıf Düzeyi	Eğitim Ortamı
Mehmet	Erkek	8 Yıl 10 Ay	OSB	2	Genel Eğitim Sınıfı
Enes	Erkek	11 Yıl 4 Ay	OSB	5	Genel Eğitim Sınıfı
Tarik	Erkek	9 Yıl 6Ay	OSB	3	Genel Eğitim Sınıfı

Mehmet 8 yaşında, kaynaştırma eğitimine devam eden, OSB tanısı almış bir erkek öğrencidir. 2. Sınıfa devam eden Mehmet, destek eğitim hizmetlerinden de faydalanmaktadır. Mehmet, iki ve üç kelimedenden oluşan cümlelerle kendini ifade etmekte ve sınırlı ifade edici dile sahiptir. Eldeli toplama ve onluk bozarak çıkarma işlemlerini yapmada güçlük yaşamaktadır. 50'ye kadar bağımsız olarak birer ritmik sayabilmektedir. 0-50 aralığındaki sayılardan söyleneni göstermekte, gösterileni söylemekte ve söyleneni yazmaktadır. Nesne sayı eşleme becerisi için ise verilen nesnelerin kaç tane olduğu sorulduğunda sayarak sonucu söylemekte, istenilen sayıda nesne vermesi istendiğinde ise sayarak istenilen sayı kadar nesne vermektedir. Mehmet'in basamak değerine ilişkin sistematik bir öğretim geçmişi bulunmamaktadır.

Enes 11 yaşında, kaynaştırma eğitimine devam eden, OSB tanısı almış bir erkek öğrencidir. 5. sınıfa devam eden Enes, destek eğitim hizmetlerinden de faydalanmaktadır. Enes, üç ve daha fazla sözcükten oluşan cümlelerle kendini ifade edebilmekte ve üç basamaklı yönergeleri yerine getirebilmektedir. Eldeli toplama ve onluk bozarak çıkarma işlemlerini gerçekleştirmede, 3 ve daha fazla basamaklı sayıları anlamakta zorlanmaktadır. Enes, 0-50 aralığındaki sayılardan söyleneni göstermekte, gösterileni söylemekte ve söyleneni yazmaktadır. 50'ye kadar bağımsız olarak birer ritmik sayabilmektedir. Nesne sayı eşleme becerisi için ise verilen nesnelerin kaç tane olduğu sorulduğunda sayarak sonucu söylemekte, istenilen sayıda nesne vermesi istendiğinde ise sayarak istenilen sayı kadar nesne vermektedir. Enes'in basamak değerine ilişkin sistematik bir öğretim geçmişi bulunmamaktadır.

Tarik 9 yaşında, kaynaştırma eğitimine devam eden, OSB tanısı almış bir erkek öğrencidir. 3. Sınıfa devam eden Tarık, destek eğitim hizmetlerinden de faydalanmaktadır. Tarık'ın ifade edici ve alıcı dil becerilerine yönelik performansı iyi düzeydedir ancak konuşma sırasında yüksek bir ses tonu kullanmakta ve hiperaktif davranış özellikleri göstermektedir. Eldeli toplama işlemini bağımsız olarak gerçekleştirirken onluk bozarak çıkarma işlemini gerçekleştirmede zorluk yaşamaktadır. Bağımsız bir şekilde 50'ye kadar birer ritmik sayabilmektedir. 0-50 aralığındaki sayılardan söyleneni göstermekte,

gösterileni söylemekte ve söyleneni yazmaktadır. Nesne sayı eşleme becerisi için ise verilen nesnelerin kaç tane olduğu sorulduğunda sayarak sonucu söylemekte, istenilen sayıda nesne vermesi istendiğinde ise sayarak istenilen sayı kadar nesne vermektedir. Tarık'ın basamak değerine ilişkin sistematik bir öğretim geçmişi bulunmamaktadır.

Bağımlı ve Bağımsız Değişken

Araştırmanın bağımsız değişkeni CRA stratejisi ile yapılan öğretim, bağımlı değişkeni ise öğrencilerin basamak değerine ilişkin soruları gerçekleştirme düzeyleridir. Araştırmanın bağımlı değişkeni doğrultusunda, öğrencilerden iki basamaklı bir sayının onlar ve birler basamağında kaç onluk ve kaç birlik olduğunu öğrenmeleri beklenmiştir. CRA stratejinin her bir aşamasında (somut, yarı somut ve soyut) birbirleri ile aynı olmayan örnekler kullanılmıştır. Her bir aşamanın öğretim oturumlarında birbirinden farklı on sorudan oluşan araç-gereçlere yer verilmiştir. Aşamalar arası geçiş ölçütü ise %80 olarak belirlenmiştir.

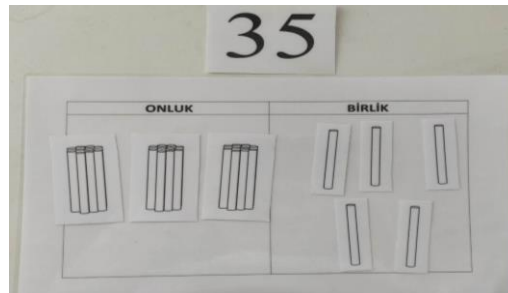
Araç-Gereçler

Somut öğretim aşaması için 35x50 cm ölçülerinde kalın mukavva ile hazırlanmış olan onluk-birlik tablosu, üzerinde iki basamaklı sayıların yazılı olduğu 8x6 cm ölçülerinde PVC kaplı sayı kartları ile üç farklı materyal seti hazırlanmıştır. Birinci set 8 cm yüksekliğinde ve 1 cm çapında ince uzun ahşap çubuk (50 adet) ve küçük renkli lastiklerden oluşmaktadır. İkinci set ise çapı 3 cm olan tavla pullarından (50 adet), üçüncü set ise 1 cm birim küplerden (50 adet) oluşmaktadır. Somut öğretim aşamasında kullanılan araç-gereç örneklerine Şekil 2'de yer verilmiştir.

Şekil 2. Somut Aşamada Kullanılan Araç-Gereç Örneği

Yarı somut öğretim aşamasında 21x29 cm ölçülerinde onluk birlik tablosu, üzerinde iki basamaklı sayıların yazılı olduğu 8x6 cm ölçülerinde sayı kartları ve somut öğretim aşamasında kullanılan nesnelere ait görsellerin bulunduğu kartlardan oluşan üç farklı set hazırlanmıştır. Birinci sette üzerinde ahşap çubuklarla oluşturulmuş bir onluk görselinin bulunduğu kartlar (5 adet) ile bir adet çubuk görselinin bulunduğu kartlar (10 adet) bulunmaktadır. İkinci set tavla pullarının üst üste koyulmasıyla oluşturulmuş bir onluk görselinin bulunduğu kartlar (5 adet) ile bir adet tavla pulu görselinin bulunduğu kartlardan (10 adet) oluşmuştur. Üçüncü set ise birim küplerin yatay düzlemde yan yana bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş bir onluk görselinin bulunduğu kartlar (5 adet) ve bir adet birim küp görselinin bulunduğu kartlardan (10 adet) oluşmuştur. Yarı somut öğretim aşamasında kullanılan araç-gereç örneklerine Şekil 3'te yer verilmiştir.

Şekil 3. Yarı Somut Aşamada Kullanılan Araç-Gereç Örneği

Soyut öğretim aşamasında basamak değerine yönelik üzerinde on adet sorunun bulunduğu çalışma kâğıdı kullanılmıştır. Çalışma kâğıdında üç tür soru bulunmaktadır. Şekil 4'te bu üç tür soruya örnek verilmiştir. Buradaki amaç öğrencilerin basamak değerine ait karşılıklarına çıkabilecek olan farklı soru türlerine yer vermeye dikkat edilmiştir.

		15	
	Onluk	Birlik	
		16	
35'in onlar basamağında....., birler basamağında vardır.			

Şekil 4. Soyut Aşamada Kullanılan Soru Türlerine Örnek

Ortam

Araştırmada başlama düzeyi, uygulama, izleme ve genelleme oturumlarına ait uygulamaların tümü öğrencilerin eğitim görmekte oldukları ilkokullarda bulunan destek eğitim sınıflarında gerçekleştirilmiştir. Destek eğitim sınıflarında öğrencilerin fiziksel özelliklerine uygun, öğretmen ile öğrencinin birlikte çalışma yapabileceği büyüklükte masa ve sandalyeler bulunmaktadır. Uygulama evresi her öğrenci ile bire bir olacak şekilde yürütülmüştür.

Uygulama Süreci

Araştırmanın uygulama süreci pilot ve deneysel olmak üzere iki ana süreçten oluşmaktadır. Pilot çalışma sonrasında deneysel uygulamaya geçilmiştir. Deneysel uygulama süreci; başlama düzeyi, yoklama, öğretim, izleme ve genelleme oturumlarından oluşmaktadır. Uygulama sürecine ilişkin bilgiler izleyen başlıklarda sunulmuştur.

Pilot Uygulama Süreci

Araştırmanın deneysel sürecine başlamadan önce uygulamada ortaya çıkabilecek aksakları önceden tespit edebilmek, eğer varsa gerekli düzenlemeleri yapabilmek amacıyla pilot çalışma yapılmıştır. Pilot çalışmada katılımcıların özellikleriyle benzer özellikler taşıyan, önkoşul becerilere sahip, OSB tanısı almış bir öğrenci ile çalışılmıştır. Bu öğrenci ile CRA stratejisinin her bir aşamasını içeren birer oturum düzenlenmiştir. Bu oturumların video kayıtları özel eğitim alanında uzman bir başka akademisyenle ve danışmanla birlikte incelenerek asıl uygulamaya dair bazı düzeltmeler yapılmıştır. Yapılan düzeltmelerden en önemlisi; uygulama sürecinin 0-100 aralığındaki iki basamaklı sayılar yerine 0-50 aralığındaki iki basamaklı sayılarla sınırlandırılması kararıdır. Bu karar öğrencilerin sahip oldukları özellikler dikkate alınarak ve öğretimlerde daha kullanılabilirlik sağlayacağı görüşü doğrultusunda verilmiştir.

Deneysel Uygulama Süreci

Deney sürecine üç öğrenciden başlama düzeyi verisi toplanarak başlanmıştır. Birinci öğrencinin başlama düzeyi evresinde en az üç defa art arda kararlı veri elde edildikten sonra bu öğrenciyle uygulama evresine başlanmıştır. Birinci öğrencinin uygulama evresi devam ederken diğer öğrencilerde ara ara yoklama oturumu yapılmıştır. Bu oturumlar beş oturumda bir olacak şekilde planlanıp, gerçekleştirilmiştir. Uygulama evresi somut, yarı somut ve soyut öğretim aşaması olmak üzere üç aşamadan oluşmaktadır. İlk olarak somut aşamayla başlanılan uygulama evresinde her öğretim oturumunun sonunda yoklama oturumu gerçekleştirilmiştir. Bu yoklama oturumlarında en az üç oturum art arda %80 ve üzeri doğru tepki yüzdesine ulaşıldığında bir sonraki aşama olan yarı somut aşamaya geçilmiştir. Yarı somut öğretim aşaması oturumlarında da en az üç oturum art arda %80 ve üzeri doğru tepki yüzdesine ulaşıldığında soyut öğretim aşamasına geçilmiştir. Soyut öğretim aşaması

oturumlarında da ölçütü %80 olan doğru tepki yüzdesi, üç oturum art arda elde edildiğinde birinci öğrencinin öğretim oturumları sonlandırılmıştır. Bu süreç diğer öğrenciler için de aynı şekilde uygulanmıştır. Her öğrenci için gerçekleştirilen öğretim oturumları sona erdikten sonraki 10. ve 20. günlerde iki adet izleme oturumu gerçekleştirilmiştir. Genelleme oturumları ise ön test-son test modeline göre, uygulama evresinden hemen önce ve uygulama evresinden hemen sonra gerçekleştirilmiştir.

Başlama Düzeyi Oturumları

Başlama düzeyi oturumları OSB'li öğrencilerin basamak değeri becerisine ilişkin performanslarını belirleyebilmek amacıyla düzenlenmiştir. Başlama düzeyi oturumları her bir öğrenciyle eş zamanlı olarak öğretim oturumlarından önce gerçekleştirilmiştir. Başlama düzeyi oturumları öğrencilerin devam ettikleri okulların destek eğitim sınıfında, günde bir oturum olmak üzere bire bir şekilde düzenlenmiştir. Bu oturumlarda uygulamacı ve öğrenci karşılıklı oturmuş ve öğrencinin önüne üzerinde 10 tane basamak değeri sorusunun yer aldığı çalışma kağıdını koymuştur. Öğrenciden bu soruları bağımsız bir şekilde yanıtlaması beklenmiş, uygulamacı öğrenci tepkilerine nötr kalmıştır.

Yoklama Oturumları

Araştırmada iki tür yoklama oturumu düzenlenmiştir. İlki, bir öğrencide öğretim oturumları sürdürülürken diğerlerinde beş oturumda bir toplanan deneme yoklamalarıdır. İkincisi ise öğretim oturumlarından sonra öğrencilerin performansını değerlendirmek üzere yapılan günlük yoklama oturumlarıdır. Deneme yoklama oturumları başlama düzeyi oturumları ile benzer şekilde yürütülmüştür. Bu oturumlarda uygulamacı ve öğrenci karşılıklı, bire bir olacak şekilde oturmuş ve öğrencinin önüne üzerinde 10 tane basamak değeri sorusu yer alan çalışma kâğıdı konmuştur. Öğrenciden bu soruları bağımsız şekilde yanıtlaması beklenmiş ve öğrenci tepkilerine nötr kalmıştır. Günlük yoklama oturumları ise öğretim sonunda, öğrenci CRA stratejisinin hangi aşamasındaysa o aşamaya göre yapılmıştır. Örneğin öğrenci ile basamak değeri becerisi somut aşamayla çalışılıyorsa bu öğretimin sonunda alınan günlük yoklama da somut aşamanın araç-gereçleriyle düzenlenmiştir.

Öğretim Oturumları

İlk öğrencide başlama düzeyi evresinde kararlı veri elde edildikten sonra öğretim oturumlarına geçilmiştir. Öğretim oturumları öğrencilerle bire bir olacak şekilde düzenlenmiştir. Bu oturumlar somut, yarı somut ve soyut öğretim oturumu olacak şekilde üç aşamadan oluşmaktadır. Aşamalar arası geçiş ölçütü %80 ve üzeri olarak belirlenmiştir ve bu aşamalar doğrudan öğretim yöntemi basamaklarına göre öğrencilere sunulmuştur. Öğretim oturumlarında 10 deneme vardır ve bu denemelerde iki basamaklı bir sayının öğretim aşamasına ait materyaller kullanılarak basamak değerlerine ayrılması hedeflenmektedir. Bu denemelerin ilk üçü doğrudan öğretimin model olma, ardından gelen dördü rehberli uygulama ve son üçü ise bağımsız uygulama olacak şekilde gerçekleştirilmiştir.

Somut öğretim oturumlarında, basamak değerinin öğretimi için dokunulabilen ve hareket ettirelebilen somut nesnelere kullanılmıştır. Bu somut nesnelere ahşap çubuklar, tavla pulları, birim küpler, onluk-birlik tablosu, üzerinde iki basamaklı sayıların yazılı olduğu kartlar ve küçük lastikler şeklinde sıralanabilir. Uygulamacı bu oturumlara ilk olarak öğrenci ile kısa bir sohbet ederek başlamış, araç gereçleri masaya yerleştirmiş ve öğrencinin bu araç gereçleri incelemesi için ona zaman vermiştir. Daha sonra uygulamacı, öğrenciye öğretimi yapılacak konu ile ilgili bilgiler vermiş, dersi dinlediğinde ve katılım sağladığında kazanacağı pekiştirici göstermiş ve öğretimi gerçekleştirmiştir.

Yarı somut öğretim oturumlarında, basamak değerinin öğretimi için üzerinde somut öğretim aşamasında kullanılan nesnelere ait görsellerin bulunduğu resimli kart setleri kullanılmıştır. Birinci materyal setinde birliği ve onluğu temsil eden çubuk görselleri, ikinci materyal setinde birliği onluğu temsil eden pul görselleri ve son olarak üçüncü materyal setinde ise birliği temsil ve onluğu temsil

eden küp görselleri yer almaktadır. Bu aşamada resimli kartlara ek olarak onluk birlik tablosu ve üzerinde iki basamaklı sayıların yazılı olduğu kartlar kullanılmıştır. Uygulamacı bu oturumlara ilk olarak öğrenci ile kısa bir sohbet ederek başlamış, araç gereçleri masaya yerleştirmiş ve öğrencinin bu araç gereçleri incelemesi için ona zaman vermiştir. Daha sonra uygulamacı, öğrenciye öğretimi yapılacak konu ile ilgili bilgiler vermiş, dersi dinlediğinde ve katılım sağladığında kazanacağı pekiştireci göstermiş ve öğretimi gerçekleştirmiştir.

Soyut öğretim oturumlarında, basamak değerinin öğretimi için çalışma kâğıtları, kalem ve silgi kullanılmıştır. Çalışma kâğıtlarında basamak değeri konusunda üç tür soru yer almaktadır. İşlem formatlarının çeşitlendirilmesinde basamak değerinin farklı şekillerde sunuşuna ve ifade edilmesine yer vermeye dikkat edilmiştir. Uygulamacı bu oturumlara ilk olarak öğrenci ile kısa bir sohbet ederek başlamış, araç gereçleri masaya yerleştirmiş ve öğrencinin bu araç gereçleri incelemesi için ona zaman vermiştir. Daha sonra uygulamacı, öğrenciye öğretimi yapılacak konu ile ilgili bilgiler vermiş, dersi dinlediğinde ve katılım sağladığında kazanacağı pekiştireci göstermiş ve öğretimi gerçekleştirmiştir.

İzleme Oturumları

İzleme oturumları, öğrencilerin öğrendikleri basamak değeri becerisini bir süre sonra ne düzeyde sürdürebildiklerini belirlemek amacıyla düzenlenmiştir. Bu oturumlar öğretim oturumları sona erdikten sonraki 10. ve 20. günlerde birinci yazar tarafından gerçekleştirilmiştir. İzleme oturumları başlama düzeyi ve yoklama oturumlarıyla benzer şekilde gerçekleştirilmiştir.

Genelleme Oturumları

Genelleme oturumları, öğrencilerin öğretim oturumlarında kazandıkları becerileri farklı bir kişiye ve uyarana genelleme durumlarını belirleyebilmek amacıyla düzenlenmiştir. Uyarana genellemesi için öğrencilerden diğer evrelerden farklı olarak başka bir sayı grubu ile basamak değeri becerisini gerçekleştirmeleri beklenmiştir. Kişi genellemesi için ise bu çalışmayı farklı bir uygulamacıyla gerçekleştirmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda uygulamacıdan farklı bir diğer kişi olan özel eğitim uzmanıyla ve farklı araç-gereçlerle genelleme verileri toplanmıştır. Genelleme oturumu verileri öntest-son test modeline göre değerlendirilmiştir. Öntest, uygulama evresinden hemen önce, son test ise uygulama evresinden hemen sonra gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Toplanması

Bu araştırmada etkililik, sosyal geçerlik ve güvenilirlik olmak üzere üç tür veri toplanmıştır. Etkililik verileri, öğrencilerin başlama düzeyi, deneme ve günlük yoklama, izleme ve genelleme oturumlarındaki performanslarının ölçümüyle toplanmıştır. Öğrencinin performansı oturumlar esnasında verdiği doğru ve yanlış tepkilerin kaydedilmesiyle ve oturumların video kayıtları izlenerek belirlenmiş ve grafiğe işlenmiştir. Etkililik verileri birinci yazar tarafından hazırlanmış olan veri toplama formlarına kaydedilmiştir. Her oturumda veri kayıt formları kullanılmış öğrencilerin doğru, yanlış ya da tarafsız tepkileri bu formlara kaydedilmiştir.

Etkililik verilerinin yanı sıra araştırmada gözlemciler arası ve uygulama güvenilirliği olmak üzere iki tür güvenilirlik verisi toplanmıştır. Gözlemciler arası güvenilirlik, bağımsız iki farklı gözlemcinin uygulama video kayıtlarını izleyerek formlara kaydettiği öğrenci tepkilerinin tutarlı olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Gözlemciler arası güvenilirlik [(görüş birliği) / (görüş birliği + görüş ayrılığı)] X 100 formülü kullanılarak hesaplanmıştır (Tekin İftar, 2012). Araştırmanın gözlemciler arası güvenilirlik verileri Tablo 2’de görüldüğü gibidir.

Tablo 2

Gözlemciler Arası Güvenirlik Verileri

Katılımcılar	Başlama düzeyi	Yoklama	Öğretim	İzleme	Genelleme
Mehmet	% 100	% 100	% 100	% 100	% 100
Enes	% 100	% 100	% 100	% 100	% 100
Tarık	% 100	% 100	% 100	% 100	% 100

Uygulama güvenilirliği, doğrudan öğretim yöntemi ile sunulan CRA stratejisi ile yapılan öğretimi uygulamacının ne derece güvenilir olarak gerçekleştirdiğini belirleyebilmek amacıyla toplanmıştır. Gözlemciler, oturumların kaydedildiği videoların %30'unu izleyerek uygulamacının gerçekleştirmiş olduğu uygulamada önceden hazırlanmış olduğu plana ne düzeyde sadık kaldığını incelemiştir. Uygulama güvenilirliği [(gözlenen uygulamacı davranışı) / (planlanan uygulamacı davranışı) x 100] formülü kullanılarak hesaplanmıştır (Tekin İftar, 2012). Araştırmanın uygulama güvenilirliği verileri Tablo 3'te görüldüğü gibidir.

Tablo 3

Uygulama Güvenirlik Verileri

Katılımcılar	Başlama düzeyi	Yoklama	Öğretim	İzleme	Genelleme
Mehmet	%100	%100	%100	%100	%100
Enes	%100	%100	%100	%100	%100
Tarik	%100	%100	%100	%100	%100

Son olarak araştırmada OSB'li öğrencilere basamak değeri öğretiminde kullanılan CRA stratejisi ve bu araştırmaya yönelik sosyal geçerlik verileri toplanmıştır. Sosyal geçerlik verisi toplamak için öğrencilerin öğretmenleri ile görüşmeler yapılmıştır. Toplamda 3 sınıf ve 1 özel eğitim öğretmeni ile görüşülmüş, görüşmelerde araştırma için hazırlanan sosyal geçerlik formu kullanılmıştır. Sosyal geçerlik formu 8 kapalı uçlu sorudan oluşmaktadır. Öğretmenlerden bu sorulara “Evet”, “Hayır” ve “Kararsızım” yanıtlarından birisini vermeleri beklenmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmada OSB'li öğrencilere basamak değeri becerilerinin öğretiminde CRA stratejisinin etkililiğine, kalıcılığına, genellenebilirliğine, sosyal geçerliğine ve güvenilirliğine ilişkin toplanan veriler, çeşitli yollarla analiz edilmiştir.

Etkililik Verilerinin Analizi

Etkililik, kalıcılık, genelleme verileri öğrencilerin oturumlardaki doğru ve yanlış tepkilerinin veri kayıt formlarına kaydedilmesiyle toplanmıştır. Toplanan veriler grafiklere işlenmiş, grafikler görsel analiz yoluyla analiz edilmiştir. Veri analiz sürecinde başlama düzeyi oturumlarında elde edilen veriler ile günlük yoklama oturumlarında elde edilen veriler karşılaştırılmıştır. Öğretimlerin sonunda gerçekleştirilen günlük yoklama oturumlarında elde edilen verilerin düzeyinin başlama düzeyi oturumlarına göre zamanla artması beklenmiştir. Başlama düzeyi oturumları ile kıyaslandığında CRA stratejisinin uygulanması sonucunda öğrencilerin basamak değeri sorularında gösterdikleri performans düzeyindeki artış, uygulanan bu stratejinin etkisini ortaya koymuştur.

Hedef becerinin kalıcılığını belirlemek üzere toplanan izleme verilerinin analizi ise uygulama sonu verilerle karşılaştırılmış ve her iki veri arasında düzey farkı olup olmadığı incelenerek analiz edilmiştir. Genelleme verilerinin analizinde sütun grafiği kullanılmıştır. Uygulanan ön test-son test sonuçları grafiğe işlenerek yorumlanmıştır.

Güvenirlik ve Sosyal Geçerlik Verilerinin Analizi

Araştırma boyunca kayıt altına alınan video kayıtlarının her bir oturum için %30'u iki gözlemci tarafından izlenmiş ve veri kayıt formlarına işlenmiştir. Uygulama güvenilirliğine ilişkin toplanan veriler “[Gözlenen uygulamacı davranışı/ Planlanan uygulamacı davranışı) x 100]” formülü kullanılarak, gözlemciler arası güvenilirliğine ilişkin veriler ise [Görüş birliği / (Görüş birliği + Görüş ayrılığı) x 100] formülü kullanılarak hesaplanmıştır (Tekin İftar, 2012). Son olarak CRA stratejisi ile yapılan uygulamaya ilişkin öğrencilerin öğretmenlerinden toplanan sosyal geçerlik verileri yüzde hesaplaması yapılarak analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

Araştırma Etiği

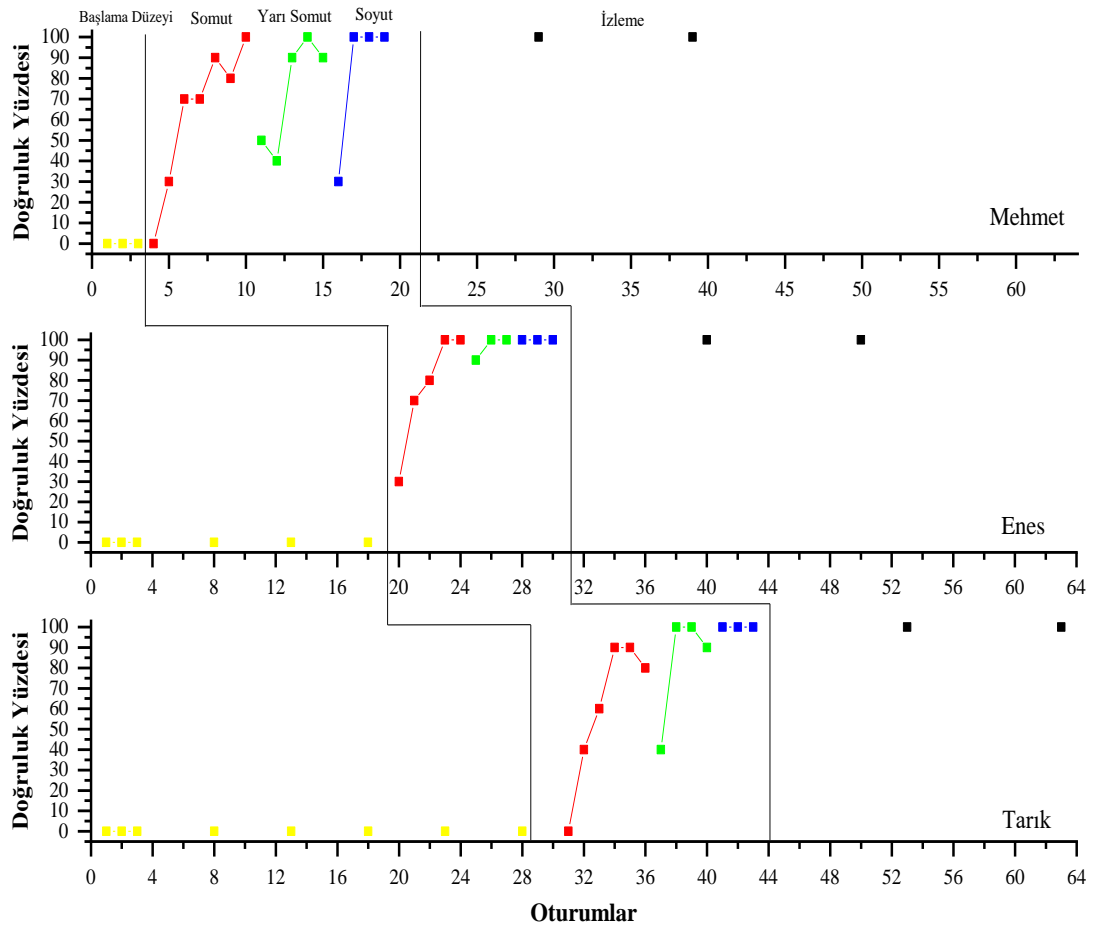
Bu araştırmaya başlanılmadan önce Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'ndan etik olarak uygun bulunmuştur (Protokol No. 2019/256, Tarih:10.08.2019, Toplantı:2019/8). Araştırma süresi boyunca tüm yazarlar, yayın etiği doğrultusunda hareket etmiştir.

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde otizm spektrum bozukluğu olan öğrencilere basamak değeri becerisinin öğretiminde CRA stratejisinin etkililik, izleme, genelleme ve sosyal geçerlik bulgularına yer verilmiştir. Etkililik ve izleme bulguları her bir öğrenci için aynı çizgi grafiğinde verilmiştir. Genelleme bulguları ise sütun grafiği üzerinde gösterilmiştir. Ayrıca araştırmanın sosyal geçerlik bulguları tablo ile verilir, yorumlanmıştır.

Etkililik Bulguları

Araştırmada ilk olarak OSB'li öğrencilere basamak değerinin öğretiminde CRA stratejisinin etkililiği incelenmiştir. Etkililik verilerine ilişkin bulgular Grafik 1'de gösterilmiştir. Grafikte her bir öğrencinin başlama düzeyi, CRA stratejisinin üç aşamasına yer verilen öğretim oturumları ve izleme oturumları verilerine yer verilmiştir. Grafikte yatay eksen oturum sayılarını, dikey eksen ise öğrencilerin doğru tepki yüzdelerini göstermektedir.

Grafik 1. Öğrencilerin Başlama Düzeyi, Uygulama ve İzleme Oturumlarındaki Doğru Tepki Yüzdeleri

Mehmet, başlama düzeyi oturumlarında üç oturum art arda %0 performans göstermiştir. Bu durumda başlama düzeyi oturumlarında kararlı veri sağlandığı için bu öğrenciyle öğretim oturumlarına geçilmiştir. Öğretim oturumlarına ilk olarak somut öğretim aşamasıyla başlanmıştır. Somut öğretim aşamasında Mehmet ile toplamda 7 öğretim oturumu düzenlenmiştir. Mehmet, somut öğretim aşamasında sırasıyla %0, %30, %70, %70, %90, %80, %100 düzeyinde doğru tepki göstermiştir. Son üç oturumda %80 ve üzeri hedeflenen ölçüte ulaşıp, kararlı veri elde edildiği için somut öğretim aşaması sonlandırılmış ve yarı somut öğretim aşamasına geçilmiştir. Mehmet ile yarı somut öğretim aşamasında toplam 5 öğretim oturumu düzenlenmiştir. Mehmet, yarı somut öğretim aşamasında sırasıyla %50, %40, %90, %100, %90 düzeyinde doğru tepki yüzdesine ulaşmıştır. Son üç oturumda %80 ve üzeri hedeflenen ölçüte ulaşıp, kararlı veri elde edildiği için yarı somut öğretim aşaması sonlandırılmış ve soyut öğretim aşamasına geçilmiştir. Mehmet ile soyut öğretim aşamasında 4 öğretim oturumu düzenlenmiştir. Öğrenci, soyut öğretim aşamasında sırasıyla %30, %100, %100, %100 düzeyinde doğru tepki yüzdesine ulaşmıştır. Son üç oturumda %80 ve üzeri hedeflenen ölçüte ulaşıp, kararlı veri elde edildiği için öğretim sonlandırılmış ve Mehmet'in öğretim oturumları tamamlanmıştır.

Enes, başlama düzeyi oturumlarında üç oturum art arda %0 performans göstermiştir. Ayrıca Mehmet'in öğretim oturumları devam ederken Enes ile beş oturumda bir gerçekleştirilen deneme yoklamalarında %0 performans gösterdiği Grafik 1'de görülmektedir. Bu durumda başlama düzeyi oturumlarında kararlı veri sağlandığı için bu öğrenciyle öğretim oturumlarına geçilmiştir. Öğretim oturumlarına ilk olarak somut öğretim aşamasıyla başlanmıştır. Somut öğretim aşamasında Enes ile toplamda 5 öğretim oturumu düzenlenmiştir. Enes, somut öğretim aşamasında sırasıyla %30, %70, %80, %100, %100 düzeyinde doğru tepki göstermiştir. Son üç oturumda %80 ve üzeri hedeflenen ölçüte ulaşıp, kararlı veri elde edildiği için somut öğretim aşaması sonlandırılmış ve yarı somut öğretim aşamasına geçilmiştir. Enes ile yarı somut öğretim aşamasında toplam 3 öğretim oturumu düzenlenmiştir. Enes, yarı somut öğretim aşamasında sırasıyla %90, %100, %100 düzeyinde doğru tepki yüzdesine ulaşmıştır. Son üç oturumda %80 ve üzeri hedeflenen ölçüte ulaşıp, kararlı veri elde edildiği için yarı somut öğretim aşaması sonlandırılmış ve soyut öğretim aşamasına geçilmiştir. Enes ile soyut öğretim aşamasında toplam 3 öğretim oturumu düzenlenmiştir. Öğrenci, soyut öğretim aşamasında sırasıyla %100, %100, %100 düzeyinde doğru tepki yüzdesine ulaşmıştır. Son üç oturumda %80 ve üzeri hedeflenen ölçüte ulaşıp, kararlı veri elde edildiği için öğretim sonlandırılmış ve Enes'in öğretim oturumları tamamlanmıştır.

Tarik, başlama düzeyi oturumlarında üç oturum art arda %0 performans göstermiştir. Ayrıca Mehmet'in ve Enes'in öğretim oturumları devam ederken Tarık ile beş oturumda bir gerçekleştirilen deneme yoklamalarında %0 performans gösterdiği Grafik 1'de görülmektedir. Bu durumda başlama düzeyi oturumlarında kararlı veri sağlandığı için bu öğrenciyle öğretim oturumlarına geçilmiştir. Öğretim oturumlarına ilk olarak somut öğretim aşamasıyla başlanmıştır. Somut öğretim aşamasında Tarık ile toplamda 6 öğretim oturumu düzenlenmiştir. Tarık, somut öğretim aşamasında sırasıyla %0, %40, %60, %90, %90, %80 düzeyinde doğru tepki göstermiştir. Son üç oturumda %80 ve üzeri hedeflenen ölçüte ulaşıp, kararlı veri elde edildiği için somut öğretim aşaması sonlandırılmış ve yarı somut öğretim aşamasına geçilmiştir. Tarık ile yarı somut öğretim aşamasında toplam 4 öğretim oturumu düzenlenmiştir. Tarık, yarı somut öğretim aşamasında sırasıyla %40, %100, %100, %90 düzeyinde doğru tepki yüzdesine ulaşmıştır. Son üç oturumda %80 ve üzeri hedeflenen ölçüte ulaşıp, kararlı veri elde edildiği için yarı somut öğretim aşaması sonlandırılmış ve soyut öğretim aşamasına geçilmiştir. Tarık ile soyut öğretim aşamasında toplam 3 öğretim oturumu düzenlenmiştir. Öğrenci, soyut öğretim aşamasında sırasıyla %100, %100, %100 düzeyinde doğru tepki yüzdesine ulaşmıştır. Son üç oturumda %80 ve üzeri hedeflenen ölçüte ulaşıp, kararlı veri elde edildiği için öğretim sonlandırılmış ve Enes'in öğretim oturumları tamamlanmıştır.

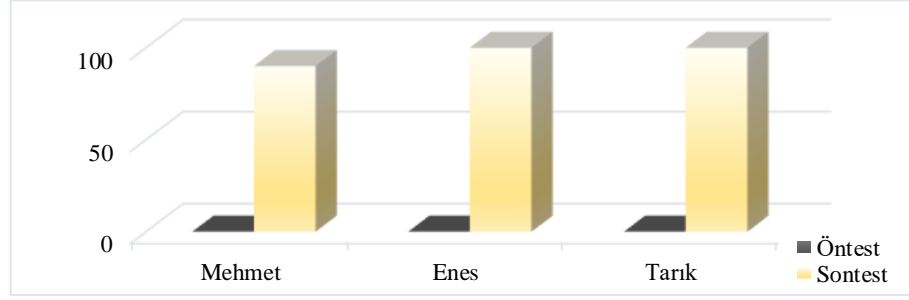
İzleme Bulguları

Mehmet, Enes ve Tarık'a ilişkin izleme bulguları Grafik 1'de verilmiştir. Grafik incelendiğinde CRA stratejisi ile edinilen basamak değeri becerisinin kalıcı olduğu görülmüştür.

Öğrencilerden hepsi öğretim bittikten sonraki 10. ve 20. günde gerçekleştirilen izleme oturumlarında hedef beceriye ilişkin %100 düzeyinde doğru tepki göstermişlerdir.

Genelleme Bulguları

Mehmet, Enes ve Tarık'a ilişkin genelleme bulguları Grafik 2'de verilmiştir. Grafik incelendiğinde CRA stratejisi ile edinilen basamak değeri becerisinin farklı uyarın ve kişilere genellenebilir olduğu görülmüştür. Mehmet, Enes ve Tarık'ın ön test ve sontest oturumları incelendiğinde; ön test oturumunda sırasıyla %0, %0, %0 ve son test oturumlarında sırasıyla %90, %100, %100 düzeyinde doğru tepkide bulunmuşlardır.

Grafik 2. Öğrencilerin Genelleme Oturumlarındaki Doğru Tepki Yüzdeleri

Sosyal Geçerlik Bulguları

Araştırmanın sosyal geçerliğinin belirlenmesi için öğrencilerin öğretmenleriyle görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde uygulamacı tarafından hazırlanan sosyal geçerlik formu ile toplanmıştır. Öğretmenlerin sorulara verdikleri yanıtlar ve sosyal geçerlik bulguları Tablo 4'te verilmiştir. Tablo incelendiğinde öğretmenlerin vermiş olduğu yanıtlar incelendiğinde OSB'li öğrencilere basamak değerinin öğretiminde CRA stratejisi ile yapılan öğretime ilişkin olumlu görüşlere sahip oldukları görülmüştür.

Tablo 4

Sosyal Geçerlik Bulguları

Sorular	Evet	Kararsızım	Hayır
Basamak değerinin öğrenciniz için önemli olduğunu düşünüyor musunuz?	% 100	%0	%0
Öğrencinizin araştırmaya katılmış olmasından memnun musunuz?	% 100	%0	%0
Öğretimi yapılan basamak değerinin öğrencinizin günlük yaşamına katkıda bulunacağını düşünüyor musunuz?	% 100	%0	%0
Somit-yarı somut-soyut stratejisini diğer öğrencilerinize öğretim yaparken kullanmayı tercih eder misiniz?	% 75	% 25	%0
Somit-yarı somut-soyut öğretim stratejisi sizce kullanışlı bir öğretim uygulaması mı?	% 75	% 25	%0
Öğrencileriniz araştırmalara katılmasını ister misiniz?	% 100	%0	%0
Öğrenciniz sizce basamak değerini öğrendi mi?	% 100	%0	%0
Derslerde öğrencinizin basamak değerine ilişkin becerilerdeki performansında değişiklik gözlemlediniz mi?	% 75	% 25	%0

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırma boyunca toplanan veriler incelendiğinde, OSB'li öğrencilere basamak değerinin öğretiminde doğrudan öğretim yöntemiyle sunulan CRA stratejisinin etkili olduğu görülmüştür. Araştırmanın bu sonucu alanyazında özel gereksinimli öğrencilere matematik kavram ve becerilerinin öğretiminde CRA stratejisinin kullanıldığı diğer çalışmalarla tutarlılık göstermektedir (Aydemir, 2017; Bouck, Park ve Nickell, 2017; Cease Cook, 2013; Flores, Hinton ve Schweck, 2014; Hord ve Xin, 2015; Morin ve Miller, 1998; Nar, 2018; Özlü, 2016; Peterson, Mercer ve O'Shea, 1988; Peterson,

Mercer, McLeod ve Hudson, 1989; Taber, 2013). Bu çalışmaların katılımcı grupları ve hedef becerileri çeşitlilik göstermektedir. Katılımcı grupları zihinsel yetersizlik, öğrenme güçlüğü gibi alanlarda; hedef beceriler ise dört işlem, problem çözme gibi konularda yoğunlaşmaktadır.

Alanyazında OSB'li öğrencilere basamak değeri öğretiminde CRA stratejisi ile yapılmış bir çalışmaya rastlanılmamış ancak diğer tanı gruplarının katılımcıları oluşturduğu sınırlı sayıda da olsa çalışmalara ulaşılmıştır (Peterson vd., 1987; Peterson vd., 1989). Bu çalışmalarda katılımcı grubu olarak öğrenme güçlüğü olan öğrenciler seçilmiş ve basamak değeri öğretiminde kullanılan stratejinin etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

OSB'li öğrencilere matematik becerilerinin öğretiminde CRA stratejisinin kullanıldığı sınırlı sayıda araştırma vardır. Bu araştırmalarda CRA stratejisinin temel toplama, çıkarma ve sayı karşılaştırma (Yakubova vd., 2016), toplama ve çıkarma işlemi içeren problem çözme (Flores vd., 2014), çarpma işlemi ve çarpma işlemi problemlerini çözme (Burney, 2015), kesir (Morano vd., 2020), onluk bozarak çıkarma ve çarpma işlemi (Stroizer vd., 2015) becerilerinin öğretiminde etkililikleri araştırılmıştır. Araştırmaların sonuçları OSB'li öğrencilere matematik kavram ve becerilerinde kullanılan stratejinin etkili olduğunu vurgulamıştır. Bu araştırmaların bulguları mevcut çalışmanın bulgularını doğrular niteliktedir. Ayrıca alanyazında OSB'li öğrencilere basamak değeri öğretiminde CRA stratejisinin kullanıldığı bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Bu bakımdan mevcut araştırma ilk olma özelliği göstermektedir.

Araştırmanın etkililik bulguları incelendiğinde somut aşamadan soyut aşamaya doğru gittikçe her üç öğrencide de oturum sayılarının azaldığı görülmüştür. Bir başka deyişle öğrencilerin somut öğretim sayıları, yarı somut öğretimlerden, yarı somut öğretim sayıları da soyut öğretimlerden fazladır. Bu durumun birkaç nedeninin olabileceği düşünülmektedir. Bunlardan biri, öğrencilerin basamak değerine ilişkin öğretimle ilk olarak somut aşamada karşılaşmasıdır. Yani öğrenme ilk olarak bu aşamada başlamaktadır. Diğer bir nedenin ise oturumlarda kullanılan araç gereç setleri ile ilgili olabileceği düşünülmektedir. Somut aşamada nesnelere gerçek nesnelere öğretimler gerçekleştirilme ve öğrencilerden bu nesnelere tek tek sayarak bir araya getirip onluk oluşturmaları beklenmektedir. Bu sebeple somut aşamada öğrencinin hata yapma ihtimalinin daha yüksek olması hedeflenen ölçütün sağlanmasını zorlaştırmaktadır.

Araştırmada etkililik amacının yanı sıra kalıcılık amacına yönelik veriler toplanmış, bulgularda sunulmuştur. Bulgular incelendiğinde öğrencilerin öğretimler tamamlandıktan sonraki 10 ve 20. günlerde edindikleri beceriyi koruduklarını göstermektedir. Öğrencilerin hepsi izleme oturumlarında basamak değeri sorularının hepsini doğru yanıtlamışlardır. Alanyazında bu öğrencilere basamak değeri öğretimine ilişkin bir çalışmaya rastlanılmasa da diğer öğrenci gruplarıyla CRA'nın izleme etkisini araştıran çalışmalar vardır. Bu araştırmanın bulgusu alanyazındaki çalışmalarla desteklenmektedir (Aydemir, 2017; Carmack, 2011; Ferreira, 2009; Flores, 2009; Flores, Hinton ve Schweck, 2014; Hord ve Xin, 2015; Maccini ve Ruhl, 2000; Nar, 2018; Özlü, 2016; Peterson vd., 1989; Peterson vd., 1987; Taber, 2013)

Bu araştırmanın bir diğer bulgusu CRA stratejisinin genellenebilir olduğuna ilişkindir. Araştırma sonuçları OSB'li öğrencilere basamak değerinin öğretimi CRA stratejisi ile kazandırıldıktan sonra bu öğrencilerin edindikleri becerileri farklı kişi ve uyarılara da genellebildiklerini göstermektedir. Bu bulgu alanayzındaki çalışmalarla paralellik göstermektedir (Aydemir 2017; Maccini ve Ruhl, 2000; Nar, 2018; Özlü, 2016; Peterson vd., 1987; Taber, 2013)

Araştırmanın sosyal geçerlik amacını gerçekleştirmek amacıyla toplanan veriler ışığında, öğretmenlerin öğrencileriyle yapılmış olan CRA stratejisi öğretimine ilişkin olumlu düşüncelere sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu bulgu özel gereksinimli öğrencilere CRA stratejisi ile matematik öğretimi yapan diğer çalışmaların sonuçlarıyla tutarlılık göstermektedir (Carmack, 2011; Nar, 2018; Özlü, 2016; Stroizer vd., 2015; Yakubova vd., 2016).

Bu araştırma alanyazındaki çalışmalarla tutarlılık göstererek CRA stratejisinin farklı bir matematik becerisinin kazandırılmasında da etkili olduğunu ortaya koymuştur. OSB’li öğrenciler ve diğer tüm özel gereksinimli bireyler, normal gelişim gösteren akranlarından farklı eğitsel ihtiyaçlara ve uyarlamalara sahiptirler (İnce ve Yıkımsı, 2021; Yıkımsı, 2022). CRA stratejisi matematikteki bu eğitsel ihtiyaçları karşılayabilmektedir. Bu bakımdan alanda çalışan öğretmenlere CRA stratejisini matematik öğretimlerinde yer vermeleri önerilebilir.

Özetle, çalışmada OSB’li öğrencilere basamak değeri öğretiminde CRA stratejisinin etkililik, kalıcılık, genelleme ve sosyal geçerlik etkisi araştırılmıştır. Araştırmanın katılımcılarını üç erkek OSB’li öğrenci oluşturmaktadır. Uygulama süreci birinci yazar tarafından öğrencilerle bire bir olacak şekilde gerçekleştirilmiş olup, kullanılan araç-gereçler uygulamacı tarafından hazırlanmıştır. Bu çalışma OSB’li öğrencilere basamak değeri öğretiminde CRA stratejisinin etkili, kalıcı, genellenebilir olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca OSB’li öğrencilerin öğretmenlerinin araştırmaya ilişkin olumlu düşünceler geliştirdikleri görülmüştür. Tüm bu bulgular alanyazında var olan diğer çalışmalarla tutarlılık göstermektedir. Bu bulguların ışığında uygulamaya ve ileri araştırmalara yönelik önerilerde bulunulabilir. CRA stratejisinin kullanıldığı alanyazındaki çalışmalar ve bu çalışma, özel gereksinimli öğrencilere matematik kavram ve becerilerinde etkili olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda alanda çalışan öğretmenlere matematik derslerinde bu stratejiyi kullanmaları önerilmektedir. Ayrıca mevcut çalışmada basamak değerine ait en temel basamağın öğretimine yer verilmiştir. İleride yapılacak olan araştırmalarda basamak değerinin farklı boyutları ele alınabilir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Bu makaleye birinci yazarın %50, ikinci yazarın %30, üçüncü yazarın %20 oranında katkısı vardır.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum yoktur.

Açıklama: Bu makale birinci yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Kaynaklar

- Agrawal, J. and Morin, L.L. (2016). Evidence-based practices: applications of concrete representational abstract framework across math concepts for students with mathematics disabilities. *Learning Disabilities Research & Practice*, 31(1), 34-44. <http://dx.doi.org/10.1111/ldrp.12093>.
- Akbayır, K. ve Akça, A. (2017). An investigation on how much the secondary school students learn the place value concept in natural numbers. *Journal Of Social and Humanities Sciences Research*, 4(15), 2149-2158.
- Allen, K. E. and Cowdery, G. E. (2015). *The exceptional child: Inclusion in early childhood education* (8th ed.). Stanford, CT: Wadsworth Cengage Learning.
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). Arlington, VA: American Psychiatric Publishing.
- Aydemir, T. (2017). *Zihin yetersizliği olan öğrencilere temel çarpma işleminin öğretiminde iki öğretim uygulamasının etkililik ve verimlilik yönünden karşılaştırması*. Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

- Bouck, E., Park, J. and Nickell, B. (2017). Using the concrete-representational-abstract approach to support students with intellectual disability to solve change-making problems. *Research in Developmental Disabilities*, 60, 24-36. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2016.11.006>.
- Bruner, J. S. (1966). *Toward a theory of instruction*. USA: Harvard University Press.
- Burney, S.L. (2015). *Interventions to improve student achievement in mathematics for middle school students with autism*. Retrieved from <https://kb.gcsu.edu/eds/10/> in 15.04.2022.
- Carmack, C. M. (2011). *Investigating the effects of addition with regrouping strategy instruction among elementary students with learning disabilities*. Doktora Tezi, University of Nevada, Las Vegas.
- Cawley, J.F., Parmar, R.S., Lucas-Fusco, L.M., Kilian, J.D. and Foley, T.E. (2007). Place value and mathematics for student with mild disabilities: Data and suggested practices. *Learning Disabilities: A contemporary Journal*, 5(1), 21-39.
- Cease-Cook, J. J. (2013). *The effects of concrete-representational-abstract sequence of instruction on solving equations using inverse operations with high school students with mild intellectual disability*. Doktora Tezi, The University of North Carolina, Charlotte.
- Charman, T., Jones, C. R. G., Pickles, A., Simonoff, E., Baird, G. and Happe, F. (2011). Defining the cognitive phenotype of autism. *Brain Research*, 1380(2011), 10-21. <https://doi.org/10.1016/j.brainres.2010.10.075>
- Dağseven, D. (2001). *Zihinsel engelli öğrencilere, temel toplama ve saat okuma becerilerinin kazandırılması, sürekliliği ve genellenebilirliğinde doğrudan ve basamaklandırılmış öğretim yaklaşımlarına göre hazırlanan öğretim materyallerinin farklılaşan etkililiği*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Dinç Artut, P. ve Tarım, K. (2006). İlköğretim öğrencilerinin basamak değer kavramı anlama düzeyleri. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 2(1), 26-36.
- Donlan, C. (2007). *Mathematical development in children with specific language impairments*. Baltimore: Brookes.
- Ferreira, D. (2009). *Effects of explicit subtraction instruction on fifth grade students with learning disabilities*. Doktora Tezi, University of Nevada, Las Vegas.
- Flores, M. M. (2009). Teaching subtracting with regrouping to students experiencing difficulty in mathematics. *Preventing School Failure*, 53(3), 145-152. <https://doi.org/10.3200 / PSFL.53.3.145-152>.
- Flores, M.M., Hinton, V.M. and Schveck, K.B. (2014). Teaching multiplication with regrouping to students with learning disabilities. *Learning Disabilities Research & Practice*, 29(4), 171-183.
- Flores, M.M., Hinton, V.M., Strozier S.D. and Terry, S.L. (2014). Using the Concrete representational-abstract Sequence and the Strategic Instruction Model to Teach Computation to Students with Autism Spectrum Disorders and Developmental Disabilities. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 49(4), 547-554.
- Fuchs, L. S., Compton, D. L., Fuchs, D., Paulsen, K., Bryant, J. D. and Hamlett, C. L. (2005). The prevention, identification, and cognitive determinants of math difficulty. *Journal of Educational Psychology*, 97(3), 493-513. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.97.3.493>.

- Fyfe, E. R., McNeil, N. M., Son, J. Y. and Goldstone, R. L. (2014). Concreteness fading in mathematics and science instruction: A systematic review. *Educational Psychology Review*, 26(1), 9–25. <https://doi.org/10.1007/s10648-014-9249-3>.
- Hartnedy, S., Mozzoni, M. and Fahoum, Y. (2005). The effect of fluency training on math and reading skills in neuropsychiatric diagnosis children: A multiple baseline design. *Behavioral Interventions*, 20(1), 27-36. <https://doi.org/10.1002/bin.167>.
- Heward, W. L. (2009). *Exceptional children: An intorduction to special education* (9th ed.). Upper Saddle River, NJ: Merrill/Pearson Education.
- Hord, C. and Xin, Y.P. (2015). Teaching area and volume to students with mild intellectual disability. *The Journal of Special Education*, 49(2), 118-128. <https://doi.org/10.1177/0022466914527826>.
- İnce, M., & Yıkıms, G. (2021). Özel eğitim öğretmen adaylarının eğitim felsefesi dersine ilişkin görüşleri. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 334-347. <https://dx.doi.org/10.17240/aibuefd.2021.21.60703-813698>
- Kazdin, A. E. (2011). *Single-case research designs: Methods for clinical and applied settings*. USA:Oxford University Press.
- Korkmaz, B. (2010). Otizm: Klinik ve nörobiyolojik özellikleri, erken tanı, tedavi ve bazı güncel gelişmeler. *Türk Pediatri Arşivi Dergisi*, 45(1), 37-44.
- Kurth, A. J. and Mastergeorge, A. M. (2010). Academic and cognitive profiles of students with autism: implications for classroom practice and placement. *International Journal of Special Education*, 25(2), 8-14.
- Maccini, P. and Ruhl, K. L. (2000). Effects of a graduated instructional strategy on the algebraic subtraction of integers by secondary students with learning disabilities. *Education and Treatment of Children*, 23(4), 465-489.
- Mayes, S. D. and Calhoun, S. L. (2003). Analysis of WISC-III, Stanford-Binet: IV, and academic achievement test scores in children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 33(3), 329-341.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018a). *Orta-ağır zihinsel engeli ve otizm spektrum bozukluğu olan öğrenciler için matematik dersi öğretim programı I. Kademe (1,2,3 ve 4. Sınıf)*. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=956> adresinden 08.04.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018b). *Orta-ağır zihinsel engeli ve otizm spektrum bozukluğu olan öğrenciler için matematik dersi öğretim programı II. Kademe (5,6,7 ve 8. Sınıf)*. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=966> adresinden 08.04.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018c). *Orta-ağır zihinsel engeli ve otizm spektrum bozukluğu olan öğrenciler için matematik dersi öğretim programı III. Kademe (9,10,11 ve 12. Sınıf)*. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=976> adresinden 08.04.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Mills, G. E. and Gay, L. R. (2016). *Educational research: Competencies for analysis and applications*. London, England: Pearson.

- Minshew, N. J., Goldstein, G., Taylor, H. G. and Siegel, D. J. (1994). Academic achievement in high functioning autistic individuals. *Journal of Clinical and Experimental Neuropsychology*, 16(5), 261-270. <https://doi.org/10.1080/01688639408402680>.
- Morano, S., Flores, M.M., Hinton, V. and Meyer, J. (2020). A comparison of concrete-representational-abstract and concrete-representational-abstract-integrated fraction interventions for students with disabilities. *Exceptionality*, 28(2), 77-91. <https://doi.org/10.1080/09362835.2020.1727328>.
- Morin, V. and Miller, S. P. (1998). Teaching multiplication to middle school students with mental retardation. *Education and Treatment of Children*, 21(1), 22 – 36.
- Mutlu, Y. ve Sarı, M.H. (2019). İlkokul öğrencilerinin basamak değeri kavrayışlarının geliştirilmesi. *Kastamonu Education Journal*, 27(2), 657-667. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.2645>.
- Nar, S. (2018). *Zihin yetersizliği olan öğrencilere temel toplama işleminin öğretiminde somut-yarı somut-soyut öğretim stratejisinin etkililiği*. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Özlu, Ö. (2016). *Zihinsel yetersizliği olan öğrencilere çarpma öğretiminde somut-yarı somut-soyut öğretim stratejisinin etkililiği*. Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Peterson, S. K., Mercer, C. D. and O'Shea, L. (1988). Teaching learning disabled children place value using the concrete to abstract sequence. *Learning Disabilities Research*, 4(1), 52-56.
- Peterson, S.K., Mercer, C.D. McLeod, P.M. and Hudson, P.J. (1989). *Validating the concrete to abstract instructional sequence for teaching place value to learning disabled students*. Retrieved from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED355728.pdf> in in 15.04.2022.
- Rockwell, S. B., Griffin, C. C. and Jones, H. A. (2011). Schema-based strategy instruction in mathematics and the word problem-solving performance of a student with autism. *Focus on Autism and other Developmental Disabilities*, 26(2), 87-95. <https://doi.org/10.1177/1088357611405039>.
- Royer, J. M., Tronsky, L. N., Chan, Y., Jackson, S. J. and Merchant, H. (1999). Math fact retrieval as the cognitive mechanism underlying gender differences in math test performance. *Contemporary Educational Psychology*, 24(3), 181-266. <https://doi.org/10.1006/ceps.1999.1004>.
- Stroizer, S., Hinton, V., Flores, M. and Terry, L. (2015). An investigation of the effects of CRA instruction and students with autism spectrum disorder. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 50(2), 223-236.
- Taber, M.R. (2013). *Use of a mathematics word problem strategy to improve achievement for students with mild disabilities*. Doktora Tezi, Florida Atlantic University, Florida.
- Tekin İftar, E. (Ed.). (2012). *Eğitim ve davranış bilimlerinde tek denekli araştırmalar*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği.
- Tekin-İftar, E. (Ed.). (2013). *Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ve eğitimleri* (2. Baskı). Ankara: Vize Basın Yayın.
- Underhill, R. (1977). *Teaching elementary school mathematics* (2nd ed.). Charles E. Merrill.

- Wei, X., Lenz, K. B. and Blackorby, J. (2012). Math growth trajectories of students with disabilities: Disability category, gender, racial, and socioeconomic status differences from ages 7 to 17. *Remedial and Special Education*, 20(10), 154-165. <https://doi.org/10.1177/0741932512448253>.
- Yakubova, G., Hughes, E. M. and Shinaberry, M. (2016). Learning with technology: Video modeling with concrete- representational-abstract sequencing for students with autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 46(7), 2349–2362. <https://doi.org/10.1007/s10803-016-2768-7>.
- Yıkıms, G. (2022). Opinions and suggestions of preservice special education teachers on ethical principles. *Cypriot Journal of Educational Science*. 17(4), 1385-1398. <https://doi.org/10.18844/cjes.v17i4.7063>

Extended Abstract

Introduction

ASD is a neurodevelopmental disorder that manifests itself with behaviors such as inadequacy in social communication and interaction skills, repetitive behaviors, and limited interests (Allen and Cowdery, 2015; Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders-5, 2013; Heward, 2009; Tekin İftar, 2013). Individuals with ASD who have cognitive problems experience various difficulties in acquiring, using and generalizing academic skills (Charman et al., 2011; Hartnedy, Mozzoni and Fahoum, 2005). Mathematics curricula consist of interconnected and sequential skills. Because a skill in mathematics is a prerequisite for another skill. In other words, without learning one skill in mathematics, it becomes difficult to learn another skill. For example, a student who does not know the concept of addition and number and cannot count will have limitations in learning the addition process. For this reason, students should have the prerequisite skills necessary for acquiring a skill so that subsequent learning is not adversely affected (Dağseven, 2001).

The issue of place value is also seen as a critical point for some math skills. For example, it is normal for a student who cannot acquire basic concepts about place value such as tens, ones, tens, and ones, to have limitations in learning skills such as adding with hands, multiplication, and subtraction by breaking tens. The value of the digits that make up a number according to their location is defined as the place value (Dinç Artut and Tarım, 2006; Mutlu and Sarı, 2019;). Place value is a prerequisite for many mathematical skills. For example, it is thought that the main reason for students' mistakes in four operation skills may be due to incomplete and incorrect information about place value (Akbayır and Akça, 2017).

Teaching place value to individuals with special needs, including students with ASD, is seen as a neglected area (Cawley et al., 2007). However, the acquisition of place value, which provides the transition from concrete concepts to abstract concepts, is one of the most important variables in students' mathematical success (Moeller, Pixner, Zuber, Kaufmann, and Nuerk, 2011). Researchers have defined place value as a very abstract and difficult subject, and they have revealed that it is necessary to prefer approaches that use concrete materials instead of traditional approaches in teaching this subject (Akbayır and Akça, 2017; Dinç Artut and Tarım; 2006; Thompson, 2003;).

Concrete-representational-abstract strategy (CRA) is frequently used in teaching mathematics skills to individuals with special needs because it contains concrete materials. The CRA strategy follows a sequence from concrete to abstract in teaching mathematics concepts and skills (Agrawal and Morin 2016; Fyfe, McNeil, Son and Goldstone, 2014). In this respect, the CRA strategy, which is parallel to Bruner's theory of mind development (Bruner, 1966), consists of three learning stages, as can be seen in Figure 1, on which each stage is built on the previous one. This strategy, which has a history of nearly 50 years (Underhill, 1977), is now among the evidence-based practices in teaching mathematics to students with ASD (Yakubova, Hughes and Shinaberry, 2016).

The thought that effective teaching could be achieved by concretizing the subject of place value, which is seen as abstract and difficult, with the CRA strategy led the authors to carry out this study. In this direction, the aim of the research is to determine the effectiveness of the CRA strategy in teaching place value to students with ASD. In addition, the persistence, generalization and social validity of the CRA strategy were investigated in the study.

Method

A single case multiple probe across participants design was used in this study. The dependent variables of this study were students correct response with the skills of place value whereas the independent variable of this research was the CRA strategy. This study was conducted in the province

of Tekirdağ. Three male students with ASD participated in this study. The students age ranges from 8 to 12 years old. To analyze the data, the researcher conducted visual analysis.

Findings

The research findings are as follows: a) CRA strategy is effective in teaching place value to students with autism, b) Students with autism retain this skill for a while after they learn the place value skill with this strategy, c) Students with autism can generalize the skill they learned with the CRA strategy to different people and stimuli, d) Teachers of students with autism have positive opinions about this research and the CRA strategy.

Conclusion, Discussion and Recommendations

In the study, it was seen that the CRA strategy was effective in teaching place value to students with autism. This result of the study is consistent with other studies in the literature in which the CRA strategy is used in teaching mathematics concepts and skills to students with special needs (Aydemir, 2017; Bouck, Park and Nickell, 2017; Cease Cook, 2013; Flores, Hinton and Schweck, 2014; Hord and Xin, 2015; Morin and Miller, 1998; Nar, 2018; Özlü, 2016; Peterson et al., 1988; Peterson et al., 1989; Taber, 2013). The participant groups and target skills of these studies vary. Participant groups in areas such as intellectual disability, learning difficulties; target skills concentrate on four operations and problem solving.

There is a limited number of studies using the CRA strategy in teaching mathematics skills to students with autism. In these studies, CRA strategy's basic addition, subtraction and number comparison (Yakubova et al., 2016), problem solving involving addition and subtraction (Flores et al., 2014), multiplication and multiplication problems solving (Burney, 2015), fraction (Morano et al., 2020), decimal subtraction and multiplication (Stroizer et al., 2015) were investigated for their effectiveness in teaching skills. The results of the studies emphasized that the strategy used in mathematics concepts and skills was effective for students with ASD. The findings of these studies confirm the findings of the present study.

In the research, data for the purpose of maintenance were collected and presented in the findings. When the findings are examined, it is seen that the students maintain the skills they have acquired on the 10th and 20th days after the teaching is completed. All of the students answered all the place value questions correctly in the maintenance sessions. The finding of this research is supported by studies in the literature (Aydemir, 2017; Carmack, 2011; Ferreira, 2009; Flores, 2009; Flores et al., 2014; Hord and Xin, 2015; Peterson et al., 1987; Peterson et al., 1989)

Another finding of this research is that the CRA strategy is generalizable. The results of the research show that after the teaching of place value to students with ASD is taught with the CRA strategy, these students can generalize their acquired skills to different people and stimuli. This finding is in parallel with the studies in the literature (Aydemir 2017; Maccini and Ruhl, 2000; Nar, 2018; Özlü, 2016; Peterson, Mercer and O'Shea, 1987; Taber, 2013).

In the light of the data collected in order to realize the social validity purpose of the research, it was found that the teachers had positive thoughts about the teaching of the CRA strategy with their students. This finding is consistent with the results of other studies that teach mathematics to students with special needs with the CRA strategy (Carmack, 2011; Nar, 2018; Özlü, 2016; Stroizer et al., 2015; Yakubova et al., 2016).

Roman Jakobson'un İletişim İşlevleri Bağlamında Obezite Karşıtı Reklam Kampanyaları

Tuğba BAYTİMUR
Bağımsız Araştırmacı
tuba.baytimur@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7069-3338

Abdülhakim Bahadır DARI
Yalova Üniversitesi
daribahadir@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3525-5823

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1097051
Geliş Tarihi: 03.04.2022	Revize Tarihi: 04.07.2022
	Kabul Tarihi: 25.07.2022

Atf Bilgisi

Baytimur, T. ve Dari, A. B. (2022). Roman Jakobson'un iletişim işlevleri bağlamında obezite karşıtı reklam kampanyaları. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 500-519.

ÖZ

Vücuttaki yağ oranının sağlıklı olumsuz biçimde etkileyecek oranda artması şeklinde tanımlanan obezite, günümüzde pek çok ülkede önemli sağlık sorunlarından biri olarak ön plana çıkmaktadır. Bu sorunun önüne geçebilmek amacıyla da çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından reklam kampanyaları hazırlanmaktadır. Çalışmada obeziteye karşı hazırlanan reklam kampanyalarında obezitenin nasıl sunulduğu ve hangi bağlamda ne tür mesajların verildiğinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmada dilbilimci Roman Jakobson'un altı boyuttan meydana gelen (üstü, ilişki, şiirsel, duygusal, gönderimsel ve çağrı) İletişim İşlevleri ışığında obezite karşıtı reklam kampanyalarındaki görsel ve yazılı göstergeler analiz edilmiştir. Son yıllarda obezite karşıtı reklam kampanyalarının ön plana çıktığı ABD, Brezilya ve Hindistan'daki obezite karşıtı reklam kampanyaları çalışmanın örneklemini olarak incelenmiştir. Çalışmada ABD'nin reklam kampanyalarında çocuklar ön plana çıkarılarak, Brezilya'nın reklam kampanyalarında korku çekiciliği tekniği kullanılarak ve Hindistan'ın reklam kampanyalarında da düzenli beslenmenin önemi vurgulanarak obezite karşıtı mesaj stratejisinin şekillendiği ortaya çıkarılmıştır. Böylece çalışma kapsamında incelenen ülkeler arasında farklı konulara odaklanılarak obeziteye karşı farkındalık oluşturulmasına çalışıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Obezite, reklam, sağlık, reklam kampanyası, iletişim işlevleri.

The Advertising Campaigns on Anti-Obesity in the Context of Roman Jakobson's Communication Functions

ABSTRACT

Obesity, which is defined as an increase in the amount of fat in the body that negatively affects health, is one of the important health problems in many countries today. In order to prevent this problem, advertising campaigns are prepared by various institutions and organizations. In the study, it was aimed to reveal how obesity was presented, what kind of messages were given and in which context messages were given in advertising campaigns against obesity. For this purpose, visual and written indicators in anti-obesity advertising campaigns were analyzed in the light of linguist Roman Jakobson's Communication Functions in six dimensions. Anti-obesity advertising campaigns in the USA, Brazil and India, where anti-obesity advertising campaigns have come to the fore in recent years, were examined as samples of the study. In the study, it was revealed that the anti-obesity message strategy was shaped by highlighting the children in the advertising campaigns of the USA, using the fear appeal technique in the advertising campaigns of Brazil, and emphasizing the importance of regular nutrition in the advertising campaigns of India. Thus, it was concluded that there was an effort to raise awareness about obesity by focusing on different issues among the countries examined within the scope of the study.

Keywords: Obesity, advertising, health, advertising campaign, communication functions.

Giriş

Obezite, vücut yağ depolarının artması ile karakterize edilen kronik bir metabolik hastalıktır. Hastalığa açılan bir kapıdır ve sadece yetişkinleri değil, aynı zamanda dünya çapındaki çocukları ve ergenleri de etkileyen önde gelen sakatlık ve ölüm nedenlerinden biri haline gelmiştir (Yumuk vd., 2015, s. 402). Bu durum, hükümetlerin obezitenin önlenmesine yönelik sağlık politikaları

planlamasına neden olurken aynı zamanda obezitenin önlenmesi sürecinde çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından obezitenin sağlık üzerindeki olumsuz etkisinin ortaya konulduğu reklam kampanyalarının da hazırlanmasına yol açmıştır. Hazırlanan reklam kampanyalarında obeziteye karşı farkındalık oluşturularak, bireylerin çocukluk dönemlerinden itibaren sağlıklı beslenmeleri teşvik edilmeye çalışılmaktadır.

Çalışmada obezite karşıtı reklam kampanyalarında obezitenin nasıl sunulduğunun ve obezitenin önlenmesine yönelik hangi mesaj stratejilerinin uygulandığının ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmada son yıllarda obezite karşıtı reklam kampanyalarının ön planda olduğu üç ülke (Amerika Birleşik Devletleri [ABD], Brezilya ve Hindistan) özelinde obezite karşıtı reklam kampanyalarındaki görsel ve yazılı göstergeler incelenmiştir. Farklı ülkelerdeki obezite karşıtı reklam kampanyaları karşılaştırılmalı olarak ele alınarak konuya ilişkin ülkeler arasındaki farklılıkların ortaya konulması hedeflenmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular ışığında da aşağıda yer alan sorular yanıtlanmaya çalışılmıştır:

1. Obezite karşıtı reklam kampanyalarında ülkelere göre hangi konular ön plana çıkarılmıştır?
2. Obezite karşıtı reklam kampanyalarında insanların istenilen yönde ikna edilmesi için hangi duygu çekiciliklerinden yararlanılmıştır?
3. Jakobson'un modeli çerçevesinde kampanyalarda hangi işleve uygun mesajlar kullanılmıştır?

Çalışma, obezitenin önlenmesinde reklam kampanyalarının rolüne ışık tutması bakımından önem taşımaktadır. Bu açıdan çalışmanın obezite üzerine çalışan sağlık iletişimi alanındaki araştırmacıların yararlanabileceği bir kaynak olması amaçlanmıştır.

Yazında obezite ve reklamı konu alan çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır (Eagle, Bulmer, De Bruin ve Kitchen, 2004; Henderson ve Kelly, 2005; Hoek ve Gendall, 2006; Mackay, 2009; Cassady, Liaw ve Miller, 2015). Bu çalışmalarda: Ashton (2004), gıda reklamcılığı ve çocukluk obezitesi; Harker, Harker ve Svensen (2007), fast food reklamcılığı ve obezite arasındaki bağlantıyı; Chou, Rashad ve Grossman (2008), televizyonda fast-food restoran reklamlarını ve çocukluk obezitesi üzerindeki etkisini; Garde (2008), gıda reklamcılığı ve obezitenin önlenmesini; Goris, Petersen, Stamatakis ve Veerman (2010), televizyonda yemek reklamı ve çocuklukta aşırı kilo ve obezite yaygınlığını; Yu (2011), ebeveyn iletişim tarzının çocukların obezite ve gıda reklamcılığına yönelik tutumları üzerindeki etkisini ve Tarabashkina, Quester ve Crouch (2016), gıda reklamcılığı, çocukların yemek seçimleri ve obeziteyi incelemiştir.

Obezite ve reklam konusunda gerçekleştirilen çeşitli akademik çalışmalarda reklamların obeziteye yönelik etkisi ele alınmıştır. Bunun dışında obezite karşıtı reklamları konu alan da bazı akademik çalışmalar yapılmıştır (Thomas vd., 2014; Wang, Liaukonyte ve Kaiser, 2018; Wrzcionkowska, 2018). Bu çalışmalarda: Thomas vd. (2014), iki obezite karşıtı reklam kampanyasıyla ebeveyn ve çocuk etkileşimlerini ele almıştır. Çalışma kapsamında reklam alımlaması yapılmış, 150 aile grubuna (159 ebeveyn ve 184 çocuktan oluşan) iki obezite karşıtı reklam izletilmiştir. Çalışmada ebeveynler pratik ve öğretici mesajları, çocuklar ise kilo verme ve kilo alma ile ilgili mesajları özümsemiştir. Ebeveynler ve çocuklar, kampanyaların bireylerden kilo durumları için kişisel sorumluluk almalarını istediğini ve zaman zaman kampanyaların obezitenin nedenleri ve sonuçlarıyla bağlantılı daha geniş sorunları ele almaması konusunda kritik olduklarını fark etmiştir. Sonuç olarak çalışmada kampanyaların kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi ve nüfus alt gruplarının mesajlara göre hareket etmesini sağlamak ve teşvik etmek için yapısal olarak desteklenmesinin önemli olduğu çıkarımında bulunulmuştur.

Wang vd. (2018), sağlıklı ve sağlıksız yiyecek ve içecek ürünlerine yönelik talep üzerindeki iki tür reklam içeriğinin (sağlıklı beslenme ve obezite karşıtı reklam) etkilerini ele almıştır. Çalışmada tüketicileri ağırlıklarına göre farklılaştırmanın, reklam içeriğinin yiyecek ve içecek talebi üzerindeki etkilerini tam olarak anlamada çok önemli olduğu ileri sürülmüştür. Aşırı kilolu bireylerde obezite

karşıtı reklamların, sağlıksız ürünlere olan talebi azaltmada ve sağlıklı ürünlere olan talebi artırmada sağlıklı beslenme reklamlarından daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Wrzecionkowska (2018), obezite karşıtı kamu spotlarını incelemiştir. Çalışma kapsamında bire bir görüşmelerde on beş kadına: hareketsiz, aşırı yemek yiyen obez bir birey; günlük aktivitelerle mücadele eden aşırı kilolu bir kişi; düşük gelirli bir sosyo-ekonomik bağlamda başka bir kilolu kişi ve egzersiz yapan ve porsiyonlarla sınırlanan kilolu bir kadın olmak üzere aşırı kilolu dört portre sunulmuştur. Çalışmada, obez bir kişiyi olumsuz olarak algılanan faaliyetlerle ilişkilendirmenin, faaliyetlerin gerçekçi olarak algılanmasına bakılmaksızın, özdeşleşmeyi sınırladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ulusal akademik çalışmalarda da obezitenin medya boyutunu inceleyen çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda da Çakır Aydın (2012), obezitenin ve televizyon izleyiciliğinin artışı ve buna ilişkin olarak yiyecek reklamlarının etkisinin artmasındaki karşılıklı etkileşimleri ele almıştır. Çalışma kapsamında tartışmalardan ve araştırma sonuçlarından örnekler verilerek, olası çözümler ortaya konulmuştur.

Demircioğlu vd. (2013), gazetelerin obeziteye ilişkin haberlerini incelemiş ve haberlerin bazı özelliklerinin bilimsel verilerle uyumluluklarını ele almıştır. Çalışmada haberlerin çoğunluğunun bilimsel verilerle uyumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çelebi (2014), televizyon reklamlarının obezite gelişme riski üzerine etkilerini ele almıştır. Çalışma kapsamında çocuklara yönelik iki farklı odak gurup tartışması gerçekteştirilmiş ve çalışma sonucunda obezite gelişim riski ve televizyon izme alışkanlığı arasında herhangi bir ilişkiye ulaşılamamıştır.

Yüksel vd. (2014), basında obezitenin nasıl çerçvelendiğini ele almıştır. Çalışmada örneklem olarak belirlenen yazılar içerik analizi yöntemi kullanılarak incelenmiş, çalışma sonucunda konunun gündemde önemli bir yer bulmadığı ortaya konulmuştur. Adıyaman (2016), obezitenin çeşitli tarihlerde çeşitli gazetelerdeki sunumunu içerik analizi yöntemi kullanarak incelemiştir. Çalışmada bireysel bir sorun olarak obezitenin nedenleri ve çözümlerini üzerinden gazetelerde sunulduğu ortaya konulmuştur.

Bozpolat ve Cömert (2016), obeziteye karşıtı gerçekteştirilen sosyal pazarlama uygulamalarına ilişkin bireylerin eğilimlerini açıklamaya çalışmıştır. Bu amaçla çalışmada 400 kişiye yüz yüze anket uygulanmış ve obezite karşıtı sosyal pazarlama uygulamalarına kadınların daha ilgili olduğu sonucuna varılmıştır. Karabıyık Yerden (2019), sağlık bakanlığının obezite karşıtı kampanyasını örnek olay yöntemi üzerinden incelemiş ve çalışma sonucunda kampanyanın bütünleşik pazarlama iletişimine uygun olarak tasarlandığı sonucuna ulaşmıştır. Yavuz, Baytar ve Çakır (2020), gazetelerde obezite konulu haberleri inceleyerek, basının obeziteye yönelik yaklaşımını ele almıştır. Veriler, veri toplama formuyla toplanmış ve SPSS bilgisayar yazılımı üzerinden değerlendirilmiştir. Çalışmada obezite konulu haberlerin çoğunluğunun reklam unsuru içerdđi sonucuna varılmıştır.

Ulusal çalışmalar içerisinde reklam ve obezite boyutunda: Karaçor, Tunçer ve Bulduklu (2018), yiyecek ve içecek reklamları ile çocuklarda obezite artışı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çocuklarla görüşme tekniği kullanılarak gerçekteştirilen çalışmanın sonucunda sağlıklı yiyecek/içecek ürünlerin tüketimine göre sağlıksız yiyecek/içecek tüketim oranının daha fazla olduğuna ulaşılmıştır.

Obezite üzerine ulusal ve uluslararası akademik çalışmalar içerisinde obezite karşıtı reklam kampanyalarının içeriklerine ilişkin bir boşluğun olduğu ortaya çıkmaktadır. Çalışmada farklı ülkelerdeki obezite karşıtı reklam kampanyaları incelenerek alandaki bu boşluğun bir ölçüde giderilmesi amaçlanmıştır.

Sağlık Problemi Olarak Obezite

Obezite, salgın boyutlarına ulaşmış bir sağlık sorunudur (Dahl ve Hassing, 2013, s. 22). Diğer yandan obezite karmaşık çok faktörlü bir hastalıktır. Dünya çapında aşırı kilo ve obezite yaygınlığı,

artmış ve dünya nüfusunun yaklaşık üçte biri aşırı kilolu veya obez olarak sınıflandırılmıştır. Obezite yaygınlığı genellikle yaşlı kişilerde ve kadınlarda daha fazla olmasına rağmen, coğrafi bölge, etnik köken veya sosyoekonomik durumdan bağımsız olarak her yaşta ve her iki cinsiyette de obezite oranları artmıştır. Aşırı kilo ve obezitenin mutlak yaygınlık oranları büyük ölçüde değişse de bu eğilim bölgeler ve ülkeler arasında benzerdir (Chooi, Ding ve Magkos, 2019, s. 6). Obezite, genellikle ya aşırı gıda alımının ya da yetersiz fiziksel aktivitenin bir sonucu olarak kabul edilmektedir (Hill, Wyatt ve Peters, 2012, s. 126). Bu doğrultuda beslenmenin dengeli olabilmesi için yaşa, cinsiyete ve çalışma şekline uygun düzenli fiziksel aktivite ve egzersiz önerilmektedir (Akin, 2017, s. 271). Aşırı kilo ve obezite yaygınlığı ve bunlarla ilişkili metabolik bozukluklar, halk sağlığı için büyük bir tehdit olarak değerlendirilmektedir. Kilo kaybı ve kilo alımının önlenmesi için çeşitli diyet ve egzersiz programları mevcut olsa da ilerleme genellikle yavaş ve hayal kırıklığı meydana getirmiştir (Meydani ve Hasan, 2010, s. 737). Ayrıca obezite pandemisi, etkilenenler, tedavi edici sağlık hizmetleri ve topluluklar üzerinde önemli bir bedel ödetmektedir. Fiziksel ve zihinsel sağlık ve yaşam kalitesi üzerinde açıkça ölçülebilir bir etkisi vardır ve önemli ölçüde doğrudan ve dolaylı bir maliyet ortaya çıkarmaktadır (Dixon, 2010, s. 107). Obezite teşhisinde genel olarak beden kütle indeksi, bel çevresi ve bel kalça oranı metotları kullanılmaktadır (Taşlı ve Sağır, 2021, s. 138). Obezitenin önlenmesi önemli bir halk sağlığı önceliğidir (Beauchamp, Backholer, Magliano ve Peeters, 2014, s. 541). Bu nedenle dünya çapında obezitenin önlenmesine yönelik çeşitli müdahaleler gerçekleştirilmektedir.

Obezitenin önlenmesine yönelik müdahaleler, bugüne kadar temel olarak davranışsal düzenlemelere, yani bireyin günlük fiziksel egzersizi artırması veya diyet iyileştirmesi gibi davranış değişikliklerine yönelik müdahalelere odaklanmıştır. Bununla birlikte, etkiler dünya çapında çok sınırlı olmuş ve obezite yaygınlığının artışını durduramamıştır. Bu nedenle, sağlıksız gıdaların vergilendirilerek sağlıklı gıda seçimlerinin teşvik edilmesi, anaokullarında ve okullarda yemek için zorunlu standartlar, günlük fiziksel aktivitenin artırılması ve çocuklar için sağlıksız gıda reklamlarının yasaklanması gibi toplum temelli/çevre odaklı önlemlere acilen ihtiyaç duyulmaktadır (Weihrach-Blüher ve Wiegand, 2018, s. 254). Bu süreç, obeziteye karşı insanların bilinçlendirilmesinde obezite karşıtı kampanyaların önemini artırmıştır.

Obezite Karşıtı Kampanyalar

Kitle iletişim araçları, yaygın obeziteyi ele almak için önemli bir aracı temsil etmektedir (Wrzecionkowska, 2018, s. 19). Bu aşamada iyi finanse edilen, hedeflenen sosyal pazarlama kampanyalarının obezitenin önlenmesi ve yönetiminde önemli bir rol oynaması söz konusudur (Thomas vd., 2014, s. 10). Obezite salgınının kapsamı ve karmaşıklığı nedeniyle, ölçülebilir bir etkiye sahip olmak için birden fazla düzeyde önleme stratejisine ve politikasına ihtiyaç vardır. Değişiklikler, uluslararası toplumun üst düzey küresel politikalarını ve davranış değişikliğini olumlu yönde etkilemek için hükümetler, kuruluşlar, topluluklar ve bireyler tarafından koordine edilen çabaları içermelidir (Malik, Willett ve Hu, 2013, s. 13). Bu açıdan resmi makamlarca gerçekleştirilen obezite karşıtı çalışmaların dışında resmi olmayan çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından da finanse edilen çalışmaların obezitenin engellenmesinde önem taşıyabileceği söylenebilmektedir.

Obeziteye karşı iletişimin etkinliğini artırmak önem taşımaktadır. Bir televizyon reklamınının 30 saniyeden uzun sürmediği dikkate alındığında, tanımlamayı kolaylaştıran etkinlik ve durumların seçilmesi büyük önem taşımaktadır (Wrzecionkowska, 2018, s. 29). Bu aşamada obezite karşıtı kampanyalarda zamanın iyi değerlendirilmesi ve mesajın anlaşılır olması, istenen etkinin oluşmasında rol oynayabilmektedir.

Obezite, sosyal pazarlama kampanyalarında hedeflenen ve sözde önlenabilir bir durum olarak öncelik verilen sağlık durumudur. Çeşitli ülkelerde hükümetler, hem tıbbi yetkililerin fazla kilo ve obezite riskleri olarak gördükleri konusunda farkındalığı artırmak hem de insanları uzman danışmanlar tarafından kilo alımını engelleyen veya en aza indiren ya da kilo vermeye yol açan davranışları benimsemeye ikna etmek amacıyla bu tür kampanyalara sponsor olmaktadır. Bunlar arasında: İngiltere'deki "Change4 Life" ve "Food4Thought" kampanyaları; ABD'deki "Small Steps", "Let's Move" ve "Strong4Life" ve Avustralya'daki "Measure Up", "Swap It, Don't Stop It," ve "LiveLighter"

kampanyaları yer almaktadır (Lupton, 2014, s. 32-33). Hazırlanan kampanyalarla bireyler, obeziteye yönelik bilinçlendirilmektedir.

Fazla kilolu bireylerin, normal kilolu bireylere göre reklam içeriğine farklı tepkiler verebileceği varsayılabilir. Ayrıca, belirli bir reklam kampanyasının içeriği, amaçlanan hedef grup veya gruplara göre değişiklik gösterebilmekte; bu, tüm bir nüfus üzerindeki etkisinin incelenmesinin önyargılı sonuçlar üretebileceği anlamına gelmektedir. Örneğin, aşırı kilolu bireylere yönelik reklamlar, bu bireylerin mevcut yeme davranışları üzerinde ciddi bir etkiye sahip olacak şekilde tasarlanabilmekte, ancak normal kilodaki bireyler üzerinde herhangi bir etkisi olmayabilmektedir. Ağırlığa göre farklılaştırma, sağlıklı beslenme ve obezite karşıtı reklamların etkilerini tam olarak anlamak ve maksimum etkili reklam stratejileri tasarlayıp uygulayabilmek için çok önemlidir (Wang vd., 2018, s. 4). Diğer yandan vücut ağırlığına yapılan vurgu ve şişman, fazla kilolu ve obez terimleri halk sağlığının geliştirilmesinde giderek daha politik hale gelmektedir. Birleşik Krallık hükümetinin 2009–2011 sosyal pazarlama kampanyası Change4Life, önceki araştırma, politika ve stratejide obeziteye vurgu yapılmasına rağmen 'obezite' teriminden ve onu çağrıştıran görüntülerden açıkça kaçınmaktadır (Piggin ve Lee, 2011, s. 1151). Bu süreç obezite karşıtı reklamlarda “obez” vurgusunun insanları damgaladığı üzerinde durulmaktadır.

Obezite için bireysel davranışları suçlayan antiobezite kampanyaları, bireysel davranışlara vurgu yapılmasının aşırı kilolu veya obez insanların damgalanmasına yol açabileceği endişesine neden olmuştur (Young vd., 2016, s. 412). Obezite damgası yapılması istenmeyen kamu spotları ve obezite karşıtı kampanyalar, damgalayıcı olmadıklarından emin olmak için bilimsel olarak test edilmelidir. Ayrıca, bu tür kampanyalar sadece obezite karşıtı odaklı olmaktan ziyade bireylerin daha sağlıklı olmaları için atabilecekleri somut, uygulanabilir adımlar sağlamalıdır (Mann, Tomiyama ve Ward, 2015, s. 708). Buna karşılık obezite damgasını destekleyen halk sağlığı kampanyaları da bulunmakta ve bu kampanyalar, birkaç temel varsayıma dayanmaktadır. Birincisi, obezite değiştirilebilir bir tıbbi risk faktörüdür ve bu nedenle bireyler kiloları için kişisel sorumluluk alabilmekte ve almaktadır. İkincisi, obezite damgası, insanları değişmeye motive etmenin etkili bir yoludur (Vartanian ve Smyth, 2013, s. 50). Bu aşamada obezite karşıtı kampanyalarda obezite damgasına yönelik iki farklı görüş ortaya çıkmaktadır.

Yöntem

Çalışma kapsamında ABD, Brezilya ve Hindistan özelinde reklam kampanyalarında obezitenin nasıl sunulduğu ve obezitenin önlenmesine yönelik hangi mesajların verildiği hususunda, Jakobson'un İletişim İşlevleri üzerinden kamu spotları analiz edilmiştir. Jakobson'un yöntemi ile iletişim sürecinde kaynak, alıcı, gösterge ve mesajın ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında obezite karşıtı reklam kampanyalarının kamu spotları sırasıyla üstdil, ilişki, şiirsel, duygusal, gönderimsel ve çağrı işlevleri üzerinden incelenmiştir.

Jakobson (1980, s. 83), Karl Bühler tarafından geleneksel dil modeli olarak açıklanan duygusal, çağrışımsal, gönderimsel iletişim işlevlerini geliştirmiştir. Jakobson'un yapmış olduğu çalışmalarda (Bradford, 2005, s. 2), 1926 yılında kendisinin de destekleriyle kurulan Prag Dilbilim Okulu'nun etkisi büyüktür. Okul, İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa yapısalcılığı ve Anglo-Amerikan dilbilimi üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur.

Jakobson, göstergebilimin öncüleri arasında yer alan Saussure temelindeki dil anlayışının söyleşimsel doğasını monoloğa indirgemıştır. Böylece dil yapay olarak iki parçaya ayrılmıştır. Bunlardan bir tanesi kodlanmış, öngörülebilir ve tek mantığı olan bölüm iken diğeri düzensiz, tanımlanamaz, söyleşimsel olan bölümdür. Bu sebeple Jakobson, araştırmacıların söz edimlerinin yerine getirmesi beklenen işlevlerinin tümüyle ilgilenilmesi gerektiğini belirterek, dilin işlevsel bir modelini geliştirmiştir (Bourse ve Yücel, 2012, s. 145-146).

Jakobson'un ortaya koymuş olduğu iletişim işlevi, sadece şiirsel veya yazınsal dili ilgilendirmemekte, farklı alanlarda da (örneğin tanıtım, siyasal iletişim gibi) geçerli olmakta ve başka

işlevlerle de kaynaşabilmektedir (Vardar, 2001, s. 63). Örneğin Jakobson'un ortaya koymuş olduğu altı temel işlevden üçü olan duygusal, gönderimsel ve çağrışımsal boyut doğrultusunda Türk, Avcı ve Baytımur (2021) tarafından yapılan bir çalışmada, siyasi ideolojik yansımaların kitaplarla propaganda kapsamında nasıl kullanıldığı gösterilmiştir. Yapılan çalışmada ise altı temel işlevin tamamı ile obezite özelinde reklam kampanyaları analiz edilerek kullanılan modelin farklı alanlarla da uyumlu olan özgülüğü ortaya konulmuştur.

Araştırma Modeli

Çalışmada incelenen toplam 9 kamu spotu, Roman Jakobson'un İletişim İşlevleri üzerinden analiz edilmiştir. Jakobson, model kapsamında iletişim sürecinin altı farklı işlevini ele almıştır. Jakobson'un İletişim İşlevleri, iletişim sürecinde göstergelerin ve mesajın kaynaktan alıcıya aktarılmasının kapsamlı bir şekilde ortaya konulmasını sağlamaktadır. Model, üstdil, ilişki, şiirsel, duygusal, gönderimsel ve çağrı olmak üzere altı işlevden meydana gelmektedir (Linask, 2018, s. 533). Dilin işlevleri çoğunlukla birbirine karışsa da her zaman iletinin yapısında ağır basan bir işlev bulunmaktadır. Modelde yer alan üstdilsel işlev koda odaklı, ilişkisel işlev kanal odaklı, şiirsel işlev ileti odaklı, duygusal işlev (duygulanımsal) gönderici odaklı, gönderimsel işlev (göndergesel) bağlam odaklı, çağrı işlevi ise alıcı odaklıdır (Bourse ve Yücel, 2012, s. 153-155).

Dil, işlevlerinin tüm çeşitliliği ile incelenmelidir. Her dil yapısı, her biri değişik bir işlevle belirlenen birçok süremde dizge kapsamaktadır (Senemoğlu ve Vardar, 1999, s. 208). Üstdil işlevi, hangi göstergelerin kullanıldığına odaklanmakta ve iletişimin kaynağı ve alıcısını açıklamaktadır. İlişki işlevi, mesajın içeriğinde hangi eylemin konu edildiği üzerinde durmaktadır. Şiirsel işlev, mesajın ortaya çıkarılması sürecinde göstergelerin kullanımını ifade etmektedir. Duygusal işlev, iletişim sürecinde kaynağın duygu, düşünce ve tutumunu kapsamaktadır. Gönderimsel işlev, mesajın içeriğini açıklamaktadır. Çağrı işlevi de kaynaktan alıcıya verilen mesaj üzerinden alıcıda meydana getirilmesi amaçlanan değişimi ifade etmektedir.

Evren ve Örneklem

Çalışma kapsamında obezite karşıtı toplam 35 reklam kampanyasına ulaşılmıştır (Ads of the World [ADS], 2022). Çalışmada obezite karşıtı reklam kampanyalarının ABD, Brezilya ve Hindistan'da yoğunlaştığı ortaya çıkmıştır. Obezite karşıtı reklam kampanyalarının ön plana çıktığı ülkeler olması ve farklı kıtaları temsil etmeleri nedeniyle de çalışmada obezite karşıtı reklam kampanyaları bu üç ülke özelinde incelenmiştir. Çalışmada ulaşılan 35 reklam kampanyası içerisinde her üç ülkenin farklı içeriklerdeki üçer obezite karşıtı reklam kampanyası çalışmanın örnekleme olarak belirlenmiştir. Örneklem olarak belirlenen toplam 9 obezite karşıtı reklam kampanyasının ikisinde 2, beşinde 3 ve ikisinde de 4 benzer içerikte kamu spotu kullanılmıştır. Çalışmadaki obezite karşıtı reklam kampanyalarında benzer içerikte kamu spotları kullanıldığından her reklam kampanyasından yalnızca bir kamu spotu incelenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırma verilerinin toplanmasında Ads of the World (<https://www.adsoftheworld.com/>) sitesi kullanılmış ve sitede yer alan ABD, Brezilya ve Hindistan'da yapılan obezite karşıtı reklamlar, amaçlı örnekleme yöntemiyle nitel olarak analiz edilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Ads of the World (ADS) sitesi üzerinden toplanan verilerde ABD'nin obezite konulu reklam kampanyaları olarak Aktif Yaşam Hareketi (Active Life Movement, ALM), Obezite Karşıtı Lig (League Against Obesity, LAO) ve diaTribe Vakfı'nın (diaTribe Foundation) obezite karşıtı reklam kampanyası analiz edilmiştir. Brezilya'nın obezite konulu reklam kampanyaları olarak Santa Casa de Misericórdia (SCM), Hospitalar Sağlık Sigortası (Hospitalar Health Insurance) ve Nut Food'un obezite karşıtı reklam kampanyası analiz edilmiştir. Hindistan'ın obezite konulu reklam kampanyaları

olarak Vandana Luthra Curly and Curves (VLCC), Kasturba Hastanesi (Kasturba Hospital) ve Vogom'nin obezite karşıtı reklam kampanyası analiz edilmiştir.

Araştırma Etiği

Çalışma, ULAKBİM TR Dizin etik kuralları uygulaması kapsamına giren çalışmalar arasında yer almamaktadır.

Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde sırasıyla ABD, Brezilya ve Hindistan'ın obezite karşıtı reklam kampanya bulguları, Jakobson'un İletişim İşlevleri (üstdil, ilişki, şiirsel, duygusal, gönderimsel ve çağrı) ışığında analiz edilmiştir.

ABD'nin Obezite Konulu Reklam Kampanyaları

Çalışmanın bu kısmında Aktif Yaşam Hareketi (Active Life Movement [ALM]), Obezite Karşıtı Lig (League Against Obesity [LAO]) ve diaTribe Vakfı'nın (diaTribe Foundation) obezite karşıtı üç reklam kampanyası incelenmiştir.

ABD'nin Obezite Konulu Birinci Reklam Kampanyası

Çalışmada incelenen ABD'nin birinci reklam kampanyası, ALM adına Latinworks reklam ajansı tarafından hazırlanmış ve reklam kampanyasındaki kamu spotları, 2009 yılında yayınlanmıştır. Reklam kampanyasında benzer içerikte üç kamu spotu kullanılmıştır. Çalışmadaki kamu spotunda "Obeziteyi çocuğunuzdan uzak tutun" yazısı yer almaktadır. Kamu spotunda çevresinde çeşitli oyuncaklar bulunan, televizyonda karşısında bir elinde kumanda diğer elinde dondurma tutan kilolu bir Süpermen oyuncakı resmedilmektedir.

Fotoğraf 1. ABD'nin Obezite Konulu Birinci Reklam Kampanyası (ADS, <https://www.adsoftheworld.com/media/print/superhero> adresinden 18.03.2022 tarihinde erişilmiştir)

Üstdil işlevi açısından kamu spotunda yer alan oyuncaklar üzerinden çocuklara atıf yapılmaktadır. Kamu spotundaki kilolu Süpermen oyuncakı da obezite problemi yaşayan çocukları temsil etmektedir. Bu aşamada Süpermen oyuncakının elindeki kumanda, hareketsiz yaşam biçiminin, diğer elindeki dondurma ise sağlıksız beslenmenin sinekdoşu olarak kullanılmaktadır. İlişki işlevi boyutunda kamu spotunda çocukların televizyon karşısında yemek yiyerek obezite tehdidi altında olduğu aktarılmaktadır. Şiirsel işlev açısından kamu spotunda kilolu bir Süpermen oyuncakına yer verilmesiyle çocuklara yönelik obezite tehdidinde vurgu yapılmaktadır. Duygusal işlev boyutunda kamu spotunda kilolu Süpermen oyuncakı üzerinden çocukların obezite sorunu yaşadığı mesajı verilerek hüznün duygusu ön plana çıkarılmaktadır. Gönderimsel işlev açısından kamu spotunda oyuncakın elinde tuttuğu televizyon kumandası ve dondurma üzerinden çocukların televizyon karşısında sağlıksız bir şekilde beslenmesinin obeziteye yol açacağı mesajı verilmektedir. Buna bağlı olarak çağrı işlevi boyutunda kamu spotunda çocukların hareketsiz zaman geçirmemesi ve sağlıksız beslenmemesi teşvik edilmektedir. Yazılı göstergeler özelinde ele alındığında ise doğrudan

ebeveynlere çağrıda bulunarak, ebeveynlerin çocukları için obeziteye karşı önlem almaları istenmektedir.

ABD'nin Obezite Konulu İkinci Reklam Kampanyası

Çalışmada incelenen ABD'nin ikinci reklam kampanyası, LAO adına LatinWorks reklam ajansı tarafından hazırlanmış ve reklam kampanyasındaki kamu spotları, 2015 yılında yayınlanmıştır. Reklam kampanyasında benzer içerikte üç kamu spotu kullanılmıştır. Çalışmadaki kamu spotunda "Hiçbir çocuk kilolu bir yetişkin olmayı hayal etmez" yazısı yer almaktadır. Kamu spotunda elinde kask tutan kilolu bir savaş pilotu bulunmaktadır. Kamu spotunun arka planında da gökyüzüne yer verilmektedir.

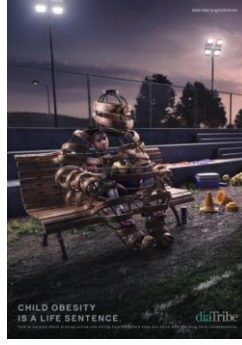

Fotoğraf 2. ABD'nin Obezite Konulu İkinci Reklam Kampanyası (ADS, https://www.adsoftheworld.com/media/print/league_against_obesity_pilot adresinden 18.03.2022 tarihinde erişilmiştir)

Üstdil işlevi boyutunda kamu spotunda yer alan kilolu savaş pilotu üzerinden obezite problemi yaşayan çocuklara atıfta bulunmaktadır. Kamu spotundaki savaş pilotu, gelecekte savaş pilotu olmak isteyen bir çocuğun hayalinde olmak istediği mesleği yansıtmaktadır. Bu açıdan kamu spotunda yer verilen savaş pilotu, obezite tehdidi altındaki çocukların gelecekteki durumlarını yansıtan bir metonimi olarak kullanılmaktadır. İlişki işlevi açısından kamu spotunda obezite tehdidi altındaki çocukların gelecekte de obezite sorununu yaşayabileceği aktarılmaktadır. Şiirsel işlev boyutunda kamu spotunda savaş pilotunun kilolu yansıtılmasıyla, obezite tehdidi altındaki çocukların gelecekteki muhtemel fiziksel durumları ortaya konulmaktadır. Duygusal işlev açısından kamu spotunda obezitenin çocukların yaşamı üzerindeki olumsuz etki yansıtılarak hüznün duygusu oluşturulmaktadır. Aynı zamanda obezite tehdidi altındaki çocukların obezite sorunu devam etmesinde durumunda maruz kalacakları durum yansıtılarak kamu spotunda korku çekiciliği tekniğinden de yararlanılmaktadır. Gönderimsel işlev boyutunda kamu spotunda obezitenin çocukların tercih ettiği bir durum olmadığı ve bunu geleceklerine de yansıtmak istemedikleri mesajı verilmektedir. Bu açıdan çağrı işlevi açısından kamu spotunda hem obezite tehdidi altındaki çocukların hem de ebeveynlerin obezitenin önlenmesi için harekete geçmesi teşvik edilmektedir.

ABD'nin Obezite Konulu Üçüncü Reklam Kampanyası

Çalışmada incelenen ABD'nin üçüncü reklam kampanyası, diaTribe Vakfı (diaTribe Foundation) adına AREA 23 reklam ajansı tarafından hazırlanmış ve reklam kampanyasındaki kamu spotları, 2016 yılında yayınlanmıştır. Reklam kampanyasında benzer içerikte iki kamu spotu kullanılmıştır. Çalışmada kamu spotunda "Çocukluk çağı obezitesi müebbet hapis cezasıdır. Uzun vadeli sonuçlara takılmadan önce ebeveynlerle hareketli kalma ve sağlıklı beslenme hakkında konuşun" yazısı yer almaktadır. Kamu spotunda kucağında top olan, spor kıyafetleri içerisinde bankta oturan bir çocuk bulunmaktadır. Kamu spotundaki çocuk, kilolu bir insan şeklindeki demir ve tahtadan zincirli bir kafesin içerisinde durmaktadır.

Fotoğraf 3. ABD'nin Obezite Konulu Üçüncü Reklam Kampanyası (ADS, https://www.adsoftheworld.com/media/print/diatribe_foundation_child_obesity_boy adresinden 18.03.2022 tarihinde erişilmiştir)

Üstdil işlevi açısından kamu spotunda yer alan çocuk, obezite tehdidi altında olan çocukların metonimi olarak kullanılmaktadır. Kamu spotundaki kilolu insan şeklindeki demir ve tahtadan zincirli kafes, obezitenin somutlaması olarak yansıtılmaktadır. Diğer yandan kafes ve zincir üzerinden obezitenin kalıcı bir problem olabileceği aktarılmakta, bu açıdan kafes ve zincir obezite tehdidi altındaki çocuk üzerinden esaret metaforu olarak sunulmaktadır. İlişki işlevi boyutunda kamu spotunda çocukların hareketsiz kalması ve sağlıksız beslenmesi nedeniyle obeziteye maruz kalabileceği aktarılmaktadır. Şiirsel işlev açısından kamu spotunda yer verilen kilolu insan şeklindeki kafes üzerinden obezite tehdidi altındaki çocukların, gelecekteki muhtemel fiziksel durumları yansıtılmaktadır. Duygusal işlev boyutunda kamu spotunda obezite tehdidi altındaki çocuğun kafes içerisinde yansıtılması üzerinden hüznün duygusu ön plana çıkarılmaktadır. Diğer yandan kamu spotundaki çocuğun obezite sorunu devam etmesi halinde gelecekteki muhtemel fiziksel durumu yansıtılarak da kamu spotunda korku çekiciliği tekniğinden yararlanılmaktadır. Gönderimsel işlev açısından kamu spotundaki çocuğun spor kıyafetleri içerisinde futbol topuyla birlikte sunulması, çocukların spor yaparak obezite sorunundan kurtulabileceği mesajını vermektedir. Çağrı işlevi boyutunda kamu spotunda çocukların obezite tehdidinden uzaklaşması için spor yapmaları ve sağlıklı beslenmeleri teşvik edilmektedir. Ayrıca yazılı göstergeler üzerinden de çocukların obezite sorununa karşı ebeveynleriyle iletişim halinde olmaları istenmektedir.

Brezilya'nın Obezite Konulu Reklam Kampanyaları

Çalışmanın bu kısmında Santa Casa de Misericórdia (SCM), Hospitalar Sağlık Sigortası (Hospitalar Health Insurance) ve Nut Food'un obezite karşıtı üç reklam kampanyası incelenmiştir.

Brezilya'nın Obezite Konulu Birinci Reklam Kampanyası

Çalışmada incelenen Brezilya'nın birinci reklam kampanyası, SCM adına Y&R reklam ajansı tarafından hazırlanmış ve reklam kampanyasındaki kamu spotları, 2014 yılında yayınlanmıştır. Reklam kampanyasında benzer içerikte üç kamu spotu kullanılmıştır. Çalışmadaki kamu spotunda "Obezite, hepatit virüsünden daha fazla insanı öldürür. Sık sık egzersiz yaparak önleyin" yazısı yer almaktadır. Kamu spotunda bir dondurma topu ve dondurma topunun çevresinde de hepatit virüsleri bulunmaktadır.

Fotoğraf 4. Brezilya'nın Obezite Konulu Birinci Reklam Kampanyası (ADS, https://www.adsoftheworld.com/media/print/santa_casa_de_misericordia_hepatitis adresinden 18.03.2022 tarihinde erişilmiştir)

Üstdil işlevi boyutunda kamu spotundaki dondurma topu, sağlıksız beslenmeyi simgelemektedir. Bu açıdan kamu spotunda yer alan dondurma topu üzerinden obeziteye atıf yapılmaktadır. İlişki işlevi açısından kamu spotunda obezite tehdidi altındaki insanların, hepatit tehdidi altındaki insanlardan daha fazla tehlikede olduğu aktarılmaktadır. Şiirsel işlev boyutunda kamu spotunda obezitenin somutlaşması olarak kullanılan dondurma topunun, hepatit virüsleriyle birlikte gösterilmesiyle obezitenin insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkisi ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Kamu spotunda dondurma topunun, hepatit virüslerinden boyut olarak büyük sunulmasıyla, kamu spotunda yer alan "Obezite, hepatit virüsünden daha fazla insanı öldürür" şeklindeki mesajın gücü artırılmaktadır. Duygusal işlev açısından obezitenin sağlık üzerindeki olumsuz etkisi hepatit virüslerine benzetilerek kamu spotunda sağlıklı beslenme konusunda insanların ikna edilmesinde korku çekiciliği tekniğinden yararlanılmaktadır. Gönderimsel işlev boyutunda kamu spotunda obezite, hepatitten daha tehlike sunularak obeziteye karşı farkındalık oluşturulmaya çalışılmaktadır. Çağrı işlevi açısından da kamu spotundaki yazılı göstergeler üzerinden obezite tehdidine karşı insanların egzersiz yapmaları teşvik edilmektedir.

Brezilya'nın Obezite Konulu İkinci Reklam Kampanyası

Çalışmada incelenen Brezilya'nın ikinci reklam kampanyası, HHI adına Giacometti reklam ajansı tarafından hazırlanmış ve reklam kampanyasındaki kamu spotları, 2016 yılında yayınlanmıştır. Reklam kampanyasında benzer içerikte iki kamu spotu kullanılmıştır. Çalışmadaki kamu spotunda "Obezite öldürür. Düzenli egzersiz" yazısı yer almaktadır. Kamu spotunda bir koltuk ve televizyonun arasında yere çizilmiş kilolu bir insan şekli bulunmaktadır. Kamu spotundaki insan şeklinin çevresine ise 1'den 4'e kadar numaralar konulmuştur. Bu numaralar da 1 kumandanın yanında, 2 bir pizza diliminin yanında, 3 koltuğun üstünde ve 4 bir çips paketinin yanında bulunmaktadır. Diğer yandan kamu spotundaki "Obezite öldürür" yazısı ise cinayet alanının çevresine konulan sarı bantlara benzer bir bandın üstünde yer almaktadır.

Fotoğraf 5. Brezilya'nın Obezite Konulu İkinci Reklam Kampanyası (ADS, https://www.adsoftheworld.com/media/outdoor/hospitalar_health_insurance_tv adresinden 18.03.2022 tarihinde erişilmiştir)

Üstdil işlevi açısından kamu spotunda kumanda ve koltuk, hareketsiz yaşam biçiminin, pizza dilimi ve cips paketi de sağlıksız beslenmenin sinekdoşu olarak kullanılmaktadır. Kamu spotunda yere çizilen kilolu insan şekli ve sarı bant üzerinden de ölüm simgelenmektedir. İlişki işlevi boyutunda kamu spotunda insanların hareketsiz bir yaşam biçimini benimsemesi ve sağlıksız beslenmesi durumunda obezite tehdidi altında olabileceği aktarılmaktadır. Şiirsel işlev açısından kamu spotunda kumanda, koltuk, pizza dilimi ve cips paketinin numaralandırılması ve sarı bandın kullanılmasıyla obeziteyle cinayet arasındaki ilişki kurulmaktadır. Duygusal işlev boyutunda kamu spotunda obezitenin ölüme yol açtığı vurgusu yapılarak, insanlarda korku duygusu oluşturulmaya çalışılmaktadır. Gönderimsel işlev açısından kamu spotundaki görsel göstergeler ele alındığında obezite, katil olarak yansıtılmaktadır. Kamu spotunda hareketsiz yaşam biçimi ve sağlıksız beslenme de obezitenin sorumluları olarak sunulmaktadır. Çağrı işlevi boyutunda da kamu spotunda insanların obeziteye karşı sağlıklı beslenmesi ve hareketli bir yaşam biçimini benimsemesi teşvik edilmektedir.

Brezilya'nın Obezite Konulu Üçüncü Reklam Kampanyası

Çalışmada incelenen Brezilya'nın üçüncü reklam kampanyası, Nut Food adına Criola reklam ajansı tarafından hazırlanmış ve reklam kampanyasındaki kamu spotları, 2019 yılında yayınlanmıştır. Reklam kampanyasında benzer içerikte dört kamu spotu kullanılmıştır. Çalışmadaki kamu spotunda "Çocukluk çağı obezitesi. Çocuğunuz bu riski alamaz. Genetik faktörler, hormonal hastalıklar ve dengesiz beslenme çocuklarda obezitenin başlıca nedenleridir. Bu nedenle, çocuklarınızın beslenmesine dikkat edin. Onlara sağlıklı yiyecekleri doğru miktarlarda ve belirli zamanlarda yemelerini öğretin. Sağlıklı büyümek herkesin hakkı. Çocuk obezitesi ile mücadele evlerimizde başlar" yazısı yer almaktadır. Kamu spotunda yılan şeklinde bir lolipop bulunmaktadır.

Fotoğraf 6. Brezilya'nın Obezite Konulu Üçüncü Reklam Kampanyası (ADS, https://www.adsoftheworld.com/media/print/nut_childhood_obesity_cobra_dynamite_knife_grenade adresinden 18.03.2022 tarihinde erişilmiştir)

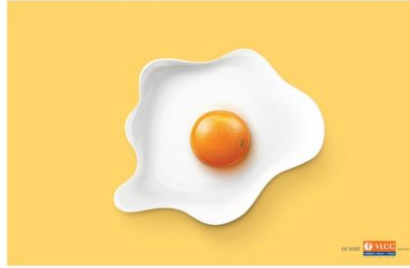
Üstdil işlevi boyutunda kamu spotunda yer alan lolipop sağlıksız beslenmeyi temsil etmekte ve bu nedenle lolipop üzerinden obeziteye atıfta bulunmaktadır. Kamu spotunda sağlıksız beslenmenin somutlaşması şeklinde sunulan yılan, tehlike metaforu olarak ön plana çıkarılmaktadır. İlişki işlevi açısından kamu spotunda yılan şeklindeki lolipop görseli üzerinden sunulan sağlıksız beslenme, obezitenin nedeni olarak yansıtılmaktadır. Şiirsel işlev boyutunda kamu spotunda lolipopun yılanla benzetilmesi üzerinden metalepsis bir anlatıma yönelinmektedir. Böylece kamu spotu üzerinden obezitenin yılan kadar tehlikeli olabileceğine yönelik algı oluşturulmaktadır. Duygusal işlev açısından kamu spotunda obezitenin yılan metaforu olarak kullanılmasıyla insanların obeziteyle karşı karşıya kaldığı korku duygusu ön plana çıkarılmaya çalışılmaktadır. Gönderimsel işlev boyutunda kamu spotunda insanların sağlıksız beslenmeleri durumunda yılan gibi tehlikeli olarak sunulan obeziteye maruz kalabileceği mesajı verilmektedir. Kamu spotunda sağlıksız besin olarak lolipopun kullanılmasıyla da doğrudan çocukların sağlıksız beslenmesi üzerine odaklanılmaktadır. Çağrı işlevi açısından kamu spotunda çocukların sağlıksız beslenmesinin önüne geçilmesi konusunda ebeveynlerin harekete geçmesi teşvik edilmektedir.

Hindistan'ın Obezite Konulu Reklam Kampanyaları

Çalışmanın bu kısmında Vandana Luthra Curly and Curves (VLCC), Kasturba Hastanesi (Kasturba Hospital) ve Vogo-M'nin obezite karşıtı üç reklam kampanyası incelenmiştir.

Hindistan'ın Obezite Konulu Birinci Reklam Kampanyası

Çalışmada incelenen Hindistan'ın birinci reklam kampanyası, VLCC adına JWT reklam ajansı tarafından hazırlanmış ve reklam kampanyasındaki kamu spotları, 2017 yılında yayınlanmıştır. Reklam kampanyasında benzer içerikte üç kamu spotu kullanılmıştır. Çalışmadaki kamu spotunda "Doğru ye" yazısı yer almaktadır. Kamu spotunda ilk bakışta bir yumurta kızartması izlenimi veren, içinde bir portakal olan beyaz bir tabak bulunmaktadır.

Fotoğraf 7. Hindistan'ın Obezite Konulu Birinci Reklam Kampanyası (ADS, https://www.adsoftheworld.com/media/print/vlcc_eat_right_3 adresinden 18.03.2022 tarihinde erişilmiştir)

Üstdil işlevi açısından kamu spotunda kızarmış yumurta algısı üzerinden obeziteye atıfta bulunmaktadır. İlişki işlevi boyutunda kamu spotunda insanların beslenme davranışına odaklanılmaktadır. Şiirsel işlev açısından kamu spotunda kızarmış yumurta üzerinden sağlıklı, tabak içerisindeki portakal üzerinden de sağlıklı beslenmeye vurgu yapılmaktadır. Duygusal işlev boyutunda kamu spotunda sağlıklı besinler konusunda öğretici bir tutuma yönelinmektedir. Gönderimsel işlev açısından kamu spotunda insanların sağlıklı beslenmelerinin kendi ellerinde olduğuna yönelik mesaj verilmektedir. Çağrı işlevi boyutunda da kamu spotunda insanların sağlıklı ve sağlıklı besinler arasındaki ayrımı yapmaları ve sağlıklı beslenmeye yönelmeleri teşvik edilmektedir.

Hindistan'ın Obezite Konulu İkinci Reklam Kampanyası

Çalışmada incelenen Hindistan'ın ikinci reklam kampanyası, Kasturba Hastanesi adına Design Juice reklam ajansı tarafından hazırlanmış ve reklam kampanyasındaki kamu spotları, 2019 yılında yayınlanmıştır. Reklam kampanyasında benzer içerikte üç kamu spotu kullanılmıştır. Çalışmadaki kamu spotunda "Yağlı beslemeyi bırakın. Doğru yemeye başlayın" yazısı yer almaktadır. Kamu spotunda gömlek giymiş kilolu bir kişinin göbeğine yer verilmektedir. Kamu spotundaki kişinin gömleğinin altından da büyük bir hamburger çıkmaktadır.

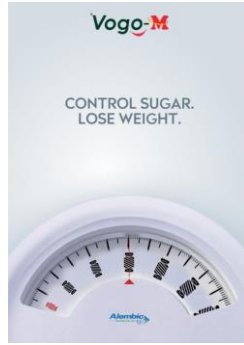

Fotoğraf 8. Hindistan’ın Obezite Konulu İkinci Reklam Kampanyası (ADS, https://www.adsoftheworld.com/media/outdoor/kasturba_hospital_unhealthy_gap_1_unhealthy_gap_2_unhealthy_gap_3 adresinden 18.03.2022 tarihinde erişilmiştir)

Üstdil işlevi boyutunda kamu spotunda gömleğin içerisinde çıkan hamburger, sağlıksız beslenmenin sinekdoşu olarak kullanılmaktadır. Kamu spotunda sağlıksız beslenme üzerinden de obeziteye atıfta bulunmaktadır. İlişki işlevi açısından kamu spotunda sağlıksız beslenme davranışı ile kilo alma arasında ilişki kurulmaktadır. Şiirsel işlev boyutunda kamu spotunda hamburgerin, gömleğin altında çıktığı yansıtılarak, sağlıksız beslenmenin obeziteye yol açtığı aktarılmaktadır. Duygusal işlev açısından kamu spotunda obeziteye yönelik olumsuz bir algı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Gönderimsel işlev boyutunda kamu spotunda sağlıksız beslenme, obezitenin sorumlusu olarak sunulmaktadır. Çağrı işlevi açısından kamu spotunda obezitenin önüne geçilebilmesi için insanların sağlıksız beslenmeden uzak durması teşvik edilmektedir.

Hindistan’ın Obezite Konulu Üçüncü Reklam Kampanyası

Çalışmada incelenen Hindistan’ın üçüncü reklam kampanyası, Vogo-M adına Peepal Tree reklam ajansı tarafından hazırlanmış ve reklam kampanyasındaki kamu spotları, 2019 yılında yayınlanmıştır. Reklam kampanyasında benzer içerikte dört kamu spotu kullanılmıştır. Çalışmadaki kamu spotunda “Şeker kontrol et. Kilo ver” yazısı yer almaktadır. Kamu spotunda üstünde sayılar yerine boyutları küçükten büyüğe doğru ilerleyen şeker görsellerinin olduğu bir baskül bulunmaktadır.

Fotoğraf 9. Hindistan’ın Obezite Konulu Üçüncü Reklam Kampanyası (ADS, https://www.adsoftheworld.com/media/print/vogom_diabesity adresinden 18.03.2022 tarihinde erişilmiştir)

Üstdil işlevi açısından kamu spotunda yer alan baskül üzerinden obeziteye atıfta bulunmaktadır. İlişki işlevi boyutunda kamu spotunda fazla şekerli yiyecek tüketimi olarak sağlıksız beslenme davranışının obeziteye yol açtığı aktarılmaktadır. Şiirsel işlev açısından kamu spotundaki baskülde yer alan şeker görsellerinin boyutlarının sağa tarafa doğru büyümesiyle şekerli yiyecek tüketimiyle kilo alma arasında ilişki kurulmaktadır. Duygusal işlev boyutunda kamu spotunda fazla şekerli yiyecek tüketimine yönelik karşıt bir tutum sergilenmektedir. Gönderimsel işlev açısından kamu spotunda insanların fazla şekerli yiyecek tüketmesi durumunda kilo alabileceği mesajı verilmektedir. Çağrı işlevi boyutunda da kamu spotunda obezite tehdidi altındaki insanların fazla şekerli yiyecek tüketmemesi teşvik edilmektedir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Çalışmada incelenen obezite karşıtı reklam kampanyalarında ülkelere göre farklı bağlamların olduğu ortaya çıkarılmıştır. ABD’nin obezite karşıtı reklam kampanyalarında obezitenin çocuklar üzerindeki etkisi; Brezilya’nın obezite karşıtı reklam kampanyalarında obezite tehlikesi ve Hindistan’ın obezite karşıtı reklam kampanyalarında da sağlıksız beslenme ön plana çıkarılan konular olmuştur. ABD’nin obezite karşıtı reklam kampanyalarında hüznün çekiciliği tekniği kullanılırken, Brezilya’nın obezite karşıtı reklam kampanyalarında ise korku çekiciliği tekniğinden yararlanıldığı

ortaya çıkarılmıştır. Hindistan'daki reklam kampanyalarında da duygu çekiciliği tekniğinden ziyade doğrudan sağlıksız beslenme ile obezite arasında ilişki kurulmaya çalışılmıştır.

Çalışmada ele edilen bulgular ışığında obezite karşıtı reklam kampanyalarında ülkelere göre farklı mesaj stratejilerine yer verildiği ortaya çıkarılmıştır. Obezitenin ABD'deki pek çok çocuğu tehdit eden bir sağlık problemi olmasından dolayı ABD'nin obezite karşıtı reklam kampanyalarında çocukları ön plana çıkardığı belirtilebilmektedir. Ele alınan reklam kampanyalarından ilkinin sağlıklı beslenme, ikincisinin gelecekteki meslek seçimi ve üçüncüsünün ise spor yapmak üzerine ebeveynlere yönelik ikna temelli oluşturulduğu görülmektedir. Reklam kampanyalarında obezitenin çocukların yaşamlarında yol açtığı olumsuzluğa ışık tutularak, hüznün çekiciliği tekniğinden yararlanılmasının gerek çocukların gerekse ebeveynlerin obeziteye karşı daha bilinçli hareket etmesinde rol oynayabileceği ileri sürülebilmektedir. Reklam kampanyalarında özellikle obezite tehdidi altındaki çocukların geleceğine ilişkin çıkarımda bulunulması da obeziteye karşı olumsuz algının güçlenmesini sağlayabileceği belirtilebilmektedir.

Brezilya'nın reklam kampanyalarında obezitenin hepatit virüsüne, cinayete ve yılanla benzetilmesi üzerinden yararlanılan metalepsis anlatımların obezite tehdidinin boyutuna yönelik insanların zihinlerinde belirli algıların çizilmesinde etkili olduğu ileri sürülebilmektedir. Bu açıdan reklam kampanyalarında kullanılan korku çekiciliği tekniği yoluyla insanların obeziteye karşı daha bilinçli hareket etmesinin sağlandığı belirtilebilmektedir. Ele alınan reklam kampanyalarından ilk ikisinin genel mesaj stratejisi ile egzersiz yapmak üzerine ve üçüncüsünün ise çocukların sağlıklı beslenmelerine yönelik ikna temelli oluşturulduğu görülmektedir.

Hindistan'ın obezite karşıtı reklam kampanyalarında sağlıksız beslenme ve şekerli yiyecek tüketiminin olumsuzları üzerinde durulması ile insanların obezitenin önlenmesinde nasıl hareket etmesi gerektiği konusunda bilinçlendirilmesinin sağlandığı ve tüm kampanya mesajlarının sağlıklı beslenmeyi teşvik etmeye yönelik verildiği söylenebilmektedir.

Sonuç olarak çalışma kapsamında incelenen obezite karşıtı reklam kampanyalarının obezite tehlikesi ve obezitenin önlenmesi sürecinde sağlıklı beslenme alışkanlığının önemi konularında insanların bilinçlendirilmesinde aktif rol oynayabileceği ileri sürülebilmektedir. Buna karşılık obezite karşıtı reklam kampanyalarında kendi açıklamaları üzerinden obezite mağduru bireylerin yaşadıkları sorunların doğrudan reklam kampanyalarına konu edilmesinin reklam kampanyalarındaki mesajların insanlar üzerinde daha etkili olmasını sağlayacağı söylenebilmektedir. Ayrıca obeziteye yönelik istatistiki verilerin reklam kampanyalarında yer bulmasının da obezitenin yaygınlığı konusunda insanların daha bilinçli hareket etmesinde rol oynayabileceği belirtilebilmektedir.

Son olarak obeziteye karşı insanların sağlıklı beslenme konusunda teşvik edilmesini sağlamak için obezite karşıtı reklam kampanyalarında sağlıklı ve sağlıksız beslenme arasındaki farkın ortaya koyulması önerilmektedir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması

Bu çalışmada çıkar çatışması oluşturacak bir husus yoktur.

Kaynaklar

Adıyaman, F. (2016). Dünya Sağlık Örgütü Avrupa obezite ile mücadele bakanlar konferansının öncesi ve sonrasında obezitenin gazetelerde sunumu. *Selçuk İletişim*, 9(3), 204-223.

- Ads of the World. (2009a). *ABD'nin obezite konulu birinci reklam kampanyası*. <https://www.adsoftheworld.com/media/print/superhero> adresinden 18.03.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Ads of the World. (2014). *Brezilya'nın obezite konulu birinci reklam kampanyası*. https://www.adsoftheworld.com/media/print/santa_casa_de_misericordia_hepatitis adresinden 18.03.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Ads of the World. (2015). *ABD'nin obezite konulu ikinci reklam kampanyası*. https://www.adsoftheworld.com/media/print/league_against_obesity_pilot adresinden 18.03.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Ads of the World. (2016a). *ABD'nin obezite konulu üçüncü reklam kampanyası*. https://www.adsoftheworld.com/media/print/diatrife_foundation_child_obesity_boy adresinden 18.03.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Ads of the World. (2016b). *Brezilya'nın obezite konulu ikinci reklam kampanyası*. https://www.adsoftheworld.com/media/outdoor/hospitolar_health_insurance_tv adresinden 18.03.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Ads of the World. (2017). *Hindistan'ın obezite konulu birinci reklam kampanyası*. https://www.adsoftheworld.com/media/print/vlcc_eat_right_3 adresinden 18.03.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Ads of the World. (2019a). *Brezilya'nın obezite konulu üçüncü reklam kampanyası*. https://www.adsoftheworld.com/media/print/nut_childhood_obesity_cobra_dynamite_knife_grenade adresinden 18.03.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Ads of the World. (2019b). *Hindistan'ın obezite konulu ikinci reklam kampanyası*. https://www.adsoftheworld.com/media/outdoor/kasturba_hospital_unhealthy_gap_1_unhealthy_y_gap_2_unhealthy_gap_3 adresinden 18.03.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Ads of the World. (2019c). *Hindistan'ın obezite konulu üçüncü reklam kampanyası*. https://www.adsoftheworld.com/media/print/vogom_diabesity adresinden 18.03.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Ads of the World. (2022). *Obezite konulu reklam kampanyaları*. <https://www.adsoftheworld.com/?terms=obesity&created=all&country=All&medium=All&industry=All> adresinden 18.03.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Akın, G. (2017). Yaşlanmada fiziksel aktivite ve egzersizin yeri. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 271-280.
- Ashton, D. (2004). Food advertising and childhood obesity. *Journal of the Royal Society of Medicine*, 97(2), 51-52.
- Beauchamp, A., Backholer, K., Magliano, D., and Peeters, A. (2014). The effect of obesity prevention interventions according to socioeconomic position: A systematic review. *Obesity Reviews*, 15(7), 541-554.
- Bozpolat, C. ve Cömert, Y. (2016). Sağlık sektöründe sosyal pazarlama uygulamaları: Obezite ile mücadele kampanyası üzerine bir araştırma. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 43-64.
- Bourse, M. ve Yücel, H. (2012). *İletişim bilimlerinin serüveni*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Bradford, R. (2005). *Roman Jakobson: Life, language, art*. London and New York: Routledge.
- Cassady, D. L., Liaw, K., and Miller, L. M. S. (2015). Disparities in obesity-related outdoor advertising by neighborhood income and race. *Journal of Urban Health*, 92(5), 835-842.
- Chooi, Y. C., Ding, C., and Magkos, F. (2019). The epidemiology of obesity. *Metabolism*, 92, 6-10.
- Chou, S. Y., Rashad, I., and Grossman, M. (2008). Fast-food restaurant advertising on television and its influence on childhood obesity. *The Journal of Law and Economics*, 51(4), 599-618.
- Çakır Aydın, M. (2012). Küresel bir kültür olarak fast food, televizyon izleyiciliği, reklamlar ve obezite sorunu. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (16), 101-119.
- Çelebi, E. (2014). Televizyon reklamlarının çocukların davranışsal tutumları ve obezite gelişme riski üzerine etkileri. *Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 97-107.
- Dahl, A. K., and Hassing, L. B. (2013). Obesity and cognitive aging. *Epidemiologic Reviews*, 35(1), 22-32.
- Demircioğlu, S., Bulanık, E., Cennet, Ö., Boybay, Z., Benderlioğlu, E. ve Aslan, D. (2013). Mart, Ağustos, Ekim 2011 ve Şubat 2012 aylarında tirajı en yüksek ulusal beş gazetenin obezite konusundaki haberlerinin içerik açısından incelenmesi. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 12(3), 271-282.
- Dixon, J. B. (2010). The effect of obesity on health outcomes. *Molecular and cellular endocrinology*, 316(2), 104-108.
- Eagle, L., Bulmer, S., De Bruin, A., and Kitchen, P. J. (2004). Exploring the link between obesity and advertising in New Zealand. *Journal of Marketing Communications*, 10(1), 49-67.
- Garde, A. (2008). Food advertising and obesity prevention: What role for the European Union?. *Journal of Consumer Policy*, 31(1), 25-44.
- Goris, J. M., Petersen, S., Stamatakis, E., and Veerman, J. L. (2010). Television food advertising and the prevalence of childhood overweight and obesity: A multicountry comparison. *Public health nutrition*, 13(7), 1003-1012.
- Harker, D., Harker, M., and Svensen, S. (2007). Attributing blame: Exploring the link between fast food advertising and obesity in Australia. *Journal of Food Products Marketing*, 13(2), 33-46.
- Henderson, V. R., and Kelly, B. (2005). Food advertising in the age of obesity: Content analysis of food advertising on general market and African American television. *Journal of nutrition education and behavior*, 37(4), 191-196.
- Hill, J. O., Wyatt, H. R., and Peters, J. C. (2012). Energy balance and obesity. *Circulation*, 126(1), 126-132.
- Hoek, J., and Gendall, P. (2006). Advertising and obesity: A behavioral perspective. *Journal of Health Communication*, 11(4), 409-423.
- Jakobson, R. (1980). *The framework of language. Michigan studies in the humanities*. Ann Arbor: University of Michigan.

- Karabiyik Yerden, N. (2019). Sağlıklı yaşam pazarlaması açısından kamu spotları: “Obezite ile mücadele hareketi kampanyası” örnek olay incelemesi. *Journal of Health and Sport Sciences*, 2(3), 109-117.
- Karaçor, S., Tunçer, T. ve Bulduklu, Y. (2018). Çocuklarda obezite artışı ile yiyecek ve içecek reklamları arasındaki ilişki. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 134-141.
- Linask, L. (2018). Differentiation of language functions during language acquisition based on Roman Jakobson’s communication model. *Σημειωτική-Sign Systems Studies*, 46(4), 517-537.
- Lupton, D. (2014). “How do you measure up?” Assumptions about “obesity” and health-related behaviors and beliefs in two Australian “obesity” prevention campaigns. *Fat Studies*, 3(1), 32-44.
- Mackay, S. (2009). Food advertising and obesity in Australia: To what extent can self-regulation protect the interests of children?. *Monash University Law Review*, 35(1), 118-146.
- Malik, V. S., Willett, W. C., and Hu, F. B. (2013). Global obesity: Trends, risk factors and policy implications. *Nature Reviews Endocrinology*, 9(1), 13-27.
- Mann, T., Tomiyama, A. J., and Ward, A. (2015). Promoting public health in the context of the “obesity epidemic” false starts and promising new directions. *Perspectives on Psychological Science*, 10(6), 706-710.
- Meydani, M., and Hasan, S. T. (2010). Dietary polyphenols and obesity. *Nutrients*, 2(7), 737-751.
- Senemoğlu, O. ve Vardar, B. (1999). Roman Jakobson. B. Vardar (Ed.) ve O. Demircan, E. Ergun, N. Güz, G. Işık, Ş. Ozil, E. Öztokat, O. Senemoğlu, N. Sevil, E. Sözer (Çev.). *XX. yüzyıl dilbilimi: Kuramcılardan seçmeler* içinde (s. 201-220). İstanbul: Multilingual.
- Piggin, J., and Lee, J. (2011). ‘Don’t mention obesity’: Contradictions and tensions in the UK Change4Life health promotion campaign. *Journal of health psychology*, 16(8), 1151-1164.
- Tarabashkina, L., Quester, P., and Crouch, R. (2016). Food advertising, children’s food choices and obesity: Interplay of cognitive defences and product evaluation: An experimental study. *International Journal of Obesity*, 40(4), 581-586.
- Taşlı, H. ve Sağır, S. (2021). Obezitenin belirlenmesinde kullanılan beden kitle indeksi, bel çevresi, bel-kalça oranı metotlarının karşılaştırılması. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 138-150.
- Thomas, S. L., Olds, T., Pettigrew, S., Yeatman, H., Hyde, J., and Dragovic, C. (2014). Parent and child interactions with two contrasting anti-obesity advertising campaigns: A qualitative analysis. *BMC Public Health*, 14(1), 1-11.
- Türk, M. S., Avcı, Ö. ve Baytimur, T. (2021). Çin Halk Cumhuriyeti’nde Sovyet Revizyonizmi’ne karşı kitapların propaganda amaçlı kullanımı. *Türk Kütüphaneciliği*, 35(2), 159-182.
- Vardar, B. (2001). *Dilbilimin temel kavram ve ilkeleri*. İstanbul: Multilingual.
- Vartanian, L. R., and Smyth, J. M. (2013). Primum non nocere: Obesity stigma and public health. *Journal of bioethical inquiry*, 10(1), 49-57.

- Wang, R., Liaukonyte, J., and Kaiser, H. M. (2018). Does advertising content matter? Impacts of healthy eating and anti-obesity advertising on willingness to pay by consumer body mass index. *Agricultural and Resource Economics Review*, 47(1), 1-31.
- Weihrauch-Blüher, S., and Wiegand, S. (2018). Risk factors and implications of childhood obesity. *Current obesity reports*, 7(4), 254-259.
- Wrzecionkowska, D. (2018). Anti-obesity public service announcements: An exploratory study on perceived realism and identification with advertisement characters. *Actualidades en Psicología*, 32(125), 19-31.
- Yavuz, A. Y., Baytar, A. ve Çakır, B. (2020). Türk basınında obezite yaklaşımı. *Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5(1), 59-66.
- Young, R., Subramanian, R., and Hinnant, A. (2016). Stigmatizing images in obesity health campaign messages and healthy behavioral intentions. *Health Education & Behavior*, 43(4), 412-419.
- Yu, H. (2011). Parental communication style's impact on children's attitudes toward obesity and food advertising. *Journal of Consumer Affairs*, 45(1), 87-107.
- Yumuk, V., Tsigos, C., Fried, M., Schindler, K., Busetto, L., Micic, D., and Toplak, H. (2015). *European guidelines for obesity management in adults. Obesity facts*, 8(6), 402-424.
- Yüksel, E., Adıyaman, F., Keçeli, D., Doruk, Ö., Yavuz, Ö. ve Kasdemir, B. (2014). Obezite konusu basında nasıl çerçevenmektedir?. *Selçuk İletişim*, 8(2), 149-176.

Extended Abstract

Introduction

While the negative effects of obesity on health have caused governments to plan health policies to prevent obesity, it has also led to the preparation of advertising campaigns by various institutions and organizations in the process of obesity prevention, in which the negative effects of obesity on health are revealed. In the prepared advertising campaigns, awareness has been formed against obesity and it has been sought to encourage individuals to eat healthy from their childhood.

In the study, it was aimed to reveal how obesity was presented, what kind of messages were given and in which context messages were given in advertising campaigns against obesity. For this purpose, visual and written indicators in anti-obesity advertising campaigns were examined in three countries (USA, Brazil and India) where anti-obesity advertising campaigns have been at the forefront in recent years. It was aimed to reveal the differences between the countries on the subject by considering the anti-obesity advertising campaigns in different countries comparatively. In the light of the findings obtained in the study, the following questions were sought to be answered:

1. Which issues were highlighted by country in anti-obesity advertising campaigns?
2. Which emotional appeals were used to persuade people in the desired direction in anti-obesity advertising campaigns?
3. Which function-appropriately messages were used in the campaigns within the framework of Jakobson's model?

The study is important in terms of shedding light on the role of advertising campaigns in the prevention of obesity. In this respect, it was aimed to be a resource that researchers in the field of health communication studying on obesity can benefit from.

It is revealed that there is a gap in the content of anti-obesity advertising campaigns in national and international academic studies on obesity. In the study, it was aimed to fill this gap to some extent by examining the anti-obesity advertising campaigns in different countries.

Method

The study revealed that anti-obesity advertising campaigns are concentrated in the USA, Brazil and India. In the study, anti-obesity advertising campaigns were examined specifically for these three countries, since they are the countries where anti-obesity advertising campaigns come to the fore and represent different continents. Among the 35 advertising campaigns reached in the study, three anti-obesity advertising campaigns with different contents of each of the three countries were determined as the sample of the study. In the study, public service announcements used in anti-obesity advertising campaigns were analyzed. Since public service announcements with similar content were used in the anti-obesity advertising campaigns in the study, only one public service announcement from each advertising campaign was examined. A total of 9 public service announcements examined in the study were analyzed through Roman Jakobson's Communication Functions. The Ads of the World (<https://www.adsoftheworld.com/>) site was used to collect the research data, and the anti-obesity advertisements made in the USA, Brazil and India on the site were examined qualitatively by the purposive sampling method. In the data collected through the Ads of the World (ADS) website, the anti-obesity advertising campaigns of the Active Life Movement (ALM), League Against Obesity (LAO) and diaTribe Foundation, as the obesity-related advertising campaigns of the USA, were analyzed. The anti-obesity advertising campaign of Santa Casa de Misericórdia (SCM), Hospitalar Health Insurance and Nut Food were examined as Brazil's obesity-themed advertising campaigns. The anti-obesity advertising campaigns of Vandana Luthra Curls and Curves (VLCC), Kasturba Hospital (Kasturba Hospital) and Vogo-M were analyzed as the obesity-related advertising campaigns of India.

Findings

It was revealed that there were differences according to the countries in the anti-obesity advertising campaigns examined in the study. The impact of obesity on children in US anti-obesity advertising campaigns; the danger of obesity in Brazil's anti-obesity advertising campaigns and unhealthy nutrition in India's anti-obesity advertising campaigns were highlighted. It was revealed that while the sadness appeal technique was used in the anti-obesity advertising campaigns of the USA, the fear appeal technique was used in the anti-obesity advertising campaigns of Brazil. In advertising campaigns in India, it was sought to establish a direct relationship between unhealthy diet and obesity rather than the emotional appeal technique.

Conclusion, Discussion and Recommendations

In the light of the findings discussed in the study, it was revealed that different message strategies were included in anti-obesity advertising campaigns according to countries. Since obesity is a health problem that threatens many children in the USA, it can be stated that the USA puts children at the forefront in its anti-obesity advertising campaigns. By shedding light on the negativity caused by obesity in children's lives in advertising campaigns, it can be argued that the use of the sadness appeal technique may play a role in making both children and parents act more consciously against obesity. It can be stated that making inferences about the future of children under the threat of obesity in advertising campaigns can also strengthen the negative perception against obesity.

It can be argued that metalepsis narratives, which are used in Brazil's advertising campaigns by comparing obesity to hepatitis virus, murder and snake, are effective in drawing certain perceptions in people's minds about the size of the obesity threat. In this respect, it can be stated that people act more consciously against obesity through the fear appeal technique used in advertising campaigns. On the other hand, it can be said that emphasizing the importance of unhealthy nutrition in India's anti-obesity advertising campaigns also raises people's awareness of how to act in the prevention of obesity.

As a result, it can be argued that the anti-obesity advertising campaigns examined within the scope of the study can play an important role in raising people's awareness about the danger of obesity and the importance of healthy eating habits in the prevention of obesity. On the other hand, it can be said that in anti-obesity advertising campaigns, directly subjecting the problems experienced by individuals who are victims of obesity through their own statements to advertising campaigns will make the messages in the advertising campaigns more effective on people. In addition, it can be stated that the presence of statistical data on obesity in advertising campaigns may play a role in making people act more consciously about the prevalence of obesity.

Finally, it is suggested to reveal the difference between healthy and unhealthy nutrition in anti-obesity advertising campaigns in order to encourage people to eat healthy against obesity.

Sağlıklı Yaşam Biçimi Olarak Beslenme: Reklamlara Tepkinin EEG ile Belirlenmesi

Gültaze GÜL
Süleyman Demirel Üniversitesi
gultazekorkmaz@sdu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-0407-1191

Nezihe TÜFEKÇİ
Süleyman Demirel Üniversitesi
nezihetufekci@sdu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-8557-7823

Ömer Kürşad TÜFEKÇİ
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
omertufekci@isparta.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-3918-5850

Araştırma Makalesi

DOI: 10.31592/aeusbed.1114498

Geliş Tarihi: 10.05.2022

Revize Tarihi: 28.06.2022

Kabul Tarihi: 22.07.2022

Atf Bilgisi

Gül, G., Tüfekci, N. ve Tüfekci, Ö. K. (2022). Sağlıklı yaşam biçimi olarak beslenme: Reklamlara tepkinin EEG ile belirlenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 520-539.

ÖZ

Obezite günümüzün önemli sorunlarından biridir. Obezitenin de en önemli nedeni beslenme alışkanlıklarıdır. Sağlıklı bir yaşam biçimi oluşturabilmek için beslenme alışkanlıklarının düzenlenmesi gerekmektedir. Ancak birçok çevresel değişken beslenme alışkanlıklarının düzenlenmesini engellemektedir. Bu değişkenlerden birisi de reklamlardır. Reklamlar bireyin ilgisini çekmeye yönelik ve tüketim amaçlı kurgulanmaktadır. Bu yönüyle reklamlar bireylerin beslenme alışkanlıklarına da yön vermektedir. Bu kapsamda bu çalışmada tüketicilerin beslenme reklamlarına yönelik beyin tepkilerinin EEG ile ölçülmesi amaçlanmıştır. Araştırmada hem sağlıklı olduğu düşünülen reklamlar hem de sağlıklı olmadığı düşünülen reklamlar gönüllü katılımcılara izletilmiştir. Elde edilen EEG verileri WinEEG ve SPSS paket programlarında analiz edilmiştir. WinEEG ile yapılan analizde parametre haritaları incelenmiş, elde edilen sayısal veriler ise SPSS ile frekansları değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda araştırmaya katılan bireylerin eylemleri ile söylemleri arasında farklılıklar olduğu görülmüştür. Gönüllü katılımcılar bazı reklamlarda yer alan beslenme öğelerine yönelik her ne kadar sağlıklı olmadığını ifade etseler de, beyin aktiviteleri o ürünler karşısında olumlu tepkiler vermiştir. Gönüllü katılımcıların beyin aktiviteleri en çok kola, çips ve marshmelov reklamlarına yönelik olumlu tepki verirken; en az bulgur, kuruyemiş ve doğal yoğurt reklamlarına yönelik olumlu tepkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sağlıklı yaşam, beslenme, obezite, reklamlar, EEG.

Nutrition as a Healthy Lifestyle: Determination of Advertisements Response with EEG

ABSTRACT

Obesity is one of the important problems of today. The most important cause of obesity is eating habits. Nutritional habits need to be regulated in order to create a healthy lifestyle. However, many environmental variables prevent the regulation of eating habits. One of these variables is advertisements. Advertisements are designed to attract the attention of the individual and for consumption purposes. In this respect, advertisements also direct the eating habits of individuals. In this context, in this study, it is aimed to measure the brain responses of consumers to nutrition advertisements with EEG. In the research, both the advertisements that are considered to be healthy and the advertisements that are thought to be unhealthy were watched by the volunteer participants. The obtained EEG data were analyzed in WinEEG and SPSS package programs. In the analysis made with WinEEG, parameter maps were examined, and the frequencies of the obtained numerical data were evaluated with SPSS. As a result of the research, it was seen that there were differences between the actions and discourses of the individuals participating in the research. Although the volunteer participants stated that they were not healthy for the nutritional items in some advertisements, their brain activities gave positive reactions to those products. While the brain activities of the volunteer participants mostly responded positively to the coke, chips and marshmallow advertisements; it was concluded that there was at least a positive reaction to the bulgur, dried fruit and natural yogurt advertisements.

Keywords: Healthy life, nutrition, obesity, advertisements, EEG.

Giriş

Aşırı kilo ve obezitenin neden olduğu olumsuz sağlık sonuçları önemli bir toplumsal sorun olmaya devam etmektedir. Dünya genelinde aşırı kilolu ya da obez bireylerin sayısı katlanarak artmaktadır (World Health Organization [WHO], 2017). Yapılan çalışmalar, obezitenin kronik hastalık, engellilik ve/veya erken ölüm olasılığının artmasıyla ilişkili olduğunu göstermektedir (Jagadesan, Ranjani, Pradeepa ve Mohan, 2010; Sahoo, Sahoo, Choudhury, Sofi, Kumar ve Bhadoria, 2015). Obezlerin; solunum sıkıntısı yaşamaya, kemik kırılmaları riskine, hipertansiyona, kardiyovasküler hastalıklara, insülin direncine ve fazla kilolu olmanın olumsuz psikolojik etkilerine daha yatkın oldukları söylenebilir (Mohammed, Sendra, Lloret ve Bosch, 2018).

Aşırı kilo ve obezite genellikle dengesiz beslenme ile ilişkilidir (Kuzbicka ve Rachon, 2013; Raj ve Kumar, 2010). Sağlıksız beslenme ve kötü yaşam tarzı alışkanlıkları obezite ve metabolik sendroma neden olabilir (Kodama, 2008). Bu durum, sağlıksız beslenmeyi kronik hastalıklar için risk faktörlerinden biri haline getirmektedir (Musaiger ve Al-Hazzaa, 2012; Tokunaga, Takahashi, Singh, Rupini, Toda, Nakamura, Mori, Marksve Wilson, 2012). Obeziteye bağlı oluşan hastalıklar tıbbi tedavi ve bakım maliyetlerinde artışa, yaşam kalitesinde düşüşe, depresyon gibi psikolojik rahatsızlıklara sebep olmaktadır ve dünya çapında toplumlar ve devletler için büyük bir yüküdür (Seidell ve Halberstadt, 2015; Tremmel, Gerdtham, Nilsson, ve Saha, 2017). Bununla birlikte, obezite ve obezitenin neden olduğu hastalıklar; yağ ve şekerden enerji alımını sınırlayan, meyve ve sebzelerin yanı sıra baklagiller ve tahılların tüketimini artıran bir diyetle birlikte yaşam tarzı değişiklikleri ile önlenebilir (Pem ve Jeewon, 2015).

Obezitenin ve ilişkili hastalıklarla mücadele edebilmek için sağlıklı gıda seçiminin nasıl teşvik edileceğini ve sağlıklı beslenme davranışının nasıl geliştirileceğini bilmek gerekmektedir. Sağlıklı beslenme davranışı, “sağlığı iyileştirme, sürdürme ve/veya iyileştirme ile uyumlu yeme davranışları” olarak tanımlanabilir (Taylor, Evers ve McKenna, 2005).

Sağlıklı beslenme davranışının teşvik edilmesi, yeme davranışlarını farklı biyopsikososyal düzeylerde etkileyen ilişkilerin anlaşılmasını gerektirmektedir. Bireyin gelişimi; gelişimsel sonuçları etkileyen biyolojik temelli bireysel özellikler tarafından belirlenmiş bir süreçtir (De Ridder, Kroese, Evers, Adriaanse ve Gillebaart, 2017). Biyolojik faktörler ve gelişim süreçleri, bireyin potansiyelini gerçekleştirebilmesi için gerekli çevresel koşulları ve deneyimleri belirlemektedir. Biyoekolojik olarak belirlenmiş kişilik kaynakları (yetenek, deneyim, bilgi ve beceri) çocukluktan yaşlılığa kadar sosyal sistemlerin farklı seviyeleri arasında etkileşim sağlamaktadır. Bireyin yaş, cinsiyet, fiziksel görünüm, zekâ, beceri, azim gibi tanımlanmış biyolojik özellikleri, sosyal çevresinde tepki uyandırır, bu da sosyal sistemlerin düzeyleri arasındaki ilişkiyi dolayısıyla sosyal çevreyi etkileyebilir (Bronfenbrenner ve Morris, 2006). Hem nesnel (bireyin çevresinde meydana gelen olaylar) hem de öznel unsurlar (umut, korku, beklenti, kaygı, düşünce, deneyim ve duygu) gelişimin seyrinin önemli itici güçleridir. Ancak bu unsurlar her zaman aynı yönde işlemezler (Patel, 2011). Bu nedenle bireylerin gelişim sürecini içinde bulunduğu sosyal çevre ile birlikte değerlendirmek gerekmektedir.

Bireyin ait olduğu yakın çevre ile kendisi arasındaki ilişkiler, bireyin fiziksel, sosyal ve psikolojik gelişimleri, yiyecek tercihleri ve karar verme süreçleri üzerinde doğrudan etkiye sahiptir (Koumoundourou, Tsaousis, Kounenou, 2010). Birey ve çevre arasında gerçekleşen tüm etkileşimler mikrosistemin bir parçasıdır. Ailenin yanı sıra çocukların ve ergenlerin mikrosistem düzeyindeki davranışlarını ve karar vermelerini etkileyen en önemli aktif sosyal ajanlardan biri de akranlardır (Bronfenbrenner ve Morris, 2006).

Reklamların tüketicinin yemek seçimleri, beslenme davranışları ve tüketim kalıpları üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır (Vukmirovic, 2015). Yüksek enerji veren ancak besin açısından fakir gıdalar, olumsuz sağlık sonuçlarına neden olmaktadır (Rosenheck, 2008; Rouhani, Haghghatdoost, Surkan ve Azadbakht, 2016). Aynı zamanda bu yiyecekler televizyonda (Chapman, Nicholas ve Supramaniam, 2006; Kelly, Vandevijvere, Ng, Adams, Allemandi, Bahena-Espina vd., 2019; Smithers, Haag, Agnew, Lynch ve Sorell, 2018) ve/veya çevrimiçi (Dunlop, Freeman ve Jones, 2016; Freeman, Kelly, Baur, Chapman, Chapman, Gill ve King, 2014) ortamlarda en sık reklamı yapılan

yiyeceklerdir. Sık sık fast gıda reklamlarına maruz kalan yetişkinlerin sağlıksız gıda tüketimi artmaktadır (Scully, Dixon ve Wakefield, 2009).

Geleneksel reklam kanalları; televizyon, radyo, basılı yayın ve reklam panoları iken (Moriarty, 2014) dijital çağda reklamlar Facebook ve Twitter gibi sosyal medya platformlarında da yer almaktadır (Lee, Hosanagar ve Nair, 2018; Shareef, Mukerji, Dwivedi, Rana ve Islam, 2019). Sosyal medya reklamcılığı, “değeri olan teklifler oluşturmak, iletmek, sunmak ve değiş tokuş etmek için sosyal medya teknolojilerinin, kanallarının ve yazılımlarının kullanılması” olarak tanımlanabilir (Tuten ve Solomon, 2017). Sosyal fayda için davranış değişikliği yaratmak için pazarlama ilkelerini kullanmayı amaçlayan sosyal pazarlama da, sosyal medyayı kullanmaktadır (Nguyen, Brennan, Parker, Phan-Le ve Chorazy, 2020). Sosyal medya, hem gıda hem de sağlık sektörleri tarafından marka ve bilgi erişimini artırmak için bir reklam platformu olarak kullanılmaktadır (Moorhead, Hazlett, Harrison, Carroll, Irwin ve Hoving, 2013). Ayrıca sosyal medya, bireyler tarafından sağlık ve beslenme ile ilgili bilgileri iletmek, toplamak ve paylaşmak için sıklıkla kullanılmaktadır (McKinley ve Wright, 2014; Oh, Lauckner, Boehmer, Fewins-Bliss ve Li, 2013). Sosyal medyanın yaygınlığı nedeniyle bireyler sürekli olarak sağlıksız gıda reklamlarına maruz kalmaktadırlar. Sosyal medyanın gıda ve sağlık bilgilerini yaymak için bir platform olarak etkinliğinin bir sonucu olarak, sosyal medya reklamcılığı, sağlanan bilgilerin doğru veya yanlış olmasına bakılmaksızın yetişkinlerin sağlığını etkileme yeteneğine sahiptir (Hsu vd., 2018; Rutsaert vd., 2013; Vaterlaus vd., 2013).

Bu araştırmada öncelikle genel hatlarıyla çalışmanın teorik çerçevesi ve disiplinler arası yapısı açıklanmış, ardından deneysel tasarım üzerinde durulmuştur. Araştırmanın amaç ve yöntemi literatür çerçevesinde anlatılarak, araştırma konusunun genel yapısı üzerinde durulmuş, son olarak da bulgular detaylandırılmıştır. Araştırmanın son bölümünde ise sonuç üzerinde durularak, araştırma sonuçlarına göre ortaya çıkan önerilerden bahsedilmiştir.

Aşırı kilo ve obezite ile ortaya çıkan olumsuz sağlık sonuçları önemli bir toplumsal sorun olarak değerlendirilmektedir. Dünya genelinde aşırı kilolu ve obez insanların sayısı her geçen gün artış göstermektedir. Mevcut eğilimler devam ederse, gelecek yıllarda orta veya ciddi derecede zayıf olanlardan çok daha fazla birey obez olacağı düşünülmektedir (WHO, 2017). Literatür çocukluk obezitesinin yetişkinlikte erken ölüm ve sakatlık olasılığının artmasıyla ilişkili olduğunu göstermektedir (Jagadesan vd., 2010; Sahoo vd., 2015). Gelecekteki bu risklere ek olarak, obez çocuklar nefes alma güçlüğü yaşamaya, daha yüksek hipertansiyon riskine, kardiyovasküler hastalığın erken belirteçlerine, insülin direncine ve aşırı kilolu olmanın psikolojik etkilerine yönelik birçok farklı olumsuz sonucun ortaya çıkması muhtemeldir (Mohammed vd., 2018).

Aşırı kilo ve obezite genellikle sağlıksız beslenme ve yetersiz beslenme ile ilişkili olduğu ifade edilmektedir (Kuzbicka ve Rachon, 2013; Raj ve Kumar, 2010). Bu nedenle sağlıksız beslenme ve yaşam tarzı alışkanlıkları obezite ve metabolik sendroma neden olabilmektedir (Kodama, 2008). Bu durum sağlıksız beslenmeyi kardiyovasküler hastalıklar, kanser, diyabet ve obezite ile bağlantılı diğer durumlar dahil olmak üzere bir dizi kronik ve bulaşıcı olmayan hastalık için ana risk faktörlerinden biri haline getirmektedir (Musaiger ve Al-Hazzaa, 2012; Tokunaga vd., 2012). Obeziteye bağlı hastalık, dünya çapında bireyler ve toplum için büyük bir yük olarak kabul edilmektedir (Seidell ve Halberstadt, 2015; Tremmel vd., 2017). Bunun sonucunda çok büyük tıbbi bakım ve tedavi maliyetlerine, daha düşük yaşam kalitesine neden olmakta ve depresyon gibi artan bir zihinsel risk oluşturmaktadır. Bu durum da bireylerin sosyal, zihinsel ve fiziksel esenliği ve sağlığı için olumsuz sonuçların dairesel bir nedenselliğini ortaya koymaktadır.

Özellikle beslenme alışkanlıklarına görsel unsur olarak ele alınan televizyon reklamlarının yön verdiği düşünüldüğünde, önemli bir problem ortaya çıkmaktadır. Buradan hareketle bu araştırmanın problem durumu görsel unsurların sağlıklı yaşam biçimi davranışlarını etkileyip etkilemediğine yönelik olarak değerlendirilmiştir. Bu açıklamalar çerçevesinde çalışmanın amacı, sağlıklı yaşam biçimi davranışı olarak beslenme davranışlarının incelenmesidir. Buradan hareketle besin seçiminde görsel unsurlara tepkinin EEG aracılığıyla belirlenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırma yönteminin kurgulanmasında araştırma modelinin, çalışma grubunun, veri toplama araçlarının, verilerin toplanmasının ve analizinin, araştırma etiğinin üzerinde durulmuştur. Bu başlıklar sırasıyla açıklanmıştır.

Araştırma Modeli

Araştırma süreci beş adımda modellenerek oluşturulmuştur. Araştırma modeline göre birinci adımında toplamda 21 dakikayı bulan 37 reklam belirlenmiştir. İkinci adımda sağlıklı/sağlıksız reklamların ayrıştırılmasına yönelik görsel değerlendirilmesi yapılmıştır. Üçüncü adımda görseller puanlanarak EEG çekimlerinde kullanılacak beş sağlıklı görsel, beş sağlıksız görseller belirlenmiştir. Dördüncü adımda belirlenen on görsele ilişkin EEG çekimleri gerçekleştirilmiştir. Beşinci adımda ise EEG çekimleri yapılan on görsele EEG çekimlerine katılan kişilerce değerlendirilmesi yapılmıştır. Şekil 1’de araştırma sürecini gösteren model yer almaktadır.

Şekil 1. Araştırma Sürecini içeren Model

Çalışma Grubu

Araştırma belirli adımlarla ilerlediği için her adımda farklı çalışma grupları oluşturulmuştur. İlk üç adımda sağlıklı/sağlıksız görsellerin belirlenebilmesi için 32 kişilik bir çalışma grubundan yararlanılmıştır. Daha sonra yer alan iki adımda ise katılımcıların ilk defa gördükleri görsellerle ilgili beyin aktivitesinin ölçülecek olmasından dolayı 16 kişilik farklı bir gönüllü katılımcı grubuyla çalışılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama EEG vasıtasıyla gerçekleşeceği için farklı araçlardan yararlanılmıştır. Veri toplamaya yönelik öncelikle reklamlar ele alınmış, reklamların uzun olmasından ve katılımcıların uzun reklamlarla dikkatinin kaybolma ihtimalinin olmasından dolayı reklamlardan kesinti yapılarak görseller elde edilmiştir. Bununla birlikte katılımcıların söylem ve eylem farklılıklarını görebilmeye yönelik soru formları da oluşturulmuştur.

Birinci adımda araştırmanın amacı ve konusu çerçevesinde daha önce televizyonda ve internette gösterilmiş olan beslenme alışkanlıklarına yön verdiği düşünülen sağlıklı ve sağlıksız ürün olarak ele alınabilecek reklamların belirlenmesine çalışılmıştır. Bunun için internet ortamında bulunan 37 sağlıklı ve/veya sağlıksız olarak algılanabilecek ürünlere ilişkin reklam filmi, her bir reklama numara verilerek arka arkasına sıralanmıştır. Reklam filmleri 15 saniye ile 74 saniye arasında olmasından dolayı her biri farklı sürelerle sahip olduğu görülmüştür. Reklamların arka arkaya kesintisiz sıralanması durumunda yaklaşık 21 dakikalık (1238 saniye) bir görüntü çıkmaktadır. Bu sürenin EEG çekimleri için çok uzun bir süre olması, deneklerin dikkatini bu kadar süre toplamasının mümkün olmaması ve dolayısıyla araştırma sonuçları etkileyeceği düşüncesiyle her reklam, ürünü asıl vurgulandığı 5 saniyelik bir görsel oluşturacak şekilde kesilmiştir. Böylece toplamda 185 saniyelik bir görsel oluşturulmuştur.

Araştırma sürecinin ikinci adımında reklamları ayrıştırmaya yönelik, 37 reklamdan oluşturulan 185 saniyelik görsel hangi reklamın sağlıklı hangisinin sağlıksız olduğunu tüketicinin algısıyla ölçebilmeye yönelik bir görsel değerlendirme formu oluşturulmuştur. Görsel değerlendirme formunda 37 reklamın her birisi için katılımcıların değerlendirebileceği 1'den 10'a kadar değerleri içeren bir skala yer almaktadır. Burada 1 değeri sağlıksız ürünleri, 10 değeri de sağlıklı ürünlere verilen puanları temsil etmekte ve katılımcıların bu aralıkta reklamlara ilişkin değerlendirme yapması istenmiştir. Görsel değerlendirme formunda ayrıca katılımcıların yaş, eğitim durumu, boy, kilo ve sağlıklı besin tüketimine ilişkin sorular yöneltmiştir.

Araştırmada üçüncü adımda belirlenen 37 görselden hangilerinin sağlıklı hangilerinin sağlıksız olduğunu belirlemeye yönelik 32 kişiye hazırlanan görseller sırasıyla izletilmiş ve görsel değerlendirme formuna işaretleme yapmaları istenmiştir. Böylece her bir görsele ait bir puan ortaya çıkmış ve listenin en üstünde yer alan beş görsel sağlıklı görsel kategorisinde, listenin en altında yer alan beş reklam da sağlıksız görsel kategorisinde kabul edilerek, EEG çekimlerinde kullanılacak 10 görsel belirlenmiştir.

Araştırma sürecinin dördüncü adımında belirlenen 10 görsel bir sağlıklı algılanan görsel, bir sağlıksız algılanan görsel olacak şekilde EEG çekimlerinde kullanılacak görsel seti oluşturulmuştur. EEG çekimleri Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi bünyesinde bulunan Isparta Nöro Bilim Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin laboratuvarlarında gerçekleştirilmiştir. Tüm çekimler Merkezin envanterinde bulunan Mitsar EEG cihazı ile gerçekleştirilmiş ve WinEEG paket programı ile analiz edilmiştir. Ayrıca WinEEG'nin verdiği sayısal değerler SPSS paket programı ile değerlendirilmiştir. Araştırmada her gönüllü katılımcının çekim sonrasında izledikleri görsel unsurları değerlendirmeleri için bir soru formu oluşturulmuştur. EEG görsellerinin değerlendirildiği formda belirlenen 10 görsele ilişkin 1'den 10'a kadar değerleri içeren bir skala yer almaktadır. Bu formda 1 değeri sağlıksız ürünleri, 10 değeri de sağlıklı ürünlere verilen puanları temsil etmekte ve katılımcıların bu aralıkta görsellere ilişkin değerlendirme yapılması istenmiştir. EEG görsel değerlendirme formunda ayrıca katılımcıların yaş, eğitim durumu, boy, kilo ve sağlıklı besin tüketimine ilişkin sorular yöneltmiştir. Bununla birlikte aynı formda gönüllü katılımcıların sağlıklı beslenme alışkanlıklarını belirlemeye yönelik olarak geçerliliği ve güvenilirliği Tekkurşun Demir ve Cicioğlu (2019) tarafından test edilen "Sağlıklı Beslenme Ölçeği"nden yararlanılmıştır. Bu ölçek; Beslenme Hakkında Bilgi (BHB), Beslenmeye Yönelik Duygu (BYD), Olumlu Beslenme Alışkanlıkları (OBA), Kötü Beslenme Alışkanlıkları (KBA) olmak üzere dört boyuttan oluşmaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma Mayıs-Kasım 2021 sürecinde Isparta'da gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya yaş, cinsiyet, meslek, gelir düzeyi gibi demografik özellikler açısından farklı gruplardan oluşan 8 erkek ve 8 kadın olmak üzere 16 gönüllü katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Deneysel araştırmalarda örneklem büyüklüğünü nicel olarak dikkate alınmasını ifade eden çalışmalar olmasına rağmen, insan odaklı elektrofizyolojisi (EEG ve ERP'ler dahil) çalışmalarında niceliksel örneklem büyüklüğünün araştırmacıya bırakıldığından bahsedilmektedir (Larson ve Carbine, 2017: 34). Katılımcılara EEG çekimlerinden önce "Gönüllü Katılım Formu" ile "Araştırma Bilgi Formu" okutularak, araştırma süreci hakkında bilgi verilmiş ve gönüllü katılımları sağlanmıştır. Gönüllü katılımcılara toplam 58 saniyelik beslenme alışkanlıklarına ilişkin oluşturulan görsel izlettirilip elektro beyin grafisi (Electroencephalography-EEG) çıktıları analiz edilmiştir. Her bir görsel 5 saniyeden olmasına dikkat edilmiş ve geçişler için görseller arasına 2 saniyelik boş ekran görüntüsü yerleştirilmiştir. Araştırma için Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Etik Kurulundan gerekli izinler alınmıştır. Araştırmada; Nöropazarlama araştırma metodlarında biri olarak kullanılan elektro beyin grafisi (Electroencephalography-EEG) kullanılmıştır. Araştırmada; Mitsar EEG isminde uluslararası 10-20 sistemine göre dizayn edilmiş 19 kanallı EEG cihazı kullanılmıştır. Mitsar EEG olarak adlandırılan yüksek çözünürlüklü bu cihaz; saniyede 2048 Hz frekansta veri toplamaktadır. EEG cihazı, toplanan verileri 128 Hz frekanslık bir örneklem dâhilinde kablosuz ağ vasıtasıyla bilgisayara göndermektedir. Mitsar EEG cihazıyla ölçümlenen veriler belirli algoritmalara göre araştırmaya katılan gönüllü katılımcıların duygusal tepkilerini analiz etmektedir. Kafatası derisi üzerine kep yardımıyla yerleştirilen elektrotlar yardımı ile elde edilen EEG dalgaları; tam periyodik olmayan ritmik

dalgalarıdır. Beynin aktivite durumuna göre değişkenlik göstermektedir. Bu dalgalanmaların frekansları: 0,5-70 Hz, genişlikleri 5-400 μ V aralığında değişmektedir. Beyinde aktiviteler arttıkça EEG dalga frekansları bu artışlara göre yükselmekte veya genişliklerinde azalmalar oluşmaktadır. Elektrotlar beyin aktivitelerindeki gerilim farklılıklarını mikrovolt (μ V) aralığında ölçmekte ve EEG ile birden çok nöronun aktiviteleri ölçülmektedir. EEG beyin farklı bölgelerinin aktivitelerini düzenli olarak kaydedebilmek için 8 veya 16 kanallı elektrot başlıklı araçlardır. EEG, nöropazarlama alanında içerisinde bulunan herhangi bir konunun uyarıcılara karşı vermiş oldukları tepkileri beyindeki elektrik aktivitesinin ölçümü ile belirlenmesinde kullanılan bir metottur. Kafa derisine temas edecek şekilde yerleştirilen elektrotlar beyin uyarıcılara karşı vermiş olduğu anlık tepkileri belirlemek amacı ile kullanılmaktadır (Yücel ve Çubuk, 2014: 134).

Araştırmada EEG cihazı ile 19 kanaldan elde edilen verilerle 19 farklı parametreyi içerecek şekilde bir veri seti oluşturulmuştur. Oluşturulan veri seti WinEEG aracılığı ile analiz edilmiştir. Analiz edilen verilerin yorumlanması ve raporlanması sırasında hem akademik etik açısından hem de reklamları incelenen işletmelerin ticari haklarının korunması amacıyla incelenen görseller aşağıdaki tabloda gösterildiği şekilde kodlanmıştır. Bununla birlikte araştırmada her bir gönüllü katılımcının sonuçları ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçlarının raporlanmasında katılımcıların isimlerinin de akademik etik açısından gizli tutulmasına yönelik numaralı kodlama (Gönüllü Katılımcı 1, 2, 3... olacak şekilde) yapılmıştır.

Tablo 1
Görsellerin Kodlanması ve Görsellere Ait Reklamlar

Açıklama	Görsel Kodlaması	Görselin İçerdiği Reklam
Sağlıksız olduğu düşünülen ve en düşük puanlanan reklamlar	Görsel 1	Kola reklamı
	Görsel 2	Hazır yemek reklamı
	Görsel 3	Meyveli yoğurt reklamı
	Görsel 4	Cips reklamı
	Görsel 5	Marşmelov reklamı
Sağlıklı olduğu düşünülen ve en yüksek puanlanan reklamlar	Görsel 6	Yoğurt reklamı
	Görsel 7	Kuruyemiş reklamı
	Görsel 8	Süt reklamı
	Görsel 9	Bulgur reklamı
	Görsel 10	Maden suyu reklamı

Araştırma Etiği

Araştırmanın gerçekleştirilmeden önce Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 05.10.2021 tarihli ve 67/03 sayılı kararı ile araştırma izni alınmıştır. Bununla birlikte araştırmanın deneysel deseni nedeniyle tüm katılımcılardan Gönüllü Katılım Formu, Katılım Öncesi ve Sonrası Bilgilendirme Formu alınmıştır.

Bulgular

Araştırmada elde edilen bulgular; görsel değerlendirme formuna ilişkin, EEG ile elde edilen bulgulara ilişkin, EEG sonrası değerlendirme formuna ilişkin olmak üzere üç başlıkta ele alınmıştır. Sırasıyla bu bulgular üzerinde durulmuştur.

Araştırmada hangi reklamın sağlıklı hangisinin sağlıksız olduğunu tüketicinin algısıyla ölçülebilmeye yönelik bir görsel değerlendirme formu oluşturulmuştur. Görsel değerlendirme formunda 37 reklamın her birisi için katılımcıların değerlendirebileceği 1'den 10'a kadar değerleri içeren bir skala yer almaktadır. Burada 1 değeri sağlıksız ürünleri, 10 değeri de sağlıklı ürünlere verilen puanları temsil etmekte ve katılımcıların bu aralıkta reklamlara ilişkin değerlendirme yapması istenmiştir. Görsel değerlendirme formunda ayrıca katılımcıların yaş, eğitim durumu, boy, kilo ve sağlıklı besin tüketimine ilişkin sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların görselleri izledikten sonra her bir görsel için doldurdıkları form ile elde edilen görsel değerlendirme formuna ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2
Görsel Değerlendirme Formuna İlişkin Bulgular

Değişken	f	%
Yaş	30 yaş altı	%12,5
	31-40 yaş arası	%31,25
	41-50 yaş arası	%40,625
	51 yaş ve üzeri	%15,625
Cinsiyet	Erkek	%53,1
	Kadın	%46,9
Eğitim Durumu	İlköğretim	%3,1
	Lise	%28,1
	Önlisans	%12,5
	Lisans	%37,5
	Yüksek Lisans	%12,5
	Doktora	%6,3
Beden Kitle İndeksi	<18,5 : Zayıf	%3,125
	18,5-24,9 : Normal	%46,875
	25,0-29,9 : Fazla Kilolu	%25
	30,0-34,9 : Obez	%21,875
	35,0-39,9 : Ağır Obez	0
	>40 : Aşırı Obez	%3,125
Sağlıklı besin tüketmeye özen göster misiniz?	Evet	%53,125
	Bazen	%40,625
	Hayır	%6,25

Görsel değerlendirme formunun ilk kısmında katılımcıların özelliklerini anlamaya yönelik olarak sorulan sorular değerlendirildiğinde, katılımcıların %12,5'inin 30 yaş altında, %31,25'inin 31-40 yaş aralığında, %40,625'inin 41-50 yaş aralığında, %15,625'inin 51 yaş ve üzerinde olduğu görülmektedir. Katılımcıların %53,1'inin erkek, %46,9'unun kadın olduğu tablodan anlaşılmaktadır. Bununla birlikte katılımcıların %3,1'inin ilköğretim mezunu, %28,1'inin lise mezunu, %12,5'inin önlisans mezunu, %37,5'inin lisans mezunu, %12,5'inin yüksek lisans mezunu, %6,3'ünün doktora mezunu olduğu görülmektedir. Katılımcıların beslenme davranışları açısından incelenen bir çalışmada katılımcıların beden kitle indekslerinin de önemli bilgi vereceği düşüncesiyle soru formunda katılımcıların beden kitle indekslerini hesaplayabilmek için boy ve kilo bilgileri de sorulmuştur. Katılımcıların beden kitle indeksleri incelendiğinde; %3,125'inin beden kitle indeksinin 18,5'ten küçük değerle zayıf kategoride yer aldığı, %46,875'inin beden kitle indeksinin 18,5-24,9 aralığındaki değerle normal kategoride yer aldığı, %25'inin beden kitle indeksinin 25,0-29,9 aralığındaki değerle fazla kilolu kategoride yer aldığı, %21,875'inin beden kitle indeksinin 30,0-34,9 aralığındaki değerle obez kategoride yer aldığı, %3,125'inin beden kitle indeksinin 40'dan büyük değerle aşırı obez kategoride yer aldığı görülmektedir.

Görsel değerlendirme formundaki görsellere ilişkin yapılan değerlendirmeler de aşağıdaki tabloda gösterilmektedir. Görsel değerlendirme formundaki görsellere ilişkin değerlendirmeler tabloda da görülebileceği gibi aldıkları ortalama puana göre sıralanmışlardır. Tabloda ayrıca her bir görsel ilişkin aldığı en düşük değer, aldığı en yüksek değer, ortalama ve standart sapma değerleri de verilmiştir. Ortalamaya göre yapılan sıralama sonucunda en yüksek ortalamaya sahip olan (en sağlıklı algılanan) beş görsel ile en düşük ortalamaya sahip olan (en sağlıksız algılanan) beş görsel tespit edilmiştir. En yüksek ortalamaya sahip olan görseller; yoğurt reklamı ($\bar{x}=7,2188$), kuruyemiş reklamı ($\bar{x}=7,2500$), süt reklamı ($\bar{x}=7,4375$), bulgur reklamı ($\bar{x}=8,0313$), maden suyu reklamı ($\bar{x}=8,4063$) olarak belirlenmiştir. En düşük ortalamaya sahip olan görseller ise; kola reklamı ($\bar{x}=2,1875$), hazır yemek reklamı ($\bar{x}=2,4063$), meyveli yoğurt reklamı ($\bar{x}=2,4688$), cips reklamı ($\bar{x}=2,5938$), marşmelov reklamı ($\bar{x}=2,6875$) olarak belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3
Görsel Değerlendirme Formundaki Görsellere İlişkin Bulgular

Sıra Numarası	Reklam	Aldığı En Düşük Değer	Aldığı En Yüksek Değer	Ortalama	Standart Sapma
1.sıra	Maden suyu reklamı	2,00	10,00	8,4063	1,70122
2.sıra	Bulgur reklamı	2,00	10,00	8,0313	2,02380
3.sıra	Süt reklamı	2,00	10,00	7,4375	2,24237
4.sıra	Kuruyemiş reklamı	2,00	10,00	7,2500	2,03200
5.sıra	Yoğurt reklamı	2,00	10,00	7,2188	2,16623
33.sıra	Marşmelov reklamı	1,00	6,00	2,6875	1,61520
34.sıra	Cips reklamı	1,00	7,00	2,5938	1,91529
35.sıra	Meyveli yoğurt reklamı	1,00	5,00	2,4688	1,10671
36.sıra	Hazır yeme k reklamı	1,00	7,00	2,4063	1,62360
37.sıra	Kola reklamı	1,00	10,00	2,1875	2,10127

Not: Tablo araştırmaya konu olan 37 reklamı içermektedir. Bu tabloda sadece üzerinde değerlendirme yapılan ilk 5 reklam ile son 5 reklam gösterilmiştir. Tablonun sıralaması en sağlıklı algılanan reklamdan, en sağlıksız algılanan reklama doğru oluşturulmuştur.

Beş adet sağlıklı algılanan, beş adet sağlıksız algılanan toplam on görsel EEG çekimlerinin görsel setini oluşturmuştur. Araştırma kapsamında belirlenen on görselin EEG çekimlerine ilişkin bulgular her bir gönüllü katılımcı için ayrı ayrı ele alınarak değerlendirilmiştir.

Buna göre araştırmaya katılan Gönüllü Katılımcı 1 (GK1) için EEG çekimi için kaynağın lokalizasyonu ve oluşan parametre haritalarından yararlanılmıştır. Kaynağın lokalizasyonunda 5 saniyelik görselin başlangıcının ve bitişinin işaretlenmesiyle ortaya çıkan beyin lobu aktivasyonunu göstermektedir. Ayrıca parametre haritaları ile deneğin delta, teta, alfa, beta ve gama frekansları ile oluşan beyin haritaları incelenmiştir. Burada sol ön lobdaki alfa dalgalarının (8-13 Hz) ölçümü olumlu duyguları göstermesinden dolayı alfa değerleri üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Buna göre GK1'in cips reklamı, marşmelov reklamı, meyveli yoğurt reklamı ve süt reklamı görsellerine karşı olumlu tepkisinin olduğu görülmektedir. GK1'in cips reklamı, marşmelov reklamı, meyveli yoğurt reklamı ve süt reklamı görsellerine karşı olumlu tepkisinin olduğunun anlaşılmasının ardından, sol ön lobdaki (Fp1, F3, F7) alfa dalgalarının ölçümü olumlu duyguları göstermesinden dolayı GK1'in alfa sonuçlarına bakılmıştır. Bu dört görsel içerisinde süt reklamı görselinin F3 ve F7 noktalarında en yüksek aktivasyona sahip olduğu görülmektedir.

Gönüllü Katılımcı 2 (GK2) için EEG çekimi için kaynağın lokalizasyonu ve oluşan parametre haritaları incelenmiştir. GK2'nin görsellere verdiği tepkinin ölçümünde EEG çekimlerinin sadece başlangıç ve bitişinde sol ön lobunda aktivasyon olduğu görülmektedir. Cips reklamı, marşmelov reklamı, meyveli yoğurt reklamı ve bulgur reklamı görsellerine karşı olumlu tepkinin tek taraflı olduğu görülmektedir. GK2'nin cips reklamı, marşmelov reklamı, meyveli yoğurt reklamı ve bulgur reklamı görsellerine karşı olumlu tepkisinin olduğu anlaşılmasının ardından, sol ön lobdaki (Fp1, F3, F7) alfa dalgalarının ölçümü olumlu duyguları göstermesinden dolayı GK2'nin alfa sonuçlarına bakılmıştır. Bu dört görsel içerisinde marşmelov reklamı görselinin Fp1, F3 ve F7 noktalarında en yüksek aktivasyona sahip olduğu görülmektedir.

Gönüllü Katılımcı 3 (GK3) için EEG çekimi için kaynağın lokalizasyonu ve oluşan parametre haritaları incelenmiştir. GK3'ün görsellere verdiği tepkinin ölçümünde EEG çekimlerinin sadece başlangıç ve bitişinde sol ön lobunda aktivasyon olduğu görülmektedir. Yoğurt reklamı ve kola reklamı görsellerine karşı olumlu tepkinin olduğu görülmektedir. GK3'ün yoğurt reklamı ve kola reklamı görsellerine karşı olumlu tepkisinin olduğu anlaşılmasının ardından, sol ön lobdaki (Fp1, F3, F7) alfa dalgalarının ölçümü olumlu duyguları göstermesinden dolayı GK3'ün alfa sonuçlarına bakılmıştır. Bu iki görsel içerisinde yoğurt reklamı ve kola reklamı görsellerinin F3 noktalarında en yüksek aktivasyona sahip olduğu görülmektedir.

Gönüllü Katılımcı 4 (GK4) için EEG çekimi için kaynağın lokalizasyonu ve oluşan parametre haritaları incelenmiştir. GK4'ün görsellere verdiği tepkinin ölçümünde EEG çekimlerinin sadece başlangıç ve bitişinde sol ön lobunda aktivasyon olduğu görülmektedir. Kola reklamı görseline karşı olumlu tepkinin, cips reklamı, marşmelov reklamı, meyveli yoğurt reklamı, hazır yemek reklamı ve

süt reklamı için de kısmen (tek taraflı) olumlu tepkinin olduğu görülmektedir. GK4'ün kola reklamı, cips reklamı, marşmelov reklamı, meyveli yoğurt reklamı, hazır yemek reklamı ve süt reklamı görsellerine karşı olumlu tepkisinin olduğu anlaşılmasının ardından, sol ön lobdaki (Fp1, F3, F7) alfa dalgalarının ölçümü olumlu duyguları göstermesinden dolayı GK4'ün alfa sonuçlarına bakılmıştır. Bu altı görsel içerisinde kola reklamı görselinin Fp1, F3 ve F7 noktalarında en yüksek aktivasyona sahip olduğu görülmektedir.

Gönüllü Katılımcı 5 (GK5) için EEG çekimi için kaynağın lokalizasyonu ve oluşan parametre haritaları incelenmiştir. GK5'in görsellere verdiği tepkinin ölçümünde EEG çekimlerinin sadece başlangıç ve bitişinde sol ön lobunda aktivasyon olduğu görülmektedir. Hazır yemek reklamı, süt reklamı, kuruyemiş reklamı ve kola reklamı görsellerine karşı olumlu tepkinin olduğu görülmektedir. GK5'in hazır yemek reklamı, süt reklamı, kuruyemiş reklamı ve kola reklamı görsellerine karşı olumlu tepkisinin olduğu anlaşılmasının ardından, sol ön lobdaki (Fp1, F3, F7) alfa dalgalarının ölçümü olumlu duyguları göstermesinden dolayı GK5'in alfa sonuçlarına bakılmıştır. Bu dört görsel içerisinde kola reklamı görselinin F3 ve F7 noktalarında en yüksek aktivasyona sahip olduğu görülmektedir.

Gönüllü Katılımcı 6 (GK6) için EEG çekimi için kaynağın lokalizasyonu ve oluşan parametre haritaları incelenmiştir. GK6'nın görsellere verdiği tepkinin ölçümünde EEG çekimlerinin sadece başlangıç ve bitişinde sol ön lobunda aktivasyon olduğu görülmektedir. Cips reklamı görseline karşı olumlu tepkinin; marşmelov reklamı, meyveli yoğurt reklamı, maden suyu reklamı, hazır yemek reklamı, süt reklamı ve kuruyemiş reklamı görseline karşı kısmi (tek taraflı) olumlu tepkinin olduğu görülmektedir. GK6'nın cips reklamı, marşmelov reklamı, meyveli yoğurt reklamı, maden suyu reklamı, hazır yemek reklamı, süt reklamı ve kuruyemiş reklamı görsellerine karşı olumlu tepkisinin olduğu anlaşılmasının ardından, sol ön lobdaki (Fp1, F3, F7) alfa dalgalarının ölçümü olumlu duyguları göstermesinden dolayı GK6'nın alfa sonuçlarına bakılmıştır. Bu yedi görsel içerisinde cips reklamı görselinin Fp1, F3 ve F7 noktalarında en yüksek aktivasyona sahip olduğu görülmektedir.

Gönüllü Katılımcı 7 (GK7) için EEG çekimi için kaynağın lokalizasyonu ve oluşan parametre haritaları incelenmiştir. GK7'nin görsellere verdiği tepkinin ölçümünde EEG çekimlerinin sadece başlangıç ve bitişinde sol ön lobunda aktivasyon olduğu görülmektedir. Kola reklamı, yoğurt reklamı ve cips reklamı görsellerine karşı olumlu tepkinin; marşmelov reklamı ve süt reklamı görseline karşı kısmi (tek taraflı) olumlu tepkinin olduğu görülmektedir. GK7'nin kola reklamı, yoğurt reklamı, cips reklamı, marşmelov reklamı ve süt reklamı görsellerine karşı olumlu tepkisinin olduğu anlaşılmasının ardından, sol ön lobdaki (Fp1, F3, F7) alfa dalgalarının ölçümü olumlu duyguları göstermesinden dolayı GK7'nin alfa sonuçlarına bakılmıştır. Tüm görsellerin birbirine yakın aktivasyona sahip olduğu görülmektedir.

Gönüllü Katılımcı 8 (GK8) için EEG çekimi için kaynağın lokalizasyonu ve oluşan parametre haritaları incelenmiştir. GK8'in görsellere verdiği tepkinin ölçümünde EEG çekimlerinin sadece başlangıç ve bitişinde sol ön lobunda aktivasyon olduğu görülmektedir. Hazır yemek reklamı görseline karşı kısmi (tek taraflı) olumlu tepkinin olduğu görülmektedir. GK8'in hazır yemek reklamı görseline karşı olumlu tepkisinin olduğu anlaşılmasının ardından, sol ön lobdaki (Fp1, F3, F7) alfa dalgalarının ölçümü olumlu duyguları göstermesinden dolayı GK8'in alfa sonuçlarına bakılmıştır. Bu görselin Fp1, F3 ve F7 noktalarında birbirine yakın aktivasyona sahip olduğu görülmektedir.

Gönüllü Katılımcı 9 (GK9) için EEG çekimi için kaynağın lokalizasyonu ve oluşan parametre haritaları incelenmiştir. GK9'un görsellere verdiği tepkinin ölçümünde EEG çekimlerinin sadece başlangıç ve bitişinde sol ön lobunda aktivasyon olduğu görülmektedir. Cips reklamı, marşmelov reklamı, meyveli yoğurt reklamı ve maden suyu reklamı görseline karşı olumlu tepkinin olduğu görülmektedir. GK9'un cips reklamı, marşmelov reklamı, meyveli yoğurt reklamı ve maden suyu reklamı görsellerine karşı olumlu tepkisinin olduğu anlaşılmasının ardından, sol ön lobdaki (Fp1, F3, F7) alfa dalgalarının ölçümü olumlu duyguları göstermesinden dolayı GK9'un alfa sonuçlarına bakılmıştır. Bu dört görsel içerisinde cips reklamı, marşmelov reklamı, meyveli yoğurt reklamı görsellerinin Fp1 ve F7 noktalarında en yüksek aktivasyona sahip olduğu görülmektedir.

Gönüllü Katılımcı 10 (GK10) için EEG çekimi için kaynağın lokalizasyonu ve oluşan parametre haritaları incelenmiştir. GK10'un görsellere verdiği tepkinin ölçümünde EEG çekimlerinin sadece başlangıç ve bitişinde sol ön lobunda aktivasyon olduğu görülmektedir. Marşmelov reklamı, meyveli yoğurt reklamı, maden suyu reklamı, hazır yemek reklamı ve kola reklamı görsellerine karşı kısmi (tek taraflı) olumlu tepkinin olduğu görülmektedir. GK10'un marşmelov reklamı, meyveli yoğurt reklamı, maden suyu reklamı, hazır yemek reklamı ve kola reklamı görsellerine karşı olumlu tepkisinin olduğu anlaşılmasının ardından, sol ön lobdaki (Fp1, F3, F7) alfa dalgalarının ölçümü olumlu duyguları göstermesinden dolayı GK10'un alfa sonuçlarına bakılmıştır. Bu beş görsel içerisinde maden suyu reklamı, hazır yemek reklamı görsellerinin Fp1 noktalarında en yüksek aktivasyona sahip olduğu görülmektedir.

Gönüllü Katılımcı 11 (GK11) için EEG çekimi için kaynağın lokalizasyonu ve oluşan parametre haritaları incelenmiştir. GK11'in görsellere verdiği tepkinin ölçümünde EEG çekimlerinin sadece başlangıç ve bitişinde sol ön lobunda aktivasyon olduğu görülmektedir. Yoğurt reklamı görseline karşı olumlu tepkinin; kuruyemiş reklamı görseline karşı kısmi (tek taraflı) olumlu tepkinin olduğu görülmektedir. GK11'in yoğurt reklamı ve kuruyemiş reklamı görsellerine karşı olumlu tepkisinin olduğu anlaşılmasının ardından, sol ön lobdaki (Fp1, F3, F7) alfa dalgalarının ölçümü olumlu duyguları göstermesinden dolayı GK11'in alfa sonuçlarına bakılmıştır. Burada ortaya çıkan görsellerinin Fp1, F3, F7 noktalarında birbirine yakın aktivasyona sahip olduğu görülmektedir.

Gönüllü Katılımcı 12 (GK12) için EEG çekimi için kaynağın lokalizasyonu ve oluşan parametre haritaları incelenmiştir. GK12'nin görsellere verdiği tepkinin ölçümünde EEG çekimlerinin sadece başlangıç ve bitişinde sol ön lobunda aktivasyon olduğu görülmektedir. Süt reklamı, kola reklamı, maden suyu reklamı, meyveli yoğurt reklamı, hazır yemek reklamı ve yoğurt reklamı görsellerine karşı olumlu tepkinin; çips reklamı ve marşmelov reklamı görsellerine karşı kısmi (tek taraflı) olumlu tepkinin olduğu görülmektedir. GK12'nin süt reklamı, kola reklamı, maden suyu reklamı, meyveli yoğurt reklamı, hazır yemek reklamı, yoğurt reklamı, çips reklamı ve marşmelov reklamı görsellerine karşı olumlu tepkisinin olduğu anlaşılmasının ardından, sol ön lobdaki (Fp1, F3, F7) alfa dalgalarının ölçümü olumlu duyguları göstermesinden dolayı GK12'nin alfa sonuçlarına bakılmıştır. Bu sekiz görsel içerisinde çips reklamı görselinin Fp1, F3 noktalarında en yüksek aktivasyona sahip olduğu görülmektedir.

Gönüllü Katılımcı 13 (GK13) için EEG çekimi için kaynağın lokalizasyonu ve oluşan parametre haritaları incelenmiştir. GK13'ün görsellere verdiği tepkinin ölçümünde EEG çekimlerinin sadece başlangıç ve bitişinde sol ön lobunda aktivasyon olduğu görülmektedir. Kola reklamı, bulgur reklamı, yoğurt reklamı, süt reklamı, hazır yemek reklamı, maden suyu reklamı, marşmelov reklamı, çips reklamı görsellerine karşı kısmi (tek taraflı) olumlu tepkinin olduğu görülmektedir. GK13'ün kola reklamı, bulgur reklamı, yoğurt reklamı, süt reklamı, hazır yemek reklamı, maden suyu reklamı, marşmelov reklamı, çips reklamı görsellerine karşı olumlu tepkisinin olduğu anlaşılmasının ardından, sol ön lobdaki (Fp1, F3, F7) alfa dalgalarının ölçümü olumlu duyguları göstermesinden dolayı GK13'ün alfa sonuçlarına bakılmıştır. Bu sekiz görsel içerisinde maden suyu reklamı görselinin Fp1, F3 noktalarında en yüksek aktivasyona sahip olduğu görülmektedir.

Gönüllü Katılımcı 14 (GK14) için EEG çekimi için kaynağın lokalizasyonu ve oluşan parametre haritaları incelenmiştir. GK14'ün görsellere verdiği tepkinin ölçümünde EEG çekimlerinin sadece başlangıç ve bitişinde sol ön lobunda aktivasyon olduğu görülmektedir. GK14'ün görsellere karşı herhangi net bir tepkisinin ölçülememesine rağmen; çips reklamı, marşmelov reklamı, meyveli yoğurt reklamı, maden suyu reklamı görsellerine karşı net olmamakla beraber olumluya yakın tepkinin olduğu görülmektedir. GK14'ün çips reklamı, marşmelov reklamı, meyveli yoğurt reklamı, maden suyu reklamı görsellerine karşı olumlu tepkisinin olduğu anlaşılmasının ardından, sol ön lobdaki (Fp1, F3, F7) alfa dalgalarının ölçümü olumlu duyguları göstermesinden dolayı GK14'ün alfa sonuçlarına bakılmıştır. Bu dört görsel içerisinde marşmelov reklamı görselinin F3 noktalarında en yüksek aktivasyona sahip olduğu görülmektedir.

Gönüllü Katılımcı 15 (GK15) için EEG çekimi için kaynağın lokalizasyonu ve oluşan parametre haritaları incelenmiştir. GK15'in görsellere verdiği tepkinin ölçümünde EEG çekimlerinin

sadece başlangıç ve bitişinde sol ön lobunda aktivasyon olduğu görülmektedir. Bulgur reklamı, kuruyemiş reklamı ve kola reklamı görsellerine karşı olumlu tepkinin; maden suyu reklamı ve hazır yemek reklamı görsellerine karşı kısmi (tek taraflı) olumlu tepkinin olduğu görülmektedir. GK15'in bulgur reklamı, kuruyemiş reklamı, kola reklamı, maden suyu reklamı ve hazır yemek reklamı görsellerine karşı olumlu tepkisinin olduğu anlaşılmasının ardından, sol ön lobdaki (Fp1, F3, F7) alfa dalgalarının ölçümü olumlu duyguları göstermesinden dolayı GK15'in alfa sonuçlarına bakılmıştır. Bu beş görsel içerisinde kola reklamı görselinin Fp1, F3, F7 noktalarında; maden suyu reklamı görselinin F3 noktasında en yüksek aktivasyona sahip olduğu görülmektedir.

Gönüllü Katılımcı 16 (GK16) için EEG çekimi için kaynağın lokalizasyonu ve oluşan parametre haritaları incelenmiştir. GK16'nın görsellere verdiği tepkinin ölçümünde EEG çekimlerinin sadece başlangıç ve bitişinde sol ön lobunda aktivasyon olduğu görülmektedir. Cips reklamı, marshmelov reklamı ve meyveli yoğurt reklamı görsellerine karşı olumlu tepkinin; maden suyu reklamı, hazır yemek reklamı, bulgur reklamı ve kola reklamı görsellerine karşı kısmi (tek taraflı) olumlu tepkinin olduğu görülmektedir. GK16'nın cips reklamı, marshmelov reklamı, meyveli yoğurt reklamı, maden suyu reklamı, hazır yemek reklamı, bulgur reklamı ve kola reklamı görsellerine karşı olumlu tepkisinin olduğu anlaşılmasının ardından, sol ön lobdaki (Fp1, F3, F7) alfa dalgalarının ölçümü olumlu duyguları göstermesinden dolayı GK16'nın alfa sonuçlarına bakılmıştır. Bu yedi görsel içerisinde maden suyu reklamı görselinin F3 noktasında en yüksek aktivasyona sahip olduğu görülmektedir.

Araştırmada gönüllü katılımcılardan elde edilen tüm bulgular olumlu tepki verilen görselle ilgili işaretlemeler yapılarak aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4

EEG Çekimlerine Katılan Katılımcıların Ürün Görsellerine Geliştirdikleri Olumlu Duygu Ölçümlerine Dair Bilgiler

	Kola reklamı	Hazır yemek reklamı	Meyveli yoğurt reklamı	Cips reklamı	Marshmelov reklamı	Yoğurt reklamı	Kuruyemiş reklamı	Süt reklamı	Bulgur reklamı	Maden suyu reklamı
GK-1			+	+	+			++		
GK-2			+	+	+++				+	
GK-3	+					+				
GK-4	+++	+	+	+	+			+		
GK-5	++	+					+	+		
GK-6		+	+	+++	+		+	+		+
GK-7	+			+	+	+		+		
GK-8		+								
GK-9			++	++	++					+
GK-10	+	+	+		+					+
GK-11						+	+			
GK-12	+	+	+	++	+	+		+		+
GK-13	+	+		+	+	+		+	+	++
GK-14			+	+	+					+
GK-15	+++	+					+		+	+
GK-16	+	+	+	+	+				+	+
TOPLAM	14	9	10	14	14	5	4	8	4	9

Gönüllü katılımcıların EEG parametre haritaları ve alfa ölçümlerine göre, toplamda 61 sağlıksız nitelendirilen ürün görseline olumlu tepki verildiği gözlenirken, sağlıklı nitelendirilen ürün görsellerinde bu sayının 30 olduğu görülmektedir. GK-4, GK-12 ve GK-16'da sağlıksız olarak nitelendirilen bütün ürünlere olumlu tepki gözlenirken, GK-11'de hiçbir sağlıksız ürüne olumlu tepkinin olmadığı görülmektedir.

Araştırmada gönüllü katılımcıların bilgilerini tespit etmeye yönelik bir EEG sonrası değerlendirme formu oluşturulmuştur. Görsel değerlendirme formunda belirlenen 10 reklamın her

birisi için gönüllü katılımcıların değerlendirebileceği 1’den 10’a kadar değerleri içeren bir skala yer almaktadır. Bu skalada 1 değeri sağlıksız ürünleri, 10 değeri de sağlıklı ürünlere verilen puanları temsil etmekte ve katılımcıların bu aralıkta reklamlara ilişkin değerlendirme yapması istenmiştir. EEG sonrası değerlendirme formunda ayrıca katılımcıların yaş, eğitim durumu, boy, kilo ve sağlıklı besin tüketimine ilişkin sorular yöneltilmiştir. Bununla birlikte gönüllü katılımcıların sağlıklı beslenme alışkanlıklarını belirlemeye yönelik “Sağlıklı Beslenme Ölçeği”nden yararlanılmıştır. Bu ölçek; Beslenme Hakkında Bilgi (BHB), Beslenmeye Yönelik Duygu (BYD), Olumlu Beslenme Alışkanlıkları (OBA), Kötü Beslenme Alışkanlıkları (KBA) olmak üzere dört boyuttan oluşmaktadır. Katılımcıların görselleri izledikten sonra her bir görsel için doldurdıkları form ile elde edilen görsel değerlendirme formuna ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 5
EEG Sonrası Görsel Değerlendirme Formuna İlişkin Bulgular

Değişken	f	%
Yaş	30 yaş altı	%18,75
	31-40 yaş arası	%31,25
	41-50 yaş arası	%43,75
	51 yaş ve üzeri	%6,25
Cinsiyet	Erkek	%50
	Kadın	%50
Eğitim Durumu	İlköğretim	%6,3
	Lise	%43,8
	Önlisans	%6,3
	Lisans	%37,5
	Yüksek Lisans	%6,3
	Doktora	0
Beden Kitle İndeksi	<18,5 : Zayıf	0
	18,5-24,9 : Normal	%56,25
	25,0-29,9 : Fazla Kilolu	%37,50
	30,0-34,9 : Obez	%6,25
	35,0-39,9 : Ağır Obez	0
	>40 : Aşırı Obez	0
Sağlıklı besin tüketmeye özen göster misiniz?	Evet	%81,25
	Bazen	%12,50
	Hayır	%6,25

EEG sonrası değerlendirme formunun ilk kısmında katılımcıların özelliklerini anlamaya yönelik olarak sorulan sorular değerlendirildiğinde, katılımcıların %18,75’inin 30 yaş altında, %31,25’inin 31-40 yaş aralığında, %43,75’inin 41-50 yaş aralığında, %6,25’inin 51 yaş ve üzerinde olduğu görülmektedir. Katılımcıların %50’sinin erkek, %50’sinin kadın olduğu tablodan anlaşılmaktadır. Bununla birlikte katılımcıların %6,3’ünün ilköğretim mezunu, %43,8’inin lise lise mezunu, %6,3’ünün önlisans mezunu, %37,5’inin lisans mezunu, %6,3’ünün yüksek lisans mezunu olduğu görülmektedir. Katılımcıların beslenme davranışları açısından incelenen bir çalışmada katılımcıların beden kitle indekslerinin de önemli bilgi vereceği düşüncesiyle soru formunda katılımcıların beden kitle indekslerini hesaplayabilmek için boy ve kilo bilgileri de sorulmuştur. Katılımcıların beden kitle indeksleri incelendiğinde; %56,25’inin beden kitle indeksinin 18,5-24,9 aralığındaki değerle normal kategoride yer aldığı, %37,50’sinin beden kitle indeksinin 25,0-29,9 aralığındaki değerle fazla kilolu kategoride yer aldığı, %6,25’inin beden kitle indeksinin 30,0-34,9 aralığındaki değerle obez kategoride yer aldığı görülmektedir. Ayrıca gönüllü katılımcılara yöneltilen “Sağlıklı Beslenme Ölçeği”ne ilişkin ortalamalar ve standart sapmalar da aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 6
Sağlıklı Beslenme Ölçeği Ortalamaları

Boyutlar	İfadeler	Ortalama	Standart Sapma
Beslenme Hakkında Bilgi (BHB)	Sağlıklı beslenmenin yararlarını bilirim	4,0625	,99791
	Hangi besinlerin protein içerdiğini bilirim	3,8125	1,22304
Beslenmeye Yönelik Duygu (BYD)	Hangi besinlerin karbonhidrat içerdiğini bilirim	3,8125	1,22304
	Hangi besinlerin vitamin/mineral içerdiğini bilirim	4,2500	,85635
Olumlu Beslenme Alışkanlıkları (OBA)	Sağlıklı besinlerin neler olduğunu bilirim	4,0000	1,03280
	Şekerli besinleri (çikolata, pasta, vb.) yediğimde mutlu olurum	3,5000	1,21106
	Fastfood ürünleri (hamburger, pizza vb.) yemekten keyif alırım	2,5625	1,41274
	Şarküteri ürünleri (sosis, sucuk, vb.) yemekten zevk alırım	2,2500	1,06458
	Yağda kızarmış besinlerin yemeyi severim	3,3750	1,25831
Kötü Beslenme Alışkanlıkları (KBA)	Meyve tüketmekten hoşlanmam	2,1250	1,58640
	Şerbetli tatlıları (baklava, künefe vb.) tükettiğimde mutlu olurum	3,6875	1,57982
	Ana öğünleri (kahvaltı-öğle ve akşam yemeği) düzenli yerim	3,6250	1,25831
	Günde en az 1,5 lt su içerim	3,5000	1,26491
Olumlu Beslenme Alışkanlıkları (OBA)	Haftada en az 3 öğün sebze tüketirim	3,5000	1,26491
	Düzenli meyve tüketirim	3,3125	1,70171
	Her gün protein içeren besinleri (et, süt, yumurta, vb.) yerim	3,6250	1,02470
Kötü Beslenme Alışkanlıkları (KBA)	Ana öğünleri atlarım	2,4375	1,41274
	Her gün abur cubur (cips, bisküvi, vb.) yerim	2,3125	1,49304
	Her gün asitli/gazlı içeceklerden en az 1 bardak içerim	1,8750	1,40831
Olumlu Beslenme Alışkanlıkları (OBA)	Ayaküstü beslenirim	1,6250	1,02470
	Ana öğünümü genellikle kek, bisküvi gibi gıdalarla geçiştiririm	1,6250	1,14746

Tabloya göre Beslenme Hakkında Bilgi (BHB) boyutunda yer alan ifadelerin yüksek ortalamalara sahip olduğu (3,8125-4,25), Kötü Beslenme Alışkanlıkları (KBA) boyutunda yer alan ifadelerin de düşük ortalamalara sahip olduğu (1,625-2,4375) görülmektedir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Günümüzde gerek televizyon, gerekse internet ortamında birçok farklı görselle tüketicilerin ilgisi çekilmeye ve tüketime yönlendirmeye yönelik bakış açısı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu noktada işletmeler tüketici davranışlarını anlamaya yönelik farklı yöntemler kullanmaktadır. Görsellere yönelik olarak tüketicilerin verecekleri muhtemel tepkileri ölçmeye yönelik olarak da EEG çekimleri ile tüketicinin beyin aktiviteleri incelenmektedir. Bu yolla tüketicinin beyinde karar verme mekanizmasını harekete geçirecek görsellerin daha da yoğun kullanımı sağlanmaktadır. Özellikle beslenme alışkanlıklarına görsel unsur olarak ele alınan televizyon reklamlarının yön verdiği düşünüldüğünde, önemli bir problem ortaya çıkmaktadır. Çünkü beslenme davranışları doğrudan bireyin sağlığını etkilemekte ve uzun vadede bireyin yaşam kalitesine yansımaktadır. Buradan hareketle bu araştırmanın problem durumu görsel unsurların sağlıklı yaşam biçimi davranışlarını etkileyip etkilemediğine yönelik olarak değerlendirilmiştir. Bu açıklamalar çerçevesinde çalışmanın amacı, sağlıklı yaşam biçimi davranışı olarak beslenme davranışları ekseninde besin seçiminde görsel unsurlara verilen tepkinin EEG aracılığıyla incelenmesidir. Böylece bireylerin söylem ve eylem benzerliklerinin ve/veya farklılıklarının ortaya konulması da sağlanacaktır.

Sağlıkta Dönüşüm Programı ile birlikte sağlığın geliştirilmesi çalışmaları da hız kazanmıştır. Sağlığın korunması ve geliştirilmesi bireyin ve toplumun sağlık seviyesinin yükseltilmesi için, olası hastalıkların tedavi ve bakımı ile kıyaslandığında, hem daha az maliyetli hem de daha konforludur.

Sağlıklı bir yaşam sürebilmenin temel belirleyicilerinden birisi sağlıklı beslenmedir. Sağlıklı beslenme; anne karnındaki dönemle başlayıp, yaşamın her evresinde dönemsel besin ihtiyaçlarının karşılanması kapsayan bir süreçtir. Yaşamın her evresinde birçok davranışı edinirken olduğu gibi beslenme davranışı da aile, arkadaş çevresi, okul, yazılı ve görsel medya gibi birçok faktörden etkilenerek şekillenmektedir. Bir davranışı edindikten sonra o davranışa yönelik değişiklik

geliştirmenin güçlüğü göz önüne alındığında erken yaşta edinilen ve sürdürülebilir sağlıklı beslenme davranışının önemi anlaşılabilir.

Sağlıklı beslenme bireyin beslenme davranışının yanı sıra sağlıklı besine ulaşabilmeye de bağlıdır. Sağlıklı besin tedariki birincil tarımsal üretimden başlayan, gıda sanayisi, üretim aşamalarındaki kontrol mekanizmalarının işleyişi, ürünlerin dağıtımı, tüketiciye pazarlanması gibi çok aşamalı ve sektörler arası iş birliğini gerektiren bir zincirdir. Sağlıkta Dönüşüm Programında da gıda güvenliği ve güvenilir gıdaya ulaşma konularında Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (Tarım ve Orman Bakanlığı) ile iş birliği içinde olunmasına vurgu yapılmıştır.

Sağlığın geliştirilmesi kapsamında önemli bir faktör olan sağlıklı beslenme davranışının kazanılması ve sürdürülmesi sosyal ve ekonomik olarak birçok sektörün iş birliğine bağlıdır. Sağlık Bakanlığı bu konuda liderlik ve savunuculuk sorumluluğuyla politikalar üretmek diğer sektörlerle yaymalıdır.

Teknolojik gelişmelere paralel olarak kitle iletişim araçları da çeşitlenmekte ve yaygınlaşmaktadır. On beş yirmi yıl öncesine kadar lüks sayılabilecek cep telefonları bile artık hemen hemen her yaş grubunun sahip olduğu ve kullandığı bir iletişim aracı haline gelmiştir. Yazılı, görsel ve sosyal medya aracılığı ile bir bilgi çok hızlı bir şekilde geniş kitlelere ulaştırılabilmektedir. Günümüzde insanlar vakitlerinin çoğunu evlerinde televizyon karşısında veya iş yerlerinde bilgisayar başında geçirmektedir. Bu da onları medyada yer alan bilgilere açık hale getirmektedir.

Besinlerin tüketiciye pazarlanmasında görsel medya sıklıkla kullanılmaktadır. Her evde neredeyse en az bir televizyon bulunduğu düşünülürse televizyon reklamları, televizyon programlarındaki ürün yerleştirmeleri etkili bir pazarlama aracına dönüşmektedir. Bunun yanında internet ortamında da besin reklamlarına maruz kalınmaktadır. İçerik bakımından kontrolün sağlanabilmesi durumunda medya, yaygın olarak ulaşılabilir olması özelliğiyle televizyon, sağlıklı beslenme davranışı edinme konusunda bir eğitim ve bilgilendirme aracı olarak kullanılabilir.

Medya ve iletişim teknolojisi geliştikçe ürünlerin pazarlama yöntemleri de değişmektedir. Son zamanlarda pazarlama sektörü çalışmalarını insan duygularının kökenini anlamaya, onları satın almaya yönlendiren faktörleri belirlemeye yöneltmiştir. Renk, şekil, müzik, ünlü karakterler gibi görsel ve işitsel unsurlar kullanılarak kişilerde bir ürüne sahip olma veya tüketim davranışı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Yiyecek reklamları söz konusu olduğunda bu yöntemlerin daha çok, şekerleme, çikolata, gazlı içecekler, cips, fast food gibi besin değeri düşük enerji içeriği yüksek gıdaların pazarlanmasında kullanıldığı görülmektedir. Bu özellikte gıdaların tüketiminin artması obezite ve ona bağlı gelişen hastalıkların artması, ağız ve diş sağlığı sorunları gibi birçok olumsuz durumu da beraberinde getirmektedir.

Araştırma sonucunda akademiye ve uygulayıcılara yönelik birçok öneri sunulabilir. Beslenme davranışlarını tetikleyen görellerde daha çok sağlıklı gıdaların kullanılması bireyleri sağlıklı ürün tüketmeye yönlendirmesinin yanı sıra toplum sağlığının iyileşmesine de katkı sağlayacaktır. Bu nedenle uygulayıcılara ve toplum sağlığına yön veren kurum ve kuruluşlara özellikle sağlıklı ürünlere yönelik görseller üretmesi ve bu görselleri düzenli aralıklarla toplumun en çok kullandığı mecralarda paylaşması önerilebilir. Büyük ölçüde beslenme alışkanlıklarına ve hareketsiz bir yaşam tarzına bağlı gelişen fazla kilolu olma ve obezite, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de artış eğilimindedir. Bireylerin doğru kişilerden doğru bilgileri alarak uygulamalarını teşvik edecek sağlık kampanyalarının geliştirilmesi gerekmektedir. Ülkemizdeki aile yapısı göz önüne alındığında, özellikle kadınlara yönelik bilinçlendirme kampanyaları tüm aile fertlerinin beslenme alışkanlıkları üzerinde olumlu etki yaratabilir. Yine erken yaşlarda olumlu davranış geliştirilmesi sağlanması adına okullarda bilgilendirme ve eğitim faaliyetleri artırılmalı, “Okul Gıdası” gibi uygulamalar yaygınlaştırılarak etkin bir şekilde uygulanmalıdır.

Araştırmada elde edilen sonuçlar kapsamında akademiye yönelik de birçok farklı araştırma konusu önerilebilir. Medyanın sağlık ve sağlıklı beslenmeye etkisini araştırmak için; örneklem sayısı daha çok olan ve daha uzun bir dönemi kapsayan, sosyal bilimciler ve sağlık profesyonellerinin birlikte hazırlayacakları bir sağlık ve ya beslenme kampanyasının, medya aracılığıyla ile halka

sunulacağı bir çalışmanın sonuçları daha çarpıcı olabilir. Akademik çalışmalarda özellikle benzer deneysel çalışmaların fazlalaşması, farklı parametreler çerçevesinde analizler yapılması ve yorumlanması birçok farklı sonucun ortaya çıkmasına imkân tanıyacaktır.

Yazarların Katkı Oranı

Birinci yazarın %35, ikinci yazarın %35, üçüncü yazarın %30 oranında katkısı vardır.

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması teşkil edebilecek bir durum yoktur.

Kaynaklar

- Bronfenbrenner, U. and Morris, P. (2006). The bioecological model of human development. Theoretical models of human development (5 ed). R. M. Lerner, and W. Damon (Eds.), *Handbook of child psychology in (793-828)*. New York: Wiley.
- Chapman, K., Nicholas, P. and Supramaniam, R. (2006). How much food advertising is there on Australian television?. *Health Promotion International*, 21(3), 172-180.
- De Ridder, D. and De Wit, J. (2006). Self-regulation in health behavior: Concepts, theories and central issues. D. De Ridder and J. De Wit (Eds.). *Self-regulation in health behavior in (3-23)*. New York: John Wiley Sons.
- De Ridder, D., Kroese, F., Evers, C., Adriaanse, M. and Gillebaart, M. (2017). Healthy diet: Health impact, prevalence, correlates, and interventions. *Psychology & Health*, 32(8), 907-941,
- Dunlop, S., Freeman, B. and Jones, S. C. (2016). Marketing to youth in the digital age: The promotion of unhealthy products and health promoting behaviours on social media. *Media and Communication*, 4(3), 35-49.
- Freeman, B., Kelly, B., Baur, L., Chapman, K., Chapman, S., Gill, T. and King, L. (2014). Digital junk: food and beverage marketing on Facebook. *American journal of public health*, 104(12), 56-64.
- Hsu, M. S., Rouf, A. and Allman-Farinelli, M. (2018). Effectiveness and behavioral mechanisms of social media interventions for positive nutrition behaviors in adolescents: a systematic review. *Journal of Adolescent Health*, 63(5), 531-545.
- Jagadesan, S., Ranjani, H., Pradeepa, R. and Mohan, V. (2010). Obesity reduction and awareness and screening of noncommunicable diseases through group education in children and adolescents (ORANGE): Methodology Paper (ORANGE-1). *Journal of Diabetes Science and Technology Obesity Technology*, 4(5), 1256-1265.
- Kelly, B., Vandevijvere, S., Ng, S., Adams, J., Allemandi, L., Bahena-Espina, L., Barquera, S., Boyland, E., Calleja, P., Carmona-Garcés, I. C., Castronuovo, L., Cauchi, D., Correa, T., Corvalán, C., Cosenza-Quintana, E. L., Fernández-Escobar, C., González-Zapata, L. I., Halford, J., Jaichuen, N., Jensen, M. L., Karupaiah, T., Kaur, A., Kroker-Lobos, M. F., Mchiza, Z., Miklavec, K., Parker, W., Kent, M. P., Pravst, I., Ramírez-Zea, M., Reiff, S., Reyes, M., Royo-Bordonada, M. Á., Rueangsom, P., Scarborough, P., Tiscornia, M. V., Tolentino-Mayo, L., Wate, J., White, M., Zamora-Corrales, I., Zeng, L., and Swinburn, B. (2019). Global benchmarking of children's exposure to television advertising of unhealthy foods and beverages across 22 countries. *Obesity Reviews*, 20, 116-128.
- Kodama, H. (2008). Dietary habits that protect children from lifestyle-related diseases: From the perspective of dietary education. *Journal of the Japan Medical Association*, 136(12), 2361-2365.

- Koumoundourou, G., Tsaousis, I. and Kounenou, K. (2010). Parental influences on Greek adolescents' career decision-making difficulties: The mediating role of core self-evaluations. *Journal of Career Assessment*, 19(2), 165-182.
- Kuzbicka, K. and Rachoń, D. (2013). Bad eating habits as the main cause of obesity among children. *Pediatric Endocrinology, Diabetes and Metabolism*, 19(3), 106-110.
- Larson, M. J. and Carbine, K. A. (2017). Sample size calculations in human electrophysiology (EEG and ERP) studies: A systematic review and recommendations for increased rigor. *International Journal of Psychophysiology*, 111, ss. 33-41.
- Lee, D., Hosanagar, K. and Nair, H. S. (2018). Advertising content and consumer engagement on social media: Evidence from Facebook. *Management Science*, 64(11), 5105-5131.
- McKinley, C. J. and Wright, P. J. (2014). Informational social support and online health information seeking: Examining the association between factors contributing to healthy eating behavior. *Computers in Human Behavior*, 37, 107-116.
- Mohammed, M. S., Sendra, S., Lloret, J. and Bosch, I. (2018). Systems and WBANs for controlling obesity. *Journal of Healthcare Engineering*. 1564748, 1-21.
- Moorhead, S. A., Hazlett, D. E., Harrison, L., Carroll, J. K., Irwin, A. and Hoving, C. (2013). A new dimension of health care: systematic review of the uses, benefits, and limitations of social media for health communication. *Journal of medical Internet research*, 15(4), 1-17.
- Moriarty, S., Mitchell, N. D., Wells, W. D., Crawford, R., Brennan, L. and Spence-Stone, R. (2014). *Advertising: Principles and practice*. Pearson: Australia.
- Musaiger, A. O. and Al-Hazzaa, H. M. (2012). Prevalence and risk factors associated with nutrition-related noncommunicable diseases in the Eastern Mediterranean region. *International Journal of General Medicine*, 5, 199-217.
- Nguyen, D., Brennan, L., Parker, L., Phan-Le, N.T. and Chorazy, E. (2020). Social media mechanics and marketing strategy. L. Parker and L. Brennan (Eds), *Social marketing and advertising in the age of social media* in (27-46). UK: Edward Elgar Publishing.
- Oh, H. J., Lauckner, C., Boehmer, J., Fewins-Bliss, R. and Li, K. (2013). Facebooking for health: An examination into the solicitation and effects of health-related social support on social networking sites. *Computers in human behavior*, 29(5), 2072-2080.
- Patel, P. A. (2011). Bioecological theory of development. S. Goldstein and J. A. Naglieri (Eds), *Encyclopedia of child behavior and development* in (1069). Boston: Springer.
- Pem, D. and Jeewon, R. (2015). Fruit and vegetable intake: Benefits and progress of nutrition. Education interventions- narrative review article. *Iranian Journal of Public Health*, 44(10), 1309-1321.
- Raj, M. and Kumar, R. K. (2010). Obesity in children and adolescents. *Indian Journal of Medical Research*, 132(5), 598-607.
- Rosenheck, R. (2008). Fast food consumption and increased caloric intake: a systematic review of a trajectory towards weight gain and obesity risk. *Obesity reviews*, 9(6), 535-547.
- Rouhani, M. H., Haghghatdoost, F., Surkan, P. J. and Azadbakht, L. (2016). Associations between dietary energy density and obesity: A systematic review and meta-analysis of observational studies. *Nutrition*, 32(10), 1037-1047.

- Rutsaert, P., Regan, Á., Pieniak, Z., McConnon, Á., Moss, A., Wall, P. and Verbeke, W. (2013). The use of social media in food risk and benefit communication. *Trends in food science & technology*, 30(1), 84-91.
- Sahoo, K., Sahoo, B., Choudhury, A. K., Sofi, N. Y., Kumar, R. and Bhadoria, A. S. (2015). Childhood obesity: Causes and consequences. *Journal of Family Medicine and Primary Care*, 4(2), 187-192.
- Scully, M., Dixon, H. and Wakefield, M. (2009). Association between commercial television exposure and fast-food consumption among adults. *Public health nutrition*, 12(1), 105-110.
- Seidell, J. C. and Halberstadt, J. (2015). The global burden of obesity and the challenges of prevention. *Annals of Nutrition and Metabolism*, 66(2), 7-12.
- Shareef, M. A., Mukerji, B., Dwivedi, Y. K., Rana, N. P. and Islam, R. (2019). Social media marketing: Comparative effect of advertisement sources. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 46, 58-69.
- Smithers, L. G., Haag, D. G., Agnew, B., Lynch, J. and Sorell, M. (2018). Food advertising on Australian television: frequency, duration and monthly pattern of advertising from a commercial network (four channels) for the entire 2016. *Journal of paediatrics and child health*, 54(9), 962-967.
- Taylor, J. P., Evers, S. and McKenna, M. (2005). Determinants of healthy eating in children and youth. *Canadian Journal of Public Health*, 96(3), 20-28.
- Tekkurşun Demir, G. ve Cicioğlu, H. İ. (2019). Sağlıklı Beslenmeye İlişkin Tutum Ölçeği (SBİTO): Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 4 (2), 256-274.
- Tokunaga, M., Takahashi, T., Singh, R. B., Rupini, D., Toda, E., Nakamura, T., Mori, H., Marks, B. L. and Wilson, D. W. (2012). Diet, nutrients and noncommunicable diseases. *The Open Nutraceuticals Journal*, 5, 146-159.
- Tremmel, M., Gerdtham, U. G., Nilsson, P. M. and Saha, S. (2017). Economic burden of obesity: a systematic literature review. *International journal of environmental research and public health*, 14(4), 435-452.
- Tuten, T.L. and Solomon, M.R. (2017). *Social Media Marketing*, UK: Sage.
- Vaterlaus, J. M., Patten, E. V., Roche, C., & Young, J. A. (2015). # Gettinghealthy: The perceived influence of social media on young adult health behaviors. *Computers in Human Behavior*, 45, 151-157.
- Vukmirovic, M. (2015). The effects of food advertising on food-related behaviours and perceptions in adults: A review. *Food Research International*, 75, 13-19.
- World Health Organization - WHO (2017). *Report of the commission on ending childhood obesity, implementation plan: Executive summary*. Retrieved from <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/204176/?sequence=1>
- Yücel, A. ve Çubuk, F. (2014). Bir Nöröpazarlama Araştırmasının Deneysel Yolculuğu ve Araştırmanın İlk İpuçları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 133-149.

Extended Abstract

Introduction

Promoting healthy eating behavior requires an understanding of the relationships influencing eating behaviors at different biopsychosocial levels. Development of the individual is a process specified by biologically based individual characteristics that influence developmental outcomes (De Ridder et al., 2017). Biological factors and development processes designates the environmental conditions and experiences necessary for the individual to realize his/her potential. Bioecologically determined personality resources (ability, experience, knowledge, and skills) provide interaction between different levels of social systems from childhood to old age. Defined biological characteristics of the individual, such as age, gender, physical appearance, intelligence, skill, and perseverance, arouse a reaction in his /her social environment, which can affect the relationship between the levels of social systems and thus the social environment (Bronfenbrenner and Morris, 2006). Both objective (events occurring in the individual's environment) and subjective elements (hope, fear, expectation, anxiety, thought, experience, and emotion) are important drivers of the course of development. However, these elements do not always work in the same direction (Patel, 2011). It is necessary to evaluate the development process of individuals together with the social environment in which they live, therefore.

Advertisements bear a significant impact on consumers' food choices, nutritional behaviors, and consumption patterns (Vukmirovic, 2015). Foods that give high energy but are poor in nutrients cause negative health outcomes (Rosenheck, 2008; Rouhani et al., 2016). At the same time, these foods are the ones that are most frequently advertised on television (Chapman et al., 2006; Kelly et al., 2019; Smithers et al., 2018) and /or online (Dunlop et al., 2016; Freeman et al., 2014). Unhealthy food consumption is increasing among adults who are frequently exposed to fast food advertisements (Scully et al., 2009).

In this research, first, the theoretical framework and interdisciplinary structure of the study were explained in general, and then the experimental design was emphasized accordingly. The objective and method of the research were explained within the framework of the literature, the general structure of the research subject was stressed, and finally the findings were detailed. In the last part of the study, the results were played to and the suggestions that emerged according to the results of the research were mentioned.

Purpose and Method

Considering that television advertisements, which are considered as visual elements, guide nutritional habits, a crucial problem arises. From this point of view, in this study, the problem of whether visual elements affect healthy lifestyle behaviors is elaborated. As part of these explanations, the aim of the study is to examine nutritional behaviors as healthy lifestyle behaviors. From this point of view, it is aimed to determine the response to visual elements in food selection via EEG.

The research process consists of five pitches. In the first step, within the scope of the aim and subject of the research, it was tried to determine healthy and unhealthy products ads previously shown on television and on the internet which were thought to shape the eating habits. In the second step of the research process, a visual evaluation form was created to separate the advertisements and measure the 185-second visual created from 37 advertisements, which ad is healthy and which ad is unhealthy, with the perception of the consumer. The visuals prepared to determine which of the 37 visuals, designated in the third step of the research, were healthy and which were unhealthy were shown to 32 people, respectively, and they were asked to mark on the visual evaluation form. Thus, a score for each image emerged, and the five ads at the top of the list were accepted in the healthy image category, and the five ads at the bottom of the list were accepted in the unhealthy image category, and 10 ads were determined to be used in EEG shots. In the fourth step of the research process, a set of

images to be used in EEG recordings was created as 10 visuals, one perceived healthy visual, and one perceived unhealthy visual. EEG recordings were carried out in the laboratories of the Isparta Neuroscience Application and Research Center, which is within the Isparta University of Applied Sciences. The findings obtained in the research were evaluated with WinEEG and SPSS package programs. In addition, a questionnaire was created for the volunteer participants to evaluate the visual elements they watched after the shooting. In the same form, the “Healthy Nutrition Scale”, the validity and reliability of which was tested by Tekkurşun Demir and Cicioğlu (2019), was used to determine the healthy eating habits of the volunteer participants.

The research was carried out in Isparta during the period of May-November 2021. The research was conducted with 16 volunteer participants, 8 men and 8 women, from different groups in terms of demographic characteristics such as age, gender, occupation, income level. During the interpretation and reporting of the analyzed data, the examined visuals were coded with different names both in terms of academic ethics and to protect the commercial rights of the businesses whose advertisements were examined.

Discussion and Conclusion

Today, it is tried to create a perspective towards attracting the attention of consumers and directing them to consumption with many different visuals both on television and on the internet. At this point, businesses use different methods to understand consumer behavior. In order to measure the possible reactions of the consumers towards the images, the brain activities of the consumers are examined with the EEG shots. In this way, more intense use of visuals that would activate the decision-making mechanism in the consumer's brain is ensured. Especially when it is considered that television advertisements, considered as visual elements, direct nutritional habits, a significant problem arises. Because nutritional behaviors directly act on the health of the individual and the quality of life in the long run. The problem of this research was evaluated as to whether visual elements impress healthy lifestyle behaviors, therefore. As part of these explanations, the point of the study is to examine the response to visual elements in food selection in the axis of nutritional behaviors as a healthy lifestyle behavior through EEG. Thus, it will be ensured that individuals' discourse and action similarities and/or differences are revealed.

Along with the Health Transformation Program, health promotion efforts have also gained momentum. The protection and improvement of health is both less costly and more comfortable when compared to the treatment and care of possible diseases, to increase the health level of the individual and the society.

One of the main determinants of living a healthy life is a healthy diet. Healthy eating is a process that starts with the period in the mother's womb and covers periodic nutritional needs at every stage of life. As with acquiring many behaviors at every stage of life, nutritional behavior is shaped by being influenced by many such factors as family, circle of friends, school, written and visual media. Considering the difficulty of developing a change for that behavior after acquiring a behavior, the importance of healthy eating behavior that can be acquired and maintained at an early age can be understood. One of the most important results obtained in the research is that the actions and discourses of individuals on nutrition differ from each other. Although the individual stated that a product was not healthy, his brain activity responded positively to the unhealthy product.

The acquisition and maintenance of healthy eating behavior, which is an important factor within the scope of health promotion, depends on the cooperation of many sectors socially and economically. The Ministry of Health should produce policies with leadership and advocacy responsibility and spread them to other sectors.

Being overweight and obesity, which are mostly due to nutritional habits and a sedentary lifestyle, tend to increase in our country as well as all over the world. It is necessary to develop health campaigns that will encourage individuals to apply the right information by getting the right information from the right people. Considering the family structure in our country, awareness campaigns especially for women can have a positive impact on the nutritional habits of all family members. Again, to ensure the development of positive behavior at early ages, information and education activities should be increased in schools, and practices such as “School Food” should be expanded and implemented effectively. To investigate the effect of the media on health and healthy nutrition, the results of a study in which a health or nutrition campaign, which will be prepared together by social scientists and health professionals, with a larger sample size and covering a longer period, will be presented to the public through the media may be more striking.

Teknostres ve İş Geriliminin Hizmet İnovasyon Davranışına Etkisi: Esnek Çalışma Düzenlemelerinin Aracılık Rolü

Ethem MERDAN
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Kaman Meslek Yüksekokulu
ethem.merdan@ahievran.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-2528-2326

Himmet KARADAL
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İletişim Fakültesi
himmetkaradal[@]ibu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-8050-5564

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1096614
Geliş Tarihi: 31.03.2022	Revize Tarihi: 06.07.2022
	Kabul Tarihi: 07.07.2022

Atıf Bilgisi

Merdan, E. ve Karadal, H. (2022). Teknostres ve iş geriliminin hizmet inovasyon davranışına etkisi: Esnek çalışma düzenlemelerinin aracılık rolü. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 540-557.

ÖZ

Örgütlerde aşırı iş yükü, teknolojik gelişmelere uyum sağlayamama, teknolojiye aşırı maruz kalma ve teknolojinin yoğun kullanımı gibi çeşitli sebeplerle işgörenler teknostrese ve iş gerilimine maruz kalmaktadır. Birey veya örgütün yeni, farklı, gelişmiş ürün ve hizmetleri geliştirmeye yönelik çabaları olarak ifade edilen hizmet inovasyon davranışı teknostres ve iş geriliminden olumsuz etkilenebilir. Esnek çalışma düzenlemeleri ise söz konusu olumsuzluklara ilişkin bir çözüm olabilir. Bu çalışmanın temel amacı, teknostres ve iş geriliminin hizmet inovasyon davranışına etkisinde esnek çalışma düzenlemelerinin aracılık rolünü tespit etmektir. Çalışmada nicel analiz yöntemi kullanılmaktadır. Çalışmanın örneklemini Kırıkkale ilindeki bir çağrı merkezinin işgörenleri oluşturmaktadır (n= 396). Çalışma sonucunda teknostres ile iş gerilimi; teknostres ile esnek çalışma düzenlemeleri; iş gerilimi ile esnek çalışma düzenlemeleri; esnek çalışma düzenlemeleri ile hizmet inovasyon davranışı arasında pozitif yönlü ilişkiler olduğu görülmektedir. Diğer taraftan teknostres ile hizmet inovasyon davranışı; iş gerilimi ile hizmet inovasyon davranışı arasında negatif yönlü ilişkiler belirlenmiştir. Ayrıca çalışmadan elde edilen en önemli bulguya göre, esnek çalışma düzenlemelerinin, Teknostresin hizmet inovasyon davranışına etkisinde ve iş geriliminin hizmet inovasyon davranışına etkisinde aracı etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Teknostres, iş gerilimi, esnek çalışma düzenlemeleri, hizmet inovasyon davranışı, çağrı merkezi.

The Effect of Technostress and Job Tension on Service Innovation Behavior: The Mediating Role of Flexible Working Arrangements

ABSTRACT

Employees are exposed to technostress and job tension due to various reasons such as excessive workload in organizations, inability to adapt to technological developments, overexposure to technology and intensive use of technology. Service innovation behavior, which is expressed as the efforts of an individual or organization to develop new, different, advanced products and services, can be negatively affected by technostress and job tension. Flexible working arrangements can be a solution to these problems. The main purpose of this study is to determine the mediating role of flexible working arrangements in the effect of technostress and job tension on service innovation behavior. Quantitative analysis method is used in the study. The sample of the study consists of the employees of a call center in Kırıkkale (n= 396). As a result of the study, technostress and job tension; flexible working arrangements with technostress; flexible working arrangements with job tension; it is seen that there are positive relations between flexible working arrangements and service innovation behavior. On the other hand, service innovation behavior with technostress; negative relationships were determined between job tension and service innovation behavior. In addition, according to the most important finding obtained from the study, it was determined that flexible working arrangements had a mediating effect on the effect of technostress on service innovation behavior and on the effect of job tension on service innovation behavior.

Keywords: Technostress, job tension, flexibility work arrangement, service innovation behavior, call centre.

Giriş

Teknolojinin yeni ürün ve hizmet geliştirme, hızlı üretim ve hizmet sunma, zaman kazandırma, iş ve sosyal hayatı kolaylaştırma gibi olumlu yönlerinin yanı sıra teknostres gibi olumsuz

sonuçlarıyla da karşılaşmaktadır. Teknolojik belirsizlik ve karmaşıklık sebebiyle gelişmelere hemen uyum sağlayamama, iş ve sosyal hayatta teknolojiyle sürekli iç içe olma, teknolojik alet ve ekipmanları uzun süre kullanma gibi sebeplerle yaşanan sıkıntı olarak ifade edilen teknostres, işgörenlerin etkinliğini ve verimliliğini olumsuz şekilde etkileyebilir. Aşırı iş yükü, çalışma arkadaşları ve müşterilerle yaşanan iletişim sorunları, yöneticilerin adaletsiz uygulamaları, bilgi ve yeteneklerini yeterince kullanamama, yöneticilerle yaşanan çatışmalardan kaynaklı olarak işgörenlerin yaşadığı psikolojik zorlanma durumu anlamına gelen iş gerilimi de işgörenlerin iş hayatında mutsuz ve verimsiz olmalarına neden olabilir. Yeni ve farklı ürünlerin geliştirilmesi, ürün çeşitlendirilmesine yönelik çabaların ortaya konulması anlamına gelen hizmet inovasyon davranışı örgütlerin verimliliğini artırmakla birlikte performanslarının artmasını da sağlayabilir. İşgörenlerin teknostres ve iş gerilimi yaşamaları bu noktada hizmet inovasyon davranışını olumsuz şekilde etkileyebilir. İşgörenleri yer ve zaman bakımından rahatlatarak düzenlemeler anlamına gelen esnek çalışma düzenlemeleri bu olumsuzluğu azaltmaya katkı sağlayabilir. Bu sebeple teknostres, iş gerilimi, esnek çalışma düzenlemeleri ve hizmet inovasyon davranışı arasındaki ilişkilerin ortaya konulması önem taşımaktadır.

Teknostres, iş gerilimi, hizmet inovasyon davranışı ve esnek çalışma düzenlemeleri ile ilgili literatür gözden geçirilmiştir. Atanasoff ve Venable (2017) çalışmalarında teknoloji kullanımı arttıkça stresin ve buna bağlı olarak esnek çalışmanın da arttığını belirlemişlerdir. Dragan ve Lunau (2020), yaptıkları çalışmada dijital teknolojilerin teknostresi artırdığını ve buna bağlı olarak esnek çalışmanın arttığını tespit etmişlerdir. Russell, O'Connell ve McGinnity (2007) çalışmalarında yarı zamanlı çalışma ve esnek zaman uygulamasının iş gerilimini azalttığını belirlemişlerdir. Martínez-Sánchez, Vela-Jiménez, Pérez- Pérez ve Abella-Garcés (2014) çalışmalarında esnek çalışma düzenlemelerinin hizmet inovasyonunu olumlu şekilde etkilediğini tespit etmişlerdir. Weeden (2005) çalışmasında yer ve zaman bakımından yapılan esnek çalışma düzenlemelerinin inovasyonu olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Coenen ve Kok (2014) yaptıkları çalışmada tele-çalışma ve esnek çalışma uygulamalarının yeni ürün geliştirmeyi pozitif yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. Afsar ve Rehman (2015) yaptıkları çalışmada teknostres teorilerinden kişi-örgüt uyumunun inovatif iş davranışını etkilediğini tespit etmiştir. Çetin ve Bülbül (2017) çalışmalarında okul yöneticilerinin teknostres ile bireysel yenilikçi özellikleri arasındaki ilişkiyi araştırmışlar, bireysel yenilikçilik ile tekno karmaşa ve tekno güvensizlik arasında negatif; bireysel yenilikçilik ile tekno belirsizlik arasında ise pozitif yönlü bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

Literatür incelendiğinde teknostres, iş gerilimi, esnek çalışma düzenlemeleri ve hizmet inovasyon davranışı arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların yeterli olmadığı görülmektedir. Örgütlerin daha etkin ve verimli olmalarını sağlamak ve performanslarını artırmak için teknostres, iş gerilimi, esnek çalışma düzenlemeleri ve hizmet inovasyon davranışı arasındaki ilişkilerin araştırılması önem taşımaktadır. Bu bağlamda çalışmanın problemi, *“teknostres ve iş geriliminin hizmet inovasyon davranışı üzerine etkisinde esnek çalışma düzenlemelerinin aracılık rolünü belirlemek”* tir.

Teknostres

Teknostres kavramı ilk defa 1984 yılında psikolog Craig Brod tarafından ortaya konulmuştur ve bireyin teknolojiye yaşanan değişmelere, yeniliklere, yoğunluğa uyum sağlayamaması, karmaşıklığı algılayamaması veya başa çıkamaması nedeniyle yaşadığı bir adaptasyon hastalığı olarak tanımlanmıştır (Ahmad, Amin ve Ismail, 2014, s. 53; Akgün, 2019, s. 43; Akınoğlu, 1993, s. 162; Ayyagari, Grover ve Purvis, 2011, s. 832; Yazıcı ve Koçer, 2014, s. 454). Diğer bir ifadeyle teknostres, işgörenlerin kişi-teknoloji uyumsuzluğu, iş yoğunluğu, teknolojinin hızlı değişimi, işgörenlerin eğitim yetersizliği, teknolojik donanım ve yazılım eksikliği nedeniyle işleri yürütememeleri ve zorlanmaları sonucu kendilerini korkmuş, gergin ve kaygılı hissetmeleridir (Shahrabi, Ghiasi ve Limooni, 2015, s. 518; Sever ve Sever, 2017, s. 40; Tarafdar, Pullins ve Ragu-Nathan, 2011, s. 3; Wang, Shu ve Tu, 2005, s. 754; Wang, Shu ve Tu, 2008, s. 3004). Bu ifadelerden hareketle teknostres, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı sırasında karşılaşılan iş yoğunluğu,

karmaşıklık, anlayamama, belirsizlik, uyumsuzluk ve güvensizlik sonucu yaşadığı psikolojik zorlanma durumu” şeklinde ifade edilebilir (Merdan, 2021, s. 12).

Çalışma veya sosyal hayatta yaşanan olumsuz duygular kötü strese (distress), olumlu duygular ise iyi strese (eustress) yol açmaktadır (Salo, Pirkkalainen, Makkonen ve Hekkala, 2018, s. 4). Bu bağlamda teknostres, tekno iyi stres (techno eustress) ve tekno kötü stres (techno distress) şeklinde ikiye ayrılabilir (Califf, Sarker, Sarker ve Fitzgerald, 2015, s. 4). Tekno iyi stres, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı sırasında bireylerin zorlandıkları ve aynı zamanda da heyecanlandıkları, olumlu sonuçlar elde etmek için motive oldukları stres türüdür. Tekno kötü stres ise, bireylerin bilgi ve iletişim teknolojilerini bir tehdit olarak gördükleri, zarar göreceklere endişesine kapıldıkları ve teknolojiyenin uzaklaşmalarına neden olan durumlardır (Tarafdar, Maier, Laumer ve Weitzel, 2019, s. 13-14).

Teknostres; tekno aşırı yük, tekno karmaşıklık, tekno belirsizlik, tekno istila, tekno güvensizlik olmak üzere beş boyuta ayrılabilir (Tarafdar, Tu, Ragu-Nathan ve Ragu-Nathan, 2007, s. 315; Tarafdar, Tu, Ragu-Nathan ve Ragu-Nathan, 2011, s. 115). Tekno aşırı yük (Techno-overload), işgörenlerin teknolojiyi kullanırken daha hızlı ve daha uzun süre çalışmaları, yapabileceklerinden daha fazla görevi yerine getirmeleri istendiğinde hissettikleri yük nedeniyle yaşadıkları strestir (Park ve Cho, 2016, s. 67; Tarafdar vd., 2007, s. 315; Wang vd., 2005, s. 755). Tekno karmaşıklık (Techno-complexity), işgörenlerin hızla değişen teknolojik alet ve ekipmanları, yeni donanım ve yazılımları öğrenme, anlama ve işinde uygulama konusunda kendini yetersiz hissetmesi, zorlanması nedeniyle daha fazla çaba ve zaman harcaması sonucu yaşadığı strestir (Wang vd., 2005, s. 755; Tarafdar vd., 2007, s. 315). Tekno belirsizlik (Techno-uncertainty), teknolojik uygulamaların sürekli güncellenmesi ve değişmesi nedeniyle kişinin bazı uygulamalarda tecrübe kazanamamaları ve uzmanlaşamamaları sonucu bilgilerinin yetersiz olduğunu düşünmeleri nedeniyle kendilerini kaygılı ve kararsız hissetmesi sonucu yaşadığı strestir (Park ve Cho, 2016, s. 67; Tarafdar vd., 2011, s. 117). Tekno istila (Techno-invasion), teknolojik yeniliklerin bireylerin iş saatlerinde, tatillerinde ve sosyal yaşamlarında sürekli yer alması sebebiyle kişisel veya aile yaşamını ihmal etmesi, daha az zaman harcaması ve tatillerini feda etmesi sonucu yaşadığı stres durumudur (Tarafdar vd., 2011, s. 116; Wang vd., 2005, s. 755). Tekno güvensizlik (Techno-insecurity), işgörenlerin kullandıkları teknolojileri kendilerinden daha iyi bilen kişilere bırakmak durumunda kaldıkları ve işlerini kaybetme korkusu yaşadıkları durum olarak ifade edilebilir (Chen, 2015, s. 68-69; Wang vd., 2005, s. 755).

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin karmaşık bir yapıya sahip olması, teknolojik yeniliklerin zor öğrenilmesi, teknolojik değişimlere kolay uyum sağlanamaması, fazla ve uzun süre teknolojik araçlarla çalışılması, iş yükünün fazla olması, yaşanan teknik sorun ve hatalara hemen çözüm bulunamaması teknostres nedenleri olarak sıralanabilir (Çetin ve Bülbül, 2017, s. 1242; Hudiburg, 1989, s. 767; Ragu-Nathan, Tarafdar, Ragu-Nathan ve Tu, 2008, s. 422). Diğer teknostres nedenleri ise işgörenin yeterli eğitime sahip olmaması, bireylerin yaşadığı teknolojik yorgunluk ve isteksizlik, teknolojik uygulamaların standartlaştırılmaması, teknolojik karmaşa, teknolojik donanım ve yazılım konusundaki eksiklik, teknolojik uygulamalara duyulan güvensizlik, teknolojik araçların kullanımına alışkın olmama ve teknolojiye uzun süre maruz kalma olarak sıralanabilir (Agbu ve Olubiyi, 2011, s. 1654; Hung, Lien, Fang ve Mclean, 2015, s. 144; Küçükvardar ve Tingöy, 2018, s. 121; Shahrabi vd., 2015, s. 518).

Teknostres sonucunda bireyler panik, kaygı, direnç, teknofobi, zihinsel ve bedensel yorgunluk, fiziksel rahatsızlıklar, hoşgörüsüzlük ve mükemmeliyetçilik, baş ağrısı, kas ve eklem ağrıları, halsizlik ve uykusuzluk yaşayabilirler (Ansah, Azasoo ve Adu, 2016, s. 4). Bunların yanısıra teknostres bireylerin bilgi ve iletişim teknolojilerine karşı anksiyete, korku ve teknofobi yaşamalarına, teknolojik yeniliklerden uzaklaşmalarına sebep olmaktadır (Çetin ve Bülbül, 2017, s. 1243).

İş Gerilimi

Gerilim, bireyin ruhsal dengesinin bozulmasına neden olan uyarıcılara karşı organizmanın gösterdiği belirsiz tepkilerdir (Genç, 1994, s. 371). İş gerilimi ise işgörenlerin iş ortamında

algıladıkları karmaşık durumlara vermiş oldukları psikolojik tepkiler olarak ifade edilebilir (Chrisholm, Kasl ve Eskenazi, 1983, s. 387). Ya da iş gerilimi kaygı, stres, tatminsizlik şeklinde savunmacı davranışlara neden olmakla birlikte, işgören performansını ve örgütsel performansı olumsuz şekilde etkileyen psikolojik ve fizyolojik tepkilerdir (Lau ve Tan, 2006, s. 173). İş gerilimi, iş hayatındaki birtakım olumsuz sebeplerden dolayı işgörenin psikolojik yapısının yanısıra fiziksel yapısının da etkilenmesine yol açan ve bireyin tatminsizliğine, mutsuzluğuna, verimsizliğine neden olan tepkiler olarak da tanımlanabilir (Merdan, 2021, s. 33).

Aşırı iş yoğunluğu, işgörenler arası yaşanan çatışmalar, görev belirsizliği ve yetkiden fazla sorumluluk yüklenmesi örgütsel anlamda iş geriliminin nedenleri olarak sıralanabilir (MacKinnon, 1978, s. 322). Bunların yanısıra yükselme olanaklarının yetersiz olması, fiziksel imkânların kötü olması, müşterilerle, yöneticilerle ve iş arkadaşlarıyla yaşanan iletişim sorunları ve çatışmalar da iş gerilimine neden olan sebepler olabilir.

İş gerilimi, örgütlerde arzu edilmeyen sonuçlar doğurmaktadır. İş gerilimi sonucu kaza riski artabilir, birey tükenmişlik sendromu yaşayabilir, daha fazla alkol ve sigara kullanabilir, zihinsel ve ruhsal rahatsızlıklar yaşayabilir (Doncevic, Romelsjö ve Theorell, 1998, s. 106). Ayrıca birey depresyona girebilir, endişe, korku, heyecan, kas gerilimi, kramp tarzı ağrılar, uyku problemi ve tatminsizlik yaşayabilir (Aslan, Alparslan, Aslan, Kesepara ve Ünal, 1998, s. 4).

Esnek Çalışma Düzenlemeleri

Esnek çalışma, örgütteki işgücünün kullanımı konusunda geleneksel yaklaşıma alternatif olarak ortaya çıkmış, işveren ve işgörene kolaylıklar sağlayan düzenlemelerdir (Özgener, 2005, s. 53). Başka bir ifadeyle esnek çalışma, işgörene işini yaparken yer ve zaman konusunda rahatlık sağlayan, resmi ya da gayri resmi politika ve uygulamalar olarak ifade edilebilir (Maxwell, Rankine, Bell ve MacVicar, 2007, s. 138). Bu bağlamda esnek çalışma düzenlemeleri, işgörenlerin işleriyle sosyal yaşamları arasında uyum oluşmasını sağlayan uygulamalar olarak tanımlanabilir (Capnary, Rachmawati ve Agung, 2018, s. 218). Esnek çalışma düzenlemeleri, işgörenlerin işlerine ve kişisel ihtiyaçlarına göre bir işi yer, zaman ve miktar bakımından düzenlenmelerine fırsat veren, işgörenin etkin ve verimli olmasını sağlayan düzenlemelerdir (Abdel, Ashoush, Elsayed ve Younis 2015, s. 37; Ciarniene ve Vienazindiene, 2018, s. 85; Hyland, 1999, s. 7; Menezes ve Kelliher, 2011, s. 453).

Teknolojik yeniliklerin iş hayatında uygulanması, işletmelerin ekonomiye uyum yeteneği ve rekabet edebilirliğini artırmak, işgörenlerin çalışma saatlerini istediği şekilde düzenlemelerini sağlamak, istihdamın artırılmasını sağlamak, iş-yaşam dengesini sağlamak, teknik ve ekonomik yönden oluşan güçlükleri azaltmak, sektörde oluşan değişiklikler esnek çalışma düzenlemelerinin nedenleri olarak sıralanabilir (Bacak ve Şahin, 2005, s. 329-331; Demir ve Gerşil, 2008, s. 72).

Esnek çalışma düzenlemeleri iş tatmininin, işe bağlılığın, işe katılımın ve verimliliğin artması, iş stresinin, işe gecikme ve devamsızlığın azaltılması, işgören ihtiyacının karşılanması, iş-aile dengesinin sağlanması gibi olumlu sonuçları vardır (Hussain, Zehou, Haq ve Anjum, 2014, s. 109; Kirel, 1999, s. 117-118; Papalexandris ve Kramar, 1997, s. 583; Scandura ve Lankau, 1997, s. 378). İşgücü maliyetlerinin artması, işlerin programlanması, yönetilmesi ve koordinasyonunda güçlük yaşanması, esnek çalışma saatlerinin yeterince denetlenememesi esnek çalışma düzenlemelerinin olumsuz sonuçları olarak sıralanabilir (Kirel, 1999, s. 117-118; Scandura ve Lankau, 1997, s. 378).

Hizmet İnovasyon Davranışı

Hizmet, insan ihtiyaçlarını karşılayan ve maddi nitelik taşımayan yararlı çalışmalardır (Taslak ve Kara, 2017, s. 17). Yeni durumlar karşısında çözüm üretme yeteneği olarak tanımlanan inovasyon (Littunen, 2000, s. 295), ürünlerin, hizmetlerin, fikirlerin ve süreçlerin yeni ve farklı şekilde üretilmesi anlamına da gelmektedir (Erdem, 2021, s. 518; Hjalager, 2010, s. 2;). Hizmet inovasyon davranışı ise, örgütün rekabet stratejisini geliştirmek ve daha iyi noktalara getirmek için hizmet becerilerinin geliştirilmesidir (Hussain, Konar ve Ali, 2016, s. 37). Başka bir ifadeyle işgörenin yapılacak hizmetle

ilgili yeni fikirleri, teknikleri, uygulamaları araştırması ve hayata geçirmesidir (Lu ve Hsu, 2018, s. 5). Bu ifadelerden yola çıkarak hizmet inovasyon davranışı, rakiplerle daha iyi mücadele edebilmek, pazar payını büyütmek için örgütün sunduğu hizmetlerde farklılık, yenileme, geliştirme, değiştirme, güncelleme sağlamak için gösterilen davranışlar olarak tanımlanabilir (Merdan, 2021, s. 65).

Hizmet inovasyon davranışı, örgütsel performansın işgörenler ve müşteriler üzerindeki etkisini artırması (Lee ve Hyun, 2015, s. 1627); örgütlerin gelen taleplere daha iyi ve hızlı yanıt vermesi açısından önemlidir (Hussain vd., 2016, s. 37). Dolayısıyla iyi bir hizmet inovasyon davranışı güçlendirilmiş, desteklenmiş, yetkilendirilmiş işgörenlerin örgütte var olması ile sağlanabilir (Öğüt, Aygen ve Demirsel, 2007, s. 165). Bu sebeple örgüt nitelikli, değişime ve gelişime uyum sağlayabilen, öğrenmeye hevesli, iş süreçlerinde sorumluluk almaktan kaçınmayan işgörenlerle çalışmalıdır.

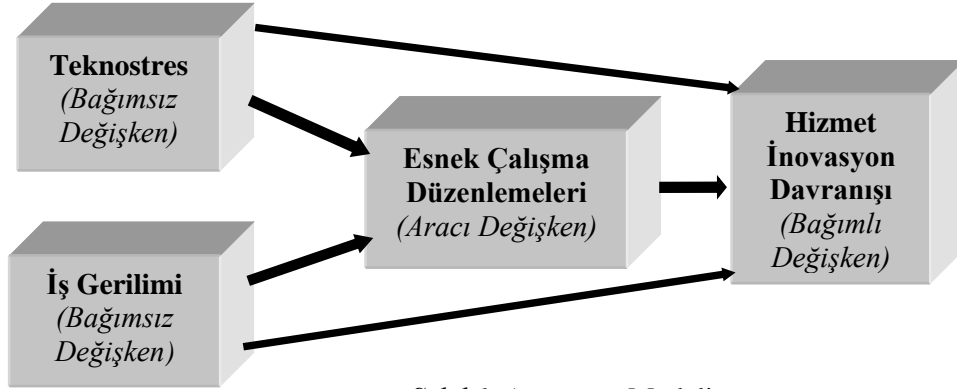
İşgörenin sahip olduğu kişilik özellikleri, yöneticinin tutumu, örgütün iklimi, çalışma grubunun uyumu (Scott ve Bruce, 1994, s. 582; Subramaniam, 2012, s. 385); örgütsel kültür ve değerler, örgüte kazandırılan yeniliklerin ödüllendirilmesi, yeterli kaynağın sağlanması, yönetim şekli, örgütsel yapı (Kamran ve Ganjina, 2017, s. 32); inovatif fikirlerin üretilmesi, uygulanması ve öğretilmesi, inovatif fikir ortaya koyanların desteklenmesi, önemsenmesi ve ödüllendirilmesi, inovatif iklimin ve bakış açısının örgüte kazandırılması (Kavas, 2017, s. 144) hizmet inovasyon davranışını etkileyen faktörler olarak sıralanabilir.

Yöntem

Araştırmanın yöntem kısmında, araştırma modeli ve hipotezlerine, araştırmanın evreni ve örnekleme, veri toplama araçları ve analiz yöntemlerine yer verilmiştir. Ayrıca araştırma etiği başlığında etik kurul izni ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Şekil-1’de çalışmanın araştırma modeli sunulmuştur:

Şekil 1. Araştırma Modeli

Çalışmanın amacına ve araştırma modeline göre aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur:

H1: Teknostres, esnek çalışma düzenlemeleri üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

H2: İş gerilimi, esnek çalışma düzenlemeleri üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

H3: Esnek çalışma düzenlemeleri, hizmet inovasyon davranışı üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

H4: Teknostres, hizmet inovasyon davranışı üzerinde negatif etkiye sahiptir.

H5: İş gerilimi, hizmet inovasyon davranışı üzerinde negatif etkiye sahiptir.

H6: Esnek çalışma düzenlemelerinin, teknostres ile hizmet inovasyon davranışı arasındaki ilişkide aracı rolü vardır.

H7: Esnek çalışma düzenlemelerinin, iş gerilimi ile hizmet inovasyon davranışı arasındaki ilişkide aracı rolü vardır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışmanın evreni Türkiye'deki çağrı merkezlerinin işgörenleri oluşturmaktadır. Türkiye'de çağrı merkezlerinde istihdam edilen işgören sayısı 2019 yılı itibarıyla 115.000 olarak belirlenmiştir (Çağrı Merkezi Derneği, 2019). Çalışmanın örnekleme ise Kırıkkale'deki bir çağrı merkezinin işgörenleri olarak belirlenmiş ve işgörelere çevrimiçi olarak hazırlanmış soru formunun uygulanması sonucu veriler elde edilmiştir.

Çalışmada gerekli izinlerin alınması, maliyet, zaman ve esnek işletme sayısının az olması gibi kısıtlar göz önüne alınarak tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. % 5 hata (% 95 güven) ile örnekleme belirlenmek istendiğinde, evrenin 100.000 birimden oluştuğu durumda 383, 1.000.000 birimden oluştuğu durumda ise 384'tür (Cohen, Manion, ve Morrison, 2000, s. 95; Tutar ve Erdem, 2020, s. 244).

Örnekleme sayısına göre hazırlanan soru formu çağrı merkezi işgörelere uygulanmıştır. Soru formlarının geri dönüş oranı ve eksik/hatalı dönmesi durumu göz önünde tutularak 1000 işgörelere mail atılmıştır ve bu maillerden % 40,7 oranında (407 kişi) dönüş yapılmıştır. Elde edilen soru formlarından 11 tanesi eksik ve hatalı kodlamalar nedeniyle analiz kapsamı dışında tutulmuş ve toplam 396 işgörelenden elde edilen veriler analize tabi tutulmuştur.

Veri Toplama Araçları ve Analiz Yöntemleri

Veriler, geliştirilen soru formu aracılığıyla toplanmıştır. Soru formunun ilk bölümünde demografik özelliklere ilişkin ifadeler bulunmaktadır. İkinci bölümünde Alam (2016) tarafından geliştirilen ve 14 ifadeden oluşan teknostres ölçeği; üçüncü bölümünde Kahn, Wolfe, Quinn ve Snoek (1964) tarafından oluşturulmuş olan 15 ifadeden oluşan iş gerilimi ölçeği; dördüncü bölümünde Albion (2004) tarafından geliştirilmiş olan ve 13 ifadeden oluşan esnek çalışma düzenlemeleri ölçeği; beşinci bölümünde Hu, Horng ve Christine (2009) tarafından geliştirilen ve 6 ifadeden oluşan Hizmet İnovasyon Davranışı ölçeği yer almaktadır. Katılımcıların her bir ifadeye vereceği cevap için 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır.

Çalışmada nicel araştırma yöntemi uygulanmıştır. Soru formu öncelikle basılı form şeklinde oluşturulmuş, daha sonra "Google Form" uygulamasına dönüştürülmüştür. Dijital form, katılımcılara e-posta olarak gönderilmiştir. Elde edilen veriler istatistiksel analize tabi tutulmuştur. Teknostres ve iş geriliminin hizmet inovasyon davranışı üzerine etkisinde esnek çalışma düzenlemelerinin aracılık rolü Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) ile analiz edilmiştir.

Araştırma Etiği

Araştırma kapsamında Aksaray Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 24.04.2020 tarih ve 2020/03/02 Karar Numarasıyla Etik Kurul İzni alınmıştır.

Bulgular

Demografik veriler incelendiğinde katılımcıların büyük yarısı (%50) 26-30 yaş grubundadır. Katılımcıların yarıdan fazlası (%70) kadınlardan oluşmaktadır ve büyük çoğunluğun % 67'si bekârdır. Katılımcıların % 70'inin ise çocuğu yoktur. Katılımcıların önemli bir kısmı (%45) önlisans mezunudur, %80'i müşteri temsilcisidir, %81'i 2000-5000 TL arası aylık gelire sahiptir. İşgörelere ailesinin aylık gelir durumlarına bakıldığında % 67'sinin 2000-5000 TL arası aylık gelire sahip oldukları ve %74,2'sinin İç Anadolu Bölgesi'nde yaşadıkları gözlenmiştir. Katılımcıların %50'sinin babası, % 62'sinin ise annesi ilköğretim mezunudur. Katılımcıların büyük çoğunluğu %71'i 1-3 yıl arası çalışma deneyimine sahiptir, % 60'ı vardiyalı çalışmaktadır, % 67'si çalışma saati ve çalışma yeri esnekliği düzenlemelerinden faydalanmaktadır. %82,8 ile haftalık çalışma süreleri, 40 saatten fazladır. Ölçeklerin güvenilirlik analizine ilişkin Cronbach Alpha değerleri Tablo 1'de yer almaktadır:

Araştırma ölçeklerine ilişkin güvenilirlik analiz sonuçları Tablo 1’de gösterilmiştir:

Tablo 1

Araştırma Ölçeklerine İlişkin Cronbach Alpha Değerleri

Ölçekler	Ölçme Aralığı	İfade Sayısı	α Katsayısı
Teknostres	5’li Likert	14	0.870
İş Gerilimi	5’li Likert	15	0.962
Esnek Çalışma Düzenlemeleri	5’li Likert	13	0.844
Hizmet İnovasyon Davranışı	5’li Likert	6	0.903

Tablo 1’de görüleceği üzere teknostres ölçeği için $\alpha=0.870$, iş gerilimi ölçeği için $\alpha=0.962$, esnek çalışma düzenlemeleri ölçeği $\alpha=0.844$ ve hizmet inovasyon davranışı ölçeği için $\alpha=0.903$ olarak belirlenmiştir. Bu bulgulara göre çalışmada kullanılan ölçeklerin güvenilir düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Ölçüm modeline yönelik doğrulayıcı faktör analizi sonuçları ve uyum iyiliği değerleri Tablo 2’de gösterilmiştir:

Tablo 2

Ölçüm Modelinin DFA Sonuçları

Ölçek	İfade	Std. Faktör Yükleri	t değeri***	BYG	OAV
Teknostres	TS1	0.868	21.450	.906	.664
	TS2	0.837	22.486		
	TS3	0.874	20.214		
	TS4	0.823	22.695		
	TS5	0.557	11.627		
İş Gerilimi	İG1	0.804	18.814	.954	.633
	İG2	0.813	19.010		
	İG3	0.822	19.939		
	İG4	0.846	19.780		
	İG5	0.845	18.629		
	İG6	0.808	18.123		
	İG7	0.797	17.499		
	İG8	0.774	17.455		
	İG9	0.774	17.132		
	İG10	0.764	16.720		
Esnek Çalışma Düzenlemeleri	İG13	0.757	17.393	.866	.524
	İG15	0.748	18.814		
	EÇD7	0.642	14.179		
	EÇD8	0.822	12.071		
	EÇD9	0.797	15.787		
	EÇD10	0.780	14.793		
Hizmet İnovasyon Davranışı	EÇD11	0.610	11.591	.896	.592
	EÇD12	0.647	11.270		
	HİD1	0.654	10.776		
	HİD2	0.684	11.646		
	HİD3	0.789	12.734		
	HİD4	0.834	14.837		
HİD5	0.880	14.445	13.801		
HİD6	0.755				

χ^2/df : 2.37, GFI: 0.893, CFI: 0.941, NFI: 0.903, TLI: 0.934, RMSEA: 0.059

*1’e sabitlenmiş olduğunu ifade eder. *** $p<.001$

Tablo 2’de görüldüğü üzere, ele alınan verilerin ölçüm modeline uyumu χ^2/sd , RMSEA, GFI, TLI, CFI ve NFI uyum iyiliği değerleri ile test edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, χ^2/sd değeri 2.37 yani 5’in altında olduğu için model bu açıdan uyum ölçütünü karşılamaktadır. Bununla birlikte GFI = 0.893, CFI = 0.941, NFI = 0.903, TLI = 0.934 ve RMSEA = 0.059 göstergeleri açısından da verilerle uyumlu olduğu görülmektedir.

Ölçek maddelerinin standartlaştırılmış faktör yükleri 0.557 ile 0.880 arasında değişmektedir. Bu yüklerin 0.50 değerinin üzerinde olması ölçütün sağlanmış olduğunu göstermektedir (Hair, Black, Babin, Anderson ve Tatham, 2006). Doğrulayıcı faktör analizleri sonucunda öncelikle elde edilen uyum iyiliği değerleri yeterli görülmediğinden faktör yükü düşük olan ifadeler çalışma kapsamından çıkarılmıştır. Teknostres ölçeğinin 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13 ve 14. ifadeleri; iş gerilimi ölçeğinin 11, 12 ve 14. ifadeleri; esnek çalışma düzenlemeleri ölçeğinden 1, 2, 3, 4, 5 ve 6. ve 13. ifadeler analiz kapsamından çıkarılmıştır. 29 ifade 4 faktöre dağılmıştır. Bu faktör değerlerinin parametrik sınamada t-değerlerinin 10.776 ile 22.695 arasında değişmekte olması, istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir (Hair vd., 2006).

Doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına bakıldığında bütün faktör yüklerinin 0.50'nin üzerinde olduğu, Birleşik Yapı Geçerliliği (BYG) değerlerinin 0.70'in üzerinde olduğu ve Ortalama Açıklanan Varyans (OAV) değerlerinin 0.50'nin üzerinde olduğu görülmektedir. Bu bağlamda tüm ölçekler için yakınsama geçerliliğinin sağlandığı söylenebilir. Bu nedenle çalışmaya 4 faktörlü (ilişkili) model ile devam edilmiştir. İraksama geçerliliğine gelince (ayrıt edici geçerlilik), OAV değerlerinin 0.50'yi geçtiği görülmektedir. Görüldüğü üzere tüm ölçeklerin yakınsama ve iraksama geçerliliği sağlandığından ölçeklerde yapı geçerliliğinin de sağlandığı söylenebilir.

Tablo 3'te teknostres, iş gerilimi, esnek çalışma düzenlemeleri ve hizmet inovasyon davranışı arasındaki ilişkiyi gösteren korelasyon analizi sonuçları yer almaktadır ve ölçüm modelindeki tüm değişkenler arasındaki korelasyon katsayılarının 0.80'den düşük olduğu görülmektedir. Bu sebeple de ayrıt edici geçerlilik koşullarının tekrar sağlandığı belirtilebilir (Kline, 2011).

Tablo 3
Ölçüm Modelindeki Değişkenler Arasındaki Korelasyon Katsayıları

Değişkenler	\bar{x}	St. Sapma	1	2	3	4
Teknostres	3.16	0.677	1,00			
İş Gerilimi	3.49	0.884	.687**	1,00		
Esnek Çalışma Düzenlemeleri	3.43	0.574	.431**	.496**	1,00	
Hizmet İnovasyon Davranışı	3.61	0.764	-.076*	-.038*	.114*	1,00

*p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001

Tablo 3 incelendiğinde teknostres ile iş gerilimi ($r= 0,687$; $p<0.01$) arasında; teknostres ile esnek çalışma düzenlemeleri ($r= 0,431$; $p<0.01$) arasında; iş gerilimi ile esnek çalışma düzenlemeleri ($r= 0,496$; $p<0.01$) arasında; esnek çalışma düzenlemeleri ile hizmet inovasyon davranışı arasında ($r= 0,114$; $p<0.01$) pozitif yönlü ilişkiler olduğu görülmektedir. Diğer taraftan teknostres ile hizmet inovasyon davranışı ($r= - 0,076$; $p<0.01$) arasında; iş gerilimi ile hizmet inovasyon davranışı ($r= - 0,038$; $p<0.01$) arasında negatif yönlü ilişkiler belirlenmiştir.

Yapısal Eşitlik Modeli'nde yol katsayılarını ve anlamlılık düzeyini değerlendirmek amacıyla önyükleme yöntemi (bootstrapping analysis) kullanılmaktadır. Bu yöntem örneklemden örneklem türetmek için kullanılır ve amaç, asıl örneklemeden çok sayıda alt örneklem oluşturmaktır. Böylece her bir alt örneklemden oluşan parametrelerin dağılımına bakılabilir. Örneklem sayısı 5000 olarak kabul edilmektedir (Civelek, 2018, s. 110; Streukens ve Leroi-Werelds, 2016, s. 619-620). Aşağıdaki Tablo 4'te yapısal model ve hipotez sonuçları yer almaktadır.

Tablo 4
Yapısal Model ve Hipotez Sonuçları

	Toplam Etki	Doğrudan Etki	Aracı Etki	Alt Sınır	Üst Sınır	P
TS-EÇD	0.178	0.178	-	-	-	-
İG-EÇD	0.397	0.397	-	-	-	-
TS-HİD	-0.069	-0.101	0.033	0.024	0.077	0.003**
İG-HİD	0.005	-0.068	0.073	0.039	0.137	0.005**
EÇD-HİD	0.183	0.183	-	-	-	-

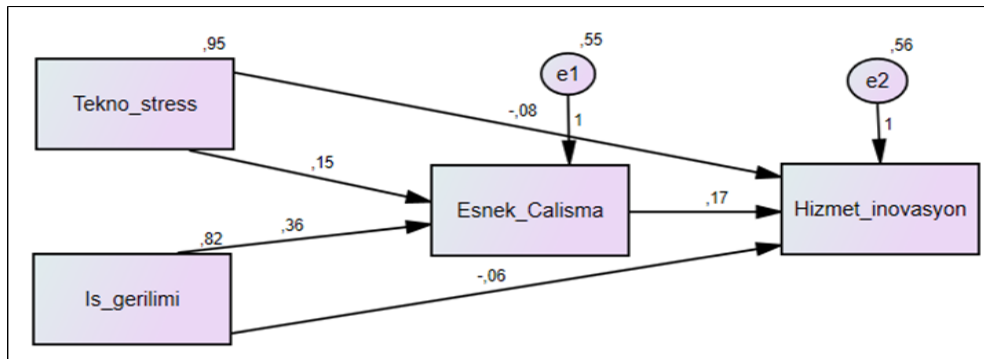
Not: β , Standart Beta; S.H, Standart Hata; *0.1 düzeyinde anlamlıdır (çift-yönlü); **0.05 düzeyinde anlamlıdır (çift-yönlü) ***0.001 düzeyinde anlamlıdır (çift-yönlü)

Tablo 4’te görüleceği üzere değişkenler arasında doğrudan, dolaylı ve aracı etkiler yer almaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda;

- Teknostres, esnek çalışma düzenlemeleri üzerinde pozitif etkiye sahiptir ($\beta = 0.178$; $p < 0.01$). Yani, teknostresde 1 birimlik artış, esnek çalışma düzenlemelerinde 0.178 birimlik artışa neden olmaktadır. Bu nedenle H1 hipotezi kabul edilmektedir.
- İş gerilimi de esnek çalışma düzenlemeleri üzerinde pozitif etkiye sahiptir ($\beta = 0.397$; $p < 0.01$). Başka bir deyişle, iş geriliminde 1 birimlik bir artış, esnek çalışma düzenlemeleri 0.397 birimlik artışa yol açmaktadır. Bu araştırma bulgusuna göre H2 hipotezi kabul edilmektedir.
- Esnek çalışma düzenlemeleri, hizmet inovasyon davranışı üzerinde pozitif etkiye sahiptir ($\beta = 0.183$; $p < 0.01$). Yani, esnek çalışma düzenlemelerinde 1 birimlik artış, hizmet inovasyon davranışında 0.183 birimlik artışa yol açmaktadır. Bu araştırma bulgusu göz önüne alındığında H3 hipotezi de kabul edilmektedir.
- Teknostres, hizmet inovasyon davranışı üzerinde negatif bir etkiye sahiptir ($\beta = -0.101$; $p < 0.01$). Yani, teknostresdeki 1 birimlik bir artış, hizmet inovasyon davranışında -0.101 birimlik azalışa yol açmaktadır. Bu bağlamda H4 hipotezi kabul edilmektedir.
- İş gerilimi de hizmet inovasyon davranışı üzerinde negatif etkiye sahiptir ($\beta = -0.068$; $p < 0.01$). Başka bir deyişle, iş gerilimindeki 1 birimlik bir artış, hizmet inovasyon davranışında -0.068 birimlik azalışa yol açmaktadır. Bu doğrultuda H5 hipotezide kabul edilmektedir.
- Teknostresin hizmet inovasyon davranışı üzerindeki doğrudan etkisinin ($\beta = -0.101$; $p < 0.01$); teknostresin hizmet inovasyon davranışı üzerindeki toplam etkisinin ($\beta = -0.069$; $p < 0.01$) olduğu görülmektedir. Bu bağlamda esnek çalışma düzenlemelerinin teknostres ile hizmet inovasyon davranışı arasındaki ilişkide aracı etkisinin % 3,3 ($\beta = 0.033$; $p = 0.003 < 0.05$) olduğu bulunmuştur. Bu bağlamda H6 hipotezi desteklenmektedir.
- İş geriliminin hizmet inovasyon davranışı üzerindeki doğrudan etkisinin ($\beta = -0.068$; $p < 0.01$); iş geriliminin hizmet inovasyon davranışı üzerindeki toplam etkisinin ($\beta = 0.005$; $p < 0.01$) olduğu görülmektedir. Bu bağlamda esnek çalışma düzenlemelerinin iş gerilimi ile hizmet inovasyon davranışı arasındaki ilişkide aracı etkisinin % 7,3 ($\beta = 0.073$; $p = 0.005 < 0,05$) olduğu bulunmuştur. Bu bağlamda H7 hipotezi desteklenmektedir.

Bootstrapping analiz sonuçlarına göre Tablo 4’te görüleceği üzere, şayet 396 değil de 3960 kişiye soru formu doldurtulup analiz yapılırsa da, başka bir ifadeyle soru formu miktarlarının değişmesi durumunda esnek çalışma düzenlemelerinin teknostres ile hizmet inovasyonu ilişkisinde en az %2, en fazla %7 oranında aracı etkisinin; esnek çalışma düzenlemelerinin iş gerilimi ile hizmet inovasyonu ilişkisinde ise en az %3, en fazla %13 oranında aracı etkisinin bulunacağı belirlenmiştir.

Bu açıklamalardan hareketle teknostres, iş gerilimi ve hizmet inovasyon davranışı ilişkisinde esnek çalışma düzenlemelerinin aracılık etkisine ilişkin yapısal eşitlik modeli Şekil 2’deki gibidir:

Şekil 2. Yapısal Eşitlik Modeli Sonuçları

Şekil 2’den görüleceği üzere bağımsız değişken teknostresin ve iş geriliminin bağımlı değişken hizmet inovasyon davranışındaki varyansı açıklama oranı %56 ($R^2 = 0.56$); teknostresin ve iş geriliminin aracı değişken esnek çalışma düzenlemelerindeki varyansı açıklama oranı %55 ($R^2 = 0.55$)

olarak hesaplanmıştır. Yani aracı değişken modele dâhil edildiğinde bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisinde azalma ($c < c$) olduğundan kısmi aracı rolü oynadığı söylenebilir.

Sonuç

Çalışmanın amacı, teknostres ve iş geriliminin hizmet inovasyon davranışına etkisinde esnek çalışma düzenlemelerinin aracılık rolünü belirlemektir. Çalışma Kırıkkale ilindeki bir çağrı merkezindeki işgörenlere yönelik gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada yedi hipotez test edilmiştir. Birinci hipotezde; teknostresin esnek çalışma düzenlemeleri üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu varsayılmıştır. Analizler sonucunda elde edilen bulguya göre, teknostres arttıkça esnek çalışma düzenlemeleri de artmaktadır. Bu sonuç, teknostresin artması durumunda esnek çalışma düzenlemelerine ihtiyaç duyulduğu şeklinde yorumlanabilir. Nitekim Weale, Wells ve Oakman (2017) ile Atanasoff ve Venable (2017) çalışması da bu çalışmadan elde edilen sonucu desteklemektedir. Dragano ve Lunau (2020) dijital teknolojilerin teknostresi artırdığını ve buna bağlı olarak esnekliğin de artacağını belirtmişlerdir. Görüldüğü üzere, çalışmanın ilk hipotezi yapılan diğer araştırmalarla da desteklenmektedir. Bu sonuçlardan hareketle, teknostresin azaltılabilmesi için esnek çalışma düzenlemelerinin çağdaş bir yönetim yaklaşımı olarak uygulanabileceği söylenebilir.

İkinci hipotezde; iş geriliminin esnek çalışma düzenlemeleri üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu varsayılmıştır. Analizler sonucunda elde edilen bulguya göre, iş geriliminin artmasıyla esnek çalışma düzenlemeleri de artmaktadır. Bu sonuç, iş gerilimini azaltmak için esnek çalışma düzenlemelerini artırmak gerektiği şeklinde yorumlanabilir. Russell vd. (2007) çalışmasında esnek çalışma düzenlemelerinin iş gerilimini azalttığını ortaya koymaları bu çalışmada elde edilen bulguyu desteklemektedir. Tabiatıyla esnek çalışma düzenlemelerinin işgöreni fiziksel ve duygusal olarak rahatlatabileceği ileri sürülebilir.

Üçüncü hipotezde; esnek çalışma düzenlemelerinin hizmet inovasyon davranışı üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu varsayılmıştır. Elde edilen bulguya göre esnek çalışma düzenlemelerinin artmasıyla hizmet inovasyon davranışı da artmaktadır. Buna göre yer ve zaman esnekliğinin sağlanmasıyla birlikte, işgörenlerin hizmet inovasyon davranışında iyileşmeler gerçekleşecektir. Nitekim Martínez Sánchez vd. (2014) ile Weeden'ın (2005) çalışmasında esnek çalışma düzenlemelerinin hizmet inovasyon davranışını etkilediğini belirlemeleri, bu çalışmadan elde edilen bulguyu desteklemektedir. Coenen ve Kok (2014) ise, esnek çalışma düzenlemelerinin yeni ürün geliştirmeyi olumlu yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. Yapılan bu çalışmalardan da anlaşılacağı üzere, esnek çalışma düzenlemelerinin işgörenlerin hizmet inovasyon davranışı sergilenmesinde etkin olduğu anlaşılmaktadır. Örgütlerde işgörenlere zaman ve yer bakımından esneklik sağlanmasının, örneğin işgörenlerin özel durumları dikkate alınarak evden çalışma gibi imkânların sunulması faydalı olacaktır. Esnek çalışma düzenlemelerinin iç girişimciliği ve inovasyonu geliştireceği varsayılabilir.

Dördüncü hipotezde; teknostresin hizmet inovasyon davranışı üzerinde negatif etkiye sahip olduğu varsayılmaktadır. Araştırma sonucunda elde edilen bulguya göre, teknostres arttıkça hizmet inovasyon davranışı azalmaktadır. Buna göre, teknostres işgörenlerin yeni fikir ve yöntemler geliştirmelerine engel teşkil etmekte, dolayısıyla hizmet inovasyon davranışını azaltmaktadır. Afsar ve Rehman (2015) teknostres teorilerinden kişi-çevre uyumunun inovatif iş davranışını pozitif yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. Diğer taraftan Çetin ve Bülbül (2017), inovatif davranış ile tekno karmaşa ve tekno güvensizlik arasında negatif yönlü ilişkiler olduğunu tespit etmişlerdir. Tarafdar vd.'ne göre (2019), teknostrese maruz kalan işgörenlerin inovatif davranışları azalmaktadır. Görüldüğü üzere konuyla ilgili yapılan çalışmalar da bu çalışmada elde edilen bulguları desteklemektedir. Örgütlerde teknostresi azaltmak için eğitim programları, danışmanlık desteklerinin organize edilmesi, kullanılan teknik sistemlerin yenilenmesi, internet bağlantısı ve benzeri sorunların çözümü önerilebilir.

Beşinci hipotezde; iş geriliminin hizmet inovasyon davranışı üzerinde negatif etkiye sahip olduğu varsayılmaktadır. Bu bulguya göre, iş gerilimi arttıkça hizmet inovasyon davranışı azalmaktadır. Anlaşılacağı üzere, iş gerilimine maruz kalan işgörenler hizmet inovasyon davranışı sergileyememektedir. O'Neill ve Davis (2011) iş geriliminin işgören performansını azalttığını, işten ayrılma niyetini ve tükenmişliği artırdığını tespit etmiştir. Tabiatıyla iş gerilimi, hizmet inovasyon davranışını da olumsuz etkilemektedir. Örgütlerde iş gerilimlerini azaltmak için örgütsel iletişimin etkinliği artırılmalı, empatik iletişim iyileştirilmeli, takım ruhunun geliştirilmesi sağlanmalı ve dinlenme molaları artırılmalıdır.

Altıncı hipotezde, teknostresin hizmet inovasyon davranışı üzerine etkisinde esnek çalışma düzenlemelerinin aracı etkiye sahip olduğu varsayılmıştır. Yapısal eşitlik modellemesi sonuçlarına göre teknostresin hizmet inovasyon davranışı üzerine etkisinde esnek çalışma düzenlemelerinin aracı etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Teknostresin hizmet inovasyon davranışını negatif yönde etkilediği ve esnek çalışma düzenlemelerinin bu negatif etkiyi azalttığı gözlemlenmiştir. Doğrudan etkilerle desteklenen bu sonuç aracılık rolü ile de doğrulanmıştır. Çağrı merkezi sektöründe teknostresi azaltmak ve hizmet inovasyon davranışını geliştirmek için esnek çalışma düzenlemeleri önemli bir yönetsel uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Literatür incelendiğinde teknostresin hizmet inovasyonu üzerine etkisinde esnek çalışma düzenlemelerinin aracılık etkisini inceleyen herhangi ampirik bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Tabiatıyla çalışmadaki hipotez testi sonucunda elde edilen bu sonuç literatüre katkı niteliğindedir.

Yedinci hipotezde, iş geriliminin hizmet inovasyon davranışı üzerine etkisinde esnek çalışma düzenlemelerinin aracı etkiye sahip olduğu varsayılmıştır. Yapısal eşitlik modellemesi sonuçlarına göre iş geriliminin hizmet inovasyon davranışı üzerine etkisinde esnek çalışma düzenlemelerinin aracı etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. İş geriliminin hizmet inovasyon davranışını negatif yönde etkilediği; esnek çalışma düzenlemelerinin ise bu negatif etkiyi azalttığı görülmektedir. İş geriliminin hizmet inovasyon davranışı üzerindeki negatif etkisini azaltan esnek çalışma düzenlemelerine sektörde önem verilmelidir. Bu sebeple iş gerilimini azaltmak için esnek çalışma düzenlemeleri örgütlerde yöneticilerin kullanabileceği bir yöntem olabilir. İlaveten elde edilen bu sonuç, literatüre katkı olarak değerlendirilebilir.

Her çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da zaman ve maliyet kısıtı başta olmak üzere, verilerin sadece çağrı merkezi sektöründen toplanmış olması, pandemi döneminde olması nedeniyle izin almakta sorunlar yaşanması gibi çeşitli kısıtları bulunmaktadır. Çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel çalışmalarla da bu çalışma desteklenmektedir ve farklı sektörlerde araştırmalar yapılmalıdır. Gelecek çalışmalarda araştırma modelinin alt boyutlarının birbiriyle olan ilişkileri demografik özellikler bakımından ele alınabilir ya da bu kavramların kişilik, psikolojik sahiplenme, örgütsel tutkunluk vb. kavramlarla olan ilişkilerinin incelenmesi literatüre katkılar sağlayacaktır.

Açıklama: Bu çalışma birinci yazarın, ikinci yazar danışmanlığında 2021 yılında Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırladığı "Teknostresin Ve İş Geriliminin Hizmet İnovasyon Davranışı Üzerine Etkisinde Esnek Çalışma Düzenlemelerinin Aracılık Rolü: Çağrı Merkezi Örneği" başlıklı doktora tezinden ortaya konulmuştur.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmanın her aşamasında yazarların eşit katkısı bulunmaktadır.

Çıkar Çatışması

Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Abdel, M. A., Ashoush, L., Elsayed, A. A., and Younis, R. A. (2015). Flexible work arrangements: Related topics and directions. *Journal of Business Studies Quarterly*, 7(1), 36-45.
- Afsar, B., and Rehman, M. (2015). The relationship between workplace spirituality and innovative work behavior: The mediating role of perceived person-organization fit. *Journal of Management, Spirituality & Religion*, 12(4), 329-353.
- Agbu, J. F., and Olubiyi, K. S. (2011). Technostress in the age of information communication technology: A case study of distance education. *International Research Educational Journals*, 2, 1654-1660.
- Ahmad, U. N. U., Amin, S. M., and Ismail, W. K. W. (2014). Moderating effect of technostress inhibitors on the relationship between technostress creators and organisational commitment. *Jurnal Teknologi (Social Sciences)*, 67(1), 51-62.
- Akgün, F. (2019). Öğretim elemanlarının bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik kabulleri ve teknostres alguları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 40-66.
- Akinoğlu, H. F. G. (1993). Teknostres. *Türk Kütüphaneciliği*, 7(3), 159-173.
- Alam, M. A. (2016). Techno-stress and productivity: Survey evidence from the aviation industry. *Journal of Air Transport Management*, 50, 62-70.
- Albion, M. J. (2004). A measure of attitudes towards flexible work options. *Australian Journal of Management*, 29(2), 275-294.
- Ansah, S. O., Azasoo, J. Q., and Adu, I. N. (2016). Understanding the effects of techno-stress on the performance of banking staff. *International Journal of Business Continuity and Risk Management*, 6(3), 222-237.
- Aslan, S. H., Alparslan, Z. N., Aslan, R. O., Kesepara, C. ve Ünal, M. (1998). İşe bağlı gerginlik ölçeğinin sağlık alanında çalışanlarda geçerlik ve güvenirliği. *Düşünen Adam*, 11(2), 4-8.
- Atanasoff, L., and Venable, M. A. (2017). Technostress: Implications for adults in the workforce. *The Career Development Quarterly*, 65(4), 326-338.
- Ayyagari, R., Grover, V., and Purvis, R. (2011). Technostress: Technological antecedents and implications. *MIS Quarterly*, 35(4), 831-858.
- Bacak, B. ve Şahin, L. (2005). İş sağlığı ve güvenliği açısından esnek çalışma biçimlerinin değerlendirilmesi: Fırsatlar ve tehditler. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 55(1), 325-340.
- Brod, C. (1984). *Technostress: The human cost of the computer revolution*. MA: Addison-Wesley Publishing Company.
- Capnary, M. C., Rachmawati, R., and Agung, I. (2018). The influence of flexibility of work to loyalty and employee satisfaction mediated by work life balance to employees with millennial generation background in Indonesia startup companies. *Verslas: Teorija Ir Praktika/Business: Theory and Practice*, 19, 217-227.

- Califf, C. B., Sarker, S., Sarker, S., and Fitzgerald, C. (2015). *The bright and dark sides of technostress: An empirical study of healthcare workers*. Thirty Sixth International Conference on Information Systems, Forth Worth, Texas, 1-13.
- Chen, L. (2015). Validating the technostress instrument using a sample of chinese knowledge workers. *Journal of International Technology and Information Management*, 24(1), 65-81.
- Chrisholm, R., Kasl, S., and Eskenazi, B. (1983). The nature and predictors of job related tension in a crisis situation: Reactions of nuclear workers to the three mile island accident. *Academy of Management Review*, 26(3), 385-405.
- Ciarniene, R., and Vienazindiene, M. (2018). Flexible work arrangements from generation and gender perspectives: Evidence from Lithuania. *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 29(1), 84-92.
- Coenen, M., and Kok, R. A. W. (2014). Workplace flexibility and new product development performance: The role of telework and flexible work schedules. *European Management Journal*, 32, 564-576.
- Cohen, L., Manion, L., and Morrison, K. (2000). *Research methods in education* (5th ed). Routledge Falmer, Taylor&Francis Group.
- Çetin, D. ve Bülbül, T. (2017). Okul yöneticilerinin teknostres algıları ile bireysel yenilikçilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 1241-1264.
- Çağrı Merkezi Derneği (2019). *Türkiye çağrı merkezi pazarı 2019 verileri*. <https://www.cagrimerkezleriderneği.org/Public/Upload/Catalog/V3EXWU4L447QLVW.pdf>, (Erişim: 04.06.2020)
- Civelek, M. E. (2018). *Yapısal eşitlik modellemesi metodolojisi* (1. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Demir, F. ve Gerşil, G. (2008). Çalışma hayatında esneklik ve Türk hukukunda esnek çalışma. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2), 68-89.
- Doncevic, S. T., Romelsjö, A., and Theorell, T. (1998). *Comparison of stress, job satisfaction, perception of control, and health among district nurses in Stockholm and Prewar Zagrep*. *Scandinavian Journal of Social Medicine*, 26(2), 106-114.
- Dragano, N., and Lunau, T. (2020). Technostress at work and mental health: Concepts and research results. *Current Opinion in Psychiatry*, 33(4), 407-413.
- Erdem, A. T. (2021). Ethical leadership, service innovation and psychological capital interaction: A research in Nevşehir hotel sector. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 515-532.
- Genç, N. (1994). Gerilim, kaynakları, belirtileri ve azaltıcı önlem ve teknikler. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(3-4), 371-379.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., and Tatham, R. L. (2006). *Multivariate data analysis* (Vol. 6). Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall.
- Hjalager, A. M. (2010). A review of innovation research in tourism. *Tourism Management*, 31,1-12.

- Hu, M. L. M., Horng, J.-S., and Christine, S. Y. H. (2009). Hospitality teams: Knowledge sharing and service innovation performance. *Tourism Management*, 30, 41–50.
- Hudiburg, R. A. (1989). Psychology of computer use: VII. measuring technostress: Computer-related stress. *Psychological Reports*, 64, 767-772
- Hung, R. Y. Y., Lien, B. Y. H., Fang, S. C., and Mclean, G. N., (2010). Knowledge as a facilitator for enhancing innovation performance through total quality management. *Total Quality Management*, 21(4), 425-438.
- Hussain, K., Konar, R., and Ali, F. (2016). Measuring service innovation performance through team culture and knowledge sharing behaviour in hotel services: A PLS approach. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 224, 35-43.
- Hussain, N., Zehou, S., Haq, M. A., and Anjum, Z. Z. (2014). Are flexible workings highly gendered with more women availing benefits than men?. *European Journal of Business and Management*, 6(9), 109-117.
- Hyland, M. M. (1999). *Flexibility in work arrangements: How availability, preferences and use affect business outcomes*. Doctoral Thesis, Rutgers University, New Brunswick, New Jersey.
- Kahn, L., Wolfe, M., Quinn, P., and Snoek, J. D. (1964). *Organizational stress: Studies in role conflict and ambiguity*. New York, London, Sydney: John Wiley&Sons, inc.
- Kamran S. N., and Ganjnia, H. (2017). Innovative behavior and factors affecting it: The importance of innovative behavior and its dimensions. *Science Arena Publications International Journal of Business Management*, 2(1), 31-34.
- Kavas, M. (2017). Bireysel yenilikçi kişilik özelliği ve inovatif davranışa etki eden faktörlere yönelik nicel ve nitel bir araştırma. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 27(2), 137-156.
- Kline, R. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling* (Third Edition). New York: Guildford Press.
- Kırel, Ç. (1999). Esnek çalışma saatleri uygulamalarında cinsiyet, iş tatmini ve iş bağlılığı ilişkisi. *İ. Ü. İşletme Fakültesi Dergisi*, 28(2), 115-136.
- Küçükvardar, M. ve Tıngöy, Ö. (2018). Teknoloji bağımlılığının semptomlar temelinde incelenmesi. *Online Academic İletişim ve Bilişim Teknolojileri Özel Sayı*, 9(35), 111-123.
- Lau, C. M. and Tan, S. L. C. (2006). The effects of procedural fairness and interpersonal trust on job tension in budgeting. *Management Accounting Research*, 17(2), 171-186.
- Lee, K. H., and Hyun, S. S. (2015). An extended model of employees' service innovation behavior in the airline industry. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 28(8), 1622-1648.
- Littunen, H. (2000). Entrepreneurship and the characteristics of the entrepreneurial personality. *International Journal of Entrepreneuria/ Behavior & Research*, 6(6), 295-299.
- Lu, C. C., and Hsu, H. J. (2018). Organizational capital, innovation climate, and service innovation behavior. *International Journal for Innovation Education and Research*, 6(12), 1-10.
- MacKinnon, N. J., (1978). Role strain: An assesment of a measure and its invariance of factor structure across studies. *Journal of Applied Psychology*, 63, 321-328.

- Martínez-Sánchez, A., Vela-Jiménez, M. J., Pérez- Pérez, M., and Abella-Garcés, S. (2014). Innovation, organizational flexibility, and performance. In: Jakšić, M.L., Rakočević, S.B. Martić, M. (Eds), *Innovative management and firm performance* (pp. 235-253). London: Palgrave Macmillan.
- Maxwell, G., Rankine, L., Bell, S., and MacVicar, A. (2007). The incidence and impact of flexible working arrangements in smaller businesses. *Employee Relations*, 29(2), 138-161.
- Menezes, L. M., and Kelliher, C. (2011). Flexible working and performance: A systematic review of the evidence for a business case. *International Journal of Management Reviews*, 13, 452-474.
- Merdan, E. (2021). *Teknostresin ve iş geriliminin hizmet inovasyon davranışı üzerine etkisinde esnek çalışma düzenlemelerinin aracılık rolü: Çağrı merkezi örneği*. Doktora Tezi, Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray.
- O'Neill, J. W., and Davis, K. (2011). Work stress and well-being in the hotel industry. *International Journal of Hospitality Management*, 30(2), 385-390.
- Öğüt, A., Aygen, S. ve Demirsel, M.H. (2007). Personel güçlendirme inovasyonu hızlandırır mı? Antalya ili beş yıldızlı konaklama işletmelerine yönelik görgül bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi Yerel Ekonomiler Özel Sayısı*, Mayıs 2007, 163-172.
- Özgener, Ş. (2005). Çalışma hayatında esnekliğin işletme verimliliği üzerine etkileri: karşılaştırmalı bir çalışma. *Amme İdaresi Dergisi*, 38(3), 51-79.
- Papalexandris, N., and Kramar, R. (1997). Flexible working patterns: Towards reconciliation of family and work. *Employee Relations*, 19(6), 581-595.
- Park, H., and Cho, J. (2016). The influence of information security technostress on the job satisfaction of employees. *Journal of Business and Retail Management Research*, 11(1), 66-75.
- Ragu-Nathan, T. S., Tarafdar, M., Ragu-Nathan, B. S., and Tu, Q. (2008). The consequences of technostress for end users in organizations: Conceptual development and empirical validation. *Information Systems Research*, 19(4), 417-433.
- Russell, H., O'Connell, P.J., and McGinnity, F. (2007). The impact of flexible working arrangements on work-life conflict and work pressure in Ireland. *Gender Work and Organization*, 16(1), 1-29.
- Salo, M., Pirkkalainen, H., Makkonen, M., and Hekkala, R. (2018). *Distress, eustress, or no stress? Explaining smartphone users' different technostress responses*. Thirty Ninth International Conference on Information Systems, San Francisco, 1-17.
- Scandura, T. A., and Lankau, M. J. (1997). Relationships of gender, family responsibility and flexible work hours to organizational commitment and job satisfaction. *Journal of Organizational Behavior*, 18, 377-391.
- Scott, S. G., and Bruce, R. A. (1994). Determinants of innovative behavior: A path model of individual innovation in the workplace. *The Academy of Management Journal*, 37(3), 580-607.
- Sever, H. ve Sever, T. H. (2017). Ergonomi ve teknostresin sivil havacılık sektöründeki etkisi. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 7(1), 39-46.

- Shahrabi, A., Ghiasi, M., and Limooni, S. T. (2015). The dimensions of technostress among academic librarians of universities medical sciences in Mazandaran Province. *International Journal of Biology, Pharmac and Allied Sciences*, 4(11), 516-531.
- Streukens, S., and Leroi-Werelds, S. (2016). Bootstrapping and PLS-SEM: A step-by step guide to get more out of your bootstrap results. *European Management Journal*, 34(6), 618-632.
- Subramaniam, I. D. (2012). Determinant of innovative behavior in the workplace: A case study of a Malaysian public sector organisation. *American Journal of Social Issues & Humanities*, 2(6), 384-397.
- Tarafdar, M., Tu, Q., Ragu-Nathan, B. S., and Ragu-Nathan, T. S. (2007). The impact of technostress on role stress and productivity. *Journal of Management Information Systems*, 24(1), 301-328.
- Tarafdar, M., Pullins, E., and Ragu-Nathan, T. S. (2011). *Examining impacts of technostress on the professional salesperson's performance*. Proceedings of the Seventeenth Americas Conference on Information Systems, AMCIS 2011, Detroit, Michigan, USA, August 4th-7th, 1-13.
- Tarafdar, M., Tu, Q., Ragu-Nathan, T. S., and Ragu-Nathan, B. S. (2011). Crossing to the dark side: Examining creators, outcomes, and inhibitors of technostress. *Communications of the ACM*, 54(9), 113-120.
- Tarafdar, M., Maier, C., Laumer, S., and Weitzel, T. (2019). Explaining the link between technostress and technology addiction for social networking sites: A study of distraction as a coping behavior. *Info Systems J.*, 2019, 1-29.
- Taslak, S. ve Kara, M. (2017). *İşletme bilimine giriş (modern işletmecilik)* (7. Baskı). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Tutar, H. ve Erdem, A. T. (2020). *Örnekleriyle bilimsel araştırma yöntemleri ve SPSS uygulamaları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Wang, K., Shu, Q., and Tu, Q. (2005). Empirical study of coping strategies for computer-related technostress of Chinese employees. *Tsinghua Science and Technology*, 10(1), 753-760.
- Wang, K., Shu, Q., and Tu, Q. (2008). Technostress under different organizational environments: An empirical investigation. *Computers in Human Behavior*, 24(6), 3002-3013.
- Weale, V. P., Wells, Y. D., and Oakman, J. (2017). Flexible working arrangements in residential aged care: Applying a person-environment fit model. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, 55, 356-374.
- Weeden, K. A. (2005). Is there a flexiglass ceiling? Flexible work arrangements and wages in the United States. *Social Science Research*, 34, 454-482.
- Yazıcı, T. ve Koçer, S. (2014). Üniversitelerde teknolojiye bağlı örgütsel stres: Kocaeli üniversitesi iletişim fakültesi üzerine bir inceleme. Can Bilgili (Ed.), *Dijital iletişim etkisi*. (ss. 449-470). Uluslararası Akademik Konferans Bildiri Kitabı, İstanbul: İskenderiye Kitap.

Extended Abstract

Introduction

Due to the intensive use of technology and excessive workload, employees may experience technostress and job tension. This situation may negatively affect service innovation behavior, in other words, efforts to develop new products and services. Therefore, in order to combat these negativities, flexible working arrangements, which means arrangements that will relieve the employees in terms of space and time, may be needed. Flexible working arrangements, reducing technostress and job tension can be beneficial for improving service innovation behavior. In this context, it is important to investigate the relationships between technostress, job tension, flexible working arrangements and service innovation behavior in order to increase the performance of organizations.

When the literature is examined, it is seen that there are studies examining the bilateral relations between technostress, job tension, flexible working arrangements and service innovation behavior, but no holistic study examining the mediating role of flexible working arrangements in the effect of technostress and job tension on service innovation behavior (Afsar and Rahman, 2015; Atanasoff and Venable, 2017; Coenen and Kok, 2014; Çetin and Bülbül, 2017; Dragano and Lunau, 2020; Martínez-Sánchez et al., (2014); Russell et al., 2007; Weeden, 2005).

It is important to investigate the relationships between technostress, job tension, flexible working arrangements and service innovation behavior in order to enable organizations to be more effective and efficient and to increase their performance. The main purpose of the study is to reveal the effect of technostress and job tension on service innovation behavior and to determine whether flexible working arrangements have a mediating effect in this relationship. In this context, the research question is, “Do flexible working arrangements have a mediating effect on the effect of technostress and job tension on service innovation behavior?” determined as. The research was carried out in Kırıkkale, and the study was carried out for call center employees in order to raise awareness of the importance of flexible working arrangements in reducing this negativity and that the intense technostress and job tension in the call center prevent the development of service innovation behavior.

Method

The universe of the study consists of the employees of the call centers in Turkey. The sample of the study was determined as the employees of a call center in Kırıkkale. As a result of the application of the online questionnaire to the employees, 396 data were obtained.

In order to obtain the data, the first part of the online questionnaire contains statements about demographic characteristics. In the second part, the technostress scale developed by Alam (2016) and consisting of 14 expressions; in the third part, Kahn et al. (1964) job tension scale consisting of 15 statements; the flexible working arrangements scale consisting of 13 statements developed by Albion (2004) in the fourth part; in the fifth part of Hu et al. (2009) and consists of 6 statements of Service Innovation Behavior scale. A 5-point Likert scale was used to respond to each statement by the participants.

Quantitative research method was used in the study. Descriptive statistical analyzes to determine the demographic characteristics of the study; cronbach alpha reliability analysis to determine the reliability of the scales; Confirmatory factor analysis was used to determine their validity, and correlation analysis was used to determine the relationships between variables. The mediating role of flexible working arrangements in the effect of technostress and job tension on service innovation behavior was analyzed with the Structural Equation Model (SEM).

Within the scope of the research, Ethics Committee Permission was obtained from the Human Research Ethics Committee of Aksaray University with the date of 24.04.2020 and the decision number 2020/03/02.

Findings

The majority of the employees participating in the research are women, they are single and do not have children. The majority of the employees are associate degree graduates, work as customer representatives, have less than 3 years of working experience and work more than 40 hours a week.

According to the research findings, it has been determined that both technostress and job tension have a positive effect on flexible working arrangements. Similarly, it has been found that flexible working arrangements have a positive effect on service innovation behavior. On the other hand, it has been determined that technostress has a negative effect on service innovation behavior. In addition, it has been determined that flexible working arrangements, technostress and job tension have a mediating effect on the service innovation behavior.

Conclusion, Discussion and Recommendations

The most important finding obtained in the study is the determination that flexible working arrangements have a mediating effect on the effect of technostress and work tension on service innovation behavior.

In the research, it has been observed that technostress affects service innovation behavior negatively and flexible working arrangements reduce this negative effect. This result, supported by direct effects, was also confirmed by the mediator role. When the literature is examined, no empirical study has been found that examines the mediating effect of flexible working arrangements in the effect of technostress on service innovation. Therefore, this finding is a contribution to the literature.

In the study, it has been determined that job tension affects service innovation behavior negatively, and flexible working arrangements reduce this negative effect. Flexible working arrangements reduce the negative impact of job tension on service innovation behavior and therefore, flexible working arrangements should be given due importance. Therefore, flexible working arrangements can be a useful method that managers can use in organizations to reduce job tension. When the literature is examined, there is no study examining the mediating effect of flexible working arrangements in the effect of job tension on service innovation. This result can be considered as a contribution to the literature.

There are various limitations such as problems in obtaining permission due to the fact that the study was conducted during the COVID-19 period, the data in the study was collected from a sector and a business, and time and cost. Quantitative research method was used in the study. Research should also be conducted in other businesses in the service sector. In future studies, the relationships between the sub-dimensions of the research model can be discussed in terms of demographic characteristics. Or, a qualitative study can be conducted on the expectations of the employees regarding the reduction of technostress and job tension and the implementation of flexible working arrangements.

Ticari Bankaların Kârlılığını Etkileyen Yapısal ve Bankaya Özgü Faktörlerin Nisbi Önem Derecesinin Belirlenmesi

Adnan GÜZEL
Türk Hava Kurumu Üniversitesi
adnanguzeldr@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-0055-712X

Araştırma Makalesi

DOI: 10.31592/ausbed.1106285

Geliş Tarihi: 20.04.2022

Revize Tarihi: 14.06.2022

Kabul Tarihi: 28.06.2022

Atf Bilgisi

Güzel, A. (2022). Ticari Bankaların kârlılığını etkileyen yapısal ve bankaya özgü faktörlerin nisbi önem derecesinin belirlenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 558-577.

ÖZ

Bankacılık sektörü için kârlılık, mikro düzeyde; bankaların tüm paydaşları, makro düzeyde ise ekonomik ve finansal istikrar açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle bankacılık sisteminde kârlılığı etkileyen bankalara özgü ve makroekonomik faktörlerin neler olduğuna yönelik çok sayıda çalışma yapılmıştır. Ancak, bu çalışmada, 2003:Q1-2020:Q4 dönemi için bankalara özgü karakteristiklerin ve makroekonomik yapısal karakteristiklerin Türk Bankacılık Sisteminde faaliyet gösteren bankaların kârlılığı üzerinde hangilerinin ve ne oranda etkili olduğunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla standart hale dönüştürülmüş değişkenlerle panel regresyon modeli kullanılarak belirlenen değişkenler ile kârlılık performansı arasındaki ilişki ve nisbi önem derecesi hesaplanmıştır. Bankaların özkaynak kârlılığı ile bankalara özgü karakteristikler arasındaki ilişkiyi gösteren analiz sonucunda özkaynak kârlılığı ile sektör payı hariç tüm karakteristikler arasındaki istatistiksel olarak anlamlı ilişki belirlenmiştir. Bankaların özkaynak kârlılığı ile yapısal karakteristikler arasındaki ilişkiyi gösteren ampirik bulgu, banka kârlılığı ile beş yapısal karakteristikten (GSYİH hariç) dördü ile istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde ilişkili olduğunu göstermektedir. Son olarak, banka kârlılığı ile bankalara özgü ve yapısal karakteristikler arasındaki karşılaştırmalı ilişkiyi gösteren analiz sonucunda banka kârlılığı ile istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde ilişkili olan on beş karakteristik bulunmuştur. Model 3 ile belirlenen beta katsayılarının nispi önem sırası incelendiğinde ilk dört sırada bankaya özgü karakteristiklerin yer aldığı görülmüştür. Bu nispi önem sıralamasında ağırlıklı olarak bankalara özgü faktörlerin banka kârlılığında daha etkin olduğu görülmüştür. Çalışmanın, Türk bankacılık sektöründe kârlılığı etkileyen yapısal ve bankaya özgü faktörlerin etki ve nisbi önem derecesini ölçen ilk çalışma olması yönüyle literatüre önemli bir katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bankacılık, özkaynak kârlılığı, nisbi önem derecesi, panel veri, standartlaştırılmış değişkenlerle regresyon.

Determination of Relative Importance of Bank-Specific and Structural Factors Affecting the Profitability of Commercial Banks in Turkey

ABSTRACT

Profitability is very important for all stakeholders of banks and financial stability in the banking sector. Numerous studies have been conducted on the factors that are affecting profitability in the banking system. However, in this study, the aim is to determine which bank-specific characteristics and macroeconomic characteristics are more effective on the profitability of banks in the Turkish Banking System for the period 2003:Q1-2020:Q4. For this purpose, the relationship and relative importance were determined by using the panel regression method with standardized variables. The result of the analysis show that there is a relationship between the return on equity of the banks and the characteristics specific to the banks. A statistically significant relationship was found between the return on equity and all the characteristics except the sector share. The empirical findings shows the relationship between return on equity of banks and structural characteristics also means that bank profitability is associated with four of the five structural characteristics (except GDP) at a statistically significant level. Finally, the analysis shows the comparative relationship between bank profitability and bank-specific and structural characteristics. Fifteen characteristics that are statistically and significantly related to bank profitability were detected. When the relative importance order of beta coefficients of Model 3 is examined, it is seen that bank-specific characteristics take place in the first four ranks. In this order of relative importance, mainly bank-specific characteristics took place. The study will make an important contribution to the literature as it is the first study to measure the effect and relative importance of the factors affecting profitability in the banking sector.

Keywords: Banking, return on equity, relative importance, panel data, regression with standardized variables.

Giriş

Türk Bankacılık Sistemi, gerek teknolojik olarak, gerek ürün çeşitliliği, gerekse ulusal ve uluslararası düzeyde her türlü gelişme ve yeniliğe uyum sağlamış ve bankacılık alanında hızlı bir gelişme göstermiştir. Bankacılık sektörü ülke ekonomisi açısından da oldukça gerekli ve önemli olduğundan, bu kurumların öncelikle kendi mali yapılarını sürdürülebilir şekilde güçlü tutmaları gerekir. Türk bankacılık sisteminde en önemli kaynak mevduat olmakla birlikte, mevduat dışı kaynaklar da toplam kaynak yapısının büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Mevduatın ortalama vadesinin düşük olması, artan dolarizasyona bağlı olarak kur riski yönetiminin yarattığı maliyet artışları ve enflasyonun hızla yükselmesi kârlılık yönetimini zorunlu kılmaktadır.

Bankacılık sektörü için “kâr” sürdürülebilir, verimli, rekabetçi, sağlam bir bankacılık için sonsuz vadeli, maliyetsiz bir fon kaynağı olup, bankanın tüm paydaşları yani ortakları, yatırımcıları, müşterileri, çalışanları, tedarikçileri, denetleyici ve düzenleyici otoriteleri tarafından takip edilen önemli bir faaliyet ve finansal sağlık göstergesidir. Sağlam ve kârlı bir bankacılık sektörü, ekonomik ve finansal krizlere, dalgalanmalara daha iyi dayanabilir ve finansal sistemin istikrarına katkıda bulunabilir. Bu nedenle; banka kârlılığı araştırmacılar, düzenleyici ve denetleyici otoriteler ile banka yönetimleri tarafından en fazla önemsenen konudur.

Türk Bankacılık Sektöründe faaliyet gösteren tüm bankalar olası risk ve diğer beklenmeyen kayıpları yöneterek yüksek kârlılığı hedefler. Her sektörde olduğu gibi bankacılık sektöründe de bazı yıllarda yüksek performans sağlanmakla birlikte bazı yıllarda önemli kayıplar ortaya çıkabilmektedir. Bu kayıplar büyük ölçüde faiz oranı ve döviz kurlarında ortaya çıkan aşırı dalgalanmalar, kötü krediler portföyü veya yanlış yönlendirilmiş stratejik kararlardan kaynaklanabilmektedir.

Bu çalışmada, 2003:Q1-2020:Q4 döneminde standartlaştırılmış değişkenlerle panel regresyon yöntemi ile analiz gerçekleştirilmiş, bankalar için finansal başarı göstergesi olarak kullanılan özkaynak kârlılığını etkileyen bankalara özgü ve makroekonomik yapıdan kaynaklanan sistematik faktörlerin nispi önem sırasının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Aynı zamanda bu karakteristiklerden hangilerinin özkaynak kârlılığını daha büyük oranda etkilediği incelenerek, değişkenler ve bunların etki oranı (derecesi) belirlenmiş olacaktır. Çalışma bu yönüyle literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmada araştırmanın amacına ve önemine yer verilen giriş ve sektöre ilişkin bilgileri takiben, konuya ilişkin literatür taramasına yer verilmekte, yöntem kapsamında kullanılan veri seti ve tahmin modeli anlatılmakta, uygulanan ekonometrik testler sonucunda elde edilen bulgular açıklanmaktadır. Çalışmanın son bölümünde, araştırma sonucu elde edilen bulgular ve teorik yansımaları tartışılmakta, politika önerilerine ve literatüre katkısına yer verilmektedir.

Türk Bankacılık Sektörüne Genel Bakış

Türk Bankacılık sistemi için de bir dönüm noktası olan 1980 yılından bu yana tüm dünyada meydana gelen finansal gelişmeler, bilgi teknolojisindeki yenilikler, finansal piyasaların serbestleşme süreci, banka sermayelerinin artması, bankacılık işlemleri ile bankacılık işlemlerinden yararlananların sayısının artması bankacılığın hızla gelişmesine neden olmuştur. Risk türlerinin artması, finansal kurumların çeşitlenmesi ve büyümesi rekabeti artırmıştır. Son 40 yıllık süreçte, Türk ekonomisinin liberalleşmesi ile birlikte bankacılık sistemi de dışa açılmış, bankaların kurumsal yapıları, ürünleri, hizmetleri hızla gelişmiştir. Özellikle 2000'li yılların başından itibaren gerçekleştirilen düzenleyici ve yapısal reformlar sayesinde sağlıklı ve dış şoklara karşı direnç kazanmış, bu güçlü yapı 2000-2020 yılları arasında yabancı yatırımın %33'ünü çekerek doğrudan yabancı yatırımların en çok tercih ettiği sektör haline gelmiştir.

Türkiye'de 2021 yılı sonunda; 2'si Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) kontrolünde, 34 mevduat bankası, 15 kalkınma ve yatırım bankası ve 6 katılım bankası olmak üzere 55 banka faaliyet göstermekte olup, bu bankaların 28'i yabancı banka statüsündedir. Mevduat bankalarından üçü, katılım bankalarından da üçü kamusal sermayeli bankalardır.

Tablo 1

Aktif Büyüklüğüne Göre Türk Bankacılık Sektörünün Genel Görünümü () (30.09.2021)*

	Banka	Toplam Varlık	Toplam Krediler	Toplam Mevduat	Toplam Özkaynak	Net K/Z	Şube	Çalışan
1	Ziraat Bankası	1.068.187	659.348	750.513	91.439	3.020	1.751	24.556
2	Vakıfbank	768.726	495.229	465.713	48.502	2.178	938	16.821
3	Halk Bankası	724.242	462.950	534.754	42.227	215	1.016	20.042
4	İş Bankası	700.237	411.780	440.128	74.772	7.049	1.201	22.890
5	Garanti Bankası	573.538	371.314	385.478	70.861	9.098	874	18.486
6	Yapı Kredi Bnk.	559.015	343.195	311.452	55.774	6.932	826	15.795
7	Akbank	552.507	298.308	320.296	70.252	7.343	711	12.140
8	QNB Finansbank	272.934	176.533	162.993	21.744	2.366	466	10.837
...	Diğer Bankalar	1.291.162	841.051	536.128	146.253	15.644	2.080	43.127
	Toplam	6.510.548	4.059.707	3.907.455	621.822	53.839	9.863	184.694

(*) Katılım Bankaları dahil değildir. Şube ve çalışan sayısı hariç diğer veriler Milyon TL bazında hazırlanmıştır.
Kaynak: TBB (2022), Türkiye Bankalar Birliği, Veri Sistemi, <https://verisistemi.tbb.org.tr/> 10.02.2022.)

Mevduat bankalarının bankacılık sektöründeki aktif payı yaklaşık %87 iken, kalkınma ve yatırım bankalarının payı % 6, katılım bankalarının payı ise %7 olarak gerçekleşmektedir. En büyük sekiz bankanın toplam aktifler ve toplam krediler içindeki payı yaklaşık %80, toplam mevduat içindeki payı ise %86 seviyesindedir. Bankacılık sektörünün kullandığı toplam krediler sektörün aktiflerinin %62'sini oluşturmakta olup, özel karşılık öncesi takipteki kredilerin toplam kredilere oranı %3,2, kredi mevduat oranı ise % 104 olarak gerçekleşmiştir. Toplam kaynakların % 57'sini mevduat, % 35'ini mevduat dışı fonlar ve % 8'ini özkaynaklar oluşturmaktadır. Alternatif dağıtım kanallarının gelişerek çeşitlenmesine bağlı olarak şube ve çalışan sayısı azalmaktadır (Türkiye Bankalar Birliği-TBB 2022 ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu-BDDK 2022).

Literatür İncelemesi

Bankalarda kârlılığın seviyesini etkileyen faktörlerin belirlenmesine yönelik önemli akademik araştırmalar yapılmıştır. Bankalarda kârlılık hem mikro hem de makro düzeyde birçok değişkenden etkilenmektedir. Bu faktörler ya yalnızca bir ülkeye ya da bir grup ülkeye özgü değişkenler esas alınarak incelenmiştir. Banka kârlılığını etkileyen değişkenlerin belirlenmesine yönelik çok sayıda çalışma olmasına rağmen bu değişkenlerin etki ve nisbi önem derecesinin belirlenmesine yönelik bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle bu çalışmada banka kârlılığını etkileyen değişkenlerin nisbi önem derecesi araştırılmaktadır. Literatürde banka kârlılığını etkileyen faktörlere yönelik çalışmalardan bazıları aşağıda özetle incelenmiştir:

Bu konuda yapılan en kapsamlı çalışma Demirgüç-Kunt ve Huizinga (1999) tarafından yapılmış olup, hem banka kârlılığının hem de net faiz marjlarının belirleyicileri analiz edilmiş, özkaynakları yeterli ve net faiz marjları yüksek olan bankaların daha kârlı oldukları belirlenmiştir.

Abreu ve Mendes (2001) ise dört AB ülkesinin faiz marjlarını ve kârlılığın belirleyicilerini değerlendirmişler, net faiz marjları ile banka kârlılarının belirleyicilerinin aynı olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Bununla birlikte, hem kredi/varlıklar hem de özkaynak/varlıklar oranlarının, faiz marjları ve kârlılık üzerinde pozitif etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir.

Ben Naceur ve Goaeid'in (2003) Tunus bankalarının performansını etkileyen faktörleri araştırdıkları çalışmada; mali yapı göstergelerindeki yoğunlaşmanın net faiz marjları üzerinde önemli bir negatif etkisinin olduğu, ancak yoğunlaşmanın kârlılık açısından önemli olmadığı görülmüştür.

Ahmad, Shaharuddin ve Tin (2011) 2003–2008 dönemi için 78 Doğu Asya, 89 Latin Amerika bankasına ait verileri kullanarak banka kârlılığının ve net faiz marjlarının belirleyicilerini sabit etkiler regresyon modeli ile incelemiş, banka büyüklüğü, sermaye yeterliliği, likidite oranı, maliyet-gelir oranı ve kredi zarar rezervleri istatistiksel olarak anlamlı iken gayri safi yurtiçi hasıla, banka yoğunlaşması ve enflasyonun banka kârlılığı üzerinde zayıf bir etkiye sahip olduğu makroekonomik

değişkenlerden ziyade bankaya özgü değişkenlerin banka kârlılığı ve net faiz marjlarındaki değişimi önemli ölçüde açıkladığını tespit etmişlerdir.

Athanasoglou, Brissimis, Delis (2008) bankaya ve sektöre özgü değişkenler ile makroekonomik belirleyicilerin Yunan bankalarının kârlılığı üzerindeki etkisi geleneksel yapı-davranış-performans (Structured Conduct Performance) hipotezini içeren ampirik bir çalışma ile analiz edilmiş, büyüklük dışındaki tüm bankaya özgü belirleyicilerin, banka kârlılığını önemli ölçüde etkilediği görülmüştür.

Kredi riskinin bankanın finansal performansının etkisi konusunda Nijerya bankacılık sistemi üzerine Muhammed, Munir ve Ahad (2012), Kithinji (2010), Kolapo, Ayeni ve Oke (2012); yapılan araştırmalarda; kredi riski ile bankanın performansı ve aktif kalitesi arasında önemli bir ilişkinin olduğu, kredi riskinin bankaların finansal performanslarını olumsuz etkilediği saptanmıştır.

Liyugi (2007) tarafından İngiltere'de kredi riski ile banka kârlılığı arasındaki ilişki araştırılmış, bankanın kârlılığının kredi riski ve likiditeden negatif, diğer değişkenlerden ise pozitif yönde etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Dietrich ve Wanzenried (2014), düşük, orta ve yüksek gelirli 118 ülkeden seçilen 10.165 ticari bankanın 1998-2012 dönemi verileri ile bankaya özgü, makroekonomik ve sektöre özgü faktörlerin banka kârlılığı üzerine etkisi araştırılmış, ortalama aktif ve öz kaynak kârlılığı ile net faiz marjı değişkenlerine etki eden faktörlerin ülkelerin gelir durumuna göre değişiklik gösterdiği açıklanmıştır.

Kaya (2002), tarafından 1997-2000 yıllarını kapsayan veriler ile ticari bankaların kârlılığını etkileyen bankaya özgü ve dışsal belirleyiciler araştırılmıştır. Bu çalışmada kârlılık göstergesi olarak aktif kârlılığı, özkaynak kârlılığı ve net faiz marjı belirlenmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre, içsel mikro kârlılık belirleyicileri olarak bankaların piyasa payı, özkaynakları, likidite yapısı, toplam varlıkları içerisinde kredilerinin payı, yabancı para pozisyonu, personel giderleri ve mevduat yapısı önemli içsel değişkenler; reel faiz oranları, Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH), enflasyon ve bütçe açığı dışsal makro değişkenler olarak belirlenmiş, banka kârlılığı ile özkaynaklar, personel giderleri ve mevduatlar ile negatif; menkul değerler cüzdanı, likidite, krediler, yabancı para pozisyonu, piyasa payı ve reel faiz oranları, genişletici maliye politikası ile pozitif ve anlamlı ilişki belirlenmiştir.

Çerçi (2011), Doğru (2011) ve Taşkın (2011) çalışmalarında; Türkiye'de bankaların performansını etkileyen içsel (mikro) ve dışsal (makro) belirleyicilerin performans ölçütleri olarak alınan aktif kârlılığı, özkaynak kârlılığı veya Net faiz marjı üzerindeki etkisini analiz etmişlerdir. Özetle; Çerçi'nin (2011) çalışmasında kredi-mevduat oranı ile faiz dışı gelirlerin banka kârlılığını pozitif, faiz dışı giderlerin negatif yönde etkilediği, Doğru'nun (2011) araştırmasında; bankanın aktif büyüğü ile kârlılık arasında pozitif bir ilişki olduğu, kredilerdeki büyüme ve yüksek faiz oranlarının ise kârlılığa bir katkı sağlamadığı, Taşkın'ın (2011) incelemesinde ise, içsel değişkenlerin bankaların kârlılık performansını etkilediği ancak makroekonomik faktörlerin kârlılık üzerine önemli bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir.

Güzel ve İtaş (2019) tarafından Türk bankacılık sistemi toplam aktif büyüklüğünün yaklaşık % 90'ına sahip olan en büyük 13 ticari bankanın 2003-2016 dönemi verileri esas alınarak bankaların kârlılığını etkileyen belirleyiciler yatay kesit bağımlılığı altında ikinci nesil panel birim kök, panel eşbütünlük, uzun ve kısa dönemli katsayı tahmini gibi ekonometrik yöntemler kullanılarak kapsamlı bir şekilde analiz edilmiştir. Yapılan inceleme sonucunda; likidite ve faaliyet dışı gelirler oranının pozitif takipteki krediler ve diğer faaliyet giderleri oranlarının aktif ve özkaynak kârlılığı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Yukarıda literatür özetinde de belirtildiği üzere; bankalara özgü, makroekonomik ve sektöre ilişkin çok sayıda değişkenin banka kârlılığına etkisi üzerine geniş bir literatür bulunmaktadır. Ancak bu çalışma ile banka kârlılığını etkileyen belirleyicilere ilişkin literatür genişletilmekte ve bankalara özgü (içsel) ve makro ekonomik (dışsal) belirleyicilerin banka kârlılığı üzerine ne oranda etki ettiği,

hangi değişkenin diğerlerine göre daha etkin olduğu, bu değişkenlerin nisbi önem derecesinin ne olduğu belirlenmeye çalışılmaktadır. Yapılan araştırma, bu yönü ile Türk bankacılık sektöründe yapılan ilk çalışma olup, bankacılık literatürüne önemli bir katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Yöntem

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın modeli, veri seti, tahminleme modeli, çalışmada kullanılan bankalara özgü içsel değişkenler ile makro ekonomik (yapısal) değişkenlere ve verilerin analizi (bulgular) hakkında açıklamalara yer verilmektedir.

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada standartlaştırılmış değişkenlerle regresyon yöntemi kullanılarak Türk bankacılık sisteminde faaliyet gösteren bankaların özkaynak kârlılığı üzerinde etkili olan ülkeye özgü yapısal karakteristikleri ve bankalara özgü karakteristikleri belirleyip, özkaynak kârlılığı ile bu karakteristikler arasındaki ilişki tespit edilecektir.

İstatistikte ölçüm birimleri farklı olan, başka bir ifadeyle farklı ölçekli birimlerle değerlendirilen seriler standartlaştırılabilir ve standartlaştırılmış seriler kendi aralarında karşılaştırılabilir. Serilerin standardize edilmesi yani standartlaştırma yapılması, serilerin ölçüm farklarının ortadan kaldırılması gerekir. Serilerdeki bu tür farklılıkların etkisini azaltmak için serilerin düzey değerlerinden serilerin aritmetik ortalamasının çıkartılarak elde edilen farkın serinin standart sapmasına bölünmesi işleminin yapılması gerekir (İltaş ve Doğan 2019). Bu işlemin sırasıyla serilerin bütün birimleri için uygulanması durumunda standartlaştırılmış seri elde edilmiş olur. Oluşturulan standartlaştırılmış serilerin aritmetik ortalaması “0” ve varyansı “1” olacaktır. Standartlaştırılacak seri K_i ve standartlaştırılmış seri K_i^* olarak tanımlanırsa K_i 'nin standardize edilmiş formu aşağıdaki gibi ifade edilir:

$$K_i^* = \frac{K_i - \bar{K}}{\sigma_K} \quad (1)$$

Eşitlikte yer alan \bar{K} , K_i 'nin aritmetik ortalamasını, σ_K ise örneklem standart sapmasını temsil etmektedir. Ayrıca,

$$\bar{K}^* = 0$$

$$\sigma_{K^*} = 1$$

olacaktır. Yapılan standartlaştırma işlemi sonucunda $K_i - \bar{K}$ farkları alınarak oluşturulan yeni serinin eksenini “0” noktasından \bar{K} noktasına kaymaktadır. Başka bir şekilde ifade edilecek olursa elde edilen K^* standartlaştırılmış serinin orijini sıfırdan \bar{K} 'ya kaymaktadır. Standartlaştırma işlemi yapılırken $K_i - \bar{K}$ farkları veya K_i serisi ölçüm birimi için tanımlanan para birimi veya miktar ifade eden farklı birimlerle yapılırken ölçüm birimi birdir. Bu durumda seri ölçme 1 metre, 1 lira gibi birimlerle birer birimlik ölçümler oluşturulmuş olmaktadır. Ayrıca $K_i - \bar{K}$ farkları serinin standart sapmasına bölündüğünde ölçme birimi 1 birimken σ_K birimine dönüştürülmektedir. Standartlaştırılması yapılmış seride ölçme birimi 1 lira, 1 metre yerine σ_K lira, σ_K metre olmuştur. Böylece seriler standart hale getirilerek serilerin ölçme farklılıkları ortadan kaldırılmış olmaktadır (Güriş, Çağlayan ve Güriş, 2013, s. 307-308).

Eşitlik (2)'de iki değişkenli (bağımlı ve bağımsız değişkenler sırasıyla Y ve X) basit regresyon modeli yer almaktadır:

$$Y_i = \beta_1 + \beta_2 X_i + u_i \quad (2)$$

Burada daha önce de bahsedildiği üzere seriler standartlaştırılır ve standardize edilmiş değişkenlerle çoklu regresyon modeli şu şekilde formüle edilebilir:

$$\begin{aligned} Y_i^* &= \beta_1^* + \beta_2^* X_i^* + u_i^* \\ &= \beta_2^* X_i^* + u_i^* \end{aligned} \quad (3)$$

Standardize edilmiş değişkenlerle oluşturulan Eşitlik (3)'te sabit terim yer almamaktadır. Şöyle ki standartlaştırılmış değişkenlerin ortalaması sıfırdır ve burada standartlaştırılmış sabit terim de sıfır olacaktır (Gujarati ve Porter, 2013, s. 157-158). Diğer taraftan modelde yer alan bağımsız değişkenlerin parametrelerini ifade eden β_1 ve β_2 standartlaştırılmış katsayılar olarak adlandırılmakta ve yorumları da basit doğrusal regresyon parametrelerinden farklı olmaktadır. Bu parametreler standart sapma cinsinden ifade edilmektedir. Yani bu katsayıların yorumu artık ölçü birimlerinden bağımsız olup bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki nispi etkilerini karşılaştırmamıza imkân sağlamaktadır (Yıldız ve Temurlenk, 2020, s. 75).

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmanın veri seti Türk Bankacılık Sisteminde faaliyet gösteren ve aktif büyüklüğü bazında sektörün % 80'ini temsil eden 8 bankanın (Akbank, Türkiye Garanti Bankası, Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası, Türkiye Halk Bankası, Türkiye Vakıflar Bankası, Türkiye İş Bankası, Yapı ve Kredi Bankası ve QNB Finansbank) 2003:Q1-2020:Q4 dönemi ait verileri kapsamaktadır. Veri setinde yer alan finansal veriler çeyrek dönemler halinde Türkiye Bankalar Birliği ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu resmi internet sitesinden elde edilmiştir (TBB 2022, BDDK 2022).

Bankaya özgü değişkenler:

Sermaye Yeterliliği ve Özkaynak Yapısı: Sermaye değişkenini temsilen Sermaye Yeterlilik Oranı (SYR) kullanılmıştır. Sermaye Yeterlilik Oranı, bir bankanın borçlarını ödeyebilme, piyasa, kredi ve operasyonel riskleri karşılayabilme gücünü ölçer. Bir bankanın veya finansal sistemin istikrar, verimlilik ve sağlığı açısından önemli bir göstergedir. Sermaye yeterlilik oranı, bir bankanın sermayesinin risk ağırlıklı varlıklarına bölünmesiyle hesaplanır.

$$SYR = \text{Özsermaye} / [\text{Riskli Varlıklar} + (\text{Kredi} + \text{Piyasa} + \text{Operasyonel Riskler}) * 12,5] \geq \%8$$

Bankaların aşırı kaldıraç kullanmasını ve iflas riskini kontrol etmek amacıyla Basel III standartları gereği minimum %8 (Türkiye için % 12) sermaye yeterliliği aranmaktadır.

Özkaynaklar: Bankanın ödenmiş sermayesi ile katkı sermayesinin toplamından sermayeden indirilecek değerler düşülerek elde edilen, banka ortaklarının koydukları payı ve kâr yedekleri ile sermaye benzeri kaynakları ifade eder. Bankanın sermayesi ve özkaynakları bankanın faaliyetleri açısından önemli olmakla birlikte, aynı zamanda olumsuz gelişmeler döneminde de bir güvenlik unsuru olmaktadır. Döviz kurlarındaki hızlı artış bankaların özkaynaklarını zayıflatacaktır. Gelirlerin azalması ve maliyetlerdeki artışlar da özkaynakları olumsuz etkileyecektir. Özkaynak yapısı olarak; (banka özkaynakları / toplam varlıklar) oranı dikkate alınmıştır. Banka sermaye ve özkaynak değişkeni ile kârlılık performansı arasında genellikle pozitif ilişki beklenir.

Mevduat Yapısı (Toplam Mevduat/Toplam Varlıklar): Toplam varlıkların ne kadarlık kısmının mevduat kaynakları ile finanse edildiğini, bankanın iyi bir mevduat tabanına sahip olup olmadığını gösterir. Mevduat yapısı ile banka kârlılığı arasında normal koşullarda pozitif bir ilişkinin olması beklenmektedir.

Finansal Varlıklar (Finansal Varlıklar/Toplam Varlıklar): Banka toplam varlıklarının ne kadarlık kısmının kredi plasmanlarında kullanılmayıp, menkul kıymet yatırımlarında değerlendirildiğini gösterir. Faiz oranlarının yüksek olduğu ancak faizlerin düşeceği yönünde

beklentilerin arttığı dönemlerde banka varlıkları içinde finansal varlıkların payı artar. Ekonomide yaşanan olumlu gelişmelere bağlı olarak faizlerin düşmeyeceği anlaşılmasıyla finansal varlıklar azalır.

Kredi Portföyü ve Alacaklar (Toplam Krediler / Toplam Varlıklar): bankanın varlıklarının ne kadarlık kısmının yabancı kaynak kullanılarak finanse edildiğini veya banka varlıklarının ne kadarlık kısmının bankaların asli ve en önemli faaliyet alanı olan kredilendirmede kullanıldığını göstermekte olup, bu değişkenin banka kârlılığı ile arasında doğrusal bir ilişki olduğu kabul edilmektedir. Banka gelirlerinin en önemli kısmını kredilerden elde edilen faiz gelirleri oluşturmaktadır.

Toplam Kredi ve Alacaklar / Toplam Mevduat: Bankaların topladıkları mevduatlarını ne ölçüde krediye dönüştürdüğünü ifade etmektedir. Toplam kaynaklar içinde kredilerin payının yükselmesi banka varlıkları içinde likit varlıklarının payının azaldığını göstermektedir. Bu oranın yüksek olması, bankanın likidite riskini artırırken, banka kârlılığına katkısını artırmaktadır. Dolayısıyla kredi-mevduat oranı ile kârlılık arasında pozitif bir ilişki beklenmektedir.

Kredi riski; (Brüt takipteki krediler / Toplam Kredi ve Alacaklar): Teorik olarak kredi riskinin artmasına bağlı olarak tahsili geciken alacaklardan faiz tahsil edilememesi hatta karşılık ayrılması nedeniyle banka kârlılığı olumsuz yönde etkilenecektir. Bu nedenle bankalar kredi riskini yönetecek politikalar geliştirmekte, düzenleyici ve denetleyici otoriteler de kredi riskinin yönetimi amacıyla düzenlemeler yapmaktadır. Kredi riski değişkeni banka kârlılığı açısından önemli bir değişkendir.

Likidite Yapısı (Likit Varlıklar / Toplam Varlıklar): Bankaların varlıklarının ne kadarlık bir kısmının likit kıymetlerden oluştuğunu, diğer bir ifade ile banka kaynaklarının ne kadarlık kısmının likit varlıklara yatırdığını gösterir. Likidite oranlarındaki bir artış, banka varlıklarının bir kısmının, getirisi düşük, kısa vadeli hazine bonoları veya repo gibi para piyasası araçlarına yatırılması banka kârlılığını olumsuz etkileyecektir.

Net Faiz Marjı (NFM) [(Faiz Gelirleri-Faiz Giderleri) / Toplam Aktif]: bir bankanın faiz getiren varlıklarından kazandığı faiz geliri ile kaynaklarına ödediği faiz giderleri arasındaki farkı ifade eder. Bankaların kârlılık, etkinlik, büyüme, aracılık maliyetleri vb finansal başarısının ölçümünde dikkate alınan en önemli göstergelerden biridir (Kaya, 2001; Işık, Yalman, Koşaroğlu, 2017). NFM, genel olarak banka finansal gücünü pozitif yönde etkilemekle birlikte, tahsili geciken alacaklarının artması, banka mevduatlarının kredilerden daha hızlı büyümesi gibi bazı etkiler NFM'ni düşürebilir.

Faiz dışı gelir yapısı (Faiz Dışı Gelirler/Toplam Varlıklar): gelir çeşitlendirmesinin bankalara sağladığı faydayı görmek için bu değişkenin kârlılık üzerine etkisi incelenmektedir. Esasen bankaların faiz dışı giderlerini faiz dışı gelirleri ile karşılamaları beklenmektedir. Bankaların faiz dışı gelirleri ne kadar yüksek olursa, banka kârlılığına etkisi de o kadar yüksek olacaktır (Gürbüz, Yanık ve Aytürk, 2013). Banka giderlerin daha iyi yönetilmesi ve verimliliğin artırılması özellikle hizmet verimliliğinin ölçülmesi açısından faiz dışı gelirlerin toplam varlıklara oranının kârlılıkla pozitif ilişkili olması beklenmektedir. Bu beklenen korelasyonun ölçülmesi amacıyla Faiz dışı gelirlerin toplam varlıklara oranı bankalara özgü içsel bir değişken olarak dikkate alınmıştır.

Kaldıraç Oranı [Borç Toplamı (Toplam Pasif-Özkaynaklar)/Toplam Varlıklar]: bankanın toplam varlıklarının yabancı kaynaklarla finanse edilen kısmını göstermektedir. Bu değişkenin banka kârlılığına etkisinde kaynak maliyetlerinin önemli bir etkisi olacaktır.

Banka büyüklüğü ve sektör içindeki payı, (Bankanın Toplam Aktifleri/Toplam Bankacılık Sektörü Aktifleri): Banka büyüklüğü ve pazar payı ile kârlılık arasındaki ilişkinin doğrusal olması beklenebilir. Ancak, banka kârlılığının hangi büyüklükte maksimize olabileceğinin belirlenmesi zordur. Bankalar büyürken kârlılık artmaktadır, ancak aşırı büyüyen bankalarda kârlılık azalan oranda artmakta veya yapının hantallaşmasına paralel olarak olumsuz da olabilir. Banka büyüklüğü ile kârlılık arasındaki ilişkiyi belirlemek için bankanın toplam varlıklarının doğal logaritması alınmaktadır. Bu bağlamda normal olarak büyüklük-kârlılık ilişkisinin doğrusal olmaması beklenebilir. Ancak, pazar payı yüksek olan bankaların daha oligopolistik bir yapıda fiyat belirleme avantajı nedeniyle pazar payı

ile banka kârlılık performansı arasında pozitif bir ilişki olduğu kabul edilebilir. Çalışmada kullanılan sistematik (makro) ve sistematik olmayan (bankaya özgü) değişkenler Tablo 2’de açıklanmıştır.

Tablo 2
Çalışmada Kullanılan Değişkenler

	Değişkenler	Kod	Açıklaması	Dönemi
Bağımlı Değişken	Özkaynak Kârlılığı	ROE	Net Kâr / Özkaynak Toplamı	2003-2020
Yapısal Karakteristikler	Döviz Kuru	USD	TCMB-Kurlar-Efektif Kurlar-(Günlük) TL Dönüşümü Yapılmış-USD (ABD Doları Efektif Alış)	2003-2020
	TL Faiz	TL%	Bankalarca Açılan Ticari Kredilere Uygulanan Ağırlıklı Ort. Faiz Oranları (TL %)	2003-2020
	\$ Faiz	\$%	Bankalarca Açılan Ticari Kredilere Uygulanan Ağırlıklı Ort. Faiz Oranları (USD %)	2003-2020
	Enflasyon Oranı	TÜFE	TCMB EVDS-Fiyat Endeksleri-Fiyat Endeksi (Tüketici) (2003=100)	2003-2020
	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	GSYH	Ortalama yıllık büyüme (REEL GSYH) % Değişim	2003-2020
Bankalara Özgü Karakteristikler	Sermaye Yeterlik Oranı	SYR	Sermaye Yeterlik Oranı: Toplam Özkaynak/Risk Ağırlıklı Varlıklar	2003-2020
	Özkaynaklar/Top.Varlıklar	ÖKTV	Özkaynaklar/Top.Varlıklar	2003-2020
	Toplam Mevduat / Toplam Varlıklar	TMTV	Toplam Mevduat / Toplam Varlıklar	2003-2020
	Finansal Varlıklar (net) / Toplam Varlıklar	FNTV	Finansal Varlıklar (net) / Toplam Varlıklar	2003-2020
	Toplam Krediler ve Alacaklar / Toplam Varlıklar	TKATV	Toplam Krediler ve Alacaklar / Toplam Varlıklar	2003-2020
	Toplam Krediler ve Alacaklar / Toplam Mevduat	TKATM	Toplam Krediler ve Alacaklar / Toplam Mevduat	2003-2020
	Kredi Riski	KRİSK	Takipteki Krediler (brüt) / Toplam Krediler ve Alacaklar	2003-2020
	Likit Varlıklar / Toplam Varlıklar	LKTV	Likit Varlıklar / Toplam Varlıklar	2003-2020
	Net Faiz Marjı	NFM	(Net Faiz Geliri (Faiz Gelirleri-Faiz Giderleri)/Toplam Varlıklar)	2003-2020
	Faiz Dışı Gelirler (net) / Toplam Varlıklar	FDGTV	Faiz Dışı Gelirler (net) / Toplam Varlıklar	2003-2020
	Kaldıraç Oranı	KLD	Borç Toplamı (Toplam Pasif-Özkaynaklar)/Toplam Varlıklar	2003-2020
	Sektör Payı	PİYP	Bankanın Toplam Aktifleri/Toplam Bankacılık Sektörü Aktifleri	2003-2020
	Banka Büyüklüğü	BYT	Toplam Varlıkların Doğal Logaritması	2003-2020

Banka Kârlılık Oranı (Bağımlı Değişken):

Bankalarda en önemli performans göstergesi olan banka vergi öncesi net kârın varlıklara oranı, yani özkaynak kârlılığı (Return on Assets-ROE), banka pay sahiplerinin bankaya koydukları sermaye için ne kadar getiri elde ettiklerini göstermektedir. Bu oran hem bir performans hem de bir

risk göstergesidir. Bu nedenle bankalarda temel kârlılık performans ölçüsü olarak ROE oranı (özkaynak kârlılığı) kullanılacaktır.

Makroekonomik (Dışsal) Değişkenler

Çalışmada beş makroekonomik veya dışsal değişken belirlenmiştir.

Faiz oranları; Türk Lirası veya Yabancı Para Faiz Oranları, banka performansının önemli bir makroekonomik belirleyicisidir. Faiz oranları yükseldiğinde veya düştüğünde, kaynak maliyetleri ve varlıklardan elde edeceği getiri artacak veya azalacaktır. Ancak, faiz oranlarındaki gelişmenin banka kârlılığına etkisi faize duyarlı varlıkların türü, kredi ve menkul kıymet portföyünün yapısı, faiz oranı ve vadesine de bağlıdır. Faiz oranları yükseldiğinde, kredi portföyü menkul kıymet portföyünden daha fazla getiri sağlayacaktır. Bu nedenle faiz oranları yükseldiğinde kredi portföyü büyüyecek, menkul kıymet portföyü küçülecektir. Bankaların nakit rezervleri ve gelir getirmeyen varlıkları, faiz oranlarındaki değişimlerden etkilenmeyecektir.

Döviz kurları; banka kârlılığı, bir ülkenin döviz kuru değişimlerinden etkilenebilir. Türk Lirası para birimi son yıllarda dolar karşısında değer kaybetmekte ve bu değer kaybı getirileri olumsuz etkilemektedir. Bankaların gelirleri ile döviz kuru ilişkisini araştıran çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Döviz kurlarında meydana gelen değişimler banka riskinin ana kaynağından biri olarak tanımlanmaktadır (Bracker ve diğerleri (2009)). Ancak, döviz kuru dalgalanmalarının banka performansını etkileyip etkilemediği konusunda çok az bilgi vardır. Bu çalışmaların çoğunda, araştırmacılar performans ölçütü olarak hisse senedi getirilerine odaklanmışlardır. Küresel finansal sistemin önemi göz önüne alındığında, banka kârlılığının döviz kurlarındaki dalgalanmalardan kısa vadede negatif etkilenebileceği ancak uzun dönemde bu etkinin azalacağı değerlendirilmektedir.

Reel GSYİH büyümesi; bankalarda sermaye birikiminin artmasına katkı sağlamaktadır. Ülke ekonomileri büyüdükçe bankacılık sektörü de büyümektedir. Ekonomik büyüme, hem bireysel hem de kurumsal kredilerin artmasını, kredi kullanıcılarının kredi geri ödemelerini zamanında ve aksatmadan yapmasını desteklemektedir. Aksine, ekonomik daralma dönemlerinde gerek bireysel ve gerekse kurumsal kredi kullanıcılarının kredi geri ödemelerini aksatması, firma iflaslarının yaşanması, bankaların tahsili gecikmiş alacaklarını artıracak ve faiz gelirlerini düşürecektir. Bu nedenle, yapılan çalışmaların önemli bir kısmında ekonomik büyüme ile banka kârlılığı arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiş olup, bu çalışmamızda da benzer bir etki beklenmektedir (Işık Yalman ve Koşaroğlu 2017; Pasiouras ve Kosmidou, 2007; Sufian ve Habibullah, 2009; Trujillo-Ponce, 2013).

Enflasyon; ekonomideki fiyat artışları ile banka kârlılığı arasındaki ilişki önemlidir. Enflasyon oranlarının yükseldiği dönemlerde kredi faizleri de yükselmekte, buna bağlı olarak faiz gelirleri artmaktadır. Ancak, yüksek enflasyon finansal kurumlarda ve makro-ekonomik yapıda istikrarsızlığa neden olduğundan bankaların risklerini önemli ölçüde artırarak kârlarını azaltabilir. Özellikle, enflasyon oranlarının istikrarsız olduğu dönemlerde kredi ve kaynak fiyatlamasının rasyonel yapılamaması nedeniyle aşırı maliyet artışları ortaya çıkabildiği gibi önemli gelir kayıpları da yaşanabilir. Diğer yandan olması gerekenden daha yüksek belirlenmiş olan kredi faiz oranları aşırı bir gelir artışı da yaratabilir. Bu nedenle, banka gelirlerinin enflasyon oranlarından daha hızlı artması veya banka gider ve maliyetlerinin enflasyon oranlarından daha yavaş artması durumuna göre banka kârlılığı ile enflasyon arasındaki ilişkinin etkisi ortaya çıkacaktır (Dietrich ve Wanzenried, 2014).

Tahmin Modeli

Tahmin yapmaya yönelik aşağıda belirtilen modellere dâhil edilen değişkenler yukarıda Tablo 3'de belirtilmektedir. Çalışma kapsamında banka kârlılığı ile belirlenen banka ve sektöre özgü değişkenler ile yapısal karakteristikler arasındaki ilişki 3 modelde tahmin edilecektir. Birinci modelde, banka kârlılığı ile bankalara özgü karakteristikler arasındaki ilişkinin; ikinci modelde banka kârlılığı ile yapısal karakteristikler arasındaki ilişkinin ve üçüncü modelde banka kârlılığı ile hem yapısal hem

de banklara özgü karakteristikler arasındaki ilişkinin tahmini gerçekleştirilmiştir. Çalışmada tahmin edilecek modeller sırasıyla aşağıdaki gibidir:

$$\text{Model 1: } ROE_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 SYR_{it} + \beta_2 OKTV_{it} + \beta_3 TMTV_{it} + \beta_4 FNTV_{it} + \beta_5 TKATV_{it} + \beta_6 TKATM_{it} + \beta_7 KRISK_{it} + \beta_8 LKTV_{it} + \beta_9 NFM_{it} + \beta_{10} FDGTV_{it} + \beta_{11} KLD_{it} + \beta_{12} PİYPA_{it} + \beta_{13} BYT_{it} + \varepsilon_{it}$$

$$\text{Model 2: } ROE_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 USD_{it} + \beta_2 TLFAİZ_{it} + \beta_3 \$FAİZ_{it} + \beta_4 TÜFE_{it} + \beta_5 GSYH_{it} + \varepsilon_{it}$$

$$\text{Model 3: } ROE_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 SYR_{it} + \beta_2 OKTV_{it} + \beta_3 TMTV_{it} + \beta_4 FNTV_{it} + \beta_5 TKATV_{it} + \beta_6 TKATM_{it} + \beta_7 KRISK_{it} + \beta_8 LKTV_{it} + \beta_9 NFM_{it} + \beta_{10} FDGTV_{it} + \beta_{11} KLD_{it} + \beta_{12} PİYPA_{it} + \beta_{13} BYT_{it} + \beta_{14} USD_{it} + \beta_{15} TLFAİZ_{it} + \beta_{16} \$FAİZ_{it} + \beta_{17} TÜFE_{it} + \beta_{18} GSYH_{it} + \varepsilon_{it}$$

Yukarıda da belirtildiği üzere; çalışma 2003-2020 döneminde verilerine kesintisiz ulaşılabilen sektördeki payı yüksek olan sekiz ticari bankayı kapsamaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu bölümde amprik bulgular analiz edilmekte olup, tahmini gerçekleştirilen modellerde kullanılacak değişkenlere ait ortalama, medyan, standart sapma, maksimum ve minimum tanımlayıcı istatistikler Tablo 3’de, panel birim kök testi sonuçları (amprik bulgular) Tablo 4’de yer almaktadır.

Tablo 3
Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Ortalama	Medyan	Maksimum	Minimum	Std. Sapma	Gözlem Sayısı
ROE	-3,47E-05	-0,178	5,125	-5,249	0,994	576
SYR	-3,12E-17	-0,283	4,373	-4,370	0,994	576
ÖKTV	9,433127	10,586	19,933	-2,553	4,323	576
TMTV	2,83E-16	-0,079	2,759	-2,214	0,994	576
FNTV	4,03E-16	-0,054	3,004	-1,666	0,994	576
TKATV	9,25E-18	0,339	1,392	-3,624	0,994	576
TKATM	5,55E-16	0,287	1,451	-3,414	0,994	576
KRISK	-1,54E-16	-0,297	4,743	-1,726	0,994	576
LKTV	-1,83E-16	0,034	2,638	-1,984	0,994	576
NFM	-2,73E-16	-0,094	3,619	-2,628	0,994	576
FDGTV	1,91E-16	-0,188	5,335	-1,949	0,994	576
KLD	2,84E-16	-0,026	3,407	-2,339	0,994	576
PİYPA	-1,06E-16	0,037	4,233	-3,394	0,994	576
BYT	-5,71E-17	-0,345	3,649	-1,202	0,994	576
USD	2,519285	1,790	7,876	-0,535	1,698	576
TL%	-9,87E-16	-0,236	3,540	-1,208	0,994	576
\$%	-1,01E-16	-0,131	3,894	-1,627	0,994	576
TÜFE	-3,96E-16	-0,249	3,932	-1,239	0,994	576
GSYH	-3,95E-16	0,173	1,330	-3,979	0,994	576

Aşağıda Tablo 4’de raporlanan LLC (Levin, Lin ve Chu, 2002), IPS (Im, Pesaran ve Shin, 2003) ve ADF Fisher panel birim kök testi sonuçlarına göre değişkenlerin düzeyde durağan oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Panel birim kök testleri ile düzey değerlerinde durağan oldukları belirlenen seriler ile panel veri analizi yapabilmek için öncelikle serilerin klasik model, sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modellerinden hangisine uygun olduğunun tespit edilmesi gerekmektedir.

Tablo 4
Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	LLC		IPS		ADF-FISHER	
	Sabitli	Sabitli-Trendli	Sabitli	Sabitli-Trendli	Sabitli	Sabitli-Trendli
ROE	-3,0149*	-4,364*	-7,175*	-3,109*	98,399*	39,706*
SYR	-12,853*	-9,989*	-8,808*	-5,115*	79,585*	61,947*
ÖKTV	-4,327*	-14,330*	-10,573*	-20,398*	106,447*	182,975*
TMTV	-2,687*	-3,074*	-2,665*	-2,972*	33,936*	34,603*
FNTV	-1,985*	-4,416*	-2,110*	47,184*	25,156*	48,705*
TKATV	-5,976*	-5,204*	-3,919*	71,641*	47,179*	69,507*
TKATM	-4,414*	-5,020*	-2,900*	-8,559*	36,705*	68,333*
KRİSK	-9,207*	-9,062*	-8,996*	-7,098*	92,911*	91,855*
LKTV	-3,012*	-2,303*	-10,371*	-2,000*	31,485*	25,552*
NFM	-5,072*	-10,596*	-2,729*	-8,403*	43,402*	107,012*
FDGTV	-6,820*	-8,723*	-8,190*	-6,739*	100,896*	92,654*
KLD	-5,729*	-1,450*	-2,044*	-2,863*	37,114*	37,180*
PİYP A	-2,009*	-5,009*	-2,514*	-8,715*	30,064*	24,882*
BYT	-1,757*	-3,791*	-2,232*	-12,248*	17,302*	20,669*

Açıklamalar: Parantez içindeki değerler, olasılık değerlerini göstermektedir. *, ** ve ***, sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeylerinde istatistiksel anlamlılığı ifade etmektedir.

Ampirik literatürde klasik modelin geçerliliğini sınamak için F testi kullanılmaktadır (Tatoğlu, 2013, s. 164). Model belirleme ve tanısıl test sonuçları Tablo 5'te yer almaktadır. F istatistiği sonuçlarına göre, birim etkilerin sıfıra eşit olduğu şeklindeki sıfır hipotezi reddedilmekte ve klasik modelin uygun olmadığı sonucuna varılmaktadır. Sabit etkili ve rassal etkili model arasından seçim yapabilmek için Hausman (1978) tanımlama testinden faydalanılmıştır. Hausman testi sonuçlarına göre sıfır hipotezi reddedilmiş ve sabit etkiler tahmincisi ile tahmin sürecine devam edilmesine karar verilmiştir.

Tablo 5
Model Belirleme ve Tanısıl Test Sonuçları

Test	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
F Testi	8,83	0,000
Hausman Testi	62,58	0,000

Panel veri analizinde kullanılan modeller temelde yatay kesitsel bağımlılık, otokorelasyon ve değişen varyans problemlerinin olmadığı varsayımlarına dayanmaktadır. Panel veri modelinde bu varsayımlardan bir ya da birkaçının sağlanmaması tahmin edilen parametrelerde etkinlik kaybına ve standart hataların yanlış tahmin edilmesine yol açmaktadır (Ün, 2015, s. 71). Çalışmada kurulan modelde değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon problemlerinin olup olmadığı ilgili testlerle sınanmış ve sonuçları Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6

Değişen Varyans, Otokorelasyon ve Birimler Arası Korelasyon Test Sonuçları

Varsayım	Değişen Varyans	Otokorelasyon		Birimler Arası Korelasyon
		Modifi ed Bhargava et al. D-W	Baltagi- Wu LBI	Pesaran CD
Test	Değiştirilmiş Wald Testi			
ROE	60,49 (0,000)	0,46955	0,63340	6,511 (0,000)

Tablo 6’da raporlanan sonuçlara göre; tahmini gerçekleştirilecek modelde değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon sorunlarının olduğunu söylemek mümkündür. Panel veri analizinde böyle durumla karşılaşıldığında analizlere dirençli tahminciler ile tahmin sürecine devam edilmelidir. Çalışmada bahsedilen problemlerin tespit edilmesinden dolayı panel veri standartlaştırılmış değişkenlerle regresyon tahmini dirençli tahminci ile gerçekleştirilmiştir.

Çalışma kapsamında banka kârlılığı ile karakteristikler arasındaki ilişki 3 modelle tahmin edilmiştir. Tahmini gerçekleştirilen birinci modelde ROE ile bankalara özgü faktörler arasındaki ilişki araştırılmıştır. Model 1’e ait ampirik sonuçlar Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7’de raporlanan Model 1 sonuçlarına göre; banka kârlılığı ile bankalara özgü karakteristikler arasında istatistiksel olarak anlamlı olan bankalara özgü on iki karakteristik bulunmaktadır. Banka kârlılığı etkileyen en büyük nispi öneme sahip bankalara özgü karakteristik (0,638) katsayısı ile toplam krediler ve alacaklar/toplam mevduat oranı olmuştur. Toplam Kredi ve Alacaklar/Toplam Mevduat oranını sırasıyla net faiz marjı (0,519), toplam mevduat/toplam varlıklar oranı (0,320), kredi riski (0,311), sermaye yeterlilik rasyosu (0,254), faiz dışı gelirler (net)/toplam varlıklar oranı (0,240), özkaynaklar/toplam varlıklar oranı (0,206), banka büyüklüğü (0,190), kaldıraç oranı (0,157), finansal varlıklar (net)/toplam varlıklar oranı (0,142), likit varlıklar/toplam varlıklar oranı (0,126) ve toplam krediler ve alacaklar /toplam varlıklar oranı (0,123) takip etmiştir. Analiz sonuçlarına göre bankaların sektör payı ile kârlılık arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunamamıştır.

Tablo 7

ROE ile Bankalara Özgü Faktörler Arasındaki İlişkiyi Açıklayan Katsayılar

ROE (Model 1)	β Tahminleri	Dirençli Standart Hata	t-istatistiği	Prob.	Değişkenlerin Nispi Önem Sırası
Bağımsız Değişkenler					
SYR	0,2541265*	0,544566	4,67	0,000	5
ÖKTV	-0,2063847*	0,247828	-8,33	0,000	7
TMTV	0,3201998*	0,924878	3,46	0,001	3
FNTV	0,1424730**	0,0637643	2,23	0,026	10
TKATV	-0,1226512*	0,402918	-3,04	0,002	12
TKATM	0,6380692**	0,2638975	2,42	0,016	1
KRİSK	-0,3113118*	0,0478306	-6,51	0,000	4
LKTV	0,1261498*	0,0452979	2,78	0,006	11
NFM	-0,5191480**	0,2094186	-2,48	0,013	2
FDGTV	0,2403397*	0,0463321	5,19	0,000	6
KLD	-0,1565690*	0,0592118	-2,64	0,008	9
PİYPA	-0,0052226	0,0412898	-0,13	0,899	-
BYT	-0,1898706*	0,0606872	-3,13	0,002	8
<i>Gözlem Sayısı</i>		576			
<i>Banka</i>		8			
<i>F-Testi</i>		189,01			
<i>Prob.>F</i>		0,000			
<i>R²</i>		0,9171			

*, ** ve ***, sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeylerinde istatistiksel anlamlılığı ifade etmektedir.

Katılım bankaları hariç Türk bankacılık sistemi içerisinde % 80'i aşkın paya sahip en büyük 8 ticari bankanın kârlılığını belirleyen etkenlerin toplam kârlılığa katkısı önem sırasına göre aşağıda belirtilmiştir:

- İlk 3 sırada bankaların kredi portföy büyüklüğü (0,638), net faiz marjı (0,519) ve mevduat yapısı (0,320) bulunmaktadır. 1. sırada bankaların topladıkları mevduatın ne kadarlık kısmının kredi olarak kullanıldığını gösteren kredi/mevduat oranı bulunmaktadır. Toplam kaynaklar içerisinde getirisi düşük likit varlıkların payı azalırken, faiz getirili kredilerin payının artması banka kârlılığını pozitif bir şekilde etkilemektedir. 2. sırada bankanın finansal gücünü gösteren net faiz marjının olduğu görülmektedir. 3. sırada toplam varlıkların önemli bir kısmının mevduat ile finanse edildiğini ifade etmekte olan mevduat yapısının diğer bir ifade ile mevduat tabanının yaygın olmasının bankaların kârlılığı üzerindeki pozitif etkisinin önemi ortaya konulmaktadır.

- İncelenen değişkenlerden 4. sırada kredi riski (0,311), 5. sırada sermaye yeterlilik rasyosu (0,254), 6. Sırada faiz dışı gelirlerin (net)/toplam varlıklar oranı (0,240) yer almaktadır. Kredi riski, brüt takipteki kredilerin toplam kredi ve alacaklara oranı olup, plase edilen kaynaklar artarken takipteki kredi oranının azalması banka kârlılığını pozitif yönlü etkilemektedir. Sermaye yeterliliği ve faiz dışı gelirler beklentiler doğrultusunda banka kârlılığına olumlu yansımaktadır.

- Banka özkaynaklarının toplam kaynaklar içindeki payı, toplam varlıkların yabancı kaynaklarla finanse edilen kısmı, likidite ve menkul kıymet portföyünün yapısı, banka faaliyetleri ve faaliyetlerin verimliliği açısından önemli olduğu kadar, kriz dönemlerinde de iflas riskini en aza indirmektedir. Bu grupta yer alan değişkenler öncekiler kadar olmamakla birlikte banka kârlılığı üzerine önemli katkı sağlamaktadır. Bu kapsamda elde edilen bulgular değerlendirildiğinde; özkaynaklar/toplam varlıklar oranı (0,206) 7., banka büyüklüğü (0,190) 8., kaldıraç oranı (0,157) 9., finansal varlıklar (net)/toplam varlıklar oranı (0,142) 10., likit varlıklar/toplam varlıklar oranı (0,126) 11 ve toplam krediler ve alacaklar /toplam varlıklar oranı (0,123) 12. sırada etkili olduğu belirlenmiştir.

Çalışmada Model 2 kapsamında banka kârlılığı ile yapısal karakteristikler arasındaki ilişki araştırılmış ve sonuçları Tablo 8'de rapor edilmiştir.

Tablo 8

ROE ile Yapısal Karakteristikler Arasındaki İlişkiye Yönelik Katsayılar

ROE (Model 2)	β Tahminleri	Dirençli Standart Hata	t-istatistiği	Prob.	Değişkenlerin Nispi Önem Sırası
Bağımsız Değişkenler					
USD	-0,2389994*	0,0332913	-7,18	0,000	2
TL%	-0,1536661**	0,0702245	-2,19	0,029	4
%	0,2004252*	0,0554993	3,61	0,000	3
TÜFE	0,4016188*	0,0707786	5,67	0,000	1
GSYH	0,0416773	0,0454365	0,92	0,359	-
Gözlem Sayısı		576			
Banka		8			
F-Testi		16,49			
Prob.>F		0,000			
R²		0,8400			

*, ** ve ***, sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeylerinde istatistiksel anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 8'deki sonuçlara göre; beş yapısal karakteristikten dördü ile banka kârlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde ilişki tespit edilmiştir. Yapısal karakteristiklerden banka kârlılığını etkileyen en büyük nispi öneme sahip karakteristik (0,402) katsayısı ile enflasyon oranı (TÜFE) olurken TÜFE oranını sırasıyla dolar kuru (0,239), bankalarca açılan ticari kredilere uygulanan ağırlıklı ortalama \$ faiz oranı (0,200) ve bankalarca açılan ticari kredilere uygulanan ağırlıklı ortalama TL faiz oranı (0,154) takip etmiştir.

Enflasyon oranlarının yükseldiği dönemlerde bankaların kredi faizlerinin yükselmesine bağlı olarak bankaların faiz gelirleri artacak, enflasyonun yükseldiği dönemlerde ise maliyetlerin kontrol edilmesindeki güçlük nedeniyle banka kârlılığı olumsuz yönde etkilenecektir. Bu nedenle enflasyonist dönemlerde enflasyon ile banka kârlılığı arasında önemli bir korelasyon olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde kaynak ve kullanım yerlerinin fiyatlamasının rasyonel yapılıp yapılmamasına bağlı olarak banka kârlılığı üzerine önemli bir etkisi olacaktır. Döviz kurları ve faiz oranları bankaların karşı karşıya oldukları ana risk kaynaklarından. Döviz kurlarının banka kârlılığını nasıl etkilediği yönünde literatürde çok fazla bir çalışma olmamakla birlikte, Türkiye’de özellikle 1994 ve 2001 finansal krizlerinde döviz kurlarındaki değişme nedeniyle birçok bankanın iflas ettiği görülmektedir. Faiz oranları ise gerek kaynak maliyetleri ve gerekse varlıklardan elde edilecek getirinin belirlenmesinde önemli bir faktör olduğundan, faiz oranları ile banka kârlılığı arasında önemli bir korelasyon bulunmaktadır. Bu yönü ile, belirlenen makro değişkenlerin banka kârlılığına etki derecesi ve önem sırasının uygun olduğu değerlendirilebilir.

Çalışmada Model 3’te banka kârlılığı ile bankalara özgü ve yapısal karakteristikler arasındaki ilişki tahmin edilmeye çalışılmıştır. Model 3’e ilişkin sonuçlar Tablo 9’da rapor edilmiştir.

Tablo 9

ROE ile Yapısal ve Bankalara Özgü Karakteristikler Arasındaki İlişkiye Yönelik Katsayılar

ROE (Model 3)	β Tahminleri	Dirençli Standart Hata	t-istatistiği	Prob.	Değişkenlerin Nispi Önemi
Bağımsız Değişkenler					
TKATM	0,7469035*	0,257664	2,90	0,004	1
TKATV	-0,6749899*	0,2170053	-3,11	0,002	2
NFM	-0,5516546*	0,0920037	6,00	0,000	3
BYT	0,4827503*	0,1774685	2,72	0,007	4
USD	-0,4324947*	0,0896507	-4,82	0,000	5
TÜFE	0,4231543*	0,0748269	5,66	0,000	6
TMTV	0,3657703*	0,0898647	4,07	0,000	7
KRİSK	-0,3285415*	0,0476073	-6,90	0,000	8
\$%	0,2503767*	0,0561858	4,46	0,000	9
SYR	0,2428437*	0,0529053	4,59	0,000	10
TL%	0,1917400**	0,0853012	-2,25	0,025	11
KLD	0,1442158*	0,0468491	3,08	0,002	12
FNTV	0,1338711**	0,0685317	1,95	0,051	13
LKTV	0,1236420*	0,0459512	2,69	0,007	14
FDGTV	0,1228022*	0,0472039	2,60	0,009	15
ÖKTV	-0,0083681	0,0080695	-1,04	0,300	-
PIYPA	-0,0518383	0,0412061	-1,26	0,208	-
GSYH	-0,0338172	0,0419982	-0,81	0,421	-
Gözlem Sayısı		576			
Banka		8			
F-Testi		43,96			
Prob.>F		0,000			
R²		0,4484			

*, ** ve ***, sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeylerinde istatistiksel anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 9’da yer alan sonuçlara göre; yapısal ve bankalara özgü karakteristiklerin büyük bir çoğunluğu ile kârlılık arasında istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde ilişki olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Standartlaştırılmış panel regresyon sonuçlarına bakıldığında; kârlılık üzerinde on sekiz karakteristikten (hem yapısal hem de bankalara özgü) on beşi ile istatistiksel olarak anlamlı ilişki gözlenmiştir. Model 3’e ilişkin beta katsayılarının nispi önem sırasına bakıldığında en büyük nispi öneme sahip karakteristik (0,747) katsayısı ile bankaya özgü karakteristiklerden toplam krediler ve alacaklar/toplam mevduat oranı olmuştur. Kârlılık üzerindeki nispi önem sırası toplam krediler ve alacaklar/toplam varlıklar oranı (0,675), net faiz marjı (0,552) ve banka büyüklüğü (0,483) şeklinde bankalara özgü karakteristiklerle devam etmiştir. Sonrasında yapısal karakteristiklerden dolar kuru (0,432) ve enflasyon oranı (0,423) izlemiştir. Kârlılık üzerindeki nispi önem sırası tabloda görüldüğü gibidir. Diğer taraftan kârlılık ile bankalara özgü karakteristiklerden sektör (piyasa) payı ve

öz kaynak/toplam varlıklar oranı yapısal karakteristiklerden GSYH arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Araştırma Etiği

Araştırmada kullanılan verilerin Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu ile Türkiye Bankalar Birliği'nin resmi internet sitesinde yer alan, araştırmacıların kullanımına açık, bağımsız denetimden geçmiş veriler olması, ayrıca çalışmada insan, hayvan veya herhangi bir canlının deneysel olarak kullanılmaması ve yalnızca istatistiksel modellerle analiz yapılmış olması nedeniyle etik kurul onayına gerek bulunmadığı kanaati olduğundan etik kurul onayı başvurusunda bulunulmamıştır.

Bulgular

Çalışmada banka kârlılığı ile bankalara özgü ve yapısal karakteristikler arasındaki ilişkiyi incelemek için tahmini gerçekleştirilen modellerin toplu sonuçları Tablo 9'da sunulmuştur. Tabloda yer alan sonuçlara göre; kârlılık ile bankalara özgü karakteristikler arasındaki ilişkinin araştırıldığı Model 1'de on üç yapısal karakteristikten sadece sektör (piyasa) payı ile istatistiksel olarak anlamlı ilişki tespit edilememiştir. Model 1'e ilişkin sonuçlarda kârlılık üzerindeki nispi önem sırasında ilk üç sırayı toplam krediler ve alacaklar/toplam mevduat oranı, net faiz marjı ve toplam mevduat/toplam varlıklar oranının aldığı göze çarpmaktadır.

Kârlılık ile yapısal karakteristikler arasındaki ilişkinin araştırıldığı Model 2'nin sonuçlarına göre yapısal karakteristiklerden GSYH ile istatistiksel olarak anlamlı ilişki tespit edilememiştir. Kârlılık üzerindeki yapısal karakteristiklerin nispi önem sırası, enflasyon oranı, dolar kuru, bankalarca açılan ticari kredilere uygulanan ağırlıklı ortalama \$ faiz oranı ve bankalarca açılan ticari kredilere uygulanan ağırlıklı ortalama TL faiz oranı şeklindedir.

Tablo 10

Modellerin (Model 1, Model 2, Model 3) Toplu Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Standartlaştırılmış Katsayılar			Değişkenlerin Nispi Önemi			
	Model 1	Model 2	Model 3	Model 1	Model 2	Model 3	
Yapısal Karakteristikler	USD	-	-0,2389994	-0,4324947	-	2	5
	TL%	-	-0,1536661	0,1917400	-	4	11
	\$%	-	0,2004252	0,2503767	-	3	9
	TÜFE	-	0,4016188	0,4231543	-	1	6
	GSYH	-	0,0416773	-0,0338172	-	-	-
Bankalara Özgü Karakteristikler	SYR	0,2541265	-	0,2428437	5	-	10
	ÖKTV	-0,2063847	-	-0,0083681	7	-	-
	TMTV	0,3201998	-	0,3657703	3	-	7
	FNTV	0,1424730	-	0,1338711	10	-	13
	TKATV	-0,1226512	-	-0,6749899	12	-	2
	TKATM	0,6380692	-	0,7469035	1	-	1
	KRİSK	-0,3113118	-	-0,3285415	4	-	8
	LKTV	0,1261498	-	0,1236420	11	-	14

NFM	-0,5191480	-	-0,5516546	2	-	3
FDGTV	0,2403397	-	0,1228022	6	-	15
KLD	-0,1565690	-	0,1442158	9	-	12
PİYPA	-0,0052226	-	-0,0518383	-	-	-
BYT	-0,1898706	-	0,4827503	8	-	4

Kârlılık ile hem bankalara özgü hem de yapısal karakteristikler arasındaki karşılaştırmalı ilişkinin araştırıldığı Model 3'e ilişkin beta katsayılarının nispi önem sırasına bakıldığında ilk dört sırayı bankaya özgü karakteristiklerin (toplam krediler ve alacaklar/toplam mevduat oranı, toplam krediler ve alacaklar/toplam varlıklar oranı, net faiz marjı ve banka büyüklüğü) yer aldığı görülmüştür. Bu sıralamayı yapısal karakteristiklerden dolar kuru ve enflasyon oranı takip etmiştir. Bu nispi önem sıralaması sonrasında ağırlıklı olarak bankalara özgü karakteristiklerle devam etmiştir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışmada panel veri standartlaştırılmış değişkenlerle regresyon yöntemini kullanarak Türkiye'de bankalara özgü karakteristiklerin ve yapısal karakteristiklerin bankaların kârlılığı üzerindeki etki ve nispi önem derecesi incelenmiştir. Analizlerde ilk olarak bankaların özkaynak kârlılığı üzerinde bankalara özgü karakteristiklerin nispi önem sırası Model 1 ile belirlenmiştir. Analiz sonucunda Model 1'e ilişkin beta katsayılarının nispi önem sırasına göre en önemli etkiye sahip karakteristikler toplam krediler ve alacaklar/toplam mevduat oranı, net faiz marjı ve toplam mevduat/toplam varlıklar oranı olmuştur. Çalışmada Model 2 ile bankaların özkaynak kârlılığı üzerinde yapısal karakteristiklerin etkisi tahmin edilmiştir. Model 2'ye ilişkin ampirik bulgu, yapısal karakteristiklerin GSYH hariç özkaynak kârlılığı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkilerinin olduğunu işaret etmektedir. Model 2'de beta katsayılarının nispi önem sırası enflasyon oranı, dolar kuru, bankalarca açılan ticari kredilere uygulanan ağırlıklı ortalama \$ faiz oranı ve bankalarca ticari kredilere uygulanan ağırlıklı ortalama TL faiz oranı olarak gerçekleşmiştir. Hem bankalara özgü karakteristiklerin hem de yapısal karakteristiklerin kârlılık üzerindeki olası etkileri Model 3 ile tahmin edilmiştir. Model 3'e yönelik analizler sonucunda nispi önem sıralamasında ilk dört sırayı bankaya özgü karakteristiklerden toplam krediler ve alacaklar/toplam mevduat oranı, toplam krediler ve alacaklar/toplam varlıklar oranı, net faiz marjı ve banka büyüklüğü değişkenleri oluşturmuştur. Bu sıralamayı daha sonra yapısal karakteristiklerden kur ve enflasyon oranı izlemiştir. Beta katsayılarına göre nispi önem sıralaması ağırlıklı olarak bankalara özgü karakteristiklerle devam etmiştir.

Bankacılık sektörü ekonomik büyüme ve gelişme açısından önemli kurumlardan biridir. Bankaların herhangi bir finansal sorunla karşılaşmadan sürdürülebilir bir kârlılık seviyesini koruması beklenir. Dolayısıyla, bankaların kârlılık performansını etkileyen veya belirleyen bankalara özgü veya makro ekonomik değişkenlerin neler olabileceği yönünde çok sayıda çalışma gerçekleştirilmiştir. Ancak, literatürde bu belirleyicilerin nisbi önem derecesinin belirlenmesine, hangi içsel ya da dışsal faktörün banka kârlılık performansını ne oranda etkilediğine yönelik bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle; bu çalışmada Türk bankacılık sisteminde aktif büyüklüğü bazında sektörün % 80'ini temsil eden sekiz büyük bankanın verileri esas alınarak banka kârlılığını etkileyebilecek bankalara özgü, sektörel veya makroekonomik (yapısal) belirleyicilerin banka kârlılığına etki düzeyinin belirlenmesine çalışılmıştır. Çalışma bu yönü ile literatüre önemli bir katkı niteliğindedir.

Bu çalışmada uygulanan model ve elde edilen bulgular ile banka kârlılığının etkileyen faktörlerin etki ve nisbi önem derecesinin belirlenmiş olması, banka yönetimlerine, bankacılık analist ve uzmanlarına, düzenleme ve denetleme kurumlarına karar alma süreçlerinde katkı sağlayacaktır. Çalışma, mevcut literatüre önemli bir katkı sağlamakla birlikte; gelecekte çeşitli ülkelerin bankacılık sektörlerine yönelik karşılaştırmalı analizler yapılarak bu konudaki literatürün daha da geliştirilmesini teşvik edebilecektir.

Yazarların Katkı Oranı

Bu çalışma tek yazarlı olduğu için yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışmasına neden olabilecek bir konu veya durum bulunmamaktadır.

Kaynaklar

Abreu, M. and Mendes, V. (2001). *Commercial bank interest margins and profitability: evidence for some EU countries*. Proceeding book of the Pan-European Conference Organised by the IEFIS-UK and University of Macedonia Economic and Social Sciences, Greece, May 17 – 20, 2001.

Ahmad, R.B., Shaharuddin, S.S. and Tin, L. (2011). Determinants of bank profits and net interest margins in East Asia and Latin America. *Fin Market Development In Emerging Economies*. Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=1912319> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1912319>.

Athanasoglou, P.P. Brissimis, S.N. and Delis, M.D. (2008). Bank-specific, industry-specific and macroeconomic determinants of bank profitability. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 18 (2), 121-136.

Ben Naceur S. and M. Goaid, (2003). *The determinants of the Tunisian banking industry profitability: Panel evidence*. Proceeding book of the Economic Research Forum (ERF) 10th Annual Conference, Marrakesh-Morocco, 16-19 December, 2003.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2022). Aylık bankacılık sektörü verileri <https://www.bddk.org.tr/BultenAylık/> adresinden 08.03.2022 tarihinde erişilmiştir.

Bracker, K., Imhof, M. and Lallemand, J. (2009). “Sources of bank risks: Impacts and explanations,” *Academy of Banking Studies Journal*, 8, (2) 107-124.

Capraru B. and Ilnatov I. (2015). Determinants of bank profitability in EU15. *Scientific Annals of the “Alexandru loan cuza” University of Iasi Economic Sciences*, 62 (1), 93-101.

Çerçi, G. (2011), *Bankalarda kârlılık analizi: Türk bankacılık sektörü üzerine bir uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Demirguc-Kunt, A. and Huizinga, H. (1999). Determinants of commercial bank interest margins and profitability: some international evidence. *The World Bank Economic Review*, 13, 1-38.

Dietrich, A. and Wanzenried, G. (2014). The determinants of commercial banking profitability in low-, middle-, and high-income countries. *The Quarterly Review of Eco.and Finance*, 22, 1-18.

Doğru, C. (2011). Karlılığın belirleyicileri analizi: Teori ve orta ölçekli bir banka uygulaması. *Maliye Finans Yazıları*, 91, 47-75.

Gujarati, D. N. and Porter, D. C. (2013). *Basic econometrics. introductory econometrics: A Practical Approach* (Fifth Edit.). McGraw-Hill/Irwin.

Gürbüz, A.O., Yanık, S. ve Aytürk, Y. (2013). Income diversification and bank performance: Evidence from Turkish banking sector. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 7, 9-29

Güriş, S., Çağlayan, E. ve Güriş, B. (2013). *Eviews ile temel ekonometri*. İstanbul: DER Yayınları.

Güzel, A. ve İltaş, Y. (2019). Ticari bankalarda kârlılığın belirleyicileri: Türkiye örneği (2003-2016).

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20 (3), 505-534 . <https://dergipark.org.tr/pub/ahbvuibfd/issue/42923/519174> adresinden erişilmiştir.

- Hausman, J. A. (1978). Specification tests in econometrics. *Econometrica*, 46(6), 1251–1271.
- İltas, Y. ve Doğan, İ. (2019). *Finansal performansı etkileyen yapısal ve firmaya özgü karakteristiklerin karşılaştırmalı analizi*. Erciyes Bilimsel Araştırmalar Kongresi, 26-28.04.2019 Kayseri.
- Im, K. S., Pesaran, M. H. and Shin, Y. (2003). Testing for unit roots in heterogeneous panels. *Journal of Econometrics*, 115(1), 53–74. doi:10.1016/S0304-4076(03)00092-7
- Işık, Ö., Yalman, İ. N. ve Koşaroğlu, Ş. M. (2017). Türkiye’de mevduat bankalarının kârlılığını etkileyen faktörler. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 362-380.
- Kaya, Y.T. (2001). *Türk Bankacılık sisteminde net faiz marjının modellenmesi*. BDDK.
- Kaya, Y.T. (2002). *Türk bankacılık sektöründe karlılığın belirleyicileri: 1997-2000*. BDDK Mali Sektör Politikası Dairesi Çalışma Raporları, 2002/1.
- Kithinji, A.M. (2010). *Credit risk management and profitability of commercial banks in Kenya*. School of Business, University of Nairobi.
- Kolapo, T. F, Ayeni R. K. and Oke, O. (2012). Credit risk management and banks performance. *Australian Journal of Business and Management Research*. 2, 31-38.
- Levin, A., Lin, C. F. and Chu, C. S. J. (2002). Unit root tests in panel data: asymptotic and finite-sample properties. *Journal of Econometrics*, 108(1), 1–24. doi:10.1016/S0304-4076(01)00098-7
- Liyugi (2007). Determinants of banks profitability and its implication on risk management practices: Panel evidence from the UK. *University of Nottingham Publishers*, Nottingham.
- Muhammed, Shahid, Munir and Ahad (2012). Credit risk and the performance of Nigerian banks. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 4(7), 49-63.
- Pasiouras, F. and Kosmidou, K. (2007). Factors influencing the profitability of domestic and foreign commercial banks in the European Union. *Research in Int.Business and Fin.*, 21(2), 222-237.
- Sufian, F. and Habibullah M. S. (2009). Determinants of bank profitability in a developing economy: Empirical evidence from Bangladesh. *Journal of Business Eco. and Man.*, 10(3), 207-217.
- Taşkın, F. Dilvin. (2011). Türkiye’de ticari bankaların performansını etkileyen faktörler. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 11(2), 289-298.
- Tatoğlu, Y. F. (2013). *İleri panel veri analizi-stata uygulamalı* (2.Baskı). İstanbul: Beta Yay.A.Ş.
- Türkiye Bankalar Birliği. (2022). *Türkiye Bankalar Birliği*. <https://verisistemi.tbb.org.tr/> adresinden 10.02.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Trujillo-Ponce, A. (2013). What determines the profitability of banks? Evidence from Spain. *Accounting and Finance*, 53 (2), 561–586.
- Ün, T. (2015). *Stata ile panel veri modelleri*. İstanbul: DER Yayınları.
- Yıldız, Ü. ve Temurlenk, M. S. (2020). *Ekonometrinin temelleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Extended Abstract

Introduction

Numerous studies have been published on the bank-specific and macroeconomic factors that affect the profitability of banks in the Turkish banking system. However, in this study, using the regression method with standardized variables, the country-specific or structural characteristics and bank-specific characteristics that affect the return on equity of banks operating in the Turkish banking system will be determined. For this purpose, the analysis realized by using the data of 8 banks which operating in the Turkish Banking System and representing 80% of the sector on the basis of asset size (Akbank, Garanti Bank, Ziraat Bank, Halk Bank, Vakıfbank, İş Bank, Yapı ve Kredi Bank and QNB Finansbank), the data consist of 2003:Q1-2020:Q4 period. The data were obtained from the official website of the Banks Association of Turkey and the Banking Regulation and Supervision Agency.

Method

In the study, the relationship and relative importance were determined by using the panel regression method with standardized variables. In this context, the relationship between bank profitability and the characteristics of banks, banking sector and structural characteristics will be estimated by using 3 models. In the first model, the relationship between bank profitability and bank-specific characteristics; In the second model, the relationship between bank profitability and structural characteristics, and in the third model, the relationship between bank profitability and both structural and bank-specific characteristics were estimated. The mean, median, standard deviation, maximum and minimum descriptive statistics of the variables to be used in the models were determined and the panel unit root test was performed. According to the panel unit root test results, it was concluded that the variables were stationary. In order to perform panel data analysis with these series, first of all, the F test was used to determine which of the series is suitable for the classical model, fixed effects and random effects models. According to the results of the F statistics, the null hypothesis that the unit effects are equal to zero is rejected and it is concluded that the classical model is not suitable. Hausman (1978) descriptive test was used to choose between fixed-effect and random-effect models. According to the Hausman test results, the null hypothesis was rejected and it was decided to continue the estimation process with the fixed effects estimator. The existence of varying variance, autocorrelation and inter-unit correlation problems in the model was tested with the relevant tests.

Findings

According to the results of the analysis; In Model 1, in which the relationship between profitability and bank-specific characteristics was investigated, a statistically significant relationship could not be determined only with the sector (market) share out of thirteen structural characteristics.

In the results of Model 1, it is striking that total loans and receivables/total deposit ratio, net interest margin and total deposits/total assets ratio take the first three places in relative importance on profitability. According to the results of Model 2, in which the relationship between profitability and structural characteristics was investigated, no statistically significant relationship could be found with GDP, which is one of the structural characteristics. The order of relative importance of the structural characteristics on profitability is the inflation rate, the dollar rate, the weighted average \$ interest rate applied to commercial loans extended by banks and the weighted average TL interest rate applied to commercial loans extended by banks. Considering the relative importance of the beta coefficients of Model 3, in which the comparative relationship between profitability and both bank-specific and structural characteristics is investigated, the first four ranks are ranked by bank-specific characteristics (total loans and receivables/total deposits ratio, total loans and receivables/total assets ratio, net interest margin and bank size). This ranking was followed by the dollar exchange rate and inflation rate from structural characteristics. After this relative importance ordering, it continued mainly with characteristics specific to banks.

Conclusion, Discussion and Recommendations

The banking sector is one of the important institutions in terms of economic growth and development. Banks are expected to maintain a sustainable level of profitability without encountering any financial problems. Therefore, many studies have been carried out to determine what bank-specific or macro-economic variables might affect or determine the profitability performance of banks. However, no study has been found in the literature to determine the relative importance of these determinants. Because; In this study, it has been tried to determine the effect level of sectoral or macroeconomic (structural) determinants (characteristics) specific to banks, which have been determined that can affect bank profitability. In this study based on the data of 8 big banks representing 80% of the sector in the Turkish banking system on the basis of asset size. With this aspect, the study is an important contribution to the literature.

As a result of the analysis showing the relationship between the return on equity of the banks and the characteristics specific to the banks, a statistically significant relationship was found between the return on equity and all the characteristics except the sector share. The empirical finding showing the relationship between return on equity of banks and structural characteristics shows that bank profitability is associated with four of the five structural characteristics (excluding GDP) at a statistically significant level. Finally, as a result of the analysis showing the comparative relationship between bank profitability and bank-specific and structural characteristics, fifteen characteristics that are statistically significantly related to bank profitability were found. When the relative importance order of beta coefficients of Model 3 is examined, it is seen that bank-specific characteristics take place in the first four ranks. In this order of relative importance, mainly bank-specific characteristics took place.

The model applied in this study and the findings obtained and the determination of the effect and relative importance of the factors affecting bank profitability will contribute to the decision-making processes of bank management, banking analysts and experts, regulatory and supervisory institutions. Although this study makes an important contribution to the existing literature; In the future, comparative analyzes of the banking sectors of various countries will be made, which will encourage the further development of the literature on this subject. The study is expected to make an important contribution to the literature as it is the first study to measure the effect and relative importance of the factors affecting profitability in the banking sector.

Tüketicilerin Dijital Ürünleri Benimseme Sürecinde Değişim Temsilcileri

Gizem Şebnem BEYDOĞAN
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
gizembeydogan@ahievran.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6940-9486>

Cihat KARTAL
Kırıkkale Üniversitesi
dr_cihat_kartal@yahoo.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2390-8268>

Derleme Makale	DOI: 10.31592/aeusbed.1096814
Geliş Tarihi: 01.04.2022	Revize Tarihi: 03.06.2022
	Kabul Tarihi: 07.07.2022

Atf Bilgisi

Beydoğan, G. Ş. ve Kartal, C. (2022). Tüketicilerin dijital ürünleri benimseme sürecinde değişim temsilcileri. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 578-595.

ÖZ

Teknolojideki gelişmeler, teknolojik değişimlerin gözlemlenmesini ve sürecin işletmelerde gerekli teknolojik gidişata uygun şekilde yürütülmesini sağlamıştır. Bu nedenle işletmeler yönetim stratejilerinde gerekli bazı değişiklikleri yapmışlardır. İşletmeler için süreci yönlendirmek, gerekli değişiklikleri yapmak, işverenler ve çalışanlar arasındaki koordinasyonu sağlamak, geleceğe yönelik iyi bir vizyon oluşturmak için inovasyon temsilcilerini oluşturma sürecine öncülük etmektedirler. İşletmelerde stratejik değişiklikler çerçevesinde yapılan uygulamalar, yeniliklerin toplumda doğrudan veya dolaylı olarak benimsenmesini desteklemektedir. Bu çalışma toplumda teknolojik dönüşüm için alt yapı oluşturmuştur. Teknolojik dönüşümü gerçekleştirmek için toplumun tüm kesimlerinde teknoloji bilincini oluşturmak, fırsat eşitliğinin sağlanması açısından çok önemlidir. Bu çalışmada, literatürde konuyla ilgili kaynaklar taranmış, teknolojik ürünlerin tüketiciler tarafından benimsenmesine ve algılanmasına yönelik farklı kabul modelleri araştırılmış, elde edilen veriler sentezlenmiş, teknoloji temsilcilerinin ve temsilciliklerinin görev ve sorumlulukları anlatılmıştır. Teknoloji yenilik liderlerinin işlev ve rollerinin ele alınmasına göre teknolojik ürünlerin ülkede yaygınlaşmasına katkısı, tüketicilerin dijital teknolojileri benimseme sürecine katkıları tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital ürün, Değişim temsilcileri, İnovasyon, Ürün özellikleri.

Agents of Change in Consumers' Adoption of Digital Products

ABSTRACT

Developments in technology made the observation of technologic changes and running of the process suitable to the technological course necessary in businesses. For this reason, businesses made some necessary changes in management strategies. They lead the course of directing the process for the businesses, making the necessary changes, providing the coordination between the employers and the employees, forming innovation representatives in order to establish a good vision for the future. Applications which were done in businesses in the frame of strategical changes supported the adoption of innovations in the community directly or indirectly. This work established an infrastructure for technological transformation in the society. Creating the technological awareness in all segments of society to realize technological transformation is very important to provide the opportunity equality. In this study, resources related with the subject were scanned in the literature, different acceptance models intended for the adoption and perception of technological products by the consumers are investigated, the data obtained were synthesized and the duties and responsibilities of technology representatives and legations were described. Handling the functions and roles of leaders of technological innovation according to the contribution to the spreading of technological products in the country the contributions to the process of consumers' adoption of digital technologies are argued.

Keywords: Digital product, Change agents, Innovation, Product features

Giriş

Dijital ürünler, sadece teknik alanda faaliyet gösteren profesyonellerin değil, tüm tüketicilerin kullandıkları veya kullanmak istedikleri ürünlerdir. Tüketicilere sağladığı avantajlar nedeniyle bu tür ürünler hem profesyonellerin hem de tüm tüketicilerin ilgisini çekmektedir. Çeşitli mecralarda mesajları iletme, mesajları alma, anlama ve uygulamaya koyma süreçlerinde yoğun olarak tercih edilmektedir. Tüketicilerin bu tercihleri teknolojileri kullanmanın ötesinde yönetme ve anlama yeteneklerini de geliştirmeleri içinde bir fırsat sunmaktadır (Dugger ve Satchwell, 1996, s.6). Dijital

ürünlerin geliştirilmesi, tüketicilerin gereksinimlerini dikkate alan ve yaşamlarını kolaylaştıracak şekilde yapılan tasarımları içerdiği için sosyal yaşamın önemli bir parçası haline gelmiştir. Bu ürünler, tüketicilerin gereksinimlerini karşılamak için uygulanan teknolojilerdir. Ancak ürünlerin gelişimi, tüketicilerin farkına varmasıyla başlayan, yönelme, alma, kullanma ve dönüt sağlamasıyla gelişen, yeni mecralara ve içerik formlarına dönüşen uygulamalar şeklinde sosyal yaşamda yerini almaktadır. Yeniliklerin tasarımları, iş ve teknoloji ile entegre edilerek gerçekleştirildiğinde, benimsenme, kullanılma ve pazarlama açısından ekonomik değeri daha yüksek olduğunu ifade etmektedir.

Dijital ürünlerin benimsenme süreci yeni fikirlerin, keşiflerin ve icatların tanıtılması ve kullanılmasını kapsar. Dijital teknoloji dönüşümü ile uğraşanların amacı, dijital ürün benimseme sürecini etkin kılarak, dijital ürünlerle ilgili fikirlerin, keşiflerin ve icatların tanıtılması yoluyla tüketicilerin sorunlarını çözmek ve dijital teknolojilerle çevreyi değiştirmektir. Bu bağlamda her tüketicinin dijital teknolojileri öğrenmesi gerekir, ancak bu yolla yaşam kalitesini arttırabileceği varsayımı ile hareket edilmektedir. Dolayısıyla kavramsal temelde dijital teknoloji geliştirmedeki temel varsayım, tüm tüketicilerin teknolojik becerilerle donatılıp, dijital teknolojilerle gereksinimlerini karşılayabilecekleri öngörüsü üzerine kurgulanmaktadır. Sainger (2018) göre değişime öncülük edecek organizasyon liderlerinin, dijital teknolojilerin, yalnızca bilgiye bağımlı olmaktan ziyade gerçek zamanlı olarak bilgiyi sentezlenmesi için bir araç olarak kullanıldığını, bir çalışma kültürü olarak kabul etmesine ve aşılmasına bağlıdır. Bir toplumda yeni teknolojilerin kabul görmesi büyük ölçüde teknoloji değişim temsilcilerinin işlevlerini yerine getirmesine bağlıdır. Dijital teknoloji temsilciliği yapanların her yenilik gibi dijital ürünlerin kabul görmesinin, yeniliğin özelliklerinden, yeniliğin yayıldığı sosyo-kültürel ortamın yayılımı teşvik ediciliğinden, yenilikle karşılaşan tüketicilerin kişisel özelliklerinden doğrudan veya dolaylı etkilendiği farkındalığa uygun davranışlarıyla doğrudan ilişkilidir. Teknolojik değişim temsilciliğine soyunanların teknolojinin benimsenmesi ve yayılması ile ilgili günümüze kadar araştırmalarla ortaya konulan kuram, teori ve modellerin bulgularını azami ölçüde dikkate almaları gerekir.

Yeni dijital ürünler, e-kitaplar, mobil bankacılık, akıllı saat, çevrim içi alışveriş, sosyal medya uygulamaları, eğlence ve eğitim gibi pek çok alanda ortaya çıkan yeni ürün ve hizmetleri içerir. Tüketicilerde bu tür yeniliklere ilgi oldukça yüksektir. Çünkü: bu tür ürün ve hizmetler, bireylerin yaşamlarında devrim yaratmakta (Mani ve Chouk, 2019, s.2) muazzam bir potansiyel sunmakta, topluma teknolojik ivme ve aktivite kazandırmaktadır. Yaşam döngüsünü bu denli kısaltan uygulamalar aynı zamanda bireylerde kafa karışıklığına yol açmaktadır. Yapılan araştırmalar, (Hew, Leong, Tan, Ooi ve Lee, 2019, s.12; Talwar, Talwar, Kaur ve Dhir, 2020, s.295) e-kitaplar, mobil sosyal ticaret, akıllı hizmetler, giyilebilir cihazlar ve yakın geleceğin yenilikleri konusunda tüketici direncini belirleyen noktaların yeterince araştırılmasını özellikle sosyal medya platformları aracılığıyla tanıtım kampanyalarının kişiselleştirilmesine temel teşkil edecek kuşağa özgü bulguların kullanımına, çeşitli kuşaklar arasındaki direnç farklılıklarının ölçülmesine dikkat çekmektedirler. Günümüz şirketlerinde alınan karları aşındıran ve büyümeyi engelleyen dijital yeniliklerin yavaş yayılması ve geç benimsenmesinin (Jahanmir ve Cavadas, 2018, s.2) nedenlerinin ortaya konulması aynı zamanda dijital ürün yayılımını hızlandırılmasına yönelik alınabilecek tedbirler için bir temel oluşturabilir. Teknoloji alanında her yenilik ortaya çıktığında, yeniliğin işlevlerinin algılanması, kullanılması ve benimsenmesi zaman almakta ve belli bir zamana yayılmaktadır. Yeniliğe ilgi genelde yüksek olmakla birlikte kullanıcıların yeniliği değerlendirmeden, sonuçlarını görmeden karşı çıkmaları, mevcudu sürdürme arzusu ve eğiliminden kaynaklanan pasif direnişler gözlenmektedir (Heidenreich ve Handrich, 2015, s.2). Uygun zaman ve ortamda yenilikle yüzleşen bireylerin zihinlerinde yeniliği değerlendirdikten sonra yeniliğin işlevlerine ilişkili çağrışımlar oluşmaktadır.

Çağrışımlar olumlu ise olumlu davranışlara dönüşerek aktif hale gelmektedir. Yeniliğin sunuluş biçimine, sunulduğu ortama, yeniliğin özelliklerine bağlı zihinlerinde oluşan çağrışımlar olumsuz ise, bireylerde kararsızlığa, isteksizliğe, yeniliği kullanma motivasyonunda düşüklüğe, kararları ertelemeye veya tamamen olumsuz duygular şeklinde yeniliğe karşı aktif direniş olarak dışarı yansımaktadır (Kleijnen, Lee ve Wetzels, 2009, s.352). Yeniliğin yayılımı öncesi bilgilendirme süreci ile yeni ürün özelliklerinin tüketicilerin zihninde uygun çağrışımlar oluşmasına yönelik çabalar, yeniliğin benimsenme sürecine olumlu yönde katkı sağlamaktadır.

Araştırmacılar, yaşamın her alanında kullanılması söz konusu olan dijital teknolojilerin benimsenmesinin hem kurumsal hem de bireysel çabalar sonucu hız kazanacağını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda özellikle işletme yöneticilerinin, iş görenlerinde, teknolojik dönüşümü kolaylaştıracak tedbirleri alarak, dijital ürünlere karşı direnci azaltabilirler. Bu süreçte teknolojik dirence yol açan noktaların belirlenmesi ve davranışların kaynağının araştırılması ve analiz edilmesi (Cao, Lu, Gupta ve Yang, 2015, s.65; Kaur, Dhir, Singh, Sahu ve Almotairi, 2020, s.10; Talwar, Talwar, Kaur ve Dhir, 2020, s.287) dijital ürünlerin benimsenmesi noktasında yapılacak uygulamalara bir dayanak oluşturabilir.

Yeniliğin yayılımı ile ilgili teori ve modellerde ortaya çıkan görüş ve düşünceler, yenilik yayılımı ile ilgili taraflara birtakım sorumluluklar yüklemektedir. Bu sorumluluklar işletmeler ve kurumlar adına değişimin öncüsü konumunda olan teknoloji temsilcileri tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu araştırmada literatür verileri çerçevesinde değişim temsilcilerinin bilgiyi yönetme, organizasyonu sağlama, teknik alt yapıyı oluşturma, uygulama sürecini kontrollü yürütme ve sonuçları paylaşma noktasındaki görev sorumluluklarının tartışılması amaçlanmıştır.

Yeniliğin Benimsenmesi ve Yayılmasına Yönelik Teoriler

Yenilik, alan-yazında farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Her tanım, zihinlerde yeniliğin algılanan özelliğine göre şekillenmektedir. Genel olarak yenilik birey veya benimseyenlerce yeni kabul edilen fikir, uygulama ve nesnelere (Frambach, 1993, s.22; Rogers, 2003, s.12). Yenilik etkisini ve gücünü kullananların benimsenmesi ve başkaları ile paylaşmasında almaktadır. Teknolojik yeniliklerin benimsenme ve yayılım hızı, kullanıcıların yeniliği algılama ve kabul etme derecesine göre değişmektedir. Çünkü yeniliğin yayılımı, sosyo-kültürel ortamda belli bir zaman içinde ve belirli kanallar aracılığıyla sosyal sistemdeki üyelerle iletilmesi ile gerçekleşmektedir. Difüzyon teorisinde ele alınan bu konu, birçok disiplin alanında yapılan araştırma bulgularından elde edilen verilere dayalı olarak betimlenmektedir. Sosyal sistemin asıl ögesi olan bireyin yenilik algısı ve algıladığı duruma bağlı olarak verdiği tepki, içinde bulunduğu şartlara, zamana ve sosyal çevreye göre farklılaşmaktadır.

Yayılmı olgusu, Narayanan (2001) 'a göre dört temel aşamadan geçmektedir. Bunlar: her yenilik olgusu belli bir zaman dilimi içinde bireyler ve toplum tarafından benimsendikten sonra mevcut sistem içinde yayılım gösterir. Çünkü yeniliğe bağlı ortaya konulan ürünler anında ve yakın gelecekte kullanılmaktadır.

Ancak teknolojinin benimsenip kullanılması için önündeki engellerin kaldırılması gerekir. Bu engelleri Kleijnen, vd. (2009), şöyle sıralamaktadır:

- Teknolojinin tasarımı ve geliştirilmesi,
- Teknoloji maliyeti ve performans değerlendirmesi,
- Teknolojiden faydalanmak için gerekli uzman kadronun yetiştirilmesi,
- Teknoloji bakım ve onarım bilgisi noktasındaki eksiklerin ve yetersizliklerin ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Teknolojinin benimsenme sürecindeki yetersizliklerin kaldırılması paydaşları dikkate alan bir uygulama ile kaldırılabilir.

Sosyo-Kültürel Çevrenin Yenilik Yayılımına Etkileri

Bireyin ekonomik imkânları ve içinde yaşadığı sosyal çevrenin yeniliğe teşvik ediciliği veya engellemeleri, kullanıcının yeniliklere bakışını ve benimsemesini etkileyen durumlardır. Sosyal bir sistemin ögesi olan bireyin niyet, karar ve inançlarında içinde bulunduğu sosyal çevrenin etkileri çeşitli teoriler tarafından ortaya konmuştur. Bu konu, şu ana kadar yapılan araştırma bulguları ile belli bir teorik çerçeveye oturtulmuştur. Planlı Davranış Teorisi'nde (Karahana ve Kayabaşı, 2019, s.1754) bireylerin davranışlarını gerçekleştirme niyetleri ve buna etki eden inanç yapıları ile ilgili bir kavramsal çerçeve sunulmuştur. Her davranışın ortaya çıkışında bireyin etkileşim içinde bulunduğu

sosyal çevrenin etkileri, Bandura'nın "Sosyal Bilişsel Kuram"ında (Bandura, 1982, s.145) ve Vallerand'ın "Motivasyon Modeli"nde (Vallerand, 1997, s.274) ortaya konulmuştur. Her bireyin kendine özgü normları vardır. Bu normlar, bireyin kendisi için, söz konusu davranışı yapıp, yapmaması gerektiğini düşünmesi, karar vermesi üzerine temellenmektedir (Fishbein ve Ajzen, 1975, s.302). Bireyler niyetlerine göre karar vermektedir. Çünkü bireyler bir konuda başkalarının ne yapmaları gerektiği üzerinde düşünerek, çıkarımlarına dayalı olarak hareket ederler. Bu durum sosyal bir varlık olan bireyin etkileşim halinde olmasından kaynaklanmaktadır. Bireylerin yenilikle ilgili öznel normları, yeniliğin öncesinde veya erken aşamalarında kullanıcıların sınırlı deneyimleri ile geliştirdikleri tutum ve davranışlarına göre oluşmaktadır. Bu durumu dikkate alan Hartwick ve Barki (1994), Taylor ve Todd (1995) yaptıkları araştırmalarda bireyin çevresindeki ilgili tüketici gruplarının, bireyin yeniliği benimsemesini etkilediğini ifade etmektedirler. Chua (1980) ise yeniliği benimseyenin akrabaları, arkadaşları ve aileleri potansiyel olarak benimsemenin belirleyicileri olduğunu dile getirmektedir. Ancak yeni ürünlerin benimsenmesinin çok hızlıca ve kolayca olacağını beklemek çok gerçekçi değildir. Çünkü benimseme süreci çok değişkenli bir geçirgenliği içermektedir.

Yeniliğin benimsenmesini kullanıcının içinde bulunduğu sosyo-kültürel ortamdaki sosyal etkileşimler etkilediği gibi, onu sosyal bir varlık haline getirmektedir. Aynı zamanda yenilik kullanımını bir araç olarak ele almasına da yol açmaktadır. Yenilik kullanımı, kullanıcıda heyecan duyma, keyif alma, aidiyet duygusu hissetme, başkaları ile etkileşime girme, kişisel gelişimini sağlama, kendine ve başkalarına saygılı olma, güven duyma ve özsaygı geliştirme gibi pek çok özelliğinin de gelişimine yol açmaktadır (Homer ve Kahle, 1998, s.638). Bu özellikler her bireyde farklı biçimlerde geliştiği için yeniliğe ve yeni teknolojik ürünlere yönelme hızı da farklılaşmaktadır.

Mobil bankacılık üzerine yaptığı bir araştırmada Yu (2012), tüketicilerin niyetinin sosyal medyadan önemli ölçüde etkilendiği sonucuna ulaşmıştır. Venkatesh ve Davis, (2000), insanların yeni teknolojiyi benimsediğini, çünkü bireylerin yeniliklerin benimsenmesi ile yaşam biçimleri arasında anlamlı ilişki bulmuştur. Yine yapılan pek çok araştırmada (Clark ve Goldsmith, 2006; Green ve Langeard, 1975; Jan- Benedict, Steenkamp, Hofstede ve Wedel, 1999; Lassar, Manolis ve Lassar, 2005; Singh, 2006; Slowikowski ve Jarrat, 1997) kullanıcıların yenilikleri benimsemesi ile yaşam biçimleri, kişisel özellikleri, alışkanlıkları ve kişilerarası birbirini etkileme biçimleri arasında anlamlı ilişki olduğu bulgusu ortaya konulmaktadır.

Kullanıcıların Algılanan Davranış Kontrolü

Kullanıcıların algıladıkları davranış kontrolünde birinci faktör, tüketicinin öz-yeterlik algısı ve tüketicinin kendine öz-güveni (Bandura, 1982, s.143), ikinci faktör ise kullanıcının davranışta bulunmasını sağlayan kolaylaştırıcı koşullar sağlanmaktadır. Bireylerin davranışlarında niyet, kolaylaştırıcı koşullar ve alışkanlıklar belirleyicidir. Bireylerde ortaya çıkan niyet, belirli bir davranışın ortaya konulmasındaki motivasyonuna yansır. Kolaylaştırıcı koşullar, bireyde belirli bir davranışın ortaya çıkmasında gözle görülebilir faktörleri temsil eder. Tersine, engeller, davranışın gerçekleşmesini engelleyebilecek veya kısıtlayabilecek faktörlerden oluşur.

Alışkanlık davranışın rutinleşme düzeyini, yani ortaya çıkma sıklığını oluşturur (Gagnon, vd., 2003, s.105). Hill, Smith, Mann (1986) tarafından yapılan bir araştırmada kullanıcının ileri teknolojik ürünler kullanımında öz yeterliliğinin, niyetinin belirleyicisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Teknolojik altyapıların kolay ve hazır hale gelmesinin, internet ve ticaret uygulamalarını daha uygulanabilir hale getirmektedir. Gurbaxani vd. (1990), Jussawalla, Toh ve Low (1992), Tan (1998), Toh ve Low (1993) tarafından yapılan araştırmalarda yerel yönetimlerin, bilgi teknolojilerinin benimsenip yaygınlaşmasında önemli bir itici güç olduğuna vurgu yapmaktadır. Lule, Omwansa ve Waema, (2012) de bankacılık üzerinde yaptığı bir çalışmada, tüketicilerin yeniliğe karşı tutumu, inancı, alışkanlıkları gibi değişkenlerin mobil bankacılık üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

Yeniliğin Yayılmasında Ürün Özelliklerinin Etkisi

Teknolojinin benimsenmesi ve yayılması ile ilgili literatürde çok sayıda teori ve model yer almaktadır. Bu modellerden Davis (1989) teknoloji kabul, Rogers (1995) 'ın yeniliklerin yayılması, Taylor ve Todd (1995) 'un, birleştirilmiş teknoloji kabul, Venkatesh, Morris, Davis ve Davis (2003) planlı davranış modelleri bunlardan bazılarıdır. Bu modellerde teknolojinin benimsenip yayılmasında etkili olan bazı değişkenler sınanmıştır. Modellerde ürün özelliği ile ilgili betimlemelerde yer alan değişkenler farklı sözcüklerle ifade edilse de içerik açısından aynı ya da benzer olduğu görülmektedir. Bunlardan bazıları aşağıda verilmiştir.

Ürünün Göreceli Avantajı

Ürün algısı, ürünlerin özellik ve işlevlerine göre kullanıcının karşılaştırmasına dayalı olarak ortaya çıkmaktadır. Göreceli olarak kullanıcı ürünün avantajlı olup olmadığına karar vermektedir. Kullanıcının yeniliği benimsemesi büyük ölçüde kullandığı yeniliğin artmasıyla ilişkilidir (Bessant ve Tidd, 2007, s.342-343; Demir, 2006, s.370; Mohr, Sengupta ve Slater, 2009, s.237; Tidd, Bessant ve Pavitt, 2001; Rogers, 2003, s.15; Tidd, Bessant ve Yeloğlu, 2007, s.142). Eğer kullanıcı, üründen sağladığı yararı diğer ürünlerden daha fazla olduğuna inandığında o ürünü tercih etmeye devam etmektedir (Karaca, 2010, s.102). Yeniliğin Yayılım Teorisinde Rogers'ın ifade ettiği "göreceli yarar", Davis'in (1989) Teknoloji Kabul Modelinde "algılanan yarar", Venkatesh'in (2003). Birleşik Teknoloji Kabul modelinde "performans beklentisi" olarak ifade edilmektedir.

Ürünün Kullanım Kolaylığı

Kullanım kolaylığı, kullanıcının bir ürünü kullanırken fazla çaba harcamadan gereksinimini karşılaması özelliğidir. Yenilik Yayılım Teorisinde "kullanım kolaylığı"; Kişisel Bilgisayar Kullanım Teorisinde "karmaşıklık", TAM2'de "algılanan kullanım kolaylığı" (Venkatesh vd., 2003) olarak ifade edilmektedir. Rogers (2003) yayılım teorisinde "karmaşıklık" yeniliğin kullanımını ve algılanmasını zorlaştırdığını ifade ederken; Davis bu durumu kullanıma ilişkin "çaba gerektirmeme inancı", Venkatesh (2003) bu durumu "kullanım kolaylığı" olarak ifade etmektedir.

Yapılan bazı araştırmalarda ürünün kullanım kolaylığının kullanıcılarda haz duyma ve mutluluğu etkilediği bu durumun ürün kullanımını zevkli hale getirdiği belirtilmektedir (Teo, Lim ve Lai, 1999, s.33). Venkatesh, Thong ve Xu, (2012), tüketiciler arasında mobil internet kullanımını etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla yaptığı bir çalışmada, tüketicilere sağlanan kolaylaştırıcı koşulların tüketicilerin mobil internet kullanma davranış ve niyetleri üzerinde anlamlı etkisinin olduğunu ortaya koymuştur. Hamzat ve Mabawonku, (2018) benzer şekilde teknik destek veya erişilebilirlik gibi özelliklerin, teknolojik hizmetlerin kullanımını etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Jarvinen vd. (2016)'nin, sosyal ağ hizmetlerinde Instagram kullanımıyla ilgili yaptıkları bir çalışmada, kolaylaştırıcı koşulların davranışsal niyet üzerinde anlamlı etkisinin olduğunu belirtmektedir. Jarvinen, Ohtonen ve Karjaluoto (2016) ve Lee, Kozar ve Larsen, (2003) gibi araştırmacılar çalışmalarında sosyal etki, kullanım kolaylığı, fayda ve yeterliliğin mobil internet kullanımını kolaylaştırdığı ve onun üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu ifade etmektedirler. Kullanım kolaylığı ile ilgili yaptığı bir araştırmada Munir ve Idrus (2013) algılanan kullanım kolaylığı ve algılanan kullanılabilirlik, mobil iletişimin benimsenmesinde önemli bir etkiye sahip olduğu bulgusunu paylaşmaktadır.

Davis (1989)'e göre, algılanan kullanılabilirlik, bir kişinin belirli bir ürünü kullanmaya inanma derecesidir. (Aboelmegeed ve Gebba 2013, s.43; Chitungo ve Munongo 2013, s.70; Davis 1989, s.333; Sayid, Echchabi ve Aziz, 2012, s.279) tarafından yapılan araştırmalarda ise, algılanan kullanılabilirliğin mobil finansal hizmetin benimsenmesi üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu vurgulamaktadır.

Ürünün İmajı

Kavram olarak imaj, bireylerin bir teknolojiyi kullanmaları halinde başkalarının onların bu davranışını nasıl değerlendireceğine yönelik inançlarına dayalı davranışlarıdır. Bu durum teknolojiyi

benimseme davranışını etkileyen faktörlerden biri olarak görülmektedir. “Teknolojinin zorunlu kullanıldığı iş ortamlarında sosyal etkileşimin belirleyici olduğu, kullanıcının çevresinde önem verdiği kişiler tarafından teknolojinin kullanması, onun teknoloji kullanması gerektiğine yönelik algısını etkilemektedir. Bu durum sosyal etkileşimin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir” (Venkatesh vd., 2003, s.451). Aynı zamanda (Venkatesh, Thong ve Xu, 2012, s.160) tarafından yapılan bir araştırmada kullanıcının gönüllü kabul edebileceği durumları da imaj olarak açıklamaktadır. Ürünün imaj özelliği yenilik yayılım teorisinde “imaj” olarak yer alırken; teknoloji kabul modelinde “sosyal etki” (Venkatesh, vd. 2003, s.451), kişisel bilgisayar kullanım modelinde “sosyal faktörler” olarak ifade edilmektedir. Bu modellerde kullanılan kavramların içeriğinin ürünün aynı özelliğini tanımladığı söylenebilir.

Ürünün Uyumluluğu

Ürünü benimseyenlerin ihtiyaçları ile tutarlılık ölçüsü olarak alınan uyumluluk kavramı, yenilik yayılım teorisinde “uyumluluk”, kişisel bilgisayar kullanımı modelinde” kolaylaştırıcı koşullar”, planlı davranış teorisinde “algılanan davranışsal kontrol, şeklinde ele alınmaktadır. Algılanan uyum, mevcut yeniliğin tüketicinin gereksinimlerine, değerlerine, yeniliğe karşı niyeti bağlı olarak uyum sürecini doğrudan etkilemektedir. Yeniliğin kullanışlı olması, tüketicinin yeniliğe uyumunu etkilediği gibi, mevcut ürünün tüketicilerin geçmiş deneyimlerinden de etkilenmektedir. Uyumun gerçekleşmesinde sosyal sistem belirleyici rol oynamaktadır.

Ürünün Uygunluğu

Yeni ürünün uygunluğu, kullanıcının yeteneği, becerisi, performans ölçütleri ve kullandığı yöntemlerle uyumluluğunu açıklar (Tidd ve Bessant, 2001, s.186). Uygunluk, yeni ürünün niteliğinin kullanıcıya daha az risk, daha fazla güvence sağladığı için ürünün benimsenmesini daha anlamlı hale getirmektedir. Yani yeniliğin belirtilen koşullara uygun (compatibility) olmasıdır. Ekonomik olarak yenilik yararlı da olsa, bu değerlere uygun olmadığında yeniliğin benimsenmesi güçleşmektedir.

Sosyal sistemde yer alan kullanıcıların mevcut değer ve ölçütleri ile uyumlu olmayan ürün ve yenilikler uyumlu olan ürün ve yeniliklere göre daha düşük benimsenme hızına sahiptirler. Cowart, Fox ve Wilson (2008) yaptıkları araştırmada kullanıcıların davranışsal niyeti, kişisel uygunluğu, algıladığı risk, tatmin olma düzeyi arasında anlamlı ilişki bulmuşlardır.

Ürünün Gözlenebilirliği

Yeni ürünün sonuçları kullanıcı tarafından açıkça gözlemlendiğinde, kullanıcılar gözledikleri durumu tartışır ve yeniliğin sonuçları hakkında bilgi sahibi olurlar. Bu durum o ürünün benimsenmesini ve yayılmasını artırır (Rogers, 2003, s.16). Ürünü ilk kez kullanan kullanıcının ürünün sağladığı faydaları hakkındaki gözlemleri önemlidir. Eğer kullanıcı bir ürünü daha önce kullanıp benimsemişse, o ürünün sağladığı faydaları, diğer kullanıcılardan daha kolay olduğunu gözleyebilir (Mohr, Sengupta ve Stanley, 2009, s.239). Yeniliğin gözlenen sonuçlarının başkaları tarafından fark edilmesi ve dile getirilmesi henüz yeniliği benimsememiş olanların yeniliğin sonuçlarını başkalarında gözlemlemesi yeniliği benimseme derecesini artırabilir.

Ürünün Karmaşıklığı

Bazı yenilikler, sosyal sistemdeki kullanıcıların büyük çoğunluğu tarafından kolayca anlaşıldığı, bazılarının ise anlaşılması zor bulunduğu için benimseme yavaş gerçekleşebilir (Rogers, 2003, s.16; Mohr, Sengupta ve Stanley, 2009, s.237). Yenilikler kolay anlaşıldığında ve uygulandığında yeniliğin yayılma süresi kısaldır. (Cooper ve Zmud, 1990, s.134; Dickerson ve Gentry, 1983, s.232) göre önemli bir yeniliğin benimsenmesinde karmaşıklık, daha fazla teknik beceri, uygulama ve çaba gerektirdiği için yeniliğin benimsenme şansını azaltır.

Üründe Gönüllülük

Gönüllülük, bir yeniliğin zorlama olmaksızın isteğe bağlı kullanılmasıdır. Yapılan araştırmalarda gönüllülükle yeni teknolojilerin benimsenmesi arasında anlamlı ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Venkatesh ve Davis, 2000, s.188; Venkatesh vd., 2003, s.440). Gönüllülük tüketicinin içinde yaşadığı çevrenin düzenlemelerinden olumlu veya olumsuz yönde etkilenmektedir. Tüketicinin gönüllülüğünü içinde bulunduğu sosyal çevrenin bakış açısı, destekleyiciliği ve aldığı eğitim doğrudan etkilemektedir. Gönüllülüğün artırılmasında eğitim belirleyici öğelerden biridir.

Ürünün Sonuçları Gösterebilirliği

Ürünün gösterebilirlik özelliği, potansiyel kullanıcıların, yeniliğin kendilerine faydasını ne derece gösterebilir olduğu ile ilgilidir (Plouffe, Hulland ve Vandebosch, 2001, s.68). Plouffe, Hulland ve Vandebosch, (2001, s.76) yaptıkları araştırmada genelde ürünün gösterebilirlik özelliği sonucun kanıtlanabilirliğini yeni ürün kabulünü artırdığı yönünde bulgular sunmaktadır. Bireyler benimsedikleri yeniliğin pratikteki sonuçlarının kendileri için ve işletmeler için fayda derecesini ne olduğunu görmek istemektedirler. Ürün bu beklentileri karşılayacak somut sonuçlar içerdiğinde ürünün kabulünü ve uygulama yaygınlığı artmaktadır.

Ürünün Denenebilirliği

Yenilik, ürünün yeniliğinin açıklaması olamaz sınırlı da olsa denenebilirliğinin olması gerekir. Yenilik hakkındaki belirsizlikleri ortadan kaldırması, aynı zamanda bireye öğrenme ve keşfetme şansı vermesi benimsenme derecesini artırmaktadır. Li, Liu ve Ji (2014, s.130) tarafından yapılan bir çalışmada, algılanan faydanın algılanan kullanım kolaylığını ve algılanan kullanılabilirliği etkilediği bulgusuna yer verilmektedir. Chitungo ve Munongo (2013, s.70) mobil bankacılık hizmetleri üzerine yaptıkları bir çalışmada, mobil finansal hizmetlerin benimsenmesinde maliyet, bir kişinin mobil bankacılığı kullanmasının ne kadar mal olacağına inanma derecesiyle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Chitungo ve Munongo (2013, s.58) gönderi ile ilgili maliyeti, mobil ağ ücretleri, mobil cihaz maliyetleri, işlem maliyeti ve iletişim vergisinin oluşturduğunu belirtirken, Lee (2009)'de yaptığı araştırmada, algılanan risk, belirsizlik, potansiyel bir kayıp veya finansal bir riskle sonuçlanabilecek güvenlik uzlaşmasının, kullanım kolaylığında dikkate alınan öğeler olduğunu, müşteri ürün performansının beklediği seviyede olduğunu hissettiğinde memnun kaldığını belirtmektedir. Lee (2009), araştırmasında müşterilerin satın alma isteği ile değer algıları üzerine temellenen dört boyutlu bir model geliştirerek, bunları müşterilerin sosyal (*lüks markalar edinme arzusu, grup üyeliğinin sembolik bir işareti olması*), bireysel (*lüks ürünlerin kullanımı ile kendilerini sınıflandırması ve diğer insanlardan ayırt etmesi*), fonksiyonel (*bir ürün ya da servis belirli bir fonksiyon sergilemek için tasarlanması; esas faydasının, onun tüketici ihtiyaçlarını karşılamadaki gizliliği*) ve ekonomik değerlerini kullanarak lüks tüketim motivasyonlarını açıklamıştır.

Dijital Teknolojilerin Yayılımında Etkili Olan Faktörler

Günlük yaşamda dijitalleşme kavramı, dijital teknolojilerin kullanılması anlamına gelmektedir. Dijitalleşme bu yönüyle göre tamamen insan odaklı bir süreçtir (Schallmo ve Williams, 2018, s.5). Rogers'a göre değişim temsilcileri genellikle yeni bir fikrin benimsenmesini teşvik eder (Rogers, 1995, s.27). Bazı durumlarda, kendi görüşlerine göre istenmeyen bir yeniliğin benimsenmesini yavaşlatır veya hatta geciktirebilir. Değişim temsilcileri bir sosyal sistemdeki yayılma faaliyetlerinin etkisini artırmak için genellikle fikir liderleriyle birlikte çalışır. Kendi çaplarında diğerlerinden daha yenilikçidirler. İletişimleri yayılma sürecinde zorluklara neden olabilir. (Rice ve Leonardi, 2014)'de yeni teknolojilerin benimsenmesi ve kullanımına yönelik uygulamalar: yayılımı teşvik ve gönüllülük faaliyetlerini destekleme; kamu kurumlarında, şirketlerde ve benzeri işyerlerinde normlar, kurallar ve ağların kullanımına yönelik yönlendirmeler; resmi veya özel eğitim kurumlarında yakın akraba ilişkileri, etkileşime dayalı öğrenmeler; bireysel beklentiler, ilgi ve yeteneklere bağlı algılar, bilişsel yatkınlık ve demografik özelliklerle ilişkili yaratıcı uygulamalar; teknolojiyi tanıtan ve kullanan medya organları, tv kanalları bu sürecin hızlanmasına doğrudan veya dolaylı etki etmektedir.

Özellikle yeni teknolojilerin kabulü ve yayılımı kurumlarda ve şirketlerde üst düzey yönetici veya temsilcilerin kullanacağı inisiyatif ve uygulamalarla hız kazanmaktadır. Yayılım sürecini hızlandırmak ve sürece öncülük etmek isteyen teknoloji öncüsü liderlerin süreci nasıl yönetecekleri oldukça önem kazanmaktadır. Yönetimde bu yetkinlik alanını keşfedilmesi ile (Schwarz Müller, Brosi, Duman ve Welppe, 2018, s.130; Sheikh, Sood ve Bates, 2015, s.852) teknolojik değişim liderliğinin önemi gitgide artmaktadır. Kurumlarda ve işletmelerde değişimi yönlendirecek temsilciler veya orta düzey yöneticiler bu işi üstlenmektedirler.

Değişimi Yönlendirecek Temsilcilerin Özellikleri ve Potansiyel Yeterlikleri

Değişim temsilcisi kimdir sorusuna cevaben; objektif bir gözlemci, süreç danışmanı, bilgiye erişen, alternatifleri tanımlayan, araştırmacıyla iyi geçinen, ortak problem çözebilen, eğitici ve alanında uzman kimselerdir denilebilir. Değişimin temsilcisi iş yerinde işleri daha iyi hale getirme tutkusuyla çalışan, iş hayatında entelektüel çeviklik gösteren, sayısız teori ve uygulamayı inceleyerek risklerini analiz edip sistemle uyumlu ve faydalı hale getirecek stratejik yaklaşımları işe koşup değerlendirebilen kişi veya kurumlardır (Garcia, 1996, s.579).

Değişim temsilcileri rolleri gereği insanların değerlerini, inançlarını ve birtakım alışkanlıklarını sorgulayıp değiştirmek istediği için bu eylemleri tepki görür, çevresindekiler tarafından tehlikeli olarak algılanırlar. Uygulama sürecinde değişim temsilcileri daha iyi bir gelecek gördükleri düşüncesi ve duygusuyla eylemlerini yaşama geçirirler; Değişim temsilcilerine tepki verenler, sadece değer verdikleri şeylerin kaybını gördükleri için karşıt davranışlar sergilerler. Başka bir ifadeyle bireyler değişikliğe direnmezler, kayıplarına karşı direnirler. Bu durum (Heifetz ve Linsky, 2017)'e göre değişim temsilcilerini bireylerle yüz yüze getirir ve temsilcilerin konumunu tehlikeli hale getirir.

Değişim sürecinde yapılan radikal değişiklikler hızlı, şeffaf ve yoğun bir şekilde gerçekleştirilmek durumundadır, değişim istenen sonuçlar vermediğinde değişime karşı bir direnç başlar. Aktif, açık ve negatif yüklü dirençler, değişim temsilcilerini gayrimeşru hale getirir ve duygusal tepkilere yol açar. Bu durum Huy, Corley ve Kraatz (2014)'e göre değişim temsilcilerinin görevden alınmasına veya kendi istekleriyle ayrılmasına yol açar.

Teknolojik Bir Dönüşüm Sürecinde Değişim Temsilcilerinden Beklenenler

Teknolojik dönüşüm sürecinde temsilciden beklenenler, temsilcinin sahip olması gereken kişilik özellikleri veya temsilcilik yaptığı alana dönük olmak üzere iki kategoride ele alınabilir:

Teknolojik Dönüşüm

Değişim temsilcileri dönüşüm sürecinde değişimi gerçekleştirirler. Dönüşümle ilgili özel becerileri ve yöntemleri kullanmak, yapacakları değişime uygun ortamlar yaratmak, değişimi ustaca uygulamak, çevrelerine model olmak, üst düzey yöneticilerle kırgınlığa yol açmadan, önce gönüllere, sonra zihinlere daha sonrada eylemlere yönelmek durumundadır.

Gerçeklik algısını anlamlandırarak, yeniden şekillendirirler. Var olan gerçekliği normal insanlardan farklı görmek; gerçek ve gerçek arasındaki farkı algılamak, liderleri sempatik olarak karşılamak; tüm müdahaleleri stratejik bir bağlamda değerlendirmek, daha yüksek bir benlik algısı yaratmak durumundadır.

Dönüşüm boyunca değişimi yönetirler. Dönüşümsel süreçte, değişim temsilcilerinin önce bir rol model, sonra bir nasihat adamı, ilham veren bir ümit kaynağı, cesur ve özverili özellikleri sergileyen, güvenilir ama güvenden yararlanmayan; hizmetkârama hizmetten faydalanmayan özellikler sergilemesi beklenir.

Geleneksel organizasyonlarda yöneticiler problem çözmeye dayalı faaliyet gösterirken, modern organizasyonlarda yöneticiler yeni bir zihniyet ve sosyal anlaşma inşa etmeyi amaçlar. Çünkü Bollington (2015, s.6) göre “değişim temsilcisi olmak dijital olmayı değil, dijital düşünmeyi gerektirir”.

Teknolojik Değişim Temsilcilerinin Dijital Ürünlerin Yayılımındaki Rol ve Görevleri

Bütün teknolojik yeniliklerin temeli bilgiye dayanır. Bireylerin teknolojiyi benimsemesi için yenilikle ilgili bilgiyi edinmesi, ikna olması, karar vermesi, uygulaması ve sonuçlarını görmesi gerekir. Bu süreç aynı zamanda bilgiyi yönetme aşamalarını içerir. Bhatt'a (2001, s.71) göre yeni fikirlerin edinilmesi, bu fikir ve düşüncelerin paylaşılıp dağıtılması, bilgiye dayalı uygulamaların bireylerin zihninde süzgeçten geçirilerek yapılanmasını gerektirir. Değişim temsilcilerinin bilgiyi yönetme sürecini etkin kullanmaları gerekir. Bir orkestra şefi gibi, personeli bilgilendirme, süreci organize etme, rol ve görevleri düzenleme, teknik donanımı sağlama, iş akış şemasını oluşturma ve teknik uygulamaların sonuçlarını paylaşmak gibi görevleri bulunur.

Teknolojik değişim, bir döngü içerisinde ilerler. Teknolojik yeniliğin benimsenmesi ise bu döngünün bir parçasıdır. Döngü tüketicinin teknolojinin farkına varması ile başlar, teknolojiyi elde etme, teknolojiye uyum sağlama, teknolojide ilerleme şeklinde devam eder. Teknolojiyi bırakması ile de son bulur. Bütün bu süreçlerde, teknoloji değişim temsilcilerinin görev ve rolleri, teknolojik dönüşümün gerçekleşme düzeyine göre değişir.

Günümüzde teknoloji değişim temsilcilerinden, teknoloji yerine sistem; belirleme yerine güçlendirme, varsayımlar yerine tasarım, hatalar yerine geleceğe değerler katma gibi rol ve görevleri yerine getirmeleri beklenmektedir. Yakın gelecekte yüzleşeceğimiz dijital teknolojiler, bilgisayarlarla öğrenmeden makine öğrenmesine, makine öğrenmesinden makine zekâsına geçiş sürecine doğru evrilmektedir. Teknoloji değişim temsilcileri bu süreçlerde ortaya çıkabilecek sorunları çözerek dijital teknoloji ürünlerinin yayılımını katkıda bulunabilirler. Günümüz bilişim teknolojileri, nesnelere interneti, 3D yazıcılar ve gelişmiş ve yapay zekâ gibi alanlardaki ürün ve hizmetlerin yayılımını ve benimsenmesini, teknoloji farkındalığı, teknoloji güvenliği, belli standartlara erişmeyi, verilere dayalı yönetim anlayışını, değişen yönetimi, gerçekleştirilebilirlik ve sürdürülebilirlik bağlamında bir yaşama dönüştürmeyi gerektirmektedir. Bu bağlamda teknolojik dönüşümün bireysel, toplumsal, endüstriyel ve işletmeler açısından değerler üretmesini zorunlu kılmaktadır. Teknolojik değişim temsilcilerinin ele alacağı konular, günümüz dijital teknolojilerinde güvenlik, teknolojinin yarattığı kısıtlar, yüksek maliyet, işgücü sınırlaması, teknolojinin engelleri olarak ortaya çıkmaktadır. Teknoloji değişim temsilcilerinin bu tür sorunlara çok boyutlu analitik çözümler üretmeleri, teknolojik ürün yayılım sürecine katkı getirmeleri görev ve sorumlulukları arasında yer almaktadır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Kullanıcıların dijital ürün algıları, içinde buldukları şartlara, ürünün içeriğine ve işlevine bağlı olarak göreceli olarak değişmektedir. Wiedmann, Henning ve Siebels (2007, s.10) göre değişim zamana bağlı ortaya çıkan dinamik bir süreçtir. Doğal olarak tüketiciler arasında yeni dijital ürünlerin yayılması ve kabul görmesi, tüketicilerin sosyal, bireysel, işlevsel ve ekonomik durumundan etkilenmektedir. Tüketicilerin ürün temelli yenilikte, fikir liderliği, uzmanlık, algılanan kalite, kişilerarası ilişkilerden etkilenmekte, bu kullanıcıların buldukları yere ve zamana göre değişmektedir.

1975 yılında kullanıcıların eylemlerinin nedenleri üzerinde duran Fishbein ve Ajzen bireylerin davranışlarının temelini bireyin duygu ve düşüncelerinin altında sosyal normalar ve bireyin karar sürecindeki niyeti yatmaktadır. Dolayısıyla insan davranışları isteğe bağlı sistematik ve rasyonedir.

Planlı davranış teorisinde ise kullanıcıların teknolojiye yönelik tutum ve davranışlarını algıladıkları kaynaklar, fırsatlar, beceriler kadar, bu kaynaklara atfettikleri önem derecesine de bağlıdır (Taherdost 2017, s.1961).

Kişiler arası davranış teorisinde davranışların karmaşıklığına atıfta bulunularak sosyal ve duygusal faktörlerin davranışlar üzerindeki önemine dikkat çekilmektedir. Kişilerin özel davranışlarında bilişsel ve sosyal belirleyiciler, özel davranışa yönelik niyetini etkileyen kişiye özgü inançlardır (Venkatesh, 2003).

Teknoloji kabul modelinde kullanıcıların konuya ilişkin norm ve ilgilerini, motivasyonları algıladıkları fayda, kullanım kolaylığına yönelik tutumları belirlemektedir (Muck and Chung, 2015). Bu modellerde orta konulan hususlar, kullanıcıların teknolojik yenilikleri benimsemesinde önemli köşe taşlarını içeren bilgiler sunmaktadır.

Kullanıcıların dijital ürünleri benimsemesini teşvik edilmesinde, teknolojik değişim temsilcilerinin rasyonel çabaları teknolojik ürünlerin yayılım sürecine katkı getirebilir. Teknolojik değişim temsilcilerinin öncelikli olarak dijital teknoloji ürünlerinin uyumluluğu, göreceli avantajı, denenebilirliği ve gözlemlenebilirliği ile ilgili kullanıcı kabul algılarını artırmaya ve dijital ürünlerin karmaşıklığını azaltmaya odaklanmaları gerekmektedir.

Dijitalleşmede, teknolojik değişim temsilcilerinin ve kanaat önderlerinin, dijital ürünlerin benimsemesi ve yayılmasında önemli bir belirleyici olduğu açıktır. Elde edilen veriler ışığında değişim temsilcilerinin dijital ürünlerin benimsenmesi ile ilgili değişkenlerden erken haberdar olması, kararlarında sağlam araştırma verilerine dayanması gerekir. Ayrıca, dijital ürünleri benimseyen kullanıcıların önündeki engellerin kaldırılmasına odaklanması ve dijital ürün kullanımını teşvik edenlerle iş birliği yapması kaçınılmazdır. Değişim temsilcileri dijitalleşme sürecinde dijital ürünlerin benimsenmesinde kilit rol oynadıklarının farkında olması önem kazanmaktadır.

Ürünlerin uyumluluğu göz önüne alındığında, teknoloji değişim temsilcilerinin dikkate alabileceği bazı uygulamalar vardır. Öncelikli olarak, dijital ürün kullanıcıların gereksinimlerine göre teknolojinin nasıl entegre edilebileceğini yönlendirebilirler. Kullanıcılarla iş birliği içinde uygulamalara girişebilirler. Yeni teknolojilerin yayılmasından sorumlu oldukları bilinciyle, teknoloji ile son kullanıcı arasındaki ilişkiyi, son kullanıcının mevcut teknolojiyi etkin ve verimli bir şekilde kullanmasını sağlayacak şekilde boşluğun doldurulmasına çaba gösterebilirler. Temel işlevlerinin geleceği, gelecekte yaratılması gereken bir değişim süreci olarak görmek, süreç içinde gelişmeleri yönetmek için, örgüt üyelerinin beceri ve yeteneklerini artırmaktır.

Kullanıcıların göreceli avantaj algılarını dikkate alarak dijital teknoloji ürünlerin kullanımını desteklemek, değişimi kolaylaştırmak ve kullanıcıların benimsemelerini sağlamak için, katılımlı ödüller, yarışmalar, reklamlar, vb. argümanları kullanabilirler.

Yeniliğin benimsenmesi ve uygulanması karmaşık bir süreçtir. Teknolojik değişim temsilcileri, yeniliğin teknik olarak uygulanmasından çok, belli bir öğrenme kültürü oluşturma ve uzun vadeli bir yönlendirmeye gereksinim duyulduğu gerçeğinden hareket etmelidirler.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Bu makaleye birinci yazarın %50, ikinci yazarın %50 oranında katkısı vardır.

Çıkar Çatışması

Bu çalışmada çıkar çatışması teşkil edebilecek bir durum yoktur.

Araştırma Etiği

Bu çalışma derleme makalesi olup etik kurul kararı gerektirmemektedir.

Kaynaklar

- Aboelmaged, M. and Gebba, T. R. (2013). Mobile banking adoption: An examination of technology acceptance model and theory of planned behavior. *International Journal of Business Research and Development*, 2(1), 35-50. <https://doi.org/10.24102/IJBRD.V2I1.263>.
- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behaviour. *Organization Behaviour And Human Decision Process*, 50, 179-211. [https://doi.org/10.1016/07495978\(91\)90020T](https://doi.org/10.1016/07495978(91)90020T)
- Bandura, A. (1982). Self-efficacy mechanism in human agency. *American Psychologist*, 37, 122-147. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.37.2.122>
- Bessant, J. and Tidd, J. (2007). *Innovation and entrepreneurship*. Chichester: John Wiley & Sons, Ltd.
- Bhatt, G. D. (2001). Knowledge management in organizations: Examining the interaction between technologies, techniques and people. *Journal of Knowledge Management*, 5(1), 68-75. <https://doi.org/10.1108/13673270110384419>
- Bollington, C. (2015). A change in mindset-building the digital future. *Public Sector*, 38, 5-9.
- Cao, Y., Lu, Y., Gupta, S. and Yang, S. (2015). The effects of differences between e-commerce and m-commerce on the consumers' usage transfer from online to mobile channel. *Int. J. Mobile Commun.* 13(1), 51-70. <https://doi.org/10.1504/IJMC.2015.065890>.
- Chitungo, S. K. and Munongo, S. (2013). Extending the technology acceptance model to mobile banking adoption in rural Zimbabwe. *Journal of Business Administration and Education*, 3(1), 51-79.
- Chua, E. K. (1980). *Consumer intention to deposit at banks: an empirical investigation of its relationship with attitude, normative belief and confidence, academic exercise*, Faculty of Business Administration, National University of Singapore.
- Cooper, R. B. and Zmud, R. W. (1990). Information technology implementation research: a technological diffusion approach. *Management Science*, 36(2), 123-139. <https://doi.org/10.1287/mnsc.36.2.123>.
- Cowart, K. O., Fox, G. L. and Wilson, A. E. (2008). A structural look at consumer innovativeness and self-congruence in new product purchases. *Psychology and Marketing*, 25(12), 1111-1130. <https://doi.org/10.1002/mar.20256>.
- Davis, F. D. (1989). Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology. *Management Information Systems Research Center*, 13(3), 319-40. <https://doi.org/10.2307/249008>.
- Davis, F. D., Bagozzi, R. P. and Warshaw, P. R. (1989). User acceptance of computer technology: A comparison of two theoretical models. *Management Science*, 35(8), 982-1003. <https://www.jstor.org/stable/2632151>.
- Demir, K. (2006). Rogers'ın yeniliğin yayılması teorisi ve internetten ders kaydı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 47(47), 367-392.
- Dickerson, M. D. and Gentry, J. W. (1983). Characteristics of adopters and nonadopters of home computers. *Journal of Consumer Research*, 10(2), 225-234. <https://doi.org/10.1086/208961>.

- Dugger, W. E. and Satchwell, R. E. (1996). Technology for all americans: A rationale and structure for study of technology. *The Technology Teacher*, 56(3), 13-15.
- Fishbein, M. and Ajzen, I. (1975). *Belief, attitude, intention and behavior: An introduction to theory and research*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Frambach, R.T. (1993). An integrated model of organizational and diffusion of innovations. *European Journal Of Marketing*, 25 (5), 22-41.
- Gagnon M-P, Godin G., Gagne C., Fortin, P.J., Lise Lamothe, lise, Daniel Reinharz, D. and Cloutier, A. (2003). An adaptation of the theory of interpersonal behaviour to the study of telemedicine adoption by physician. *International Journal of Medical Informatics*, 71, 103—115, [https://doi.org/10.1016/S1386-5056\(03\)00094-7](https://doi.org/10.1016/S1386-5056(03)00094-7).
- Garcia, S. M. (1996). How to survive as a change agent in hostile territory: Principles of process improvement terrorism. *INCOSE International Symposium*, 6(1), 577—585, <https://doi.org/10.1002/j.2334-5837.1996.tb02056.x>.
- Goldsmith, R. E., Clark, R. A. and Goldsmith, E. B. (2006). Extending the psychological profile of market mavenism. *Journal of Consumer Behaviour*, 5(5), 411-419, <https://doi.org/10.1002/cb.189>.
- Green, R. T., and Langeard, E. (1975). A cross-national comparison of consumer habits and innovator characteristics. *Journal of Marketing*, 39(3), 34—41, <https://doi.org/10.2307/1250899>.
- Gurbaxani, V., King, J. L., Kraemer, K. L., Jarman, S., Jason, D., Raman, K. S. and Yap, C. S. (1990). Government as the driving force toward the information society: National computer policy in Singapore. *Information Society*, 7, 155-185. <http://dx.doi.org/10.1080/01972243.1990.9960092>
- Hamzat, S and Mabawonku, I. (2018). Influence of performance expectancy and facilitating conditions on use of digital library by engineering lecturers in universities in South-west. *Nigeria Library Philosophy and Practice* (e-journal), 1620.
- Hartwick, J. and Barki, H. (1994). Explaining the role of user participation in information system use. *Management Science*, 40(4), 440-465, <https://doi.org/10.1287/mnsc.40.4.440>.
- Heidenreich, S. and Handrich, M. (2015). What about passive innovation resistance? investigating adoption-related behavior from a resistance perspective. *Journal of Product Innovation Management*, 32(6), 878-903, doi: 10.1111/jpim.12161
- Heifetz, R. A. and Linsky, M. (2017). *Leadership on the line: staying alive through dangers of change*. Harvard Business Scoll Press.
- Hew, J.J., Leong, L.Y., Tan, G.W.H., Ooi, K.B. and Lee, V.H. (2019). The age of mobile social commerce: an artificial neural network analysis on its resistances. *Technological Forecasting & Social Change*, 144, 311-324.
- Hill, T., Smith, N. D. and Mann, M. F. (1986). Communicating innovations: convincing computer phobics to adopt innovative technologies. *Advances in Consumer Research*, 13, 419-422.
- Homer P.M. and Kahle, L.R. (1988). A structural equation of the value-attitude-behavior hierarchy. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(4), 638-646, <https://doi.org/10.1037/0022-3514.54.4.638>.

- Huy, Q. N., Corley, K. G. and Kraatz, M. S. (2014). From support to mutiny: shifting legitimacy judgments and emotional reactions impacting the implementation of radical change. *Academy of Management Journal*, 57(6) 1650–1680, <https://doi.org/10.5465/amj.2012.0074>.
- Jahanmir, S.F. and Cavadas, J. (2018). Factors affecting late adoption of digital innovations. *J. Bus. Res.*,88, 337-343, <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2018.01.058>.
- Jan- Benedict Steenkamp, E. M., Hofstede F. and Wedel, M. (1999). Across national investigation into the individual and national antecedents of consumer innovativeness. *American Marketing Association*, 63(2), 55-69, <https://doi.org/10.2307/1251945>.
- Jarvinen, J., Ohtonen, R. and Karjaluoto, H. (2016). *Consumer acceptance and use of instagram*. 49th Hawaii International Conference on System Sciences (HICSS), 2016March (2), 2227–2236. <https://doi.org/10.1109/HICSS.2016.279>.
- Jussawalla, M., Toh, M. H. and Low, L. (1992). Singapore: An intelligent city-state. *Asian Journal of Communication*,2(3), 31-54, <https://doi.org/10.1080/01292989209359559>.
- Karaca, Y. (2010). *Tüketici satın alma karar sürecinde ağızdan ağıza pazarlama*. İstanbul, Beta Yayınları.
- Karahan, M. O. and Kayabaşı, A. (2019). The effect of the theory of planned behavior and the theory of ethics in digital piracy. *Business & Management Studies: An International Journal*, 7(4), 1751-1775, <https://doi.org/10.15295/bmij.v7i4.1145>.
- Kaur, P., Dhir, A., Singh, N., Sahu, G. and Almotairi, M. (2020). An innovation resistance theory perspective on mobile payment solutions. *Journal Retailing and Consumer Service*, 55 (2020) 102059. 1-11 <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2020.102059>
- Kleijnen, M., Lee, N. and Wetzels, M. (2009). An exploration of consumer resistance to innovation and its antecedents. *Journal of Economic Psychology*, 30, 344–357, <https://doi.org/10.1016/j.joep.2009.02.004>.
- Lassar, W. M. Manolis, C. and Lassar, S. S. (2005). The relationship between consumer innovativeness, personal characteristics, and online banking adoption. *International Journal of Bank Marketing*, 23 (2): 176-199, <https://doi.org/10.1108/02652320510584403>.
- Lee, Y., Kozar, K. A. and Larsen, K.R.T. (2003). The technology acceptance model: Past, present, and future. *Communications of The Association for Information Systems*, 12(50), 752-780, <https://doi.org/10.17705/1CAIS.01250>.
- Lee, A. H. I. (2009). A fuzzy supplier selection model with the consideration of benefits, opportunities, costs and risks. *Expert Systems with Applications*, 36, 2879– 2893, <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2008.01.045>.
- Li, J., Liu, J. L. and Ji, H.Y. (2014). Empirical study of influence factors of adaption intention of mobile payment based on TAM model in China. *International Journal of u- and e- Service, Science and Technology*, 7(1), 119-132, <http://dx.doi.org/10.14257/ijunesst.2014.7.1.12>.
- Lule, I., Omwansa, T., K. and Waema, T. M. (2012). Application of technology acceptance model (TAM) in M-banking adoption in Kenya. *International Journal of Computing and ICT Research*, 6(1), 31-43, <http://www.ijcir.org/volume6number1/article4.pdf>.

- Mani, Z. and Chouk, I. (2019). Impact of privacy concerns on resistance to smart services: does the 'big brother effect' matter? *Journal of Marketing Management*, 35:1460–1479. doi: 10.1080/0267257X.2019.1667856.
- Mbanaja, F. (2016). *A qualitative phenomenological study: Healthcare employees' experiences with technology changes*, 10022993 D.M., Colorado Technical University, 26(3), https://www.innovation.cc/scholarlystyle/2021_26_3_2_rawden_studyhealthcare.pdf, Erişim tarihi:09.03.2022.
- Mohr, J., Sengupta, S. and Stanley, S. (2009). *Marketing of high-technology products and innovations*, Prentice Hall, 2009.
- Morosan, C. and DeFranco, A. (2016). It's about time: revisiting UTAUT2 to examine consumers' intentions to use nfc mobile payments in hotels. *International Journal of Hospitality Management*, 53, 17–29. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2015.11.003>.
- Muk, A. ve Chung, C. (2015). Applying the technology acceptance model in a two-country study of SMS advertising. *Journal of Business Research*,68(1),1-6.
- Munir, A. R. (2013). Acceptance of mobile banking services in makassar: A technology acceptance model approach. *IOSR Journal of Business and Management (IOSR-JBM)* ,7(6), 52-59, <https://doi.org/10.9790/487X-0765259>.
- Narayanan, V. K. (2001). *Managing technology and innovation for competitive advantage*, Prentice-Hall, United States of America.
- Nysveen, H. and Pedersen, P. E. (2016). Consumer adoption of RFID-enabled services. Applying an extended UTAUT model. *Information Systems Frontiers*,18(2),293–314. <https://doi.org/10.1007/s10796-014-9531-4>.
- Plouffe, C. R., Hulland, J. and Vandenbosch, M. (2001). Richness versus parsimony in modeling technology adoption decisions: understanding merchant adoption of a smart cardbased payment system. *Information Systems Research*, 12, 2, 208-22.
- Rice, R. E. and Leonardi, P. M. (2014). *Information and communication technologies in organizations*. In L. L. Putnam & D. K. Mumby (Eds.), *The Sage handbook of organizational communication* (pp. 425–448). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Rogers, E. M. (1995). *Diffusion of innovations* (4th ed.). New York: Free Press.
- Rogers, G. E. and Mahler, M. (1994). Non-acceptance of technology education by teachers in the field. *The Journal of Technology Studies*, 20(1), 15-20.
- Rogers, E. M. (2003). *Diffusion of innovations*. NY, A Division Of Simon & Schuster, Inc.
- Sainger, G. (2018). Leadership in the digital age: a study on the role of a leader in this era of digital transformation. *International Journal on Leadership*, 6, 1-6.
- Sayid, O., Echchabi, A. and Aziz, H.A. (2012). Investigating mobile money acceptance in somalia: An empirical study. *Pak. J. Commer. Soc. Sci.*, 6(2), 269-281.
- Schwarz Müller, T., Brosi, P., Duman, D. and Welp, I.M. (2018). How does the digital transformation affect organizations? key themes of change in work design and leadership. *Management Review*, 29(2), 114-138, <https://doi.org/10.5771/093599152018-2-114>.

- Schallmo, D. R. A., Williams, C. A. and Shalimo, D. (2018). History of digital transformation, in business, S.B.I. (Ed.), *Digital transformation now!*, Springer International Publishing, Germany, https://doi.org/10.1007/978-3-319-72844-5_23-8.
- Sheikh, A., Sood, H. S. and Bates, D.W. (2015). Leveraging health information technology to achieve the 'triple aim' of healthcare reform. *Journal of the American Medical Informatics Association*, 22(4), 849-856, <https://doi.org/10.1093/jamia/ocv022>.
- Singh, S. (2006). Cultural differences in, and influences on consumers' propensity to adopt innovations. *International Marketing Review*. 23(2): 173-191, <https://doi.org/10.1108/02651330610660074>
- Slowikowski, S. and Jarratt, D.G. (1997). The impact of culture on the adoption of high technology products. *Marketing Intelligence & Planning*, 8(3), 14-31, <https://doi.org/10.1108/eb010276>.
- Talwar, S., Talwar, M., Kaur, P. and Dhir, A. (2020). Consumers' resistance to digital innovations: a systematic review and framework development. *Australasian Marketing Journal*, 28(4), 286–299. <https://doi.org/10.1016/j.ausmj.2020.06.014>.
- Tan, M. (1998). Plugging into the wired world: Perspectives from Singapore. *Information, Communication and Society*, 1(3), 217-245. <http://dx.doi.org/10.1080/13691189809358968>.
- Taylor, S. and Todd, P.A. (1995a). Assessing IT usage: The role of prior experience. *MIS Quarterly*, 19(4), 561-570.
- Taylor, S. and Todd, P.A. (1995b). Understanding information technology usage: A test of competing models. *Information Systems Research*, 6(2), 145-176, <https://www.jstor.org/stable/23011007>.
- Teo, T. S. H., Lim, V. K. G. and Lai, R.Y.C. (1999). Intrinsic and extrinsic motivation in internet usage. *Omega The international Journal of Management Science*, 27(1), 2537, [https://doi.org/10.1016/S0305-0483\(98\)00028-0](https://doi.org/10.1016/S0305-0483(98)00028-0).
- Thaerdoost, H. (2017). A review of technology acceptance And adoption models and theories. *Manufacturing Engineering Society International Conference 2017, MESIC 2017*, 28-30 June.
- Tidd, J. and Bessant, J. (2001). *Managing innovation* (2nd ed.). Chichester. U.K.: John Wiley.
- Tidd, J, Bessant, J. and Pavitt, K. (2001). *Managing innovation, integrating technological and organizational change*. Chichester: John Wiley & Sons, Ltd.
- Toh, M. H. and Low, L. (1993). The intelligent city: Achieving the next lap. *Technology Analysis and Strategic Management*, 5(2), 187-202, <https://doi.org/10.1080/09537329308524129>.
- Triandis, H. C. (1979). *Values, attitudes and interpersonal behaviour in nebraska symposium on motivation, beliefs, attitudes and values*, Lincoln, NE: University of Nebraska Press, 27, 195-259.
- Vallerand, R. J. (1997). Toward a hierarchical model of intrinsic and extrinsic motivation. In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (271–360). New York: Academic Press. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60019-2](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60019-2).
- Venkatesh, V. and Davis, F.D. (2000). A theoretical extension of the technology acceptance model: four longitudinal field studies. *Management Science*, 46(2), 186204, <https://doi.org/10.1287/mnsc.46.2.186.11926>.

- Venkatesh, V., Morris, M. G., Davis, G. B. and Davis, F. D. (2003). User acceptance of information technology: Toward a unified view. *MIS Quarterly: Management Information Systems*, 27(3), 425–478. <https://doi.org/10.2307/30036540>.
- Venkatesh, V., Thong, J. Y. L. and Xu, X. (2012). Consumer acceptance and use of information technology: Extending the unified theory of acceptance and use of technology. *MIS Quarterly: Management Information Systems*, 36(1), 157–178. <https://doi.org/10.2307/41410412>.
- Wiedmann, K. P., Hennigs, N. and Siebels, A. (2007). Understanding and measuring luxury value: a multidimensional model of consumers' luxury perception. 2007 AMA Winter Educators' Conference, *Marketing Theory and Applications*, 393-395.
- Wiedmann, K.-P., Hennings, N. and Siebels, A. (2009). Value based segmentation of luxury consumption behavior. *Psychology and Marketing*, 26, 625-651, <https://doi.org/10.1002/mar.20292>.
- Yeloğlu, H. O. (2007). Örgüt, birey, grup bağlamında yenilik ve yaratıcılık tartışmaları. *Ege Akademik Bakış*. 7 (1), 133–152.
- Yu, C. S. (2012). Factors affecting individuals to adopt mobile banking: empirical evidence from the UTAUT model. *Journal of Electronic Commerce Research*, 13(2), 104-21.

Extended Abstract

Introduction

Societies have undergone a series of transformation processes from past to present, the duration of which has been shortened. The transition to agricultural society started with the transition from a primitive lifestyle to a settled life. With the discovery of steam, the agricultural society left its place to the industrial society. With the discovery of the Internet, there has been a transformation towards information society, and with digitalization, a transformation towards virtual reality. In each transformation period, new institutions and organizations have been needed in the society to meet the needs of individuals and society.

As a result of the numerical expression of the produced information (analog information), the processing, using and transmission of the information has become easier. Processing and functionalizing the data obtained through scientific studies has increased both the development of technological tools and equipment and its importance in society. Thanks to digital technologies, the work done has become functional, and in practice, it provides advantages such as time, labor, space and ease of use. This has led to the wide use of digital technologies in every field from education to health, from economy to security, from science to art. However, the adoption and diffusion of digital technologies in all segments of society could not achieve the desired momentum due to different reasons. In developed societies, knowledge has been accepted as an indicator of its development. Because while the development has accelerated in certain regions thanks to the internet and digital technologies, the living standards in some regions have remained behind as the same momentum could not be achieved in these regions. This situation leads to backwardness in education, health, economy and similar services, and regional differences in terms of development.

Today, the diffusion and adoption of the internet and digital technologies in society has become the current research topic of many technology diffusion theories and models. While researchers such as Rogers, (2003) Benbesat and Venkatesh sought an answer to the question of what are the product characteristics in the adoption and diffusion of innovations, researchers such as Fishbein and Azien 1975, Bandura, 1982) questioned what is the perception of adoption and diffusion and the behavioral intention in social informatic theories. It has become a necessity to determine the factors that are effective in the innovation perception, intention and behavior of innovation users. In the adoption and diffusion of innovation, it is concluded that factors such as beliefs, attitudes and habits towards innovation in the socio-cultural structure of the user, in addition to the technological product features, also affect the perception of innovation. Among the determined factors, features such as the advantage of the product used, relative superiority, ease of use, perceived usefulness, suitability of the product, the ability of the product to show results, complexity, testability of the product, willingness to use the product, and image appear as impressive features. Close peer relations depending on social interaction, learning based on interaction; individual expectations, interests and abilities, cognitive disposition and demographic characteristics, digital-based creative practices; Media organs and TV channels that introduce and use technology, affect directly or indirectly the acceleration of this process. Researches are ongoing to determine other variables that may affect the perception of the consumer depending on social interaction.

Method

This study is a compilation article study that includes synthesizing information based on literature data. In the article, the theories and models related to the adoption and diffusion of innovation have been examined, the factors that are effective in the diffusion and adoption of the innovation have been determined, besides these factors, it has been aimed to draw attention to the duties and functions of the technological change representatives, which have been created to accelerate the diffusion and adoption of innovation today.

In the study, the duties and roles of the representatives of technological change which are thought to contribute to the technological transformation, have been tried to be described. According to Garcia, a representative of technological change, (1996), it is defined as a person or institution that works with a passion to make things better in the workplace, demonstrates intellectual agility in business life, analyzes the risks by examining numerous theories and practices, and employs and evaluates strategic approaches that will make them beneficial and compatible with the system.

Representatives of technology take their place in all management processes at the corporate level and play important roles in the strategic plans envisaged by the management with determining, guiding and model practices. The aim of digital representatives is to solve the problems of consumers and change the environment with digital technologies through the promotion of ideas, discoveries and inventions related to digital products, by enabling the adoption process of digital products.

All technological innovations are based on knowledge. In order for individuals to adopt technology, they need to acquire knowledge about innovation, be convinced, decide, implement and see the results. This process also includes the stages of information management. One of the important functions of change representatives is to use special skills and methods that will provide institutional transformation in order for institutions and businesses to complete successfully the technological transformation process, to create suitable environments for the change they will realize, to apply the change skillfully, to be a model for their environment, and also it is to interpret reality from a different perspective than people see it in the existing environment, and to perform interventions strategically in harmony with managers.

In all his practices, It is to exhibit characteristics that first a role model, then a man of advice, an inspiring source of hope, brave and self-sacrificing, reliable but not relying on trust; servant but do not make use of service. While the task of manager in traditional organizations is to carry out activities aimed at solving problems, the task of managers in modern organizations is to build a new mentality and social agreement. In modern organizations, the task of digital representatives within the institution is not to be digital, but to develop digital thinking processes.

Conclusion and Recommendations

In all institutions, the acquisition and sharing of knowledge and the structuring of knowledge-based practices in the minds of individuals gains importance. In this context, change representatives should use the information management process effectively in their institutions. Like a conductor, they are expected to perform tasks such as informing the staff, organizing the process, arranging roles and tasks, providing technical equipment, creating the work flow chart and sharing the results of technical applications.

Institutions, businesses and all consumers have to face virtual realities such as information technologies, internet of things, 3D printers and advanced and artificial intelligence. Technology change representatives have to undertake important roles and duties in transforming a life cycle in the context of the diffusion and adoption of products and services in all these areas, technology awareness, technology security, reaching certain standards, data-based management approach, changing management, feasibility and sustainability.

In order to realize the technological transformation processes at the desired level and rapidly, all institutions and organizations may include arrangements that will benefit technological change experts in terms of design, implementation and evaluation of results in strategic planning processes.

Yeni Bir Turist Tipolojisi Önerisi: Dijital Göçebelik

Ertuğrul DÜZGÜN
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
duzgunertugrul@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-0786-3840

Aliye AKIN
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
aliye.akin@ibu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-8589-7547

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1095735
Geliş Tarihi: 30.03.2022	Revize Tarihi: 30.06.2022
	Kabul Tarihi: 21.07.2022

Atf Bilgisi

Düzgün, E. ve Akın, A. (2022). Yeni bir turist tipolojisi önerisi: Dijital göçebelik. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 596-612.

ÖZ

İnternetin ve teknolojinin gelişmesinin insanlara birçok kolaylık sağladığı bilinmektedir. Özellikle insanlar çalışmalarını ofislerin dışında keyif alabilecekleri farklı ortamlarda da yürütebilmektedir. Bu ortamlar gerekli altyapıya sahip olan bir kafe veya kütüphane olabileceği gibi, yurtiçinde veya yurtdışında turistik bir destinasyon da olabilmektedir. Dijital göçebelik olarak adlandırılan bu durum, insanların iş yerlerine gitmeden seyahat halinde olduklarında da görevlerini yerine getirebileceklerini savunmaktadır. Özellikle COVID-19 pandemi döneminde çoğu mesleğin aslında ofis ortamının dışında uzaktan da yapılabildiği görülmüştür. Bu kapsamda çalışmanın amacı da dijital göçebelik kavramının kuramsal temellerini ortaya koymak ve dijital göçebeliği bir turist tipolojisi olarak değerlendirmek olmuştur. İkincil veri kaynaklarından yararlanılarak literatür taraması yapılmış olup konuyla ilgili yerli ve yabancı kaynaklardan kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Yapılan araştırmanın sonucunda, yeni bir kavram olan dijital göçebeliğin turist tipolojisi olarak ifade edildiği bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu kapsamda en çok bilinen Cohen, Plog ve Smith'in turist tipolojileri ile karşılaştırmaları yapılarak, benzer ve farklı yanları ortaya konmuştur. Son olarak, turist tipolojisi olarak değerlendirilen ve önerilen dijital göçebeliğin özellikleri belirlenerek turizm literatürüne sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dijital göçebelik, turist tipolojisi, teknoloji.

A New Tourist Typology Proposal: Digital Nomad

ABSTRACT

It is known that the development of the internet and technology provides many conveniences to people. In particular, people can carry out their work outside the offices in different environments where they can enjoy. These environments can be a cafe or library with the necessary infrastructure, as well as a touristic destination in the country or abroad. This situation is called digital nomadism. This concept argues that people can fulfill their duties even when they are traveling without going to their workplaces. Especially during the COVID-19 pandemic period, it has been seen that most professions can be done remotely outside of the office environment. In this context, the aim of the study is to reveal the theoretical foundations of the concept of digital nomadism. In this context, the aim of the study was to reveal the theoretical foundations of the concept of digital nomadism and to evaluate digital nomadism as a tourist typology. A literature review was made using secondary data sources, and a conceptual framework was created from domestic and foreign sources related to the subject. As a result of the research, there is not study has been found in which digital nomadism, which is a new concept, is expressed as a tourist typology. In this context, comparisons with the tourist typologies of the most well-known Cohen, Plog and Smith were made and their similar and different aspects were revealed. Finally, the characteristics of digital nomadism, which is considered as a tourist typology and proposed, are determined and presented to the tourism literature.

Keywords: Digital nomadism, tourist typology, technology.

Giriş

Turizm sektörü, pazar büyüklüğü, hizmet alanı (seyahat, gastronomi, konaklama) ve sahip olduğu ekonomik potansiyel ile dünyanın en büyük endüstrilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla çok sayıda gelişmiş ve gelişmekte olan ülke geçmişten günümüze turizmi anlamak, geliştirmek ve sektörün ekonomik faydalarından daha fazla yararlanmak için çeşitli yollar aramaktadır (Akoğlan Kozak, Evren ve Çakır, 2013).

Turizm olgusunun başlangıç noktası; yazıyı, parayı ve tekerleği icat ederek kullanan Sümerlere, bir diğer ifadeyle Milattan Önce (M.Ö) 4000'lere kadar dayansa da I. Dünya Savaşı sonrası (1918-1920), modern turizmin başladığı dönem olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde turizm, otel, motel, ulaşım araçları, plajlar, eğlence ve spor alanları, konaklama tesisleri ve tüm altyapısıyla büyük bir sektör haline gelmiştir (Evliyaoğlu, 1994). Söz konusu dönemde sanayici, ticaret adamı ve soylulardan oluşan turistler için lüks, konforlu ve pahalı konaklama işletmeleri kurulmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde ise yaşanan önemli gelişmeler ile turizm dünya genelinde yaygınlaşmıştır (Barutçugil, 1986). Bu dönemde özellikle Avrupalı zenginlerin farklı bölgelere uçakla seyahat etmeleri sektörün gelişmesinde önemli rol oynamıştır (Swarbrooke ve Horner, 2007). Ayrıca, 1930-1940 yılları arasında kıyı bölgelerde kamp alanlarının ilgi görmesi, 1960'lı yıllarda ise soğuk iklimlerden sıcak denizlere doğru oluşan turistik talep ile paket turların ortaya çıkması turizmin gelişmesinde etkili olmuştur. Nitekim turizm giderek kitlesel bir etkinlik haline gelmiştir (Sezgin ve Yolal, 2012). Dolayısıyla 1990'lı yıllara kadar tüm dünyada kitle turizmi şeklinde gerçekleşen, deniz, kum ve güneşin (sea-sand-sun-3S) ağırlıkta olduğu turizm faaliyetleri sürdürülmüştür (Öztaş ve Karabulut, 2006). Ancak 2000'li yılların başında yıllardır devam eden klasik turizm (3S) anlayışı küreselleşmenin etkisi ve turistlerin beklentilerinde meydana gelen gelişmelerle birlikte değişime uğramıştır (Roney, 2011). Dolayısıyla esnek kitlesel talep ve üretimden bireysel talep ve üretime doğru hızla geçilmeye başlanmıştır. Bunun sonucu olarak, çevre duyarlılığı ve sürdürülebilirlik anlayışının, sanal deneyimlerin ön plana çıktığı, üst düzey bilgi ve iletişim teknolojilerinin, dijitalleşmenin yer aldığı bireyselleşmiş bir turizm endüstrisi oluşmuştur (Akoğlan Kozak vd. 2013). Bu durum bireylerin ilgi alanlarına göre oluşan alternatif turizm faaliyetlerinin ve turist tiplerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Dünya çapında gelişen teknoloji ve dijitalleşme COVID-19 pandemisinin de etkisiyle insanların daha fazla dijitalleşmeye yöneldiğini göstermektedir. Dijital ağları birbirine bağlayan internet (kişisel, yerel, ulusal veya küresel ağ) sayesinde insanlar, örgüte ve ofise bağımlı olmadan seyahat ettikleri farklı kıtalardan, bölgelerden işlerini yürütebilmektedir. Bu durum dijital göçebe olarak ifade edilen yeni turist tipinin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. İnternet bağlantısı ve dizüstü bilgisayarın olduğu ofis dışında internetin olduğu her yerde çalışabilen ve turizm faaliyetlerinde yer alan turistler dijital göçebe olarak ifade edilmektedir (Kocaman, 2021). Bu kapsamda çalışmada, geleneksel turistlerden farklı özellikler taşıyan dijital göçebelerin turist tipolojileri arasındaki yerini belirleyerek bir değerlendirme yapmak amaçlanmıştır. Dijitalleşmenin etkisiyle dijital göçebe olarak çalışma ve sosyal yaşamını sürdüren insanların sayısındaki artışa (Richards, 2015) rağmen literatürde bu konuda sınırlı bilimsel çalışmaya rastlanmaktadır. Dolayısıyla yapılan çalışmanın literatürde konuya ilişkin açığın kapatılmasında katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Turizmde Dijitalleşme

Geçmişten günümüze ortaya çıkan teknoloji, sektörel faaliyetleri, üretim yöntemlerini ve toplumsal yaşamı etkileyerek değiştirmiştir. Bu süreç 18. yüzyılda buharlı makinelerin kullanılmaya başlandığı I. Endüstri Devrimi (1760-1830) ile başlamıştır. 20. yüzyılda seri üretimde elektriğin ve içten yanmalı motorların kullanıldığı teknolojik gelişmeler II. Endüstri Devrimi'ne geçişi sağlamıştır. 1970'li yıllarda küresel ölçekte dijital çağa adım atılmıştır. Bu dönemde özellikle bilgisayarların birçok alanda yerini alması ve iletişim ağının gelişmesi III. Endüstri Devrimi'ni başlatmıştır. 2011 yılından itibaren bilgi, bilişim ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, internetin üretimde kullanıldığı yeni dijital bir çağın başlamasına yol açmıştır (Kagermann, Wahlsterand ve Helbig, 2013; Şahin ve Yağcı, 2017). IV. Endüstri Devrimi (Endüstri 4.0) olarak adlandırılan bu çağ bilişim, internet, iletişim, otomasyon, veri toplama ve yayma teknolojilerinin yeni üretim olanaklarının birlikte entegrasyonunu içermektedir. Ayrıca, fiziksel yapılardan oluşan tüm sistemlerde, internet ve sanal uygulamaların bulunması söz konusudur (Banger, 2017).

Bilişim teknolojilerindeki gelişmelerin turizm sektörünün de gelişmesinde önemli rol oynadığı bilinmektedir. Özellikle III. Endüstri Devrimi ile bilgi üretimi, bilgisayar ağları ve internet kullanımı gibi teknolojik gelişmeler ivme kazanmıştır. Dolayısıyla turizm sektöründe dijitalleşme süreci üç ana akımla kendini göstermeye başlamıştır. Bunlar; 1970'li yıllarda ortaya çıkan Merkezi Rezervasyon

Sistemleri (CRS [Central Reservation System]), 1980'lerde Global Dağıtım Sistemleri (GDS) ve 1990'lı yıllardan günümüze yoğun bir şekilde kullanılmakta olan internettir (Sarı ve Kozak, 2005). CRS, konaklama ve ulaşım gibi hizmetlerin ortak bir platformda toplandığı ve genel olarak aracı kuruluşlarca kullanılan dijital ağlar bütünüdür. GDS ise, CRS'nin daha kapsamlı ve geliştirilmiş bir çeşididir (Buhalis, 1998). İnternet teknolojisi ise dünya genelinde milyonlarca bilgisayar ağını bir protokol ile birbirine bağlayan, geliştirilen yazılımlar sayesinde veri iletişimini mümkün kılan uluslararası bir sistemdir (Lyytinen ve King, 2002). İnternet teknolojisi sayesinde kullanıcılar, mobil cihazlar, sanal ağlar aracılığıyla devamlı World Wide Web'e (WEB-Ağ) bağlı kalabilmektedir. Dolayısıyla kullanılan teknolojilerin büyük bölümünün alt yapısında internet teknolojisi yer almaktadır. Bu yüzden internet teknolojisi gelişim gösterdikçe turizm işletmelerinin dijitalleşme yolunda ilerledikleri görülebilmektedir. Tüm dünyanın güncel dijital verilerini düzenleyen "We Are Social Digital"ın 2021 yılında yayınladığı rapora göre, dünya nüfusunun %59'unu kapsayan 4,66 milyar kişi günde ortalama 7 saat internet kullanmaktadır. Bununla birlikte dünya genelinde 2020 yılında internete bağlı toplam cihaz sayısı yaklaşık 20,4 milyardır. Günümüzde dünyada yaklaşık 6 milyar mobil abonenin (We Are Social, 2022) olduğu düşünüldüğünde, teknolojik ve dijital gelişmelerin turizm sektörünün her alanına temas ettiği ve etmeye devam edeceği söylenebilir.

Modern bilgi teknolojilerinin kullanımı şeklinde algılanan dijitalleşme, turizm sektörüne de yer etmektedir (Happ ve Horvath, 2018). Turizm sektöründe seyahatin planlanmasından, karar verme aşamasına, geri dönme sürecinden seyahatin değerlendirilmesine kadar birçok süreçte dijital unsurlar kullanılmaktadır. Dijitalleşmeyle birlikte, turizm faaliyetleri değer zincirine yeni durumlar eklenmiş, bilgi yönetimi ve üretim- hizmet alanlarında iş yapma biçimleri değişmeye başlamıştır (Dredge, Phi, Renuka, Eóin ve Popescu, 2018). Dolayısıyla dijitalleşmenin yoğun olarak gerçekleştirildiği IV. Endüstri Devrimi'nin başlamasıyla turizm sektöründe robotik, analitik, yapay zekâ ve bilişsel teknolojiler, nano teknoloji, sanal (arttırılmış) gerçeklik, robotlar, 3D yazıcılar, giyilebilir teknoloji ve nesnelerin interneti gibi yeni nesil teknolojiler yerini almıştır. Tablet bilgisayarlar, sensörler, hafif robotlar gibi teknolojiler ile işletmeler hizmetlerini daha ekonomik olarak vermeye başlamışlardır (Topsakal, Yüzbaşıoğlu ve Çuhadar, 2018). Nitekim endüstri 4.0. dijitalleşme odaklı olup hız, maliyet, uyumluluk ve verimlilik alanlarında sürekli gelişen bütünlük ve yüksek bir teknoloji düzeyini kapsamaktadır. Dijitalleşme sayesinde, birbiriyle hızlı biçimde iletişim kurabilen çok sayıda dijital cihaz, veri işleme gibi bir dizi faktörleri öne çıkarmaktadır (Soylu, 2018). Dijitalleşmenin yükselişe geçmesiyle birlikte, rekabet ve iletişim faaliyetleri daha hissedilir ve görülebilir olmuştur (Mavnacıoğlu, 2022). Dolayısıyla teknoloji ve dijitalleşmeye bağlı bir şekilde ortaya çıkan bu gelişmeler dijital turizm dönemini başlatmıştır. Bu durum bireylerin turistik ürünlere ilişkin taleplerini, beklentilerini, deneyimlerini ve seyahat tercihlerini de farklılaştırmaya başlamıştır (Karaman ve Sayın, 2019). Bu bağlamda dijitalleşmenin de etkisiyle farklı turist tipleri ortaya çıkmıştır.

Turist Tipolojisi

Bilgi, iletişim, teknoloji ve modernitenin etkisiyle insanların beklentileri değişmekte ve turizm sektörü de bu beklentilere yönelik olarak ürünlerini çeşitlendirmektedir. Bu çeşitlendirmede en çok dikkat edilen konulardan biri seyahat motivasyonudur. Her insanın birbirinden farklı sosyal, kültürel ve psikolojik durumları olduğundan turistlerin seyahat motivasyonlarını belirleyebilmek önem arz etmektedir. Bu kapsamda tarihsel süreçte turistleri benzerliklerine ve farklılıklarına göre sınıflandıran çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Literatürde turistlere ilişkin gerçekleştirilen sınıflamalarda en çok kabul görenlerin sırasıyla Cohen (1972, 1979), Plog (1974, 2001) ve Smith (1989) tarafından belirlenen tipolojiler olduğu söylenebilir (Coccosis ve Constantoglou, 2008).

Turist tipolojilerine bakıldığında Cohen (1972), Plog (1974) ve Smith (1989) tarafından yapılan sınıflamaların birbirleriyle benzerlikleri olduğu ifade edilebilir. Örneğin Cohen'in örgütlenmiş kitle turisti, Plog'ın içe dönük kişiliği ve Smith'in kitle turistinin birbirleriyle benzer olduğu görülmektedir. Decrop ve Snelders'in (2005) alışılmış turist tipolojisi de önceki çalışmaları destekler niteliktedir.

Cohen Tarafından Ortaya Konulan Turist Tipolojisi

Bir sosyolog olarak Cohen, turist tipolojisini ortaya atan ilk kişi olmuş ve turistleri örgütlenmiş kitle turistleri, bireysel kitle turistleri, araştırmacı turistler ve başıboş turist olmak üzere dört sınıfta toplamıştır (Cohen, 1972; GÜDÜ Demirbulat, 2020; Prince, 2017);

- *Örgütlenmiş Kitle Turisti*, tüm programın belli bir düzende ve önceden belli olduğu, katılanların herhangi bir konuda risk yaşamadığı, rutine ayak uydurulup yenilik arayışının az olduğu turist tipidir.
- *Bireysel Kitle Turisti*, örgütlenmiş kitle turistleri gibi kalabalık gruplar halinde gezen ancak kendilerine ayıracak özel zamanlarının ve belirli oranda bireysel hareket edebilecek alanların da olmasını isteyen turist tipidir.
- *Araştırmacı (Kâşif) Turist*, hazır seyahat programlarından uzak durup münferit olarak geziler düzenleyen, rahatlığı çok önemsemeyen, gittikleri yerlerde insanlarla ilişki kurmaya meraklı olan turistir. Gidilen bölgeye tam uyum sağlamayıp olumsuz durumda bölgeden ayrılabilme özelliğine sahiptir.
- *Başıboş Turistler*, sabit bir programı ve güzergâhı olmayan, herkesin gittiği yerlerden farklı bölgelere giderek yenilik arayışında olan, turizm işletmeleri ile bağlantı kurmayan, ziyaret edilen bölgelerdeki yerel kültüre ait gelenekleri deneyimleyerek haz oluşturmaya çalışan turist profilidir.

İfade edilen dört turist tipolojisine ilave olarak Cohen (1979) rekreasyonel turist veya vakit öldüren turist temasıyla bir sınıflandırma daha önermiştir. Bu turist tipolojisinde ise günlük yaşamın stresinden kurtulmak ve boş zamanlarını fiziksel aktivitelerle geçirmek isteyen turist tipini ifade etmektedir.

Plog Tarafından Ortaya Konulan Turist Tipolojisi

Plog (1974) tipolojisinde içe dönük ve dışa dönük olmak üzere iki turist tipi üzerinde durmuştur. Bu tipolojide maceracı olan, yeni ürünleri ve hizmetleri ilk defa deneyimlemek isteyen turistler dışa dönük (allocentric), herkes tarafından bilinen popüler bölgeleri tercih eden turistler ise içe dönük (psychocentric) olarak sınıflandırılmıştır. Plog'un modelinde içe dönük olanlar; seyahat için aşına oldukları destinasyonları tercih ederler, risk almak istemezler, önceden denenmiş ve güvenilirliği sağlanmış ürünleri seçerler. Ayrıca, kendileri gibi düşünen insanlarla seyahat etmek isterler, ancak konforlarına düşkün oldukları için yaşamış oldukları en küçük sorunu dahi büyütebilmektedirler. Dışa dönük olanlar ise yeni destinasyonlar arayışında olup birçok aktiviteye katılarak yeni alternatifleri test eder ve gerektiğinde risk alırlar (Basala ve Klenosly, 2001; Grzywacz ve Zeglen, 2016).

Plog'un (2001) geliştirmiş olduğu tipolojide 5 ayrı kademe yer almaktadır. İnsana korku veren durumları tolere etme veya maceracı ruhu ön plana koyabilme seviyesine göre dışa dönük (allocentric), yarı dışa dönük, orta nokta, yarı içe dönük ve içe dönük (psychocentric) olarak ayrılmıştır. Yeni yerler görmek üzere tek başına veya küçük bir grupla yola çıkma cesaretinde bulunan (Akkuş ve Akkuş, 2020) maceracı sırt çantalı turistler dışa dönük turistlere örnek olarak gösterilebilir. Henüz yeni gelişmeye başlayan ve ismi duyulduktan sonra giden kişilere orta nokta, bir yer gelişme gösterip herkes tarafından bilinir hale geldikten sonra gidenlere ise içe dönük turist denilmektedir (Plog, 2001). Bu tipolojide turistlerin değişik davranışlara ve psikolojik özelliklere sahip oldukları, bunun da gidilecek turistik destinasyonun tercihinde etkili olduğu iddia edilmektedir (Güdü Demirbulat, 2020).

Smith Tarafından Ortaya Konulan Turist Tipolojisi

Smith (1989) belirlemiş olduğu tipolojisinde turistlerin seyahat davranışlarını yaptıkları aktivitelere ve yerel halk ile olan iletişimlerine göre belirlemiştir (Smith, 1989). Bu kapsamda ortaya çıkan turist tipolojileri, turistlerin gittikleri destinasyondaki yerel ortama uyum derecelerine göre 7 grupta incelenmiştir (Grzywacz ve Zeglen, 2016). Bunlar; araştırmacı (kâşif), seçkin (elit), sıra dışı,

olağandışı (unusual), yeni başlayan kitle turisti, kitle turisti, charter turist gruplarıdır (Smith, 1989; Kozak, 2017, Avcıkurt, 2017);

- *Araştırmacı (kâşif) Turistler*; yeni yerler görme ve yeni bilgiler edinme arayışındadır. Sayıları çok sınırlı olmakla birlikte gitmiş oldukları destinasyonlarda bir antropolog gibi davranırlar. Yerel halkın toplumsal yaşamlarına çok hızlı uyum sağlarlar ve teknolojiyen ayrılamazlar.
- *Seçkin (elit) Turistler*, çok az sayıda olup dünyanın birçok yerini gezmiş turistlerdir. Yerel kültüre kolay uyum sağlarlar ve yerelin imkânlarından faydalanmayı isterler. Seyahat acentalarının özel hazırladıkları olanaklardan faydalanırlar.
- *Sıra dışı Turistler (off-beat)*, turistlerin yoğun olarak gittiği yerlerden farklı bölgelere giderek farklı deneyimler yaşama arzusundadırlar. Gittikleri bölgedeki hizmetlere kolay uyum sağlarlar.
- *Olağandışı Turistler (unusual)*, organize edilen turlara katılırlar ancak bunu yaparken de otantik yerleri de görme eğilimindedirler. Yerel kültürlere ilgi gösterirler ancak sıradan bir yiyeceği yöresel yiyeceğe tercih edebilirler.
- *Yeni Başlayan Kitle Turistleri*, bireysel veya küçük gruplar halinde seyahat etmektedirler. Batılı tatil standartlarında turist rehberi eşliğinde gezmek isterler ve sayıları giderek artmaktadır.
- *Kitle Turisti*, genellikle orta sınıftan oluşan bu turistler, kalabalık gruplar halinde paket tur programlarına dahil olarak seyahat ederler. Alışmış oldukları yaşam standartlarında hizmet beklerler.
- *Charter Turisti*, kalabalık gruplar halinde birçok turizm işletmesinin bir arada bulunduğu destinasyonlara seyahat ederler. Tüm program acente ve rehber eşliğinde standart bir hizmetle sunulur. Gidilen ülkeden veya destinasyondan ziyade yer değiştirmeyi amaçlarlar.

Son dönemde COVID-19 pandemisinin de etkisiyle insanlar evlerinden veya internetin bulunduğu herhangi bir yerden çalışmalarını yürütmeye başlamışlardır. Bu durum çoğu sektörde ofis ortamında çalışmanın zorunlu olmadığı gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Bu şekilde ofisten çalışma zorunluluğu olmayan insanlar evlerinde zaman geçirmek yerine farklı şehirlerde hatta farklı ülkelerde işlerini uzaktan devam ettirebilmektedirler. Bu durumda olan insanlar da yeni arayışlara girmeye başlamışlardır. Bunlardan birinin de “dijital göçebeler” olduğunu söylemek mümkündür.

Dijital Göçebelik

İnternet kullanımının hız kazanmasıyla birlikte ilk olarak Makimoto ve Manners (1997) tarafından ortaya atılan dijital göçebelik kavramı, internetin ve yeni teknolojilerin insanların yaşamlarında ne gibi değişikliklere yol açtıkları üzerinde durmuşlardır. Özellikle internet kullanımıyla birlikte iş yaşamında ve boş zamanlarda artış olacağı öngörülmüştür. Çalışanların da bu etkiyle beraber klasik ofis ortamlarında durmak yerine keyif alabilecekleri ortamlarda çalışabilecekleri ifade edilmiştir (Thompson, 2019).

Dijital göçebelik, yaşam tarzı hareketliliklerine ilişkin yeni trendler arasında yer almaktadır. Dijital göçebelik, günlük yaşama ve farklı çalışma alanlarına mobil teknolojilerin entegre edilmesiyle ortaya çıkmış olan yeni bir yaşam tarzı hareketlilik türüdür. Ayrıca, geleneksel yerleşik yaşam tarzıyla, ev yaşamıyla ve iş ortamıyla tamamen zıt ve ulus ötesi bir yaklaşımdır. Dijital göçebelerin hareketli yaşam tarzları, aile yaşamları ve çalışma kültürlerinin toplumlar üzerinde derin etkiler oluşturacağı öngörülebilmektedir (Hannonen, 2020). Dijital göçebelik kavramı, sosyokültürel ve ekonomik açıdan değerlendirildiğinde, ulusal ve uluslararası turizmi geliştirebilmek amacıyla ortaya atılmış yeni bir yaklaşım biçimi olarak düşünülebilir. Bu yaklaşım biçimi, yeni dijital ve mobil teknolojilere dayalı bir ağ oluşturulması suretiyle hayata geçirilmektedir. Bu anlamda uzak turizm merkezlerinin de söz konusu bilgi ve iletişim sistemlerine entegrasyonu sağlanarak, özellikle bölgesel turizm pazarlarının gelişimi hızlandırılabilir (Aleksieva, Efimovna ve Valerievna, 2019). Dijital göçebeler, taşınabilir bilgi iletişim teknolojilerinden ve internet erişiminden etkin bir şekilde yararlanmakta olup, gelişmiş

teknolojiler ve uzaktan çalışma imkanları sayesinde elde ettikleri özgürlüğü dünyayı keşfetmek için kullanmaktadırlar (Mancinelli, 2020).

Turizm pazarlaması literatüründe yeni yeni kullanılmaya başlanan bir kavram olan dijital göçebelik, uzaktan çalışan kavramıyla genellikle karıştırılmaktadır. Dijital göçebeliliğin mevcut tanımlarında, özgürlük ve hareketlilik faktörleri vurgulanmaktadır. Ancak dijital göçebeliliğin doğasında seyahat ve turizm önemli bir yer teşkil etmektedir. Dijital göçebelik; doğası gereği gurbetçiler, iş amaçlı seyahat edenler, gezginler, serbest çalışanlar ve küresel göçebelerden farklılık göstermektedir. Buna göre dijital göçebeler, işlerine ara vermeksizin eş zamanlı olarak turistik seyahatler yapan, iş yerinin bulunduğu konumdan bağımsız olarak uzaktan çalışmalarını sürdüren iş görenler olarak da ifade edilebilir (Chevtaeva ve Denizci Guillet, 2021). Bununla birlikte dijital göçebelerin, çalışmalarını dijital teknolojilerden yararlanarak dünyanın farklı noktalarından yerine getiren mobil profesyoneller oldukları söylenebilir (Hannonen, 2020). Dijital göçebeler, seyahat halinde oldukları bireylerle daha az ilgili olan, sosyal ilişkilerini internet ortamında daha dijital ve dağınık olarak sürdüren kişilerdir (Richards, 2015).

Reichenberger'e (2018) göre dijital göçebeler, "çalışmalarını çevrimiçi ortamda yürüterek konum bağımsızlığı elde eden, bu bağımsızlığı sürekli belirlenmiş bir kişisel ofis alanında çalışarak değil, eş zamanlı olarak çalışma ve seyahat etme imkânını daimî ikamet oluşturmayacak şekilde kullanarak hareketliliğe dönüştüren bireylerdir". Kavrama yönelik tanımlar göz önüne alındığında dijital göçebeliliğin doğasında; çalışma koşullarının verdiği sorumluluk hissiyle birlikte, bulunulan ortamdan kaçış ve özgürlük hayallerinin peşinden giderek otoriteden kaynaklanan baskıların ve dışarıdan dayatılmakta olan zaman disiplininin reddedilmesi bulunmaktadır. Ayrıca dijital göçebelik özel girişimcilikçi dayalı bir özgürlüğü temsil etmektedir. Dijital göçebelik yaklaşımında, ilgi duyulan turizm bölgelerinin çalışma alanı olarak belirlenmesiyle geleneksel çalışma sınırlarının ortadan kaldırıldığı görülmektedir (Cook, 2020). Esasında dijital göçebeler, sabit bir işyeri ortamının rutinliğinden kurtulmaktadırlar. Ayrıca hem farklı kültürleri keşfedip hem de çalışma eylemini yerine getirerek yaşamlarını anlamlı hale getirmeye çalışmaktadırlar. Çalışma hayatında sağlanan bu esneklik, bireylerin yaşama dair projelerini hayata geçirebilmeleri için önemli bir fırsattır. Dijital göçebeler, diğer uzaktan çalışanlardan farklı olarak, uygun buldukları uluslararası seyahatler yoluyla farklı deneyimler kazanarak alternatif yaşam şekillerini deneyimleyebilmekte ve daha derin bir benlik duygusu kazanabilmektedir. Dijital göçebeler dışında; uluslararası turist rehberleri, gazeteciler ve askeri personeller, mevsimlik işçiler, şirket yöneticileri ve sivil toplum kuruluşu çalışanları da benzer nitelikte hareketli bir iş yaşam tarzı benimseyebilir. Ancak bu meslek gruplarında benimsenen hareketli iş yaşam tarzı, dijital göçebelikte olduğu gibi, çalışanların özgür seyahat seçimine göre şekillenmemektedir (Mancinelli, 2020).

Dijital göçebeler, uzun süreli konaklamalı seyahatler yaparak çalışma hayatlarını sürdürmektedir. Onlar hem bir gezgin hem de çalışan rolüne sahiptir. Dijital göçebeler dışında kalan iş amaçlı başka bir destinasyona seyahat eden diğer çalışanlar, yalnızca iş yerinin belirlediği yerlere seyahat etmekte ve seyahat giderleri de iş yeri tarafından karşılanmaktadır. Ancak dijital göçebeler; seyahat edeceği yeri, kalış sürelerini kendileri belirlemekte ve seyahat giderlerini kendileri karşılamaktadır. Kısacası dijital göçebeler, iş yerinin direktiflerinden bağımsız olarak kendi tercihlerine göre seyahat edebilmektedir (Kocaman, 2021). Dijital göçebeler; en uygun çalışma ortamını bulmaya çalışırken, boş zamanları ile işleri arasında bir denge kurmaya çalışmaktadır. Dijital göçebeliliğin izolasyon ve yalnızlık gibi olumsuzluklarına rağmen, dijital göçebeler hareket özgürlüklerine önem vermekte ve sıklıkla yer değiştirmek istemektedir. Göçebe yaşam tarzları ile hem boş zamanlarını değerlendirebilmekte hem de işleriyle ilgili görevlerini yerine getirebilmektedir. Dijital göçebeler, benzer beklentilere sahip bireylerle sosyalleşebilme imkânına sahiptir. Ayrıca iş verimliliklerini artırarak iş ve boş zamanlarını dengeleyerek izolasyon hissini yenebilmelerini ve sosyalleşmelerini sağlayacak ortak çalışma alanlarını etkin bir şekilde kullanma eğilimindedirler. Söz konusu ortak çalışma alanları, bir iş-yaşam çevresi olmasının yanında yenilik, refah vadetmekte ve göçebe yaşam tarzını yansıtmaktadır (Orel, 2019).

Seyahat bloggerları dijital göçebelere örnek olarak gösterilebilir. Seyahat bloggerları seyahat ettikleri dünyanın farklı noktaları ile ilgili seyahat içerikleri üretmekte ve ürettikleri bu içerikleri hareket halindeyken çevrimiçi ortamda devamlı olarak paylaşmaktadırlar. Dijital göçebeler kapsamında yer alan seyahat bloggerlarının söz konusu içerikleri üretebilmeleri için her dijital göçebenin ihtiyaç duyduğu bir akıllı telefonun ya da bir dizüstü bilgisayarın ve internetin varlığı önem arz etmektedir (Willment, 2020). Dijital göçebe adaylarını dijital göçebe olma yolunda güdüleyen temel faktör, özerklik hissidir. Dijital göçebelerin özerklik kazandıklarını düşünmelerini sağlayan üç farklı unsurdan söz edilebilir. Bunlar; özgürlük, karar verme ve esnekliktir (von Zumbusch ve Lalicic, 2020). Dijital göçebelerin çağdaş mekânsal hareketliliklerinin temelinde ise; metafiziksel akışkanlık, kolay yer değiştirebilirlik ve dinamizm yaklaşımlarının etkisi bulunmaktadır (Green, 2020).

Destinasyonların dijital göçebe pazarını ele geçirebilmesi ve hedef kitlelerinin arasına çekebilmeleri için ulaşılabilirlik, güvenlik ve çalışma altyapısı olmak üzere üç temel alanda gelişme kaydetmeleri beklenmektedir (Orel, 2020). Diğer yandan işletmelerin de yeni bir pazar olan dijital göçebeleri cezbedebilecek yeni ürünler geliştirmeye yönelik yatırım girişiminde bulunmaları, satış performanslarını artırabilmeleri açısından oldukça önemli görülmektedir (Richards ve Morrill, 2021).

Yöntem

Bilgi iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler ve dijitalleşmenin etkisiyle literatürde farklı kavramlar kullanılmaya başlanmıştır. Turizm ve seyahat alanında son dönemlerde dijital göçebelik kavramının literatüre girdiği bilinmektedir. Bilgisayar ve internete bağımlı olan, farklı seyahat, tatil anlayışı ile dikkat çeken dijital göçebeler bu çalışmanın ana kavramıdır. Buradan hareketle çalışmanın amacı, dijital göçebe kavramını turist tipolojisi olarak değerlendirmektir. Ayrıca farklı davranış kalıplarına sahip dijital göçebelerin farklı bilim adamlarınca yorumlanan birtakım turist tipolojileri içerisindeki yerini belirlemek ve bu doğrultuda öneri getirmektir.

Ulusal ve uluslararası literatürde dijital göçebelik kavramını araştıran ve bu kavramın ana hatlarını oluşturmaya çalışan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Ayrıca, yapılan literatür taraması sonucunda dijital göçebelik kavramını bir tipoloji içerisinde değerlendiren çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu yönüyle çalışmada dijital göçebelik kavramı bir turist tipolojisi olarak düşünülüp kurgulandığı için turizm literatürüne önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda çalışmada ikincil veri kaynaklarından yararlanılarak literatür taraması yapılmış, çalışmanın kavramsal çerçevesi oluşturulmuştur. Kavramsal çerçeve açısından turizm sektöründe dijitalleşme, turist tipolojileri ve turist tipolojileri kapsamında dijital göçebelik kavramı ele alınmıştır. Bu doğrultuda elde edilen verilere göre değerlendirmeler yapılarak çalışma sonuçlandırılmıştır. Diğer yandan çalışma kuramsal bir araştırma olduğu için etik kurul kararı gerektirmemektedir.

Yeni Bir Turist Tipolojisi Önerisi: Dijital Göçebelik

Yapılan literatür taraması, dijital turizm kapsamında ortaya çıkan dijital göçebelik kavramının araştırılmasında yürütülen sınırlı akademik çalışmayı yansıtmaktadır. Bu kapsamda özellikle dijital göçebelik kavramının hangi amaçla, kimler için kullanıldığının saptanmasına ilişkin literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Nitekim ulusal ve uluslararası alandaki literatür web of science ve google scholar aracılığıyla sistematik bir şekilde taranmıştır. Literatür taraması sonucunda sınırlı sayıda ulusal ve uluslararası çalışma olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1

Dijital Göçebeliliğe İlişkin Literatür Taraması

Yazar	Çalışmanın İçeriği
-------	--------------------

Kurt, Günüş ve Ersoy (2013)	Dijital yerli ve dijital göçmen özelliklerinin öğrenme-öğretme yaşantılarına olan etkileri dijital göçebelik kavramı bağlamında incelenmiştir. Araştırma neticesinde dijital yerlilerin teknolojiyi kullanmada dijital göçmenlere göre daha fazla üstünlükleri olsa da günümüzde dijital yerliler ile dijital göçmenler arasında var olan farklılıkların her geçen gün azaldığı ifade edilmiştir. Çünkü dijital göçmenler işleri ve meslekleri gereği teknolojiyi kullandıkları için teknolojik gelişmelere adapta olmada öncü olmaları gerektiği belirtilmiştir.
Richards (2015)	Gençlerin bireysel olarak yapmış olduğu seyahatleri incelemişlerdir. Özellikle sırt çantalı turistler ve dijital göçebelerin gelişimi üzerinde durulmuştur. Sürekli seyahat halinde oldukları için dijital göçebelerin çevredeki insanlarla daha az ilişki kurduklarını, sosyal ilişkilerini ağırlıklı olarak internet ortamında dağınık olarak sürdürdüklerini belirtmişlerdir.
Reichenberger (2018)	Dijital göçebe kavramının kavramsallaşmasını ve uyum sağlama motivasyonlarını incelemiştir. Dijital göçebelerin farklı konumlarda çalışmalarını gerçekleştirdiklerini ve çalışmalarını çevrimiçi olarak yürüttüklerini belirtmişlerdir. Kişisel ofislerinde çalışarak değil de bağımsız hareket ederek hem çalışma hem de seyahat etme imkânı sağlamaktadırlar. Bunu yaparken de sürekli ikamet etme gibi bir durum olmayıp, devamlı hareket halinde olma eğilimi bulunmaktadır.
Alekseevna, Efimovna, Valerievna (2019)	Dijital göçebeliliğin gençlik turizm pazarı üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Dijital göçebeliliğin ulusal ve uluslararası turizmi geliştirmede önemli bir yaklaşım olduğu ifade edilmektedir. Gerek ekonomik yönden gerekse sosyo-kültürel yönden katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Dijital göçebelik sayesinde yeni dijital gelişmeler vasıtasıyla belirli ağlar oluşturulmaktadır. Bu sayede dünyanın birçok yerindeki turizm merkezleri de bu ağa dahil edilerek bölgesel turizmin geliştirilmesine katkı sağlanabilmektedir.
Orel (2019)	İş ve eğlence sektörünün bir araya gelmeye başlamasıyla popüler olan dijital göçebeliliğin önemi üzerinde durulmuştur. Dijital göçebeler hareket alanlarındaki özgürlüklerine dikkat ederken sık sık yer değiştirmek isterler. Bunu yaparken de iş ve boş zamanları arasında bir denge kurmaya gayret ederler. Diğer yandan dijital göçebeliliğin sürekli hareket halinde ve bilgisayar başında olunması sebebiyle yalnız kalma gibi dezavantajları da bulunmaktadır. Ancak dijital göçebeler ağırlıklı olarak kendileriyle benzer beklentileri olan insanlar ile sosyalleşebilirler. Dijital göçebelerin boş zamanlarını ayarlayarak etkili bir planlama yaptıklarında yalnızlık hissini yenebildikleri ve iş verimliliklerini artırabildikleri ifade edilmiştir.
Kaya-Deniz (2019)	Dijital göçebelik kavramını hedonizm, dijitalleşme ve haz odaklı yaşayan hedonist bireyler kapsamında kavramsal olarak incelemişlerdir. Çalışmada dijital göçebeler için bilgisayarın, internetin ve keyif alabilecek her alanda yer alabilecekleri ifade edilmiştir. Tek bir alandan kalmaktan ziyade keyif duyabilecekleri, anı yaşamaya önem vererek çalışma ortamlarını haz alabilecekleri alanlara çevirmeye gayret gösteren kişiler olarak belirtmişlerdir.
Orel (2020)	Dijital göçebeler için önemli bir ziyaret alanı olan Tayland'ın derinlemesine incelemesi yapılmıştır. Dijital göçebelerin her yere ziyarette bulunmadıkları ve ciddi anlamda seçici oldukları belirtilmiştir. Örneğin dijital göçebelerin bir destinasyonu seçmede en çok kolay ulaşılabilir olması, buldukları süre içerisinde güvenlik ile ilgili herhangi bir sorun yaşamamaları ve çalışmalarını dijital ortamda yürüttükleri için gerekli çalışma alt yapısının hazır olması gerekmektedir. Bu bakımdan destinasyonların dijital göçebeleri çekebilmek için ulaşılabilirlik, güvenlik ve çalışma altyapısını hazır hale getirmeleri gerekmektedir.
Green (2020)	Bireylerin teknolojiye yararlanarak iş ve yaşam tarzını birleştirerek oluşturduğu dijital göçebelik kavramı üzerinde durulmuştur. Dijital göçebelik için modern teknolojik yeniliklerin önemli olduğu, mekânsal olarak yapılan hareketliliğin temelinde ise 3 önemli yaklaşımın bulunduğu söylenebilir. Bunlardan ilki dijital göçebelerin çok kolay yer değiştirebilmesi, ikincisi sürekli bilgisayar başında, sanal alemde ve fizik ötesi boyutta gezdikleri için metafiziksel akışkanlık, sonuncusu ise dijital göçebelerin ruhlarında olan ve onları sürekli olarak canlı tutan dinamizm yaklaşımıdır.
Cook (2020)	Dijital göçebelerin iş yaşamındaki disipline edici özelliğini vurgulamak üzere kurgulanmıştır. Dijital göçebelikte bulunulan sıkıcı otoriter çalışma ortamından uzaklaşma, çalışma hayatında dayatılan zaman disiplininden kaçma ve özgür düşüncenin peşinden gitme anlayışı bulunmaktadır. Bu düşünceyle dijital göçebelikte ilgi çekici olan turistik destinasyonlarının çalışma alanı olarak belirlenmesi ve geleneksel rutin çalışma hayatındaki kabul görmüş anlayışların ortadan kaldırıldığı görülmektedir.
Hannonen (2020)	Dijital göçebeliliğin kavramsal çerçevesi çizilmiştir. Ayrıca teknolojinin gelişmesiyle çalışma yaşamında dijital göçebeliliğin fenomen haline gelmeye başlaması irdelenmiştir. Dijital göçebelik çalışma alanlarına ve günlük yaşama mobil teknolojilerin yerleştirilmesiyle birlikte ortaya çıkmaya başlamıştır. Bugüne kadar bilinen iş, ev ve günlük yaşam alanlarına

	tamamen zıt olarak gelişmiştir. Dijital göçebelik ağırlıklı olarak yurtdışı seyahatleri yapan ve aynı zamanda da çalışan kişilerin oluşturduğu gruptur. İleriki dönemlerde dijital göçebelerin hareketli yaşam tarzları aile yaşantılarında ve çalışma kültürlerinde önemli etkiler oluşturacağı düşünülmektedir.
Mancinelli (2020)	Bireyselleşme ve hareketlilik teorilerine dayanarak dijital göçebe kavramını ekonomik ve sosyo- kültürel açıdan değerlendirmişlerdir. Dijital göçebeler farklı kültürleri gezip çalışma faaliyetlerini gerçekleştirerek çalışma ortamındaki rutinlikten kurtulmaktadır. Dijital göçebeler uzaktan çalışan diğer insanlardan farklı olarak uluslararası seyahatler planlayarak gitmiş oldukları yerlerde farklı deneyimler kazanabilmektedirler. Diğer yandan turist rehberleri, şirket yöneticileri ve gazeteciler gibi meslekleri yapanlarda hareketli bir iş yaşam tarzına sahiptirler, ancak onlar dijital göçebelikte olduğu gibi özgür seyahat etmeyi şirketlerinin yönlendirmesine göre seyahatlerini gerçekleştirmektedirler.
Zumbusch ve Lalicic (2020)	Dijital göçebelerde ortak yaşam alanlarının rolünün belirlenmesi üzerine gerçekleştirilmiştir. Dijital göçebelerin en önemli ortak noktalarının özerklik hissi olduğu söylenebilmektedir. İş yaşamında yer alan insanları motive eden ve dijital göçebelerin özerklik kazanmalarını sağlayan üç önemli unsur bulunmaktadır. Bunların en önemlisi özgürlük, ikincisi karar verme, sonuncusu ise esnekliktir. İnsanlar bu üç unsurun kendilerini motive etmesiyle birlikte çalışma yaşamlarındaki rutinliği ve otoriteyi reddederek hareketli yaşam tarzına geçiş yapmaya karar vermektedirler.
Willment (2020)	Çalışmada seyahat bloggerlarının mesleklerini dijital göçebelik bağlamında değerlendirmeleri üzerinde durulmuştur. Dijital göçebeler için önemli bir örnek olan seyahat bloggerları dünyanın farklı yerlerine seyahat ederek oralarda seyahat içerikleri üretmekte ve bu ürünlerini çevrim içi ortamda anlık olarak paylaşmaktadırlar. Bu paylaşımları yapabilmek için bloggerların ihtiyaç duyduğu hızlı internet, akıllı telefon ve dizüstü bilgisayar altyapısının bulunması önemlidir. Eğer bir ülkede veya destinasyonda bu altyapı faaliyetleri bulunmuyorsa bloggerların ve dolayısıyla da diğer dijital göçebelerin bu bölgeleri ziyaret etmesi beklenemez.
Salihoğlu (2021)	COVID-19 sürecinden sonra göçebelik kavramına farklı kuşaklar, işverenler ve çalışanlar açısından araştırılmıştır. Araştırmacı “Göçebe” adında bir proje geliştirerek her geçen gün büyümeye devam eden Dijital Göçebe hareketinin, COVID-19 sonrası uzaktan çalışma işlerindeki artmaya başlamasıyla beraber az gelişmiş ülkelerdeki gençler için istihdam ve yeni destinasyonların geliştirilmesi için fırsat olarak görmüştür. Projeye çok disiplinli ve çok kültürlü bir topluluk inşa edilerek küresel anlamda barış, uyum ve refah oluşturulması hedeflenmiştir.
Chevtava ve Denizci-Guillet (2021)	Dijital göçebelik kavramının turizm ve otelcilik sektörüne olan etkisini belirlemeye çalışmışlardır. Dijital göçebeliliğin uzaktan çalışmayla karıştırıldığı ancak dijital göçebeliliğin özgürlük, hareketlilik ve seyahat kavramlarını içerisinde barındırdığı ifade edilmiştir. Bu sebeple dijital göçebeler; gezginler, iş amaçlı gezenler, gurbetçiler ve normal göçebelerden bu yönleriyle ayrılırlar. Dijital göçebeler çalışırken aynı zamanda seyahatler yapmakta ve işyerlerinin bulunduğu fiziksel ortamda bulunmak zorunda değildirler.
Akın (2021)	Dijital göçebelerin yaşam tarzlarının (eğlence, iş, seyahat) ardındaki motivasyonlarını ve bunları pratikte nasıl ele alındığını araştırmışlardır. Dijital göçebelerin temelde özgürlük ve deneyim felsefesiyle hareket ettiklerini belirtmişlerdir. Diğer yandan dijital göçebelerin, yaşamın birçok alanını eşit derecede eğlenceli gördükleri ve bunu mekansal, profesyonel ve kişisel özgürlük yoluyla gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir. Ancak kavramın finansman, çevre baskısı, sosyal güvenlik eksikliği, yalnızlık gibi unsurlardan dolayı bazı dezavantajlarının olduğu ifade edilmiştir.
Richards ve Morrill (2021)	COVID-19 sürecinde turizm faaliyetlerindeki değişimleri ve gençlerin yöneldiği faaliyetler hakkında bilgi verilmiştir. COVID-19 sürecinde uzaktan çalışmaya başlanmasıyla birlikte birçok işletme aslında insanların fiziksel olarak ofislere gelmeden de işlerini devam ettirebildiklerini görmüşlerdir. İnsanların çalışırken gezmelerine fırsat tanıyan dijital göçebelik pazarına yönelik olarak turizm işletmelerinin yeni yatırımlar yapmaları yeni bir pazar olan dijital göçebeleri turistik destinasyonlara çekmede fayda sağlayacaktır.
Kocaman (2021)	Nomadlist’de dijital göçebeler tarafından 2020’de en fazla tercih edilen destinasyonları destinasyon seçim kriterlerine göre kümelendirmeye çalışmışlardır. Gerçekleştirilen analiz sonucunda dijital göçebelerin tercih ettikleri destinasyonlar; yüksek toleranslı-lüks dijital göçebe destinasyonları, düşük toleranslı-ekonomik dijital göçebe destinasyonları ve yüksek toleranslı-ekonomik dijital göçebe destinasyonları olarak üç kümede toplanmışlardır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

İnternetin ve teknolojinin hızla yayılmasıyla birlikte insanlar çoğu işlerini fiziksel olarak enerji harcamadan buldukları yerden yapmaya başlamışlardır. Özellikle COVID-19 pandemi sürecinde de insanlar evlerinden çıkamamış ancak kurumlarında yapmak zorunda oldukları görevlerini ofis dışında buldukları herhangi bir yerden yerine getirmişlerdir. Bu durumu sağlayan teknoloji destekli internet, insanların uluslararası veya kıtalar arası farklı bölgelerde dahi çalışmalarını yürütebilmelerine imkân tanımaktadır. Dolayısıyla alışlagelmiş mesainin ofise veya işletmeye gitmeden de yapılabildiği görülmüştür. Bu durum özellikle özgür ruhlu insanları seyahat ve çalışma yaşamını birlikte götürebilecekleri yeni arayışlara yöneltmiştir. Bu kapsamda bir turist tipolojisi olarak da değerlendirilebileceği düşünülen “dijital göçebelik” kavramı önem kazanmıştır. Dolayısıyla çalışmada dijital göçebelik kavramının kuramsal temellerinin oluşturulması ve turist tipolojisi olarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç kapsamında yapılan literatür taraması sonucunda sınırlı çalışmanın yer aldığı dijital göçebelik kavramının bir turist tipolojisi olarak değerlendirilmediği de tespit edilmiştir. Buna göre, Richards (2015), sürekli hareket halinde olan dijital göçebelerin seyahat alışkanlıklarını, Reichenberger (2018) ise uyum sağlama motivasyonlarını incelemiştir. Richards (2015) ve Reichenberger’in (2018) çalışmalarının yapılan araştırmada dijital göçebelerin özelliklerinin belirlenmesinde katkı sağladığı ancak bir tipoloji olarak değerlendirilmediği için çalışma ile benzer bir yönünün olmadığı saptanmıştır. Hannonen (2020) tarafından yapılan çalışmada dijital göçebeliğin kavramsal çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır. Bu yönüyle Hannonen’in (2020) çalışması yapılan araştırmayla benzerlik gösterse de dijital göçebelik bir turist tipolojisi olarak değerlendirilmediğinden çalışma farklılık göstermektedir. Mancinelli (2020), Alekseevna, Efimovna, Valerievna (2019), Chevtaeva ve Denizci Guillet’in (2021) yaptıkları çalışmalarda dijital göçebeliğin turizm sektörüne olan ekonomik ve sosyo- kültürel etkilerini belirlemeye yöneliktir. Ayrıca Orel (2019), dijital göçebeliğin dezavantajlarını, Cook (2020) ise tercih edilme nedenlerini, Orel de (2020) dijital göçebelerin destinasyon seçiminde dikkat ettiği unsurları belirlemeye yönelik farklı çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Söz konusu çalışmalarda dijital göçebelerin bir tipoloji içerisinde değerlendirilmediği görülmekte ve çalışma bu yönüyle farklılık göstermektedir. Bu kapsamda yapılan araştırmanın dijital göçebelik ile ilgili sınırlı sayıda yapılan çalışmalara farklı bir boyut kazandıracağı ve turizm literatürüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmanın sınırlılığına bakıldığında dijital göçebelik kavramı çok sayıda turist tipolojisi içinden en çok bilinen Cohen (1972, 1979), Plog (1974, 2001) ve Smith (1989) tarafından geliştirilen tipolojiler ile kıyaslanarak değerlendirilmiştir.

Çalışmada ikincil veriler taranarak dijital göçebelerin özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda elde edilen bulgulardan dijital göçebeliğin özelliklerinin şu şekilde olduğu söylenebilir:

- Dijital göçebeler ofislerinde çalışarak değil bağımsız hareket etmeyi seven kişilerdir. Hem çalışma hem de seyahat etme arzusundadırlar. Bunu yaparken de sürekli belirli bir yerde ikamet etme gibi bir beklentileri olmayıp devamlı hareket halinde olmaktadır (sürekli hareket halindedirler).
- Sürekli seyahat halinde oldukları için çevrelerindeki insanlarla çok az ilişki kurarlar. Sosyal ilişkilerini ağırlıklı olarak internet üzerinden sürdürmektedirler (insanlarla az ilişki kurarlar).
- Dijital göçebeler gittikleri yerlerde oldukça seçicidirler. Bir destinasyonu tercih edebilmeleri için öncelikle kolay ulaşılabilir olması, aynı zamanda güvenlikle ilgili herhangi bir şüphenin olmaması ve dijital yönden gerekli altyapının hazır olması önemlidir (destinasyon tercihinde seçicidirler).
- İnternet, akıllı telefon, bilgisayar altyapısı oldukça önemlidir. Bir destinasyonda internet veya teknoloji kullanımı sınırlı veya yetersizse dijital göçebelerin bu destinasyonları tercih etmeleri beklenmez (teknolojik altyapı).
- Dijital göçebelikte ofis ortamındaki sıkıcı ve otoriter çalışma ortamından uzaklaşma, kurumlarda dayatılan disiplinden kaçma ve özgür hareket etme anlayışı vardır (özgürlük).
- Özgürlük, karar verme ve esneklik insanları dijital göçebelğe yönelten 3 önemli unsurdur (rahat olma).
- Dijital göçebeler, uzaktan çalışan ve sürekli işletme dışında farklı yerlere hareket etmek zorunda kalan diğer çalışanlardan farklıdır. Örneğin turist rehberliği, şirket temsilciliği, gazetecilik gibi meslekler hareketli bir yaşam tarzını gerekli kılmaktadır. Ancak söz konusu

meslekleri icra eden insanlar dijital göçebelikteki gibi özgür seyahat etmeyip işletmelerinin yönlendirmeleri ve planlarına göre hareket etmektedir (seyahatlere kendileri karar verme).

- Gezinler, gurbetçiler, iş amaçlı gezenler ve normal göçebelerden farklı olarak dijital göçebeler çalışırken aynı zamanda seyahatler yapmakta ve işyerlerinin bulunduğu ortamda fiziksel olarak bulunmamaktadır (çalışırken seyahat etme).
- Dijital göçebelerin işleri ve boş zamanları arasında kurmuş oldukları denge ve planlama önemlidir (sürekli planlı olma).
- Dijital göçebeler, sürekli hareket halinde ve bilgisayar başında oldukları için yalnız kalabilmektedir. Genelde kendileri ile benzer özellikleri taşıyan insanlarla sosyalleşirler (dezavantaj; yalnız kalma).
- Dijital göçebeler, ağırlıklı olarak uzak mesafelere ve yurtdışına seyahat ederler. Sürekli ve uzun süreli yapılan seyahatler, aile yaşantısı ve çalışma kültüründe birtakım problemler yaşamalarına neden olabilmektedir (dezavantaj; aile yaşantısı, iş kültüründen uzaklaşma).

Yapılan literatür taramasında turistlere ilişkin gerçekleştirilen sınıflamalarda en çok kabul görenlerin Cohen (1972, 1979), Plog (1974, 2001) ve Smith (1989) tarafından belirlenen tipolojiler olduğu söylenebilir. Bu tipolojiler içerisinde dijital göçebeliğin Cohen'in araştırmacı (kâşif) ve başıboş turist tipine benzer yanlarının olduğu ancak dijital göçebe tipini tam anlamıyla karşılamadığı söylenebilir. Örneğin araştırmacı (kâşif) turistler, hazır seyahat programlarından uzak durup münferit olarak geziler düzenleyen, rahatlığı çok önemsemeyen, gittikleri yerlerde insanlarla ilişki kurmaya meraklı turistlerdir. Dijital göçebeler de hazır seyahat programlarından ziyade kendileri bireysel olarak seyahat planı yapmayı tercih etmektedir. Ancak gittikleri yerlerde insanlarla çok ilişki kurmaya eğiliminde değildirler. Çünkü zamanlarının büyük bir kısmını bilgisayar başında geçirmektedirler. Başıboş Turistler, sabit bir programı ve güzergâhı olmayan, herkesin gittiği yerlerden farklı bölgelere giderek yenilik arayışında olan, turizm işletmeleri ile bağlantı kurmayan, ziyaret edilen bölgelerdeki yerel kültüre ait gelenekleri deneyimleyerek haz oluşturmaya çalışan tiplerdir. Dijital göçebeler de benzer şekilde sabit bir program ve güzergahın dışında farklı yerlere seyahat etmektedirler. Ancak ziyaret ettikleri yerlerde turizm işletmeleri ile bağlantı kurarak, turizm işletmelerinin imkânlarından yararlanırlar.

Plog'un turist tipolojilerine bakıldığında dijital göçebelerin dışa dönük turist tipiyle benzerlik gösterdiği ancak dijital göçebe tipini tam anlamıyla karşılamadığı söylenebilir. Dışa dönük turistler, yeni destinasyonlar arayışında olup birçok aktiviteye katılarak yeni alternatifleri test etmekte ve gerektiğinde risk almaktadır. Bu duruma tek başlarına veya küçük bir grupla yola çıkma cesaretinde bulunan maceracı sırt çantalı turistler örnek gösterilebilir. Dijital göçebeler de benzer şekilde yeni destinasyonlar arayışında olup programlı çalıştıkları için imkânları dahilinde belirli aktivitelere katılabilirler. Ancak dışa dönükler gibi grup halinde gezmekten ziyade bireysel olarak hareket ederler.

Smith'in turist tipolojisinde yer alan araştırmacı (kâşif) ve sıra dışı turistler, dijital göçebeler ile benzer birtakım özellikler taşısa da farklı yönleri bulunmaktadır. Araştırmacı (kâşif) turistler, yeni yerler görme ve yeni bilgiler edinme arayışındadır. Sayıları çok sınırlı olmakla birlikte gitmiş oldukları yerlerde bir antropolog gibi davranırlar. Yerel halkın toplumsal yaşamlarına hızlıca uyum sağlarlar ve teknolojiye bağımlıdırlar. Dijital göçebeler araştırmacı turistlerle teknolojiye olan bağlılıkları ve kolay uyum sağlama yönüyle benzerdir. Ancak dijital göçebeler sürekli bir arayışta olmayıp daha çok kendileriyle benzer özelliklerde olan insanlarla sosyalleşme eğilimindedir. Sıra dışı turistler, turistlerin yoğun olarak gitmiş oldukları yerlerden farklı yerlere giderek farklı deneyimler yaşama arzusundadır. Gittikleri bölgedeki hizmetlere kolay uyum sağlarlar. Dijital göçebeler de benzer şekilde kitle turistlerinin yoğun olduğu yerlerden ziyade teknolojik alt yapısı uygun, kolay ulaşılabilir ve rahat çalışabilecekleri yerleri tercih ederler. Ancak gittikleri bölgedeki var olan yerel hizmetten ziyade daha kaliteli hizmet beklerler.

Cohen, Plog ve Smith tarafından geliştirilen turist tipolojilerinin detaylı bir biçimde analiz edilmesi sonucunda dijital göçebe turist tipinin farklı bir turist tipi olduğu ortaya konmuştur. Söz konusu tipolojilerde belirtilen turist tipleri arasında dijital göçebelere benzerlik gösteren turist tiplerinin olduğu ancak tam anlamıyla dijital göçebe tipine uygun bir turist tipinin olmadığı

görülmüştür. Bu durumda dijital göçebelerin farklı yeni bir turist tipi olarak incelenmesi ve değerlendirilmesi gerektiği önerilmektedir.

Araştırma kapsamında elde edilen çıkarımlar sonucunda turizm işletmelerine ve gelecek çalışmalara yönelik olarak şu öneriler getirilmiştir:

- Turizm işletmelerinin, insanların çalışırken gezmelerine fırsat tanıyan dijital göçebelik pazarına yönelik olarak yeni yatırımlar yapmaları, özellikle ulaşılabilirliği ve teknolojik altyapı geliştirmeleri yeni bir pazar olan dijital göçebeleri turistik destinasyonlara çekmede önemli katkılar sağlayabilecektir.
- Dijital göçebelerin ilerleyen dönemde dijital ortamlarda teknolojik tabanlı ağlar oluşturması beklenmektedir. Bu durumda küresel ölçekte seyahat eden dijital göçebelerin ağa dahil olan destinasyonlara yönelmeleri söz konusu olacaktır. Bu ağlara olumlu yönde dahil olabilmek turizm destinasyonları açısından önem arz etmektedir.
- Dijital göçebelerin kullanımına yönelik mevcut teknolojik altyapının uygunluğu dijital ortamlarda reklamlar aracılığıyla tanıtılmalıdır. Dijital göçebeler için önemli olduğu düşünülen bloggerların destinasyonları tanıtan deneyimlerini içeren sorunsuz seyahat gerçekleştirdiklerini ifade eden videolar çekmeleri sağlanmalıdır.
- Dijital göçebelik kavramı gibi benzer kavramların kuramsal temellerinin belirlenmesine yönelik yeni çalışmalar yapılabilir.
- Destinasyonların teknoloji, alt ve üst yapı imkânlarının turist çekmedeki önemi hakkında çalışmalar yapılabilir.
- Dijital göçebelerle görüşülerek araştırma metodolojik yönden detaylandırılabilir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Bu makaleye birinci yazarın %70, ikinci yazarın %30 oranında katkısı vardır.

Çıkar Çatışması

Bu çalışmada çıkar çatışması teşkil edebilecek bir durum yoktur.

Kaynaklar

- Akın, M. Ş. (2021). Dijital göçebelik: Deneyim ve özgürlük. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 21(1), 42-53.
- Akkuş, G. ve Akkuş, Ç. (2020). Sırt çantalı gezginlerin demografik özellikleri ile kişisel gelişimleri arasındaki farklılığın incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 173-186.
- Akoğlan Kozak, M., Evren, S. ve Çakır, O. (2013). Tarihsel süreç içinde turizm paradigması. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 24(1), 7-22.
- Alekseevna, B. N., Efimovna, K. L., and Valerievna, R. T. (2019). Digital information technologies and navigation systems in the development of youth sports tourism (on the example of the Tyumen and Chelyabinsk regions). In *4th International Conference on Innovations in Sports, Tourism and Instructional Science (ICISTIS 2019)*, (pp. 17-19). Atlantis Press, Russia.
- Avcıkurt, C. (2017). *Turizm sosyolojisi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Banger, G. (2017). *Endüstri 4.0 ekstra*. Ankara: Dorlion Yayınları.

- Barutçugil, İ. (1986). *Turizm ekonomisi ve turizmin Türk ekonomisindeki yeri*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Basala, S. L., and Klenosky, D. B. (2001). Travel-style preferences for visiting a novel destination: A conjoint investigation across the novelty-familiarity continuum. *Journal of Travel Research*, 40(2), 172-182.
- Buhalis, D. (1998). Strategic use of information technologies in the tourism industry. *Tourism Management*, 19(5), 409-421.
- Chevtavaeva, E., and Denizci Guillet, B. (2021). Digital nomads' lifestyles and coworkation. *Journal of Destination Marketing & Management*, 21, 100633.
- Coccosis, H., and Constantoglou, M. E. (2008). The use of typologies in tourism planning: Problems and conflicts. In H. Coccosis, and Y. Psycharis (Eds.), *Regional analysis and policy: The greek experience* (pp. 273-295). Germany: Physica-Verlag HD.
- Cohen, E. (1972). Toward a sociology of international tourism. *Social Research Political Economics*, 39(1), 164-182.
- Cohen, E. (1979). A Phenomenology of Tourist Experiences, *Sociology*, 13(2), 179-201.
- Cook, D. (2020). The freedom trap: digital nomads and the use of disciplining practices to manage work/leisure boundaries. *Information Technology and Tourism*, 22, 355-390.
- Decrop, A., and Snelders, D. (2005). A grounded typology of vacation decision making. *Tourism Management*, 26, 121-132.
- Deniz, A. K. (2019). Dijital çağın hedonist çalışanları: Dijital göçebeler. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (5), 101-113.
- Dredge, D., Phi, G. Renuka, M., Eóin, M., and Popescu, E.S. (2018). Digitalisation in Tourism, *the European Commission's EASME Final Report*, Denmark
- Evliyaoğlu, S. (1994). *Türkiye turizm coğrafyası ve Türkiye coğrafyasının ana hatları*. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Green, P. (2020). Distruptions of self, place and mobility: Digital nomads in Chiang Mai, Thailand. *Mobilities*, 15(3), 431-445.
- Grzywacz, R., and Zeglen, P. (2016). Typology of tourists and their satisfaction level. *Scientific Review of Physical Culture*, 6, 7.
- Güdü Demirbulat, Ö. (2020). Turist rehberliği açısından turist tipolojileri. E.Düzgün (Ed.). *Örnek Olaylarla Turist Rehberliği içinde* (ss. 149-162). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Hannonen, O. (2020). In search of a digital nomad: Defining the phenomenon. *Information Technology and Tourism*, 22(3), 335-353.
- Happ, E., and Horvath, Z. İ. (2018). Digital tourism is the challenge of future- a new approach to tourism. *Knowledge Horizons- Economics*, 10(2), 9-16.
- Hvenegaard, G. T. (2002). Using tourist typologies for ecotourism research. *Journal of Ecotourism*, 1(1), 7-18.

- Kagermann, H., Wahlsterand, W., and Helbig, J. (2013). Recommendations for implementing the strategic initiative industrie 4.0., final report of the industrie 4.0. working group. Retrieved from <https://www.din.de/blob/76902/e8cac883f42bf28536e7e8165993f1fd/recommendations-for-implementing-industry-4-0-data.pdf> in 10.02.2022.
- Karaman, A. ve Sayın, K. (2019). *Dijital turizm ve sektörün yeni geleceği*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Kocaman, S. (2021). Nomadlist’de dijital göçebeler tarafından 2020’de en fazla tercih edilen destinasyonların destinasyon kriterlerine göre kümelendirilmesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 799-815.
- Kozak, N., Kozak, M. A. ve Kozak, M. (2012). *Genel turizm: İlkeler kavramlar*, (12. Baskı). Detay Yayıncılık: Ankara.
- Kurt, A. A., Günüç, S., and Ersoy, M. (2013). The current state of digitalization: Digital native, digital immigrant and digital settlers. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 46(1), 1-22.
- Lyytinen, K., and King, J. L. (2002). Editorial: Around the cradle of the wireless revolution: the emergence and evolution of celi ular telephony. *Telecommunications Policy*, 26(3-4), 97-100.
- Mancinelli, F. (2020). Digital nomads: Freedom, responsibility and neoliberal order. *Information Technology and Tourism*, 22(3), 417-437.
- Makimoto, T., and Manners, D. (1997) *Digital nomad*. Chichester: John Wiley.
- Mavnacıoğlu, K. (2022). Dijital çağda pazarlama iletişimi etiği üzerine bir değerlendirme. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 52-66.
- Orel, M. (2019). Coworking environments and digital nomadism: Balancing work and leisure whilst on the move. *World Leisure Journal*, 61(3), 215-227.
- Orel, M. (2020). Life is better in flip flops. Digital nomads and their transformational travels to Thailand. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 15(1), 3-9.
- Öztaş, K. ve Karabulut, T. (2006). *Turizm ekonomisi genel turizm bilgileri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Plog, S. (1974). Why destination areas rise and fall in popularity. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 15, 13-16.
- Plog, S. (2001). Why destination areas rise and fall in popularity: An update of a Cornell Quarterly classic. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 42(3), 13-24.
- Prince, S. (2017). Cohen’s model of typologies of tourists. In L. L. Lowry (Ed.), *The SAGE international encyclopedia of travel and tourism* (pp. 279-282). ABD: SAGE Publications, Inc.
- Reichenberger, I. (2018). Digital nomads-a quest for holistic freedom in work and leisure. *Annals of Leisure Research*, 21(3), 364-380.
- Richards, G., and Morrill, W. (2021). The challenge of COVID-19 for youth travel. *Revista Brasileiros de Estudos Turísticos*, 11, 1-8.

- Richards, G. (2015). The new global nomads: Youth travel in a globalizing world. *Tourism Recreation Research*, 40(3), 340-352.
- Roney, S. A. (2011). *Turizm: Bir sistemin analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Salihoglu, E. (2021). *Göçebe*. Master's Thesis, Universitat Politècnica de Catalunya, Spain.
- McNiel, D. S. (2006). *Meaning through narrative: A personal narrative discussing growing up with an alcoholic mother*. Master's Thesis, Royal Institute of Technology, Sweden.
- Sarı, Y. ve Kozak, M. (2005). Turizm pazarlamasına internetin etkisi: Destinasyon web siteleri için bir model önerisi. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 9, 248-271.
- Sezgin, E., and Yolal, M. (2012). Golden age of mass tourism. In M. Kasımoğlu (Ed.), *Its history and development, visions for global tourism industry-creating and sustaining competitive strategies* (pp. 79-90). Croatia: InTech.
- Smith, V. L. (1989). *Hosts and guests: The anthropology of tourism (2nd ed.)*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Soylu, A. (2018). Endüstri 4.0 ve girişimcilikte yeni yaklaşımlar. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (32), 43-57.
- Swarbrooke, J., and Horner, S. (2007). *Consumer behaviour in tourism*. London: Routledge.
- Şahin, N. ve Yağcı, P. (2017). Endüstri 4.0 kavramında prosumer kavramının yiyecek içecek sektörü açısından değerlendirilmesi. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 4 (Special Issue 1), 12-22.
- Thompson, B. Y. (2019). The digital nomad lifestyle: (remote) Work/leisure balance, privilege, and constructed community. *International Journal of the Sociology of Leisure*, 2(1), 27-42.
- Topsakal, Y., Yüzbaşıoğlu, N. ve Çuhadar, M. (2018). Endüstri devrimleri ve turizm: Türkiye turizm 4.0 SWOT analizi ve geçiş süreci önerileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23, 1623-1638
- Von Zumbusch, J. S. H., and Lalicic, L. (2020). The role of co-living spaces in digital nomads' well-being. *Information Technology and Tourism*, 22(3), 439-453.
- We are social, (2022). *Digital 2021: The latest insights into the 'state of digital*. Retrieved from <https://wearesocial.com/uk/blog/2021/01/digital-2021-the-latest-insights-into-the-state-of-digital/> in 05.02.2022
- Willment, N. (2020). The travel blogger as digital nomad: (Re-)imagining workplace performances of digital nomadism within travel blogging work. *Information Technology and Tourism*, 22(3), 391-416.

Extended Abstract

Introduction

The tourism sector is considered one of the largest industries in the world with its market size, service area and economic potential. Until the 1990s, tourism activities in the form of mass tourism all over the world, where sea, sand and sun were dominant, continued (Öztaş and Karabulut, 2006: 12). At the beginning of the 2000s, the classical tourism understanding, which has been going on for years, has changed with the effect of globalization and the developments in the expectations of tourists. Therefore, an individualized tourism industry has emerged, where environmental awareness and sustainability, virtual experiences come to the fore, high-level information and communication technologies and digitalization take place (Akoğlan Kozak et al., 2013: 21). This situation has led to the emergence of alternative tourism activities and tourist types, which are formed according to the interests of individuals.

The developing technology and digitalization around the world show that people are turning to more digitalization with the effect of the COVID-19 pandemic. Thanks to the internet (personal, local, national or global network) that connects digital networks, people can carry out their business from different continents and regions they travel without being dependent on the organization and office. This situation has led to the emergence of a new type of tourist, which is expressed as digital nomads. In this context, it is aimed to make an evaluation by determining the place of digital nomads, who have different characteristics from traditional tourists, among tourist typologies.

Method

The main concept of this study is digital nomads, who are addicted to computers and the internet and attract attention with their different travel and vacation understanding. From this point of view, the aim of the study is to evaluate the concept of digital nomad as a tourist typology. In addition, it is to determine the place of digital nomads with different behavioral patterns in some tourist typologies interpreted by different scientists and to make suggestions in this direction.

As a result of the literature review, no study was found that evaluated the concept of digital nomadism in a typology. In this respect, it is thought that the concept of digital nomadism will make a significant contribution to the tourism literature, as the concept of digital nomadism is considered and fictionalized as a tourist typology. In this context, a literature review was made by using secondary data sources in the study, and the conceptual framework of the study was created. In terms of conceptual framework, digitalization in the tourism sector, tourist typologies and the concept of digital nomadism within the scope of tourist typologies are discussed. In this direction, the study was concluded by making evaluations according to the data obtained.

Findings

In the tourism sector, digital elements are used in many processes, from planning the trip to the decision-making stage, from the return process to the evaluation of the trip. With the start of the Fourth Industrial Revolution, new generation technologies such as robotics, analytics, artificial intelligence and cognitive technologies, nano technology, virtual (augmented) reality, robots, 3D printers, wearable technology and the internet of things have taken their place in the tourism sector. Therefore, these developments, which emerged depending on technology and digitalization, started the digital tourism era. This situation has begun to differentiate the demands, expectations, experiences and travel preferences of individuals regarding touristic products (Karaman and Sayın, 2019: 22). In this context, different tourist typologies have emerged with the effect of digitalization.

It can be said that the most accepted classifications of tourists in the literature are the typologies determined by Cohen (1972, 1979), Plog (1974, 2001) and Smith (1989), respectively

(Coccosis and Constantoglou, 2008). Cohen classified tourists into four categories: organized mass tourists, individual mass tourists, research tourists, and stray tourists. Plog, focused on two types of tourists, introverted and extroverted. Smith (1989) determined the travel behavior of tourists according to the activities they do and their communication with the local people. Smith tourists were studied in 7 groups. These; explorer (explorer), elite (elite), extraordinary, unusual (unusual), beginner mass tourist, mass tourist, charter tourist groups (Smith, 1989).

Digital nomadism is among the new trends in lifestyle mobility. Digital nomadism is a new lifestyle, a type of mobility that has emerged with the integration of mobile technologies into daily life and different work areas. Digital nomads continue their working lives by making long-term stays. They have the role of both a traveller and an employee. Other employees who travel to another destination for business purposes other than digital nomads travel only to places determined by the workplace and their travel expenses are covered by the workplace. But digital nomads; they determine the place where they will travel, the duration of their stay and cover their own travel expenses. In short, digital nomads can travel according to their own preferences, regardless of the directives of the workplace (Kocaman, 2021: 802). Digital nomads can socialize with individuals with similar expectations. In addition, they tend to use common work areas effectively, which will enable them to overcome the feeling of isolation and socialize by increasing their work efficiency and balancing their work and leisure time.

Conclusion, Discussion and Recommendations

The concept of digital nomad has gained importance with the emergence that free-spirited people can take their travel and working life together. It is aimed to establish the theoretical foundations of the concept of "digital nomadism", which can also be considered as a tourist typology, and to evaluate it as a tourist typology. As a result of the secondary data scanning in the study, it is seen that the digital nomads are not evaluated in a typology in the studies and the study differs in this aspect. It is thought that the research conducted in this context will add a different dimension to the limited number of studies in the literature on digital nomadism and contribute to the tourism literature.

As a result of the detailed analysis of the tourist typologies developed by Cohen, Plog and Smith, it has been revealed that the digital nomad tourist type is a different type of tourist. It has been observed that there are tourist types that are similar to digital nomads among the tourist types specified in the mentioned typologies, but there is no tourist type that is fully suitable for the digital nomad type. In this case, it is suggested that digital nomads should be examined and evaluated as a different new tourist type.

Tourism businesses' new investments, accessibility and technological infrastructure developments in the digital nomadism market, which allows people to travel while working, will make significant contributions to attracting digital nomads, which is a new market, to touristic destinations. It is also important to promote the suitability of the existing technological infrastructure for the use of digital nomads in digital environments. In future studies, the research can be detailed methodologically by interviewing digital nomads.

Müfide Ferit Tek'in "Aydemir" ve Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın "Hakk'a Sığındık" Romanlarında Yabancılaşma Olgusu

Ayşegül SEKMAN
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
aysegul.sekman@ahievran.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-5588- 7572

Yakup ÇELİK
Yıldız Teknik Üniversitesi
yacelik@yildiz.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-9252-8221

Ramazan KORKMAZ
Maltepe Üniversitesi
r_korkmaz@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0001-6627-3042

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1116068
Geliş Tarihi: 20.05.2022	Revize Tarihi: 19.07.2022
	Kabul Tarihi: 25.07.2022

Atf Bilgisi

Sekman, A., Çelik, Y. ve Korkmaz, R. (2022). Müfide Ferit Tek'in "Aydemir" ve Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın "Hakk'a Sığındık" romanlarında yabancılaşma olgusu. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 613-630.

ÖZ

Yabancılaşma, geçmişte çok eskiye dayanan ve günümüzde sıkça bahsi geçen kavramlardan biridir. Kökeni Eski Ahit'teki puta tapma geleneğine kadar götürülen bu olgu pek çok düşünür tarafından farklı şekillerde ele alınır. Çalışmanın konusunu oluşturan yabancılaşma, Müfide Ferit Tek'in "Aydemir" (1918) ve Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın "Hakk'a Sığındık" (1919) romanları çerçevesinde incelenmiştir. Bir yıl ara ile basılan bu iki roman farklı konu ve temaları içermesine karşın yabancılaşma olgusunu çeşitli cepheleriyle irdeleme imkânı sunar. Millî Edebiyat dönemi içerisinde basılan iki eser, yazarlarının bakış açısına göre şekillenir ve farklı bir yorumla dönemlerine tutulan projeksiyon işlevi görür. Toplumun yaşadığı sosyo-ekonomik bunalımları, yöneticiler ile halk arasındaki sıkıntıları, dönemin Türkleri'nin Ruslaştırılma politikasını konu alan romanlarda toplumsal yabancılaşmanın izlerini sürmek mümkündür. Diğer yönüyle bireylerin sosyo-kültürel çevrenin tesiriyle yaşadıkları benlik yitimi neticesinde ortaya çıkan bireysel yabancılaşma da kurgu içerisinde yer alır. Bu anlamda romanlarda yer alan yabancılaşma unsurlarının tespit edilerek tasnif edilmesi amaçlanır. Çalışma, "Giriş" bölümünün ardından yabancılaşma olgusunun genel bir izahını içerir. İncelenen romanlarda "Ekonomik Yabancılaşma", "Dinsel Yabancılaşma", "Aydın Yabancılaşması", "Bireyin Siyasi Otoriteye/Yönetime Yabancılaşması", "Benlik Kaybı/Yitimi", "Musiki ve Yabancılaşma", "Evlilikte Yabancılaşma" gibi alt başlıklar etrafında yaşanan yabancılaşma türleri tespit edilmiştir. Toplumda yaşanan siyasi ve sosyal olayların bireylerin ekonomik refah düzeylerini etkilediği görülmektedir. Romanlarda Türk milletinin sömürgeleştirilme politikaları neticesinde benlik kaybı yaşamaları, kendi kültürel ve dinî değerlerine yabancılaşarak asimile olmaları kültürel yozlaşmanın tezahürü sayılır.

Anahtar Kelimeler: Aydemir, Hakk'a Sığındık, Millî Edebiyat, roman, yabancılaşma.

The Phenomenon of Alienation in Müfide Ferit Tek's Novel "Aydemir" and Hüseyin Rahmi Gürpınar's Novel "Hakk'a Sığındık"

ABSTRACT

Alienation is one of the concepts that goes back a long time and is frequently mentioned today. This phenomenon, which has its origins in the ancient tradition of idolatry, is handled differently by many philosophers. The alienation, which constitutes the subject of the study, was examined within the framework of Müfide Ferit Tek's novel "Aydemir" (1918) and Hüseyin Rahmi Gürpınar's novel "Hakk'a Sığındık" (1919). These two novels, published over a year apart, offer a chance to examine the phenomenon of alienation on a variety of fronts, despite of having different topics and themes. These two works, published during the period of National Literature, serve as projections for their time with a different interpretation and takes shape by the point of view of their authors. It is possible to trace the socio-economic crises experienced by the society, the problems between the rulers and the people, and the social alienation in the novels about the policy of Russianization of the Turks of the period. Individual alienation, which arises from the loss of self by individuals through the influence of the socio-cultural environment, is also included in the fiction. In this sense, it is intended to identify and sort elements of alienation that exist in the novel. The study contains a general explanation of the phenomenon of alienation following the "Introduction" section. In the novels examined, the

types of alienation around sun-topics such as "Economic Alienation", "Religious Alienation", "Intellectual Alienation", "Alienation of the Individual to Political Authority/Administration", "Loss of Self Identity", "Music and Alienation", "Alienation in Marriage" were identified. It is seen that political and social events in society affect the economic well-being of individuals. In novels as a result of the policies of colonization of Turkish nation, the loss of self-identity, alienation to their cultural and religious values and assimilation are considered manifestations of cultural corruption.

Keywords: Aydemir, Hakk'a Sığındık, National Literature, novel, alienation.

Giriş

Kavram olarak yabancılaşma felsefe, sosyoloji ve psikoloji bilimlerinin kesiştiği ortak bir anlamı ifade eder. Üç disiplinin inceleme alanına giren yabancılaşma olgusu bireyin kendisine yabancılaşması, yaşadığı topluma yabancılaşması, kültürel değerlerine yabancılaşması gibi pek çok türleri içerir. Geçmiş çok eskilere dayanmakla birlikte ilk kez Hegel tarafından ortaya atılmış bir kavram olup Karl Marx ile sistematik bir şekilde kuram hâline getirilir. Geçmişten günümüze düşünürler yabancılaşma olgusuna farklı şekillerde yorumlamalar getirmiştir. Bu anlamda görüş ortaya atan ne kadar filozof varsa o kadar çok yabancılaşma kuramından söz edilir. Yabancılaşma olgusu Sanayi Devrimi neticesinde etkisini toplumlar üzerinde hissettirir ve çağımızın bir sorunu hâline gelir. Yabancılaşmanın iz düşümünü Türk edebiyatında gözlemlemek mümkündür.

1908-1923 yılları arasını ve Osmanlı'nın 20. yüzyılını kapsayan Millî Edebiyat dönemi 23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı ile başlar. Şüphesiz Meşrutiyet'in ilanı toplumda pek çok değişimi beraberinde getirir. Yaşanan toplumsal farklılaşma ve dönüşüm edebiyatta da aksini bulur. 1901-1908 yılları arasında yaşanan durgun bir edebiyat devresinin ardından sosyal temalarla yüklü belirli bir misyonla eserlerini kaleme alan yazarların sayısı artar. 1908-1923 yılları arasında Mutlakiyet'ten Meşrutiyet'e ve ardından Cumhuriyet'e değin ara rejimlere kadar uzanan farklı yönetim sistemleri, systemsizlikleri, üç büyük savaş, inkılaplar, ayaklanmalar ve suikastlerle geçen on beş yıl gibi bir süre içerisinde vatan topraklarının dörtte üçü kaybedilir. Değişen ve dönüşen toplum yapısının geleceği için Osmanlı aydınları Türkçülük, İslâmcılık, Osmanlıcılık, Batıcılık gibi fikrî ve siyasi topluluklar oluştururlar. Siyasi düşünceler edebiyata da tesir eder ve benzer isimler etrafında edebî akımlar ortaya çıkar (Okay, 2013, ss. 149-150). Türk edebiyatı sosyal meselelerle bu dönemde yakından ilgilenir. Siyasi ve sosyal içerikli, mesaj verme kaygısı güden eserler kaleme alınır. Bu anlamda Müfide Ferit Tek'in "Aydemir" adlı romanında başkişi Aydemir'in şahsında ideal Türklüğün sembolize edildiği bir kahraman yaratılır. Türkçülük fikri etrafında kaleme alınan romanda dönemin savaşlarla ve mücadelelerle geçen zorlu süreçleri, yaşanan toplumsal değişim ve kültürel yozlaşma yansımasını bulur. Bu dönemde eser kaleme alan bir diğer isim Hüseyin Rahmi Gürpınar ise "Hakk'a Sığındık" adlı romanında İstanbul'un küçük bir mahallesinde yaşayan iki ailenin hayatından yola çıkarak toplumsal yaşamdan siyasete değin pek çok konuda ironik bir dille eleştirilerde bulunur.

Dönemin iki farklı anlayışına sahip yazarı tarafından kaleme alınan "Aydemir" ve "Hakk'a Sığındık" romanları çalışmada yabancılaşma olgusu esas alınarak incelenmiştir. Yabancılaşma kuramı felsefik, psikolojik ve sosyolojik boyutuyla ele alınmış ve romanlar tahlil edilerek yabancılaşma içeren unsurlar belirlenmiştir. Hangi türden yabancılaşma yaşandığı belirli başlıklarla adlandırılarak tasnif edilmiştir. Yaşanan yabancılaşma türlerine tanıklık etmesi amacıyla roman içerisinden alıntılar yapılarak yorumlamalarda bulunulmuştur. Bu çalışmayla kendine dönüş hareketi olarak görülen Millî Mücadele'nin farklı bir yönüyle, kendinden ve toplumdan kopuş manasına gelen yabancılaşma olgusu çerçevesinde incelenmesi amaçlanmıştır. Millî değerlere dönüşü simgeleyen ve bu bağlamda eserler verilen bir dönemde zıt bir mefhum olarak yabancılaşma olgusuna dair pek çok bulguya ulaşılması döneme farklı bir perspektiften bakılmasına olanak tanımıştır.

Yabancılaşma Olgusuna Genel Bir Bakış

"Yabancılaşma" kavramı Grekçe "alloiosis" ve bundan türetilen Latince "alienatio" sözcüklerinden gelir. "Ekstasis" yani "esrime", "kendinden geçme", "benliğinin dışına çıkma" anlamlarını taşır. Terim klasik antikite sonlarına doğru ve Helenistik devirde "Bir ve Tek Olan" la yani "Tanrı"yla bütünleşme anlamında kullanılmıştır. Pagan mistiklerinden Plotinos, ruhun daha alt bir varlık

biçiminden sıyrılarak her şeyin kaynağı olan bir ve tek olanla bütünleşme hâlini “alloiosis” terimiyle ifade eder (Özbudun, Markus ve Demirer, 2008 s. 16). Modern toplumun en önemli meselelerinden biri olan yabancılaşma olgusu, geçmişi çok eskilere dayanmakla birlikte önce teolojinin, ardından felsefenin ilgi alanına girer; kentleşme, sanayileşme ve toplumsal yapıdaki farklılaşmaların ışığı altında modern toplumun önemli bir sorunu hâline gelerek sosyolojinin çalışma alanını oluşturur (Sazyek, 2008, s.18). Bu olgu Batı toplumlarını 19. yüzyıldan itibaren etkiler. Toplumumuzda ise 20. yüzyılda bu kavramın yansımaları bulunur. Her ne kadar yaşadığımız çağa egemen bir kavram olarak görülse de yabancılaşmanın bundan önceki çağlarda var olmadığı anlamına gelmez. Bu durumun modern çağda yoğunluk ve önem kazanmasından dolayı kavram merkeze oturur. Yaşanılan dönemin toplumsal yapısıyla ilintili bir durum söz konusudur (Pappenheim, 2002, s. 6).

Yabancılaşma insanı bir meta hâline getiren rasyonalist uygarlık biçimine başkaldırının simgesidir. Yabancılaşmanın kökenleri Eski Ahit’te geçen puta tapma meselesinde görülebilir. Putperest insan kendi elleriyle ürettiği emeğinin önünde eğilir. Yapmış olduğu put insanın yaşam güçlerini yabancılaşmış şekilde dışlaştırır (Fromm, 2015, s. 67).

Yabancılaşma kavramını ilk inceleyen kişi Hegel’dir. Ona göre yabancılaşma temel ontolojik bir olgudur. Hegel, bu kavramı açıklamak için Geist üzerinden yola çıkar. Nesnel idealizmin kurucularından olan Hegel, varolan şey’i *tin* yani *Geist* olarak niteler. Geist, İde ve Tanrı kavramlarını aynı anlamda kullanır. Evrimin mantığını diyalektik olarak gören Hegel; *sav*, *karşı sav* ve *bireşim* olarak adlandıracağımız karşıt bir gelişimin resmini çizer. Kant felsefesinin temelini oluşturan sistem fikri, basit bir bilgi yığını sistemli şekilde incelemeyi hedefler. Kant sonrası düşünürlerin felsefenin temel karakterini oluşturduğu bu sistematiklik anlayışı Hegel felsefesinde kendini gösterir. Hegel bütünü kavramayı bilme özgürlüğünün ölçüsü olarak görür (Kervégan, 2005, s. 49). Geist ya da Tanrı, Hristiyanların inancındaki Tanrı anlayışından oldukça farklıdır. Hristiyanların Tanrısı kendi kendisi ile aynıdır, değişmez ve devinmez. Oysaki Hegel ontolojisi “Mutlak Geist” in tarihidir. Tanrı doğmamıştır ve ölümsüzdür, ancak diyalektik süreçte bir başkası olur ve bu “başkası” kendini kendi olarak tanır. Hegel diyalektik kavramı ile Geist’in kendini başkalaştırması, kendi kendisini dışa vurarak Geist’in kendine yabancılaşmış durumu olan algılanabilir bu gerçek evreni yaratma sürecini ifade eder (Tuğcu, 2002, s. 98). Yabancılaşma Hegel’de başkasında bir kendi için varlık olduğunda ortaya çıkar. Var olan ancak başkılığı içinde, “başka olmayı, yabancılaşmayı ve bu yabancılaşmanın aşılmasını gerçekleştirdiğinde” somut hakikatine varır (Kızıltan, 1986, ss. 18-19).

Hegel’den sonra Genç Hegelciler’den olan Feuerbach, yabancılaşma ile ilgili görüşler ortaya koyar. Feuerbach, Hegel’in fikirlerini tersine çevirir. Böylece ona göre, Tanrı belli güçlerin sahibi olan insandan, kendisi dışındaki bir varlığa aktarılmış olan insansal güçleri temsil eder. Bu nedenle, insan kendi öz güçleriyle ancak Tanrı’ya taparak ilişki kurar. Tanrı ne denli zengin ve güçlü olursa insan, o denli zayıflar ve yoksullaşır (Fromm, 2015, s. 54). Feuerbach, yabancılaşmanın kökeninde insanı görür. Mutlak geist (tin) kavramı yerine insanı yabancılaşmanın merkezine yerleştirir. Marx da Feuerbach gibi yabancılaşmanın kökenini insanda bulur. Hegel’in diyalektik yönlerini korur, Hegel’in idealist diyalektiğinden materyalist diyalektiğe doğru yol alır.

Karl Marx, Hegel felsefesini onun soyut bilinci yüceltmesinden ve nesneyi bir hiçlik olarak yorumlamasından dolayı eleştirir. Hegel’in emek’in yalnızca olumlu yönünü görmesi onun ayrıldığı hususlardan biridir. Marx, Hegel’in devleti, bireyin kendini gerçekleştirmesini sağlayan bir yapı olarak değil de ona gizemli bir varoluş atfederek soyut bir evrensellekle açıklamasını eleştirir (Ertoyl, 2007, s.56). İnsanı, doğayı ve insanın doğayla olan ilişkisini yalnızca bilince indirgeyen Hegel, tarihin gelişimini soyut bir bilinç şeklinde tasvir ederek reel tınleştirir.

Marx, yabancılaşma olgusunun en belirgin olarak yaşandığı yeri emek ve iş bölümü olarak görür. “Marx’a göre emek ya da çalışmak, insanın doğa ile olan ilişkisinin üretken bir biçimde ifade bulması, yani yepyeni bir dünyanın ve gerçek insanın yaratılması sürecidir” (Fromm, 2016, s. 78). Sanayi Devrimi’nden sonra artan makineleşme bireyin üretimsel faaliyetlerinde açığa çıkar. Çalışma ortamında tıpkı bir makine gibi seri bir şekilde, ağır şartlarda ve yaptığı işi özümsemeden çalışmak durumunda bırakılan proleterler için üst sınıfın maddi amaçlarını karşılamak temel hedef hâline gelir.

Ürettiği ürünle hiçbir manevi bağ kurmadan yalnızca otomatik bir şekilde seri üretim faaliyetinin içerisinde yer alan birey ürününe yabancılaşır.

Marx'ın görüşünü benimseyip devam ettirenler arasında Herbert Marcuse gelir. Marcuse çağdaş kapitalist toplumun doğal bir sonucunu oluşturan yabancılaşma olgusunu "Tek Boyutlu İnsan" adlı eserinde ele alır. Marcuse, "Tek Boyutlu İnsan" ifadesiyle modern çağın yabancılaşmış insanını tanımlar. Çok boyutlu özelliklere sahip insanoğlu, II. Dünya Savaşı'nın ardından gerçekleşen Sanayi Devrimi ve pek çok sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel değişimlerden sonra tek boyuta indirgenen bir canlı hâline gelir. İleri sanayileşmiş toplumların örnek prototipini teşkil eden bu tek boyutlu insan, hepsi birbirine benzer insanlar yığınının bir parçası olur. Yaşanan toplumun dayattığı hegemonik öğeler, teknolojik gelişmenin görünmeyen baskıcı işleyişi tek boyutlu insanın ortaya çıkmasında mühim rol oynar. Daha sonra Charles Wright Mills, yabancılaşma olgusunu beyaz yakalılar üzerine yapmış olduğu çalışmayla irdeler. Mills, çağdaş toplumdaki yabancılaşmanın yanı sıra Amerikan toplumunun nasıl bir yabancılaşma içerisinde bulunduğunu inceler (Tolan, 1981, s. 164).

Yabancılaşmanın bir diğer görünümünü varoluş felsefesinde bulmak mümkündür. Varoluş felsefesinin konusunu teşkil eden varoluş, insanın kendi eliyle kendisini yaratması, bir anlamda bu dünyadaki ben'ini oluştururken yaptığı seçimlerinden meydana gelir. Varoluşu bir seçim ve özgürlük olarak gören filozoflar içerisinde Sartre ve Heidegger bulunmaktadır. Varoluş felsefesi bireyi, kendini aşan, kendi benliğinin ötesinde ilerleyen bir varlık olarak ele alır.. Bu anlamda bir hipotez öne sürmeden hakikate erişmek isteyen varoluş felsefesinin metodu Nurettin Topçu'nun ifadesiyle; "Gerçek varoluşu yakalayarak onda adım adım derinleşmemize yarayan tanıyış" tır (Topçu, 2015, s. 17).

Yabancılaşmayı varoluşsal problemlerden biri olarak gören Sartre, Tanrıtanımaz bir varoluşçu anlayışa sahiptir. Sartre'a göre varoluş özden önce gelir; "İlkin insan vardır; yani insan önce dünyaya gelir, var olur, ondan sonra tanımlanıp belirlenir, özünü ortaya çıkarır" (Sartre, 2017, s. 39). Sartre tanrıtanımaz bir anlayışa uygun olarak savunduğu varoluşçuluk görüşünü insanın var olduktan sonra kendi seçimleriyle, kendi uygun gördüğü nitelikleri alarak özünü şekillendirmesiyle izah eder. Bir başka deyişle insan bir Tanrı tarafından tasarlanmayarak kendisi ne olmak istiyorsa onu olur. Ona göre Tanrı'nın varlığı ya da yokluğu yahut bireyin sorumluluk sahibi bir varlık olması durumu değiştirmez. Bireyin varoluşu özden önce geldiği için kişi hayat boyu seçimleriyle kendi kendisini inşa eder. Bu durum bireyin özgürlüğünü zorunlu hâle getirir. Bunun neticesinde bir bırakılmışlık içerisinde evrende var olan birey "umutsuzluk", "bunalım", "yabancılaşma" gibi sıkıntılarla karşı karşıya kalır.

Yabancılaşmanın psikolojik iz düşümü "depersonalizasyon" terimiyle karşılanır. "Depersonalizasyon" terimi ilk olarak 1898'de Dugas tarafından kullanılır. Dugas bu tarihi izleyen otuz beş yıl boyunca depersonalizasyon üzerine yazılar yazarak bilimsel faaliyetlerine devam eder. Ancak yüzyıllardır inceleme konusu olan ve sık rastlanan bu olguyla ilgili olarak belirtilerinin olağan dışı niteliklerini ve semptomlarını gösteren bireylerin bunu ifadeye güçlük çekmesi neticesinde kesin bir açıklamada bulunulamaz (Ackner, 1954; Akt. Geçtan, 2017, ss. 214-215).

Yabancılaşma kavramının izlerini psikopatolojik bağlamda Freud'da görmek mümkündür. Klasik psikanalize göre kişilik, bireyin kendi içerisindeki üç ayrı gücün birbirleriyle etkileşiminin ürünüdür. Biyolojik istek ve dürtüleri barındıran "id" ile toplumsal normlara ve beklentilere uygun bir yaşantıyı simgeleyen "süperego", birbirlerine karşıt istekleri sebebiyle mütemadiyen bir çatışma içerisinde (Geçtan, 2019, s.29). Freud bireyde yabancılaşma dâhil psikopatolojik rahatsızlıkların temelinde id ve ego arasındaki çatışmanın, yani içgüdüsel isteklerle gerçekliğin çatışmasının yattığını düşünür (Fromm, 2015, s. 96).

Carl Gustav Jung, "psişe" adını verdiği benliği, bilinç ve bilinç dışı olmak üzere ikiye ayırır. Benlik, psişenin tamamını teşkil eder ve egonun bilinç dışı ile bağlantısı nisbetinde sağlıklı bir bütünlük arz eder. Jung, bu noktada orjinal metinde "self" adını verdiği "öz" kavramından söz eder. Ona göre "ego" sadece bilincin merkezi olarak kabul edilebilir, "öz" ise hem bilince hem de bilinç dışına ait olan alanı kapsar. Birey özüne ulaşmak için bilinç ve bilinç dışı arasında bir uyum yakalamalıdır. Birey doğasında akılcı olmayan, karmaşık olduğu kadar aşâğılık olan yönlerini de kabul ettiği nisbette öz'üne

ulaşır (Fordham, 1983, s. 85). Ruh yitiminin sebebi psişedeki bölünmedir. Modern insanın çokça muzdarip olduğu bölünmüş bir kişilik, yani bilinç ve bilinç dışının iki ayrı kişiliğinin varlığını temsil etmesi durumu patolojik bir semptom değildir. Bu bilinç dışının bir semptomudur. Psişedeki bölünme bireyin yabancılaşmasına da sebep olur. Bu bölünmenin bilinçli olarak gerçekleşmesi, yani bireyin psişesinin bir kısmını geçici olarak bastırması uygarlığımıza ait bir kazanç iken, kendiliğinden bilinç dışına itilmesi ise ruh yitimi denilen patolojik bir nevrozun nedenidir (Jung, 2015, s.21). Jung psikolojik rahatsızlıkların daha doğrusu ruhsal dengesizliğin sebebinin bilinç ve bilinç dışı arasındaki uyumsuzluğa bağlar.

Bireyi toplumsal yaşamın bir parçası olarak gören, toplumdaki ayrılmayan “Bireysel Psikoloji” ekolünün kurucusu olan Alfred Adler, Freud ve Jung’un aksine içsel psikolojik süreçlerin nesnel olarak etkilenmediğini, bunun bireyin yaratılışı, yaşam tarzı ve amacından ortaya çıktığını savunur (Adler, 2020, s.14). Adler, yabancılaşma olgusunun ortaya çıkışını sosyal ilginin eksikliğine bağlar. Eğer bir kimse “sosyal ilgi” den yoksunsa Durkheim’in anomi, Karl Marx’ın yabancılaşma dediği durum ortaya çıkar (Yörükân, 2020, s. 22). Alfred Adler, bireyde ortaya çıkan pek çok psikolojik sorunun kaynağını toplumla uyum sağlayamama ve işbirliğinden yoksunluk olarak açıklar. Toplumla sağlıklı bir iletişim içerisinde bulunan birey nevrozlara yakalanmaktan da kurtulur.

Fromm, yabancılaşma kavramını iki varoluş biçimi olarak tanımladığı “sahip olmak” ve “olmak” ilkeleri çerçevesinde ayrıntılı bir incelemeye tabi tutar. Günümüz modern çağın insanının eşyalara, kişilere, sevgiye, kısacası şeylere sahip olma hırsının onu çevresine ve içinde yaşadığı koşullara nasıl yabancılaştırdığı üzerinde durur. Fromm’ göre günümüz kapitalist toplum düzeninde bireyler “sahip olmak” ilkesine göre yaşar. Her zaman her şeyin çok daha fazlasına sahip olmak isteyen birey, ona göre açgözlüdür. Bu sahip olma edimi, hiçbir zaman sonlanmaz ve birey her zaman daha fazlası için çaba harcar. “Sahip olmak” davranış biçimi, öznelere ile nesnelere arasındaki canlı ilişkiyi, ölü bir ilişki hâline getirir ve hem nesnelere hem de öznelere birer ‘şey’ yapar” (Fromm, 2019, s.105). Fromm sahip olmak ilkesini benimseyen insanların kendi benliklerinden ve özünden uzaklaşacağını belirtir. Egosunu dış dünyanın fazlalığından arındıran insanın yabancılaşmayacağını ifade eder.

Kuramsal yönüyle ele alındığında yabancılaşma olgusunun sosyolojik, psikolojik ve felsefik açıdan pek çok görüşe kaynaklık ettiği görülür. Millî Edebiyat dönemi içerisinde kaleme alınan Müfide Ferit Tek’in “Aydemir” ve Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın “Hakk’a Sığındık” romanları da yabancılaşma olgusunu çeşitli şekillerde içerir. Toplumsal anlamda yaşanan sıkıntıların ortaya çıkardığı ekonomik yabancılaşma, halkın dini yanlış algılaması sonucunda yaşanan dinsel yabancılaşma, halk ile aydınlar arasındaki kültürel kopukluğun yarattığı aydın yabancılaşması, bireylerin kendi benlikleriyle kurdukları bağın zayıflamasıyla oluşan kendine yabancılaşma, toplumu oluşturan bireylerin siyasi otoriteyle bağlarının zayıflamasıyla ortaya çıkan siyasi yabancılaşma, Batılılaşmanın etkisiyle değişen musiki anlayışının yarattığı musikide yabancılaşma, görücü usulüyle zoraki gerçekleşen evliliklerin ürünü olan evlilikte yabancılaşma bu romanlarda görülen yabancılaşma türleri olarak sıralanabilir.

Ekonomik Yabancılaşma

Milliyetçilik duygusunun konu edildiği Müfide Ferit Tek’in “Aydemir” adlı eseri, idealleri ve aşkı arasında bocalayan ve nihayetinde ideallerine doğru yol alan Aydemir’in öyküsünü anlatır. Yazar, Aydemir’in şahsında ideal bir Türk kahramanı yaratır. Fransız İhtilali ile başlayan milliyetçilik hareketi tüm dünyada etkisini gösterir. Ulus-devlet fikrinin yansımalarını bulduğu topraklarımızda bu hareketi yaşatacak ve düşman işgaline karşı vatanını müdafaa edecek insanların roman kahramanları olarak yaratılması onların gençler tarafından örnek alınması açısından önem arz eder. Müfide Ferit, Aydemir’in şahsında toplumun yaşadığı maddi-manevi sıkıntıları dile getirir. Aydemir, Türkistan Türkleri’nin umududur ve Osmanlı saltanatını geri getirecek bir kahraman olarak görülmektedir. İdealize edilmiş bir kahraman olarak Aydemir, dönemin toplumsal yapısına dair şu eleştirilerde bulunur;

“Lâkin bu mesele zannettiğimiz gibi yalnız bir cehalet, bir maarif meselesi değil, Hazin Hanım. Bu daha ziyade bir sermaye meselesidir. Ben, bütün bu milli sefaletlerin kökünü, kaynağını fakirlikte buluyorum; cehalet de ondan geliyor, hastalık da, ziraatın ibtidai bir şekilde kalışı da ve bunun neticesi olarak köylünün borçlanması, faiz altında ezilmesi de!...Hattâ memurların rüşvet alması,

küçük sınıfların ölmesi, büyük sanataın doğmaması, ticaretin bakanlıktan ibaret kalması...Bütün bunlar öyle bir silsile ki fakirlikte başlar, fakirlik ile biter!... Fakirlik fakirlik! Anadolu'nun öldürücü hastalığı budur ve buna çare bulmak da, maalesef, sizin, benim elimizde değil, Hazin Hanım. Bu, hükümetin vazifesidir. Hükümet sermaye bulmalı, demir yolları, su yolları yapmalı, ziraat, sanata, ticaret, emlak bankaları teşhis etmeli ve bütün bu sermayeler Anadolu'nun içine bol bol akmalı. Her köylü bundan yararlanmalı. Bununla hayvanını, tarlasını, mahsulünü düzeltip para kazanmağa başlamalı... Para, servet! İşte Anadolu'nun hastalığının, cehaletinin, sefaletinin yegâne çaresi..." (Tek, 2002, s. 15)

Aydemir, toplumun yaşadığı sefaletlerin temelinde sermaye eksikliğinin olduğunu vurgular. Köylülerin borçlanması ve faiz altında ezilmeleri köylü ve şehirli halk arasındaki eşitsizliği güçlendirir niteliktedir. Anadolu'nun fakirlik hastalığının temelinde hükümetin sermaye eksikliği önemli rol oynar. Bu anlamda hükümetin yapacağı inkılaplar milletin inşasında, ekonomik kalkınmasında önemli bir yer teşkil eder. Yapılan ekonomik reformlar hak ve özgürlüklerinin bilincinde olmayan Anadolu köylüsünü uyandırarak yabancılaştığı düzene uyum sağlamasına sebep olur. Köylüler, Millî Mücadele şartlarında ağır şekilde yoksullukla sınanırlar. Aydemir'e göre yaşanan fakirliğin, ekonomik dengesizliğin çözümü, ekonomik refah bakımından eşit dağılım yapılmasıdır. Anadolu'nun öldürücü hastalığı olan fakirlik ancak hükümetin çözebileceği bir sorundur.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın "Hakka Sığındık" adlı eseri döneminin hem siyasi hem de dinî anlamda bir eleştirisidir. Hüseyin Rahmi satır aralarında dönemin ve hükümetin eleştirisini yapar. Hükümete yakın olan kesimin bolluk ve refah içerisinde yaşadığını ancak halkın bir kuru ekmeğe dahi muhtaç olduğunu ifade eder. Bu durumda yönetim ile halk arasında ekonomik manada bir yabancılaşma söz konusudur. Hükümet ile halk arasındaki bu uçurum, gelir dağılımının dengesizliği ekonomik yabancılaşmanın sebebidir. İnsanlar arasındaki toplumsal ilişkiler, maddi yaşamlarını üretme biçimlerine de bağlıdır. Bu bağlamda Hüseyin Rahmi, döneminin adaletsiz gelir dağılımına eleştiride bulunur;

"Onları bugün affettik. Unuttuk. Lakin tarih sayfalarına, gelecek kuşaklara bu durum, gözyaşları döktürecek... Ateşten, kandan, irinden, lanetten satırlar yazdıracak... Bugün içinde kavrulduğumuz yangının kundakçılarından birtakımları da, hiçbir şeye aldırış etmeden, daha büyük zenginliklerin verdiği bolluk içinde kurumlanarak pencerelerinden bu düşkünler kaynaşmasını seyrediyorlar. Aç halk birbirini didiklerken onlar tok, gelecek kaygısından uzak... Rahat ve huzur içinde, kendilerine yarayacak yeni bir devrim için neler neler düşünüyorlar..." (Gürpınar, 2016, s. 25)

Yazar romanın başkahramanları Hacı Ferhat Efendi ve Hafız İshak Efendi'nin şahsında ekonomik anlamda toplumun bireyleri arasındaki dengesiz ekonomik dağılımı eleştirir. Onların evlerinde bolluk-bereket hüküm sürerken komşularının açlık ve sefalet içerisinde nasıl kıvrandıklarını ironik bir şekilde dile getirir.

Dinsel Yabancılaşma: Dinî Sömürü/Batıl İtikat

Müfide Ferit Tek'in "Aydemir" adlı romanında Çarlık Rusyası'nın kültür sömürgeciliği politikası konu edilir. Çarlık Rusyası, Türkler'in asimile olmasında rol oynadığı gibi kendi benliğine yabancılaşan milletin beynini de bu oyuna dâhil eder. Dimağları yabancılaşan Türkler, dinlerini dahi cahil bir müftünün önderliğinde yaşar. Asimile olan Türkler, her anlamda bir Ruslaştırılma politikasının içerisinde yer alır;

"Bu, Türklüğü boğan bir Rus tufanıdır. Bundan başka dini, milli, medeni bütün vasıtalarla da Türklerin Ruslaştırılmasına çalışılıyor. Mektepler Ruslaştırılıyor. Mescitler Ruslaştırılıyor ve netice olarak dimağlar Ruslaştırılıyor... Rus lisesinden çıkan, sefiş Rus zabıtları arasına karıştırılan yarı bilgin Rus muhibbi Türkler yok mu... ah! İşte bunlar, Rus Türklüğünün en öldürücü azası bu zavallılardır. Çarlık, bu cahillerden birisini bütün Rusya Müslümanlarına müftü yapmaktan bile çekinmedi" (Tek, 2002, s. 16).

Rusya Müslümanları'nın en kuvvetli kaleleri olan din, Ruslar tarafından sömürülmektedir. Öyle ki milliyetçilik idealiyle yola çıkan Demir'in şahsında cami hocasının bu ülküyü kötülemesi, millî

değerlerin inşası uğruna verilen mücadeleyi olumsuzlaması din kisvesi altında yapılan bilinçli bir politikanın ürünüdür. Cami hocası milliyetçilik taraftarı Aydemir'e karşı nefretini dini kullanarak ve cemaati yanlış yöne sevk ederek gerçekleştirir. Bir anlamda kendi milletini Ruslar'ın sömürgeleştirme politikasına kurban eder. İnsanın kendisini yokluğa götüren bir süreci onaylaması ve celladını kutsayarak yüceltmesi, bilinç yıkımının ve beyin yıkama etkinliğinin talihsiz bir ürünüdür. Yaşamış olduğu zorunlu bir ötekileştirme sonucunda sloganik söyleme tutulan birey, kendi değerlerine karşı yaşadığı kopuştan sonra nesnel bir değere dönüşür (Korkmaz, 2016, s. 23). Her türlü ekonomik kalkınma hamlesinin önüne set çeken bir anlayışa sahip olan Hoca, ekonomik anlamda yapılacak iyileştirmeleri faizle ilişkilendirerek hatalı telkinlere yol açar;

“Ahalinin esnemesi birden durmuş, gözleri büyük açılmış, semaverin sesini unutarak şimdi bütün dikkatleriyle vaazı dinlemeye başladılar: ‘Sonra bu para işletilecekmiş, demek faiz getirecek bu paranın zekâtı düşünülüyor mü? Hayır değil mi?’ Artık hoca hiddetinden yüzü morarmış, alnı ter içinde, sesinin bütün kabiliyetiyle bağırıyor. ‘Cehennem ateşini nasıl akıllarına getirmediklerine’ hayretini söylüyordu. Onlar ise zavallı mahdut fikirli amele, şimdi birbirlerine korkarak baktılar. Hepsinin artık uyuşukluğu büsbütün kaçan gözlerinde bir istifham işareti vardı” (Tek, 2002, s. 96).

Cami hocasının millî ülküye dair olumsuz şekilde ahaliye verdiği vaaz dinî anlamda yaşanan yozlaşmayı gözler önüne serer. Millî değerler uğruna mücadele etmenin önemini, vatan ve millet kavramının kutsiyetini idrak edemeyen hoca yanlış bir algı yaratarak cemaati de olumsuz etkiler. Cami hocası insanlara ekonomik manada yardım etmek üzerine kurulan bir cemiyeti bile olumsuzlayarak bunun faiz yemek anlamına geldiğini vaaz eder. Hiçbir gayret göstermeden yalnızca Allah'tan beklemenin dinde de yeri yoktur. Bir cami hocasının cemaatine böyle bir şeyi nasihat etmesi, dinin çarpıtıldığı ve yanlış yorumlandığı göstergesidir. Aynı zamanda yaptığı işi özümseyememiş olan Hoca'nın dinî değerleri insancıl bakış açısından uzak, hayattan soyutlayarak konumlandırması inandığı dine karşı yabancılaşmasının da tezahürüdür.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın “Hakk'a Sığındık” adlı romanında Hacı Ferhat Efendi ve Hafız İshak Efendi'nin şahsında dine yabancılaşmanın örnekleri görülür. Bu kahramanların isimlerinin başındaki “Hacı” ve “Hafız” unvanları yazar tarafından bilinçli bir şekilde kullanılır. Bu unvanlar esasında dinî değerlerinden uzak yaşayan insanların dini, hayatlarını refah içerisinde sürdürebilmek için çıkar olarak kullandıklarını imlemek maksadıyla tercih edilmiştir. Din, burada metalaştırılan bir araç hâline dönüşür. Dinî değerleri tam olarak idrak edememiş bu insanlar, dine yabancılaşmanın örneğini teşkil ederler;

“Duvar duvara bitişik bu iki komşudan başka hemen bütün mahalle, kılığın insafsız, ilâcı, çaresi bulunmaz acıları içinde yanıyor, kavruluyordu. Bolluk içinde yüzen bu iki kibar aile başkanının adlarını hacılık, hafızlık unvanları sürüklüyordu. Bu sıfatlar bir süre, birer ‘paratoner’ gibi kendilerini dedikodudan, sövgüden, kötü gözden korudu” (Gürpınar, 2016, ss. 28-29).

O dönemde yaygın olan salgın hastalık (İspanyol nezlesi) insanların ölümlerine sebep olur. İnsanlar bu dertten kurtulmak için manevi bir güce sığınma ihtiyacı duyar. Ta ki bu salgın hastalık Hafız İshak Efendi'nin hanesine de uğrar, o zaman durum değişir. Bu durumda halk arasında yayılan söylenti üzerine Abdal Veli adında keramet gösterdiğine inanılan bir meczubun evliyâlığına iman ederler. Onun her emrine sanki bir ilahmış gibi boyun eğerler. Dini inançları sağlam olmayan bu Hafız ve Hacı'nın Abdal'ı putlaştırarak taptıklarına şahit olunur. Yaratıcıya ait üstün vasıfların, kendisi gibi bir –veli olduklarına inandıkları- insana yüklenmesi bireyin yabancılaşmasının da neticesidir. Eski Ahit'te geçen puta tapınma meselesi yabancılaşmanın tarihini çok eskilere götürür. Burada da putlaştırmaya benzer bir durum söz konusudur. Allah'tan af diler gibi Abdal'dan af dilenmeleri de bu durumun kanıtıdır; “Bu şaşkınlıkla ettiğim, edeceğim saçmaları Abdal Hazretleri af buyursunlar. Evliyâlıklarına, kerametlerine bütün varlığımla bağlıyım. Kalbim ve bütün içtenliğim kendilerine malûm” (Gürpınar, 2016, s. 49).

Kendisini gerçekleştiremeyen, kendi değerlerinin ve yaratılışının bilinçli bir farkındalığına sahip olamayan bireyler, karşılarındaki insanlara sığınma ihtiyacı duyarlar. Bireyin yetersizlik duygusu, bir başka deyişle aşağılık duygusu onların üstünlük arama çabasıyla sonuçlanır. Ancak bu çaba başka bir kişiye yahut nesneye aşırı derecede yüklenirse yabancılaşma gerçekleşir. Kendisine yabancılaşan

birey nevrozunu gidermek için başkalarını kutsar. Bu durum kendi sorumluluğundan, gerçeklerinden kaçış anlamına gelir. Abdal Veli diye adlandırılan meczuba sığınılmasının ve tapılmasının sebebi de budur. Kahramanlar yarım yamalak Arapçalarıyla ve okudukları *cinni* dualarla da dinî bilgilerinin azlığını gösterirler. Öyle ki Veli Hazretleri'nin (!) kerametine iman getirirler ve onun iyiliklerine mazhar olurlarsa İspanyol Nezlesi denilen illetten kurtulacaklarına; hatta Abdal Veli'nin nefesinin bu hastalığa şifa olacağına inanırlar. Ancak bir veliden keramet beklemenin ve medet ummanın Methi Bey'in ifadeleriyle bir "memleket hastalığı" olduğu vurgulanır; "-Bu süprüntü yiyen, yattığı yeri pisleten, kokusundan yanına varılmayan; insanın kutsal saydığı Tanrısal şeylere söven, hayvandan daha mundar bir deliye evliya denir mi? Böylesini evliya sanarak tapınmak; ondan keramet, şefaata ummak bizim memleketin hastalıklarındandır" (Gürpınar, 2016, s. 121).

"Hakk'a Sığındık" romanında sembolik bir adlandırma söz konusudur. Hüseyin Rahmi'nin eseri bilinçli bir tercihle isimlendirdiği görülür. Çünkü kahramanlar eserde Hakk'tan başka her şeye sığınmışlardır. Esasında Abdal Efendi, viranelerde ve mezar kovuklarında konaklayan murdar ve sefil biri olarak telakki edilir. Halkın yanlış itikadı sonucu ün salar ve bu yanlış ünden dolayı insanlar ona evliyalık rütbesi bahşederler. Nüzhet Ulvi, o dönemde yaygın olan İspanyol nezlesini de bahane ederek Abdal Efendi adına mektuplar yazar. Bu mektupları ölen yakın arkadaşının çocuklarını sefaletten kurtarmak için evliya suretinde Abdal Veli adında yarattığı bir kahraman üzerinden kaleme alır. Tamamen bir kurgu üzerine şekillenen bu durumu vicdanına göre hırsızlık olarak nitelendirmez. Hatta bunun sevap olduğunu düşünür. Çünkü kimsesiz çocukların namusu ve yaşamları söz konusudur. Geçinmeleri tamamen Hacı Ferhat Efendi ve Hafız İshak Efendi'den gelecek maddiyata bağlıdır. Kanunlar önünde suçlu sayılan bu kişi insanlık namına faydalı bir iş yaptığını düşünür. Bu durumda ikilemde kalan Komiser, kanunların vicdana göre işlemediğini ifade ederek istifa eder.

Aydın Yabancılaşması

Tanzimat döneminden itibaren aydınlar Batılılaşmanın etkisiyle yaşadıkları toplumda farklı bir tabakayı oluştururlar. Aydınların bir kısmı Batılı değerleri benimseyerek farklı bir hayatın temsilcisi durumuna gelir. Kendi halkına ve kültürel değerlerine yabancılaşır. Aydınlar, Batıların kültürel anlamda pek çok unsurunu ve değerini kendi toplumlarına uygulamak ister.

Her toplumun içerisinde doğduğu bir medeniyet dairesi bulunur. Deneyimsel belleğin tahip edildiği toplumsal ortamlarda, birey varoluşsal güvenlik referanslarını kaybetmesinden dolayı kendisini yalıtılmış, huzursuz ve güvensiz hisseder. Birtakım ideolojiler için de istismara açık bir alan ortaya çıkar (Korkmaz, 2016, s. 45). Deneyimsel bellek bireyin geçmişiyle bağlarını sürdürdüğü, geçmişten gelen tarihî ve kültürel değerlerin saklandığı bir forma sahiptir.

Geçmişten gelen değerlerin ve yaşam tarzının birden değiştirilerek farklı bir medeniyet dairesine girilmesi halk tabanında da ikilikler yaratır. Toplumun bu değerleri benimsemesi neticesinde kendi değerlerine, özüne, kültürüne yabancılaşma durumu ortaya çıkar. Millî Edebiyat dönemi içerisinde yer alan pek çok romanda aydınların yabancılaştıkları görülür. Bu durum "Aydemir" romanında da gözler önüne serilir. Toplumun aydın kesimi halktan o kadar uzaklaşır ki Millî Mücadele'yi unutarak kültürlerine yabancılaşır. Aydınlar, Millî Mücadele'nin zor zamanlarında menfaatlerinin karanlık gölgelerine hapsolarak bozulmuşluğu simgeleyen kesimi temsil eder; "Münevver kısım...Onlar karanlık emelleri ruhlarında hissedecek kadar saf kalmamışlardı. Mefkurelerinde bile irade, düşünce, hesap, menfaat ve tesir vardı...fakat her halde yeni emel, bizim emelimiz, onların hesaplarının çirkinliğini bile örtecek kadar ziyadardır" (Tek, 2002, s. 81).

Aydınların halkın zor zamanlarında onların destekçisi olmak yerine hesap ve menfaat temelli zihniyet dünyalarına sahip olmaları kültürel çözülmenin ifadesidir. Ancak Demir'in Türklük ideali onların hesaplarının kirliliği karşısında bir ışık gibi halkı aydınlatır. Halkın aydın kesimle olan çıkar farkı onların yol gösterici vasıflarından uzaklaşmasına ve halkın gözünde daha aşağı bir seviyede konumlanmasına sebep olur.

Benlik Kaybı/Yitimi

Benlik, insan varlığının merkezini teşkil eder. “Benlik” kavramı yaşamın, hayatta olmanın, canlılığın temel ölçütüdür. Birey kendisini gerçekleştirdiği ölçüde benliğiyle gerçekçi bağlar kurabilir. Sağlıklı gelişim koşullarında yetişen bireyler kendini gerçekleştirme yolunda ilerler. Karen Horney’e göre benlik, ruh içi ortamdan kişiler arası ortamlara ve buradan da daha geniş bir kültürel ortama kadar iç içe geçmiş bir alanlar örüntüsünde yer almaktadır (Horney, 2017, s. 16). Gerçek benlik kişinin canlı, benzersiz, gelişebilen parçasıdır. Uygun koşullar içerisinde gerçek benlik engellenmeden gelişir. Benlik kaybına Millî Edebiyat dönemi içerisinde yazılmış pek çok romanda rastlamak mümkündür. Cemil Süleyman’ın “Siyah Gözler”, Safveti Ziya’nın “Salon Köşelerinde”, Güzide Sabri’nin “Yabangülü” adlı eserlerinde benliğini kaybeden ve bu bağlamda da kendilerine yabancılaşan kahramanlarla karşılaşılır. Müfide Ferit Tek’in “Aydemir” romanında da benlik kaybına uğrayan milletin dramı konu edilir.

Müfide Ferit Tek’in “Aydemir” romanının başkahramanı Aydemir’in ifadeleriyle Rusya’nın Türklere olan nefreti gözler önüne serilir. İnsan yerine dahi konmayan Türk milleti ezilip horlanarak dışlanır ve bu durumda kimlik duygusunu yitiren milletin fertleri yabancılaşır. Kendine yabancılaşan Türk toplumu, bu eza ve cefaya sükûnet içinde cevap verir. Kendini savunacak bir gücü bulamaz ki savunsa dahi sesini duyuramayacağı kabul edilmiş bir şekilde boyun eğer. Kendi özüne ve değerlerine karşı savunmasız bırakılan halk, yabancılaşmaya karşı bir başkaldırı da gerçekleştiremez;

“Onlar da bu muamelelere razı olurlar mı; isyan etmezler mi? Oh! Bilakis görseniz, onlar bu haksızlıkları nasıl evvelden affeden bir sükûnet ile telâkki ederler. Emirlere, kumandanlara nasıl mütebessim bir tevekkül ile itaat ederler! Öyle ya! İsyân, mukavemet neye yarar? Mademki düşman efendi olmuştur, mademki hayatları, malları, sevdikleri zaten onun elinde esirdir... ve kalpleri bu zillet ile inlerken boyunları sessiz, şikâyetsiz kaderin hükmü önünde eğilir” (Tek, 2002, s. 16).

Benliğine yabancılaşmış bireyin ihtiyaç duyduğu şey, tutunabileceği bir kimlik duygusuna sahip olmaktır. Bu durum onun kendisini anlamlı kılmasının ve güçlü hissetmesinin bir yoludur. Aydemir benliğine yabancılaşan halkın uyanışına vesile olmak, halkın kendi özüne, mili benliğine yönelmesini sağlamak için onları uyandırmak ister; “Zamansız hiçbir hakikat yaşayamaz! Onun için şimdilik Türk saadeti düşünmekle iktifa edeceğiz. Türkistan’da, Anadolu’da, İstanbul’da hep buna çalışmamız icap ediyor” (Tek, 2002, s. 19). Bu düşünceler niyetten eyleme dönüşerek hayat bulur.

Bireyin Siyasi Otoriteye/Yönetime Yabancılaşması

Müfide Ferit Tek’in “Aydemir” adlı eserinde Hazin’in babası Nedim Paşa padişaha yakın biridir. Padişahın halkın iktisadi ilerlemesine olan kayıtsızlığı Nedim Paşa’nın ilgisini çeker ve bu noktada Padişah’ı eleştirmekten çekinmez. Halk ve Padişah (yönetim) arasında ekonomik anlamda yaşanan bu uçurum, yönetimi benimsemeyen ve ona karşı yabancılaşan bir halkın varlığını sezdirir;

“Nedim Paşa bir saray adamı idi. Babası eski sadrazam Kâmil Paşa vasıtasıyla bundan otuz beş sene evvel padişahın dostluğuna varis olmuştu ve o zamandan beri saray muhitinde geçen hayatında o, bütün yaratılışındaki soy temizliğini muhafazaya muktedir olarak, hiçbir entrikaya dahil olmadan, hiçbir gün menfaatini düşünmeden devletin saadetine çalışmıştı. (...) O, bir gün, milletin iktisadî ve içtimai terakkilerinin ihmal edildiğini çekinmeden arz etmişti. O gün padişahın darıldığını Nedim Paşa fark etti ve hiçbir şeyden korkmayarak asil bir sükunetle cezasını bekledi. Fakat padişah, sarayda doğru söyleyen ve kendisini seven tek bir adamı ihtimal ki bir başkalık, bir tenevvü diye saklamış ve intizarın hilâfına ona pek çok da iltifat etmişti. Fakat Nedim Paşa memnun değildi; çünkü bütün mesaisine rağmen milletin iktisadî ilerlemesi unutuluyordu.” (Tek, 2002, s. 23).

Padişahın sulhu temin etmesine nispeten iktisadi ilerlemeyi ihmal etmesi Nedim Paşa’nın dikkatini çeker. Nedim Paşa’nın yapıcı eleştirileriyle Padişah’a halkın yaşadığı sosyal ve ekonomik sorunları haberdar etmesi, onun milletin her anlamda refahını düşünen bir yönetici olduğunu ispatlar. Milletin refahı ve kalkınması için Padişah’ı karşısına almayı dahi göze alır. Halkın Nedim Paşa’nın fikirlerinden hareketle Padişah nazarında hemen hemen yok sayılması ve siyasetin hem ekonomik hem

de fikrî özgürlüklerin önünde engel teşkil etmesi siyasete-otoriteye olan yabancılaşmanın göstergesidir; “ (...) Fakat bu birkaç asır evvelki prenslerin usulü olan siyaset, ahalinin fikrî ve iktisadî terakkisini tamamen ihmal ediyordu. Ahali, ihtimal ki padişah nazarında, yoktu bile; devlet demek, onca padişah demek değil miydi?” (Tek, 2002, s. 24) Halk ile yönetim birbirlerinden o kadar farklılaşıp ayrışır ki devletle eş değer olan Padişah nezdinde pek çok yönden unutulmaya mahkûm bir halk kitlesi ortaya çıkar.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın “Hakka Sığındık” adlı romanında yazar, dönemin aydın sayılan kişilerinden Nüzhet Ulvi'nin ifadeleriyle otoriteye eleştiri getirir. Nüzhet Ulvi hayvanlarla insanları kıyaslar. Kanunlara olan güvensizliğini belirtir ve kanunların yönetim ile halk arasındaki eşitliği koruyamadığından söz eder. İnsanların hayvanlar gibi ağır şartlar altında çalıştırılmasını eleştirir. Bu anlamda insanların da ağır koşullar altında çalışıp refah bir hayat yaşayamamasının, topluma egemen kesimin halk tabakasını ezmeyle çalışmasının toplumsal sorunları arttırdığını ifade eder;

“Kanunlar, bir azınlığın mutluluğunu sağlamak bakımından düzenleniyor. Çünkü herkesin birden bolluk içinde yaşamasına ihtimal görülemiyor. İnsanların çoğunluğu, hemen hemen hayvanlara yakın ağır, uzun işler içinde çalıştırılıp bunaltılıyor. Bundan bir avuç seçkine, azınlığa rahatlık, bolluk ve türlü türlü sefahetler sağlanıyor. Kanunlar, insanlığın bu bolluklardan nasipsiz kısmının çektiklerini hafifletmek için uğraşır gibi görünür. Bu, ustalıklı bir oyundur. Kötülüklerin en önemli kısımları, daima olduğu gibi bırakılmak yoluyla kanun düzenlenmesine çalışılır. Yani egemen sınıflar, samimi olmadıkları için sorunlar düzelemez. Şimdi gözleri açılan ezilmişler, ezenlerle, egemenlerle yerlerini değiştirmeye uğraşıyorlar. Bakalım iş ne korkunç olacak?..” (Gürpınar, 2016, s. 129)

Yazar Nüzhet Ulvi'nin ağzından halka egemen sınıfın samimiyetsizliği vurgulanarak kanunların halkın çıkarlarını koruyamadığı ifade edilir. Ekonomik anlamda yaşanan eşitsizliğin halkın yönetime karşı yabancılaşmasında etken olduğunu sezdirir. Kanunların görüldüğü gibi olmadığını ve mahiyetinin halka egemen kesimin uyguladığı şekilde değişebileceğini ifade eder.

Meşrutiyet Yönetim Tarzına Eleştiri

Müfide Ferit Tek'in “Aydemir” romanı kahramanlar aracılığıyla Meşrutiyet yönetimine olumlu ve olumsuz eleştiriler getirir. Romanın ana kahramanlardan Aydemir'in âşık olduğu kadın Hazin'in babası Nedim Paşa, Meşrutiyet yönetiminin gelmesiyle yaşadığı korkuları ve değişen yönetim anlayışına eleştirilerini şu ifadelerinde dile getirir;

“Aradan çok geçmemişti ki Meşrutiyet ilân olundu. Lâkin bu, Nedim Paşa'nın tasavvur ettiği mutedil bir Meşrutiyet değildi. Bilakis, yıldırım süratiyle gelen bu Meşrutiyet bir tayfun gibi, bir kasırga gibi bütün Osmanlı mülkünü alt üst ediyordu. Bütün eski şeyler yıkıldı, eski fikirler reddedildi. Eski politikalar beğenilmedi. Herkes, yeni fikirler, yeni emeller, yeni tasavvurlar besliyordu. Nedim Paşanın biraz ihtiyar usulüğü, bu kadar yeniliklerden korktu. Her şeyin yıkıldığını görünce yerlerine iyi şeylerin bina edilmesini bekledi. İntizarı uzadıkça korkuları artıyordu” (Tek, 2002, s. 24). Meşrutiyet yönetimi Nedim Paşa'nın yaş itibarıyla kaygılarını artırır. Çünkü eski olan şeyler yıkılmaya başlar ve bu yıkım onun kendi benliğinden parçaların da kopuşunu simgeler. Eskiyle olanla bağları daimi olan bu ihtiyar Paşa yeniliği korku veren bir durum olarak algılar.

Nedim Paşa'nın Hazin'le olan diyalogları Meşrutiyet yönetimine olan bakış açısını ortaya koyar. Meşrutiyet yönetiminin milletin geçmişle olan tüm bağlarının koparılıp yeni bir milletin inşası olarak algılanması ona yöneltilen eleştirilerin temel sebebi olur. Meşrutiyet yönetimi yalnızca eleştirilmekle kalmaz, romanda geçen kimi kahramanlar tarafından desteklenir. Meşrutiyet roman kahramanları için pek çok sorunun çözümü anlamına gelir. Vedat Bey'in ağzından Meşrutiyete yönelik söylemler dile getirilir;

“Şimdiden size Meşrutiyet'in faydalarını söyleyeyim: O, bize beş altı seneye kadar fikir marifeti, harp ve iktisat kudretiyle müstesna ve parlak bir Osmanlı imparatorluğu hazırlayacak. Onun

şevket ve haşmeti ile bütün zaptedilmiş memleketler, Girit, Mısır, Tunus, Bosna-Hersek geri alınacak. Memleketimizde ecnebi eli, ecnebi ihracatı, ecnebi istibdadı kalmayacak. Köylünün yüzde ellisi okuyacak. Yüzde ellisi çalışacak. Vatan bir marifet gül bahçesi olacak. Hürriyet ve serbestlik, bilhassa iktisadî serbestlik, iç ve dış ticarete serbestlik...” (Tek, 2002, s. 33) Vedat Bey, Meşrutî yönetim sistemine geçilmesiyle birlikte eşitliğin de sağlanacağını vurgular. Bu anlamda bireylerin, yönetime yabancılaşmalarının önündeki engel de kalkmış olur. Yazar, Vedat Bey aracılığıyla Meşrutiyeti millî değerlerin serbestçe yaşandığı bir toplumu oluşturduğu ve iktisadi manada eşitliği temin ettiği için olumlur.

Musiki ve Yabancılaşma

Batılılaşmanın Etkisiyle Değişen Musiki Anlayışı

Müfide Ferit Tek’in Millî Mücadele döneminin buhranlı günlerini anlattığı “Aydemir” adlı eserinde Aydemir’in sevdiği kadın olan Hazin’in roman boyunca kullandığı musiki aletleri dikkati çeker. Batılılaşmanın etkisiyle Türkler’in musiki anlayışında ve zevklerinde yaşanan değişim sonucunda Batıdan gelen müzik aletlerinin kullanımı önem kazanır. Keza Hazin’in keman ve piyanoya olan düşkünlüğü, onun eski musikimize değil de Batıdan gelen musiki aletlerine ilgisi Batılılaşma ekseninde değişen ve insanları etkisi altına alan musiki anlayışının göstergesidir. Hazin’in sanatkâr ve hassas tabiatı ailesinin kendisine tıp eğitimi aldırmasına karşılık musikiye olan meylinin ifadesidir. Musikiye temayülü babası Nedim Paşa’nın kendisine tıp eğitimi aldırmasına dahi engel olur; “(...) Hazin’e tıp tahsil ettirmek istiyordu. Hazin’in gayet hassas ve sanatkâr tabiatı, bu arzusuna mani oldu. O, musikiye karşı büyük bir temayül görüyordu” (Tek, 2002, s. 22).

Romana adını veren Aydemir romanda Hazin’den keman çalmasını ve bu konudaki istidadını göstermesini talep eder. Genç kadın büyük bir aşkla bağlı olduğu piyanosunun başına geçerek Aydemir’in bu talebini geri çevirmez; “Şimdi Hazin Hanım sizden istirham etsem bana biraz keman çalar mısınız? Nevin Hanım’ın bahsettiği sihrin cazibesine herkesten evvel ben tutulmak istiyorum. Salon karanlıktı. Nevin, piyanonun mumlarını yaktı ve oturdu. Hazin de notalığı yaklaştırdı ve kendi mumunu yaktı” (Tek, 2002, s. 20).

Roman boyunca karşılaşılan bir diğer musiki aleti kemandır. İtalyanlar’a ait bu musiki aleti Aydemir’de insanlığa karşı duyduğu sevgiyi pekiştiren bir hüviyete bürünür. Keman sesi onun duygularının coşkunluğunu yansıtan, iç dünyasını terennüm eden ve yaşadığı ızdırabı dile getiren niteliklere sahiptir;

“Diyebilirim ki bana insaniyet aşkını sevdiren, birkaç defalar dinlediğim keman sesi olmuştur... Demir dalmış, uzakları düşünüyordu. Orada lâcivert Marmara’ya bakan balkonda beyaz ve sevgili bir gölge vuruyordu. Uzak esirî bir kemanın ağlayan fotları teker teker kalbime damladı... Şimdi yalnız olsaydı şüphesiz ağlayacaktı” (Tek, 2002, s. 88).

Batı menşeli musiki aleti, Türklük ideali taşıyan Aydemir’in duygularını aktaran bir işlev görür. Millî duygularını kendi kültürüne ait olmayan bir musiki aletiyle ifade eden ve iç dünyasının buhranlarını bu vasıtayla dışa vuran Türk gençleri kendi kültürlerinden uzaklaşırlar. Duygularını bile kendi milletlerine ait olmayan farklı bir medeniyetin vasıtalarıyla ifade etme imkânı bulurlar. Bunun yanı sıra musikinin insan ruhu üzerinde bıraktığı derin tesir ve maneviyatı beslediğine dair duyulan inanç da roman boyunca sıklıkla vurgulanır.

Evlilik ve Yabancılaşma: Zoraki Evlilik (Görücü Usulü Evliliğe Eleştiri)

Müfide Ferit Tek’in “Aydemir” romanında yabancılaşma, kavuşamayan iki âşığın şahsında gerçekleşir. Yıllar geçmiş olmasına rağmen birbirlerini unutamamış olan Hazin ve Aydemir, Hazin’in zorla evlendirilmesi sonucu birbirlerinden ayrılmak durumunda kalırlar. Hazin, saray adamlarından olan babası Nedim Paşa’nın ve Padişah’ın ona münasip gördüğü Neyyir adında bir gençle istemeyerek de olsa evlendirilir. O dönemde saray adamlarının başka insanların hayatlarına olan hâkimiyetleri evlilik

kurumunu da etkiler; "Nevin iki sene sonra tıbbiyeye girmek için müsabakaya hazırlanıyordu. Hazin de konservatuvarın son sınıfında idi ki, Nedim Paşa'nın, Saray'dan uzaklaştırılmasıyla beraber çıkan ikinci bir irade onları geriye çağırdı. Geldiklerinin altıncı ayı Hazin, yine padişahın yeni bir iradesiyle, istemediği, sevmediği, Neyyir ile evleniyordu" (Tek, 2002, s. 23).

Hazin, Neyyir ile babası ve Padişah'ın da isteğiyle zoraki evlilik yapmak durumunda kalır. Aydemir'in kendi eseri olarak telakki ettiği bu ayrılık kendisini Hazin'e yabancı kalmaya mahkûm eder. Aydemir, Hazin'e duyduğu aşkı yıllar içerisinde unutmuş varsayar ancak gerçekler öyle değildir. İdeallerinin ışığında ilerlediğini düşündüğü sırada Hazin'le tekrar karşılaşması benliğindeki karanlığın gün yüzüne çıkmasına sebep olur. Hiçbir beşerî arzusunun Türklük idealinin önüne geçemeyeceğini düşünen Aydemir, fikirlerinde yanıldığını kurgu içerisindeki iç diyaloglarında dile getirir;

"Demek, büyük emelin parıldamalarıyla, berrak ve güneşli zannettiğim benliğimde karanlık ve el'an soğuk bir nokta varmış. Mademki hayatımı, ruhumu, mevcudiyetimi ziyasının şaasıyla kamaştıran bir mübarek aşktan sonra kalbimde tekrar ısıtabilecek hisler kalmış, mademki onun bayıltıcı heyecanlarına, ümitlerine, ihtiyaçlarına, yeni çarpıntılar, yeni ihtiyaçlar duydum. Asırların, milyonlarla insanların tahayyül edemedikleri bir saadeti, insaniyete hizmet saadetini tattıktan sonra beşeri arzularla da muazzep ve mustarip olmak kabilmiş!" (Tek, 2002, s.50)

Aydemir aşkı karşısında irade kaybına uğrar, iradesine hâkim olamaz. Aşk bir anlamda bireyin sevgiliyi kendi içine alması, kendinden bir parça olarak görmesi sonucu karşısındakinde iradesini kaybetmesi anlamına gelir. Bireyin kendisi üzerindeki hâkimiyetini kaybetmesi, bir nevi iradesini yönetememesi yabancılaşma yaşamasına sebep olur. Aydemir'in Hazin'i görünce yaşadıkları tam da böyledir; "Fakat ben, yine kendi irademe, kuvvetime emin, sizin yanınızda yaşamak cesaretini gösteriyordum; lâkin o gün... sizin ilâhi gözleriniz karşısında eridiğimi, benliğimi, irademi, kararımı, kudretimi kaybettiğimi anladım..." (Tek, 2002, s. 50) Öyle ki Hazin de bu durumdan ari değildir. O da Aydemir'e duyduğu aşkla bütünleşir ve yaşamı bir anlam kazanır. Hayatının bu amaca bağlı olması yabancılaşmanın göstergesidir. Hazin, hayatını ve istikbalini nihayetinde varlığını onun aşkı ile anlamlı bulur, eğer aşkı olmasa bunların da bir önemi yoktur; "Demir'in aşkıyla yalnız istikbalini değil, mazisini, en sevgili hatıralarını ve bütün hayatının tesellisini de kaybediyordu" (Tek, 2002, s. 53). Bu noktada dikkati çeken husus Hazin'in evli bir kadınken geçmiş aşkının küllenmesidir. Eşine âşık olmadan zorla evlendirilmesi evlilikte iki yabancı gibi ilişkinin sürdürülmesine sebep olur. Bu da karı-koca arasında tamamlanmamış bir ilişki biçiminin varlığını ortaya koyar. Birbirlerini ruhsal anlamda doyunluğa ulaştırılamayan ve "çift" olamamış bireylerin sürdürdüğü evlilik yabancılaşmanın yaşandığı bir kurum hâline gelir; "Evleneli dört senedir, o, ne hakla kocasını ihmal etmişti. Ondan nefret ediyor değildi; fakat onu görmüyordu. Onu unutup, duymuyordu bile! Bütün mevcudiyeti, zihni, kalbi, ruhu uzak bir hayalin esiri, etrafındaki hakiki hayata yabancı yaşıyordu. Lâkin Neyyir'in çılgın aşkı, bu ihmale razı olabilir miydi?" (Tek, 2002, s. 59)

Neyyir, karısının kendisine yabancılaştığının ve evliliklerindeki açmazın farkındadır; "-Seni arzuların hilâfına adeta çaldım ve senin güzelliğinden başka bir şey göremedim. Senin ruhuna yabancı kaldım...Senin yanında o kadar ehemmiyetsizdim ki sen bana darılmadın bile! Ne şikâyet ne de serzeniş ettin!" (Tek, 2002, s. 60) Neyyir ruhuna yabancı olduğu karısının nazarındaki ehemmiyetsiz durumun idrakindedir. Bu durum her ne kadar canını sıksa da onunla zorla evlenip sahip olmaya kalkışması arzularının baskınlığını, bir anlamda id'ine boyun eğişini simgeler. Neyyir bilinç dışının karanlık yanını simgeleyen, arzulanacak ancak gerçek yaşamda gerçekleştirilemeyen yönlerimizi temsil eden bir sembol olan gölgesine boyun eğer. Onunla uzlaşamaz ve arzularının elinde oyuncak olur. Hazin'in mutsuz evliliği, sevmediği hâlde kocasına gerçekçi olmayan sevgisini gösterme çabası kendisi gibi davranmadığı için benliğine yabancılaşmasının göstergesi addedilir;

"-Yemin ederim Neyyir, yemin ederim! Hiçbir zaman Demir'in olmayacağım, dedi. Bu cümleden sonra Hazin, kendisinde derin bir boşluk buldu. Sanki bu cümle ile başının bütün idrak kabiliyetini boşaltmış gibi başı uyuşuk ve hissizdi. Uykudaymış gibi silkindi. Kendine gelmek istedi. Fakat kendine yabancı kalıyordu. Başından geçen ender bir iki düşünceyi şeffaf bir kap içinde gibi seyrediyor, hissetmiyordu. Sonra yorgundu. Oh! Ne kadar yorgundu. Bütün vücudu uyuşuk, ezik, ağrılı idi. Derin bir bezginlik duydu. Evden, hayattan, bu odadan, kendisinden kaçmak istedi.

Uzaklara, bir şey duyamayacağı bir yere gitmek ve orada topluluğa uzanıp hissiz, düşüncesiz dinlenmek istedi...” (Tek, 2002, s. 63)

Demir’in yokluğu Hazin’in bir makine gibi robotlaşarak ve yabancılaşarak yaşamına devam etmesine neden olur; “Günlerce hasta, mecalsiz kalmıştı. Aylarca bir aleti eksik makineler gibi eksik, kırık, zavallı yaşadı. Hiçbir zaman Demir’i bu kuvvetle sevmemiş, bu kudretle ona meczup olmamıştı.” (Tek, 2002, s. 54). Hatta kimi günlerce mecalsiz, dimağı uyuşmuş bir meczup gibi dolaşır. İnsani vasıflarını yitirip robotlaşarak eksik, kırık bir makine gibi ruhsuz bir şekilde yaşamını devam ettirir. Demir bu aşkın ızdırabı neticesinde her şeyi unutmaya çalışarak üstün bir amaca bağlanır; “Demir de her şeyi feda ederek, hattâ Hazin’i bile bırakarak insanlara saadet aramaya çıkmamış mıydı? Tıpkı Buda gibi parasını atarak, istirahatını bırakarak, en fakirler gibi muhtaç semavî ümidini neşrederek gezmiyor muydu? Buda ‘Hayatın ıstıraplarından kurtulmak için hayatın rabitalarını, arzularını, ihtiyaçlarını eksilterek kendini unutmalı’ diyordu” (Tek, 2002, s. 55).

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Yabancılaşma olgusu insanlık tarihi kadar eskidir. Modern toplumların değişen ve dönüşen yapısı, bireylerin yaşadığı psikolojik durum bu olguyu daha da önemli kılar. Türk edebiyatının “Millî Edebiyat” dönemi olarak adlandırılan devresinde eser kaleme alan Müfide Ferit Tek’in ve Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın romanları dönem insanının yaşadığı yabancılaşmayı gözler önüne sermesi bakımından dikkat çeker.

Müfide Ferit Tek, “Aydemir” adlı romanında başkahraman Aydemir’in şahsında Türklüğün ideal kahramanını yaratır. Eserde dönemin buhranlı yapısından, sosyo-ekonomik sıkıntılarından ve çalkantılarından dolayı toplum-birey nazarında yaşanan yabancılaşmanın izleri sürülebilir. Yaşanan toplumsal durumlar ve çevresel koşullarla ilintili olarak kurgu içerisinde pek çok yerde yabancılaşma olgusuyla karşılaşılır. Romanda cami hocasının dini kullanarak halkı yanlış yönlendirmesi dinsel yabancılaşma; hükûmet ile köylü arasındaki gelir dağılımının eşitsizliği ekonomik yabancılaşma; zorla yapılan evliliklerin sonucu eşler arasında yaşanan çıkmazlar evlilikte yabancılaşma; Türkler’in Ruslaştırılması politikası bir anlamda asimile olmaları millî benliğin kaybı ve Batılılaşmanın etkisiyle yaşanan musikide yabancılaşma gibi yabancılaşma türleri yer alır. Türk toplumuna kendi özüne dönmeyi telkin eden Aydemir, yabancılaşmadan ancak bu şekilde kurtulunacağını yaşantısıyla ispatlamaya çalışır. Millî değerlerine yabancılaşan bir millet, özüyle tüm bağlarını kopararak benlik algısını da bozar. Milletten kendine dönüşü ancak kendini tanımasıyla gerçekleşir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın “Hakk’a Sığındık” adlı romanı dönemin toplumsal ve siyasi anlamda bir eleştirisidir. Romanda Hacı Ferhat Efendi ve Hafız İshak Efendi’nin şahsında sembolize edilen dinsel yabancılaşma unsurlarına rastlanır. Abdal Veli adında bir meczuba tapınılması insanın putlaştırılmasına, bir anlamda yabancılaşmanın tarihsel süreçte tekrarlanışına örnek teşkil eder. Yabancılaşmanın ilk örnekleri Eski Ahit’te yer alan puta tapma geleneğine bağlanır. Bu anlamda Abdal Veli adında bir meczuba tapınılması, insanın Tanrısal vasıfları başka bir kişiye yüklemesi dinin yanlış algılanmasıyla ilintilidir. Eğer bireyler dinî değerleri tam olarak benimseyememişse ve hakiki din anlayışına sahip değilse bu türden yabancılaşmaların yaşanması olağan karşılanır. Aynı zamanda romanda gelir dağılımının eşitsizliğine ve yönetim-halk arasındaki maddi refah düzeylerine de eleştiri getirilir. Ekonomik çapta yaşanan eşitsizlik toplumu oluşturan bireylerin birbirlerine yabancılaşmalarına sebep olur. Yazar satır aralarında o dönemin yönetim anlayışını eleştirerek kanunların insanların kendilerini gerçekleştirmekten uzak yapısına değinir ve bireyin kendisine yabancılaşmasındaki rolünü vurgular.

Yabancılaşma olgusu Türk edebiyatında pek çok dönem içerisinde görülebilir. Bu bağlamda yabancılaşma tek yönlü değil çok yönlü olarak değerlendirilmelidir. Yapılan çalışmadan hareketle yabancılaşma olgusunun izlerinin daha geçmiş dönemlerde sürülebileceği görülmüştür. Her ne kadar literatüre sonradan girmiş bir kavram olsa da insanlık tarihinin her döneminde karşılaşıldığı için Türk edebiyatının Millî Edebiyat döneminden önceki evreleri de yabancı olgusu çerçevesinde incelenebilir. Türk toplumunun belirli dönemlerde yaşadığı önemli olayların edebiyata aksi şüphesizdir. Bu anlamda

romanlar sosyolojik süreçlerle birlikte yaşanan kırılma noktalarını gözler önüne serer. Edebiyat tarihi içerisinde yer alan Millî Edebiyat dönemi üzerine yapılan incelemeyle hem toplumsal hem de psikolojik yabancılaşma ortaya konulmuş ve gelecekte yapılacak çalışmalara fayda sağlanacağı düşünülmüştür.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Bu makaleye birinci yazarın %60, ikinci yazarın %20, üçüncü yazarın %20 oranında katkısı vardır.

Çıkar Çatışması

Bu çalışmada çıkar çatışması oluşturacak bir husus yoktur.

Açıklama: Bu çalışma Ayşegül Sekman'ın Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde Prof. Dr. Yakup Çelik ve Prof. Dr. Ramazan Korkmaz danışmanlığında hazırlamakta olduğu "Millî Edebiyat Dönemi (1908-1923) Türk Romanında Yabancılaşma Olgusu" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

Kaynaklar

- Adler, A. (2020). *Nevroz sorunları*. (A. Kılıçlıoğlu, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Durakoğlu, A. (2007). *Kierkegaard'ta insan ve varoluş problemi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ergin, S. (1993). *Modern Amerikan şiirinde yabancılaşma*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ertoyl, M. (2007). *Yabancılaşma kader mi, tercih mi?* Ankara: Lotus Yayınları.
- Fordham, F. (1983). *Jung psikolojisinin ana hatları*. (A. Yalçiner, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Fromm, E. (2015). *Yeni bir insan yeni bir toplum*. (N. Arat, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Fromm, E. (2016). *Marx'ın insan anlayışı*. (K. H. Ökten, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Fromm, E. (2019). *Sahip olmak ya da olmamak*. (A. Arıtan, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Geçtan, E. (2017). *Psikodinamik psikiyatri ve normaldışı davranışlar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Geçtan, E. (2019). *Varoluş ve psikiyatri*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gürpınar, H. R. (2016). *Hakk'a sığındık*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Horney, K. (2017). *Nevrozlar ve insan gelişimi/kendini gerçekleştirme mücadelesi*. (E. Erbatur, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Jung, C. G. (2015). *İnsan ve sembolleri*. (H. M. İlgün, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Kervégan, J. F. (2005). *Hegel ve Hegelcilik*. (İ. Yerguz, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Kızıltan, G. S. (1986). *Kişinin silinen yüzü/çağımızda yabancılaşma sorunu*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Korkmaz, R. (2016). *Aytmatov anlatılarında ötekileşme sorunu ve dönüş izlekleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.

- Marx, K. (2017). *Yabancılaşma*. (B. Erdost, Der.). Ankara: Sol Yayınları.
- Okay, M. O. (2013). *Batılılaşma devri Türk edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Özbudun, S., Markus, G. ve Demirer, T., 2007. *Yabancılaşma ve...* Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Pappenheim, F. (2002). *Modern insanın yabancılaşması*. (S. Ak, Çev.). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Sartre, J. P. (2017). *Varoluşçuluk*. (A. Bezirci, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Sazyek, H. (2008). *Abdülhak Şinasi Hisar'ın romanlarında özel yabancılaşma*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tek, M. F. (2002). *Aydemir*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Tolan, B. (1981). *Çağdaş toplumun bunalımı/ anomi ve yabancılaşma*. Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.
- Topçu, N. (2015). *Varoluş felsefesi hareket felsefesi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tuğcu, T. (2002). *Yabancılaşma problemi*. Hristiyanlığın ve Marksizmin Kökleri. Ankara: Alesta Yayınları.
- Yalom, I. (2014). *Varoluşçu psikoterapi*. (Z. İ. Babayiğit, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Yörükân, T. (2020). *Alfred Adler-sosyal roller ve kişilik*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

EXPANDED ABSTRACT

Introduction

Alienation refers to a common concept in which the sciences of philosophy, sociology and psychology intersect. The phenomenon of alienation, which falls under the scrutiny of three disciplines, includes many subtypes such as alienation of the individual, alienation of the society in which s/he lives, and alienation of his/her cultural values. Although its history goes back a long way, it is a concept first proposed by Hegel and systematically became a theory with Karl Marx. From the past to the present, philosophers have brought interpretations of the phenomenon of alienation in different ways. In this sense, the more philosophers who express opinions, the more the theory of alienation is mentioned. The phenomenon of alienation feels its effect on societies as a result of the Industrial Revolution and becomes a problem of our time. It is possible to observe the projection of alienation in Turkish literature.

Method

The novels "Aydemir" and "Hakk'a Sığındık", written by two authors with different understandings of the period, were examined in the study based on the phenomenon of alienation. The theory of alienation was discussed in its philosophical, psychological and sociological dimensions and the elements involving alienation were determined by analysing the novels. It has been classified by specific titles of what kind of alienation occurred. It was interpreted by quoting from within the novel to witness the forms of alienation that have occurred. This work was intended to examine a different aspect of the National Struggle, which was seen as a return to itself, within the context of the phenomenon of alienation, which meant a break from self and society. The return to national values, and in this context, a period when works were given, many findings of alienation as a contradictory event allowed a different perspective on the period.

Findings

The story of Müfide Ferit Tek's "Aydemir", on which the sense of nationalism is based, tells the story of Aydemir, who is wavering between her ideals and her love, and is eventually heading towards her ideals. The author creates an ideal Turkish hero inside Aydemir personally. The movement of nationalism, which began with the French Revolution, has had an impact all over the world. In our land where the nation-state has found its reflections, the creation of a novel hero of the people who will carry out this movement and defend their heyelandı against enemy occupation is important for their role as role models. Müfide Ferit expresses the material-spiritual hardships experienced by society in Aydemir's person. Aydemir is the hope of the Turks of Turkestan and is seen as a hero who will bring back Ottoman rule.

"Hakk'a Sığındık" by Hüseyin Rahmi Gürpınar is a critic of his time, both politically and religiously. Hüseyin Rahmi criticizes the government and the period between the lines. It states that the people close to the government live in abundance and prosperity, but that even the people need a dry bread. In this case, there is an economic alienation between the government and the people. This gap between the government and the public, the imbalance of income distribution, is the cause of economic alienation. Social relationships among people also depend on the way they produce their material lives. In this regard, Hüseyin Rahmi criticizes the unfair income distribution of his time.

During the Tanzimat reform era, intellectuals formed a different layer in the society in which they lived under the influence of Westernization. Some intellectuals embrace Western values and become representatives of a different life. It alienates its own people and its cultural values. Intellectuals want to apply many cultural aspects and values of the Westerners to their communities. However, within every society, there is a civilization agency where it was born. Changing the values and way of life from the past and suddenly entering a different civilization-state can also create dualities on the public floor. The adoption of these values will result in alienation from the values of society to the core, to the culture.

This is revealed in the novel “Aydemir”. The intellectual part of society is so removed from the public that they alienate their culture by forgetting about the National Struggle.

In the words of Aydemir, the protagonist of Müfide Ferit Tek's "Aydemir", Russia's hatred of the Turks is revealed. The Turkish nation, which is not considered a human being, is crushed and shunned, and in this case, the members of the nation who have lost their sense of identity become alienated. The Turkish society, alienated by itself, responds in silence to this oppression and torment. It can't find any strength to defend itself, and even if it does, it will bow down, accepting that it cannot be heard. Left vulnerable to self-respect and values, Turks also cannot mount a revolt against alienation.

In Müfide Ferit Tek's work “Aydemir”, Hazin's father, Nedim Pasha, is close to the Sultan. The Sultan's indifference to the economic progress of the people attracts Nedim Pasha's attention and he does not hesitate to criticize the Sultan at this point. Nedim Pasha's attention was drawn to the fact that the Sultan neglected economic progress compared to ensuring peace. Nedim Pasha informed the Sultan of the situation by his constructive criticism proves that he is a ruler who thinks about all aspects of the welfare of his nation. He would even risk confronting the Sultan for the prosperity and development of his nation. The fact that the people were almost ignored in the eyes of the Sultan, based on the ideas of Nedim Pasha, and that politics was an obstacle to both economic and intellectual freedoms, is an indicator of the alienation from politics-authority.

In Hüseyin Rahmi Gürpınar's novel “Hakk’a Sığındık”, examples of alienation from religion can be seen in the person of Hacı Ferhat Efendi and Hafız İshak Efendi. The titles of “Hacı” and “Hafız” at the beginning of the names of these heroes are used consciously by the author. These titles are actually preferred in order to indicate that people who live far from their religious values use religion as an interest in order to continue their lives in prosperity. Religion here turns into a commodified tool. These people who fail to fully grasp religious values are an example of religious alienation.

In Müfide Ferit Tek's work “Aydemir”, in which she tells about the depressed days of the National Struggle period, the musical instruments used by Hazin, the woman Aydemir loves, draw attention throughout the novel. The influence of westernization has led to a shift in Turkish musical understanding and tastes, making the use of Western instruments important. Hazin's penchant for the violin and piano, for example, is not so much his interest in our old music as in musical instruments from the West as an indication of his musical understanding, which is changing on the axis of Westernization and influencing people. Hazin's artistic and sensitive nature is the expression of her tendency towards musicality, as her family has her receiving medical training. Her father, Nedim Pasha, who has a musical inclination, even prevents him from getting medical education.

In Müfide Ferit Tek's novel “Aydemir”, alienation occurs in the person of two lovers who cannot be come together. Hazin and Aydemir, who have not forgotten each other even though years have passed, have to separate from each other as a result of Hazin's forced marriage. Hazin is married, albeit unwillingly, to a young man named Neyyir, whom his father Nedim Pasha, who is one of the palace men, and the Sultan consider suitable for him. At that time, the dominance of the palace men over the lives of other people also affected the institution of marriage.

Conclusion, Discussion and Recommendations

Müfide Ferit Tek creates the ideal hero of Turkishness in the person of the protagonist Aydemir in her novel “Aydemir”. The artefact, symbolized in Aydemir's own persona at the point of reviving idealized Turkishness, could trace socio-personal alienation from the depressing nature of the period, socio-economic woes and turbulence. Alienation types such as alienation in music draw attention, with the effect of Westernization; loss of national identity; the policy of Russification of the Turks, in a sense, assimilation; alienation in marriage; dilemmas between spouses as a result of forced marriages; economic alienation; inequality of income distribution between the government and the peasants; religious alienation; the mosque preacher's misdirection of the public by using religion. The phenomenon of alienation is encountered in many places in fiction concerning social situations and

environmental conditions. Aydemir, who instructs Turkish society to return to its essence, demonstrates with his/her life that this is the only way to get rid of alienation.

Hüseyin Rahmi Gürpınar's novel "Hakk'a Sığındık" is a social and political critique of the period. The novel has seen elements of religious alienation symbolized in the person of Hacı Ferhat Efendi and Hafız İshak Efendi. The worship of a madman named Abdal Veli exemplifies the idolization of man and, in a sense, the historical appearance of alienation. Because the history of alienation is connected to the tradition of idol worship in the Old Testament. In this respect, worshipping a madman named Abdal Veli and attributing divine attributes to another person is related to the wrong perception of religion. If individuals have not fully embraced religious values and do not have a true understanding of religion, it is normal to experience such alienation. At the same time, the novel criticizes the inequality of income distribution and the levels of material well-being between the administration and the people. Economic inequality causes the individuals who make up the society to become alienated from each other.

Özel Eğitimde Nitelikli Öğretimsel Amaç Yazmaya İlişkin İlkelerin Doküman Analizi Yoluyla Belirlenmesi

Salih RAKAP
University of North Carolina Greensboro/Ondokuz Mayıs Üniversitesi
srakaptr@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7853-3825

Sinan KALKAN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
sinan.kalkan@comu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-6890-6421

Şerife BALIKCI
University of North Carolina Greensboro/Çarşamba Milli Eğitim Müdürlüğü
srakaptr@gmail.com
ORCID ID: 000-0003-3740-8037

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1098622
Geliş Tarihi: 04.04.2022	Revize Tarihi: 21.07.2022
	Kabul Tarihi: 26.07.2022

Atf Bilgisi

Rakap, S., Kalkan, S. ve Balıkcı, Ş. (2022). Özel eğitimde nitelikli öğretimsel amaç yazmaya ilişkin ilkelerin doküman analizi yoluyla belirlenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 631-650.

ÖZ

Özel eğitimde eğitsel faaliyetlerin nihai amacı, özel gereksinimli öğrencinin ve etkileşimde bulunduğu bireylerin yaşantılarını olumlu yönde etkileyecek, sosyal açıdan önemli ve öğrenci için işlevsel olan davranışları kazandırmaktır. Bu çalışma, ulusal ve uluslararası alanyazında yer alan özel eğitimde öğretimsel amaç geliştirme ve yazma konusuna odaklanan dokümanları gözden geçirerek nitelikli öğretimsel amaç geliştirmeye ilişkin ilkeleri belirlemeyi ve örnekleri ile açıklamayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, nitelikli öğrenme faaliyetleri için yüksek kaliteli öğretimsel amaç belirleme ve yazmanın önemi tartışılmış, özel gereksinimli çocuklara öğretim yapan öğretmenlerin yüksek kaliteli öğretimsel amaçlar geliştirmelerine rehberlik etmesi amacıyla belirlenmiş olan ilkeler ayrıntılı bir şekilde örnekleriyle açıklanmıştır. Çalışma kapsamında, nitelikli öğretimsel amaçlar belirleme ve yazma ilkeleri öğretimsel amaçta belirtilen davranış ifadesinin uygunluğu, kullanılan araç-gereç, etkinlik ve becerilerin gelişimsel uygunluğu, öğretimsel amaçta belirtilen davranışın işlevselliği, öğretimsel amaçta belirtilen davranışın genellenebilirliği ve öğretimsel amaçta belirtilen davranışın ölçülebilirliği olmak üzere beş tema altında ele alınmıştır. Herbir ilke, bu başlıklar altında ayrı ayrı örnekleriyle açıklanmıştır. Yüksek kaliteli öğretimsel amaç yazmanın gerekliliği alanyazında yapılan araştırmaların sonuçlarıyla yorumlanmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Özel eğitim, öğretimsel amaç, kalite, ilke, doküman incelemesi.

Determining Principles of High-Quality Instructional Objectives in Special Education through Document Analysis

ABSTRACT

The ultimate goal of educational activities in special education is to teach behaviors that are socially important and functional for the student that will positively affect the lives of students with special needs and the individuals they interact with. This study aims to determine the principles of developing high quality instructional objectives by reviewing the documents in the national and international literature that focus on developing and writing instructional objectives in special education. In this context, the importance of developing high-quality instructional objectives for quality learning activities was discussed, and the principles determined to guide special education teachers in developing high-quality instructional objectives were discussed and explained in detail. The principles for developing high quality instructional objectives were presented under five themes: the appropriateness of behavioral expression specified in the instructional objective, the developmental appropriateness of the materials, activities and skills used, the functionality of the behavior specified in the instructional objective, the generalizability of the behavior specified in the instructional objective, and the measurability of the behavior specified in the instructional objective. Each principle is explained with examples. The need for writing high quality instructional objectives is discussed in the light of previous research and recommendations are offered.

Keywords: Special education, instructional objectives, quality, principle, document analysis.

Giriş

Özel eğitim hizmetlerinin nihai amacı, özel gereksinimli bireyin kendini gerçekleştirmesini diğer bir deyişle bağımsız bir şekilde yaşayabilmesini destekleyecek bilgi ve becerileri kazandırmaktır. Ayrıca, bu hizmetlerin hedeflerinden biri de özel gereksinimli bireylerin içinde yaşadıkları toplumla bütünleşmelerini sağlamaktır. Bu bağlamda özel gereksinimli çocuklarla gerçekleştirilen öğrenme faaliyetlerinde öğretmenlere önemli sorumluluklar düşmektedir. Bu sorumluluklardan biri de öğretimsel hedeflerin belirlenmesi ve yazılmasıdır. Özel gereksinimli çocuklar ile sürdürülen öğretim süreçleri birçok değişkenden oluşmakla birlikte, bu öğretim sürecinin ilk adımı ve en önemli bileşenlerinden birisi öğretimi hedeflenen davranışın belirlenerek tanımlanması ve bu bağlamda davranışsal amaç yazılmasıdır (Maag, 2018). Bu aynı zamanda özel eğitim öğretmenlik mesleği becerilerinin önemli göstergelerinden ve yeterliliklerinden birisidir. Öğretimsel amaç, öğrencinin davranış repertuarında bulunmayan ve öğretimi/kazandırılması amaçlanan herhangi bir davranış/bilgi ya da öğrencinin davranış repertuarında olup da öğrenci tarafından bağlama uygun sıklıkta ve sürede sergilenmeyen davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Cooper, Heron ve Heward, 2020; Shea ve Bauer, 2012). Öğretimsel amaçlar, (a) artırılmak istenen davranışlar, (b) azaltılmak istenen davranışlar ve (c) davranış repertuarında olmayan davranışlar olmak üzere üç grupta sınıflandırılmaktadır (Alberto, Troutman ve Axe, 2022). Artırılmak istenen davranışlar, öğrencinin davranış repertuarında olup da bağlama uygun şekilde sergileyemediği davranışlardır (Rakap, 2017a). Örneğin, öğrencinin arkadaşının kullandığı araç-gereçleri bazen izin isteyerek alması bazen de izin istemeden almasıdır. Azaltılmak istenen davranışlar, öğrencinin diğer bireylerle etkileşimini ve iletişimini azaltarak günlük yaşantısını sınırlandıran, öğrenme faaliyetlerine katılımını azaltan, kendisine ve çevresine zarar verici davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Cooper vd., 2020). Azaltılmak istenen davranışlar genellikle öğrencinin öğrenmesini engelleyen davranışlardır. Ders sırasında öğrencinin sınıfta amaçsızca gezinmesi azaltılmak istenen davranışlara bir örnek olarak verilebilir. Davranış repertuarında olmayan davranışlar ise öğrencinin bağlama uygun olan davranışı nasıl sergileyeceğini ya da hangi davranışı sergileyeceğini bilmemesi olarak tanımlanmaktadır (Alberto vd., 2022). Örneğin, elini yüzünü nasıl yıkayacağını bilmemesi bu duruma bir örnek olarak verilebilir.

Özel eğitimde yürütülen müdahalelerin ve eğitsel çabaların nihai amacı, özel gereksinimli bireylere bağımsız yaşam becerilerini kazandırmaktır. Bu bağlamda birçok yaklaşımın temel amacı özel gereksinimli öğrencinin ve etkileşimde bulunduğu bireylerin yaşantılarını olumlu yönde etkileyecek sosyal açıdan önemli ve öğrenci için işlevsel olan davranışları öğretmektir (Cooper vd., 2020). Bu nedenle özel gereksinimli çocuklarla sürdürülen eğitsel faaliyetlerde öğretmenlerin ya da terapistlerin öğretimsel amaç belirlerken bu davranışın işlevsel olmasına dikkat etmeleri gerekmektedir. İşlevsel olan davranışlar, öğrenci üzerinde uzun dönemli yararları olan, öğrencinin günlük yaşantısını kolaylaştıran, onun sosyal kabulünü ve uyumunu arttıran davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Rakap, 2017a; Webber ve Scheuermann, 2008). Örneğin, dört yaşında yardım isteme ya da isteklerini sözlü ifade etme becerisine sahip olmayan bir çocuğa ritmik saymayı öğretmeye çalışmak işlevsel değildir. Birey için işlevsel olan bu davranışlar daha üst davranışlar için önkoşul niteliğinde de olabilmektedir (Rakap, 2017a).

Öğretim için atılması gereken ilk adım, öğretimi yapılacak işlevsel öğretimsel amaçların belirlenmesi ve tanımlanmasıdır. Öğrenci için anlamlı olan öğretimsel amaçların belirlenmesi için öncelikle öğrencinin gelişimsel değerlendirilmesinin yapılması gerekmektedir. Öğretimsel amaçlar, gözlem, standartlaştırılmış değerlendirme aracı ile değerlendirme ve çevresel değerlendirme gibi doğrudan değerlendirme biçimleri ile görüşme ve kontrol listesi gibi dolaylı değerlendirme biçimleri kullanılarak belirlenebilmektedir (Cooper vd., 2020). Değerlendirmede öğrenci için işlevsel öğretimsel amaçlar belirlendikten sonra yapılması gereken en önemli işlerden biri de öğretimsel amacın tanımlanmasıdır. Öğretimsel amacın tanımlanması, o davranışın gözlenebilir ve ölçülebilir özellikleriyle ilişkilidir (Alberto vd., 2022). Öğretimsel amacın gözlenebilir olması, davranışın hangi koşullar altında gerçekleşeceğini ve davranışın ne olduğunun ifade edilmesi (davranışın betimlenmesi) anlamına gelmektedir. Örneğin, Mehmet model olduğunda sağ bacağının üzerinde tek ayak üstünde durur. Bir davranışın ölçülebilir olması ise davranışın sıklığının ve oluşum süresinin belirlenmesi, diğer bir deyişle davranışın sayısallaştırılması olarak tanımlanmaktadır (Cooper vd., 2020). Örneğin,

Elif, yönerge verildiğinde iki basamaklı bir sayı ile iki basamaklı bir sayıyı elde gerektirmeyecek şekilde her defasında bağımsız bir şekilde toplar.

Öğrenci için işlevsel olan gereksinimlerin öncelik sırası belirlendikten ve öğretimsel amaçlar tanımlandıktan sonra, öğretime geçmeden önce her bir öğretimsel amaç için davranışsal amaç yazılmalıdır (Rakap, 2017a). Öğretimi düşünülen davranışların yazılı olarak ifade edilmesi davranışsal amaç olarak tanımlanmaktadır (Bateman ve Herr, 2019). Davranışsal amaç yazmanın altında yatan temel amaç öğrenciyle çalışılacak öğretimsel amacın belirlenmesini sağlamak ve ondan beklenen davranışın ne olduğunu öğrenciye hatırlatmaktır (Alberto vd., 2022). Davranışsal amaçların açık, net ve anlaşılır bir şekilde yazılması, öğrenciyle çalışılacak olan öğretmen ve diğer uzmanların etkili öğretim programı hazırlamalarına katkı sağlamaktadır (Maag, 2018; Rakap, 2017a). Yüksek kaliteli davranışsal amaç, kime, hangi davranışın öğretileceğini, davranışın hangi koşullar altında ortaya çıkacağını ve hangi durumda öğrenilmiş olarak kabul edileceğini ortaya koyar (Rakap, 2015). Örneğin, Caner'in iki basamaklı bir sayı ile iki basamaklı bir sayıyı elde gerektirecek şekilde toplaması istendiğinde (sözel ipucu verildiğinde), iki basamaklı bir sayı ile iki basamaklı bir sayıyı elde gerektirecek şekilde dört denemenin üçünde bağımsız olarak toplar. Davranışsal amaçlar, davranışın belirsizlik içeren niteliklerini (örn., kavrar, katılır, bilir, öğrenir, anlar, düşünür, fark eder) yansıtmamalıdır. Bu bağlamda yüksek kaliteli davranışsal amaçlar, öğrenciye hangi davranışın öğretiminin yapıldığına dair şüphe uyandırmaz (Rakap, 2017a). Diğer bir deyişle davranışsal amaçlar, öğrenciyle çalışılacak kişilere doğru bilgilendirmede bulunur.

Davranışın açık ve anlaşılır bir şekilde betimlenmesini takiben, davranışın hangi koşullar altında gerçekleşeceğinin belirlenmesi yüksek kaliteli davranışsal amaç yazımında olması gereken önemli kriterlerden birisidir. Davranışın hangi koşullar altında gerçekleşeceği, ortam, durum, zaman, ipucu, yönerge, araç-gereç ve malzeme gibi unsurları içermektedir (Alberto vd., 2022; Burton, 2017). Yüksek kaliteli davranışsal amaç yazımında bir diğer kriter ise ölçüttür. Ölçüt, bir oturumda öğrencinin sergilediği doğru davranış düzeyi (örn., dört denemenin üçünde) ile öğrencinin sergilemesi gereken davranışın doğruluk düzeyini kaç oturum/gün sergilemesi (örn., üst üste beş oturum) gerektiği olmak üzere iki temel bileşenden oluşmaktadır (Ecta Center, 2020).

Özel eğitiminde tavsiye edilen uygulamalar, özel gereksinimli çocukların erken çocukluk döneminden itibaren gelişim, öğrenme ve katılımlarının desteklenmesinde eğitim ortamlarında doğal olarak gerçekleşen etkinlik, rutin ve geçişlerde sunulan planlı ve sistematik öğretime duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır (Rakap, Kalkan ve Balıkcı, 2020). Bu ihtiyacı karşılamaya yönelik yürütülen eğitsel çabalarındaki önemli argümanlardan biri de yüksek kaliteli öğretimsel amaç belirleme ve yazmadır. Yüksek kaliteli öğretimsel amaç yazmak, öğrencinin öğreneceği davranışları belirlemek ve öğrencinin eğitim süresince yer alan eğitimciler arasında iletişimi sağlamak için önemli bir eğitsel bileşen olarak görülmektedir. Öğrenmenin aşamaları dikkate alınarak yazılan davranışsal amaçlar, öğretim sırasında kullanılması düşünülen materyaller ile yöntemlerin belirlenmesine ve öğretimin değerlendirilmesine zemin oluşturmaktadır (Rakap, 2017a).

Alanyazında yer alan birçok çalışma, öğretmenlerin öğretim için hedefleri belirlemede ve yazmada zorlandıklarını göstermektedir (Grisham Brown ve Hemmeter, 1998; Rakap, Yücesoy Özkan ve Kalkan, 2019). Son 30 yıl içerisinde öğretmenler tarafından yazılan öğretimsel amaçların ya da Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP) amaçlarının kalitesini incelemek amacıyla yürütülen çalışmalar, yazılı hedeflerin (a) koşul, kriter gibi birçok gerekli bileşeni içermediğini (Rakap, 2015; Ruble, MCGrew, Dalrymple ve Jung, 2010), (b) işlevsel olmayan (Boavida, Aguiar, McWilliam ve Pimentel, 2010; Rakap, 2015) ya da doğrudan çocuğun sahip olduğu özel gereksinim ile ilişkili olmayan becerileri içerdiğini (Rakap vd., 2019), (c) genelleme ile ilgili bilgileri içermediğini (Boavida vd., 2010; Rakap, 2015) ve (d) ölçülemez nitelikte davranışlar olduğunu (Boavida vd., 2010; Rakap, 2015; Ruble vd., 2010) ortaya koymuştur. Bu araştırma bulguları, öğretmenlerin, çalıştıkları öğrencilerin öğrenecekleri davranışları belirlemek ve bu bağlamda öğretim süreçlerini etkili bir şekilde planlayabilmek için yüksek kaliteli öğretimsel amaçlar yazmaya ilişkin rehberliğe gereksinim duyduklarını ortaya koymaktadır. Öğretmenlerin yüksek kaliteli öğretimsel amaçları belirlerken ve yazarken dikkate alması gereken bazı önemli konular bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı ulusal ve

uluslararası alanyazında yer alan özel eğitimde öğretimsel amaç belirleme ve yazma konusuna odaklanan dokümanları (kitap bölümleri, makaleler, konferans sunumları, online kaynaklar ve müfredat) gözden geçirerek nitelikli öğretimsel amaç belirleme ve yazmaya ilişkin ilkeleri belirlemektir. Bu bağlamda çalışmada, özel gereksinimli çocuklara öğretim yapan öğretmenlerin nitelikli öğretimsel amaçlar belirlemelerine ve yazmalarına rehberlik etmek amacıyla alanyazında belirtilen ilkeler ayrıntılı bir şekilde ele alınmış ve örnekleriyle açıklanmıştır.

Yöntem

Bu kısımda araştırma modeli, örneklem ve dokümanların belirlenmesi, dokümanların incelenmesi ve verilerin analiz edilmesi konularına yer verilmiştir.

Araştırma Modeli

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu ya da problem hakkında bilgi içeren belirli zaman dilimi içerisinde üretilmiş yazılı materyallerin ve dokümanların analiz edilmesi olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın örneklem kümesini, özel eğitimde öğretimsel amaç geliştirilmesini konu edinen kitap bölümleri, makaleler, ölçekler, tezler ve diğer online kaynaklar oluşturmaktadır. Araştırmacılar, çalışmaya başlamadan önce çalışmanın amacı çerçevesinde ne tür dokümanlara gereksinim duyduklarını ve bu dokümanlara hangi bilgi kaynakları aracılığıyla erişebileceklerini belirlemişlerdir. Bu bağlamda, online web tabanlı araçları ile araştırma konusuna ilişkin ulusal ve uluslararası süreli yayınlara, kitaplara ve tezlere ulaşılması hedeflenmiştir. İlgili yayınların belirlenmesi amacıyla, “öğretimsel amaç, hedef davranış, BEP amacı, özel eğitim” ifadelerinin farklı kombinasyonları, İngilizce ve Türkçe olarak, Web of Science, Academic Search Complete (EBSCO dahil), ProQuest, PsychInfo, ERIC, Google Scholar, Ulusal Tez Merkezi, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) yayınları ve TR Dizin veri tabanlarında taranmıştır. Ayrıca, özel eğitim konulu yayınlar yapan dört ulusal yayınevi tarafından yayımlanan özel eğitim kitapları da incelenmiştir. Veri toplama sürecinin ikinci aşaması olan dokümanların orijinalliğinin kontrol edilmesi aşamasında, belirlenen dokümanların çalışmanın konusu ve amacı çerçevesinde ilgili konuları kapsayıp kapsamadığına, elde edilen dokümanların birincil kaynaklardan elde edilip edilmediğine ve dokümanların kimler tarafından hazırlandığının belli olup olmadığına dikkat edilmiştir. Bu bağlamda, birincil kaynaklarda yer alan bilgilere atıf yapan ya da bu bilgileri rapor eden ikincil kaynaklar elenmiştir. Sonuç olarak, bu doküman analizi çalışmasında Tablo 1’de kronolojik sıra ile sunulan 34 doküman (13 makale, 9 kitap bölümü, 5 kitap, 3 online modül, 2 tez, 1 ölçek ve 1 online rapor) ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Dokümanların İncelenmesi

Araştırmacılar, her bir dokümanın araştırma sorusu kapsamında ayrıntılı olarak incelenmesi amacıyla bir kodlama rehberi ve çizelgesi geliştirilmiştir. Kodlama çizelgesi kodlayıcının adı, kodlama tarihi, yayın numarası, yayın tarihi, yazar(lar), yayın adı, yayın türü ve öğretimsel amaç geliştirme bağlamında önerilen ilkelerin maddelerinden oluşmaktadır. Araştırmaya dahil edilen 32 doküman üç araştırmacı tarafından kodlama rehberi ve çizelgesi kullanılarak kodlanmıştır. Kodlama işlemlerini takiben veri analizlerine geçilmeden önce her bir gözlemci tarafından tamamlanan gözlem çizelgelerinin karşılaştırılması yoluyla kodlayıcılar arası güvenilirlik katsayısı hesaplanmıştır. Kodlayıcılar arasında güvenilirlik katsayısı, “tutarlı olan madde sayısı / toplam madde sayısı x 100” formülüyle hesaplanmıştır. Kodlayıcılar arasındaki güvenilirlik katsayısı üç araştırmacının tutarlı olduğu durumlarda %94, en az iki araştırmacının tutarlı olduğu durumlarda ise %100 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 1
İncelenen Basılı ve Online Dokümanlara Ait Bilgiler

Yıl	Yazarlar	Eser Türü
1979	Brown, Branston, Hamre-Nietupski, Pumpian, Certo ve Gruenewald	Makale
1982	Tymitz-Wolf	Makale
1986	Hunt, Goetz ve Anderson	Makale
1988	Notari	Tez
1993	Goodman ve Bon	Makale
1994	Giangreco, Dennis, Edelman ve Cloninger	Makale
1995	Notari-Syverson ve Shuster	Makale
1998	Grisham-Brown ve Hemmeter	Makale
2001	Lignugaris/Kraft Marchand-Martella ve Martella	Makale
2005	Thornton	Tez
2007	Jung	Makale
2007	Pierangelo ve Giuliani	Kitap
2008	Webber ve Scheuermann	Kitap bölümü
2009	McWilliam	Ölçek
2010	Leach	Kitap bölümü
2010	Ruble, McGrew, Dalrymple ve Jung	Makale
2011	Kahng, Ingvarsson, Quigg, Seckinger ve Teichman	Kitap bölümü
2011	Twachtman-Cullen ve Twachtman-Bassett	Kitap
2014	More ve Hart Barnett	Makale
2014	Şirin	Kitap bölümü
2014	Winterman ve Rosas	Kitap
2017	Rakap	Kitap bölümü
2017	Burton	Kitap
2017	McLaughlin, Snyder ve Algina	Makale
2017	Vuran ve Ünlü	Kitap bölümü
2018	Hedin ve DeSpain	Makale
2019	The IRIS Center	Online Modül
2019	Bailey ve Weingarten	Online Rapor
2019	Bateman ve Herr	Kitap
2020	Ecta Center	Online Modül
2020	Cooper, Heron ve Heward	Kitap bölümü
2021	Progress Center	Online Modül
2021	Odluyurt	Kitap bölümü
2022	Alberto, Troutman ve Axe	Kitap bölümü

Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Bu bağlamda, her bir araştırmacı, 32 dokümanda yer alan öğretimsel amaç belirleme ve yazma ile ilgili kısımları ayrı ayrı okumuş ve bu kaynaklarda yer alan öğretimsel amaç belirleme ve yazma ilkelerini kaydetmiştir. Daha sonra, birinci araştırmacı her bir doküman bağlamında üç araştırmacı tarafından belirlenen ilkeleri karşılaştırmış ve aynı olan ilkeleri not almıştır. Araştırmacıların kodlamaları arasında farklılık olması durumunda toplantı yapılarak ilgili dokümanlar yeniden incelenerek fikir birliği sağlanmıştır. Bu aşamadan sonra her bir doküman bağlamında elde edilen ilkeler incelenerek temalar ve alt temalar oluşturulmuş ve analiz sonuçları bulgular kısmında sunulduğu şekilde raporlaştırılmıştır.

Araştırma Etiği

Özel eğitimde nitelikli öğretimsel amaç yazmaya ilişkin ilkelerin doküman analizi yoluyla belirlenmesi adlı çalışmamız daha önce hiçbir dergide yayınlanmamıştır. Makalenin yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuştur. Bu çalışma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Bulgular

Bu araştırmada özel eğitimde öğretimsel amaç belirleme ve yazma konusuna odaklanan dokümanların gözden geçirilerek nitelikli öğretimsel amaç geliştirme ilkelerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Doküman incelemesi sonucu elde edilen araştırma bulguları temalar çerçevesinde sunulmuştur. Nitelikli öğretimsel amaçların geliştirilmesinde dikkat edilmesi gereken ilkeler beş tema altında kategorilendirilmiş ve Tablo 2’de sunulmuştur. Bu kısımda, her ilke ve alt boyuta ilişkin tanımlar yapılmış; ilkeleri karşılayan ve karşılamayan öğretimsel amaçlara örnekler sunulmuştur. Her bir örnek bağlamında ilişkili ilkenin neden karşılanıp karşılanmadığı açıklanmıştır.

Tablo 2

Nitelikli Öğretimsel Amaç Geliştirme İlkeleri İlişkili Boyutlar

İlke	Boyut
Öğretimsel amaçta belirtilen davranış ifadesinin uygunluğu	<ul style="list-style-type: none">• Davranışın anlaşılır bir şekilde örnekleriyle yazılması• Davranışın ve nasıl sergileneceğinin açıkça belirtilmesi
Kullanılan araç-gereç, etkinlik ve becerilerin gelişimsel uygunluğu	<ul style="list-style-type: none">• Davranış kapsamında belirtilen beceri uygunluğu• Davranışın öğretiminde kullanılan araç-gereç ve etkinliklerin uygunluğu
Öğretimsel amaçta belirtilen davranışın işlevselliği	<ul style="list-style-type: none">• Davranışın bağımsızlığı ve sosyal etkileşimi desteklemesi• Davranışın öğretim programına erişimi desteklemesi
Öğretimsel amaçta belirtilen davranışın genellenebilirliği	<ul style="list-style-type: none">• Davranışın farklı ortam, araç-gereç ya da kişilerle kullanılabilmesi• Davranışın doğal ortamlarda öğretime olanak sunması
Öğretimsel amaçta belirtilen davranışın ölçülebilirliği	<ul style="list-style-type: none">• Davranışın gözlenebilir olması• Davranış ifadesinin koşul ve kriter içermesi

Öğretimsel Amaçta Belirtilen Davranış İfadesinin Uygunluğu

Öğretimsel amaç yazılırken dikkat edilmesi gereken en önemli ilkelerden biri davranış ifadesinin uygunluğudur. Öğretmenin öğretimsel amaçta belirtilen beceriyi gözlemesi, öğretimsel amaç için veri toplaması, diğer kişilerin öğrenciye hangi davranışların kazandırıldığıyla ilgili bilgi sahibi olması ve öğretmen ortamda olmadığında becerinin kazandırılmaya devam etmesi için öğretimsel amaç ifadelerinin öğrencinin yapacağı eylemi belirtmesi ve öğrencinin beceriyi nasıl sergileyeceğini açık bir şekilde tanımlaması gerekir (Alberto vd., 2022; McLaughlin, Snyder ve Algina, 2017; Rakap, 2015). Öğretimsel amacın tanımlanmasında öğretmenlerin kendilerine şu üç soruyu yöneltmeleri önerilmektedir (Morris, 1985):

1. Belli bir zaman diliminde (örn., 15 dakikalık bir süre, 1 saatlik bir süre veya 1 gün içinde) gerçekleşen davranış sayılabiliyor mu? (Cevap, evet olmalıdır).
2. Değiştirmeyi ya da öğretmeyi planladığım davranış, bir başkası tarafından okunduğunda ya da ona söylendiğinde tam olarak neye bakacağımı bilecek mi? Diğer bir deyişle, davranış gerçekleştiğinde o davranışın gerçekleştiğini gözlemleyebilecek mi? (Cevap, evet olmalıdır).
3. Davranış, spesifik ve gözlemlenebilir olan daha küçük davranış bileşenlerine ayrılıyor mu? (Cevap, hayır olmalıdır).

Öğretimsel amaçta belirtilen davranış ifadesinin uygunluğu ilkesi altında (a) davranışın anlaşılır bir şekilde örnekleriyle yazılması ve (b) davranışın ve nasıl sergileneceğinin açıkça belirtilmesi olmak üzere iki boyut bulunmaktadır.

Davranışın Anlaşılır Bir Şekilde Örnekleriyle Yazılması

Öğretimsel amaç kapsamında kazandırılması gereken davranışın açık, anlaşılır, teknik terimlerden uzak, çocukla çalışan, aileler dahil, tüm yetişkinlerin kolayca anlayabileceği bir şekilde yazılması gerekmektedir (Cooper vd., 2020; Lignugaris Kraft, Marchand Martella ve Martella, 2001; McWilliam, 2009; Notari-Syverson ve Schuster, 1995; Webber ve Scheuermann, 2008). Öğretimsel amacın anlaşılır bir şekilde yazılmasına ilişkin uygun ve uygun olmayan örnekler gerekçeleriyle birlikte Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3

Davranışın Anlaşılır Bir Şekilde Yazılmasına İlişkin Örnekler

Örnek	Gereke
Serhat, farklı sınıf etkinlikleri sırasında “bu hangi şekil?” diye sorulduğunda doğru bir şekilde <i>şekli söyler</i> . Öğrenci bu davranışı üç okul gününde dört şekli (kare, dikdörtgen, üçgen ve daire) etiketlediğinde tamamlar.	Bu örnekte, öğretimsel amaç bağlamında öğrenciden beklenen davranış ailelerde dahil olmak üzere öğrenci ile çalışan tüm yetişkinlerin anlayabileceği şekilde teknik ifadelerden arındırılmış bir biçimde yazılmıştır. Bu nedenle, öğretimsel amacın anlaşılır bir şekilde <i>yazıldığı</i> söylenebilir.
Emre, farklı sınıf etkinlikleri ve rutinleri bağlamında küçük ve büyük motor becerilerini kullanması gereken etkinlikler sırasında <i>bilateral hareketler</i> kullanarak etkinliklere katılır.	Bu örnekte, öğretimsel amaç bağlamında öğrenciden beklenen davranış ailelerde dahil olmak üzere öğrenci ile çalışan yetişkinlerin birçoğunun anlayabileceği şekilde teknik ifadelerden arındırılmış bir biçimde yazılmamıştır. Bu nedenle, öğretimsel amacın anlaşılır bir şekilde <i>yazılmadığı</i> söylenebilir.

Öğretimsel amaçta belirtilen davranış ifadesinin uygunluğu başlığı altında ele alınması gereken bir diğer konu, öğretimsel amaç bağlamında öğrencinin sergilemesi beklenen davranış ya da beceriye ilişkin örneklerin sunulmasıdır. Öğrenciden beklenen davranışın nasıl sergilenmesi gerektiğini gösteren örneklerin belirtilmesi, öğretmenin ve diğer kişilerin çocuğa hangi davranışın kazandırılacağı ile ilgili bilgilendirilmesi açısından oldukça önemlidir (Leach, 2010; McLaughlin vd., 2017; Rakap, 2017a). Öğretimsel amaç ifadesi bağlamında, birden fazla davranış örneğinin belirtilmesi önerilmektedir. Öğretimsel amacın anlaşılır bir şekilde örnekleriyle yazılmasına ilişkin uygun ve uygun olmayan örnekler gerekçeleriyle birlikte Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4

Öğretimsel Amacın Anlaşılır Bir Şekilde Örnekleriyle Yazılmasına İlişkin Örnekler

Örnek	Gereke
Derya, küçük ya da büyük grup etkinlikleri sırasında isteklerini dile getirmek amacıyla (örn., <i>topu ver, su istiyorum, boya lütfen, arabayı istiyorum</i>) 1-2 kelimelik cümleler kurar. Derya, bu davranışı model sunulmaksızın üç okul gününde en az beş kez 1-2 kelimelik cümleler kurduğunda kazanır.	Bu örnekte, öğretimsel amaç kapsamında öğrencinin beceriyi nasıl sergileyeceğinin farklı örnekleri parantez içinde belirtilmiştir. Bu nedenle, öğretimsel amacın sergilenmesi beklenen davranış örneklerini içerecek şekilde <i>yazıldığı</i> söylenebilir.
Demir, üç okul gününde günde, farklı etkinlikler sırasında, yetişkin yardımı olmaksızın farklı nesnelere ve sınıf araç-gereçlerini iki eli ile amacına uygun olarak kullanır.	Bu örnekte, öğretimsel amaç kapsamında öğrencinin beceriyi nasıl sergileyeceğinin farklı örnekleri sunulmamıştır. Bu nedenle, öğretimsel amacın sergilenmesi beklenen davranış örneklerini içerecek şekilde <i>yazılmadığı</i> söylenebilir.

Davranışın ve Nasıl Sergileneceğinin Açıkça Belirtilmesi

Öğretimsel amaç bağlamında, öğrencinin yapması gereken eylemin, sergilemesi gereken davranışın açık bir şekilde yazılması gerekmektedir (Alberto vd., 2022; Hunt, Goetz ve Anderson, 1986). *Kavrar, katılır, bilir, aktarır, oluşturur, ilişki kurar, tamır, öğrenir, yapabilir, olur ve düşünür* gibi ifadeler öğrencinin yapması gereken eylemi açık bir şekilde belirtmeyen belirsiz ifadelerdir. Bu

gibi ifadelerin kullanımı bir davranışın oluşup oluşmadığı konusunda karmaşıklığa yol açar. Bu nedenle bu tür belirsiz ifadelerin yerine *gösterir, söyler, getirir, takar, sayar, işaret eder, elini kaldırır ve çizer* gibi öğrencinin yapması gereken eylemi açık bir şekilde tanımlayan gözlenebilir ifadeler kullanılmalıdır (Giangreco, Dennis, Edelman ve Cloninger, 1994; Leach, 2010; McLaughlin vd., 2017; Notari Syverson ve Schuster, 1995). Öğrencinin yapması gereken eylemi açık bir şekilde belirten ifadeler davranış değişikliği sürecinde yer alan herkesin ortak bir tanımda hemfikir olmasını sağlar. Ayrıca öğretimsel amaçlar, öğrencinin yapmaması gereken eylemleri değil (yüksek sesle konuşmaz) yapması gereken eylemleri (alçak sesle konuşur) ifade etmelidir (Hedin ve DeSpain, 2018; Rakap, 2017a). Olumsuz ifadeler öğrencinin yapması gereken eylemi tam olarak ortaya koymayan betimlemelerdir. Öğretimsel amacın anlaşılır olması, öğrencinin kendisinden beklenen davranışın ne olduğunu anlamasını kolaylaştırdığı gibi bu davranışı sergileyebilmesi için onu yönlendirir. Diğer bir deyişle öğrencinin sergilemesi gereken davranış için ona ipucu oluşturur (The IRIS Center, 2019; Winterman ve Rosas, 2014). Öğretimsel amaç bağlamında davranışın açıkça belirtilmesine ilişkin uygun ve uygun olmayan örnekler gerekçeleriyle birlikte Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5

Öğretimsel Amaçta Davranışın Açıkça Belirtilmesine İlişkin Örnekler

Örnek	Gerekeç
Ahmet, serbest oyun etkinliği sırasında “bunun rengi ne?” diye sorulduğunda belirtilen <i>rengin adını</i> doğru bir şekilde <i>söyler</i> . Öğrenci, bu davranışı üç gün üç ana rengi (sarı, kırmızı ve mavi) etiketlediğinde tamamlar.	Bu örnekte, “rengin adını söyleme” öğrencinin sergilemesi gereken davranışı belirtmektedir. Bu nedenle, öğretimsel amacın öğrencinin yapması gereken davranışı açık ve anlaşılır bir dille ifade edecek şekilde <i>yazıldığı</i> söylenebilir.
Ayça, üç okul gününde akranları ile serbest oyun etkinliklerine <i>katılır</i> .	Bu örnekte, katılır ifadesi öğrencinin yapacağı eylemi tam olarak tanımlamayan belirsiz bir ifadedir. Bu nedenle, öğretimsel amacın öğrencinin yapması gereken davranışı açık ve anlaşılır bir dille ifade edecek şekilde <i>yazılmadığı</i> söylenebilir.

Öğretimsel amaçta belirtilen davranış ifadesinin uygunluğu ilkesi kapsamında ele alınması gereken diğer bir konu, öğrencinin davranışı nasıl sergileyeceğinin belirtilmesidir. Sergilenecek davranışın kapsamı davranışın türüne, öğrencinin performans düzeyine, bireysel özelliklerine, öğretmenlerin beklentilerine ve ortamdaki koşullara göre farklılık gösterebilir (McLaughlin vd., 2017; Notari-Syverson ve Schuster, 1995; Ruble, McGrew, Dalrymple ve Jung, 2010). Örneğin ifade edici dili olmayan bir öğrencinin şekilleri, sayıları ya da renkleri etiketlemesi, parmağıyla istenilen özellikteki nesneyi işaret etmesi ya da istenen şekil, sayı ya da renkteki nesneyi vermesi anlamına gelirken; ifade edici dili olan bir öğrenci için gösterilen nesnenin özelliğini (şekil, sayı ya da renk) sözel olarak söylemesi anlamına gelebilir. Öğretimsel amaç bağlamında davranışın nasıl sergileneceğinin açıkça belirtilmesine ilişkin uygun ve uygun olmayan örnekler gerekçeleriyle birlikte Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6

Öğretimsel Amaçta Davranışın Nasıl Sergileneceğine İlişkin Örnekler

Örnek	Gerekeç
Beşir, büyük grup etkinlikleri sırasında “bu hangi şekil?” diye sorulduğunda doğru bir şekilde <i>şekli söyler</i> . Öğrenci bu davranışı üç okul gününde dört şekli (kare, dikdörtgen, üçgen ve daire) etiketlediğinde tamamlar.	Bu örnekte, öğrencinin davranışı nasıl sergileyeceği açıkça belirtilmiştir. Öğrenci “şeklin ismini söyler” ifadesinde “söyler” kelimesi sözlü tepkide bulunmayı gerektirir. Bu nedenle, öğretimsel amacın öğrencinin davranışı nasıl sergileyeceğini belirtir şekilde <i>yazıldığı</i> söylenebilir.
Berrak, küçük boyuttaki nesnelere kaldırmak için <i>her iki elini kullanır</i> .	Bu örnekte, “her iki elini kullanır” ifadesi öğrencinin öğretimsel amaç bağlamında yer alan davranışı nasıl sergilemesi gerektiğini belirtmektedir. Bu nedenle, öğretimsel amacın öğrencinin davranışı nasıl

sergileyeceğini belirtir şekilde yazıldığı söylenebilir.

Cemil, yetişkin tarafından yardım sunulmadan isteklerini uygun bir şekilde dile getirir.

Bu örnekte, “uygun” ifadesi öğrencinin davranışı nasıl sergilemesi gerektiğini belirtmeyen farklı kişiler tarafından farklı anlamlar yüklenebilecek belirsiz bir ifadedir. Bu nedenle, öğretimsel amacın öğrencinin davranışı nasıl sergileyeceğini belirtir şekilde yazılmadığı söylenebilir.

Canan, farklı sınıf ve okul etkinlikleri sırasında sözel ipucu ile sunulan fırsatların %80’inde yazılı olarak sunulan ismini bulur.

Bu örnekte, öğrencinin “ismini bulma” eylemini nasıl sergilemesi gerektiği yani ismini sınıf etkinlikleri bağlamında nasıl bulacağı açıkça belirtilmemiştir. Bu nedenle, öğretimsel amacın öğrencinin davranışı nasıl sergileyeceğini belirtir şekilde yazılmadığı söylenebilir.

Kullanılan Araç-Gereç, Etkinlik ve Becerilerin Gelişimsel Uygunluğu

Özel gereksinimli öğrencilerin yaşadıkları çevreye uyum sağlayabilmeleri ve buldukları tüm ortamlarda toplumsal normları karşılayan davranışları kazanmaları, ancak yaşlarına uygun işlevsel ve yüksek kaliteli öğretimsel amaçların belirlenmesi ve bu davranışların gelişimsel olarak uygun araç-gereç ve etkinlikler yoluyla kazandırılmasıyla mümkündür (Jung, 2007; Leach, 2010; Özyürek, 2010; Webber ve Scheuermann, 2008). Öğrencinin yaşına ve gelişimsel özelliklerine uygun olmayan öğretimsel amaçlar, öğrencilerin buldukları sosyal çevrelerde kabul edilmelerini sınırlandırabilir. Bu nedenle öğretimsel amaçlar belirlenirken bireyin yaşı, gelişimsel özellikleri ile yeterlilikleri dikkate alınmalı (Alberto vd., 2022; Cooper vd. 2020; Notari, 1988) ve tüm bu değişkenler temelinde öğretim araç-gereçleri ve etkinlikleri seçilmelidir. Kullanılan araç-gereç, etkinlik ve becerilerin gelişimsel uygunluğu ilkesi altında (a) davranış kapsamında belirtilen becerinin uygunluğu ve (b) davranışın öğretiminde kullanılan araç-gereç ve etkinliklerin uygunluğu olmak üzere iki boyut bulunmaktadır.

Davranış Kapsamında Belirtilen Becerinin Uygunluğu

Gelişimsel uygunluk bağlamında ele alınması gereken ilk boyut, öğretimsel amaçta belirlenen becerinin öğrencinin gelişimsel yaşına, gereksinimlerine ve ilgilerine uygun olmasıdır (Hunt vd., 1986; McLaughlin vd., 2017; Notari Syverson ve Shuster, 1995). Öğrencinin hedeflenen beceriyi yapabilmesi için gerekli olan ön koşul becerilere sahip olmaması durumunda yaşına uygun beceriyi kazanması için gerekli olan önkoşul beceriler öğretimsel amaç olarak belirlenmelidir. Örneğin, 9 yaşında ilkokula giden bir öğrencinin tek basamaklı sayılarla ve çok basamaklı sayılarla akıcı bir şekilde toplama yapması gerekirken, öğrenci toplamanın önkoşulu olan ve okulöncesi dönemde kazanılan nesne sayma ve ritmik sayma becerilerine sahip değilse yaşına uygun olmamasına rağmen bu beceri öğretimsel amaç olarak ele alınabilir. Davranış kapsamında belirtilen becerinin öğrencinin gelişimsel yaşına, gereksinimlerine ve ilgilerine uygun olmasına ilişkin uygun ve uygun olmayan örnekler gerekçeleriyle birlikte Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7

Davranış Kapsamında Belirtilen Becerinin Gelişimsel Olarak Uygunluğuna İlişkin Örnekler

Örnek	Gereççe
Gamze, farklı sınıf ve okul etkinlikleri sırasında, sözel ipucu olmaksızın, kendine sunulan fırsatların %80’inde isteklerini 2-3 kelimelik cümleler kullanarak dile getirir.	Bu örnekte, isteklerini 2-3 kelimelik cümleler kullanarak dile getirme okulöncesi ve ilkokul yaş grubundaki çocuklar için gelişimsel olarak uygun bir davranıştır. Bu nedenle, öğretimsel amaç bağlamında öğretilmesi planlanan becerinin öğrencinin gelişimsel özelliklerine ve yaşına uygun şekilde yazıldığı söylenebilir.
Göktaş, okulöncesi sınıfında yer alan serbest oyun etkinlikleri sırasında iki basamaklı bir sayı ile bir	Bu örnekte, iki basamaklı sayılar ile bir basamaklı sayıların toplanması okulöncesi yaş grubundaki bir

basamaklı bir sayısı elde gerektirmeyecek şekilde toplar.

öğrenci için gelişimsel olarak uygun olmayan bir hedefdir. Bu nedenle, öğretimsel amaç bağlamında öğretilmesi planlanan becerinin öğrencinin gelişimsel özelliklerine ve yaşına uygun şekilde yazılmadığı söylenebilir.

Davranışın Öğretiminde Kullanılan Araç-Gereç ve Etkinliklerin Uygunluğu

Öğretimsel amaç kapsamında öğrenciye kazandırılması planlanan beceri ya da davranışın öğretiminde kullanılması planlanan sınıf araç-gereçlerinin ve etkinliklerinin öğrencinin yaşına ve gelişimsel özelliklerine uygun olması kritik bir öneme sahiptir (Hunt vd., 1986; Notari, 1988; Twachtman Cullen ve Twachtman Bassett, 2011). Öğrencinin gelişimsel özelliklerine ve yaşına uygun araç-gereç ve etkinlikler, onun sınıf etkinlikleri ve rutinlerine bağımsız ve aktif bir şekilde katılımını destekler (Bailey ve Weingarten, 2019). Gelişimsel olarak uygun olan araç-gereçler, öğrencinin özel gereksiniminden kaynaklanan sınırlılıklarını desteklemek amacıyla kullanılacak yardımcı teknoloji araçlarını (büyüteç gibi) içerebilir (McLaughlin vd., 2017). Davranışın öğretiminde kullanılan araç-gereç ve etkinliklerin uygun olmasına ilişkin uygun ve uygun olmayan örnekler gerekçeleriyle birlikte Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8

Davranışın Öğretiminde Kullanılan Araç-Gereç ve Etkinliklerin Uygunluğuna İlişkin Örnekler

Örnek	Gereççe
Fatma, üç okul günü boyunca, yetişkin desteği olmaksızın, bağımsız bir şekilde, sınıf ve okul içerisinde farklı alanlarda gerçekleştirilen etkinliklere tekerlekli sandalyesini sürerek katılır.	Bu örnekte, tekerlekli sandalye, öğrencinin özel gereksiniminden dolayı kullanması gereken yardımcı bir teknolojidir. Tekerlekli sandalye, öğrencinin sınıf ve okul etkinliklerini aktif ve bağımsız katılımını destekleyen gelişimsel özelliklerine uygun bir araç-gereçtir. Bu nedenle, öğretimsel amacın öğrencinin gelişimsel özelliklerine ve yaşına uygun sınıf araç-gereçlerinin ve etkinliklerinin kullanımını destekler şekilde yazıldığı söylenebilir.
Faruk, serbest oyun etkinlikleri sırasında, seçtiği oyun alanında, etkinlik süresi bitene kadar farklı oyuncaklarla oynayarak (örn., <i>arabalarla oynama, yapboz yapma, Legolar ile oynama, boyama yapma, kitap okuma, resim çizme</i> vb.) kalır.	Bu örnekte, belirtilen araba, yapboz, Lego, boya, kitap, resim gibi araç-gereçler öğrencinin akranları tarafından da kullanılan yaşına ve gelişimine uygun materyallerdir. Bu nedenle, öğretimsel amacın öğrencinin gelişimsel özelliklerine ve yaşına uygun sınıf araç-gereçlerinin ve etkinliklerinin kullanımını destekler şekilde yazıldığı söylenebilir.
Ferhat, farklı ilkökul sınıf etkinlikleri sırasında, etkinliğe odaklanmasını sağlamak amacıyla kendisine verilen dış halkasını üç okul günü boyunca en fazla beş dakika süreyle kullanır.	Bu örnekte, her ne kadar öğrencinin etkinliğe odaklanmasını sağlamak amacıyla kullanılıyor olsa da dış halkası ilkökul öğrencilerinin gelişimsel özelliklerine ve ilgilerine uygun bir araç-gereç değildir. Bu nedenle, öğretimsel amacın öğrencinin gelişimsel özelliklerine ve yaşına uygun sınıf araç-gereçlerinin ve etkinliklerinin kullanımını destekler şekilde yazılmadığı söylenebilir.

Öğretimsel Amaçta Belirtilen Davranışın İşlevselliği

Yetersizlikten etkilenmiş öğrencilere okullarda sınırlı bir zamanda sınırlı sayıda beceri öğretilmektedir. Bu nedenle öğrencilere günlük yaşamında her gün kullanacakları, ileri düzeydeki becerileri öğrenmelerini kolaylaştıracak ve günlük yaşam etkinliklerine anlamlı katılımlarını artıracak işlevsel becerilerin öğretilmesi oldukça önemlidir (Burton, 2017; Notari Syverson ve Schuster, 1995; Özyürek, 2010). Ayrıca, öğretimi hedeflenen davranışın, öğrencinin yaşadığı ortamlarda daha fazla pekiştirilmesine, olası bir ceza ile karşı karşıya kalmasını engellemesine ve hem kendisinin hem de etrafındaki kişilerin yaşam kalitesini artırmasına katkı sağlaması gerekir (Cooper vd., 2020;

McWilliam, 2009). İşlevsel davranış, öğrencinin bağımsızlığına katkı sağlayan ve bireyin doğal ortamlarda başarılı yaşantılarının artmasına neden olan davranışlardır (Brown, Branston, Hamre-Nietupski, Pumpian, Certo ve Gruenewald, 1979; McWilliam, 2009). Öğretimsel amaçta belirtilen davranışın işlevselliği ilkesi bağlamında, (a) davranışın bağımsızlığı ve sosyal etkileşimi desteklemesi ve (b) davranışın öğretim programına erişimi desteklemesi olmak üzere iki boyut bulunmaktadır.

Davranışın Bağımsızlığı ve Sosyal Etkileşimi Desteklemesi

Öğretimsel amaç kapsamında öğrenciye kazandırılması planlanan beceri ya da davranışın, öğrencinin günlük olarak gerçekleştirilen sınıf, okul, ev ve toplum etkinliklerine bağımsız ve aktif bir şekilde katılımını destekleyen işlevsel beceri ya da davranışlar olması beklenmektedir (Bateman ve Herr, 2019; Hunt vd., 1986; McLaughlin vd., 2017; Webber ve Scheuermann, 2008). Dahası, öğretimsel amaç kapsamında ele alınan davranışın öğrencinin yetişkinlerle ve diğer akranları ile sosyal etkileşim kurmasını destekler nitelikte olması gerekmektedir (Grisham Brown ve Hemmter, 1998; Notari-Syverson ve Schuster, 1995). Davranışın bağımsızlığı ve sosyal etkileşimi desteklemesine ilişkin uygun ve uygun olmayan örnekler gerekçeleriyle birlikte Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9

Davranışın Bağımsızlığı ve Sosyal Etkileşimi Desteklemesine İlişkin Örnekler

Örnek	Gereke
Işık, kaşık ile <i>dökmeden yemek</i> için baskın elini kullanır. Işık, bu beceriyi yetişkin yardımı olmadan üç okul gününde yemeği çok az dökerek ya da hiç dökmeden yaptığında öğrenmiş kabul edilir.	Bu örnekte, öğrencinin “kaşık ile dökmeden yemek yemesi” günlük yaşam içerisinde bağımsızlık kazanması ve öğünlere aktif katılması için önemli bir beceridir. Bu nedenle, öğretilmesi planlanan becerinin öğrencinin günlük yaşam içerisinde bağımsızlığını destekler nitelikte <i>yazıldığı</i> söylenebilir.
Kemal, farklı sınıf etkinlikleri sırasında (örn., okula geliste, öğünler sırasında, küçük ya da büyük grup etkinliklerinde, okuldan ayrılırken), bağımsız bir şekilde, yetişkinlere ya da akranlarına isteklerini ya da ihtiyaçlarını dile getirmek için 2-3 kelimedenden oluşan cümleler kurar.	Bu örnekte, öğretimsel amaç kapsamında öğretilmesi planlanan beceri, öğrencinin sosyal çevresi ile (yetişkin ve akranları ile) etkileşim kurmasını özendirilmektedir. Bu nedenle, öğretimsel amacın öğrencinin yetişkinlerle ve akranlarla etkileşimini destekler nitelikte <i>yazıldığı</i> söylenebilir.
Jale, serbest oyun etkinlikleri sırasında boncukları ipe dizerek oyun etkinliğine aktif katılım gösterir.	Bu örnekte, boncukları ipe dizmek öğrencinin etkinliklere katılım bağlamında bağımsızlık kazanması için önemli bir beceri olmadığı gibi akran ya da yetişkinlerle etkileşimi de özendirilmemektedir. Bu nedenle, öğretimsel amacın öğrencinin günlük yaşam içerisinde bağımsızlığını veya öğrencinin yetişkinlerle ya da akranlarla etkileşimini destekler nitelikte <i>yazılmadığı</i> söylenebilir.

Davranışın Öğretim Programına Erişimi Desteklemesi

Öğretimsel amaç kapsamında belirlenen becerinin ya da davranışın öğrencinin öğrenim gördüğü sınıf düzeyinde takip edilen genel eğitim müfredat bağlamında yer alan amaç ve hedefler ile veya öğrenci için geliştirilmiş bireyselleştirilmiş eğitim programında yer alan amaç ve hedefler ile ilişkili olması gerekmektedir (Bateman ve Herr, 2019; Brown vd., 1979; Goodman ve bon, 1993; McLaughlin vd., 2017; Rakap, 2017a). Öğretimsel amaç kapsamında öğretilmesi planlanan beceri ile öğrencinin kendisi için bireysel olarak geliştirilmiş ya da yaşına uygun müfredat bağlamındaki kazanımları edinmesi ve öğretim programı bağlamında bağımsızlık kazanması amaçlanmalıdır (McWilliam, 2009; Rakap, 2017a; Tymitz Wolf, 1982). Davranışın öğretim programına erişimi desteklemesine ilişkin uygun ve uygun olmayan örnekler gerekçeleriyle birlikte Tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 10

Davranışın Öğretim Programına Erişimi Desteklemesine İlişkin Örnekler

Örnek	Gereke
Hande, farklı sınıf etkinlikleri ve rutinleri sırasında, kendine sorulduğunda, bağımsız bir şekilde, 1'den 10'a kadar olan sayıları tanımlar.	Bu örnekte, öğrencinin 1'den 10'a kadar olan sayıları isimlendirmesi okulöncesi programında bilişsel alan kapsamında yer alan bir beceridir. Bu nedenle, öğretimsel amacın öğrencinin eğitim programına erişimini destekler nitelikte <i>yazıldığı</i> söylenebilir.
Halis, okulöncesi sınıflarında yer alan serbest oyun ya da küçük grup etkinlikleri sırasında, model olmaksızın, ismini, soy ismini ve adresini kurallara uygun bir şekilde yazar.	Bu örnekte, belirtilen ismini, soy ismini ve adresini kurallara uygun yazma becerisi okulöncesi müfredatında yer alan bir amaç ile ilişkili değildir. Bu nedenle, öğretimsel amacın öğrencinin eğitim programına erişimini destekler nitelikte <i>yazılmadığı</i> söylenebilir.

Öğretimsel Amaçta Belirtilen Davranışın Genellenabilirliği

Genelleme, öğrencinin bir davranışı, öğrendiği koşullardan farklı koşullar altında da sergilemesidir. Diğer bir deyişle, öğrencinin öğrenme ortamında verdiği tepkiyi farklı materyaller, ortamlar, yönergeler ve bireylerin varlığında da sergilemesi anlamına gelmektedir (Bateman ve Herr, 2019; Notari Syverson ve Schuster, 1995; Thornton, 2005). Genellenmiş tepki, öğretim sonlandırıldıktan sonra bağlamına uygun durumlarda oluşmaya devam eden tepkidir (Alberto vd., 2022; Pierangelo ve Giuliani, 2007). Öğretimsel amaçta belirtilen davranışın genellenabilirliği ilkesi bağlamında, (a) davranışın farklı ortam, araç-gereç ya da kişilerle kullanılabilmesi ve (b) davranışın doğal ortamlarda öğretime olanak sunması olmak üzere iki boyut bulunmaktadır.

Davranışın Farklı Ortam, Araç-Gereç ya da Kişilerle Kullanılabilmesi

Bir davranışın ya da bilginin farklı bağlamlarda kullanılabilir olması öğrenmenin kalıcı bir şekilde gerçekleştiğinin bir göstergesi olup öğrenmenin çok önemli bir aşaması olarak kabul edilmektedir. Birey öğrendiklerini öğrendiği koşullardan farklı koşullarda da sergilediğinde, yaşadığı çevrede bağımsız işlevde bulunma ve doğal olarak pekiştirilme olasılığı artar. Bir tepki doğal olarak pekiştirildiğinde tepkinin kalıcılığı artar ve bu durum öğrencinin çevresi ile daha fazla olumlu etkileşim kurmasına hizmet edecektir (Bateman ve Herr, 2019; Kahng, Ingvarsson, Quigg, Seckinger ve Teichman, 2011; McWilliam, 2009; Özyürek, 2010). Davranışın farklı ortam, araç-gereç ya da kişilerle kullanılabilmesi ilişkin uygun ve uygun olmayan örnekler gerekçeleriyle birlikte Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11

Davranışın Farklı Ortam, Araç-Gereç ya da Kişilerle Kullanılabilmesine İlişkin Örnekler

Örnek	Gereke
Lale, serbest oyun, küçük grup ya da dışarıda oyun etkinlikleri sırasında, yetişkin yardımı olmaksızın günde en az iki kere, farklı araç-gereçler (örn., Legolar, tahta bloklar, plastik bloklar, kalemler) kullanarak oyun amaçlı yapılar inşa eder.	Bu örnekte, öğrenci yapı inşa etmek için erişilebilir olan Legolar, tahta bloklar, plastik bloklar, kalemler gibi araç-gereçlerden istediğini kullanabilir. Ayrıca, öğretimsel amaç, becerinin serbest oyun, küçük grup ya da dışarıda oyun etkinlikleri gibi farklı etkinlikler sırasında sergilenmesine de olanak tanımaktadır. Bu nedenle, öğretimsel amacın öğrencinin ilgili beceriyi genellemesini destekler nitelikte <i>yazıldığı</i> söylenebilir.
Leman, serbest oyun etkinlikleri sırasında, yetişkin desteği olmaksızın, Lego parçalarını kullanarak kale inşa eder.	Bu örnekte, öğrenci belirtilen etkinlik sırasında kale inşa etmek ve Lego kullanmak zorundadır. Becerinin gerçekleştirilmesi bağlamında tek tip bir materyalin ve etkinliğin kullanımının belirtilmesi

genellenebilirliği sınırlamaktadır. Bu nedenle, öğretimsel amacın öğrencinin ilgili beceriyi genellemesini destekler nitelikte *yazılmadığı* söylenebilir.

Davranışın Doğal Ortamlarda Öğretime Olanak Sunması

Gelişimsel yetersizlikten etkilenmiş öğrencilerin eğitim ortamlarının ayrıştırılmış eğitim ortamlarından birlikte eğitim ortamlarına (kaynaştırma, bütünleştirme ya da kapsayıcı eğitim ortamları) doğru yönelim göstermesiyle birlikte, bu çocukların gelişimsel ihtiyaçlarının doğal ortamlarda desteklenmesi bir gereklilik olarak karşımıza çıkmıştır (Rakap, 2017a). Davranışların doğal ortam ve bağlamlarda edinimi kalıcılığı desteklediği gibi yeni öğrenilen davranışların başka koşullara genellenmesini de kolaylaştırmaktadır (Rakap, 2017b). Bu nedenle, öğretimsel amaç kapsamında öğrenciye öğretilmesi planlanan becerinin farklı günlük etkinlik, rutin ve geçişler bağlamında kazandırılabilir ve kullanılabilir bir beceri olması oldukça önemlidir. Davranışın doğal ortam ve bağlamlarda öğretime olanak sunmasına ilişkin uygun ve uygun olmayan örnekler gerekçeleriyle birlikte Tablo 12’de sunulmuştur.

Tablo 12

Davranışın Doğal Ortamlarda Öğretime Olanak Sunmasına İlişkin Örnekler

Örnek	Gerekeçe
Şakir, küçük ya da büyük grup etkinlikleri, yemekte veya serbest oyun sırasında, günde en az 4 defa olmak üzere 3 gün üst üste bağımsız olarak 2-3 kelimelik cümleler kurarak yardım ister.	Bu örnekte, öğrencinin öğretimsel amaçta belirtilen davranışı küçük ya da büyük grup etkinlikleri, yemek veya serbest oyun gibi doğal bağlamlarda sergilemesi gerekmektedir. Bu nedenle, öğretimsel amacın davranışın doğal ortamlarda öğretimine olanak sunacak nitelikte <i>yazıldığı</i> söylenebilir.
Şenay, özel eğitim odasında, öğretmeni ile bire bir çalışırken, “ <i>bu ne?</i> ” diye sorulduğunda resimdeki nesnenin ismini söyler.	Bu örnekte, öğretimsel amaçta belirtilen davranışın özel eğitim odası gibi normal gelişim gösteren çocukların katılmadığı bir ortamda öğretilmesinin planlandığı görülmektedir. Bu nedenle, öğretimsel amacın davranışın doğal ortamlarda öğretimine olanak sunacak nitelikte <i>yazılmadığı</i> söylenebilir.

Öğretimsel Amaçta Belirtilen Davranışın Ölçülebilirliği

Belirli bir davranışı gerçekleştirme bağlamında öğrencinin performans düzeyi ancak öğretmen davranışı görüp işitebildiğinde en iyi şekilde belirlenebilir. Bir öğretimsel amaçta bu doğruluğa ulaşmak için davranışsal tepkinin gözlenebilir, ölçülebilir ve tekrarlanabilir şekilde ifade edilmesi gerekir (Alberto vd., 2022; McWilliam, 2009; Notari Syverson ve Schuster, 1995; More ve Hart Barnett, 2014). Bir öğretimsel amaçta davranışın ölçülebilirliğini gösteren ifadeler, davranışın hangi koşul ya da durum altında gerçekleştiği, davranışın gerçekleşme süresi ve sıklığı ile davranışın doğruluğunu belirten ifadelerdir (Cooper vd., 2020; Leach, 2010; Rakap, 2017a; Vuran ve Ünlü, 2017; Webber ve Scheuermann, 2008). Öğretimsel amacın ölçülebilir olması, öğretimsel amaca ilişkin herkesin aynı şekilde veri toplamasına, ekipte yer alan diğer kişilerin bilgilendirilmesine ve öğretmen ortamda olmadığında kalınan yerden öğretime devam edilebilmesine katkı sağlar (Alberto vd., 2022; Şirin, 2014). Öğretimsel amaçta belirtilen davranışın ölçülebilirliği ilkesi bağlamında, (a) davranışın gözlenebilir olması ve (b) davranış ifadesinin koşul ve kriter içermesi olmak üzere iki boyut bulunmaktadır.

Davranışın Gözlenebilir Olması

Öğretimsel amaç kapsamında hedeflenen becerinin görülebilir, işitebilir ve ölçülebilir şekilde belirtilmesi oldukça önemlidir (Ecta Center, 2020; Leach, 2010; McWilliam, 2009; Notari Syverson ve Schuster, 1995; Odluyurt, 2021). Beceriler farklı gözlemciler tarafından gözlemlendiğinde aynı

şekilde görülebilecek (ya da işitilebilecek) nitelikte biçimde açık yazılmalıdır. Davranışın gözlenebilir olmasına ilişkin uygun ve uygun olmayan örnekler gerekçeleriyle birlikte Tablo 13'te sunulmuştur.

Tablo 13

Davranışın Gözlenebilir Olmasına İlişkin Örnekler

Örnek	Gerekeç
Meral, farklı sınıf etkinlikleri sırasında akranları ile iletişim kurmak için 1-2 kelimelik kısa cümleler kullanır.	Bu örnekte, öğretmen ya da diğer gözlem yapan kişiler öğrencinin kullandığı kelimeleri duyabilir ve sayabilir ve bu konuda hem fikir olabilirler. Bu nedenle, öğretimsel amacın gözlenebilirliği destekler nitelikte <i>yazıldığı</i> söylenebilir.
Mesut, küçük grup ya da serbest oyun etkinliklerine aktif katılımını %90 düzeyine çıkarır ve korur.	Bu örnekte, oyun etkinliklerine katılımda bulunma çocuğa bakım sağlayan farklı bireyler tarafından farklı şekilde yorumlanabilecek niteliktedir. Örneğin, bir gözlemci öğrencinin uzaktan akranlarını izlemesini aktif katılım olarak değerlendirirken, bir diğer gözlemci öğrencinin akranlarının oyununa katılmasını aktif katılım olarak değerlendirebilir. Bu nedenle, öğretimsel amacın gözlenebilirliği destekler nitelikte <i>yazılmadığı</i> söylenebilir.

Davranış İfadesinin Koşul ve Kriter İçermesi

Öğretimsel amaç kapsamında belirlenen becerinin ya da davranışın hangi koşullar altında gerçekleştirileceğinin ve öğrencinin öğretimsel amaçta belirtilen beceriyi kazanıp kazanmadığının nasıl değerlendirileceğinin açıkça belirtilmesi, öğrencinin öğretimsel amaçtaki beceriyi edinimi için oldukça önemlidir. Öğretimsel amaçta, koşul ifadesi öğrencinin davranışı hangi durumlarda ve ne zaman sergileyeceğinin belirtilmesini içermektedir. Öğretimsel amaçta kriter yüzde (%90 düzeyinde), oran (beş denemeden dördünde), sıklık (on defa), süre (üç dakika süreyle), doğruluk (yemeği dökmeden) ya da öğrencinin performansının türü ve düzeyi (bağımsız olana kadar ya da fiziksel destek sunulduğunda) belirtilerek ifade edilir (Alberto vd., 2022; McWilliam, 2009; Notari Syverson ve Schuster, 1995; Progress Center, 2021; Webber ve Scheuermann, 2008). Öğretimsel amaçta yer alan becerinin türüne ve nasıl tanımlandığına bağlı olarak bu kriter ifadelerinin birkaçı birden olabileceği gibi yalnızca bir tanesi de olabilir. Öğretilmesi düşünülen hayati öneme sahip davranışlar (örn., 112 gibi acil telefon numaralarının öğretimi) için ölçütün %100 olması gerekmektedir (Rakap, 2017). Davranışın ifadesinin koşul ve kriter içermesine ilişkin uygun ve uygun olmayan örnekler gerekçeleriyle birlikte Tablo 14'te sunulmuştur.

Tablo 14

Davranışın İfadesinin Koşul ve Kriter İçermesine İlişkin Örnekler

Örnek	Gerekeç
Neşe, ara ya da ana öğün sırasında, <i>menüde yer alan yiyecek ve içecekler belirtildiğinde, yetişkin yardımı olmaksızın</i> , yemek istediği yiyeceği belirtmek amacıyla 1-2 kelimelik cümleler kurar.	Bu örnekte, “menüde yer alan yiyecek ve içecekler belirtildiğinde yetişkin yardımı olmaksızın” ifadeleri becerinin hangi koşullar altında ve ne zaman ortaya çıkacağını belirtmektedir. Bu nedenle, öğretimsel amacın uygun koşul ifadesine yer verir nitelikte <i>yazıldığı</i> söylenebilir.
Osman, <i>beş denemeden dördünde</i> bir şeklin ismini söyleyerek doğru bir şekilde dört şekli etiketler.	Bu örnekte, “doğru bir şekilde” ifadesi öğrencinin performansının doğruluğunu ve “beş denemeden dördünde” ifadesi ise becerinin ne sıklıkta sergileneceğini belirtir. Bu nedenle, öğretimsel amacın uygun koşul ve kriter ifadesine yer verir nitelikte <i>yazıldığı</i> söylenebilir.
Naci, 3-5 kelimelik cümleler kurarak akranları ile iletişim kurar.	Bu örnekte, öğrencinin beceriyi nerede, ne zaman, hangi yardım düzeyinde yapacağı koşullarından

herhangi biri belirtilmemiştir. Bu nedenle, öğretimsel amacın uygun koşul ve kriter ifadesine yer verir nitelikte yazılmadığı söylenebilir.

Olca, kaşık ile yemek yemek için baskın elini kullanır.

Bu örnekte, öğrencinin beceriyi nerede, ne zaman, hangi yardım düzeyinde yapacağı koşullarından herhangi biri belirtilmemiştir. Bu nedenle, öğretimsel amacın uygun koşul ve kriter ifadesine yer verir nitelikte olmadığı söylenebilir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Özel gereksinimli öğrencilerin yaşam kalitesinin iyileştirilmesinde ve gerekli davranış değişikliklerinin gerçekleştirilmesinde öğretimsel amaçların belirlenmesi ve sistematik ölçümü, önemli bir referans noktası olup aynı zamanda bireye yapılan müdahalelerin temelini oluşturmaktadır. Öğretimsel amaç öğrenci, ailesi ve toplum açısından sosyal önemi olan ve kazandırılması hedeflenen davranıştır. Öğrenciye yeni bir davranış kazandırmanın evrensel olarak kabul edilen ilk adımı, işlevsel olan öğretimsel amaçları belirlemektir (Bateman ve Herr, 2019). Öğretimsel amaçların açık, anlaşılır yazılmış ve tanımlanmış olması, müdahale programlarının uygun ortamlarda uygun materyaller kullanılarak öğrencinin bağımsızlık ve etkileşim becerilerini kazanmalarını desteklemek ve genel eğitim programına erişimlerini sağlayarak öğrendikleri becerileri genellemelerine olanak sağlamak için bir referans noktası oluşturmaktadır. Öğretimsel amaçların bu çalışmada ele alınan ilkeleri karşılayacak biçimde geliştirilmesi ve yazılması, öğretmenlere ve diğer uygulayıcılara neyi, ne zaman, nerede ve nasıl öğretecekleri konusunda rehberlik eder (Rakap, 2015). Dahası, nitelikli olarak geliştirilen ve yazılan öğretimsel amaçlar, öğrenciyle çalışan uygulamacıların iletişim kurmasını kolaylaştırmakta, öğretimsel amacın doğru anlaşılmasını ve öğrenciye sunulacak olan hizmetlerin sistematik bir şekilde sürdürülmesini desteklemekte (Cooper vd., 2020) ve çocuğa yapılan müdahalenin etkisinin doğru değerlendirilmesine fırsat verir (Alberto vd., 2022).

Özel ve genel eğitimde yüksek kaliteli öğretimsel amaçlar yazılmasına olan gereklilik alanyazında uzun yıllardır ele alınan ve vurgulanan bir konudur. Örneğin, Hawkins ve Dobes (1977) yaklaşık yarım asır önce öğretimsel amaç tanımlarının davranışın ve çevrenin gözlemlenebilir özelliklerine atıfta bulunarak yapılması gerektiğini, davranış tanımlarının diğer eğitimciler tarafından doğru şekilde yorumlanabilecek nitelikte açık olması gerektiğini ve bu tanımların davranışsal tepkinin bir örneğini diğer bir deyişle davranışın tanımına neyin dahil olacağını ve neyin hariç tutulacağını (sınırlarını) betimlemesi gerektiğini belirtmiştir. Araştırmacılar bu şekilde yazılacak davranış tanımlarının, öğrenci ile çalışma yürütecek kişileri, meydana gelmesi muhtemel tüm durumlarda yönlendirebilecek ve yorum yapılmasına olanak tanımayacak nitelikte olacağını vurgulamıştır. Ulusal ve uluslararası alanyazında, yüksek kaliteli ve nitelikli öğretimsel amaç geliştirilmesinin ve yazılmasının önemine yapılan vurguya rağmen, yapılan birçok araştırma bireyselleştirilmiş eğitim programları kapsamında geliştirilen uzun dönemli amaçları ile günlük öğretime yön veren kısa dönemli amaçların ve bu amaçlar bağlamında öğretilmesi hedeflenen davranışların birçok önemli bileşeni içermediğini ve kalitelerinin oldukça düşük olduğunu göstermektedir (Boavida vd., 2010; Rakap, 2015; Rakap vd., 2019). Bu bağlamda, çalışma kapsamında ele alınan ilkelerin nitelikli öğretimsel amaç geliştirmede öğretmenlere ve diğer uygulamacılara rehberlik etme potansiyeli oldukça yüksektir. Yüksek kaliteli olarak geliştirilen öğretimsel amaçlar temel alınarak tasarlanan müdahalelerin öğrenci çıktıları üzerinde daha olumlu etkilerinin olacağı düşünülmektedir.

Öğretmenlerin, gerektirdiği emek ve süreden dolayı, zaman zaman öğretimsel amaçların açık, anlaşılır ve ölçülebilir bir şekilde yazılması konusunda tereddüt yaşadıkları bilinmektedir. Araştırmalar, öğretmenlerin öğretimsel amaç yazma konusunda bazı sınırlılıklarının olduğu ve yüksek kaliteli öğretimsel amaç yazmak için gerekli kriterleri öğretimsel amaçlarına sınırlı düzeyde yansıttıklarını göstermektedir (Rakap vd., 2019). Bu nedenle öğretmen yetiştirme programlarında alan eğitimi dersleri kapsamında öğretimsel amaç yazma ile ilgili uygulama temelli destekler sağlanarak öğretmen adaylarının mezun olmadan pratik kazanmaları sağlanmalıdır. Bunun yansısı, öğretmenlerin bu konuya ilişkin mesleki gereksinimleri hizmetiçi eğitimler ile desteklenmelidir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmacılar çalışmaya eşit oranda katkı yapmışlardır.

Çıkar Çatışması

Araştırmada yazarlar arasında ya da diğer kişi/kurum/kuruluşlarla herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Alberto, P., Troutman, A. C. and Axe, J. (2022). Preparing behavioral objectives. In P. Alberto and Troutman (Ed.), *Applied behavior analysis for teachers*. Upper Saddle River, NJ: Pearson.
- American Institute for Research Progress Center. (2021). *The what and why of measurable annual goals*. Retrieved from <https://promotingprogress.org/training/what-why-measurable-annual-goals> in 01.03.2022
- Bailey, T. R. and Weingarten, Z. (2019). *Strategies for setting high-quality academic individualized education program goals*. OSEP, U.S. Department of Education. Retrieved from <https://intensiveintervention.org/resource/high-quality-academic-IEP-goals> in 28.02.2022
- Bateman, B. D. and Herr, C.M. (2019). *Writing measurable IEP goals and objectives*. WI: Attainment.
- Boavida, T., Aguiar, C., McWilliam, R. A. and Pimentel, J. S. (2010). Quality of individualized education program goals of preschoolers with disabilities. *Infants and Young Children*, 23(3), 233-243. doi:10.1097/IYC.0b013e3181e45925
- Brown, L., Branston, M, Hamre-Nietupski, S., Pumpian, I., Certo, N. and Gruenewald, L. (1979). A strategy for developing chronological age appropriate and functional curricular content for severely handicapped adolescents and young adults. *Journal of Special Education*, 13, 81-90. doi:10.1177/002246697901300113
- Burton, N. (2017). *Creating effective IEPs: A guide to developing, writing, and implementing plans for teachers*. USA: SAGE Publications.
- Cooper, J. O., Heron, T. E. and Heward, W. L. (2020). Selecting, defining, and measuring behavior. In O. J. Cooper, T. E. Heron and W. L. Heward (Ed.), *Applied behavior analysis*. NJ: Pearson.
- Ecta Center. (2020). *Developing high-quality, functional IFSP outcomes and IEP goals training package*. Retrieved from <https://ectacenter.org/knowledgepath/ifspoutcomes-iepgoals/ifspoutcomes-iepgoals.asp> in 28.02.2022
- Giangreco, M. F., Dennis, R. E., Edelman, S. W. and Cloninger, C. J. (1994). Dressing your IEPs for the general education climate analysis of IEP goals and objectives for students with multiple disabilities. *Remedial and Special Education*, 15(5), 288-296.
- Grisham-Brown, J. and Hemmeter, M. L. (1998). Writing IEP goals and objectives: Reflecting an activity-based approach to instruction for young children with disabilities. *Young Exceptional Children*, 1(3), 2-10. doi:10.1177/109625069800100301
- Goodman, J. F. and Bond, L. (1993). The individualized education program: A retrospective critique. *The Journal of Special Education*, 26(4),408-422. doi:10.1177/002246699302600405

- Hawkins, R. P. and Dobes, R. W. (1977). Behavioural definitions in applied behavior analysis: Explicit or implicit? In B. C. Etzel, J. M. LeBlanc and D. M. Baer (Ed.), *New developments in behavioral research: theory, methods, and applications* (pp. 1-22). London: Routledge.
- Hedin, L. and DeSpain, S. (2018). SMART or not? Writing specific, measurable IEP goals. *TEACHING Exceptional Children*, 51(2), 100-110. doi:10.1177/0040059918802587
- Hunt, P., Goetz, L. and Anderson, J. (1986). The quality of IEP objectives associated with placement on integrated versus segregated school sites. *Journal of the Association for Persons with Severe Handicaps*, 11(2), 125-130. doi:10.1177/154079698601100206
- Jung, L. A. (2007). Writing SMART objectives and strategies that fit the ROUTINE. *Teaching Exceptional Children*, 39(4), 54-58. doi:10.1177/004005990703900406
- Kahng, S., Ingvarsson, E. T., Quigg, A. M., Seckinger, K. E. and Teichman, H. M. (2011). Defining and measuring behavior. In W. W. Fisher, C. C. Piazza, and H. S. Roane (Ed.), *Handbook of applied behavior analysis* (pp. 113-131). New York, NY: Guilford Press.
- Leach, D. (2010). Goal setting. In D. Leach, *Bringing ABA into your inclusive classroom: A guide to improving outcomes for students with autism spectrum disorders*. Baltimore, MD: Brookes.
- Lignugaris/Kraft, B., Marchand-Martella, N. and Martella, R. C. (2001). Writing better goals and short-term objectives or benchmarks. *Teaching Exceptional Children*, 34(1), 52-59.
- Maag, J. W. (2018). *Behavior management: From theoretical implications to practical applications*. Boston, MA: Cengage Learning.
- McLaughlin, T. W., Snyder, P. A. and Algina, J. (2017). Using generalizability theory to examine the dependability of scores from the Learning Target Rating Scale. *Topics in Early Childhood Special Education*, 37(3), 164-175. doi:10.1177/0271121416669924
- McWilliam, R. A. (2009). *Goal Functionality Scale III*. Chattanooga, TN: Siskin Children's Institute.
- More, C. M. and Hart Barnett, J. E. (2014). Developing individualized IEP goals in the age of technology: Quality challenges and solutions. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth*, 58(2), 103-109. doi:10.1080/1045988X.2013.782533
- Morris, R. J. (1985). *Behavior modification with exceptional children: Principles and practices*. London: Scott, Foresman and Company.
- Notari, A. R. (1988). *The utility of a criterion-referenced instrument in the development of individualized education plan goals for infants and young children*. Doctoral dissertation, University of Oregon, Oregon.
- Notari-Syverson, A. R. and Shuster, S. L. (1995). Putting real-life skills into IEP/IFSPs for infants and young children. *Teaching Exceptional Children*, 27(2), 29-32. doi:10.1177/004005999502700207
- Odluyurt, S. (2021). Hedef davranış belirleme. A. Düzkanar (Ed.), *Uygulamalı davranış analizi içinde* (ss. 18-41). Nobel Akademik.
- Özyürek, M. (2010). *Bireyselleştirilmiş eğitim programını geliştirme ve temelleri*. Ankara: Kök Yayın.

- Pierangelo, R. and Giuliani, G. (2007). *Understanding, developing, and writing effective IEPs: A step-by-step guide for educators*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.
- Rakap, S. (2015). Quality of individualized education program goals and objectives for preschool children with disabilities. *European Journal of Special Needs Education*, 30(2), 173-186.
- Rakap, S. (2017a). Hedef davranış tanımlama ve davranışsal amaç yazma. D. Erbas and S. Yücesoy-Özkan (Ed.), *Uygulamalı davranış analizi* içinde (ss. 37-75). Ankara: Pegem Akademi.
- Rakap, S. (2017b). Okul öncesi dönemde kaynaştırma eğitimi uygulamalarının desteklenmesinde doğal öğretim yaklaşımları. *Özel Eğitim Dergisi*, 18(3), 471-492.
- Rakap, S., Kalkan, S. ve Balıkcı, Ş. (2020). Erken müdahale ve erken çocuklukta özel eğitim alanında Tavsiye Edilen Uygulamalara (TEdU) ilişkin Türk paydaşların bakış açılarının incelenmesi. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 4(3), 665-681.
- Rakap, S., Yücesoy Özkan, S. and Kalkan, S. (2019). How complete are individualized education programmes developed for students with disabilities served in inclusive classroom settings? *European Journal of Special Needs Education*, 34(5), 663-677.
- Ruble, L. A., McGrew, J., Dalrymple, N. and Jung, L. A. (2010). Examining the quality of IEPs for young children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 40(12), 1459-1470. doi:10.1007/s10803-010-1003-1
- Shea, T. M. and A. M. Bauer. (2012). *Behavior management: A practical approach for educators* (10th ed). Boston: Pearson.
- Şirin, N. (2014). Hedef davranış belirleme ve tanımlama. E. Tekin-İftar (Ed.), *Uygulamalı davranış analizi* içinde (ss. 41-98). Ankara: Vize Yayıncılık.
- The IRIS Center. (2019). *IEPs: Developing high-quality individualized education programs*. Retrieved from <https://iris.peabody.vanderbilt.edu/module/iep01/> in 27.02.2022
- Thornton, S. (2005). *Evaluating IEP goals: the importance of writing high quality goals for monitoring student progress*. Doctoral dissertation, University of California, USA.
- Twachtman-Cullen, D. and Twachtman-Bassett, J. (2011). *The IEP from A to Z: How to create meaningful and measurable goals and objectives*. San Francisco, CA: John Wiley and Sons.
- Tymitz-Wolf, B. (1982). Guidelines for assessing IEP goals and objectives. *Teaching Exceptional Children*, 14(5), 198-201.
- Vuran, S. ve Ünlü, E. (2017). Hedef davranışların belirlenmesi. S. Vuran (Ed.), *Uygulamalı davranış analizi* içinde (ss.33-55). Eğiten.
- Webber, J. and Scheuermann, B. (2008). Curriculum development. In J. Webber and B. Scheuermann, *Educating students with autism: A quick start manual*. Austin, TX: Pro-Ed.
- Winterman, K. G. and Rosas, C. E. (2014). *The IEP checklist: Your guide to creating meaningful and compliant IEPs*. Baltimore, MD: Brookes.
- Yıldırım, A. ve Simsek, H. (1999). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yay.

Extended Abstract

Introduction

A goal of intervention activities in special education is to teach behaviors that are functional and socially important and that positively affect lives of students with disabilities and individuals they interact with (Cooper et al., 2020; Rakap, 2017a). Therefore, in educational activities designed for students with disabilities, practitioners should consider functionality while determining instructional objectives. Functional behaviors are defined as behaviors that have long-term benefits for the student, facilitate student's daily life, and increase his social acceptance and adaptation (Rakap, 2017a).

Instructional objective is defined as any skills to be taught to students that are not in their behavioral repertoire or are in their behavioral repertoire but are not used at a frequency appropriate for the context (Shea and Bauer, 2012). Basic philosophy underlying writing behavioral instructional objectives is to determine the instructional objective to be taught and to remind the student the behavior expectations (Alberto et al., 2022). Writing instructional objectives intelligibly contributes to preparation of an effective curriculum by practitioners who will work with students (Maag, 2018). A high-quality instructional objective reveals which behavior will be taught to whom, under what conditions behavior will occur, and in which situation it will be accepted as learned (Rakap, 2015).

This study aims to determine the principles of developing high quality instructional objectives by reviewing the documents in the national and international literature that focus on developing and writing instructional objectives in special education. In this context, the importance of developing high-quality instructional objectives for quality learning activities was discussed, and the principles determined to guide special education teachers in developing high-quality instructional objectives were discussed and explained in detail. The principles for developing high quality instructional objectives were presented under five themes: the appropriateness of behavioral expression specified in the instructional objective, the developmental appropriateness of the materials, activities and skills used, the functionality, generalizability and measurability of the behavior specified in the objective.

Method

A document analysis method was used in this study. Document analysis allows the analysis of written materials and documents produced within a certain time period containing information about the phenomenon or problem that is aimed to be investigated (Yıldırım and Şimşek, 2018). In this study, 34 documents (13 articles, 9 book chapters, 5 books, 3 online modules, 2 theses, 1 scale and 1 online report) presented in Table 1 in chronological order were examined in detail.

Findings

An important principle to be considered while writing an instructional objective is the behavioral statement. Instructional objective statements should clearly define how the student will exhibit the skill for teachers to observe and collect data for target behavior, to inform other professional about behaviors taught, and to continue to teach instructional objective when the teacher is not in the environment, (Alberto et al., 2022; McLaughlin et al., 2017; Rakap, 2015). Identifying and teaching functional and high-quality instructional objectives appropriate for student's developmental age make it possible for students with disabilities to adapt to environment they live in and to acquire behaviors that meet social norms in all environments (Jung, 2007; Leach, 2010; McLaughlin et al., 2017; Notari, 1988; Webber and Scheuermann, 2008). Instructional objectives that are not appropriate for student's age and developmental characteristics may limit the acceptance of students in their social environments, and these behaviors are generally not functional. Thus, while determining instructional objectives, age, interests, developmental characteristics, and competencies of the student should be considered (Cooper et al., 2020) and teaching activities materials should be selected based on these variables.

Functionality, Generalizability, and Measurability of the Behavior Specified in the Objective

Students with disabilities may be taught a limited number of skills. Thus, it is very important to teach students functional skills that they will use in their daily lives that will facilitate their learning of advanced skills and increase their meaningful participation in daily activities (Notari Syverson and Schuster, 1995; Özyürek, 2010). In addition, the behavior to be taught should be reinforced in environments in which the student lives and contribute to improving the quality of life of both the student and those around him (Cooper et al., 2020; McWilliam, 2009). Functional behavior is the behavior that contributes to the independence of the student and leads to an increase in the individual's success in natural environments (Brown et al., 1979; McWilliam, 2009). Skill generalization occurs when a student exhibits a behavior under different conditions than the ones in which he or she learned the behavior. In other words, it means that the student exhibits the behavior in the presence of different materials, environments, instructions, and individuals after the instruction is terminated (Bateman and Herr, 2019; Notari Syverson and Schuster, 1995; Thornton, 2005). When the individual exhibits what he or she learned in different conditions than the ones in which he learned the behavior, the possibility of functioning independently in the environment he lives in and being reinforced naturally increases (Rakap, 2017a). When a response is reinforced naturally, the permanence of the response will increase, and this will serve the student to interact more positively with his environment (Özyürek, 2010). In the context of performing a particular behavior, the student's performance can only be determined when the teacher can see and hear the behavior. To achieve this, the behavioral response must be expressed in an observable, measurable and repeatable manner (Alberto et al., 2022; McWilliam, 2009; Notari-Syverson and Schuster, 1995; More and Hart Barnett, 2014). Measurable instructional objectives are those that indicate the condition in which the behavior occurs and the duration, frequency, and accuracy of the behavior (Cooper et al., 2020; Leach, 2010). Measurability of the instructional objectives supports data collection on instructional objective in the same way, informs all practitioners about skill taught, and support continuation of teaching when the teacher is not present (Alberto et al., 2022).

Conclusion, Discussion and Recommendations

The fact that instructional objectives are clearly written and well-defined constitutes a reference point for intervention programs that support students' independence and interaction by using appropriate materials in appropriate environments and that allow students to generalize skills they have learned by providing them access to the general education curriculum. Well-written high-quality instructional objectives guides practitioners about what, when, where and how to teach (Rakap, 2015). Moreover, high-quality instructional objectives facilitate communication between practitioners, and support the correct understanding of the instructional objective and the systematic continuation of the services offered (Cooper et al., 2020). In addition, a good definition of the instructional objective allows an accurate assessment of the impact of the intervention on the child (Alberto et al., 2022).

It is known that teachers and other practitioners sometimes experience anxiety and hesitation about writing the target behaviors in a clear, understandable, and measurable way due to the effort and time required. In addition, studies show that teachers have some limitations in writing instructional objective and that they reflect the criteria required for writing high-quality instructional objective to their target behaviors at a limited level (Boavida et al., 2010; Rakap et al., 2019). For this reason, within the scope of field education courses in teacher training programs, application-based support for writing instructional objective should be provided, so that prospective teachers can gain practice before they graduate. In addition, teachers' professional needs related to high quality instructional objective writing should be supported by in-service training.

Reklam Film (Advermovie): Uzun Metraj Film Olarak Reklam

Nursel BOLAT
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
nurselbolat@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3986-7408

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1039102
Geliş Tarihi: 20.12.2021	Revize Tarihi: 30.06.2022
	Kabul Tarihi: 29.07.2022

Atf Bilgisi

Bolat, N. (2022). Reklam film (Advermovie): Uzun metraj film olarak reklam. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 651-670.

ÖZ

Sinema her dönem popüler bir kitle iletişim aracı olarak varlığını sürdürmüştür. Yaşanan birçok teknolojik gelişmeye rağmen sinema her dönemin şartlarına kendini uydurarak izleyici kitlesini korumayı başarmıştır. Sinemanın bu özelliği onu reklam için önemli bir ortam olarak da öne çıkarmaktadır. Sinema ile bağlantılı biçimde gerçekleştirilen birçok reklam uygulaması yanında filmin kendi anlatısını marka ve ürün üzerinden kurduğu filmlerde görülmektedir. Bu filmler reklam film (advermovie) olarak adlandırılarak, bu filmlerin reklam içeren film sürecinden uzaklaşarak tamamen bu kapsamda üretildiği üzerinde durulmaktadır. Çalışma için reklam film (advermovie) özellik taşıyan üç film amaçlı örneklem yöntemi ile çalışmanın içeriğine uygun biçimde seçilmektedir. Bu reklam filmler (advermovie) Walter ve Gioglio tarafından söz edilen makro anlatı deseni ve mikro anlatı deseni çözümlene biçimi ile çözümlenmektedir. Bunun yanında Chen ve Ringel'in oyun reklam (advergame) anlatıları için kullanmış olduğu marka ile mesajın oyun içine konumlandırma biçimi reklam film (advermovie) anlatılarının değerlendirilmesinde kullanılmaktadır. Çalışma sonucunda reklam film (advermovie) kavramını karşılar biçimde filmlerin bu çerçevede nasıl konumlandırıldığı verilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar kavrmlar: Reklam, sinema, reklam film.

Advermovie: Advertising as a Feature Film

ABSTRACT

Cinema has always existed as a popular mass media tool. Despite many technological developments, cinema has managed to protect its audience by adapting itself to the conditions of every period. This feature of cinema also highlights it as an important medium for advertisement. In addition to many advertising applications carried out in connection with the cinema, it is seen in the films in which the film establishes its own narrative through the brand and product. It is emphasized that these films are called advermovies and that these films are produced within this scope by moving away from the film process containing advertisements. For the study, three films with advermovie feature are selected by purposeful sampling method. These advermovies are analyzed by the macro-narrative pattern and micro-narrative pattern analysis method mentioned by Walter and Gioglio. In addition, the brand used by Chen and Ringel for advergame narratives and the positioning of the message in the game are used in the evaluation of advermovie narratives. As a result of the study, it is tried to be given how the films are positioned in this framework in a way that meets the concept of advermovie.

Key words: Advertese, cinema, advermovie.

Giriş

Sinema birçok sanat dalını bir arada bulduran ve bu sanatların birleşimi ile ortaya çıkan bir gösterimdir. Sinemayı sadece sanat olarak sınırlamak onun kapsamını daraltmaktır, çünkü sinema aynı zamanda büyük bir endüstriyi de karşılamaktadır. Sinema bireysel bir üretim süreci olmaktan çok bir ekip çalışmasıdır. Sinema, diğer birçok sanat dalından farklı olarak sınırlı sayıda alıcıyla kalmayarak, milyonlarla ifade edilen alıcıya ulaşmaktadır (Özön, 1995, s. 96). Bu nedenle ortaya çıktığı zamanki diğer sanatlardan farklı olarak kalabalık kitlelere seslenmektedir. Hem ulaştığı kitle açısından hem de anlatısını görsel ve işitsel devingen özellikte sergilenmesi onu ayrıcalıklı konuma taşımaktadır.

Günlük yaşam reklam metinleri aracılığıyla insanları kuşatmış durumdadır. Bu metinler, üretim-tüketim bağlamında ilişkileri canlı tutarak ekonomiyi sirkülasyon içerisinde tutmakta, böylece ekonomik açıdan en büyük rolü üstlenmektedir. Pazarlama alanında en güçlü iletişim enstrümanları arasında yer alan reklam sektörü üretilen metinler ve anlatılarla, tüketim kültürü inşasında önemli bir görevi ifa etmektedir (Yılmaz ve Çakın, 2017, s. 538).

Pazarlamanın önemli iletişimi olan reklamlar anlatı alanı olarak kitlelere seslenen iletişim araçlarını mesajlarını iletme için kullanılmaktadır. Sinema yüksek sayıdaki izleyicisi ile ilk yıllarından itibaren reklam ile bir birliktelik kurmaktadır. Sinema reklam birlikteliği zaman içinde farklı biçimlerde evrilerek varlığını hep sürdürmektedir.

Raymond Williams, McLuhan'ın araç teorisinin merkezine teknolojik belirlemciliği yerleştirmesine itiraz etmektedir. Williams'a göre, teknolojik alanda yapılan keşifler özel bir amaca hizmet etmektedir. Teknolojik çalışmalar ekonomik talepler çerçevesinde önce ulaştırma teknolojileri alanında daha sonra sosyal ve kültürel talepler doğrultusunda bilgi ve eğlence amaçlı olarak gelişmekte ve medya teknolojileri de bu kapsamda gelişim göstermektedir (Laughey, 2010, s. 35-36; Sirer, 2018, s. 129). Bu eğlence alanında ortaya çıkan ve birçok insanı kendine bağlayan sinemada eğlence özelliği yanında hem toplumsal olayları yansıtmaya hem kültürleri etkilemeye hem de birçok ülkeye ulaşması gibi özellikleri nedeniyle büyük bir endüstri haline gelmiştir. Endüstri yapısı eğlencenin yanında ekonomik yanını da güçlendirmek için arayışlara girmesini sağlamaktadır. Endüstri ve ayrılmaz destekçisi olan reklamlar hem sinema sektörü için gelir demek olurken hem de ürün ve markalar için hedef kitle ile buluşma ortamı sunmaktadır. Bu süreç sinema reklam birlikteliğinde farklı uygulamaları ortaya çıkarmaktadır. Sinema perdesinden film başlamadan önce reklam gösterimi olan perde reklamlar en çok karşılaşılan reklamlar olurken, daha sonra izleyicinin filmde günlük yaşamın aktivitesi içinde, izleyici reklam olduğunu fark etmeden, filmin akışı içerisinde izleyici ile buluşması adına ürün yerleştirmeler kullanılmaktadır.

Sinema ile reklamın bu buluşma ortamlarından sonra önemli bir adım olan filmin kendisinin bir marka ve ürün üzerinden anlatısını kurduğu yani ürünün ve markanın doğrudan reklamını yaptığı reklam film (advermovie) diye adlandırabileceğimiz pazarlama yöntemi ve iletişimi kullanılmaktadır. Reklam filmler (advermovie) izleyicinin uzak durmaya çalıştığı ve kaçtığı reklamlara alternatif olarak üretilen marka ve ürüne prestij kazandırma, markayı öne çıkarma, ona statü verme yanında marka ve ürünü kullanarak izleyiciye bilgi verme amaçlı olarak oldukça etkili anlatı türleridir. Aynı zamanda ünlü oyuncular yanında kurucularını canlandıran oyuncular üzerinden kurumların ve markaların arka planını görmek izleyicide markaya karşı sempati oluşturabilmektedir. Ünlü oyuncuların rol aldığı reklam filmler (advermovie) ayrıca tüketicide ekonomik olarak da ürünün kalitesi ve ekonomik gücü hakkında bir algı yaratmaktadır.

Çalışmada reklam film (advermovie) kavramı çerçevesinde reklamın ana tema olduğu içerikle filmin anlatı yapısının kurulduğu geleneksel reklam mecrası olan sinemada film içeriğinde reklam anlatısının nasıl sunulduğu incelenmeye çalışılmaktadır. Makalenin ilk bölümleri önemli bir geleneksel reklam mecrası olan sinema ve reklam birlikteliği yanında sinemada kullanılan reklam türleri literatür taraması ile ele alınmaktadır. Bu çalışma için örneklem gerekliliği çerçevesinde amaçlı örneklem yöntemi ile reklam film (advermovie) anlatı içeriğine sahip üç film belirlenmiştir. Bu üç film 2000'li yıllarda yapılan filmlerden seçilmiştir. Bunun nedeni teknolojik gelişmelerle bağlantılı yaşanan dönemde geleneksel reklam anlatılarının hala etkin biçimde kullanılması ve reklam film (advermovie) olarak izleyici ile buluşmasıdır. Reklam film (advermovie) kapsamında filmlerde kullanılan anlatı içeriği Walter ve Gioglio tarafından söz edilen makro anlatı deseni ve mikro anlatı deseni kapsamında ortaya çıkan kurumsal pazarlama ve onu destekleyen mikro anlatı deseni çerçevesinde nasıl konumlandırıldığı incelenmektedir. Makro anlatı deseni kapsamında kurumun kurucusunun hayatı, kurumun tarihçesi, kurum kültürü, kurum kimliği gibi üst anlatıları araştırılmaktadır. Mikro anlatı desenine göre ise Chen ve Ringel'in oyun reklam (advergame) anlatıları için kullanmış olduğu marka ile mesajın oyun içine yerleştirilmesi için yaptığı üç sınıflama üzerinden makro anlatı desenini nasıl desteklediği değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

Sinema Reklam Birlikteliği

Reklamlar bugün insanların yaşamını şekillendiren ve yansıtan önemli kültürel faktörlerden biri konumundadır. Her yerde her an hazır ve nazır, insanların yaşamının vazgeçilmez bir parçasıdır. Reklamlar kaçınılmaz bir biçimde insanların karşısına her yerde çıkmaktadır. Reklam sektörü bütün medyayı kaplayan ve sınırsız şekilde açıkça özerk bir varoluşa ve muazzam bir etkileme gücü ile geniş

bir üstyapıya sahiptir (Williamson, 2001, s. 11). Bu güç insanları kuşatarak onlar üzerinde etki yaratmakta ve bir biçimde onları yakalamaktadır.

Medya reklamcılığı seçim özgürlüğünü garanti altına alacak bir yapılanma biçimine sahip değildir. Andrew Neil, “Reklamcılar ördeklerin en sık toplandığı yere ateş ediyorlar” diye bu durumu birazda mizahi olarak anlatmaktadır. Reklamcılık aslında yüksek oranda insanların dinleme, okuma, seyretme seçimini sınırlamaktadır. Bu eğilim reklamcılıkta fiyatlar ve talebin elastikiyeti açısından çok farklı rakamların ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Reklamcılık, reklamcılar ve büyük şirketlerin lehine çalışırken karşısındaki insanlar için olumsuzluklar taşımaktadır. Reklamlar ticari şirketlerin tüzel söylevini ayrıcalıklı hale getirmektedir. İzleyici sayısını en üst seviyeye çıkarmayı bunun yanında maliyetleri ise en asgariye düşürmeyi hedeflediği için, yalnızca az kişinin ilgisini çeken malzeme sunum şansını kaybetmektedir. Reklamcılık, azınlığı ilgilendiren programları, estetik ve zihinsel olarak düzenleyici temaları, fazla izleyici çeken programlara yenik düşürmektedir. Çünkü bu programlar reklam verenlerin cüzdanlarını açarak para vermelerini engellemektedir (Keane, 1999, s. 90). Bunun yanında reklamlar programın içeriği ve kalitesinden çok izleyici sayısının öne çıktığı programların tercih edilir olduğu bir yöne götürmektedir. İzlenmek demek reklamı yayınlayan mecra için ekonomik olarak güç elde etmek ve kalıcılığını sağlamak demektir.

Reklamlarda asıl amaç tüketicilerin mal ve hizmetler hakkında bilinçlendirilmeleri yani mal ve hizmetlerin varlığı, elde edilebilirliği, kullanım amacı ve yönetimi hakkında bilgi vermektir. Ancak günümüzde medya kuruluşları aracılığıyla yayınlanan reklamlar tüketiciyi aydınlatma görevinden daha yoğun şekilde hedef kitlede imaj oluşturma ve tüketicileri satın almaya yöneltme çabası içindedir (Balkaş, 2006, s. 179). Farklı mecralarda yayınlanan reklamlar reklam verenlerin istedikleri biçimde hedef kitlenin ürün, marka veya hizmet konusunda tüketicide olumlu yaklaşım sağlayarak ürün ya da hizmetin satın alınmasını amaçlamaktadır.

Bu nedenle reklam kendine farklı mecralar aramış ve kendini de bu mecralara uygun şekilde biçimlendirmiştir. Sinema da bu mecralardan biri olarak ilk zamanlarından itibaren reklam ile bir birliktelik kurmuştur. Sinema endüstriyel açıdan işleyişini devam ettirmek için reklama gereksinim duymakta ve reklam gelirlerini kendini geliştirmek için kullanmaktadır. Bunun yanında reklamı hedef kitesine ulaşmak adına bir araç olarak kullanmakta bunun yanında reklam verenin hedef kitesine ulaşmasında da aracı işlevi görmektedir.

Görsel işitsel reklam alanlarından biri olan sinema, diğer görsel işitsel reklam ortamlarına göre tarihsel açıdan daha eski bir reklam mecrasıdır. Sinema kitesini seçen bir reklam mecrası olup doğru bir reklam stratejisi ile çarpıcı ve hedef kitleye uygun, yine doğru sinema filmleri arasında verildiği takdirde oldukça yüksek ve etkili bir reklam ortamı olarak değerlendirilmektedir. Sinema, gelişen bilgisayar teknolojileriyle kurgu tekniklerinde yaşanan gelişmeler, animasyon uygulamaları, ortamın sunduğu ses kalitesinin yüksek olması ve beyaz perdenin izleyici üzerindeki etkisi gibi etkenlerle bugün reklam kampanyalarında özellikle bir destek mecra olarak önemli noktaya gelmiştir. Sinema izleyicisi, televizyon izleyicisi gibi izlemek istediği reklamı seçme özgürlüğüne sahip değildir. Bu nedenle markanın ya da ürünün birebir hedef kitesine seslendiği filmler doğru tespit edildiği zaman, markaya yönelik diğer ana reklam ortamlarındaki reklam mesajlarını destekleyici, markanın bilinirliğini, akılda kalıcılığını artırıcı özellik sergilemektedir (Elden, 2006, s. 58).

Sinema kaliteli görsel sunumu, hedef kitesine doğrudan seslenmesi nedeniyle bir reklam mecrası olarak öne çıkarken beraberinde sinema reklamcılığı açısından da reklam verenler tarafından tercih edilen bir ortam sunmaktadır. Aynı zamanda sinema reklamları bilet satışı ve gişe hasılatı ile bağlantılı biçimde ölçümlenebilir reklamlar olarak hedef kitesine doğrudan ulaşılan reklamlardır. Sinema reklamları hazırlanırken sinema izleyicisi göz önüne alınarak daha seçici bir yaklaşım sergilenebilmektedir.

Bugün sinema reklamları için bir çalışma yapıldığında farklı biçimlerde uygulamalar ile karşılaşılmaktadır. Sinema reklamları fuaye alanlarından, gişelere, sinemalardaki tuvaletlerden, panolara, yürüyen merdivenlerden, koltuk giydirmeye kadar birçok türde görülmektedir. Bilet satış gişelerinin etrafındaki görsellerden büfelerde satılan ürünlere kadar her alanda reklam ve satış arasında ürünlere

maruz kalınmaktadır. Sinema salonlarında bulunan her alan yaratıcı reklam uygulamaları yönünden kullanılmaktadır (Arslan, 2010, s. 11-12).

Bütün bu reklam ortamları yanında ilk günden itibaren ticari kaygı taşıyan sinema için reklamın önemi her geçen gün artmakta doğrudan beyaz perdeden sunulan reklamlarda çeşitlenmektedir. Bu reklamlardan en çok kullanılanlar perde reklamlar, ürün yerleştirme ve reklam film (advermovie) olarak dikkat çekmektedir. Sinema salonlarında en sık kullanılan, izleyicinin yakından bildiği reklam olan filmin başlamadan önce ve filme verilen aradan sonra, tekrar filmin başlaması beklenirken verilen reklamdır. Filmin başlamasına odaklanan izleyiciyi önce reklamlar karşılamaktadır. Perde reklamlar olarak da bilinen bu sinema reklamları izleyicinin en çok aşına olduğu sinema reklam türüdür. Perde reklamların artması üzerine izleyiciden gelen tepkiler yanında izleyicinin reklam olduğunu anlamadan ürünlerle karşılaşmasını sağlayan ve sinemafilmeleri için önemli bir gelir kaynağı olan ürün yerleştirme uygulamaları görülmektedir. Bu reklam uygulamaları yanında reklam film (advermovie) olarak adlandırabileceğimiz reklamın filmin anlatısının temelini oluşturduğu sinema filmleri de yapılmaktadır.

Sinema Perde Reklamları

Bugün ürünlerinin mesajlarını iletmede izleyici üzerinde zorlayıcı etkiye elverişli ortam sunan sinema reklam ortamı, sinema salonlarının gelişen ses teknolojisi yanında kullanılan özel efekt ve görüntü teknolojilerinde yaşanan zenginleşme ile bağlantılı olarak, reklamcılık önemli bir noktaya gelmiştir. Sinema mecrası olarak, izleyicisini esir alan ve izleyicinin dikkat düzeyini sürekli yüksek biçimde etkin tutan özelliklerinden dolayı izleyici üzerinde etkin konumu ile reklam veren açısından önemli bir mecrası olarak varlığını sürdürmektedir. Büyük perde de sunulan görseller kalite ve ortam olarak dikkat çekmekte ve buraya yerleştirilen ürünlerde izleyiciye oldukça rahat biçimde ulaşmaktadır (Ewing, 2001, s. 78-79). Etraftan yalıtılmış biçimde izleyicisine ulaşmada ürüne önemli avantajlar sunan sinema perdesi, reklam veren açısından da reklam ortamı olarak önemi sürekli korumaktadır. Sinema açısından önemli bir reklam ortamı sunan sinema perde reklamları da izleyiciyi kaçamayacağı biçimde yakalaması nedeniyle, kaçınılmaz biçimde izleyicinin reklam mesajına ulaşmasını sağlamaktadır.

Sinemada film başlamadan önce ve filme verilen aralar sırasında beyaz perde üzerinden izleyicilere sunulan reklamlar “perde reklamları” biçiminde adlandırılmaktadır. Perde reklamları olarak izleyici ile buluşan bu reklamlar, genellikle yıllık yapılan anlaşmalarla firmalar tarafından sinema salonlarında reklamların gösterimi hakkının kiralanması ile gerçekleştirilmektedir. Reklam verenlerin sinema salonları tercihleri de birçok kriterle bağlı olarak farklılık göstermektedir. Bunlar, sinema salonunun merkezi konumundan, büyüklüğüne, tercih edilir olmasından, genel izleyici profillerine göre değişimler göstermektedir. Sinema salonlarının reklam mecrası olarak kullanımı ve önemli bir reklam ortamı olan perde reklamcılığı hem ürünle tüketiciyi doğrudan buluşturmakta hemde finansal açıdan sinema sektörüne destek olmaktadır. Sinema salonlarının işletmecileri açısından önemli bir gelir kaynağı olması perde reklamcılığının varlığını ve gelişimini sürdürmesini sağlamaktadır (Aytekin ve Yazıcı, 2018, s. 393). Dolayısıyla perde reklamcılığı sinema sektörü açısından, özellikle sinema salonları için bir gelir kaynağı olarak sinema reklam sektöründe önemli yere sahiptir. Sinema salonunda izleyici filmin başlamasını beklerken oturduğu yerde reklamlara maruz kalmaktadır. Filmin başlamasını karanlık ve farklı uyarıcıların olmadığı bir ortamda kaliteli görüntü ile beyaz perdede izlemek, etkili reklam iletisi olarak izleyiciyi etkilemekte, akılda kalıcılığı arttırmaktadır. Bu önemli reklam ortamından yararlanmak isteyen reklam verenler perde reklamcılığına önem vermektedir.

Sinema reklamcılığında, reklam verenin ortamda çok az “gürültü” olan veya hiç olmayan “tutsak” izleyicileri bulunmaktadır (Johnson, 1981, s. 12). Reklam verenler, “tutsak izleyicilik” olarak tanımlanabilecek reklam ortamı olarak sinema reklamcılığı, belirlenen hedef kitleyi yakalama yanında istenen izleyici profillerine doğrudan ulaşabilmesi ve zoraki dinleyici konumundaki izleyicinin bulunması bu mecrayı önemli bir pazarlama stratejisi olarak kullanmaktadır. Bunun yanında reklam verenler sinema salonlarının konforlu alanlar olması gibi nedenlerle sinema reklamcılığını tercih etmekte, pazarlama stratejilerini oluştururken özellikle daha çok izleyici sayısına ulaşan sinema salonlarını ve gişe beklentisi yüksek filmleri ve salonları reklamlar için tercih etmektedir (Aydın-Orta, 2009, s. 15). Son yıllarda özellikle dijitalleşme ile bağlantılı biçimde görsel olarak kalitenin artması, dijital efekt kullanımı, kaliteli

kurgu, yüksek kalitede sesin sinema salonlarında kullanımı gibi birçok teknolojik etkene bağlı olarak üretilen reklamlar yanında, sinema salonlarında yaşanan gelişimler ile perde reklamcılığı film izlenir gibi izlenmektedir.

Sinema reklamcılığı açısından önde gelen ve en fazla yatırım yapılan ve geri dönüşümü açısından da önemli bir alan olan perde reklamcılığı sinema reklamcılığı açısından önemli yere sahiptir. Ancak diğer kitle iletişim araçları ile karşılaştırıldığında ve bu mecralarda yayınlanan reklamlar dikkate alındığında hedef kitle açısından sinema reklamcılığı belli sayıda izleyiciye ulaşarak sınırlı kalmaktadır. Çünkü bu reklamların görülebilmesi için hedef kitlenin bilet alarak sinemaya gitmesi ve film başlamadan koltuklarına oturmuş olması gerekmektedir. Bundan sonra film başlamadan reklamlar arka arkaya hedef kitle ile buluşmakta ve verilmek istenen mesajlar doğrudan izleyici ile buluşmaktadır. Bu sinema reklam türü diğer sinema reklam türlerine göre değerlendirildiğinde sadece sinema salonları ile sınırlı kalmaktadır. Filmin anlatısı içerisine yerleştirilen marka ve ürünler ise film hangi ortamda izlenirse izlensin filmi izleyen her izleyici ile buluşmaktadır.

Sinemada Ürün Yerleştirme

Ürün yerleştirme önemli bir pazarlama stratejisi olarak öne çıkmaktadır. Ürün yerleştirme, ‘gizli reklam’ ya da ‘marka yerleştirme’ biçiminde farklı mecralarda görülmektedir. Ürün yerleştirme uygulaması için ‘gizli reklam’ tanımlamasının kullanılmasının nedeni, ürün yerleştirmede “ürün ile ilgili bilginin reklam kuşağında yer alan reklamlar gibi net bir şekilde verilmemesi, bir şekilde senaryo içerisinde yedirilmesi”dir (Çelik, Ulusoy, Öymen, Gündüz ve Nurluoğlu, 2004, s. 380). Ürün yerleştirme uygulamaları genellikle izleyicinin dikkatinin ortaya koyulan anlatıya yoğunlaştığı bir süreçte reklam olduğunun doğrudan anlaşılmayacağı biçimde oyuna dahil edilmesi biçiminde yapılmaktadır.

Balasubramanian ürün yerleştirme kavramını “Film ve televizyon seyircilerini etkilemek için kullanılan ücreti ödenen bir ürün mesajının, markalı ürünün planlı bir şekilde kolayca fark edilebilen bir özellikte film veya televizyon programında yer alması ile aktarılmaktadır” (1994, s. 31). Steertz ise ürün yerleştirme konusunda “Bir sinema filminde, televizyon programında veya müzik kliplerinde marka ismi, ürün ambalajı veya diğer ticari marka sembollerinin yer alması” şeklinde bir değerlendirme yapmaktadır. Baker ve Crawford’ın tanımına göre de ürün yerleştirme, reklam verenlerden alınan ticari bir bedel karşılığı olarak, ürün ya da hizmetin televizyon ve film yapımlarında yer almasıdır (Karrh, 1998, s. 31-49). Ürün yerleştirme üzerine yapılan tanımlamalarda görüldüğü üzere genellikle geleneksel yollarla ulaşılamayan izleyiciye, film, televizyon programı, kitaplar, şarkılar, video oyunları farklı mecralarla üretici ile işbirliği içinde ürünlerin anlatılarının içerisine yerleştirilmesi biçiminde gerçekleştirilmesidir. Üreticiler açısından rekabetçi bir araç haline gelen ürün yerleştirmeler, bu ürünlerin yerleştirildiği araçlar açısından da önemli bir gelir kaynağı olarak mecraların ayakta kalması açısından önem taşımaktadır. Sinemada bir endüstri olarak ürün yerleştirme uygulamalarının görüldüğü mecralardan biridir.

Sinemada ilk ürün yerleştirme uygulamaları dekor ve eşya kullanımı sırasında tesadüfen başlamaktadır. Ürün yerleştirme uygulamalarının sinema filmlerinde ilk kullanıldığı dönemde film yapımcıları markalı ürünleri genellikle ödünç almaları yanında kendilerine hediye edilmesi ya da filmin sanatsal yönünü güçlendirme amaçlı kullanmışlardır. Dolayısıyla ürün yerleştirme uygulamalarının sinema sektöründe ilk kullanımı daha çok plansız ve rastgele gerçekleşmiştir. Bugün yapılan ürün yerleştirme çalışmaları daha çok bilinçli ve bir plan çerçevesinde gerçekleşmektedir (Gürel ve Alem, 2014, s. 6).

Sinemada ürün yerleştirme uygulamalarında mesajın izleyiciye dolaylı biçimde sunulması yanında ürün mesajının aktarım sürecinde marka ve ürün, yer aldığı bağlam çerçevesinde, yani onu kullanan, tercih eden karakter ile özdeşleştirilerek sunulmakta, genellikle de mitsel bir yapı kazandırılmaktadır. Dolayısıyla ürün yerleştirme klasik reklam film anlatı yapısından oldukça uzak biçimde sunulmaktadır. Filmin anlatısına inanmak isteyen izleyici filmin orijinal bağlamına yerleştirilen bir ürün etrafında oluşan mite de inanabilmektedir (Loro, 1990, s. 20). Oyuncu ile özdeşleşen ve belli mitler çerçevesinde sunulan ürün ya da marka izleyiciye cazip gelmekte, tüketim için itici güç oluşturmaktadır.

Bir anlatı içerisine, anlatının bir parçası gibi ürün yerleştirme için sinema filmleri oldukça uygun ortam sunmaktadır. Ürün yerleştirme uygulamaları, görsel ürün yerleştirme, işitsel ürün yerleştirme, görsel-işitsel ürün yerleştirme şeklinde görülmektedir. Sinema hem görsel işitsel olması hem de içinde anlatı barındırması nedeniyle ürün yerleştirme anlatı içerisine yerleştirilmektedir. Filmin senaryosuna dâhil edilerek izleyiciyi rahatsız etmeyecek biçimde, anlatının gerektirdiği bir durum biçiminde sunumunu sağlamaktadır.

Reklam Film (Advermovie)

Jean Luc Godard'ın sinema hakkındaki görüşüne göre, diğer mecralardan oldukça farklı olarak, sinemaya giden izleyici sessiz, yalıtılmış ve karanlık bir mekânda gözlerini kaldırarak, perdede neler olup bittiğini izlemektedir. İzleyicinin o ortamda yaşamış olduğu tecrübe, onu dış dünyadan soyutlamaktadır (Bolat, 2018, s. 59; Seuguela, 1990, s. 224). Bu nedenle sinema ve reklam kavramları bir araya geldiğinde izleyicinin görsel temasında kalmak anlamı taşımaktadır. Dolayısıyla sinemadaki izleyici yalıtılmış bir biçimde ürün ile baş başa kalmakta ve sunulan reklamdaki kaçma şansı bulamamaktadır. Reklam veren açısından ürünü doğrudan izleyici ile buluşturma yanında farklı reklam mecralarını kullanma açısından da sinema perdesini tercih etmektedir.

Joe Cappel'ya göre bugün reklam üreticilerinin karşılarındaki rakiplerle kıyaslandıklarında yaratıcı yönlerinin daha zayıf olduğu, ancak ulaşmaya çalıştıkları hedef kitlenin önceki tüketicilere göre daha zor ikna edilir özellikte oldukları görülmektedir. Amerika ve diğer gelişmiş ülkelerde izleyiciler genellikle televizyon izleme sırasında karşılaştıkları reklamları izlemeye katlanmak zorunda kalmaktadır. Oysa içinde bulunulan dönemde bir televizyon reklamının izleyicinin üzerinde yoğun duygusal tepkiler göstererek izlemesi ya da onları etkilemesini beklemek oldukça zordur. Bunun yanında görmüş olduğu ürün ya da hizmeti bu reklamlara güvenerek satın alması gittikçe güçleşmektedir. Çünkü izleyici reklamlara doymuş hatta reklama karşı bağışıklık kazanmıştır (2005, s. 97). Bundan dolayı da reklam verenler ya da işletmeler ürün ve hizmetlerini hedef kitlelere ulaştırmak için aktif bir biçimde ulaşabilecekleri, hedef kitleye mesajlarını aktarabilecekleri farklı platformlar yanında yeni ortamlarda kullanmaktadır. Bu aşamada izleyicinin eğlenirken, ürün ve marka ile karşılaşacağı ortamlar tercih edilmektedir (Maden ve Göksel, 2009, s. 242). Burada reklamın toplumsal dokunuşu önem kazanmaktadır. Toplumsal dokunuş ilk kez ünlü Amerikalı reklamcı Leo Burnett tarafından kullanılmaktadır. Reklam mesajlarının zayıf olduğu konusuna eğilen Burnett doğrudan reklam mesajı yerine güçlü ikonların benimseme eğilimindedir. İkonlar, semboller ve arketipler Burnett'in çalışmalarının merkezinde yer almaktadır (Yılmaz ve Erdem, 2016, s. 37-38). Böyle bir durumda sinema filminin kendisinin reklam anlatısı özelliği taşıdığı reklam filmler (advermovie) izleyici ile buluşurken aslında kendi ikonlarını da kullanarak reklam mesajlarını güçlendirmektedir. Ünlü oyuncuların rol aldığı, görsel bir eğlencenin sunulduğu ortamda ürün ve marka yanında filmin eğlenceli anlatısına dâhil edilen izleyici bu eğlence aracılığıyla reklamlarla karşılaşmakta ve film üzerinden yaratılan ikonlarla güçlü biçimde yakalanmaktadır.

Yeni reklam ortamı arayışları ile advertisement (reklam) ve movie (film) kavramlarını bir araya getirerek çekilmiş filmler üzerinden değerlendirme yapıldığında bu filmler bu iki kavramın birlikteliğinin görüldüğü filmleştirilmiş reklam anlatılarının buluşması ile ortaya çıkan anlatılar açısından kullanılabilir bir yaklaşım göstermektedir. Bu tür filmler sinemada ürün yerleştirme ya da perde reklamdaki farklı olarak reklam içerikli filmleri tanımlar bir özellik taşımasından dolayı farklıdır.

Burada iki kavramın birlikteliği ile yapılmış filmler reklam film (advermovie) kavramını kullanabilmeyi gerektirir özelliğiyle sinema filmlerinde doğrudan reklam kullanımının dışında filmin kendi anlatısının bir marka aracılığıyla tasarlanarak, ürün ya da markanın tanıtımı üzerine kurgulanmış olması böyle bir sınıflamayı gerekli kılmaktadır. Reklam film (advermovie) kavramı filmin anlatısının tamamen marka ya da ürün üzerine odaklanmış görsel ve işitsel öğelerle kurulmasıyla anlam kazanmaktadır.

Reklam filmler (advermovie) hedef kitlede marka etkisi yaratmak, ürün ve markanın akılda kalıcılığını arttırmak, tüketicide satın alma önceliğini yakalamak yanında izleyiciyi eğlendirirken onun

dikkatini ürüne çekerek marka farkındalığı oluşturmak amaçlanmaktadır. Dolayısıyla reklam film (advermovie), bir ürün ya da hizmeti teşvik etmek yanında marka farkındalığı oluşturmayı hedeflenmektedir. Ancak burada önemli olan sinema filmlerinde ürün yerleştirme ile reklam film (advermovie) olarak uygulanan anlatının birinden kullanım açısından ayrılmasının gerekliliğidir. Çünkü reklam film (advermovie) bir ürünün sinema filmi içerisinde görsel, işitsel ya da görsel-işitsel olarak ürün yerleştirilmesi olmaktan çok ürün ve markanın filmin anlatısında temel öge olarak kullanılmasıdır.

Sinema reklamları, doğru ve uygun ortamın bulunması ve bu ortamın gerektirdiği biçimde reklamların hazırlanması yanında, uygun mesajın yerleştirilmesi ile gösterilme sıklığı, reklamın etkisi ile kalıcılığını arttırmaktadır. Reklam süresi, reklamın mesajının hedefine ulaşması açısından önemlidir, çünkü film izlemeye gelen izleyici perde de çok fazla reklama maruz kaldığında sıkılarak dikkati dağılmakta, bu durum markanın istenen hedef kitleye ulaşmasını engellemektedir. Oldukça iyi ve etkili hazırlanmış reklam filmler (advermovie) ürün ve markanın filmin anlatısı ile verilmesi nedeniyle reklamverene, ürününü etkili biçimde tanıtma ve kısa sürede izleyiciye ulaştırma şansı tanımaktadır. Sinema salonunda dış çevreden tamamen yalıtılmış ve film izlemeye odaklanmış izleyiciyi yakalayarak, filmdeki anlatının içine almakta, böylece reklam film (advermovie) mesajını iletmesi yanında akılda kalıcılığında da yoğunluk sağlamaktadır. Film boyunca uzun bir süre içerisinde aynı ürünü gören izleyicinin zihninden ürünün çıkması zorlaşabilmektedir.

Bir marka ya da ürünü tutundurma karması sürecinde reklam ve eğlence arasında oldukça farklı bilişsel ve duygusal bağlantı söz konusu olmaktadır. Belirgin biçimde tüketici reklam izlerken, reklamın ticari kaygı içerisinde kendisini ikna etme amaçlı tasarlanan ücretli tanıtım yapıldığını bilmektedir. Eğlence anlatısı içerisine yerleştirilmiş pazarlama sürecinde durum farklılık göstermektedir. Burada marka temelde markanın ikna etme amacını gizlemektedir (Hackley ve Tiwsakul, 2006, s. 64). Görsel reklam filmler (advermovie) ürünü ön planda tutmakta, markayla ilgili nesnelere kullanılırken bu nesnelere karakterler üzerinden anlatının içine dahil etmektedir. İzleyici böyle bir yaklaşımla eğlence ürünlerini tüketirken marka üzerinden yapılan çalışmayı reklam algısı dışında marka ile iletişime geçtiğinin farkında olmadan izlemektedir. Bunun bir reklam olduğunun ayırdına varmadan markanın görsel kimliği yanında diğer özellikleri ile ilgili bilgiler almaktadır. Dolayısıyla izleyici eğlenirken ikna sürecine de maruz bırakılmaktadır.

Reklam film (advermovie) uygulamaları sırasında markanın kullanımının abartılması filmin başarısını düşürme yanında izleyicinin tepkisine de neden olabilmektedir. Marka eğlence anlatısına doğal bir biçimde yerleştirildiğinde, ürünü yerleştirme, ürün anlatı bütünleşmesi markalı bir eğlence sunmaktadır. Doğal biçimde yerleştirilmediğinde ise ticari mesaj kullanımları daha doğrusu doğrudan reklam algısı oluşturan bir görsel anlatı yapısına bürünmektedir (Russell, 2007, s. 17). Russell'in sinemaürün birlikteliği için kullanmış olduğu ürün entegrasyonu kavramı ile ele aldığı yaklaşıma göre de ürün yerleştirmeden daha kapsamlı biçimde karakterin doğrudan ürün ile bağlantılı bir oyun sergilediği yaklaşım reklam film anlatısını biçimlendirir bir yaklaşım sergilemektedir. Burada karakter oyununu oynarken ürün ile ilgili doğrudan görsel anlatı sunmaktadır. Buda eğlence ile entegre edilmiş bir reklam film anlatısı ortaya koymaktadır. Burada sunulan markanın, kurgulanan oyun sahnesindeki doğal bir görsel anlatı olarak yer alması oldukça önem kazanmaktadır.

Reklam Film (Advermovie) Örnekleri ve Çözümlemeleri

Reklam bazen gizli pazarlama olarak adlandırılmaktadır, çünkü yerine göre çizgiyi bulanıklaştırarak tanıtmakta bazen de daha fazla umutla ücretsiz mesajlar arasında kaynak belirtmeden sirkülasyon yaymaktadır. Reklam insanın hayatının her noktasında var olan ancak aynı zamanda en çok kaçmaya çalıştığı ortamı da sunmaktadır. Reklamlar, reklam verenler tarafından tüketiciye ulaştırılmak için üzerinde yoğun çaba sarf edilen ve sürekli yeni stratejilerle kendini gösteren bir yapılanma içinde mücadele etmektedir. İzleyici ise bu reklamlara maruz kalmamak ve onlardan mümkün olduğu kadar uzaklaşma çabasıdadır. Reklam ve reklam mecraları üzerine araştırma yapan araştırmacılarda bu süreci çözmek ve uygulanan stratejiler ve izleyici tutumlarını incelemek için çalışmalar yapmaktadır.

Nitel araştırmalarda araştırmanın geçerliliği ve anlamlılığı örneklemin büyüklüğünden ziyade

seçilen örneklemin bilgi düzeyinin yeterli olması yanında araştırmacının bu örneklemini kullanmada gözlemsel çalışması ve analitik becerisi ile bağlantılı biçimde anlam kazanmaktadır (Sandelowski, 1986, s. 27-37). Sığrı, amaçlı örnekleme yöntemi konusunda araştırmacının kendi hedefi ve çalışmasına uygun biçimde inceleyeceği konu hakkında karar vermesi ve bu çerçevede uygun içerikle bunu temellendirmesi gerektiğini vurgulamaktadır (2018, s. 126). Amaçlı örnekleme yöntemi örnekleme alınan evreni tam olarak temsil etmemekle birlikte, genel yargılar ortaya koyma amaçlı olarak kullanılmaktadır. Ancak derinlemesine bir araştırma yapma amacıyla çalışmanın içeriği çerçevesinde gerekli veriyi sağlayacak örneklemin seçilmesidir. Çalışma kapsamında üç farklı reklam film (advermovie) araştırmanın konusuna ve sınıflandırmasına uygun biçimde amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir.

Veri Analiz Yöntemi

Çalışmanın veri analiz yöntemi reklam film (advermovie) içeriği kapsamında filmlerin marka üzerinden oluşturulmuş anlatısının yansıtılması ve bu yansıtmanın hangi düzeyde aktarıldığının ortaya koyulması amacı çerçevesinde şekillenmektedir. Bu doğrultuda, çalışmada kullanılan örneklemler üzerinden kullanılan marka veya ürün özelinde filmde kullanılan tema ve kodların belirlenmesi için Walter ve Gioglio'nun ortaya koymuş olduğu makro anlatı deseni ve mikro anlatı deseni olarak tanımlandığı yaklaşım çerçevesinde incelenmektedir.

Bu çalışma literatür taraması ve filmlerden alınan görüntülerin analiz edilmesi biçiminde hazırlanmış bir makaledir. Bu nedenle makale etik kurul kararı gerektirmeyen bir içerikte hazırlanmıştır. Makale yazım sürecinde alıntı ve görüntü kullanım kurallarına uyulmuştur.

Reklam Filmde (Advermovie) Anlatılar

Anlatı bir öykü ve bir anlatıcı çerçevesinde kurulmaktadır. Anlatı için bir “gönderici” ile bir “alıcının” iletişim süreci içinde yer alması gerekmektedir. Anlatı, insanlarda var olan temel ihtiyaçlarından anlatmak isteği ile okuyucunun ya da izleyicinin dünyayı anlama isteği etrafında şekillenmektedir. Dünyada yaşanan değişim ve gelişimler anlatılarda da diyalektik bir ilişki bağlamında değişmektedir (Batur, 1979, s. 13). Sinema filmleri kendi içlerinde bir görsel anlatı içermektedir. Reklam filmlerde filmin bu anlatısı içerisine markanın bir biçimde dahil edilmesi ile ortaya çıkmaktadır. Reklam filmler (advermovie) anlatı olarak markanın kendisini oyuna dahil etmektedir. Burada reklam filmlerde (advermovie) anlatının makro anlatı deseni ve mikro anlatı deseni çerçevesinde ele alınarak, markanın reklam filmlerde (advermovie) nasıl konumlandırıldığı üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

Makro Anlatı Deseni

Walter ve Gioglio, bir şirketin dış dünya ile her etkileşime geçme sürecinin, o şirketin tarihini makro ve mikro düzeyde biçimlendirmede önemli yere sahip olduğunu belirtmektedir. Makro hikayeler, kuruluşun sahip olduğu DNA'nın yapılanma biçimini ortaya koymaktadır. Makro anlatı deseni bir şirketin hikayesini, şirketin kuruluş mitini, kimliği ve amacını göstermektedir. Bu nedenle makro anlatılar oldukça güçlü olması yanında pazarlamadan, satış, müşteri hizmetleri ve tanıtıma kadar birçok faaliyeti içine almaktadır. Dolayısıyla şirketin yaptığı her iş için rota belirleyen ve yön veren özellikler taşımaktadır (Erdem, 2020, s. 162; Walter ve Gioglio, 2019, s. 12). Bu nedenle makro anlatı deseni ürün tanıtımı ve pazarlaması açısından da önem taşımaktadır. Üretici firmalar ürünlerini öne çıkarmak ve doğru müşteri ile buluşturmak adına önemli çalışmalar yapmaktadır.

Makro anlatı deseni reklam film (Advermovie) anlatıları çerçevesinde konumlandırıldığında inceleme kapsamına alınan filmlerin temel alındığı markaların kurucularının hayatı, kurumun tarihçesi, kurumun kimliği ve kurum kültürü gibi kurumsal olarak ürün ya da markanın daha çok kuruluş açısından filmlerde yer aldığı anlatı yaklaşımı üzerinden reklam filmlerin (Advermovie) incelenmesine gidilmektedir.

Mikro Anlatı Deseni

Makro anlatılar resmin büyük parçasını sunarken, mikro anlatılar daha çok anlatıdaki aksiyonu ortaya koyan görseller sergilemektedir. Mikro anlatılarının temel işlevi, makro hikâye anlatısını destekleyen anlatıları ortaya koymaktır. Mikro anlatılar ile makro anlatılar birbirleri ile sıkı bağlarla bağlı biçimde anlatıları güçlendirmektedir. Bu noktada mikro anlatılar makro anlatıyı destekleme yanında güçlendirmek ve yaygınlaştırmak için biçimlendirilmiş, dizayn edilmiş olması gerekmektedir (Erdem, 2020, s. 162; Walter ve Gioglio, 2019, s. 14). Reklam filmlerde (advermovie), bu bölümde filmin anlatısı olarak kullanılan mikro anlatı desenleri olarak Chen ve Ringel'in oyun reklam (advergame) anlatıları için kullanmış olduğu marka ile mesajın oyun içine yerleştirilerek sunumunu anlatmak için belirlediği üç sınıflama yöntemi kullanılmaktadır. Bu üç sınıflama yöntemi reklam film (advermovie) anlatılarında makro anlatı desenini destekleyen mikro anlatı deseni olarak işlevselleştirilmektedir.

Chen ve Ringel (2001) yaptıkları sınıflandırmada advergame'leri, marka ve mesajın oyun içine entegre edilme yöntemine göre derecelendirerek, üçe ayırmıştır.

- Çağrışımsal oyun reklam: Bu reklam oyun türünde marka hayatın akışı içerisinde hayat tarzıyla izleyiciye sunulmaktadır.
- Görsel oyun reklam: Burada markaya özgü görsellerin kullanımı yanında, marka ile karakterlerin kullanımı da ortaya çıkmaktadır.
- Gösterim oyun reklam: Oyuncunun ürün ya da markayı anlatı içerisinde aktif biçimde kullanımını içeren yaklaşımdır (Chen, Ringel, 2001, Akyol, 2010, s. 103-105).

Chen ve Ringel'in bu sınıflandırmasının makro marka anlatısı desenine micro anlatı deseninde katkı sunacak özellik göstermektedir. Bunun yanında anlatılarda markanın filmin adına yerleştirilmesi ve filmde markanın günlük yaşamın bir parçası biçiminde sözel olarak da kullanımı makro anlatı desenini mikro anlatı deseni düzeyinde filmde tamamlayan unsurlar olarak görülmektedir.

Yeni Hayat (Cast Away)

Yönetmen: Robert Zemeckis

Yapım Yılı: 2000

Oyuncular: Tom Hank, Helen Hunt, Lari White, Chris Noth

Filmin Konusu:

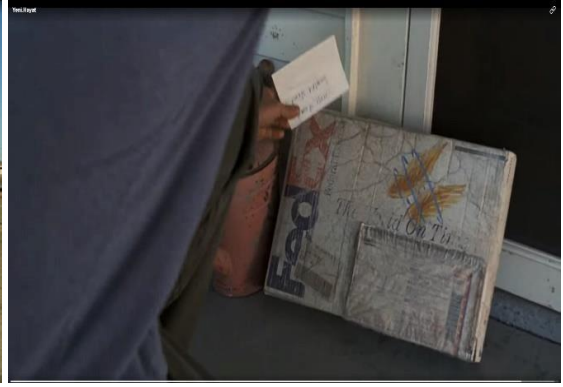
FedEx kargo şirketinin sistem mühendisi olan Chuck Noland (Tom Hanks) çalışkan, dakik ve iş bağımlısı bir kişi olarak kariyeri için uğraşan biridir. Yaşam biçimini genellikle planlı sürdüren ve kariyerine sevgilisi Kelly'den (Helen Hunt) daha fazla önem verdiği için özel hayatı sorunlarla dolu bir kişidir. Yeni Hayat filmi, Chuck'ın FedEx uçağı ile yolculuğu sırasında uçağın okyanus üzerinde düşmesi ve Chuck'ın Wilson voleybol topu ile ıssız bir adada yalnız kalması ile başlamaktadır. Daha sonra film, Chuck'ın adadaki günleri ve yaşamak için verdiği mücadeleye odaklanır.

Yeni Hayat (Cast Away) Filminde Reklamfilm (Advermovie) Makro Anlatı Deseni ve Mikro Anlatı Deseni

FedEx kargo firması bir dünya markası olduğunu dış çevresiyle etkileşimde olduğu, bunu sadece ülke sınırları ile kalmayarak daha filmin başında bir Amerikan firması olmasına rağmen Moskova deposunun görseli ile sunmaktadır. Bunun yanında yine kurum kültürünün özellikleri çerçevesinde bir hedefi gerçekleştirme amaçlı olarak kurulmuş, planlanmış, koordine edilmiş biçimde kendi kurumsal yapısını izleyiciye görsel anlatılarla aktarmaktadır. Vermiş olduğu mesajlarla kendine özgü bir kültür kurmaktadır. Bunu da sürekli saat göstererek ve saate dikkat çekerek zamana karşı mücadele eden ve her şartta kargosunu teslim eden mesajı ile aktarmaktadır. Bu nedenle reklam filmde FedEx'in en önemli vurgusu makro anlatı deseninde kurum kültürüdür.

Fotoğraf 1. FedEx Kargo Firması

Fotoğraf 2. FedEx Kargo

Film Fotoğraf 1 ile başlamakta ve Fotoğraf 2 ile bitmektedir. Fotoğraf 1 ıssız ve yolunu bulmanın zor olduğu bir yere kargo almaya gelen FedEx ve yaşanan bütün zorluklara rağmen düştüğü adadan kargoyu kurtararak yerine teslim eden Chuck karakteri aracılığıyla verilmektedir.

Fotoğraf 3. Saat

Fotoğraf 4. Saat ve zamanla yarış

FedEx'in en önemli kurumsal kimliğini yansıtan özelliği zamana karşı yarışmasıdır. Kargosunu zamanında teslim etmesi olarak yansıtılmakta, bunun içinde makro anlatı deseni olarak saat kullanılmaktadır. Fotoğraf 3 çalışanlara FedEx için zamanın önemini anlattığı görsel olurken, fotoğraf 4 ise Moskova'ya gelmeden önce kendisinin Amerika'dan FedEx'e verdiği kargoda saatini kurarak Moskova'ya ne kadar sürede geldiğini çalışanlara göstererek zaman kavramının temelde kurumsal kimliği de ortaya koyduğuna vurgu yapmaktadır.

Fotoğraf 5. FedEx Kargo Uçağı

Fotoğraf 6. FedEx Kargo Uçak Filosu

Filmin ilk sahnelerinden son sahnesine kadar FedEx yazısı görülmektedir. Genellikle kargo taşıma araçları ve uçakları verilmekte, bunun yanında kupalar, flamalar, kargo paketleri gibi birçok görsel anlatı filmin anlatısının temel teması olarak dikkat çekmektedir. Makro anlatı deseni olarak kurum kültürü, kurum imajı, kurumsal yapısı ile çalışan memnuniyeti, kurumsal aidiyet, kurum kimliği üzerinde durmaktadır.

Mikro anlatı deseni olarak, filmin tamamında görsel (Illustrative) oyun reklam sınıflandırmasına uygun biçimde filmin anlatısının genelinde marka ile ilgili nesnelere kullanıldığı, anlatının içine karakterlerin dâhil edildiği görseller sunulduğu görülmektedir. Reklam filmin içerisinde markanın özellikleri açık bir biçimde verilmektedir.

FedEx marka görselleri dışında birçok ürün ve marka filmin anlatısı içinde çağrışımsal reklam anlatısı olarak yer almaktadır. Filmde Snickers çikolata ve Panasonic markaları çağrışımsal olarak hem görsel olarak, hem sözel olarak hem de filmin anlatısı içerisine yerleştirilerek filmde FedEx kargosunu tam zamanında getiren çocuğa ödül olarak verilmektedir.

Fotoğraf 7. Wilson Basket Topu

Fotoğraf 8. Topun Kişiselleştirilmesi

Fotoğraf 7 ve fotoğraf 8'de görüldüğü gibi filmin anlatısına mikro anlatı deseni çerçevesinde yeni bir marka katılmaktadır. Burada Chen ve Ringel'in gösterim (Demonstrative) oyun reklam olarak değerlendirdiği sınıflamanın reklam film anlatı düzleminde de kullanıldığı görülmektedir. Wilson markası top olarak anlatıya dâhil olmakta ve kişileştirilerek ana karaktere adada kaldığı ve zorlu deniz yolculuğu boyunca eşlik etmektedir.

Şeytan Marka Giyer (The Devil Wears Prada)

Yönetmen: David Frankel

Yapım Yılı: 2006

Oyuncular: Anne Hathaway, Merly Streep, Emily Blunt, Stanley Tucci

Filmin Konusu:

Andrea Sachs gazetecilikten yeni mezun olmuş, iş hayaliyle New York'ta yaşamaya başlamış sade ve sıradan bir genç kızdır. Runaway Magazin'in acımasız aynı zamanda güçlü ve sofistike yöneticisi Miranda Priestly'nin yanında ikinci asistan olarak çalışmaya başlamaktadır. Andrea'nın moda ile bir bağlantısı bulunmamaktadır, onun hayali iyi bir gazeteci olarak kendi işini yapmaktır. Adrea'nın moda dünyasındaki işi için fazla sıradan bir tarzı olmasına rağmen mücadeleci özelliği ve pratik zekası ile hızla başarı kazanmaktadır. Ancak bu başarılı yükselişin kendine göre bedelleri de bulunmaktadır. Andy, ilk başta kendisi için oldukça uzak görünen Miranda'nın çok fazla şatafatlı olan dünyasında kendine bir yer edinmekte fakat eski dünyasındaki dostları ve sevdiklerini kaybetmektedir.

Şeytan Marka Giyer (The Devil Wears Prada) Filminde Reklam film (Advermovie) Makro Anlatı Deseni ve Mikro Anlatı Deseni

Türkçeye Şeytan Marka Giyer olarak çevrilen film aslında “Şeytan Prada Giyer” olarak bilinmektedir. Makro anlatı desenine göre kurumun marka kimliğinin en başta filmin adı ile izleyici ile bulunduğu görülmektedir. Filmin her sahnesinde farklı bir modacıya ait göz kamaştırıcı kıyafetlerle aksesuarlar bulunmaktadır. Filme adını veren ve şeytan olarak görülen moda dergisi yöneticisi Miranda karakteri “Prada” marka bir çanta ile ilk sahneye girmektedir.

Makro anlatı desenine göre en güçlü, konum olarak en üstte yer alan Miranda karakterinin “Parada” çanta ile başlaması, marka olarak ilk sırada “Prada” markasının konumunu göstermektedir. Markalar filmde kurumsal sıralamaya göre düzenlenmiş olarak verilmektedir. Moda dergisinde çalışan herkes ünlü markaların ürünlerini giymekte ancak iş yerindeki statülerine göre kullandıkları markalar değişmektedir. Prada en prestijli ve en üst statüde marka olarak verilirken kurumsal kimliği de buna göre oluşturulmaktadır.

Fotoğraf 9. Prada Marka Çanta

Fotoğraf 9, Miranda karakterinin iş yerine gelirken kullandığı Prada marka çanta ile film başlamaktadır.

Mikro anlatı deseni, çağrışımsal olarak ürünün filmin anlatımı sırasında günlük hayatın akışında görmeye alışık olunan bir yaşam aktivitesi şeklinde anlatı ile ilişkilendirilerek, marka farkındalığını sağlama amaçlı olarak Starbucks Coffee'nin kullanıldığı görülmektedir. Fotoğraf 10'da da görüldüğü gibi sabah işe gelirken kahveler Starbucks'tan alınmaktadır. Burada Miranda karakteri ile birleştirilerek markaya statü verilmektedir. Ayrıca kahveye özgü özellikler ve şube sayısının çokluğu “sıcak olsun ama mutlaka çok sıcak olsun, Miranda sıcak kahve sever” sözleri ile sözlü anlatıda da sunulmaktadır.

Fotoğraf 10. Starbucks Amblemi

Fotoğraf 11. Calvin Klein Elbise Kılıfı

Moda dünyasındaki markalar mikro anlatı deseni olarak sunulurken, markaların daha çok kıyafet, çanta, ayakkabı ve aksesuar olmaları nedeniyle sözlü olarak markalara vurgu yapıldığı görülmektedir. Birçok ünlü marka ismi görselleri yanında daha çok isimleri ile filmin anlatısı içerisinde geçmektedir.

Fotoğraf 12. Chanel Kolye

Moda dünyasına ikinci asistan olarak başlayan Andy Sachs karakteri moda dergisinde kabul edilmeye başladıktan ve kendini başarıları ile kanıtladıktan sonra markalı ürünler giymeye başlamaktadır. Bu markalar iş yerinde yükselmeye başladıkça değişmekte ve statüsüne bağlı biçimde yükselmektedir. Fotoğraf 12 filmin sonuna doğru, birinci asistanlığa yükseldiğinde ve belli statüler kazandığı zaman giymiş olduğu kostüm ve aksesuarları görülmektedir. Burada görsel (Illustrative) anlatı reklamlarında ürünün ön planda olduğu, marka ile bağlantılı nesne ve karakterin kullanıldığı mikro anlatı deseni destekleyicisi Mikro anlatı deseni olarak gösterim (Demonstrative), anlatıda karakterler doğrudan markanın ürünleri ile ürünü doğrudan kendileri kullanarak deneyimsel olarak ürünü test etmekte, deneme şansını bulmakta ve kullanımını vermekte, sözel olarak önermede bulunmakta, marka ile statü göstererek ürünü kişiselleştirmektedir. Böylece ürün ve marka bağlantısını oluşturarak mikro düzeyden destekle makro anlatı desenini güçlendirmektedir.

Asfaltın Kralları (Ford v Ferrari)

Yönetmen: James Mangold

Yapım Yılı: 2019

Oyuncular: Matt Damon ve Christian Bale

Filmin Konusu:

Şirketini Ford'a satma kararı verdikten sonra bu kararından vazgeçen Enzo Ferrari'ye bir ders verme çabası içine giren Henry Ford'un bunun için vermiş olduğu mücadele ele alınmaktadır. Henry Ford bu mücadelesi için kesenin ağzını açmakta ve ünlü Ferrari'yi yenecek araba üretmek için Carrol Shelby'i işe almaktadır. Shelby o döneme kadar Le Mans'ı kazanabilen tek Amerikalı Pilot unvanını taşımaktadır. 1959 yılında Roy Salvadori ile birlikte katıldıkları yarışta Aston Martin DBR1 ile yarış kazanmışlardır. Shelby bu yarıştan sonra sağlık sorunları nedeniyle pistlere veda ederek yarış pistlerinde kazandığı ününü adını verdiği markayı geliştirmeye çalışmaktadır. Ford'un kendi yarış departmanının başına Shelby geçirmekte, Le Mans'ı kazanmak için gereken efsane aracı üretme sürecinde aksi davranışlarıyla ünlü geçinilmesi zor bir kişi olan Ken Miles'la anlaşmakta ve olaylar başlamaktadır.

Asfaltın Kralları (Ford v Ferrari) Reklam Filminde (Advermovie) Makro Anlatı Deseni ve Mikro Anlatı Deseni

Asfaltın Kralları (Ford v Ferrari) reklam filmi (advermovie) makro anlatı deseni çerçevesinde incelendiğinde kurumun kurucunun hayatı, kurumun tarihçesi, kurumun kültürü ve kurumun kimliği gibi markanın temel anlatılarının şirketin kurucusu Henry Ford'un torunu Henry Ford II tarafından filmin başladığı sahnelerde anlattığı görülmektedir. Henry Ford II Ford fabrikasındaki makineleri durdurmalarını emrederek çalışanlara yukarıdan bu anlatıyı "Ford" yazısının altından yapmaktadır.

Fotoğraf 13. Ford Fabrikası

Fotoğraf 14. Ford Hizmet Binası

Fotoğraf 13 Asfaltın Kralları (Ford v Ferrari) reklam filmi (advermovie) makro anlatı desenini oldukça etkili biçimde sunmaktadır. Bunun yanında fotoğraf 14 yine kurumun gücünü gösterir bir biçimde Ford yönetim binasını vermektedir. Ayrıca binanın önünde ABD bayrakları dalgalanmaktadır. Makro anlatı deseni kapsamında Ford şirketinin kurumsal temeli, başarı odaklı yapısı, Amerikan başarı temelli olması gibi birçok yönden kurumsal gücü verilmektedir.

Fotoğraf 15. Ferrari Fabrikası

Fotoğraf 16. Enza Ferrari

Ferrari makro anlatı deseninde daha mütevazı ama daha zarif bir bina ile karşılaşmaktadır. Binalar ve otomobil yapılan atölyeler daha estetik dizayn edilmiştir. Burada da kurumun yapısı, kurumun özellikleri, kurumun kültürü ve markanın kimliğini oluşturan makro anlatı deseni kurumun kurucusu Enza Ferrari tarafından belirtilmektedir. Bu anlatıları görsel öğeler desteklemektedir. Ford şirketini eleştirirken "o Henry Ford değil o Henry Ford II" diyerek başarısız bir yönetimle suçlamaktadır.

Fotoğraf 17. Ferrari ve Ford Reklam Panoları

Fotoğraf 18. Ferrari ve Ford Yarış Otomobilleri

Mikro anlatı deseni olarak Ford ve Ferrari'nin mücadelesi ve marka olarak varlıkları film anlatısının temelini oluşturmaktadır. Görsel (Illustrative) anlatı reklamlarında ürünün ön planda olduğu, marka ile bağlantılı nesne ve karakterin kullanıldığı mikro anlatı deseni destekleyicisi olarak Ford ve Ferrari yazıları fotoğraf 17'de görüldüğü gibi sürekli kullanılmaktadır. Ayrıca aralarındaki mücadelede araba yarışları ile anlatıyı desteklemektedir.

Mikro anlatı deseni olarak gösterim (Demonstrative) ise, reklam filmin anlatısının tamamında karakterlerin doğrudan markanın ürünleri ile bağlantılı görüntüleri yanında deneyimsel olarak ürünü test etmektedir. Bunun yanında daha önce kazanmış oldukları yarış başarıları ve mühendislik deneyimleri ile deneme çalışmaları verilmektedir. Ayrıca karakterler ürünleri doğrudan kendileri kullanmakta ve sözel olarak önermede bulunmaktadır. Böylece ürün ve marka bağlantıları mikro anlatı deseni ile desteklenerek makro anlatı desenini güçlendirmektedir.

Fotoğraf 19. Good Year Ürün Yerleştirme

Fotoğraf 20. Ford ve BP Reklam Panoları

Mikro anlatı deseni olarak çağrışımsal anlatı örneği fotoğraf 19 ve fotoğraf 20'de olduğu gibi ürünün filmin anlatımının akışı sırasında günlük hayatın herhangi bir aktivitesi gibi sunulması reklam filmde filmin temasına uygun ürün ve markalarla görülmektedir. Otomobil anlatısına uygun lastik markası Good Year ve yakıt markası BP, Shell gibi anlatı ile ilişkilendirilerek, marka farkındalığını sağlama amaçlı olarak kullanımlar görülmektedir.

Bulgular

Reklam film (Advermovie) incelemesi sonucunda markanın filmlerde görülme biçimlerinin farklılık gösterdiği görülmektedir. Yeni Hayat filminde makro anlatı desenine uygun biçimde kurum kimliğini yansıtır biçimde sürekli zaman vurgusu yapılmakta ve saat sık sık gösterilerek kurumun çalışma prensibinin zamana karşı olduğuna dikkat çekilmektedir. Filmin ana karakteri için çalışma zamanının duracağı süreç kolundaki saati çıkarması ile başlamaktadır. Yine makro anlatı deseni çerçevesinde sudan çıkardığı FedEx kargosunu yaşadığı bütün zorluklara rağmen koruyarak yerine teslim etmesi de kurumun kültürünü yansıtmaktadır. Bu makro anlatı desenlerini destekler biçimde mikro anlatı desenleri ile reklam film anlatısı verilmektedir. Chen ve Ringel'in sınıflandırmalarından üç sınıflandırma özelliğinin de oldukça yoğun biçimde kullanıldığı görülmektedir. Bunun yanında FedEx sözcüğü sürekli telaffuz edilerek marka adı reklam film (advermovie) anlatısında destekleyici mikro anlatı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca kişileştirilen Wilson topuda marka adıyla kişileştirilerek mikro anlatı desenine katılmaktadır.

Şeytan Marka Giyer olarak Türkçeye çevrilen reklam film aslında Şeytan Prada Giyer biçiminde marka adını reklam filmin adının içinde geçirmektedir. Moda dünyası ve yaşananları konu alan filmde "Şeytan" olarak tanımladığı moda dergisi yöneticisi ve çalışanlarının marka giymesi üzerinden birçok ünlü markayı kullanmaktadır. Derginin ismi çağrışımsal olarak değiştirilerek verilmesine rağmen gönderme yaptığı dergi bilinmektedir. Kullanılan markalar ürün ve markanın birlikte görsel olarak sunumunu verebileceği ürünler olmaması nedeniyle daha çok markalar sözlü anlatılarda geçmektedir. Sözlü anlatılara da mikro anlatı deseninde makro anlatıya destek anlatı olarak özellikle bu reklam filmde (advermovie) önem kazanmaktadır.

Ford v Ferrari orijinal adı ile Asfaltın Kralları olarak Türkçeye çevrilen reklam film (Advermovie) filmin adına marka yerleştirme ile dikkati doğrudan markaya çeken bir reklam film (advermovie) olmaktadır. Film doğrudan Makro anlatı ile kurumsal yapıları verirken, reklam filmin tamamı mikro anlatı deseni destek anlatı içinde sunulmaktadır. Ferrari markası ile daha çok mücadele eden Ford'un Mustang modeli verilmektedir. Mikro anlatı deseni çerçevesinde Chen ve Ringel'in sınıflandırmalarından üç sınıflandırma özelliği baskın biçimde görülürken, iki otomobil firması arasındaki rekabette hem anlatsal hem de görsel olarak vurgulanmaktadır.

İncelemeye alınan her üç filmde tamamen reklam temalı anlatı çerçevesinde kurularak reklam film (Advermovie) olarak değerlendirilebilecek filmlerdir. Belli marka ve ürünler üzerinden anlatısı kurulan filmler bu markalar ve ürünler dışında çağrışımsal olarak da çok fazla markayı içinde barındırmaktadır. Reklam filmlerin (Advermovie) görsel olarak tamamına yakını marka görselleri içermektedir, ancak bu görsellerin tamamının makaleye yerleştirilmesi mümkün olmadığından içinden rastlantısal olarak ve net biçimde markayı gösterenlerden seçilerek kullanılmıştır. Makalenin sınırlılıkları çerçevesinde makro anlatı deseni ve mikro anlatı deseni için seçilen görseller oldukça sınırlı kalmasına rağmen reklam filmlerin (advermovie) genel anlatı yapısını gösteren örnekler olarak seçilmeye özen gösterilmiştir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Sinema, insan hayatına girdiği günden itibaren önce görsel, daha sonra işitsel özelliğini de yanına alarak, görsel ve işitsel 7. Sanat olarak var olmuş ve varlığını da devam ettirmektedir. Ancak sinema, bugün sanat olma özelliği yanında ticari bir meta olarak adından daha çok söz ettirmektedir. Sinema sanatının izleyiciyle bağlantısı ve kitlesel gücü, bu sanatsal anlatı alanını reklam endüstrisi açısından oldukça cazip kılmaktadır. Bunun yanında iletişim teknolojilerinde yaşanan yaygınlaşma ve hızlanma içinde bulunulan çağı, her tarafı reklam ile kuşatılmış bir ortama çevirmektedir. Reklamlardan kaçılmayacağı gerçeğinden hareketle, bu çalışmada 'sinema ve reklam ilişkisi' değerlendirilmeye ve sinema reklam ilişkisini de aşarak ortaya çıkan reklam film (advermovie) olarak adlandırılan, doğrudan filmin kendisinin markayı anlattığı filmler üzerinde çalışılmıştır. Reklam endüstrisi büyük bir endüstri olarak, yine büyük bir endüstri konumundaki sinema ile işbirliği içinde sinema seyircisinin karşısına çıkmaktadır. Sinema ve reklam endüstrisinin ortak çalışmaları ve belirledikleri stratejileri ile büyüyen pazarlar, tüketicinin ihtiyacını karşılıyor gibi görünmesine karşın sinema izleyicisinin ihtiyaçları reklam endüstrisinin gölgesinde, yönlendirilmeye ve şekillendirilmeye devam etmektedir.

Son yıllarda yaşanan teknolojik gelişmelerle ortaya çıkan yeni reklam mecralarına karşı, sinema gibi geleneksel medya hala güçlü bir biçimde durmaktadır. Reklam filmler (advermovie) ürün ve markanın kurumsal özelliklerinden, kurucusuna, kullanımından yaşamın içindeki yerine kadar her aşaması filmin anlatısını oluşturmaktadır. Çalışma için amaçlı örneklem yöntemi ile örneklem alınan üç filmde 2000'li yıllarda çekilen filmlerden oluşmaktadır. Bütün yeni reklam mecralarına rağmen bugün reklam filmlerinin (Advermovie) ürün ve marka tanıtımı için kullanıldığı görülmektedir. Ele alınmış üç reklam filmi dışında çalışmaya dahil edilemeyen hem biyografi gibi hem de ürün marka bazlı çekilmiş reklam filmlerin sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Markalar konumlarını güçlendirmek, tüketicide iyi bir algı oluşturmak ve ekonomik olarak etki yaratmak amaçlı olarak markanın tanıtımını ve imajını ortaya koyan reklam filmler (advermovie) yapılmasını desteklemektedir.

Reklam film (Advermovie) incelemesi kapsamında seçilen filmlerde markanın ya da ürünün görülme biçimlerinin her filmde farklı biçimlerde yer aldığı görülmektedir. Yeni Hayat (Cast Away) filminde makro anlatı desenine göre kurum kültürü ve kurumsal imaj ön plana çıkarken mikro anlatı desenine göre de bu makro anlatıyı destekler görsellerin yoğun biçimde kullanılmaktadır. Şeytan Marka Giyer (The Devil Wears Prada) filminde ise markanın adı doğrudan geçmektedir. Reklam Film (advermovie) moda dünyasını ve bu dünyada yaşananları konu alırken makro anlatı deseni ve mikro anlatı deseni açısından kullanılan çözümlene yöntemlerine uygun görsel ve sözel açıklamaların sık biçimde görülmektedir. Bu filmde marka ile statü bağlantısı da kurulmaktadır. Asfaltın Kralları (Ford v Ferrari) reklam film (Advermovie) filmin adının marka olarak geçtiği, makro anlatı ile kurumsal yapılar verilirken, reklam filmin tamamı mikro anlatı deseni çerçevesinde Ferrari ile Ford'un mücadelesi ve iki otomobil firması arasındaki rekabette hem anlatsal hem de görsel olarak vurgulanmaktadır.

Yazarların Katkı Oranı

Çalışma tek yazarlı olduğu için yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması teşkil edebilecek bir durum yoktur.

Kaynaklar

- Akyol, M. (2010). *Marka iletişim aracı olarak oyunreklam: Marka farkındalığı oluşturma rolü üzerine bir çalışma*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Arslan, E. (2010). Sinema reklamcılığı: Sinema salonunun bir reklam mecrası olarak kullanımının Türkiye örneğinde incelenmesi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(39), 5-27.
- Aydın, D. ve Orta, N., 2009. Sinemanın reklam aracı olarak kullanımı "Türk filmlerinde marka yerleştirme uygulamaları". *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(36),7-23.
- Aytekin, M. ve Yazıcı, M. (2018). Sinema perde reklamlarının seyirci üzerindeki etkisi: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, 4(5), 386-406.
- Balasubramanian, S. K. (1994). Beyond advertising and publicity: Hybrid messages and public policy issues. *Journal of Advertising*, 23(4), 29-46.
- Balkaş, E. E. (2006). Bireyin yanıltıcı bilgidan korunması: Yanıltıcı reklamların tüketici üzerindeki etkileri. C. Bilgili (Der). *Medyada Olmayanlar*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Batur, E. (1979). Anlatı çözümlemesine kuramsal bir yaklaşım. *Dilbilim 4*, 1(4), 132-146.
- Bolat, N. (2018). Reklam ortamı olarak sinema ve sinema reklamcılığı. Ö. Çakın (Ed.) *Gelenekselden dijital reklam mecraları içinde*, ss. 53-79. Konya: Literatürk Yayınevi.
- Cappo, J. (2005). *Reklamcılığın geleceği* (Çev. Fevzi Yalım). İstanbul: Mediacat Yayınları.
- Çelik, C., Ulusoy, E., Öymen, G., Gündüz, Ö. ve Nurluoğlu, U. E. (2004). Marka yerleştirmeye ve kullanımına bir örnek: Asmalı Konak. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (19), 379-400.
- Chen J., and Ringel, M. (2001). *Can advergames be the future of interactive advertising?*. Retrieved from http://locz.com.br_loczgames_advergames in 10.12.2021.
- Elden, M. ve Yeygel, S. (2006). *Kurumsal reklamın anlattıkları*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Erdem, M. N. (2020). Reklam anlatısının fraktal boyutları. P. E. Yayınoğlu ve B. Küçüksaraç (Ed), *Veri görselleştirmeden haberoyunlara. gerçeklik teknolojilerinden nesnelerin internetine iletişim çalışmalarında yaratıcı ve yenilikçi uygulamalar içinde*, ss. 143-196. Konya: Literatürk Yayınevi.
- Ewing, M. T., Du Plessis, E., and Foster, C. (2001). Cinema advertising re-considered. *Journal of Advertising Research*, 41(1), 78-85.
- Gürel, E. ve Alem, J. (2014). *Ürün yerleştirme*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

- Hackley, C., and Tiwsakul, R. (2006). Entertainment marketing and experiential consumption. *Journal of Marketing Communications*, 12(1), 63-75.
- Johnson, K. F. (1981). Cinema advertising. *Journal of Advertising*, 10(4), 11-19.
- Karrh, J. A. (1998). Brand placement: A review. *Journal of Current Issues and Research in Advertising*, 20(2), 31-49.
- Keane, J. (1999). *Medya ve demokrasi* (Çev. H. Şahin). Ankara: Ayrıntı Yayınları.
- Laughey, D. (2010). *Medya çalışmaları teoriler ve yaklaşımlar*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Loro, L.(1990). Philly products angle for ringside in Rocky 5. *Advertising Age*, 61(5).
- Maden, D. ve Göksel, A.B. (2009). *Marka ve tüketicilerin eğlence odaklı ilişkisi advergamerler: Cinsiyet farklılıklarına yönelik bir inceleme*. International Marketing Communications Symposium, Ege University Faculty of Communication, ss. 240-254.
- Özön, N. (1995). *Karagözden sinemaya Türk sineması ve sorunları*. Ankara: Kitle Yayınları.
- Russell, C. (2007). *Advertainment: Fusing advertising and entertainment*. USA: University of Michigan.
- Sandelowski, M. (1986). The problem of rigor in qualitative research. *Advances in Nursing Science*, 8(3), 27-37.
- Seguela, J. (1990). *Yarın çok star olacak*. İstanbul: AFA Yayıncılık.
- Sığırı, Ü. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri*. İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Sirer, E. (2018). Futbol maçlarında ürün yerleştirme. Nursel Bolat (Ed), *Ürün yerleştirme: Kavramlar, ortamlar, uygulamalar* içinde, ss. 125-140. Konya: Literatürk Yayınları.
- Ünsal, Y. (1971). *Bilimsel reklam ve pazarlamadaki yeri*. İstanbul: ABC Kitapevi.
- Walter, E., ve Gioglio, J. (2019). *The laws of brand storytelling*. McGraw-Hill.
- Williamson, J. (2001). *Reklamların dili* (Çev. A. Fethi). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Yılmaz, R. ve Çakın, Ö. (2017). Reklamda süblatif kodlama üzerine bir inceleme. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(4), 531- 539.
- Yılmaz, R. ve Erdem, M. N. (2016). *Geleneksel ve dijital reklamcılık*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Extended Abstract

Introduction

When the advertisement will convey a message as a product or brand through a medium, first of all, it should be decided which channel it will be. In addition, it has an important place in the selection of the target audience, to which the advertising messages will be conveyed. Cinema, which is one of the important advertising channels, tells what it wants to tell within a scenario through images. Cinema tries to catch the consumer by dividing any movement into parts at regular intervals, determining their visuals and then uploading messages to them. Cinema tells what is meant to be told through audiovisual and stories. In addition to directing the cinema audience, it changes the perspective of the society by reflecting what they want to tell, dimensioning and enriching the emotion and thought. This power of influence is also important for advertisers to keep their brands and products in this magical environment. This power of influence is also important for advertisers to keep their brands and products in this magical environment.

Cinema advertising cooperation has existed since the early years of cinema. When cinema advertisement is mentioned, advertisements given before the start of the film, which is called the first screen advertisement, and before the second half of the film, come to mind. These advertisements are important advertisements for movie theaters. Curtain advertising has an important place in the cinema advertising sector as a source of income for the cinema sector, especially for movie theaters. While waiting for the movie to start, the audience is exposed to advertisements while sitting in the movie theater. Watching the beginning of the movie on the big screen with a high quality image in a dark environment without different stimuli affects the audience as an effective advertisement message and increases its retention. Advertisers who want to take advantage of this important advertising medium attach importance to curtain advertising.

In the following years, it is seen that the product and brand are included in the narrative of the motion picture. In product placement applications in the cinema, besides the indirect presentation of the message to the audience, the brand and the product are presented within the context of the context in which the product message is conveyed, that is, by identifying with the character who uses it and prefers it, and generally a mythical structure is given. Movies offer a very suitable environment for product placement in a narrative as if it is a part of the narrative. Product placement applications are seen as visual product placement, audio product placement, audio-visual product placement.

Apart from these, films, which are the main theme of the film narrative, are shot within the framework of the concept of advermovie, which is the main subject of the study, which is the association of cinema advertising. Advermovie aims to create a brand effect in the target audience, to increase the memorability of the product and brand, to catch the purchase priority in the consumer, as well as to create brand awareness by drawing attention to the product while entertaining the audience. Therefore, advermovie aims to create brand awareness as well as promoting a product or service. However, what is important here is the necessity of separating the product placement and the narrative applied as advermovie in terms of use in movies. Because advermovie is the use of a product and brand as a basic element in the narrative of the movie rather than placing a product in a movie as visual, auditory or audio-visual. Every stage of the Advermovie product and brand, from its institutional features to its founder, from its use to its place in life, constitutes the narrative of the movie. Because advermovie is the use of a product and brand as a basic element in the narrative of the movie rather than placing a product in a movie as visual, auditory or audio-visual. Every stage of the Advermovie product and brand, from its institutional features to its founder, from its use to its place in life, constitutes the narrative of the movie.

Method

Within the scope of advermovie content, the study is shaped within the framework of the aim of reflecting the narrative of the films created through the brand and revealing the level of this reflection.

In this direction, three advermovies were selected with the purposeful sampling method in the study. The macro-narrative pattern and micro-narrative pattern of Walter and Gioglio will be used to analyze the themes and codes used in the brand or product specific to the film through the samples used to support the Advermovie narrative study. In this direction, three advermovies were selected with the purposeful sampling method in the study. In addition, in this section of advermovie, as micro-narrative patterns used as the narrative of the movie, Chen and Ringel's brand used for advergame narratives and three classification methods determined to describe the presentation of the message by placing it in the game are used. In these three classification methods, there is a micro-narrative pattern that supports the macro-narrative pattern in advermovie narratives. Chen and Ringel classified advergames into three, grading them according to the way the brand and message are integrated into the game. These classifications are; associative advergame, visual advergame, display advergame are graded according to the method of integrating the brand and message into the game.

Findings

Cast Away, which is one of the three films with advermovie features selected as a working example, is seen as commercials that use the FedEx cargo company's brand and product narrative as the main theme. The Devil Wears Prada movie uses the Prada brand as the main theme and includes many famous brands and products in its narrative. Ford v Ferrari, on the other hand, uses the founders of the Ford and Ferrari car companies, their production processes, and the competition between them, as the movie's title suggests, as the main theme of the movie.

All three films under review are films that can be considered as advermovies by being built entirely within the framework of an advertisement-themed narrative. Films with narratives based on certain brands and products contain a lot of associative brands apart from these brands and products. Advermovie contains almost all of the brand images visually, but since it is not possible to place all of these images in the article, they were used randomly and by choosing those that clearly show the brand. Although the images chosen for the macro-narrative pattern and the micro-narrative pattern are quite limited within the limitations of the article, care has been taken to be chosen as examples illustrating the general narrative structure of the advermovie.

Conclusion, Discussion and Recommendations

Traditional media such as cinema still stand strong against the new advertising channels that have emerged with the technological developments in recent years. Advermovies form the narrative of the film, from the institutional features of the product and brand, to its founder, from its use to its place in life. The three movies that were sampled with the purposeful sampling method for the study consist of movies shot in the 2000s. Despite all the new advertising channels, today it is seen that advermovies are used for product and brand promotion. Except for the three commercials that were discussed, the number of commercials that could not be included in the study, such as biographies and product brand-based commercials, is substantial. Brands support the making of advermovies that present the brand's promotion and image in order to strengthen their position, create a good perception in the consumer and create an economic impact.

Mediator Role of Academic Motivation in the Relationship between Attachment Styles and Life Satisfaction

Evren ERZEN
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
evrenerzen@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0001-9726-2688

Özkan ÇIKRIKÇI
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
ozkanc61@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9789-5888

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1113578
Geliş Tarihi: 07.05.2022	Revize Tarihi: 26.07.2022
	Kabul Tarihi: 29.07.2022

Atf Bilgisi

Erzen, E. ve Çıkrıkçı, Ö. (2022). Mediator role of academic motivation in the relationship between attachment styles and life satisfaction. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 671-690.

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the mediating role of academic motivation in the relationship between attachment styles and life satisfaction. The study group of the research consists of 352 university students studying in the Eastern Black Sea Region of Turkey [232 (65.9%) female, 120 (34.1%) male]. The ages of participants ranged from 15 to 33 years [$M_{age} = 20.91$, $SD = 1.85$]. In the study, the Personal Information Form created by the researchers together with the Three Dimensional Attachment Styles Scale, the Life Satisfaction Scale and the Academic Motivation Scale was used as a measurement tool. According to the results of Pearson Product-Moment Correlation Coefficient analysis performed within the scope of the preliminary analysis, it was determined that there were significant relationships between attachment styles, academic motivation and life satisfaction. Mediation test results; revealed that academic motivation has a full mediating role in the relationship between secure and avoidant attachment styles and life satisfaction. In the analyzes made with the anxious-ambivalent attachment style, it was determined that academic motivation had a partial mediating role. The research results present empirical findings in terms of both clinical and educational applications. The results were discussed in the light of the literature.

Keywords: Attachment styles, academic motivation, life satisfaction, mediation analysis.

Bağlanma Stilleri ile Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkide Akademik Güdülenmenin Aracı Rolü

ÖZ

Bu çalışmanın amacı bağlanma stillerinin yaşam doyumu ile olan ilişkisinde akademik güdülenmenin aracı rolünün belirlenmesidir. Araştırmanın çalışma grubu, Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölgesinde öğrenim görmekte olan 352 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır [232 kadın (65.9%), 120 erkek (34.1%)]. Katılımcıların yaşları 15 ile 33 arasında değişmektedir [$Ort_{yaş} = 20.91$, $SS = 1.85$]. Çalışmada Üç Boyutlu Bağlanma Stilleri Ölçeği, Yaşam Doyumu Ölçeği ve Akademik Motivasyon Ölçeği ile birlikte araştırmacılar tarafından oluşturulan Kişisel Bilgi Formu ölçme aracı olarak kullanılmıştır. Ön analizler kapsamında gerçekleştirilen Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı analizi sonuçlarına göre bağlanma stilleri, akademik güdülenme ve yaşam doyumu arasında anlamlı ilişkiler bulunduğu belirlenmiştir. Aracılık testi sonuçları; güvenli ve kaçınan bağlanma stillerinin yaşam doyumu ile olan ilişkisinde akademik motivasyonun tam aracı role sahip olduğunu ortaya koymuştur. Kaygılı-kararsız bağlanma stili ile yapılan analizlerde ise akademik motivasyonun kısmi aracı rolü olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonuçları hem klinik hem de eğitim uygulamaları açısından ampirik bulgular sunmaktadır. Elde edilen sonuçlar literatür doğrultusunda tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bağlanma stilleri, akademik güdülenme, yaşam doyumu, aracılık analizi.

Introduction

There are many factors related to happiness in humans and the ability to gain enjoyment from the world they live in. Some of these factors are within the individual's initiative, while some are outside their control. In addition to factors the individual has no control over, like genetic factors and parental income levels, factors within the individual's control like working and resting ensure a person gains enjoyment from life. In the student years, these may include factors related to education and

teaching. Adolescents who gain pleasure from this process may have advantages in terms of building a more successful and peaceful future, while individuals with low life satisfaction may fall into a range of psychological problems and transform into problematic individuals in society. As a result, determining factors related to life satisfaction may have critical importance.

Life satisfaction comprises the cognitive dimension of subjective well-being and refers to an individual's assessment of their life according to their own standards (Diener, 2000; Pavot, and Diener, 1985). Life satisfaction, providing meaning to the time interval in which the individual lives, is shaped by some determinative experiences in the past. Some of these experiences are based on relationships created with parents in the early childhood period. A secure attachment relationship with parents ensures the individual encounters fewer emotional problems during their lives (Shane, and Shane, 2001). Individuals with secure attachment are described as less worried, more flexible and closer by their families (Kobak, and Sceery, 1988). Suess, Grossmann and Alan (1992) identified that these individuals gain more acceptance from their surroundings. As a result, individuals with secure attachment have better levels of mental health and can be said to contain clues about how they see life as more meaningful. Ponti and Smorti (2019) stated the attachment relationship formed with parents in the early childhood period is a factor associated with life satisfaction in adulthood. In research from recent years, studies are encountered showing attachment relationships not just with parents but with peers and in romantic relationships increase life satisfaction (Guarnieri, Smorti, and Tani, 2015; Guo, 2019). In addition to findings related to secure attachment increasing satisfaction obtained from life, there is research identifying that anxious and avoidant attachment relationships have features detrimental to life satisfaction (Molero et. al., 2017) Temiz, and Comert, 2018). Burk and Burkhart (2003) determined that insecure attachment styles lead to selection of negative choices when dealing with events. In short, the attachment relationships created in the first periods of an individual's life are associated with a person's life satisfaction in positive or negative manner. Though this connection forms the behavior modes an individual will carry their whole lives and contributes to their perspective on life, it is not the only determinant of a person's mental health. Especially some factors which are important for an individual's life in the school period become effective. These factors are directly related to the individual's education-teaching period.

Education-teaching experiences enter a person's life from early childhood. Children are introduced to academic knowledge at young ages and transform into happier individuals as they gain interest in learning and taste success. Academic motivation, qualifying factors related to an individual continuing their school life and achieving their targeted degrees (Clark, and Schroth, 2010), may contribute to interest and desires in relation to academic topics at young ages and a successful and responsible identity in future years (Barrick, Stewart, and Pitrowski, 2002) and may transform into a factor increasing satisfaction the individual obtains from life. In the literature there appears to be limited research supporting this view. Karaman, Nelson and Cavazos Vela (2018) determined that motivation about obtaining success is positively correlated with an individual's life satisfaction. Vitterso (2003) explained this situation as motivation and life satisfaction being concepts along the same line. Some researchers studying the source of this motivation determined different motivation types create different effects. For example, when an individual is motivated in line with their own choices and not according to the directives of an authority (Pauli, Chambel, Capellari, and Rissi, 2018), they achieve higher life satisfaction. In other words, internal motivation increases life satisfaction (Guinn, 2005; Kwok, Chui, and Wong, 2013), while findings were reached in relation to external motivation reducing life satisfaction (Mafini, and Dlodlo, 2014). However, regardless of its source, it can be argued that the motivation that enables individuals to achieve valuable and meaningful goals will have positive reflections on the person. Motivation, just as it contributes to determining the satisfaction an individual gains from life, is a variable open to being affected by parental attachment style. A secure attachment between parents and child has the potential to contribute to increases in both motivation and life satisfaction. Duchesne and Larose (2007) determined the attachment relationships developing with mother and father had positive effects on life satisfaction. Learner and Kruger (1997) reported the source of this increase was not just parents but also teachers. When examined from this aspect, it appears the source of attachment feelings contributing to the increase in motivation of an individual is variable. Studies showing attachment to

place increases life satisfaction support this view (Counted, Possamai, McAuliffe, and Meade, 2020; Prayag, Chen, and Del Chiappa, 2018). If we were to summarize, the quality of the attachment patterns an individual develops with different sources, led by parents, is associated with life satisfaction. When it comes to adolescents, this association is of particular importance. This is because adolescents are in a period with more fragile psychology. It is important to determine the correlations between parents, with an important place in adolescent lives, and academic duties with life satisfaction for several reasons. The first of these reasons is to contribute to determining factors increasing life satisfaction of adolescents for school psychological counselors and the second is to guide researchers working on adolescent mental health and related variables. Additionally, knowing the factors related to the life satisfaction levels of adolescents will benefit parents becoming more aware of and sensitive to this topic. With this aim, this study investigated the mediator role of academic motivation in the relationship between attachment styles and life satisfaction. In line with this, the study created the following four hypotheses for investigation.

H₁: Attachment styles (*secure, anxious-ambivalent, avoidant*) are associated with life satisfaction

H₂: Attachment styles (*secure, anxious-ambivalent, avoidant*) are associated with academic motivation

H₃: Academic motivation is associated with life satisfaction

H₄: Academic motivation has a mediator role in the correlation between attachment styles (*secure, anxious-ambivalent, avoidant*) and life satisfaction

Method

In this section, information on research design, sample, measures, statistical approach and procedure-ethical approval titles are given.

Research Design

This study, conceived with correlational pattern, tested the mediating role of academic motivation in the relationship between attachment styles and life satisfaction. In correlational patterns, the aim is determination of the correlations between variables and revealing whether these correlations are positive or negative states (Bryman, and Cramer, 2001; Cohen, Manion, and Morrison, 2007). With this aim, in correlational patterns, groups comprising at least two continuous variables are determined and the degree of correlation of the variables is identified through correlation coefficients (Ary, Jacobs, Sorenson, and Razavieh, 2010; Fraenkel, Wallen, and Hyun, 2012).

Sample

The study group comprised 352 students who are attending a university in the East Black Sea Region of The Turkish Republic with ages ranging from 18 to 33 years ($SD = 1.85$, $Mean = 20.91$). Participants comprised 232 female (65.9%) and 120 male (34.1%) students.

Measures

With the aim of determining the level of happiness an individual feels in life the Life Satisfaction Scale developed by Diener, Emmons, Larsem and Griffin (1985) and adapted by Yetim (1993) was used; the Three Dimensional Attachment Style Scale (Erzen, 2016) was used for determination of attachment styles; and with the aim of determining motivation levels in terms of completing academic work, the Academic Motivation Scale (Bozanoğlu, 2004) was used as data collection tool. Information related to age and sex were collected with a personal information form. The details related to the scales are explained below.

Academic Motivation Scale

This was developed by Bozanoğlu (2004) with the aim of determining individual differences in the academic motivation levels of students. The Academic Motivation Scale comprises 20 items. It is a five-point Likert-type scale. On the scale, 19 items have positive points, while the fourth item is inverted. The minimum points that can be obtained from the scale is 20, with maximum points of 100. For reliability of the scale, the test-retest method and internal consistency coefficients were calculated. 101 students participated in retest. The second application was performed four weeks after the first application and the test-retest correlation was found to be .87. For reliability analysis, secondly, the internal consistency coefficient was assessed with Cronbach's Alpha value. Cronbach's Alpha value was determined as .77 and .85 (Bozanoğlu, 2004). For current study, the internal consistency coefficient was .88.

Three-Dimensional Attachment Style Scale

The Three-Dimensional Attachment Style Scale was developed with the aim of determining attachment styles (Erzen, 2016). The scale comprises three sub-dimensions of secure, avoidant and anxious-ambivalent attachment styles. The scale has a five-point Likert-type response scale and contains 18 items. The internal consistency coefficients for avoidant, secure and anxious-ambivalent attachment styles were .80, .69 and .71, respectively. In present study, the internal consistency coefficients for avoidant, secure and anxious-ambivalent attachment styles were .74, .73 and .55.

Life Satisfaction Scale

The Life Satisfaction Scale (Diener, Emmons, Larsen and Griffin 1985) was developed as a Likert-type scale with seven-degree response scale with the aim of determining satisfaction an individual gains from life. The original form of the life satisfaction scale contained five items and had internal consistency coefficient of .87. The scale was adapted to Turkish by Yetim (1993) and had internal consistency coefficient determined as .86. Yetim (1993) reported that the test-retest correlation of the measure was found to be .73. In present study, the internal consistency coefficient was .86.

Statistical Approach

Before analyzing the data, some statistical revisions are required. Determination of missing values is an assumption that needs to be investigated to test normal distribution and linearity (Field, 2009). In this context, first missing value analysis was completed and it was determined the data set did not have missing values. Points obtained in end value analysis were transformed to standard z points and measurements not within -3 to +3 were removed from the dataset (n= 10) (Tabachnick and Fidell, 2007). Finally, skewness and kurtosis values related to the variables were investigated to test the normality assumption. According to the obtained results, the skewness and kurtosis values related to the variables were determined to be within the acceptable limit values of -1.5 and +1.5 (Table 1).

Table 1
Skewness and Kurtosis Coefficients of Scale Tools

	N	Min.	Max.	M	SD	Skewness		Kurtosis	
						Value	Error	Value	Error
A _s	346	13	25	20.47	2.63	-.40	.13	-.15	.26
A _{an}	346	6	30	15.95	4.71	.41	.13	-.22	.26
A _{av}	346	10	27	17.42	3.24	.37	.13	-.06	.26
AM	346	35	96	65.08	11.33	-.05	.13	-.01	.26
LS	346	5	35	21.16	6.96	-.46	.13	-.58	.26

Note: A_s= Secure Attachment, A_{av}= Avoidant Attachment, A_{an}= Anxious-Ambivalent Attachment, AM= Academic Motivation, LS= Life Satisfaction

Structural equation modelling was used to assess the hypothesized conceptual models. Analysis based on structural equation modelling was completed with IBM AMOS graphic software. The item parceling method was used allowing the number of variables observed in the analysis process to be reduced and increasing the reliability and normality of the scale tools (Alhija and Wisenbaker, 2006). To determined parcels, the balanced item parcelling method was applied. According to the results of exploratory factor analysis, the factor loadings were ranked from largest to smallest. At each step, the distribution order was applied in reverse, ensuring that the items were evenly distributed to the parcels (Little et al., 2002). In line with this approach, two parcels for each measure of attachment styles and three parcels for measure of academic motivation were created.

For analyses based on structural equation modelling, steps related to two different procedures (*measurement model and structural model*) are taken. The aim in completing these steps is to determine the fit level based on the integrated model (Anderson and Gerbing, 1988). With the aim of determining which of the tested hypothesis models were more appropriate, goodness-of-fit indices were used. These goodness-of-fit indices included χ^2/df , Comparative Fit Indices (CFI), Tucker and Lewis index (TLI), Goodness of Fit Index (GFI), Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA), Standardized Root Mean Square Residual (SRMR), Akaike's Information Criterion (AIC), and Expected Cross-Validation Index (ECVI). For the RMSEA and SRMR indices, values of .05 or lower indicate perfect fit. Additionally, for CFI, TLI and GFI, values of .95 and above indicate perfect fit, while values of .90-.95 indicate acceptable fit. The χ^2/df fit index having values lower than 5 is a marker of good fit (Tabachnick and Fidell, 2007). For AIC and ECVI values, there is no clear interval known. These two goodness-of-fit indices are frequently used for model comparisons. Of the compared models, the model with lower AIC and ECVI values is accepted as showing better fit to the data and model selection is thus completed (Burnham and Anderson, 2004).

Finally, with the aim of determining the indirect effect of the dependent variable on the independent variable, the confidence intervals recommended by Preacher and Hayes (2008) were determined using the bootstrap process. The bootstrap analysis sample for this study was determined as 10,000 and the confidence intervals were calculated based on this. Zero not being between the low and high confidence intervals is interpreted as showing the mediating analysis is significant (Preacher and Kelley, 2011).

Procedure and Ethical Approval

All procedures performed in studies involving human participants were in accordance with the ethical standards of the institutional research committee and with the 1964 Helsinki declaration and its later amendments or comparable ethical standards. The research team administered a “paper and pencil” survey to psychology students during their lectures. Participation was voluntary and participants were assured that all data were anonymous and confidential.

Findings

Preliminary analysis

Table 2
Bivariate correlations among variables

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
(1) As	1												
(2) Aan	-.26**	1											
(3) Aav	-.21**	.27**	1										
(4) AM	.29**	-.13*	.181*	1									
(5) LS	.38**	-.28**	-.04	.30**	1								
(6) Asp1	.77**	-.11*	-.19**	.17**	.25**	1							
(7) Asp2	.81**	-.29**	-.14**	.28**	.34**	.26**	1						
(8) Aanp1	-.20**	.87**	.31**	-.08	-.22**	-.08	-.22**	1					
(9) Aanp2	-.25**	.86**	.15**	-.14**	-.27**	-.11*	-.28**	.51**	1				
(10) Aavp1	-.28**	.34**	.89**	-.10	-.15**	-.21**	-.23**	.35**	.23**	1			

(11) Aavp2	-.34**	.35**	.58**	-.16**	-.10*	-.21**	-.33**	.29**	.31**	.56**	1		
(12) LSp1	.35**	-.28**	-.04	.24**	.91**	.24**	.32**	-.22**	-.26**	-.14**	-.08	1	
(13) LSp2	.35**	-.25**	-.04	.32**	.96**	.23**	.33**	-.20**	-.24**	-.14**	-.11*	.76**	1
Mean	20.47	15.95	17.42	65.08	21.16	8.41	12.06	8.58	7.36	8.25	5.27	8.40	12.76
SD	2.63	4.71	3.24	11.33	6.96	1.58	1.72	2.76	2.65	2.68	2.11	2.94	4.44

Note. N= 346, *p< .05, **p< .01, Asp1, Asp2 = Parcels of Secure Attachment; Aanp1, Aanp2 = Parcels of Anxious-Ambivalent Attachment; Aavp1, Aavp2 = Parcels of Avoidant Attachment; LSp1, LSp2 = Parcels of Life Satisfaction

According to the results of correlation analysis (Table 2), there were significant correlations between life satisfaction and secure attachment ($r = .38, p < .01$; 95% CI [.28, .47]), avoidant attachment ($r = -.04, p > .05$; 95% CI [-.15, .06]), anxious attachment ($r = -.28, p < .01$; 95% CI [-.38, -.17]) and academic motivation ($r = -.37, p < .01$; 95% CI [.21, .40]).

Measurement Model

As a result, in this study the measurement model and structural model were separately tested. In this study, different measurement models were tested for three attachment styles (*secure, avoidant and anxious attachment styles*). For each measurement model three latent variables (*attachment style, academic motivation and life satisfaction*) and seven observed variables are present. Attachment styles represent two parcels (*separate parcels for each attachment style*), the academic motivation variable represents three parcels and the life satisfaction variable represents two parcels. In line with this structure, the model tested for secure attachment style was concluded to show good level of fit to the data ($\chi^2_{(df=11, N=346)} = 10.60, p > .05$; $\chi^2/df = .96$, CFI= .99, TLI= .98, GFI= .99; RMSEA= .00 90% BCa [.01, .05]; SRMR= .02). The standardized factor loadings related to the variables included in the model varied from $\lambda = .43$ to $\lambda = .92$. In conclusion, the variables observed in the measurement model developed based on secure attachment style are stated to significantly represent the latent variables.

In the second stage of testing the measurement models, the measurement model for anxious-ambivalent attachment style was tested. The measurement model tested for anxious-ambivalent attachment was concluded to have good level of fit to the data ($\chi^2_{(df=11, N=346)} = 7.47, p > .05$; $\chi^2/df = .68$, CFI= .99, TLI= .99, GFI= .99; RMSEA= .00 90% BCa [.01, .05]; SRMR= .02). The standardized factor loadings related to factors comprising the model were identified to vary from $\lambda = .64$ to $\lambda = .92$. In light of the obtained findings, the variables observed in the measurement model developed for anxious-ambivalent attachment style can be said to significantly represent the latent variables. In the final stage of assessing the measurement model, the measurement model developed based on avoidant attachment style was tested. This model showed good level of fit to the obtained data ($\chi^2_{(df=11, N=346)} = 21.37, p < .05$; $\chi^2/df = 1.94$, CFI= .99, TLI= .89, GFI= .98; RMSEA= .05 90% BCa [.02, .09]; SRMR= .03). The standardized factor loadings in the measurement model were shown to vary from $\lambda = .68$ to $\lambda = .84$. When generally evaluated, the variables observed in the measurement model can be said to have sufficient representative power for the latent variables.

Structural Model

With the aim of determining the mediator role of academic motivation, three separate steps were followed for secure, anxious-ambivalent and avoidant attachment styles. In each step a two-stage approach was chosen. In the first stage a full mediator role was researched, while the second stage researched the partial mediator role. To test the structural models, first the mediator role of academic motivation in the correlation between secure attachment style and life satisfaction was examined. In this context, firstly the full mediator role of academic motivation was dealt with (Model 1, see Figure 1a). In this model, there is no direct path between the secure attachment style and life satisfaction.

Model 1 shows fit to the data at the recommended standards ($\chi^2_{(df=12, N=346)} = 40.77, p < .001$; $\chi^2/df = 3.39$, CFI= .96, TLI= .94, GFI= .97; RMSEA= .08 90% BCa [.05, .11]), SRMR= .07; AIC = 72.77, ECVI= .21 90%BCa [.16, .27]). In the second stage, the partial mediator model was tested (Model 2, see Fig. 1b). In this model there is a direct path between secure attachment style and life

satisfaction. According to the results of partial mediation analysis, though Model 2 shows good level of fit to the data ($\chi^2_{(df=11, N=346)}=10.60, p>.05; \chi^2/df=.96, CFI=.99, TLI=.99, GFI=.99; RMSEA=.00$ 90% BCa [.01, .05]), SRMR=.02; AIC=44.60, ECVI=.13 90% BCa [.13, .16]), the path between academic motivation and life satisfaction is not significant ($\beta=.05, p>.05; 90\% BCa=[-.11, .24]$). As a result, it was concluded that Model 1 is a more appropriate model. As a result of these findings, it was determined that academic motivation has a full mediator role in the correlation between secure attachment style and life satisfaction (Fig. 2a).

The second sequence in testing the structural model included analyses based on anxious-ambivalent attachment style. In this context, firstly the full mediator role of academic motivation was dealt with (Model 3, see Fig. 1c). In this model there is no direct path between anxious-ambivalent attachment style and life satisfaction. Model 3 shows fit to the data in accordance with the recommended standards ($\chi^2_{(df=12, N=346)}=26.80, p<.05; \chi^2/df=2.23, CFI=.98, TLI=.97, GFI=.98; RMSEA=.06$ 90% BCa [.03, .09]), SRMR=.07; AIC=58.80, ECVI=.17 90% BCa [.14, .22]). In the second stage, the partial mediator model was tested (Model 4, see Fig. 1d). In this model, there is a direct path between anxious-ambivalent attachment style and life satisfaction.

According to the results of partial mediation analysis, Model 4 shows good level of fit to the data ($\chi^2_{(df=11, N=346)}=7.45, p>.05; \chi^2/df=.68, CFI=.99, TLI=.99, GFI=.99; RMSEA=.00$ 90% BCa [.01, .04]), SRMR=.02; AIC=41.47, ECVI=.12 90% BCa [.13, .15]). In order to determine the mediator role of academic motivation in the correlation between anxious-ambivalent attachment style and life satisfaction, it is necessary to identify which model is more effective. With this aim, Model 3 (Fig. 1c) and Model 4 (Fig. 1d) were compared. In the comparison process, in addition to the fit indices, the AIC and ECVI values are used. Though the full mediation model (Model 3, Fig. 1c) shows acceptable fit, the alternative model (partial mediation, Model 4, Fig. 1d) shows significantly better level of fit compared to the full mediation model. Additionally, the AIC and ECVI values for Model 4 (AIC=41.47, ECVI=.12) are lower than the AIC and ECVI values for Model 3 (AIC=58.80, ECVI=.17). As a result of these findings, it was determined that academic motivation has a partial mediator role in the correlation between anxious-ambivalent attachment style and life satisfaction.

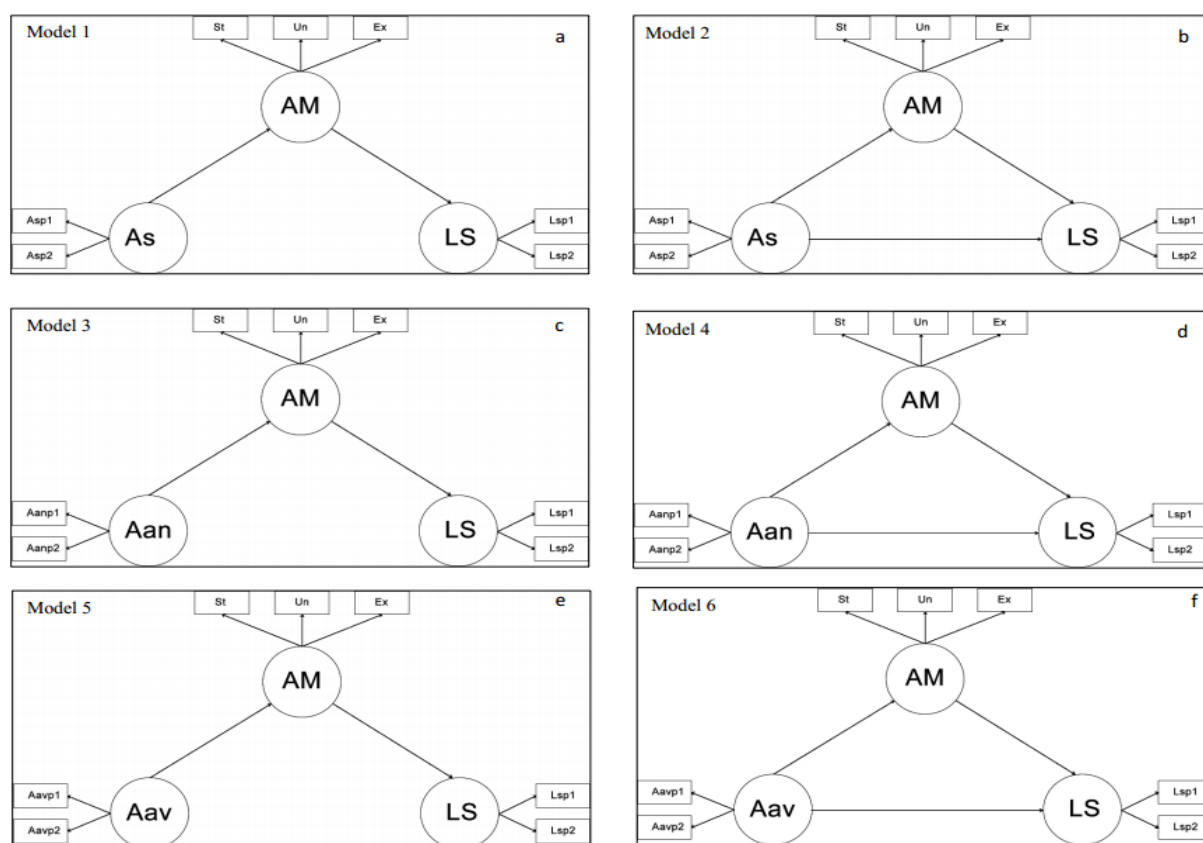

Figure 1. Hypothesized Conceptual Models

Fig. 1a, 1c and 1e represents full mediation models for secure attachment, anxious-ambivalent attachment, and avoidant attachment, respectively, whereas Fig. 1b, 1d and 1f demonstrates the partial mediation models. Note: Asp1, Asp2 = Parcels of Secure Attachment; Aanp1, Aanlp2 = Parcels of Anxious-Ambivalent Attachment; Aavp1, Aavp2 = Parcels of Avoidant Attachment; LSp1, LSp2 = Parcels of Life Satisfaction; AM = Academic Motivation, LS = Life Satisfaction, St = Self-transcendence, Un = Using knowledge, Ex = Exploration

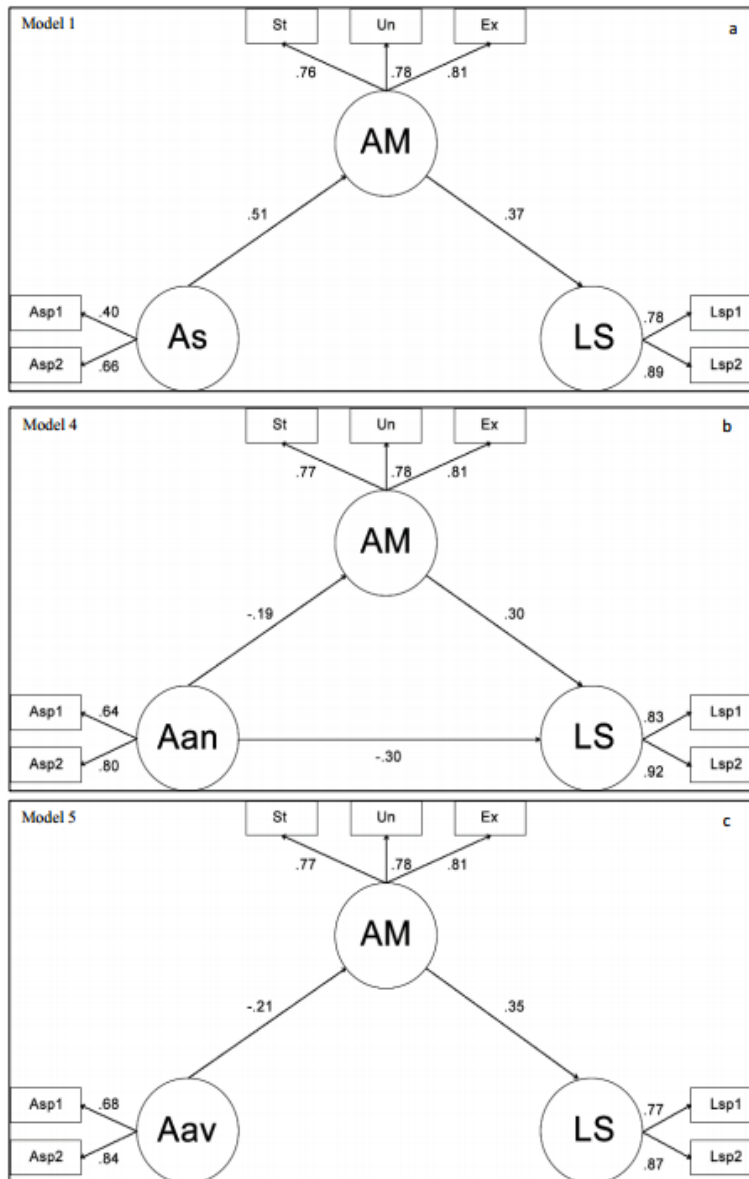

Figure 2. Mediation models from attachment styles to life satisfaction through academic motivation

Asp1, Asp2= Parcels of Secure Attachment; Aanp1, Aanlp2= Parcels of Anxious-Ambivalent Attachment; Aavp1, Aavp2= Parcels of Avoidant Attachment; LSp1, LSp2= Parcels of Life Satisfaction; AM= Academic Motivation, LS= Life Satisfaction, St= Self-transcendence, Un= Using knowledge, Ex= Exploration

Finally to test the structural models, analyses based on avoidant attachment style were completed. In this context, first the full mediator role of academic motivation was dealt with (Model 5, see Fig. 1e). In this model there is no direct path between avoidant attachment style and life satisfaction. Model 5 shows fit to the data at the recommended standards ($\chi^2_{(df = 12, N = 346)} = 23.03, p < .05; \chi^2/df = 1.92, CFI = .99, TLI = .98, GFI = .98; RMSEA = .05$ 90% BCa [.02, .08]), SRMR = .04; AIC = 55.03, ECVI = .16 90% BCa [.13, .21]). In the second stage the partial mediator model was tested (Model 6, see Fig. 1f). In this model there is a direct path between avoidant attachment style and

life satisfaction. According to the partial mediation analysis results, Model 6 shows good level of fit to the data ($\chi^2_{(df=11, N=346)}=21.37, p>.05; \chi^2/df=1.94, CFI=.99, TLI=.98, GFI=.99; RMSEA=.05$ 90% BCa [.02, .09), SRMR=.04; AIC= 55.37, ECVI=.16 90%BCa [.13, .21]). Though Model 6 shows acceptable fit, the path between avoidant attachment style and life satisfaction was not significant ($\beta=-.09, p>.05; 90\% BCa=[-.23, .04]$). As a result of this situation, it can be said that Model 5 is a more appropriate model. In light of these results, it was determined that academic motivation has a full mediator role in the correlation between avoidant attachment style and life satisfaction (Fig. 2c).

Bootstrapping

The bootstrap estimations related to indirect and direct effects were evaluated in the bootstrap process. Results revealed that the direct effects of attachments styles (for secure attachment, $b=.51$ 95%BCa [.35, .65], for anxious-ambivalent attachment, $b=-.19$ 95%BCa [-.28, -.05], and for avoidant attachment, $b=-.21$ 95%BCa [-.34, -.09]) on academic motivation were significant. Additionally, academic motivation was significantly associated with life satisfaction in three models (model 1, $b=.37$ 95%BCa [.26, .46]; model 4, $b=.30$ 95%BCa [.20, .40], model 5, $b=.33$ 95%BCa [.22, .43]). Finally, the mediation analysis showed that attachment styles (*indirect*, for secure attachment, $b=.19$ 95%BCa [.10, .28], for anxious-ambivalent attachment, $b=-.06$ 95%BCa [-.10, -.02], and for avoidant attachment, $b=-.07$ 95%BCa [-.12, -.03]) were significantly related to life satisfaction through academic motivation (Table 3).

Table 3
Direct and Indirect Effects of Among Latent Variables

IV*	Model Pathways	Effect	95% BCa (10,000 bootstraps)		S.E	C.R.	p
			Lower	Upper			
As	Direct effect						
	As→LS	.51	.35	.65	.44	3.55	<.001
	AM→LS	.37	.26	.46	.05	4.93	<.001
Aan	Indirect effect						
	As→AM→LS	.19	.10	.28	---	---	---
	Direct effect						
Aan	Aan→LS	-.19	-.28	-.05	.12	2.50	<.001
	AM→LS	.30	.20	.40	.05	4.65	<.001
	Aan→LS	-.30	-.42	-.16	.10	3.59	<.001
Aav	Indirect effect						
	Aan→AM→LS	-.06	-.10	-.02	---	---	---
	Direct effect						
Aav	Aav→AM	-.21	-.34	-.09	.15	2.54	<.05
	AM→LS	.33	.22	.43	.05	4.41	<.001
	Indirect effect						
Aav	Aav→AM→LS	-.07	-.12	-.03	---	---	---

Note. As= Secure Attachment; Aan= Anxious-Ambivalent Attachment; Aav= Avoidant Attachment; LS= Life Satisfaction; AM= Academic Motivation, *IV= Independent Variable

Conclusion, Discussion and Recommendations

This study researched the mediator role of academic motivation in the correlation of attachment styles with life satisfaction. The mediation analysis results determined that it had a full mediator role for secure and avoidant attachment styles and a partial mediator role for anxious-ambivalent attachment style. Individuals with anxious-ambivalent and avoidant attachment styles were determined to gain less pleasure from life and to have lower enthusiasm in terms of interest in academic topics. These results mean that people with secure attachments gain more satisfaction from life, and are more interested in academic topics and eager to obtain success in relation to these topics.

Contrary to this, individuals with insecure attachment styles have disadvantages in terms of interest in academic topics and focusing, showing that these individuals have higher potential to orient their interest toward nonacademic topics.

Results related to the H₁ hypothesis are in line with studies in the literature. Many research has confirmed that individuals with secure attachment obtain higher satisfaction from life. Individuals with secure attachment styles have more potential to obtain positive experiences (Waters, Merrick, Treboux, Crowell, and Albersheim., 2000). Contrary to this, individuals with anxious and avoidant attachment styles have lower life satisfaction levels (Temiz, and Comert, 2018; Waring, Kernes, and Bui, 2019). Ponti and Smorti (2019) reported a secure attachment relationship was directly proportional to the excess of pleasure that will be obtained from life in later periods. Guarnieri et al. (2015) determined that obtaining more satisfaction from life was not just linked to secure attachment relationships with only the mother but also with the father. From this aspect, each of the parents giving a feeling of security to a child in the family may be said to be associated with the life satisfaction of the individual in the future. Contrary to this, it is expected that individuals with insecure attachment will have lower levels of life satisfaction. In fact, this problem may have negative reflects for other people around the individual. Ronen and Mikulincer (2012) determined that individuals with insecure attachment caused a reduction in work satisfaction of employees. Stated differently, a person with insecure attachment to others may damage not only the satisfaction they obtain from sources but also the satisfaction of others. Considering the study by Mafini and Dlodlo (2014) identifying work satisfaction as an effective factor in life satisfaction, this situation gains clarity. When examined from this aspect, individuals with insecure attachment style negatively affect their surroundings as much as their own well-being level. The reflection of the negative effect on the environment back to the individual causes the person with insecure attachment to be caught in a negative atmosphere and may lower their life satisfaction further. Guo (2019) supports this view in studies stating that individuals with insecure attachment have greater difficulties in adapting to environmental changes.

Findings related to the H₂ hypothesis showed that the three attachment styles have significant correlations with academic motivation. Secure attachment was stated to have positive correlation, while anxious-ambivalent and avoidant attachment styles had negative correlations. One of the factors associated with the attachment style of the individual and affecting life satisfaction results is motivation. Motivation of the individual in many different areas may cause an increase in life satisfaction (Cole, 2005; Karaman et al., 2018; Sirgy et al., 2013). Motivation about academic topics of the individual is one of these factors. Duchesne and Larose (2007) stated that the secure attachment relationship between parents and child was positively correlated with motivation of the individual in relation to academic topics. Learner and Kruger (1997) stated that parents were not the only factor in attachment contributing to the increase in academic motivation, and that attachment feelings for teachers contributed to this increase. According to this result, individuals from insecure family environments raised by families who did not show the necessary interest and affection for children will not be interested in academic topics and will orient their motivations towards other topics. Research findings showing that lack of interest is among the reasons for the disintegration of Turkish people's motivation also supports this view (Coşkun, 2021). In addition, in the findings from research on children associated with crime, Bowlby (1944) showed that the topics individuals with insecure attachment are motivated towards may have destructive effects.

The H₃ hypothesis proposed that academic motivation was associated with life satisfaction. Findings obtained within the scope of the study show this hypothesis was confirmed. It is expected that keeping an expectation alive about success that will be obtained in topics related to being motivated will contribute to the individual experiencing a feeling of success gaining more pleasure than from life (Brunstein, and Heckhausen, 2018). Research in the literature supports this view. Karaman et al. (2018) determined that motivation related to success that will be obtained increases life satisfaction of an individual. Sirgy et al. (2013) stated there will be an increase in life satisfaction in situations without material content that have not been internalized by the individual about expectations that will be obtained. Some research has identified that for the source of motivation to ensure an increase in life satisfaction it should be based on an internal element; in other words, it should have a

spiritual aspect (Guinn, 2005; Kwok et al., 2013). On the other hand Mafini and Dlodlo (2014) identified that if the source of motivation is based on an external factor, an increase in life satisfaction will occur. When examined from this aspect, whatever the source of motivation, individuals who focus on success in a certain topic find their own lives more valuable and can be said to have added a target and meaning to life. As a result, young people who do not think that success is attainable will have reduced life satisfaction and as a result it can be said these individuals become open to a variety of risks.

The H₄ hypothesis proposed that academic motivation had a mediator role in the correlation of attachment styles with life satisfaction. The results of the research testing models based on this hypothesis determined that academic motivation had a full mediator role in the correlation of secure and avoidant attachment styles with life satisfaction and a partial mediator role in the model conceptualized with anxious-ambivalent attachment style. This result complies with the nature of academic motivation and linked to this the first three conceptualized hypotheses. Results obtained from the tested models lead to the consideration that academic motivation is strongly linked to the correlation of secure and avoidant attachment styles with life satisfaction, while there is no such linking relationship for the anxious-ambivalent attachment style. The attachment relationship is a variable forming in the first year of an individual's life (Ainsworth, 1979, 1989) and has the quality of being closed to change, representing the source of behavior modes held for life. Due to the effect on attitudes and behavior, it is natural that all experiences an individual has is related to these styles. Academic motivation has an important effect on adolescent life (Jiang, Rosenzweig, and Gaspard, 2018). However, does this effect have the power to render the correlation between attachment and life satisfaction meaningless? Studies in the literature showing the correlation of attachment with life satisfaction support the view that this connection is one which is not easily weakened (Chen et al., 2017; Cronin, Pepping, and Lyons, 2019; Lane, and Fink, 2015). However, the findings obtained within the scope of this study show that academic motivation is a variable that should be considered in explaining the life satisfaction levels of individuals with secure or avoidant attachment styles.. When the reasons for academic motivation having this strong effect are considered, the first thing that comes to mind is the period of life the individual is in. Adolescents spend a significant portion of time in school and their duty in life is to attain success in school, so it appears natural that this effect will be strong. The life satisfaction of individuals with secure attachment being linked to academic motivation may be due to them feeling more connection to these tasks. Individuals with avoidant attachment style obtain low levels of satisfaction from life which can be said to be linked to them avoidant academic motivation. In fact, individuals with avoidant attachment styles display a tendency to consciously avoid the behavior they determine to be a target (Bartholomew, and Shaver, 1998). It is possible they display a similar tendency for the topic of academic motivation. The satisfaction obtained from life of individuals with anxious-ambivalent attachment style being partly linked to academic motivation is an understandable situation. Most of these individuals are indecisive and anxious about what they will do (Khoshkam, Bahrami, Ahmadi, Fatehizade, and Etemadi, 2012) so they may not attach sufficient importance to the topics of academic motivation and success. However, there are still some questions to be answered regarding the role of academic motivation at this point. For example, does the correlation between attachment styles and life satisfaction display variability in certain periods or under certain conditions? Under what conditions can the academic motivation and life satisfaction levels of individuals with insecure attachment styles be increased? There is a need for longitudinal and experimental studies to find the answers to these and similar questions.

The life satisfaction and happiness levels have critical importance for students continuing their learning life. In this period, just as reducing hope and life satisfaction levels may lead lower success rates of young people, it may cause unwanted choices and even lead young people to suicide. In this regard, the fact that adolescents have a secure attachment behavior with their parents may act as a protective role for them. Considering that even the sense of attachment that adolescents in this period feel towards the schools they study in reduces the rate of engaging in risky behaviors (Şimşek, and Çöplü, 2018), it can be predicted how important the healthy attachment relationship they establish with their families will be. As a result, it is important that administrators and policy-makers in educational institutions variegate motivation sources, plan studies to increase motivation and take precautions against factors reducing motivation. Additionally, counselors employed in the guidance

and psychological counseling services in schools should organize psychotraining programs to increase motivation, determine the motivation and life satisfaction levels of students and contribute to resolving potential risk factors threatening students during follow-up.

Limitations

This study has some limitations. The first limitation is due to the study being cross-sectional. Data within the scope of the study were obtained based on the assumption that the attachment styles of students remain fixed through all periods of life. Through longitudinal research, whether attachment relationships display variation in different life periods or not and the correlation of this possible change with academic motivation may be determined. The second limitation is that the study has descriptive quality. It is possible that there are differences between the participants self-reports and the directly observable results. As a result, performing studies designed with experimental pattern will contribute to obtaining stronger evidence about the conditions that individuals with different attachment styles are motivated in, and how this affects their life satisfaction levels. The third limitation is that the internal consistency coefficient for the type of avoidant attachment in this study was determined as .55. Though there is a judgement that values of .70 and above should be obtained in measurements, there are references stating the values of .50 and above may provide acceptable results (Şencan, 2005). From this aspect, results obtained from future research with values of .70 and above for avoidant attachment style and the results of this study may be compared and thus the validity of the findings will be tested.

A fourth limitation concerns the item parcel technique used in the model. In the item parceling technique, a sub-dimension is created by selecting certain items related to a variable and included in the structural equation model in this way. This situation points out to the fact that many sub-dimensions can be created in proportion to the number of items and different fit indices can appear for each different sub-dimension. Therefore, it should be noted that the goodness of fit indices obtained in this study are limited to the parcels determined within the scope of this study. In relevant literature revealed that the standardized factor loading of the parcels would be higher than the value of .60. In current paper, the standardized factor loading of the first factor loading for secure attachment was .43. This value is lower than .60 accepted by criterion (Marsh, Hau, Balla, and Grayson, 1998). This situation appeared as a limitation. The fifth limitation is that the model may have been determined by exposure to the influence of many unexamined sub-factors. For example, this model may have become functional in the participant group, where the difference of factors such as SES (socio-economic status), age, mental health, income level of the participants affected. Therefore, it should be taken into consideration that different models can become operable on different groups of participants.

In spite of a range of limitations, this study revealed variables with an important role in explaining the life satisfaction of university students and the interactional correlations of these variables with each other. Though there are a few studies investigating the correlation between attachment styles and life satisfaction (Odacı, Çıkrıkçı, Çıkrıkçı, and Aydın, 2019; Reizer, 2015; Temiz, and Comert, 2018), this study is the first to investigate the mediation of the correlation between these two variables by academic motivation. At the same time, this study offers empirical outcomes for experts practicing in the clinical and educational areas. For example, there is no direct connection between avoidant attachment style and life satisfaction, but adding academic motivation to the model reveals an indirect effect on life satisfaction. This study determined academic motivation had a full mediator role in the correlation between secure and avoidant attachment styles with life satisfaction. Findings were obtained that it had a partial mediator role for anxious-ambivalent attachment style.

Contribution Rate of Researchers

In this study, the first author's contribution rate was 60%, the second author's contribution rate was 40%.

Conflict of Interest

There is no conflict of interest in this study.

References

- Ainsworth, M. D. S. (1979). Infant-mother attachment. *American Psychologist*, 34(10), 932–937. <https://doi.org/doi/10.1037/0003-066X.34.10.932>
- Ainsworth, M. D. S. (1989). Attachments beyond infancy. *The American Psychologist*, 44(4), 709–716. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.44.4.709>
- Alhija, F. N.-A., and Wisenbaker, J. (2006). A Monte Carlo Study investigating the impact of item parceling strategies on parameter estimates and their standard errors in CFA. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 13(2), 204–228. <https://doi.org/10.1207/s15328007sem1302>
- Anderson, J. C., and Gerbing, D. W. (1988). Structural equation modeling in practice: A review and recommended two-step approach. *Psychological bulletin*, 103(3), 411.
- Ary, D., Jacobs, L. C., Sorenson, C., and Razavieh, A. (2010). *Introduction to research in education* (8th ed.). Wadsworth Cengage Learning. <https://doi.org/10.1038/modpathol.2014.11>
- Barrick, M., Stewart, G., and Pitrowski, M. (2002). Personality and job performance: Test of the mediating effects of motivation among sales representatives. *Journal of Applied Psychology*, 87(1), 43–51. <https://doi.org/https://doi.org/10.1037/0021-9010.87.1.43>
- Bartholomew, K., and Shaver, P. R. (1998). Methods of assessing adult attachment. In J. A. Simpson and W. S. Rholes (Eds.), *Attachment Theory and Close Relationships* (pp. 25–45). New York: Guilford Press.
- Bowlby, J. (1944). Forty-four juvenile thieves: Their character and home-life. *International Journal of Psychoanalysis*, 25, 19–52.
- Bozanoğlu, İ. (2004). Akademik Güdülenme Ölçeği: Geliştirmesi, geçerliği, güvenilirliği [Academic Motivation Scale: Development, reliability, validity]. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(2), 83–98.
- Brunstein, J. C., and Heckhausen, H. (2018). Achievement motivation. In J. Heckhausen, and H. Heckhausen (Eds.), *Motivation and Action* (pp. 221–304). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-65094-4_6
- Bryman, A., and Cramer, D. (2001). *Quantitative data analysis with SPSS Release 10 for Windows: A guide for social scientists*. Philadelphia: Routledge.
- Burk, L. R., and Burkhart, B. R. (2003). Disorganized attachment as a diathesis for sexual deviance - Developmental experience and the motivation for sexual offending. *Aggression and Violent Behavior*, 8(5), 487–511. [https://doi.org/10.1016/S1359-1789\(02\)00076-9](https://doi.org/10.1016/S1359-1789(02)00076-9)
- Burnham, K. P., and Anderson, D. R. (2004). Multimodel inference: Understanding AIC and BIC in model selection. *Sociological Methods and Research*, 33(2), 261–304. <https://doi.org/10.1177/0049124104268644>
- Chen, W., Zhang, D., Pan, Y., Hu, T., Liu, G., and Luo, S. (2017). Perceived social support and self-esteem as mediators of the relationship between parental attachment and life satisfaction

- among Chinese adolescents. *Personality and Individual Differences*, 108, 98–102. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.12.009>
- Clark, M. H., and Schroth, C. A. (2010). Examining relationships between academic motivation and personality among college students. *Learning and Individual Differences*, 20(1), 19–24. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2009.10.002>
- Cohen, L., Manion, L., and Morrison, K. (2007). *Research methods in education* (6th ed.). New York: Routledge. https://doi.org/10.1111/j.1467-8527.2007.00388_4.x
- Cole, S. A. (2005). Foster caregiver motivation and infant attachment: How do reasons for fostering affect relationships? *Child and Adolescent Social Work Journal*, 22(5–6), 441–457. <https://doi.org/10.1007/s10560-005-0021-x>
- Coşkun, G. (2021). Türk toplumunun boş zaman aktivitelerine katılım durumu: Motivasyon ve engeller. [Participation in leisure activities among Turkish society: Motivation and constraints]. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 50-64.
- Counted, V., Possamai, A., McAuliffe, C., and Meade, T. (2020). Attachment to Australia, attachment to God, and quality of life outcomes among African Christian diasporas in New South Wales: A cross-sectional study. *Journal of Spirituality in Mental Health*, 22(1), 65–95. <https://doi.org/10.1080/19349637.2018.1499165>
- Cronin, T. J., Pepping, C. A., and Lyons, A. (2019). Internalized transphobia and well-being: The moderating role of attachment. *Personality and Individual Differences*, 143, 80–83. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2019.02.018>
- Diener, E. (2000). Subjective well-being: The science of happiness and a proposal for a national index. *American Psychologist*, 55(1), 34–43. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.34>
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., and Griffin, S. (1985). The Satisfaction With Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71–75. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa4901_13
- Duchesne, S., and Larose, S. (2007). Adolescent parental attachment and academic motivation and performance in early adolescence. *Journal of Applied Social Psychology*, 37(7), 1501–1521. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2007.00224.x>
- Erzen, E. (2016). Üç Boyutlu Bağlanma Stilleri Ölçeği [Three Dimensional Attachment Style Scale]. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 1–21. <https://doi.org/10.17679/iuefd.17323631>
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS* (3rd ed.). London: Sage Publications. <https://doi.org/10.1234/12345678>
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., and Hyun, H. H. (2012). *How to evaluate research in education* (8th ed.). New York: The McGraww Hill.
- Guarnieri, S., Smorti, M., and Tani, F. (2015). Attachment relationships and life satisfaction during emerging adulthood. *Social Indicators Research*, 121(3), 833–847. <https://doi.org/10.1007/s11205-014-0655-1>
- Guinn, B. (2005). Leisure behavior motivation and the life satisfaction of retired persons. *Activities, Adaptation and Aging*, 23(4), 13–20. https://doi.org/10.1300/j016v23n04_02

- Guo, X. (2019). The association between family structure and subjective well-being among emerging adults in China: Examining the sequential mediation effects of maternal attachment, peer attachment, and self-efficacy. *Journal of Adult Development*, 26(1), 22–30. <https://doi.org/10.1007/s10804-018-9293-1>
- Jiang, Y., Rosenzweig, E. Q., and Gaspard, H. (2018). An expectancy-value-cost approach in predicting adolescent students' academic motivation and achievement. *Contemporary Educational Psychology*, 54, 139–152. <https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2018.06.005>
- Karaman, M. A., Nelson, K. M., and Cavazos Vela, J. (2018). The mediation effects of achievement motivation and locus of control between academic stress and life satisfaction in undergraduate students. *British Journal of Guidance and Counselling*, 46(4), 375–384. <https://doi.org/10.1080/03069885.2017.1346233>
- Khoshkam, S., Bahrami, F., Ahmadi, S. A., Fatehizade, M., and Etemadi, O. (2012). Attachment style and rejection sensitivity: The mediating effect of self-esteem and worry among Iranian college students. *Europe's Journal of Psychology*, 8(3), 363–374. <https://doi.org/10.5964/ejop.v8i3.463>
- Kobak, R. R., and Sceery, A. (1988). Attachment in late adolescence: Working models, affect regulation, and representations of self and others. *Child Development*, 59(1), 135–146.
- Kwok, Y. Y., Chui, W. H., and Wong, L. P. (2013). Need satisfaction mechanism linking volunteer motivation and life satisfaction: A mediation study of volunteers subjective well-being. *Social Indicators Research*, 114(3), 1315–1329. <https://doi.org/10.1007/s11205-012-0204-8>
- Lane, J. A., and Fink, R. S. (2015). Attachment, social support satisfaction, and well-being during life transition in emerging adulthood. *The Counseling Psychologist*, 43(7), 1034–1058. <https://doi.org/10.1177/0011000015592184>
- Learner, D. G., and Kruger, L. J. (1997). Attachment, self-concept, and academic motivation in high school students. *American Journal of Orthopsychiatry*, 67(3), 485–492.
- Mafini, C., and Dlodlo, N. (2014). The relationship between extrinsic motivation, job satisfaction and life satisfaction amongst employees in a public organisation. *SA Journal of Industrial Psychology*, 40(1), 1–13. <https://doi.org/10.4102/sajip.v40i1.1166>
- Marsh, H. W., Hau, K. T., Balla, J. R., and Grayson, D. (1998). Is more ever too much? The number of indicators per factor in confirmatory factor analysis. *Multivariate Behavioral Research*, 33(2), 181–220. https://doi.org/10.1207/s15327906mbr3302_1
- Molero, F., Shaver, P. R., Fernández, I., and Recio, P. (2017). Attachment insecurities, life satisfaction, and relationship satisfaction from a dyadic perspective: The role of positive and negative affect. *European Journal of Social Psychology*, 47(3), 337–347.
- Odacı, H., Çıkrıkçı, Ö., Çıkrıkçı, N., and Aydın, F. (2019). An exploration of the associations among cognitive flexibility, attachment styles and life satisfaction. *International Journal of Happiness and Development*, 5(3), 242–256. <https://doi.org/10.1504/ijhd.2019.103401>
- Pauli, J., Chambel, M. J., Capellari, M. R., and Rissi, V. (2018). Motivation, organisational support and satisfaction with life for private sector teachers in Brazilian Higher Education. *Higher Education Quarterly*, 72(2), 107–120. <https://doi.org/10.1111/hequ.12152>
- Pavot, W., and Diener, E. (1985). Review of the Satisfaction With Life Scale. *Psychological Assessment*, 5(2), 164–172. <https://doi.org/10.1207/s15327752jpa4901>

- Ponti, L., and Smorti, M. (2019). The roles of parental attachment and sibling relationships on life satisfaction in emerging adults. *Journal of Social and Personal Relationships*, 36(6), 1747–1763. <https://doi.org/10.1177/0265407518771741>
- Prayag, G., Chen, N., and Del Chiappa, G. (2018). Domestic tourists to Sardinia: Motivation, overall attitude, attachment, and behavioural intentions. *Anatolia*, 29(1), 84–97. <https://doi.org/10.1080/13032917.2017.1387583>
- Preacher, K. J., and Hayes, A. F. (2008). Asymptotic and resampling strategies for assessing and comparing indirect effects in multiple mediator models. *Behavior Research Methods*, 40(3), 879–891. <https://doi.org/10.3758/BRM.40.3.879>
- Preacher, K. J., and Kelley, K. (2011). Effect size measures for mediation models: Quantitative strategies for communicating indirect effects. *Psychological Methods*, 16(2), 93–115. <https://doi.org/10.1037/a0022658>
- Reizer, A. (2015). Influence of employees attachment styles on their life satisfaction as mediated by job satisfaction and burnout. *Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*, 149(4), 356–377. <https://doi.org/10.1080/00223980.2014.881312>
- Ronen, S., and Mikulincer, M. (2012). Predicting employees' satisfaction and burnout from managers' attachment and caregiving orientations. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 21(6), 828–849. <https://doi.org/10.1080/1359432X.2011.595561>
- Şencan, H. (2005). *Sosyal ve davranışsal ölçümlerde güvenilirlik ve geçerlilik* [Reliability and validity in social and behavioral measures]. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Shane, M. G., and Shane, M. (2001). The attachment motivational system as a guide to an effective therapeutic process. *Psychoanalytic Inquiry*, 21(5), 675–687. <https://doi.org/10.1080/07351692109348967>
- Sirgy, M. J., Gurel-Atay, E., Webb, D., Cicic, M., Husic-Mehmedovic, M., Ekici, A., Herrmann, A., Hegazy, I., Lee, D. J., and Johar, J. S. (2013). Is materialism all that bad? Effects on satisfaction with material life, life satisfaction, and economic motivation. *Social Indicators Research*, 110(1), 349–366. <https://doi.org/10.1007/s11205-011-9934-2>
- Suess, G. J., Grossmann, K. E., and Alan, S. L. (1992). Effects of infant attachment to mother and father on quality of adaptation in preschool: From dyadic to individual organisation of self. *International Journal of Behavioral Development*, 15(1), 43–65.
- Şimşek, H., and Çöplü, F. (2018). Lise öğrencilerinin riskli davranışlar gösterme düzeyleri ile okula bağlanma düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. [The Examination of The Relationship Between The Levels of Showing Risky Behaviors and The Levels of Attachment to School of High School Students]. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 18-30.
- Tabachnick, B. G., and Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics*. Boston: Pearson.
- Temiz, Z. T., and Comert, I. T. (2018). The relationship between life satisfaction, attachment styles, and psychological resilience in university students. *Düşünen Adam*, 31(3), 274–283. <https://doi.org/10.5350/DAJPN2018310305>
- Vitterso, J. (2003). Flow versus life satisfaction: A projective use of cartoons to illustrate the difference between the evaluation approach and the intrinsic motivation. *Journal of Happiness Studies*, 4, 141–167. <https://doi.org/10.1023/A:1024413112234>

- Waring, A., Kernes, J. L., and Bui, N. H. (2019). The role of attachment anxiety, attachment avoidance, and grit on life satisfaction and relationship satisfaction. *Journal of Humanistic Psychology*, 1–29. <https://doi.org/10.1177/0022167819844692>
- Waters, E., Merrick, S., Treboux, D., Crowell, J., and Albersheim, L. (2000). Attachment security in infancy and early adulthood: A twenty-year longitudinal study. *Child Development*, 71(3), 684–689. <http://www.jstor.org/stable/1132386>
- Yetim, Ü. (1993). Life satisfaction: A study based on the organization of personal projects. *Social Indicators Research*, 29(3), 277–289. <https://doi.org/10.1007/BF01079516>

Genişletilmiş Özet

Giriş

İnsanın mutluluğu ve yaşadığı dünyadan zevk alabilmesiyle ilişkili birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerden bazıları bireyin inisiyatifindeyken bazıları ise kontrolünün dışındadır. Genetik faktörler, ebeveynlerin gelir düzeyleri gibi bireyin kontrol sahibi olmadığı konuların yanı sıra çalışma ve dinlenme gibi bireyin kontrolünde olan faktörler kişinin hayattan zevk almasını sağlamaktadır. Öğrencilik yıllarında bu faktörlere eğitim ve öğretim ile ilgili faktörler de dâhil olmaktadır. Bu süreçte yaşamdan haz alan ergenler daha başarılı ve huzurlu bir gelecek inşa edebilme konusunda avantaj elde ederken, yaşam doyumu düşük bireyler çeşitli psikolojik sorunların içerisine düşebilmekte ve toplumda problemlili bireylere dönüşebilmektedir. Bu sebeple yaşam doyumu ile ilişkili faktörlerin belirlenmesi kritik bir öneme sahiptir.

Yaşam doyumu öznel iyi oluşun bilişsel boyutunu oluşturmada ve bireyin kendi oluşturduğu standartlara göre yaşamını değerlendirmesi anlamına gelmektedir (Diener, 2000; Pavot ve Diener, 1985). Bireyin içerisinde yaşadığı zaman dilimini anlamlı hale getiren yaşam doyumu, geçmişte yaşanan bazı belirleyici deneyimlerle şekillenmektedir. Bu deneyimlerin bir kısmı erken çocukluk döneminde anne ve baba ile kurulan ilişkilere dayanmaktadır. Ebeveynle kurulan güvenli bir bağlanma ilişkisi, bireyin yaşam boyu daha az duygusal problemle karşılaşmasını sağlamaktadır (Shane ve Shane, 2001). Bu sebeple bireyin yaşamının ilk dönemlerinde kurduğu bağlanma ilişkisinin olumlu veya olumsuz şekilde kişinin yaşam doyumu ile ilişki içerisinde olduğu ileri sürülebilir. Bu bağ bireyin yaşam boyu taşıyacağı davranış kalıplarının oluşmasına ve hayata bakış açısına katkı sağlasa da kişinin ruh sağlığındaki tek belirleyici değildir. Özellikle okul çağında bireyin yaşamında önemli bazı faktörler etkin hale gelmektedir. Bu faktörler bireyin eğitim-öğretim dönemiyle doğrudan ilişkilidir.

Eğitim-öğretim yaşantıları erken çocukluktan itibaren insan yaşamına girmektedir. Çocuklar akademik bilgilerle küçük yaşlarda tanışmakta ve öğrenmeye ilgi duydukça, başarıyı tattıkça daha mutlu bireylere dönüşmektedirler. Bireyin okul hayatına devam etmesi ve hedeflediği dereceleri almasıyla ilişkili faktörleri niteleyen akademik motivasyon (Clark ve Schroth, 2010) sayesinde küçük yaşlarda akademik konulara karşı duyulan ilgi ve istek, ilerleyen yıllarda başarılı ve sorumlu bir kimliğe katkı sunabilmekte (Barrick, Stewart ve Pitrowski, 2002) ve bireyin yaşamdan elde ettiği doyumu artıran bir faktöre dönüşebilmektedir. Dolayısıyla birey için değerli ve anlamlı amaçlara ulaşmaya hizmet eden motivasyonların kişiye olumlu yansımaları olacağı düşünülebilir.

Motivasyon, bireyin yaşamdan elde ettiği doyumu belirlemeye katkı sağladığı gibi ebeveyn bağlanma stilinden de etkilenmeye açık bir değişkendir. Ebeveynler ile çocuk arasında kurulan güvenli bir bağlanma hem motivasyona hem de yaşam doyumunda artışa katkı sağlama potansiyeline sahiptir. Ergenler söz konusu olduğunda bağlanma konusu ayrı bir önem taşımaktadır. Zira ergenler psikolojik olarak daha kırılgan bir dönemdedirler. Ergenlerin yaşamlarında önemli bir yer kaplayan ebeveynler ve akademik görevlerin yaşam doyumu ile ilişkisinin belirlenmesi birkaç sebepten yüksek fayda sağlama potansiyeline sahiptir. Bu sebeplerden ilki okul psikolojik danışmanlarının ergenlerin yaşam doyumlarında artış sağlayan faktörleri belirlemesine katkı sunabilme, ikincisi ergen ruh sağlığı ve ilgili değişkenlere yönelik çalışmakta olan araştırmacılara ışık tutabilme potansiyeli taşımasıdır. Ayrıca ergenlerin yaşam doyumu düzeyleriyle ilişkili faktörlerin bilinmesi, ebeveynlerin bu konuda daha bilinçli ve hassas olmalarına da fayda sağlayabilir. Bu amaçla bu çalışmada bağlanma stillerinin yaşam doyumu ile ilişkisinde akademik motivasyonun aracı rolü incelenmektedir.

Yöntem

Korelasyonel desende kurgulanan bu çalışmada bağlanma stillerinin yaşam doyumu ile ilişkisinde akademik motivasyonun aracı rolü sınanmıştır. Çalışma grubu yaşları 15 ile 33 ($SD = 1.85$, Mean = 20.91) arasında değişen 352 öğrenci ile oluşturulmuştur. Bağlanma stillerinin ölçümünde yaş grubunun ve cinsiyetin farklılaşmaya neden olmaması dolayısıyla farklı yaş gruplarından veri

toplanmıştır. Katılımcılar Doğu Karadeniz Bölgesinde farklı eğitim kademelerinde öğrenim gören 232'si kız (%65.9), 120'si erkek (%34.1) öğrenciden oluşmaktadır. Bu çalışmada bireyin yaşamdan mutlu olma düzeyini belirlemek amacıyla Diener, Emmons, Larsen ve Griffin (1985) tarafından geliştirilen, Yetim (1993) tarafından uyarlanan *Yaşam Doyumu Ölçeği*; bağlanma stillerinin belirlenmesinde *Üç Boyutlu Bağlanma Stilleri Ölçeği* (Erzen, 2016) ve akademik işleri yapabilme konusundaki güdülenme düzeyini belirlemek amacıyla *Akademik Güdülenme Ölçeği* (Bozanoğlu, 2004) veri toplama araçları olarak kullanılmıştır. Kişisel bilgi formunda yaş ve cinsiyete ilişkin bilgiler toplanmıştır.

Bulgular

Her bir adımda ise iki aşamalı (a two-stage approach) bir yaklaşım tercih edilmiştir. Birinci aşamada tam aracılık rolü, ikinci aşamada ise kısmi aracılık rolü araştırılmıştır. Yapısal modellerin test edilmesine ilk önce güvenli bağlanma stili ile yaşam doyumu arasındaki ilişkide akademik motivasyonun aracı rolü ile başlanmıştır. Bu bağlamda ilk olarak, akademik motivasyonun tam aracılık rolü ele alınmıştır.

İlk olarak, akademik motivasyonun tam aracılık rolü ele alınmıştır. Bu modelde güvenli bağlanma stili ile yaşam doyumu arasında doğrudan bir yol (direct path) bulunmamaktadır. Model 1, verilerin önerilen standartlar ile uyumlu olduğunu göstermektedir. İkinci aşamada kısmi aracılık modeli test edilmiştir. Bu modelde, güvenli bağlanma stili ile yaşam doyumu arasında doğrudan bir yol bulunmaktadır. Kısmi aracılık analizi sonuçlarına göre, Model 2'nin verilerle iyi düzeyde uyum göstermesine rağmen akademik motivasyon ile yaşam doyumu arasında yol anlamlı değildir. Dolayısıyla, model 1'in daha uygun bir model olduğuna karar verilmiştir. Bu bulgular sonucunda, akademik motivasyonun güvenli bağlanma stili ile yaşam doyumu arasındaki ilişkide tam aracı role sahip olduğu belirlenmiştir.

Yapısal modellerin test edilmesinde ikinci sırada kaygılı-kararsız bağlanma stiline dayalı analizler yer almaktadır. Bu bağlamda ilk olarak, akademik motivasyonun tam aracılık rolü ele alınmıştır. Bu modelde kaygılı-kararsız bağlanma stili ile yaşam doyumu arasında doğrudan bir yol (direct path) bulunmamaktadır. Model 3, verilerin önerilen standartlar ile uyumlu olduğunu göstermektedir. İkinci aşamada kısmi aracılık modeli test edilmiştir (Model 4 bkz. Fig. 1d). Bu modelde, kaygılı-kararsız bağlanma stili ile yaşam doyumu arasında doğrudan bir yol bulunmaktadır. Kısmi aracılık analizi sonuçlarına göre, Model 4 verilerle iyi düzeyde uyum göstermektedir. Kaygılı-kararsız bağlanma stili ile yaşam doyumu arasındaki ilişkide akademik motivasyonun aracı rolünün belirlenebilmesi için hangi modelin daha etkili olduğunun tespit edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla Model 3 ve Model 4 karşılaştırılmıştır. Tam aracılık modelinin (Model 3) kabul edilebilir uyum göstermesine rağmen, alternatif model (kısmi aracılık, Model 4) tam aracılık modeline kıyasla daha iyi (significantly better) düzeyde uyum göstermiştir. Bu bulgular sonucunda, akademik motivasyonun kaygılı-kararsız bağlanma stili ile yaşam doyumu arasındaki ilişkide kısmi aracı role sahip olduğu belirlenmiştir.

Yapısal modellerin test edilmesinde son olarak kaçınan bağlanma stiline dayalı analizler gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda ilk olarak, akademik motivasyonun tam aracılık rolü ele alınmıştır (Model 5). Bu modelde kaçınan bağlanma stili ile yaşam doyumu arasında doğrudan bir yol bulunmamaktadır. Model 5, verilerin önerilen standartlar ile uyumlu olduğunu göstermektedir. İkinci aşamada kısmi aracılık modeli test edilmiştir (Model 6 bkz. Fig. 1f). Bu modelde, kaçınan bağlanma stili ile yaşam doyumu arasında doğrudan bir yol bulunmaktadır. Kısmi aracılık analizi sonuçlarına göre, Model 6 verilerle iyi düzeyde uyum göstermektedir. Model 6 kabul edilebilir uyum göstermesine rağmen, kaçınan bağlanma stili ile yaşam doyumu arasındaki yol anlamlı değildir. Bu durumun sonucunda Model 5'in daha uygun bir model olduğu ifade edilebilir. Bu bulgular sonucunda, akademik motivasyonun kaçınan bağlanma stili ile yaşam doyumu arasındaki ilişkide tam aracı role sahip olduğu belirlenmiştir.

Bu çalışmada, bazı tahminler yapabilmek amacıyla 10.000 bootstrap örneklemlili 95% güven aralıkları hesaplanmıştır. Dolaylı ve doğrudan etkilere ilişkin bootstrap tahminleri bootstrap süreci ile değerlendirilmiştir. Bu çalışmada akademik motivasyonun (*güvenli bağlanma ile tam aracı, kaygılı-kararsız bağlanma ile kısmi aracı, kaçınan bağlanma stilleri ile tam aracı*) bağlanma stilleri ile yaşam doyumu arasındaki ilişkide aracı rollerinin olduğu bulunmuştur.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışmada bağlanma stillerinin yaşam doyumu ile olan ilişkisinde akademik motivasyonun aracı rolü araştırılmıştır. Yapılan aracılık analizleri sonucunda güvenli ve kaçınan bağlanma stiline tam, kaygılı-kararsız bağlanma stiline ise kısmi aracılık rolü olduğu belirlenmiştir. Analizler kaçınan ve kaygılı-kararsız bağlanma stillerinin akademik motivasyon ve yaşam doyumu ile negatif ilişkisi olduğunu, güvenli bağlanma stiline ise pozitif ilişkili olduğunu belirlemiştir. Kaygılı-kararsız ve kaçınan bağlanma stillerindeki bireylerin yaşamdan aldıkları hazzın ve akademik konularla ilgilenme konusunda heveslerinin daha düşük olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlar güvenli bağlanan kişilerin yaşamdan daha fazla doyum elde ettikleri, akademik konularla ilgilenme ve bu konular hakkında başarı elde etme konusunda daha istekli oldukları anlamına gelmektedir. Buna karşın, güvensiz bağlanma stillerine sahip bireylerinse akademik konulara ilgi duyma ve odaklanma konusunda dezavantajlı olduklarını, bu bireylerin ilgilerini akademik olmayan konulara yöneltme potansiyellerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir.